

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GUNNAR FOG-PETERSEN

DET RADIKALE VENSTRES HISTORIE

DET RADIKALE VENSTRES HISTORIE

AF

GUNNAR FOG-PETERSEN

II. BIND

I Henhold til Meddelelsen paa Side 104 i nærværende Bind er dette fuldført af Redaktør Magne Nøhr.

Forlaget

ODENSE
KULTURHISTORISK FORLAG
1939

ALLE RETTIGHEDER FORBEHOLDES
KULTURHISTORISK FORLAG
ODENSE .

J. JØRGENSEN & CO., KØBENHAVN

DEN RADIKALE VENSTREPRESSE

Efter Forliget i 1894, og navnlig som Følge af Valget i 1895, deltes den daværende Venstrepresse for og imod de Moderate. Disse beholdt dog en meget væsentlig Del af Venstres Blade, og det blev derfor nødvendigt for Venstrereformpartiet at oparbejde en ny Presse for at befæste den store Sejr, Forligsmodstanderne havde vundet, og som Reformpolitikken skulde bygge paa. De fleste Steder, som i Holbæk, Aalborg, Svendborg, Middelfart, Ringsted, Randers og Odense, var dog den Presse, som gik imod Forliget, allerede stiftet før dettes Afslutning. Men ingenlunde alle disse Reformpartiets Blade slog igennem; den moderate Presse var den gamle og mest udbredte, og for Eksempel i Randers og Horsens kom de nye Foretagender til at leve paa Smalkost og naaede hverken i Holderantal eller Alder op i de store Tal. Nogle af disse Blade, som for Eksempel *Fyns Venstreblad* og *Middelfart Venstreblad*, sluttede sig i 1905 til det radikale Venstre, men ogsaa gammelmoderate Blade, som *Skive Folkeblad* og en Tid *Kalundborg Dagblad*, fulgte med og blev Talsmænd for det nye Parti. I Nordjylland tog *Vendsyssel Folkeblad* samme Standpunkt, og foruden de nævnte støttedes det radikale Venstre af *Venstres Folkeblad* i Ringsted, *Roskilde Tidende*, *Helsingør Dagblad*, *Stubbekøbing Avis*, *Nykøbing Dagblad*, *Hobro Avis*, *Møns Folkeblad* og *Varde Folkeblad*. Det var da ingenlunde nogen uanselig Presse, som det radikale Venstre til en Begyndelse kunde regne med, og kom saa hertil *Politiken* med *Ekstrabladet*, var Partiet, skønt nystiftet, vel rustet til de politiske Kampe. Yderligere var der »*Det ny Aarhundrede*«, som P. Munch udgav og redigerede, og et lille Ugeblad, »*Det frie Ord*«, som Bransager redigerede og delvis selv skrev, og som ved sine friske, indsigtsfulde Artikler flere Steder blev den Plov, der vendte ny Furer.

Men som Christen Berg i sin Tid ansaa det for nødvendigt at rejse en Presse over det ganske Land, som han kunde stole paa, slog det radikale Venstre

sig ikke til Taals med, hvad det havde, men forsøgte at opbygge nye Blade i de Egne, hvor bladlig Støtte savnedes. Til dette Formaal stiftedes i 1905 et Selskab, der betegnede sig: »Den frie Presse«. Sjælen i dette Foretagende var Direktør Heilbuth. Sammen med en ret snæver Kreds tilvejebragte han en ikke ubetydelig Driftskapital. Selv skaffede han Hovedparten heraf, og »Den frie Presse« udlaante nu Midler til politiske Selskaber, der dannedes her og

Larsen-Ledet.

dér med det Formaal at udgive et radikalt Venstreblad. Naar derefter den fornødne Kapital var tegnet i Andele eller Aktier paa den paa-gældende Egn, skulde Laanet tilbagebetales »Den frie Presse«, som saa andre Steder kunde løse Opgaven. Naturligvis gik en Del af Pengene tabt. Ingenlunde alt kom til Anvendelse paany, men det lykkedes dog flere Steder med Held at gennemføre Planerne. Nye radikale Venstreblade opstod i Aarhus, Kolding, Aalborg, Hjørring og Randers i Aarene fra 1905 til 1915. Men før disse jyske Blade blev sat i Vej, var der paa Sjælland oprettet Blade i Holbæk, Hillerød, Næstved, og Stubbekøbing Avis, Slengeriks gamle Blad, var blevet radikalt. Tid efter

anden købte det radikale Venstre gamle Aviser og omformede dem i Partiets Aand; undertiden fik de et nyt Navn, men altid et nyt Indhold. Dette gjaldt for Eksempel *Ringkøbing Amts Avis*, *Hobro Avis*, *Varde Folkeblad*, *Grenaa Avis* og *Assens Avis*. Det første af de nye Blade i Jylland var *Jysk Morgenblad*. Det udkom i Aarhus, og Planen var at skabe et Organ for hele Landsdelen. Til Redaktør valgte man Højskoleforstander *Helge Hostrup*, og Redaktionssekretæren var ved Bladets Start nuværende Redaktør af Afholdsdagbladet, den landskendte Agitator og Redaktør, *Larsen-Ledet*. *Jysk Morgenblad* blev slaaet stort op og havde en Tid betydelig politisk Indflydelse. Bladet var baade litterært, politisk og teaterkritisk dygtigt redigeret, men formaaede ikke at slaa sine Rødder saa dybt i den stedlige Jordbund, at det derfra kunde hente fornøden Næring, og dets Kapitalforbrug oversteg derfor snart, hvad Offerviljen hos politiske Venner, der iøvrigt var stor og beundringsværdig, formaaede at skaffe tilveje. Under Hostrups Ledelse gik Bladet til 1911, men faa

Aar efter gik det ind. Som Redaktør var Hostrup først og fremmest Skribent. Hans Artikler var klare, hans Stil aandspræget og i Forholdet til den Venstre-
 presse, han bekæmpede, placerede han sig selv, og med Rette, højt. Han kom
 ikke med Hatten i Haanden og bad om at maatte være med i Laget. Nej,
 som han skrev, saaledes var det! Vilde nogen diskutere med ham, maatte
 det være paa dette Grundlag. Som Politiker var han en Svæveflyver, der kunde
 holde sig oppe beundringsværdig længe paa et
 spinkelt Aeroplan. Politik var for ham udeluk-
 kende en Kamp om Ideer og Idealder, og det
 radikale Venstre skulde efter hans Mening gaa
 foran i denne Fægtning. Det forsøgte i det mind-
 ste Redaktionen af jysk Morgenblad! Hostrup
 gjorde dette godt og fik Følge, men aldrig noget
 stort. Hans Artikler var ikke for Mængden, og
 derfor bidrog de vel til at skaffe Bladet begej-
 strede Læsere, men i et altfor begrænset Tal,
 og spredt over hele Landsdelen. Den jævne
 Vælger fik Bladet aldrig Tag i. Men det havde,
 og navnlig i sine første Aar, stor Betydning for
 det radikale Venstre. Det virkede som en Fane,
 der rejstes paa en høj Stang i strid Blæst,
 og dér stod den til Dugen var slidt bort Trevl for Trevl. — Larsen-Ledet var
 kun faa Aar ved Bladet, men prægede det i denne Tid stærkt. Han havde
 den dygtige Journalists Nerve og Næse, kunde fornemme Dagens Puls og snuse
 en Nyhed op gennem Samtale eller i den Avisbunke, der dannede en Ringvold
 omkring hans Skrivebord som Afrømningen omkring en Guldmine. Han var vit-
 tig, lun, tilpas ondsksfuld, uden generende Hæmninger i Ytringer om og Ka-
 rakteristik af sin Samtid. Desværre gled han hurtigt ud i den ensidige Afholds-
 agitation, hvor han dog hidtil har formaaet at holde sit Blad paa Benene.
 Flere Gange har han været det radikale Venstres Folketingskandidat, drøj i De-
 batten og haard i Hugget, men udskejende i politiske Domme og Vurderinger og
 derfor altid anbragt paa Uriasposter — en Placering, der med Aarene trættede
 ham, hvorfor han omsider havnede i det altopslugende Socialdemokrati!

P. V. Elmholt.

Paa Fyn redigerede Slengerik »Fyns Venstreblad«. Han havde overtaget Bla-
 det i 1897, redigerede det til 1903 og havde en Tid en Medredaktør, men for-

lod Bladet i 1904. Fra dette Aar og til 1907 var den senere i Turistarbejdet landskendte Forfatter og Journalist, *Nordahl-Petersen*, Redaktør. Men det gik smaat med Fyns Venstreblad, og nu dannedes et Aktieselskab med det Formaal at forsøge endnu en Gang og med en ny Kost. Hertil valgte man en ung jysk landbofødt Lærer, Elev af Eduard Larsen paa Blaagaard Seminarium, Peter Vilhelm Elmholt. Han virkede som Redaktør for Fyns Venstreblad til 1927, altsaa i 20 Aar, da han døde i sin bedste Alder. I den Periode han var Bladets Redaktør, udrettede han den største bladlige Bedrift uden for Hovedstaden i det radikale Venstres Historie. Elmholt var i Besiddelse af en komprimeret Energi, der virkede som Stød paa dem, han samarbejdede med. Som Skribent var han jævn og almindelig, men paagaende og udholdende, som Taler præget af det samme. Det, der kendetegnede hans Personlighed, var Alvor. Han var hverken dyster eller sur eller tung, men bar dog sin Opgave, som var den en sjælelig Tyngde! Og denne Byrde forsøgte han ikke paa noget Punkt at kaste af sig, formindske eller tage sig let. Hans Kamp for Fyns Venstreblad var haard, ikke sjældent, skulde man synes, haabløs, men han blev ved, og snart mærkede han Opgang for Bladet sammen med Opgangen for Partiet. Og dette løftede ham. Det gav hans af Naturen jordbundne og stækkede Aand ny Vinger, og han blev en Vægter og Opildner for sit Parti og for de unge Politikere, som paa Fyn i disse Aar deltog med Liv og Lyst i Arbejdet. Da Krigen kom i 1914, følte han som faa Ansvar ved at være Regeringsblad og en Forpligtelse til at holde det radikale Venstres Mænd ved Roret. Han rejste fra Sogn til Sogn, organiserede og holdt Møder, og han forstod at sætte andre i Arbejde, følge deres Færd og kontrollere, hvad der blev udrettet. Det politiske Spil, Taktiken, den personlige Kamp Mand mod Mand fyldte ham med Glæde, og han opdrog ved sit Blad Journalister, hvoraf flere fik et saadant Skub fremad, at de ved dets Hjælp naaede høje Stillinger inden for dansk Presse. I 1915 blev »Fyns Venstreblad« Morgenblad, og i Aarene derefter voksede det til stor Udbredelse over hele Fyn og store Dele af det sydlige og østlige Jylland. Aaret 1920, med Grænsestrid og Generalstrejke, blev for »Fyns Venstreblad« som for hele den radikale Presse et Skæbneaar. Elmholt fik her et Knæk, han aldrig forvandt, men saa længe han orkede, var han en Stridens Mand, og han faldt paa Valen.

Enhver faar sin Efterfølger, selv om dette ikke til enhver Tid betyder, at Pladsen fyldes. I den daglige Redaktion erstattes som Regel let den Mand

ved et Blad, hvis væsentligste Virke var udadvendt. Elmholt efterfulgtes af *Gunnar Nielsen*, der nu er Politikens Rigsdagsmedarbejder og som den Gang var Fyns Venstreblads Medarbejder i Hovedstaden, og af Bladets Faktor, den nuværende Redaktør *Brixtofte*, der, som i sin Tid Bigum i Holbæk, rykkede fra Faktorstillingen, op i Redaktørstolen. Det viste sig her som dér, at denne Forskole er den bedst mulige. Det mest indgaaende Kendskab indefra til et moderne Blads Fremstilling er for Chefen en uundværlig Viden, om han fuldt skal magte sin Stilling.

Brixtofte.

Til Gunnar Nielsens Navn vil blive knyttet hans Arbejde for en ny Grundlov. Den radikale Ungdomsbevægelse har siden 1915 vedholdende krævet en ny Grundlov, der afskaffede Landstinget. Gunnar Nielsen var opdraget med dette Krav, har selv været med til at fæstne og fastholde det. Da nu Sagen rejstes efter Folketingsvalget i 1935, der gav de to samvirkende Regeringspartier Flertal i begge Ting, mødte den, som ogsaa før Valget, kun liden Varme hos Regeringens ledende Mænd, der som det væsentlige havde opstillet Kravet om at vinde *Flertallet* i Landstinget, og da

Gunnar Nielsen.

dette jo ogsaa var den nærliggende Opgave, blev det videregaaende Krav om Landstingets Afskaffelse holdt i Baggrunden. — Efter Valget, ogsaa efter at Grundlovssagen var fremme i Kommissionsarbejde og Rigsdagsforhandling, har den Gang efter Gang lidt af Sløvhedsanfald. Det har da været *Gunnar Nielsen*, som gennem Artikler i Politiken har vækket den af Dvale. Han har med sin jyske Viliestyrke opretholdt sin Ungdoms Fordring, og vil, naar Sagen engang gennemføres, fortjene en særlig Æreskrans. —

Venstres Folkeblad i Ringsted blev ved Bransagers Pen landskendt. Han efterfulgtes af sin Svoger Redaktør Timmermann, der politisk ledede Bladet

Redaktør Timmermann.

i Bransagers Aand, men tillige evnede at give det sit eget Stempel. Timmermann var en kultiveret, litterær og kunstinteresseret Mand. Han døde i en ung Alder og blev efterfulgt af den nuværende Redaktør Anton Abildtrup, en energisk Bladmand, Jyde, med Sans for Humor og den vedholdende, daglige Agitation. Politisk er han en stejl Natur, en Hader af Kompromisset, forsaavidt Hørups Discipel som han interesserer sig mere for at holde »den ideale Fordring« frem for sin Samtid end for praktiske Resultater. Som Bladmand er han dog Praktiker, ét med sin Egn og dens Interesser.

I 1905, den 14. Marts i Holbæk og den 1. April i Hillerød, begyndte to radikale Venstreblade, *Holbæk Amts Venstreblad* som Aflægger fra Ringsted og *Nordsjællands Venstreblad* i Hillerød straks paa egne Ben, men dog foreløbig trykt i Hovedstaden.

Holbæk Amts Venstreblad var til at begynde med Anders Larsen. Det var ham, der rejste Bladet, skaffede Kapital og Abbonnenter, drev paa med Agitation og organiserede varmblodigt med Ild i Sindet og af et godt Hjertelag. Den første Redaktør, han fik ansat ved Bladet, var nuværende socialdemokratisk Redaktør i Ribe, *Johannes Madsen*. Han var oprindelig Stenfisker som sin Fader, havde i sin Ungdom krydset ved de fynske Kyster og med Kran og Gribeklo hentet tangklædte Glacialblokke op fra Havbunden. Det var om Vinteren kolde Fingre og altid haardt Arbejde, og Johannes Madsen, der kunde synes en direkte Ætling af de lysblaaøjede, fregnede Røds-kæg, der i sin Tid befor Landets Kyster i hule Egestammer, mødte paa den politiske Mark med en Vikings Kamplyst. Han var Grundtvigianer, havde læst Henry George og havde Lyst til baade at skrive og tale. De stærke Indtryk han havde modtaget af disse betydelige Aander, som hans vaagne Interesserethed

Anton Abildtrup.

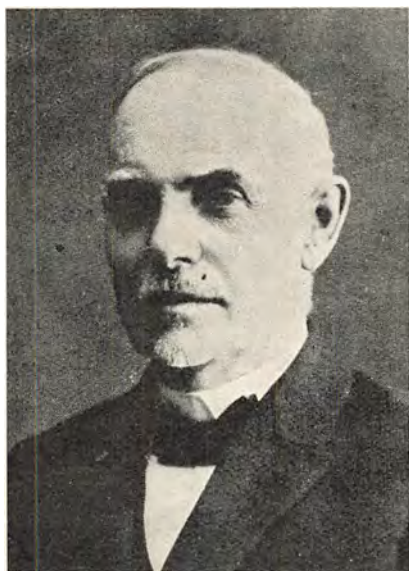
havde drevet ham til at beskæftige sig med, pressede paa og vilde *formes i hans egne Tanker*. Det gav ham Styrke, men blev ogsaa hans Svaghed, thi han formaaede aldrig at knytte eller bevare en levende Forbindelse mellem denne sin egen Tankeverden og de Kilder, hvorfra han oprindeligt havde øst, saaledes som med den Natur og de Mennesker, der befolkede Verden omkring ham. Naar han talte til en Vælgerforsamling, vendte Ordets Pile altid tilbage til hans egen Forestillingskreds, før de havde ramt Tilhørernes. Der var som et Panser mellem ham og dem; han evnede ikke at fænge. Men naar han skrev sine Avisartikler, lykkedes det ikke sjældent for ham at præstere det helt ypperlige; han formaaede da uddybe og fastholde en Tankegang; han argumenterede sikkert, polemiserede logisk og forstod at lade en Ide belyse Emnet. Men altfor ofte drog den lille Politik og en smaalig Polemik ham ned i Partidiskussionens snævre Gyder, hvor Flertallet af Læsere ikke lystede at følge, og derfor lykkedes det ham ikke at sejre som radikal Redaktør. Dog høstede hans Efterfølgere Frugt, i større Grad end det straks erkendtes, af Johannes Madsens Arbejde; hans utrættelige Oplagthed til politisk Strid havde sammen med Anders Larsens Iver bidraget væsentlig til at dele Vandene saaledes, at det efter hans Afgang gik lettere at føre henimod Halvdelen af Egnens Befolkning ind i Holbæk Amts Venstreblads Abonnementsprotokoller for en øvet, klog og kyndig Bladleder.

Johannes Madsen.

Og en saadan fulgte efter Johannes Madsen, og ham tilfaldt Gevinsten. Det blev Bladets nuværende, mangeaarige og ansete Redaktør, *Julius Bigum*. Han var ved Johannes Madsens Afgang i 1910 Faktor ved Holbækposten. Nu blev han det radikale Blads Redaktør, og hans Tid har været kendetegnet ved en saglig, dygtig, nøgtern, redelig, paalidelig og fyldig Redaktion, og en gennemført Økonomi i Administrationen, som, det ene med det andet, Maaned for Maaned tilførte Bladet Abonnenter og Annoncer. Politisk var det kendetegnet ved en støt Kurs. Varemærket var *radikal* og Redaktøren var *Venstremand* lige ud — *sans phrase*, som Hørup udtrykte Modsætningen til det Moderate! Bigum har holdt sin Skude klar af snævre Farvande med

Skær og Braad og aldrig gjort Forsøg paa at etablere Koffardifart paa fremmede Kyster for at bringe Kostforandring i Landets Forsyning,

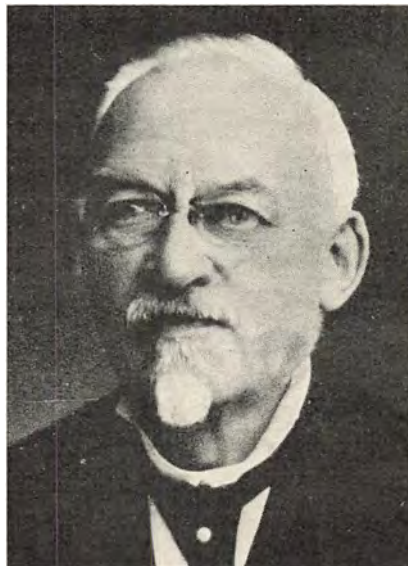
Julius Bigum.

Holger Bernild.

Redaktør Einar Paulsen.

Redaktør Aulbeck.

men er altid gaaet i afmærket Rute fra Program til Vælger og fra Vælger til Program. Paa dette har han indstillet sit Kompas, og hele Skibets Besætning har haft strenge Ordre til at holde sig indenfor det afmærkede Dyb! — Han har i Aarenes Løb været sit Parti en højt skattet Raadgiver;

i vanskelige Situationer gik der ikke sjældent Bud til ham; man vidste, at Kløgt og Erfaring opbyggede hans Raad.

I Hillerød begyndte den nuværende Sekretær i Udenrigsministeriets Pressebureau, *Holger Bernild*, som Redaktør af Nordsjællands Venstreblad, hvis Udgiver var radikale Venstremænd i Frederiksborg Amt. Bernild paatog sig til at begynde med alt ved Bladet forefaldende Arbejde, og naar han havde redigeret og skrevet sin Avis og læst Korrektur og tegnet Annoncer i Byen, fyldte han Lommerne med nytrykte Eksemplarer, satte sig paa sin Cykle og trillede ud i Landet for at hverve Medarbejdere, Holdere og Bekendtgørelser. Han var en Igle, ufortrøden, fordringsløs, altid elskværdig og oplagt. Hans Venner og Medarbejdere syntes, naar de mødte ham, at nu maatte ogsaa *de* gøre deres Pligt, og mange fulgte den Tilskyndelse, han saaledes umiddelbart indgød sine Omgivelser. Bernild var en omhyggelig Bladleder, med Sans for de tusind smaa Ting, der giver et Dagblad Liv, og han har i Aarenes Løb forstaaet at knytte begavet Ungdom til Bladet; hans Medarbejdere blev interesserede i, hvad han selv fandt væsentligt, og Tid efter anden bed Bladet sig fast overalt i Amtet og er forlængst indgaaet i den stedlige Bevidsthed som blivende Talsmand for det radikale Venstres Politik. I hans første Aar skrev Pastor Morten Pontoppidan, der en Tid sad i Bestyrelsen for Nordsjællands Venstreblad, ikke saa sjældent Artikler om politiske, kirkelige eller almene Emner, og dette at kunne tælle en saa betydelig Pennfører blandt sine Medarbejdere gav Bladet Anseelse i Kredse, som den radikale Presse ellers ikke til enhver Tid fik i Tale. Blandt de yngre Medarbejdere var ogsaa den nuværende Redaktør Einar Povlsen, en moderne Bladmand, der har forstaaet at gøre Bladet politisk levende og aktuelt.

En af den radikale Presses mest karakteristiske Personligheder, *Frederik Aubeck*, var Redaktør af *Hobro Avis*, som han ejede. Han havde købt det stedlige Højreblad og lagt Kursen til Venstre. I 1905 fulgte han Rebellerne og dermed samtidig sin egen Natur. I 1910 solgte han Bladet til den kendte Administrator og i Bladforretninger kyndige I. P. Neerup og købte Assens Avis, ligeledes et Højreblad, som han forvandlede til Organ for Radikalismen, men dog ikke til Held for Bladet; senere var han Redaktør fra 1913 og til sin Død 1930 af Venstrebladet for det sydlige Jylland. I 1924 valgtes han til Medlem af Landstinget. Som Politiker og politisk Skribent hørte han til de stejle; Nuancer og Overgange interesserede ham ikke, saa lidt som den politiske Intrige. Han for-

stod ikke denne Side af det politiske Liv, ej heller de forskellige Personligheders ofte sammensatte og delte Væsen. For Aubeck var Verden enten rød eller sort; de røde var hans, og Resten levede i Mørke. Man var enten god eller slet, og han havde vanskeligt ved at se, at ogsaa en politisk Modstander kunde have Ret. Det agitatoriske Element i Politiken var ham alt. Det hænder ikke saa sjældent, at Personer med de Grundtræk i Karakteren, som var hans, bliver kværulerende og uden Forstaaelse af Livets og Historiens Gang. Men saadan var dog Aubeck ikke. Han vandt de Mennesker for sig, som lærte ham at kende. Man satte Pris paa hans Humor, hans Redelighed og hans Uegennytte. Han havde oprindelig været Forretningsmand og klaret sig godt. Naar han gik ind i Politik og satte hvad han ejede og havde ind derpaa, kunde ingen der kendte ham tvivle om, at hans Bevæggrunde var rene og ideelle. Han huskes ikke for det han udrettede, men for det han var som Menneske.

I Roskilde var fra gammel Tid to Venstreblade, et Udtryk for Strid og Deling i Partiet gennem Kampaarene. Endnu først i Halvfemserne var Provinspressens Forhold smaa og primitive. Redaktøren stod selv i Skjortearmer ved Pressens Svinghjul og overtog Stillingen som Motor, naar Bladet gik i Trykken. *Roskilde Tidende* blev moderniseret og bragt frem i første Række, da *Julius Wreschner* i 1904 overtog det. Han var en alsidig begavet, initiativrig Bladmand, der lagde mindre Vægt paa at være Skribent end paa at forme et om alle Egnens Forhold velunderrettet og frisindet Blad. Ved Bruddet i Venstre sluttede han sig til Zahle, og paa Roskildeegnen har Bladet gennem Aarene fastholdt et levende radikalt Venstre. Wreschner fik i Roskilde By de jævne Borgere til at holde Bladet, selv om de ikke var radikale. Roskilde Tidende blev i udpræget Grad Byens Blad og derved et økonomisk Aktiv af stor Værdi. Foretagendet solgtes senere til den ansete Bladudgiver og Forretningsmand *Odense*, der tidligere var Medejer af Aalborg Stiftstidende, Kolding Avis og Lolland-Falsters Folketidende. Som Redaktør afløstes Wreschner af Chr. Christensen, der fremdeles redigerer Bladet i Tilslutning til det radikale Venstre.

Paa Lolland-Falster og i Middelfart var i Halvfemsernes Begyndelse — som nævnt ogsaa andre Steder i Landet — oprettet Blade, hvis politiske Formaal var Kamp mod Forliget og Moderationen. Tiden efter Systemskiftet, da en Tilnærmelse fandt Sted mellem Reformpartiet og de Moderate, var mange Steder disse Blade ugunstig, og i 1905, da det radikale Venstre blev dannet, gik ogsaa disse to Bladforetagender over til det nystiftede Parti. Hovedbladet

i Nykøbing Falster, *Nykøbing Dagblad*, der havde Aflæggere overalt i Maribo Amts Købstæder, redigeredes fra 1903 af *I. A. Jensen*, en politisk Skribent

Julius Wreschner.

Redaktør Christensen.

I. A. Jensen.

N. P. Nielsen

med en spids Pen og et stridbart Sind. Han var Elev af Vilhelm Lassen og var som Redaktør den daglige politiske Spidsartikels Mand. Derudover havde Bladvirksomhed ikke i særlig Grad hans Interesse. Han skrev godt, og hans Artikler blev meget paaskønnede i den Kamp, som fulgte efter Bruddet. I 1914

købte Direktør Heilbuth den radikale Presse paa Lolland-Falster, og fra 1914—1921 redigeredes Bladet af tidligere Forstander for Folkehøjskolen i Rungsted for unge Handelsmedhjælpere, daværende Folketingsmand paa Fyn, cand. theol. *Johannes Fog-Petersen*, nuværende Stiftsprovst i Odense. Han var som Redaktør livfuld og alsidig interesseret og forstod at ægge sine Medarbejdere til Flid og Aarvaagenhed. Direktør Heilbuth stillede Redaktionen meget frit,

Johannes Nygaard.

og Bladet prægedes i disse Aar stærkt af Redaktøren, der i Bladets Ledelse forenede liberal, grundtvigsk folkelig Aand med paagaende politisk Agitation og fyldig Reportage. Da samtidig Bladets Redaktion, hvis faglige Ledelse var lagt i Hænderne paa den nuværende Redaktør af Venstres Folkeblad, *Abildtrup*, og Øernes radikale Folketingsmænd gennemførte et grundigt Ornanisationsarbejde og ved talrige Møder slog til Lyd for det radikale Venstre, fæstnedes i disse Aar Partiets Stilling i disse Egne. Den nuværende Redaktør, *N. P. Nielsen*, udgaaet af den radikale Ungdomsbevægelse, har, skriver *N. P. Jensen* i det radikales Venstres Jubilæumsskrift, fra 1930 yderlig befæstet Bladet, »især

ved en maalbevidst Opdyrkning af Lokalstoffet«.

Middelfart Venstreblad redigeredes fra før 1905 af *Jens Tybjerg*, der allerede i 1907 overtog Redaktionen af Sydsjællands Venstreblad. Tybjerg var politisk Redaktør; han skrev om Politik og var dygtig i den Polemik, der var fortløbende i de radikale Blade, som et Ekko fra Rigsdagssal, Valgkampagne og politiske Møder. En Aarrække redigeredes Bladet af cand. teol. *C. Trap*, der mest interesserede sig for den stedlige Reportage, og som forstod at give sit Blad et alsidigt Indhold, saa det blev læst paa Egnen. Hans Afløser blev ligeledes en teologisk Kandidat, *Johannes Nygaard*. Han er en selvstændig Bladmand, der evner at skrive den interessante Artikel, som fremstiller og begrunder et personligt Synspunkt, og som ikke i tykt og tyndt er besjælet af den rette Tro paa Bjerget. Han har tillige formaaet at gøre Avisen til et myldrende Liv af, hvad Egn og By beskæftiger sig med. *Middelfart Venstreblad* er blevet Egnens mest læste Blad, et nyt Vidnesbyrd om at et Blad er et aandeligt Foretagende, der bedst trives i fuld Frihed, og derfor kun

kan slaa igennem, hvis det magter at knytte en Læsekreds til sig, der føler, at en personlighedspræget Anskuelse staar til Ansvar for, hvad Bladet vil.

Ogsaa *Kalundborg Dagblad* var et gammelt Blad, da det blev radikalt. Dets mest kendte Redaktør var dets Grundlægger *Andreas Sørensen*, som i en Aarrække havde stor Indflydelse paa Egnen. I korte Perioder har Bladet haft Redaktører, der senere andet Steds har skaffet sig kendte Navne. Den nuværende Generalkonsul *Yde* i Hamborg, der journalistisk slog sit Navn fast som Medarbejder ved jysk Morgenblad, og Redaktøren af *Ritzaus Bureau* i Aalborg, *Jacob Wolsing*, har begge redigeret *Kalundborg Dagblad*. Senere i en Aarrække var den nuværende Medarbejder ved det radikale Venstres Korrespondancebureau i Hovedstaden, *Olaf Lund*, Redaktør. Han knyttede Bladet tæt til Valgkredsen og dens Interesser, moderniserede dets Drift og dets Lokalreportage. Iøvrigt har Navnene *Krabbe* og *Rode*, der var Kredsens Rigsdagsmænd fra 1864 og med et kortere Mellemrum til 1927, Tid efter anden givet Bladet Del i den store Popularitet, der var knyttet til deres Politik og Personer.

Generalkonsul Yde.

Endnu et gammelt Højreblad gik over til det radikale Venstre, nemlig *Varde Folkeblad*, der under Navn af *Vardeposten* rækker helt tilbage til 1866. En Kreds af radikale Vælgere i *Vardekredsen* overtog Bladet i 1908. Det redigeredes i en Aarrække af *N. H. Jensen*, der tog Navneforandring til *Nordhjem*. Det havde sine Læsere spredt over *Sydvestjylland* og i de sydvestjyske *Købstæder* og større *Stationsbyer*. I 1928, da et nyt Aktieselskab blev stiftet, flyttedes derfor dets Hovedsæde til *Esbjerg*. Bladet antog nu Navnet *Sydvestjylland*, og dets Redaktør i Aarene derpaa var nuværende Partisekretær *Johannes Christiansen*. Han var en flittig Skribent og meget benyttet Mødeagitator. Den politiske Diskussion var som Redaktør hans Lyst; Angrebet ligger for ham; han betragter Offensiven som det bedste Forsvar! Hans Efterfølger blev Redaktør af *Hobro Avis*, en i *Nordjylland* meget benyttet Agitator, *J. N. Christiansen*, der i *Hobro* afløstes af *N. Chr. Mogensen*, som derefter blev Redaktør i *Horsens*. Nuværende Folketingsmand, *Læge Jensen*, *Gørding*, var de nystiftede Selskabers

Formand; hans store Arbejde og Offervilje for den radikale Presse i det sydlige og sydvestlige Jylland nævnes med Ære i det radikale Venstres Historie.

Ved *Venstrebladet for det sydlige Jylland*, der oprindeligt blev startet af

Jacob Wolsing.

Olaf Lund.

Johannes Christiansen.

Læge Jensen, Gørding.

Redaktør Holger Kristiansen, virkede fra 1908, i 1 ½ Aar som Redaktør, nuværende Slotspræst i København, *Oscar Geismar*. Han kom fra Langeland, hvor han havde redigeret det radikale Blad siden 1905. Det var kun kort Tid, han var Redaktør i Kolding, og det egentlige bladlige Arbejde — Kunsten

at forme Avisen saaledes, at Alverdens Begivenheder ses deri, som i et Himmelspejl over den lokale Verden, hvis egne Hændelser sideordnes de store — denne Side af Sagen interesserede Geismar sig kun lidt for. Men han skrev litterære Anmeldelser og i ny og Næ politiske Ledere, og her kunde han som faa, give sine Artikler Farve og festlig Form. — Hans Stil er svulmende, Sproget levende og blomstrende, kulturpræget, altid underholdende. Hans korte Deltagelse i det radikale Venstres Gerning blev et Indlæg for folkelig og aandelig Frihed. Geismar er en trofast Tilhænger af de grundtvigske Frihedstanker, og selv om han som Skribent altid har haft sin egen Form og ogsaa har opnaaet at give sin Stil Personlighedens Stempel, saa fandt han den gang, og finder stadig, de mest rammende Udtryk for hvad han mener, i direkte eller indirekte Citater af sin store Læremester! — Venstrebladet for det sydlige Jylland udgaar nu som en Aflægger af Fyns Venstreblad.

Slotspriest Oscar Geismar.

I Aalborg oprettedes i 1911 et nyt radikalt *Venstreblad*, udgivet af et Andelselskab paa Egnen og redigeret indtil 1924 af Landstingsmand *G. Fog-Petersen*. Fra 1918 til 1924 var nuværende Medarbejder ved Ekstrabladet, *Ernst Eysler*,

Redaktør Ernst Eysler.

Medlem af Redaktionen. Efter 1924 tog den Nedgang i Bladets Holdertal, som begyndte i 1920, stærk Fart, og 1929 gik Bladet ind. Det var vokset med det radikale Venstres Fremgang og naaede i 1919 som Morgenblad et Oplag paa over 5000 Abonnenter. Tre Navne paa Egnen var i særlig Grad knyttet til dette Bladforetagende: Dir. *A. F. Olsen*, Aalborg, Læge *Andersen*, Aabybro og Sagfører *Toft* i Pandrup. Under voksende Prisopgang besluttede Selskabets Ledelse atter at vende tilbage til Aftenblad. Dette i Forbindelse med Generalstrejken i 1920 gav Bladets hidtil opadstigende Kurve et Knæk, der allerede kort Tid efter pegede mod dets Endeligt.

Redaktør Nicolaj Hurup.

Silkeborg Venstreblad, der udkommer med en Række Aflæggere i Midtjylland, redigeredes fra 1918 til 1928 af *Nicolaj Hurup*, der indtil da havde været Redaktionssekretær ved *Aalborg Venstreblad*. Som Bladmand havde han en enestaaende Evne til at paakalde politiske Meningsfællers Offervilje og et lykkeligt optimistisk Syn, der fik ham selv til, trods de største Vanskeligheder, aldrig at give op. Hurup forstod at gøre sine politiske Artikler interessante og havde som Redaktør megen Sans for og Indsigt i udenrigspolitiske Forhold.

1912 oprettedes i Hjørring *Vendsyssel Venstreblad*, der indtil 1928 redigeredes af *Herman Borgstrup*. Siden da har han redigeret *Langelands Folkeblad*. Fra 1928 var *Vendsyssel Venstreblad* ledet af *Holger Christiansen*, Otterup-Kredsens Folketingsmand fra 1913—1920, og derefter af den nuværende Redaktør *Vestergaard*. Bladet har i mange Aar ført en haard økonomisk Kamp, men de skiftende Redaktørers Udholdenhed, Dygtighed og Nøjsomhed i Forbindelse med *Vendelboens* Evne til at fastholde en én Gang tagen Beslutning, koste hvad det vil, har ført Bladet gennem alle Vanskeligheder, og det er efterhaanden indgaaet som en uundværlig Bestanddel i det nordligste Jyllands aandelige og politiske Liv. — Paa *Langeland* indtager *Folkebladet* en stærk og ledende Stilling, der nu gennem mange Aar har været knyttet til Dr. Munchs Politik og er for længst blevet Øens førende Organ. — I 1915 stiftedes det sidste i Rækken af radikale Venstreblade, *Randers Amtstidende*, hvis første Nummer udgik den 1. Januar 1916. Fra Bladets Start har nuværende Folketingsmand M. Nøhr været dets Redaktør, i de første Aar sammen med ovenfor nævnte C. Trap. Selv om dette Blad, som de fleste radikale Blade i Jylland, har haft mange Vanskeligheder at overvinde, er det

Herman Borgstrup.

dog lykkedes Nøhr ved sit personlige Arbejde og den usædvanlige Tillid, han nyder, saavel i Byen som i dens Opland, at give sit Blad en anset Position. Hans politiske Artikler er nøgternt klare, oplysende og logiske. Hensigten er at overbevise den Læser, der ikke staar i Partiet, men dog interesserer sig for dets Politik.

I 1909 valgtes Gaardejer *Hans Nielsen*, Dølby, som politisk Løsgænger i Skivekredsen. Paa Rigsdagen sluttede han sig til den radikale Valggruppe og blev i 1920 Medlem af Partiet. Han stillede sig i 1909 paa det saakaldte *Skive-Program*, der var udarbejdet af Kredsen's hidtidige Folketingsmand, nu Redaktør af Skive Folkeblad, *Carl Hansen*.

I. P. Vestergaard.

Reformpartiets Organisation i Skivekredsen havde, efter Oplysninger fra Carl Hansen, paa dette Tidspunkt Gaardejer Hans Nielsen til Formand, og Kredsen's Rigsdagsmand, Carl Hansen, meddelte nu denne, at han ikke vilde stille sig mere. Kredsen skulde altsaa finde en anden Kandidat. Formanden indbød til et Tillidsmandsmøde, og 111 af disse Tillidsmænd kom til Stede, alle hørende til Reformpartiet, men de fleste havde før 1902 hørt til J. P. Dalsgaards Tilhængere. Formanden fremlagde Forslag til Program, hvoraf de 16 første Punkter var formulerede af Carl Hansen og angik Forsvarsordningen.

Gaardejer Hans Nielsen.

Formanden udtalte ved Mødets Begyndelse, at man først skulde klare sig, hvad Medlemmerne var enige om og dernæst oplede en Kandidat, som var enig med Medlemmerne. Der blev lang Forhandling om de 16 første Punkter, medens de øvrige 24 gik glat igennem. Slutelig vedtoges hele Programmet med alle Stemmer mod 1.

Skivekredsen's Stilling til den da nys udkomne Betænkning fra Forsvarskommissionen blev følgende:

1. Danmark skal erklære sig vedvarende neutralt.
2. Voldgiftstraktater søges oprettet med alle Nabomagter.
3. Hærens og Flaadens *Opgaver* begrænses til at varetage Landets Neutralitetspligter.
4. Hærens og Flaadens *Størrelse* afpasses under Hensyntagen til Befolkningens økonomiske Evner til at bære de med et Neutralitetsforsvar forbundne Udgifter.
5. Københavns Landbefæstning nedlægges.
6. Der maa ikke bevilges nye Fæstninger eller Udvidelse af ældre Fæstningsanlæg, som forøger de paagældende Punkters strategiske Vigtighed.
7. De ordinære aarlige Udgifter til Forsvarsvæsenet tilvejebringes ved en almindelig Forsvarsskat, der lignes direkte paa Indkomsten efter en stærkt stigende Skala.
8. Tjenestepligten i Fredstid begrænses til et Tidsrum af højst 6 Maaneder og Genindkaldelser til Fredsøvelser maa ikke finde Sted.
9. Kassationsreglerne reformeres og Kassationskommissionerne skal bestaa af civile og Læger.
10. Vagtjeneste i Fredstid, Parader og Revuer begrænses til det mindst mulige.
11. Udskænkning af Spiritus fra Hærens og Flaadens Marketenderier forbydes.
12. Befalingsmændenes Benyttelse af Mandskabet til privat Oppassertjeneste forbydes.
13. Det kunstige Skel mellem Officerer og Underofficerer ophæves.
14. Den militære Retspleje omordnes, og Krigsretter i Fredstid ophæves.
15. Staten forsikrer det tvangsudskrevne Mandskab mod Følgerne af Invaliditet.
16. Almindelig Tjenestepligt maa ikke genindføres, med mindre Punkterne 8—15 er sikrede.

— Programmets sidste 24 Punkter var gamle radikale Venstrekrav.

Henved en Snes Mænd fik Forespørgsel fra det nedsatte Kandidatudvalg, om de var villige til at stille sig paa dette Program. Blandt disse Mænd var Hans Nielsen, Dølby, der gav et klart Ja, men først efter 3 Afstemninger blev Kredsens Kandidat. Endvidere forelaa der Svar fra Mænd som Dr. Moltesen, København, Jens Vestergaard, Herning, og Søren Mehlsen, Drastrup, der alle var villige til at modtage Kandidaturen — enkelte dog med Forbehold overfor Programmets Militærkrav. Hans Nielsen blev valgt i 1909 og som Løsgænger hævdede han Programmet indtil 1920, da Kredsen gik over til Det radikale Venstre med Bertel Dahlgaard som Kandidat, forøvrigt efter Hans Nielsens udtrykkelige anbefaling og Raad.

I 1910 blev der foran Valget rettet Spørgsmaal til alle Sogneforeninger i Skivekredsen; nogle af Svarene er ret ejendommelige:

Skive Landsogn: Mødet slutter sig til en fornuftig radikal Venstrepolitik og giver Hans Nielsen Tilslutning.

Jebjerg: Diskussionen var helt igennem en *Kritik* af den Politik, J. C. Christensen fører i Øjeblikket, men *Tilslutning* til Hans Nielsens Stilling i Rigsdagen i Øjeblikket.

Roslev: Enkelte fandt, at Venstreforeningens Program paa visse Punkter ikke var radikalt nok.

Thise: Der var overvejende Tilslutning til Hans Niensens politiske Standpunkt.

Hem: Mødet gav Tilslutning til Programmet af 1908, og til Hans Niensens Kandidatur.

Vælling: Mødet ønsker ikke at forlade vore gamle Førere for at følge Zahle og Brandes. Forsamlingen, undtagen een, nærrede stor Mistro til, at de ny Førere med hele den lange københavnske Hale kan føre Venstres Sag til Sejr.

Hans Nielsen blev genvalgt 1910. Aaret efter blev Programmet revideret, og i 1915 blev ny Punkter indføjet, der i høj Grad radikaliserede det. Nu tilstræbte man, at »al Krigsberedskab og militært Forsvarsberedskab blev afskaffet«, men tog Ordet for internationale Grundlove til Værn for Frihed og Folkestyre, krævede de samfundsskabte Værdier ad Beskatningens Vej stillet til Raadighed for Stat og Kommune, og endelig vilde man som Maal sætte sig, at al Gudsyndelse udløstes fra sin Forbindelse med verdslige Institutioner. Programmet satte sig altsaa høje Maal, og det vedtoges ved samme Lejlighed, at forinden en Folketingskandidat opstilledes, skulde Skiveprogrammets Punkter forelægges ham, for at han kunde udtale sig derom. I 1915 vedtoges paany en Række Punkter, som dog i det væsentlige stod i Forbindelse med den særlige Krigssituation. F. Eks. tog man Ordet for, at Andelsrederivirksomheder og Andels-Skibsbyggere støttedes af Staten, og at Industriens Overgang til Andelsvirksomhed skulde forberedes. — Fra 1920, da nuværende Indenrigsminister *Dahlgard* blev opstillet og valgt i Skive, har Skivepartiet sluttet sig til det radikale Venstre, dog stadig bevarende en Tilbøjelighed til selvstændigt at kunne fremføre Særmeneringer og i aktuelle Spørgsmaal at kunne forme sit eget Program. I 1934 afgav saaledes et stedligt Udvalg en Betænkning over Punkter Foreningen havde rejst til Drøftelse, og heri peges paa en Kriseordning for Landbruget med Rentelettelse for Erhvervet. Et Skatteprogram blev ligeledes udarbejdet, hvorefter Skatteevnen skulde udfindes ved fra Bruttoindkomsten at drage: 1. Driftsudgifter; 2. Eksistensminimum; 3. Udgift til personlige Skatter og Forsikringer, direkte Syge- og Begravelsesudgifter og lignende; 4. Gaver til velgørende Formaal og 5. Tab ved Kaution.

Selv om Skivepolitikken saaledes altid har haft og fremdeles har sit eget

Ansigt, har den dog nu gennem mange Aar været saa nær knyttet til det radikale Venstre, at den og dens Mænd i enhver Henseende kan regnes til Partiets Kærnetropper. Skivekredsen er blevet det radikale Venstres fasteste Borg i Jylland, og saavel Partiets Blad, som Kredsen Rigsdagsmand staar centralt i det radikale Venstres Politik, og paa de Programmer de skiftende Landsmøder fastlægger. At der, særlig knyttet til Carl Hansens Personlighed har

været et Sted, hvor ny Ideer trivedes med sjælden Frodighed, har nu og da direkte præget Partiets Politik, men iøvrigt altid bidraget til den Fornyelse i Sind og Tanke, som intet politisk Parti kan undvære.

I. P. Neerup.

Fra 1905 redigeredes Skive Folkeblad af I. P. Neerup, senere Redaktør af Hobro Avis og Syd-sjællands Venstreblad, og fra 1911 af Carl Hansen. Skive Folkeblad har i sine Love en Bestemmelse om, at Bladets Overskud ikke maa tilfalde dets Ejere, men skal bruges til almene Formaal af folkelig eller politisk Art, og da Bladet i Aarenes Løb har haft mange betydelige Overskud, har det ikke blot paa Egnen men ogsaa videre ud haft stor Betydning. I de senere Aar har Bladet haft Aflæggere

som f. Eks paa Mors, hvor Red. *Laust Nielsen* har udrettet et paaskønnelsesværdigt politisk Arbejde. Carl Hansen havde fra 1920 og til 1928 som Medredaktør haft nuværende Redaktør af Silkeborg Venstreblad, *Jacob Pedersen*, en rolig Vestjyde med et behersket Væsen og en sikker, kultiveret, bladlig Smag. For Tiden er den ledende Kraft ved Bladet *Elin Hansen*, en Søn af Carl Hansen, men det er dog først og fremmest ham, der har givet Skive Folkeblad, som siden 1920 har været Medlem af den radikale Presse, dets Særpræg. Selv har han paa ejendommelig Vis altid haft sit eget Ansigt i Forsamlingen af danske Presse-mænd. Han er som Bladmand i Besiddelse af en Energi og Livfuldhed langt ud over det sædvanlige, og han har forstaaet at skabe en Avis, der bliver læst. Den er paa Egnen næsten ene-raadende og har i stort og smaat øvet en afgørende Indflydelse paa Befolkningens Tankegang. Som Skribent og Personlighed er han en delt, for ikke at sige splittet Karakter. Der bor meget af en Fanatiker i ham; hans ildfulde

Temperament kan med Lidenskab gaa ind for en Sag eller et Indfald, og han forfølger da sit Formaal med en Energi, der undertiden kan slaa over i Hensynsløshed. Hans store Styrke som Bladmand er den umiddelbare livsfriske Fremstilling, der kommer fra Hjertet og griber Læserne. Over hans Væsen er en naturlig Munterhed, der ofte skjuler Lidenskaben. Carl Hansen skriver om alt mellem Himmel og Jord. Blev alt, hvad han har produceret samlet, vilde det fylde Bind, der placerede ham mellem de mest produktive danske Forfattere. Faa Bladmænd har udrettet mere end han. Han var Løsgænger, allerede da han stod i Reformpartiet. Paa Rigsdagen havde han vanskeligt ved at indordne sig under J. C. Christensens myndige Førerskab; han har altid haft Lyst til at følge sin egen Næse, og Skiveprogrammet er et Udtryk for den samme Tilbøjelighed. Carl Hansen er vanskelig at følge, umulig at overbevise og ikke til at komme uden om. Hans Grunde er ofte originale, undertiden slaaende og overbevisende, til andre Tider virker han som Fantast. Han hører til den danske Presses mest karakterfulde Personligheder og har grundfæstet det radikale Venstre i sin Læsekreds. Store Dele af den Gaardmandsstand, der i andre jyske Egne hører til et moderat konservativt Venstres sikre Tilhængere, holder og læser Skive Folkeblad; Tid efter anden er da deres Meninger formede eller paavirkede af Carl Hansens bevægede Sind. Ved en Fest for ham i 1921 skrev Aakjær en Sang, hvis to sidste Vers lyder:

Jacob Pedersen.

Du har sendt saa mange
glade Tanker ud,
som sank ned i trange
Hjerters Hverdagsslud.
Hjemmets Sand du hældte
aldrig af din Sko;
lys og lærkesindet
var din Lægmandstro.

— — Se hvor frit det ligger,
Sallings stærke Land!
Fjorden ømt det slikker
under Stjernebrand.
At med Pryd det bærer
Friheds Brudekrans,
det er ham til Ære,
denne Daad er hans.

Østsjællands Folkeblad, der udkommer i Køge, var i sin Tid Hørups trofaste Støtte. Dets mangeaarige Udgiver og Redaktør, Søren Svarre, blev i 1910, da Zahle dannede sit første Ministerium, opfordret til at overtage Ministeriet for offentlige Arbejder. Svarre mente dog at maatte afslaa den ærefulde Opfordring, som han omtalte i den ganske korte Nekrolog, forfattet af ham selv, der ved hans Død stod i *Østsjællands Folkeblad*. Saa længe han

Erik Svarre.

levede, holdt Bladet sig udenfor Partierne. Det var Venstreblad, i enhver Henseende uafhængigt, men radikalt aandspræget. Svarre var Elev fra Grundtvigs Højskole, men i sit politiske Syn Hørups Discipel. I 1909, da Svend Høgsbro, som Bladet hidtil havde støttet i Store Hedinge-Kredsen, svigtede i Militærspørgsmaalet og støttede de Neergaardske Fæstninger om København, anbefalede *Østsjællands Folkeblad* den radikale Bygmester, Jens Andersen, og overfor Alberti var Bladet altid paa Vagt. Han havde ingen Tillid til det, men Forholdet var gensidigt. Som Redaktør lagde Svarre Vægt paa et alsidigt Oplysningsstof. Avisen skulde indeholde noget til enhver af Familiens Medlem-

mer, sagde han. Og tænkte han sig en Gaard i Landsbyen, skulde der være Læsning beregnet paa Manden i Gaarden, men ogsaa hans Hustru og hendes daglige Interesser tænkte han paa; der skulde være Stof til Sønnerne, til de voksne Døtre, til Pigerne og Karlene, ja selv Tjenestedrengen skulde have sit!

Efter Svarres Død lededes Bladet af hans to Sønner, der med Dygtighed og Kultur har fortsat i Faderens Aand. Som Aarene er gaaet, har Bladets Interesse for det radikale Venstre, navnlig under det lange Samarbejde med Socialdemokratiet, været aftagende. *Østsjællands Folkeblad* er fremdeles et Løsgængerblad, men staar for Tiden i Politik Venstre nær, dog udpræget paa den liberale Fløj, og Tanken om et forenet Venstre har aldrig været husvild i dets Spalter.

Efterhaanden som den radikale Presse voksede frem og blev repræsenteret ved saa talrige Blade, at disse med Udbytte kunde drage Fordel af et vist Fællesskab, oprettedes og udviklede sig i Hovedstaden et Korrespondance-

bureau, hvortil efterhaanden flere Medarbejdere er blevet knyttet. Den tidligere Redaktør af Kalundborg Dagblad, Olaf Lund, har i mange Aar været

N. P. Jensen.

Valdemar Koppel.

Redaktør Hasager.

Medarbejder, og Partiets nuværende Sekretær, Johannes Christiansen, tidligere mangeaarig Redaktør af Sydvestjylland, er ligeledes Medarbejder og har derigennem øvet Indflydelse paa Bureauets politiske Korrespondance. Leder af dette Bureau har fra første Færd været Redaktør *N. P. Jensen*, hvis Arbejde

gennem snart en Menneskealder har præget den radikale Venstrepresse. N. P. Jensen hører til dem af det offentlige Livs Mænd, der virker bag Kulisserne, og hvis Indflydelse undertiden, selv om de virker i det stille, langt overgaar hvad Forgrundsfigurerne udretter. Oprindeligt skrev han ogsaa politiske Artikler, men hans Hovedinteresse har altid været det almene Stof og specielt det litterære. Som Litteraturanmelder og Kritiker har han øvet en vidtforgrenet Indflydelse paa de mange Blades mange Læsere. Han er som Kritiker mere end de fleste ærlig, nøgtern og sandhedskærlig. Hans Kritiker er underbygget af en alsidig Læsning, og det er hans Formaal ikke selv at brillere paa Bekostning af den Forfatter, hans Redegørelse og Kritik gælder, men at forstaa ham og forklare ham.

Medlem af Foreningen *Det radikale Venstres Presse* er ogsaa *Politiken* og *Ekstrabladet*, hvis Historie politisk er sammenfaldende med det radikale Venstres.

De Aar, den radikale Venstrepresse stiftedes og søgte at skaffe sig en Plads i Solen, faldt sammen med en rivende teknisk Udvikling og med en meget betydelig Udvidelse af den almindelige Befolknings Bladhold. Dette sidste er kommet den radikale Venstrepresse tilgode; naar hver Mand skulde have sin egen Avis, og mange to eller flere, blev der ogsaa Plads til de nye radikale Blade. Men Teknikens mægtige Fremskridt var i en anden Henseende for en nystiftet Presse ofte den største Hindring for Succes. Rotationspressens Indførelse, den store mangesidede Avis med det alsidige Indhold, hvor det politiske Stof blev af underordnet Betydning, henvendte sig til Læsere i alle Partier, og det Blad, der ikke økonomisk formaaede at tage Konkurrencen op paa dette Grundlag, var faktisk afskaaret fra almen Udbredelse paa sin Egn. I højere Grad end for noget andet Bladforetagende i Danmark har dette Forhold været til Politikens Held. Forud for andre, dygtigere og rationelt gennemført blev her Tekniken taget i Brug, og Bladets mægtige Udbredelse i alle politiske Lejre blev Følgen. Da *Politiken* tiltrods herfor altid har været Forløber for det radikale Venstres Synspunkter, har Partiet herigennem, baade direkte og indirekte, kunnet øve en mere vidtspændende Indflydelse, end det vilde have været muligt gennem en Presse, der i det væsentlige kun blev læst af Partiets Tilhængere. Og at maatte nøjes hermed blev den Skæbne, som mange af de radikale Blade ud over Landet maatte friste. Det lille Format i det beskedne Udstyr fandt kun Vej til den snævre Kreds, som politisk var

interesseret i at holde et saadant Bladforetagende paa Benene, for derigennem at have et Vaaben i den stedlige politiske Kamp. En ikke ringe Del af den radikale Presse har dog formaaet at tage Nutidens tekniske Hjælpemidler i Brug og er derved bladligt set blevet konkurrencedygtig.

Men selv for mange af disse Blade har Tilværelsen formet sig som en stadig Kamp for at holde Foretagenderne i Gang. I vore Dage kræves der til Stiftelse og Gennemførelse af nye Dagblade saa betydelige Kapitaler, at det maa betragtes som praktisk umuligt i Fremtiden at løse en saadan Opgave. Man kan sikkert gaa ud fra, at det Antal Dagblade, der findes, derfor ikke vil blive forøget. Tværtimod har Tiden vist, baade i Hovedstaden og Landdistrikterne, at Dagbladenes Antal har været aftagende, og denne Udvikling vil utvivlsomt fortsættes længe endnu. Hovedstadens Bladforetagender bliver Forlag, der udgiver mange Blade, og ved Trafikmidlernes rivende Fremgang hører allerede nu enhver nok saa afsides liggende Plet i Landet til deres naturlige Opland. Dette har paaført, og vil i stigende Grad paaføre den stedlige Presse haard Konkurrence. Men indenfor de forskellige Landsdele gør det samme Forhold sig gældende. I de stærkest groende Bycentre udenfor Hovedstaden, Aarhus, Odense, Aalborg og Esbjerg, vokser Bladforetagenderne forholdsvis paa samme Maade som i Hovedstaden og dominerer over de mindre Blade i Landsdelen. Alt peger i Retning af faa og store Blade, der, for at kunne tilfredsstille en mangeartet og vidtspredt Læsekreds, i det daglige Stof og dets Behandling tenderer i Retning af politisk og ideologisk Neutralitet, og som samler Læserne om Emner af teknisk, almen, underrettende og underholdende Natur. For den radikale Venstrepressen rundt i Landets Byer har dette mangen Gang medført næsten uovervindelige Vanskeligheder. Naar de fleste af Partiets Blade stadig lever og virker, naar mange af dem har sejret og andre fundet økonomisk Balance, da skyldes det ikke blot en enestaaende Offervilje hos talrige af Partiets Tilhængere, men tillige hos de Kvinder og Mænd, der har gjort Arbejdet i den radikale Presse til deres Livsgerning, en udholdende Nøjsomhed, en Tjenergerning under Idealets Fane, der mere end én Gang har været af helt modig Art.

— — —

Som tidligere nævnt traadte Edvard Brandes tilbage fra Stillingen som Chefredaktør for Politiken med Udgangen af 1904. Han afløstes af *Henrik Cavling*, der var Ansvarshavende indtil 1927, da han efterfulgtes af *Ove Rode*;

denne havde været politisk Redaktør fra 1905 til han i 1913 blev Indenrigsminister. Som Chefredaktør redigerede han Bladet til sin Død i 1933. *Valdemar Koppel* var Medlem af Chefredaktionen fra 1927 og Ansvarshavende fra Rodes Død indtil 1937. Den nuværende Redaktør, *Niels Hasager*, har fra 1931 været Medlem af Redaktionen og fra 1937 ansvarshavende Eneredaktør. Hver af disse Bladets ledende Mænd har paa sin Vis øvet Indflydelse paa det radikale Venstre Politik og Udvikling.

Cavling var kun i ringe Grad Politiker. I Politikens Jubilæumsnummer fra 1924 skriver han: »I Slutningen af 90'erne endte den politiske Kamp, og i Bladene blev der Plads for andre Penne end de politiske — —. Udviklingen havde nu tilvejebragt et nyt Forhold, idet de litterære Journalister ikke forglemte, at Pressearbejdet er en selvstændig Skribentvirksomhed. Fra dette Synspunkt opbyggedes det moderne Blad med Sproget som eneste Bindeled mellem Forfatterskab og Journalistik. Man maatte forstaa, at Talen var om to Skribentvirksomheder, der forholder sig til hinanden som det subjektive til det objektive, som Digt til Gengivelse, som Idé til Virkelighed.« Den objektive Gengivelse af Virkeligheden var altsaa efter hans Syn det karakteristiske for Journalistiken i Modsætning til det subjektive Digt over en Idé, som udfyldte en anden Side af Skribentvirksomheden. De to Former for Forfatterskab havde Brug for hver sin Mennesketype. »Forfatterne og Journalisterne maatte«, skrev han, »hvor meget de kan have at lære af hinanden, regne med en Forskel i naturlige Anlæg, i Udvikling, i Talent og Temperament«. — Saa skarpt adskilt som Henrik Cavling her sætter de to Former for Skribentvirksomhed op imod hinanden, holdt han dem dog ingenlunde adskilte i sit Blad. Hans Styrke som Redaktør var just den, at han forenede et nøgternt indstillet, vidtgaaende Hensyn til Dagens Begivenheder og det praktiske Livs Krav med en fri Drøftelse af alle aandelige Spørgsmaal, hvorunder de forskellige Ideer kunde brydes, men hans Kunst var den, at Hverdagsstoffet blev behandlet i et Sprog, der var mærket af Aand og Idé, og at Ideen ogsaa derved satte sit Præg paa Døgnets Liv. Han var som Redaktør det aandelige Frisinds op-højede og aldrig svigtende Tilhænger. Hans Medarbejdere havde paa hvert sit Felt en udstrakt Bevægelsesfrihed, der lod deres Talenter og øvrige personlige Ejendommeligheder komme til saa stor Udfoldelse, de formaaede. Til det politiske Stof forholdt han sig praktisk-kritisk. Det var en Selvfølge, at *Politiken* var radikal. Det var jo Hørup, og det havde Brandes været og

hvad skulde man ellers være! At være Højremand var i Cavlings Øjne nærmest noget latterligt, og Socialdemokrat, det var Arbejderne, som han ganske vist gerne talte blandt sine Læsere, og i hvis Kredse han ogsaa med Aarene vandt sig titusindtallig Læsekreds. Selv var han i Almindelighed *liberal*, og *Venstre* havde han sikkert gerne set samlet paany, hvis Politiken kunde være blevet det fælles Bannermærke. Men som Venstres Veje slyngede sig under J. C. Christensens og Albertis Førerskab, forstod han tidligt som Bladmand, at det ikke var disse Stier, han skulde følge. Han var Lyriker, stemningsbevæget, sentimental, med en enestaaende Sans for det sensationelle. Han bedømte hvad der forelagdes ham i Redaktionen ud fra Synspunktet, om det var »læst Stof«! — Genforeningen satte hans Sind i levende Bevægelse. Han, som ellers aldrig gik til noget Møde, deltog personlig i de første sønderjyske Sammenkomster, hvor Talerne halvt i Smug kom over Grænsen. Han beklagede ved denne Lejlighed i en Samtale, at det radikale Venstre ikke var i Stand til at gaa i Spidsen for og arrangere store sønderjyske Møder. »Vi kan ikke«, sagde han, »faa den rette Stemning op, som f. Eks. den, der var ved Andreas Graus Møde nu i Aften!« — »Ja«, føjede han til, »det er saamænd nu en Menneskealder siden, jeg sidst var til Møde i Cirkus. Det var den Gang Hørup talte om blodige Strimer paa Officerernes Rygge under Kampene paa Als! Ja, det vakte Opsigt! — Jeg husker det tydelig. Admiral Carstensen blev saa vred, at han besvimeede. — Jeg var selv med at bære ham ud!« — Hos Cavling vekslede, som Sol og Byger, Løjer med Alvor. — Efter en saadan lille Historie trak han sig ind i sig selv, blev formel og gik til Sagen.

I Krigsaarene, hvor Politiken var Regeringsorgan, var der mellem Udenrigsminister *Scavenius* og Politikens Redaktør et forstaaende Samarbejde. Cavling indsaa Nødvendigheden af, at Politiken indtog en urokkelig neutral Holdning, og Scavenius indrømmede ham den fornødne Bevægelsesfrihed og det Hensyn til Stemninger og Følelser i Folket, som et saa stort og vidt udbredt Blad maatte tage. Cavling regnes for Grundlæggeren af den moderne danske Presse, som han fornyede i engelsk Stil og amerikansk Aand. Han var opvokset i smaa og fattige Kaar, havde i sin Ungdom prøvet lidt af hvert og var vidtberejst. Han følte sig højt hævet over Borgerskabets Traditioner og hævdevundne Moralbegreber. Hans Humor var dyb og med et Drag af Medfølelse overfor Menneskenes Fumlen og Tumlen over Tilværelsens ofte vejløse Terræn. Han var en ensom Mand, en godmodig Spotter, en forsoren Medvider, en Per-

sonlighed af betydeligt Format, sin Samtids største indenfor vor hjemlige Presseverden.

Valdemar Koppels Stemme i den danske Presse var dæmpet, næsten stille, som en Hvisken, der meddeler en god Historie, en interessant, fortrolig Meddelelse eller et Regnestykke med Facit, overraskende, ikke til at komme udenom, men afgørende! Aldrig raabte han højt eller stod paa Torvet og falbød sine Sager, der dog mangan Gang var af lødige Sort, fint Arbejde, Kunstværker i det smaa. Som Stilist dyrkede han Sprogets Renhed og det underfundige, den indirekte, ofte skælmske Tale. Som Politiker var han Tilskuer og Ræsonnør. I en halv Snes Aar sad han i Borgerrepræsentationen og var sit Partis Ordfører ved Behandlingen af Budgetterne. En kyndig Kritiker, ingenlunde kun behagelig at høre paa for Byens Borgmestre, hvis Administration han tog under Behandling. Samarbejdet med Socialdemokratiet var derfor ikke til enhver Tid broderligt. Koppel opdrog sin Gruppe til politisk Selvstændighed, hvad ikke altid var let, naar de samme Partier, som under hans Ledelse bekæmpede hinanden paa Raadhuset, faa Skridt derfra gik Arm i Arm paa Rigsdagen. Han havde den Opfattelse, at en radikal Gruppe i Borgerrepræsentationen nødvendigvis maatte markere sin Holdning overfor Byens Sager, og heri havde han Ret. Partiet gik frem i hans Tid, som Politiken under hans Redaktion voksede som ingensinde. Ved det radikale Venstres Landsmøder indfandt han sig under de politiske Forhandlinger, bevægede sig helst uset i Salens Baggrund, talte lidt med snart en snart en anden af de Delegerede, lyttede eller spurgte sig til hastig, altid sikker Orientering om Personer og Spørgsmaal. Naar han havde faaet at vide, hvad han vilde, listede han af, smilte venligt, et meget sigende Smil, som fristede den han nys havde talt med til at spørge, hvad han selv mente! Han havde stor Evne til saaledes at lade sig underrette om Stemninger og Rørelser i den meget store Del af Befolkningen, som hans Blad efterhaanden læstes af, og han forstod at knytte Medarbejdere til Bladet fra Kredse, som hidtil ikke var set i Politikens Spalter. I bedste Forstand blev Politiken folkelig, medens han var Redaktør, ja, spøgende kaldtes det endog i disse Aar for »Højskolebladet«! Dets Indflydelse voksede, og i højere Grad end tidligere blev det Organ for Jylland og jyske Interesser. Redaktør *Hasager* har fortsat i samme Aand og med samme Held, som han maaske har haft *sin* Andel i, før han blev Chefredaktør. Som opdraget i Arbejdet ved radikale Blade flere Steder i Landet,

har han et mere indgaaende Kendskab til Livet udenfor Hovedstaden end nogen af sine Forgængere. Han forener Cavlings bladtekniske Evne og Indsigt med politisk Overblik. Politiken er i hans Tid mere svarende til sit Navn, end det var gennem Cavlings sidste Aar. Men selv om hans politiske Syn er radikalt, er Bladet ikke partipolitisk snævert; det er ogsaa i hans Hænder den danske Liberalismes fornemste Talsmand. I en Tid, hvor al Slags Tvang og Begrænsning skyder frem, staar det store Blad som Forkæmper for det nye i Tiden, der er foreneligt med den personlige Frihed. Denne Ide besjæler fremdeles Politiken som en bærende Grundtanke. Den præger Bladets Medarbejdere, giver dets Stil Liv og Holdning. Politikens Kunst har gennem Aarene været den, altid at have Medarbejdere, der forstod, hvad Ungdommen var optaget af, hvad Kvinderne havde Interesse for, og hvad der fyldte deres særlige Verden.

ERIK SCAVENIUS

I en Alder af 36 Aar blev Erik Scavenius Minister for anden Gang. Det havde været Skik for det meste at hente Udenrigsministeren fra Landets Adel eller at tage en Mand fra den diplomatiske Karriere. Disse Kvalifikationer ansaas enten delt eller samlet for uafviselige. Saa fik det være som det var med den politiske Overbevisning. En saadan forlangtes slet ikke, kunde maaske saa galt tænkes at være til Gene. Ved Erik Scavenius Udnævnelse til Minister i 1909, og nu atter i 1913, forlod Zahle for saa vidt ikke den slagne Landevej, som Scavenius baade hvad Afstamning og Uddannelse angaar opfyldte alle rimelige Krav. Han var cand. polit., havde gennemgaaet det praktiske Livs Skole fra Assistent til Kontorchef og var, da han blev Minister anden Gang, Gesandt i Wien og Rom. Men han var tillige radikal Venstremand. Ikke alene var han den første Venstremand, der blev Udenrigsminister i Danmark, men at han var Hørupper og delte Hørups Syn paa dansk Udenrigspolitik og dansk Militærvæsen, og havde sine egne stærk personlig prægede Meninger, det var noget nyt, som man ikke var forvænt med paa den Plads, han nu indtog. Da han havde været Minister første Gang, aflagde han et uofficielt Besøg i London for ved en Samtale med Lord Grey at blive orienteret i Europas Politik, som den tog sig ud set fra Verdenshovedstaden, og ikke mindst for at sætte ham ind i Danmarks Situation. Besøget blev gentaget, da han i Maj 1914 ledsagede Kongen til London. Iøvrigt var hans egen

Orientering ikke, som nogle vil mene, tysk, men blot forskellig fra den gængse i Danmark, der endnu langt ind i dette Aarhundrede var ensidig bestemt af de nationale Følelser, der saa dybt blev krænket ved Slesvigs Tab i 1864.

Det, der karakteriserer ham, er først og fremmest hans Nøgtnerhed. Som Udenrigspolitiker var det ham om at gøre at vurdere rigtigt og erkende konsekvent. Danmarks Politik i Forhold til Omverdenen var ikke blot historisk bestemt, men mere end noget andet geografisk. Danmark er en Del af Mellemuropa, gennem Jylland landfast med den største mellemeuropæiske Militærmagt. Dette var og er for Scavenius Kendsgerninger ubetinget afgørende for den rigtige Bedømmelse, og i Forhold hertil skød han til Side alle Følelsesmomenter og fantasiprægede Betragtninger af enhver Art. Dette gav hans Udenrigspolitik den overlegne Styrke, hvorpaa alle Angreb prellede af. Han var under Krigen Medlem af en Regering, der havde Folketingets Tillid, vundet paa Grundlovssagen i 1913, bekræftet ved Fredsvalget i 1915 og ved Folketingsvalget 22. April 1918. Men ogsaa hos Regeringerne i vore Nabolande nød han Tillid. I London, og hvad der var det vigtigste, i Berlin, stolede man fast paa, at saa længe Scavenius havde Ansvaret for Danmarks Udenrigspolitik, forblev Landet ubetinget neutralt. Dette skyldtes dog mindre, at hans Opfattelse adskilte sig fra, hvad andre politiske Partier mente i Krigsaarene end dette, at Tilliden til Scavenius var af en særlig, kvalificeret Art. Et er at holde sig neutral, fordi man er nødt til det eller ikke tør andet, et andet at være det i Sind og Tanke og derfor upartisk i hver af sine Handlinger, store som smaa. Overfor den almindelige ententevenlige Stemning her i Landet gennem Krigsaarene stod han som Garant for Landets Fredspolitik, og dette fik sin afgørende Betydning baade ved Krigens Begyndelse og ved dens Slutning, og har det i sine Eftervirkninger den Dag i Dag. Hvor megen Indflydelse, denne Danmarks officielle Holdning havde paa den Handelsudvikling, som foregik i Krigsaarene, er vanskeligt at afgøre. Ingen vidste ved Krigens Udbrud, hvor længe den vilde vare, og hvert Aar hed det sig: den slutter til Foraaret, eller: den er forbi til Efteraaret. Nu var Forholdet dette, at Tyskland hvad Dag det vilde, kunde lukke for Danmarks Samhandel med England. I det radikale Venstres Jubilæumsskrift skriver Scavenius: »England beherskede vore oversøiske Tilførsler, medens Tyskland havde et afgørende Ord at sige med Hensyn til Danmarks udgaaende Trafik.« Det Ræsonnement kunde da have ligget nær for Tyskland: Krigen slutter snart; paa det Danmark har paa Lager og har høstet 1914 kan det producere Levnedsmidler det meste af et

Aar, og disse kan og vil vi sikre os! Det maatte imidlertid staa Tyskland klart, at uden Tilførsler af Raastoffer til den danske Landbrugsproduktion, og hvad

Eric Scavenius.

der iøvrigt kunde tilføres Landet ad Søvejen, vilde det, som Danmark kunde faa tilovers til Eksport sydpaa, utvivlsomt meget snart blive et mindre Kvantum end den Part, der kunde tilfalde Tyskland, naar Danmark havde frie

Tilførsler, og som Betingelse herfor naturligvis maatte levere England omtrent, hvad dette Land plejede at faa. Som bekendt blev dette sidste Ræsonnement det afgørende for Tysklands Holdning, og gennem den firaarige Krig opnaaede Tyskland paa denne Vis langt større Tilførsler fra Danmark, end Tilfældet vilde være blevet, om det fra første Færd havde sikret sig hele Danmarks Udførsel. Det er Scavenius Ære, at begge Parter blev overbevist om, at denne Ordning var til deres Fordel, og at den blev gennemført. Paa dette Ræsonnement beroede Opretholdelsen af Danmarks Neutralitet og den betydelige Handel med Omverdenen, som fandt Sted i alle Krigsaarene. Men Forudsætningen for, at en saadan Trafik kunde gennemføres, maatte naturligvis være, at man fra tysk Side havde Tillid til, at Tyskland fik sin Part, men heller ikke mere, thi da vilde Mistanke være blevet vakt paa den modsatte Side. I Spidsen for Landets Regering maatte da nødvendigvis staa Mænd, til hvem de to Parter havde Tillid, og her laa hele Vanskeligheden i Forholdet til Tyskland. 1864 og det danske Nordslesvigs Stilling kunde ikke undgaa at underbygge en Folkestemning, en almindelig offentlig Mening, der tog Parti for Ententen. Og selv om den danske Presse og Offentlighed forsøgte at holde disse Følelser i Ave, saa løber dog Munden altid over med, hvad Hjertet er fuldt af, og i London og Paris kendte man naturligvis det danske Folks Holdning. Saa meget vanskeligere var Regeringens Stilling, og det er overvejende sandsynligt, at det ikke vilde have været muligt at opretholde Neutralitet og Udenrigshandel, om man ikke i Berlin, paavirket af den højt ansete tyske Gesandt i København, Grev Rantzau, havde haft Følelsen af i *Udenrigsminister Erik Scavenius Person* at have den ønskede Garanti for Landets loyale og upartiske Holdning. Dette blev Danmark til et uvurderligt Gode i Krigsaarene, men kom Regeringen til Skade efter Krigens Slutning, da Nederlaget var blevet Tysklands, og det sønderjyske Genforeningskrav rejstes. Som man under Krigen i alle Kredse efterhaanden følte sig tryk ved hans Ledelse af Udenrigspolitikken, fordi man forstod, at han sad inde med Tysklands Tillid, saa bevirkede just dette, at de nationale Følelsers Opblussen i store Befolkningskredse rejste Mistillid til hans patriotiske Sindelag, da Talen blev om tysk Afstaaelse af Land til Danmark. Ingen, der kendte Scavenius, nærede dog den mindste Tvivl om, at han i enhver af sine Handlinger var sit Land en fuldtro Søn, men han havde sine egne Meninger og saa i enhver Situation mere klart end de fleste. Hans Nøgternhed maatte ogsaa i denne Situation vurdere paa tværs af Følelser og

Stemninger, og han blev derfor i mange Kredse baade frygtet og forhadet. Selv forsøgte han paa ingen Maade at mildne det Billede, man dannede sig af hans Person. Han har altid elsket Paradokset, den dristige Paastand og Kasteskudets Parade. Dertil kom en vis Arrogance, Foragt for Vrøvlet, hvor det end ytrede sig, et levende, hastigt Temperament, der nu og da kunde bruse op, og derfor indeholder ogsaa Rigsdagstidende Vidnesbyrd om stærke Ord og kraftige, affejende Sætninger, just fra hans Mund. I sin Redegørelse for Afstemningsspørgsmaalene overfor Rigsdagen i 1919 viste han i hvilken Grad han magtede den sagligt beherskede, dokumenterede Fremstilling, men men til andre Tider var hans Polemik voldsom, som naar han svarede Slebsager under Debatten (21. Nov. 1919) om Kaptejn Lützens Forhandlinger med den tyske Generalstab: »Det ærede Medlem, der nu talte, (Slebsager) vilde drage en Sammenligning mellem den Utryghed, som Forsvarsministeren talte om vilde rejse sig, naar man saa, hvorledes dette (de dansk-tyske Forhandlinger) var gaaet til, og hvorledes det var blevet skjult for alle berettigede Interesserede, og den Utryghed, der ifølge de konservative Partiers Paastande skulde findes overfor den nuværende Regering. Maa jeg understrege en Forskel: Den Utryghed, som Forsvarsministeren talte om, grunder sig paa Aktstykker, Dokumenter, som her er fremlagte, som kan bedømmes, og som jeg ikke har set nogen rimelig Forklaring paa fra de to ærede Partiers Side; men den Utryghed, de Herrer taler om, drejer sig om Insinuationer, Usandfærdighed og bevidste Løgne overfor den nuværende Regering.« Til andre Tider var hans Replik præget af Skarpsindighed, som da han under Forhandlingen om Salg af de vestindiske Øer i Sommeren 1916 havde udtalt, at der fra amerikansk Side ikke var øvet Pression, ikke var lagt noget Tryk paa Danmark, og Professor Ellinger spydigt afbrød med Spørgsmaalet: »Og det er der ikke?« Hvortil Scavenius da svarede: »Nej, saaledes betragter jeg det ikke, og den Opfattelse har jeg vendt mig imod. Men hvis man skulde føre et Lands Politik saaledes, at man kun skulde vige for et Tryk og ikke søge at komme til Klarhed over, hvad der var den klogeste Politik, saa vilde vedkommende Land rimeligvis gaa fra Katastrofe til Katastrofe.« I samme Debat fik han Bebrejdelser for at have beskyldt Venstre for Misbrug af Oplysninger, givet i et lukket Møde. »Jeg vil blot hertil føje«, svarede Scavenius, »at jeg ikke har beskyldt det ærede Medlem (Slebsager) eller Medlemmer af hans Parti for at have misbrugt de Oplysninger, der er givet, men for slet ikke at have brugt dem.«

Fra 1918—20 var Scavenius tingvalgt Medlem af Landstinget og igen fra 1925—27. Fra 1922—24 var han Formand for det radikale Venstres Landsforbund og fra 1924—32 Gesandt i Stockholm. Da han i 1925 ved Herman Triers Død, som Suppleant for denne, paany blev tingvalgt Medlem af Landstinget, rejstes i Pressen en udførlig Debat om Lovligheden af dette Valg. Man rejste Spørgsmaalet om, hvor hans Bopæl var. Scavenius ejede Voergaard i Vendsyssel og var Gesandt i Stockholm, og samtidig blev det drøftet i Pressen, hvorvidt Stillingen i Landstinget lod sig forene med Gesandtskabsposten. Landstinget godkendte imidlertid Valget. I Debatten herom havde Scavenius gentagne Gange Ordet og hævdede klart og bestemt sine grundlovmæssige Rettigheder. Grundloven fastslaar, at »Embedsmænd, som vælges til Rigsdagsmænd, behøver ikke Regeringens Tilladelse til at modtage Valget.« Paa dette stod Scavenius fast og fremhævede med Rette, at Grundloven naturligvis ved denne Bestemmelse vilde sikre Rigsdagen de Medarbejdere, som Befolkningen ønskede at vælge. Det blev dog for besværligt i Længden at forene de to Stillinger, og fra Nytaar 1927 nedlagde han sit Mandat. Siden 1932 har Scavenius været Formand for A/S Dagbladet Politiken.

I det radikale Venstres Historie, som i Danmarks Historie, vil hans Navn dog først og fremmest være knyttet til den nye Grænse. Vel stod han i denne Sag enig med sine Kolleger i Ministeriet, men mer end nogen anden skyldes det ham og hans diplomatiske Tilrettelægning af Spørgsmaalet, naar Grænsen blev draget saaledes, at den praktisk taget til begge Sider har begrænset Nationalitetsuoverensstemmelserne til det mindst mulige.

Scavenius er som Politiker dristig, om fornødent hensynsløs, oprigtig og efterlader gennem sine Handlinger som gennem sine Argumenter det stærkeste Indtryk af Kløgt og Forudseenhed. Den betydelige Indflydelse, det radikale Venstre har haft og fremdeles har i vort Samfund, kan paa væsentlige Omraader føres tilbage til hans karakterfulde Personlighed.

HASSING-JØRGENSEN

I vor parlamentariske Historie hører det ingenlunde til Sjældenhederne ved et Ministeriums Dannelselse, at Mænd uden for de aktive Politikeres Kreds er blevet Ministre, men Erfaringerne, navnlig siden Parlamentarismens Indførelse, har ikke været gode. Forretningsmænd, der i deres egen Virksomhed var

vant til at administrere store Foretagender, og som udadtil havde vist almen Sans og offentlig Interesse ud over det almindelige, har man ment vilde egne sig i særlig Grad til Ministerstillingen. Mere end en Gang er det dog blevet en Skuffelse. Dels er en parlamentarisk Minister i høj Grad afhængig af sine Kolleger; Ministeriet er en Helhed, et politisk Begreb, og den enkelte Ministers Handlefrihed er afhængig heraf. Dels formaar en parlamentarisk Minister lidet eller intet, hvis han ikke forstaar at komme tilrette med Rigsdagen. Kejseren i Kinesiens Land besynges i Visen som den saare mægtige Mand, der kan gøre alt, hvad han vil, fordi der i Kina ingen Rigsdag er til — men det er der i Danmark, og mere end én ikke skolet Parlamentariker, der blev Minister, er strandet paa dette Skær. Det parlamentariske Liv har sine egne Love, sin egen Praksis, og den, der ikke kender disse eller forstaar, i hvor høj Grad en parlamentarisk Forsamling i sit Væsen er Udtryk for det alment menneskelige, indbefattet alle dets Fejl og Fald og Lyder saavel som Dyder, vil komme tilkort, naar han møder med idealistiske Krav, enten konstruerede i hans egen Tankeverden eller formede og prøvede i den Virksomhed, hvis udmærkede og eneraadende Chef han hidtil var. Betydelige Forretningsmænd som blev Mini- stre, eller i en senere Alder Parlamentarikere, kom til det Resultat, at »Poli- tik«, Rigsdagsmænd og Parlamentarisme mest var egnet til at forsinke, for- kvakle eller fordærve, hvad dygtigt var forberedt fra Administrationens Haand og uden Rigsdagens Medvirken kunde være blevet gennemført paa praktisk og rationel Vis. Dertil kommer, at Rigsdagsmænd, der er gamle i Gaarde, altid har haft vanskeligt ved at finde sig i Dygtigheder hentet udefra. Det følte som en Tilsidesættelse, som var Partiets veltjente Mænd ikke gode nok, og derfor skulde ogsaa den nye Mand »nøfles«, behandles som en ny Hane, der sættes ind i Hønsegaarden, som en ny Gris i Flokken eller en ny Dreng i Skolen, der skal prøves og dukkes, inden han kan blive antaget som lige- berettiget.

Da Hassing-Jørgensen i 1913 blev Medlem af Ministeriet Zahle, blev adskillige af de her anførte Synspunkter og Betragtninger anlagt paa ham. Og Følgen blev ogsaa, at han trods sin mangeaarige Deltagelse som Lægmand i det radikale Venstres Hovedstadspolitik, kunde henfalde til en dyb Skepsis overfor Rigsdagsmænd og Rigsdagsarbejde. Men han gik dog til Opgaven med Vilje til at løse den og vandt efterhaanden Fodfæste og sejrede paa Grund af den ene- staaende Sikkerhed, hvormed han administrerede sit Embede og ved den sjæld-

ne Veltalenhed, hvormed han fremlagde og forsvarede sine Sager i Rigsdagen. Inden længe regnedes han for i Evne at staa paa fuld Højde med Ministeriets bedste Hoveder og vandt paa Rigsdagen i alle Lejre i en sjælden Grad Anerkendelse for sine personlige Egenskaber, sin retskafne og haandfaste Administration. Han gennemførte som Minister Lovforslag, der fik vidtrækkende Betydning; til hans Navn er knyttet Vestkysthavnene i Hirtshals, Hanstholm, Thyborøn og Forarbejderne til den senere rationelle Løsning af Afvandingsforholdene ved Ringkøbing Fjord. Indtil 1916 var han, foruden at være Minister for offentlige Arbejder, tillige Handelsminister og fik herigennem, som særlig sagkyndig, betydelig Indflydelse paa Udarbejdelsen af Bank- og Sparekasselovgivningen. Ved Forhandlingerne med Norge, der førte til den gældende Grønlandsoverenskomst, var Hassing-Jørgensen Medlem af det danske Forhandlingsudvalg.

KEJSER-NIELSEN

— — — Indtil 1916 var Kirke- og Undervisningsvæsenet samlet i en fælles Administration under Kultusministeriet, og til Chef herfor i Zahles andet Ministerium var Folketingsmand, Sognepræst Søren Kejser-Nielsen blevet udnævnt. Han havde gjort sig fortjent af sit Parti som Ordfører i Folketinget for det Udvalg, der indstillede at rejse Rigsretsanklage imod J. C. Christensen og Sigurd Berg for deres Forhold til »Albertikatastrofen«. Som Kultusminister var hans Administration et Udtryk for hans Personlighed, fordomsfri, praktisk og retsindig. Kejser-Nielsen hørte som Præst til den Kreds, der saa hen til Morten Pontoppidan som dens aandelige Fører. De var oprindelig Grundtvigianere, forsaavidt som de hyldede det grundtvigske Frisind og Bevægelsens Folkelighed. Men de havde brudt med Grundtvigs Frikirkebetragtninger og var Tilhængere af den Pontoppidanske Folkekirke-Kristendom, der byggede paa Sognemenigheden som Fundamentet i den danske Kirke. Ikke de særlig vakte, ikke den eksklusive Kreds, der følte sig som den udvalgte Menighed, men den brede Befolknings historisk begrundede, nedarvede Tillid til Kirken skulde være Folkekirkens og dansk Kirkepolitik Grundlag. Ud fra denne Betragtning var Præsterne mere Embedsmænd end Apostle og var da ganske naturligt forpligtede til at udføre de Embedshandlinger, som fulgte med Stillingen, og det vilde derfor have været ganske konsekvent, om Kejser-Nielsen, da Pastor Arboe-Rasmussen blev kaldet til Sognepræst i Vaalse, og

Biskop Wegner nægtede at give ham Kollats, havde behandlet Biskoppen som en Embedsmand, der nægtede at gøre sin Pligt. Det var ogsaa hans Indstilling at gøre det, men det var ikke muligt for Regeringen at indtage et saadant Standpunkt; dertil havde de grundtvigske Krav om Præstefrihed for dybt Tag i store Dele af Partiet, og Resultatet af Arboe-Rasmussensagen, som Kejser-Nielsen udfra sine Synspunkter da ikke kunde finde en tilfredsstillende Løsning paa, blev derfor, at Kultusministeriet deltes i et Undervisningsministerium, hvis Chef han blev, og et Kirkeministerium, der fik den radikale Folketingsmand *Thorvald Povlsen* til Leder. Kejser-Nielsen gennemførte Lov om det højere Skolevæsen, om Lønninger for Folkeskolen og nedsatte den saakaldte store Skolekommission, der forberedte de siden da gennemførte Skolereformer. Han var som Politiker og Præst kendetegnet ved sit muntre, djærve og hjertelige Væsen. Han forenede med aandelig Sans Friluftsmenneskets umiddelbare Syn paa Mennesker og Forhold og var blandt sine Vælgere paa Falster afholdt herfor.

KRISTJAN PEDERSEN

Landbrugsministeren i Zahles andet Ministerium blev Gaardejer Kristjan Pedersen fra Sandby i Holbæk Amt. Han var opdraget af den radikale Lærer og Folketingsmand Fogtmann, der politisk var en Ætling af Bondevennerne i Holbæk Amt, hvor Tscherning havde præget Sind og Tankegang for lange Tider. Naar Kristjan Pedersen blev Landbrugsminister, skyldtes det ikke særlig fremragende parlamentariske Egenskaber, men den enestaaende Tillid, han nød i det vestsjællandske Demokrati, og ikke mindst blandt Husmændene. Han var en oprigtig Demokrat, og hans politiske Hovedsynspunkt var dette, at der ved Udstykning af Jordene i videst mulig Grad burde skaffes Arbejdsplads ved selvstændig Virksomhed for den Landbougdom, der var trofast mod Erhvervet og rede til at tage Landmandens Gerning op. Han var en begejstret Tilhænger af Statsfæsteprincippet, som det er udtrykt i Jordlovene af 4. Oktober 1919, der bærer hans Navn. I Holbæk Amt, hvor han var valgt, nød han personlig meget stor Agtelse, og i Svinninge By staar i Vejkrydset en anselig Mindesten, rejst af hans Meningsfæller i 1930, tre Aar efter hans Død. Den bærer Indskriften: Retfærds Forkæmper — Smaamandens Ven.

JØRGEN HALD OG TOVBORG JENSEN

Det radikale Venstres Landsorganisation, der udgik af Odensemødet i 1905, havde ved Partiets Dannelse organiserede Medlemmer i et Tal af 6800 fordelt over 54 Kredse. I 1915 var Medlemstallet vokset til ca. 20.000 med Foreninger i 106 Valgkredse. Landsorganisationens første Formand var Gaardejer *Jørgen Hald* fra Hugdrup i Østvendssyssel. Han

Kr. Tovborg Jensen.

genvalgtes ved Landsmøderne, indtil han ved Landstingsvalget den 10. Juli 1914 blev Rigsdagsmand, da han afløstes af Gaardejer *Kr. Tovborg Jensen*. *Jørgen Hald* er født paa Mors i 1854. Selv om der fra gammel Tid hos Vendelboerne har været en vis Tilbøjelighed til Ringagt for Morsingboerne, der sammen med Thyboerne, efter hvad Folkevisen fortæller, flygtede fra Slaget mod Kristoffer af Bayerns Tropper og lod Vendelboerne i Stikken, saa har det dog ikke været værre, end at *Jørgen Hald* fuldt ud er blevet taget god som Vendelbo og som saadan gennem mange Aar stod i Spidsen for det radikale Venstres Landsorganisation. Han var en af de

første, som i Vendsyssel samlede Modstand mod Villhelm Lassens og Redaktør Carlsens ændrede Holdning efter Systemskiftet, og som tog Ordet for at fastholde Venstres gamle Krav om almindelig Valgret og Nedgang i Militærudgifterne. *Jørgen Halds* kraftige Skikkelse, hans ranke Holdning og skarpt skaarne Profil, hans mandige Røst og djærve Fremtræden, blev i Partiets første Aar som et Symbol paa den Oprørsaad overfor Moderation og Overløberi, som saa ofte havde haft Evne til at forny Venstre, og som nu viste sig i Vendsyssel, hvor den foruden i *Jørgen Halds* Person fik Baggrund i de kendte folkelige Forestillinger om Vendelboernes stridige Sind og ukuelige Frihedskærlighed.

Kr. Tovborg Jensen, Kloster Mølle — mellem Struer og Lemvig — afløste *Jørgen Hald* og stod i Spidsen for Landsforbundet fra 1915 til sin Død 1920. Han repræsenterede i særlig Grad og var selv den højt oplyste, som Fagmand kyndige og skolede Bonde, der næppe da fandtes andre Steder end i Folkehøjskolens Fædreland — og naturligvis af samme Grund i Norge og Sverige.

Tovborg Jensen ikke blot hørte Foredrag og lærte af, hvad »man sagde«, eller slog sig til Taals med Avisen. Han studerede selv, gik til Kilderne, læste Forsøgsberetninger, Tidsskrifter og Fagskrifter. Han var derfor veludrustet til sin praktiske Gerning som Landmand og opnaaede ogsaa her stor Anseelse paa sin Egn. Men han nøjedes ikke med dette. Hans Virkekreds blev større end de Gaarde han drev. I mange Aar var han en meget dygtig Formand for den vidtomspændende Indkøbsforening i Ringkøbing Amt, og som Formand for de jyske Landboforeningers Planteavlsvudvalg øvede han en betydelig Indflydelse paa det store Forsøgs- og Oplysningsarbejde, der i Aarhundredets Begyndelse blev af en, ikke altid tilstrækkelig anerkendt, men dog afgørende Betydning for den Samfundsøkonomi og Udvikling, der har skabt vor nuværende Folkekultur, ikke mindst i Hovedstad og Købstæder. Da han sluttede sig til og kom i Spidsen for det radikale Venstre, blev han underhaanden angrebet af politiske Modstandere og mistede derved nogle af sine betydeligste Tillidsposter. Dette følte dog som en Uret, da alle anerkendte hans store Fortjeneste af de Foretagender, han stod i Spidsen for, og saaledes kom Angrebene paa ham til mer at gavne end at skade hans Person og Parti.

I en Slutning mellem granbevoksede Skrænter i Nærheden af Gaarden *Kloster Mølle* er der rejst en Mindesten for Tovborg Jensen. Den afslørede 16. Juli 1922 og paa Stenen er indhugget følgende af hans nære Ven *Jeppe Aakjær* forfattede Linier:

Han var en Bonde;
gjæv som Guld;
skaaret ud af Jyllands Muld;
agtet af sin Nabomand;
savnet af sit Fædreland.

Tovborg Jensen talte sit vestjyske Landsmaal purt og rent uden hørlig Paavirkning af den Litteratur paa Rigsmaalet, der i ham havde en forstaaende og flittig Læser. Bag hans groft tilhuggede Ydre boede et følsomt Sind, stemningsbevæget og lunefyldt. Ved hans Begravelse udtalte Ove Rode:

»I en Tale ved det store Forfatterstævnes Fest paa Skodsborg nu i Sommer omtalte jeg uden at nævne hans Navn en Samtale om Lyrik, der tog sit Udgangspunkt i nogle Sange af Bergstedt og Thøger Larsen, der nylig var sunget ved et politisk Stævne, og hvorunder han pludselig indskød et lysende: Men

der er én med to Fornavne — hvad er det, han hedder — »*Han* kan skrive Vers!« Det var Hans Hartvig Seedorffs dionysiske Kunst, hvori Hedebonden og Afholdsmanden havde taget sig en Rus.

Erindringerne om *Tovborg Jensen* vælder frem ved dette sørgelige Dødsbudskab. Man skulde se ham i hans Hjem, med sin slægtsfine Hustru, omgivet af den Række af prægtige Sønner, der var hans Stolthed. Der var lavt til Loftet i Klostermølle — *Tovborg Jensen* kymrede sig ikke om det Fremskridt, der følger Moden; han hang ved Slægtstraditioner, gamle Bondeskikke og anden ædel Konservatisme. Men i den lange Stue, ved det gæstfrie Bord, sad han aandeligt i et Højsæde. Eller man skulde følge ham i hans Marker, hvor der ikke var nogen Art af slap Drift eller anden daarlig Konservatisme.

Man skulde ogsaa høre ham paa Talerstolen neden for Jenle Bakker, naar han ledede det aarlige Folkemøde og altid havde et djærvt, ægte og kærnefuldt jysk Ord om Tiden og dens Strømninger.

Det er en af Tidens ypperste Bønder, der er gaaet bort. Usmittet af den materialistiske Syge. Med Sind og Sans lige frisk og modtagelig for Naturens og Kunstens Skønhed. En Arbejder og en Tænker.

En Slægt, der er ved at dø bort, vilde erkende ham som et sandt Udtryk for dens bedste Egenskaber. Selv saa han med Fortrøstning hen til den Ungdom, der skulde opbygge Landet paa gamle Dyder og nye Tanker. Mange, der har flagret og blomstret paa Døgnets Munde, vil for længst være glemte, naar *Kresten Tovborg Jensens* Skikkelse dukker op levende i Mindet som en samtidig typisk og udvalgt Skikkelse inden for den danske Bondestand.«

Til den Slægt, der var »ved at dø bort«, hørte foruden Ove Rode og Jeppe Aakjær, blandt *Tovborg Jensens* nærmeste Venner ogsaa Thøger Larsen. Det er blevet Skik, at Lemvigkredsens Radikale holder Sommerstævne ved *Tovborg Jensens* Mindesten, og blandt Talerne her var i Aarene efter hans Død baade Aakjær og Thøger Larsen. Til et af disse Møder skrev Thøger Larsen følgende:

Her kun staar hans Navn paa Stenens Side,
her hans Træ'r dog grønnes Gren ved Gren;
sine Venner rundt i Landet vide
vil han mangan Gang ved Sommertide
samle om sit Navn ved denne Sten.

Livets Krav fik Støtte af hans Stemmes
djærve Vægt, saa tit hans Stemme lød.
Derfor i hans Aand skal Livet fremmes,
derfor skal han ej af Livet glemmes,
selv om han er standset af sin Død.

— Intet politisk Parti kan vokse og leve, hvis det ikke ved Siden af sine praktiske Formaal har aandelige Opgaver og sit eget Aandspræg, ja, selv er en aandelig Virksomhed. I de Aar, da Ove Rode mødtes i Vestjylland med Tovborg Jensen, Thøger Larsen, Aakjær og Skjoldborg, knyttedes der mellem dem Venskabsbaand, som blev berigende for det radikale Venstre, og der udgik fra disse betydelige Skikkelser gennem deres kunstneriske Taler og Sange, fra Jenlefester og senere Stævnerne paa Davbjerg Daas, en Sjælens Paavirkning, ikke blot til Partiets ikke store men i Vestjylland i sjælden Grad udvalgte Kærnetropper, men gennem Presse og Landsmøder til Partiet over hele Landet. Det følte som et Pust fra en højere og renere Verden end den, hvori den politiske Hverdag sædvanlig henleves. Dette gav det radikale Venstre en Styrke, som den Dag i Dag kendes og værner mod Nutidens importerede Sjælegifte. Men da disse vestjyske Folkefester og Stævner, hvor Digterord høretes og nye Sange blev Folkeeje, var fælles for det radikale Venstre og Socialdemokratiet, bidrog de til at befæste det demokratiske Fællesskab om det ny og værdifulde, som disse Møder og deres Talere gav, og det nu mangeaarige Samarbejde mellem de to Partier i fælles Regering har i høj Grad sin Rod i det aandelige Fostbroderskab, som skabtes af disse jyske Digtere, og som fik folkeligt Liv ved de store Stævner.

— — —

Samarbejdet mellem Partiets Rigsdagsgruppe og Landsorganisationens Hovedbestyrelse fandt i Tiden efter Partiets Dannelse ret snart en Form, der er blevet bevaret gennem Aarene. Landsmødet, som efter Lovene skal holdes mindst en Gang hvert Aar, bliver forberedt af Partiets Hovedbestyrelse, hvori et vist Antal Rigsdagsmænd har Sæde, og som vælges hertil af Landsmøderne, der vælger hele Hovedbestyrelsen. Som Regel flere Gange aarlig holder Hovedbestyrelsen Møder, og ofte knyttes hertil politiske Sammenkomster, hvori foruden Hovedbestyrelsen, Partiets Rigsdagsmænd, Redaktører og opstillede Kandidater deltager. Denne gennem Aarene indarbejdede Praksis har vist sig i det

væsentlige at imødekomme det i sin Tid paa det stiftende Odensemøde rejste Krav om Vælgerorganisationernes direkte Indflydelse paa Partiets Politik. Det i denne Forbindelse mest virkningsfulde Organ har dog været Partiets Landsmøder, der i høj Grad er blevet forbilledlige ogsaa for andre Partier. Mere end noget andet har disse og den derfra udgaaede vidtforgrene og i Detailler indarbejdede Organisation af Vælgerne i alle Lejre bidraget til at fæstne Partiorganisationerne og til delvis at forvandle dem fra frie Vælgersammenslutninger til politiske Institutioner, der efterhaanden har faaet aarlige Budgetter og fast lønnede Embedsmænd. Partierne er samtidig blevet delvis lovfæstede og er nu uundværlige Led i Grundlovens og Valglovens Praksis. Saaledes er, i ikke ringe Grad med det radikale Odensemøde i 1905 som Udgangspunkt, paa en Maade som da hverken var tilsigtet eller forudset, den folkelige Parlamentarisme blevet rodfæstet men ogsaa derved mere ubevægelig.

GRUNDLOVSSAG OG VERDENSKRIG

UNDER DET ANDET MINISTERIUM ZAHLE

Da det ny Ministerium den 24. Juni af Rigsdagens Formænd var blevet præsenteret for Tingene, holdt Konsejlspræsident Zahle, forinden han oplæste det aabne kongelige Brev, der hjemsendte Rigsdagen, en kort i Landsting og Folketing enslydende Tale, der var formet som en Meddelelse fra Konsejlspræsidenten, og som indeholdt et foreløbigt Program for Ministeriets Politik. Det nu udnævnte Ministerium er, sagde Zahle, traadt til for at føre Grundlovssagen videre. »Det nylig afholdte Valg til Folketinget har vist en saadan Tilslutning til Kravet om en Ændring af Grundlovens Bestemmelser om Valg til Rigsdagens to Ting, hvilende for begges Vedkommende paa den lige og almindelige Valgret, at intet Ministerium, indtil denne Sag er løst, vil kunne dannes med andet Program.« Han meddelte videre, at Rigsdagen vilde blive indkaldt saa tidligt, at Folketinget allerede i September Maaned kunde vedtage Grundlovsændringen og det Forslag, der skulde forelægges, vilde blive enslydende med det, som Folketinget sidst vedtog under Ministeriet Berntsen. Dette Forslag vilde blive Grundlaget, hvorpaa der skulde forhandles. Landstinget vilde altsaa faa Forslaget ved den ordinære Samlings Begyndelse og saaledes faa god Tid. Men, meddelte Zahle allerede nu, Sagen skulde færdigbehandles i den forestaaende Rigsdagssamling. Ministeriets Bestræbelser vilde gaa ud paa at bevare den Enighed, der hidtil havde været mellem de tre Grundlovspartier og saa i de fremsatte Forslag til politiske Udtalelser et Tilsagn herom. Ministeriet har ikke søgt Førerskabet i denne Sag; det er de politiske Omstændigheder, som enhver ved, der har paalagt os det! — Til de Medlemmer af Tinget, der ikke er Tilhængere af lige og almindelig Valgret, rettede Zahle en Opfordring om at optage Forhandling paa dette det eneste mulige Grundlag, og han meddelte dernæst, hvad der fik stor politisk Række-

vidde, at alle Spørgsmaal, der tidligere havde fremkaldt Uoverensstemmelse mellem de tre Grundlovspartier, saa vidt muligt vilde blive holdt tilbage. *Ingen nye store Spørgsmaal, der kan give Anledning til Strid, vil — saa vidt Ministeriet raader — derfor blive rejst. I Lovgivningen vil Ministeriet samle Interesse om Grundlovssagen. I Administrationen vil det være dette som ethvert Ministeriums Pligt at overholde de bestaaende Love, holde sig paa den bestaaende Lovgivnings Grund.*

Denne sidste Udtalelse blev afgørende for Ministeriets Fremgangsmaade, og saa overfor de i 1909 vedtagne Militærlove, og da Verdenskrigen udbrød Aaret efter, midt i Grundlovsforhandlingerne, dannede denne Udtalelse det Grundlag, hvorudfra Ministeriet administrerede de gældende Forsvarslove. Regeringens Modstandere blev aldrig trætte af at angribe og kritisere, at Ministeriet, uden Hensyn til at det og dets Partier havde bekæmpet disse Love, nu saa langt fra at søge dem ændrede uden videre lod dem bestaa og administrerede dem, som de var! I sit Forsvar mod denne Kritik henviste Regeringstilhængerne dels til Konsejlspræsidentens ovenfor anførte Udtalelse og dels til, at den Holdning Regeringen havde fundet det rigtigst at indtage af Hensyn til Grundlovssagen, med tifold stærkere Argumenter maatte kræve den samme Upartiskhed overfor Militærlovene paa et Tidspunkt, da en Verdenskrig rasede mellem Landets Naboer.

Zahle sluttede sin Tale i den korte Sommerrigsdag med en Appel til Rigsdagen. »Den kommende Rigsdag har«, sagde han, »faaet tildelt en *grundlovgivende Rigsforsamlings Opgave*, og et stort historisk Ansvar er derved lagt paa os alle. — Maatte det lykkes os i Fællesskab at løse Opgaven: At udvide Folkets politiske Rettigheder, saaledes som Grundlovsforslaget tilsigter, og at lægge Grundlaget for det danske Statsliv saa fast i det politiske Lighedsprincip, at det urokket vil kunne bære en lang demokratisk Fremtidsudvikling«. — Da Zahle havde oplæst det kongelige, aabne Brev i Folketinget, udbragte *Slengerik* et »Kongen og Grundloven leve!«

Rigsdagen samledes paa ny den 15. September 1913, og nu forelagde Finansminister Brandes, Finansloven for det kommende Aar med et Overskud paa en 5—6 Mill. Kroner. Neergaards mange Skattelove havde, trods Militærudgifternes Stigning, givet Mulighed for Ballance. Zahle forelagde Grundloven og Rode Valgloven som »Grundlovens naturlige og nødvendige Følgesvend«. Ogsaa Valgloven blev forelagt i det væsentlige i samme Skikkelse som den,

Folketinget havde givet den i sidste Rigsdagssamling, og Forholdstalsvalg var der endnu ikke Tale om.

Sagen kom til Førstebehandling i Folketinget den 19., men Dagen før havde J. C. Christensen overrasket saavel sit Parti som den hele grundlovsinteresserede Offentlighed med i sit Blad *Tiden* at fremsætte et fuldt udarbejdet Grundlovsforslag, der paa væsentlige Punkter var afvigende fra det Berntsen-ske, som Regeringen havde gjort til sit. J. C. Christensen foreslog f. Eks., at Bestemmelserne om Folkekirken i Grundlovens Paragraf 3 og Bestemmelsen om, at Kongen skal tilhøre den evangelisk-lutherske Kirke, skulde udgaa af Grundloven. Der skulde intet staa om Folkekirken, og om Kongen kun at »hans Person skal holdes i Ære«. Endelig foreslog J. C. Christensen, at Grundlovsbestemmelsen om at den, der ikke godtgør at være Medlem af et anerkendt Trosamfund, til Skolevæsenet skal betale, hvad han slipper for til Kirkesamfundene, ligeledes skulde udgaa. Disse tre Bestemmelser, om hvilke Hr. Christensen med Sikkerhed kunde vide, at de principielt vilde finde Tilslutning hos baade det radikale Venstre og Socialdemokratiet, men derimod ikke hos store Dele af hans eget Parti, kunde derfor synes velegnede til et Splitelsesforsøg overfor Enigheden mellem Grundlovspartierne. Men selv om det skulde kunne lykkes ham at faa hele sit eget Parti med dertil, kunde han ikke være uvidende om, at et Grundlovsforslag, formet som han paa dette Punkt nu foreslog det, absolut vilde være uegnet til Gennemførelse i Landstinget. Men derimod særdeles velegnet til at rejse store kirkelige Kredse til Modstand! — Dog dette var ikke det væsentlige, selv om det paa afgørende Vis karakteriserede Forslaget som et Forsøg paa at sætte Lus i Skindpelsen. Hovedsagen var, at han foreslog Landstinget valgt paa et helt nyt Grundlag. Naar først Rode og senere Klaus Berntsen havde valgt det kommunale Grundlag, var det, just for at imødekomme Hr. J. C. Christensen, der, som tidligere anført havde nævnt dette Grundlag som det bedst egnede. Nu svingede han over paa en Aldersgrænse ved det 35. Aar, som Valgretsbetingung for Landstingsvælgere. Han foreslog dernæst, at ingen kunde vælges til Landstinget, som ikke mindst i 4 Aar havde været Medlem af et kommunalt Raad, af Færøernes Lagting eller af Rigsdagen. Og Landstinget skulde være uopløseligt! — »Vi fremsætter vort Grundlovsforslag«, skrev han, »med Motivering her i Bladet og ikke i Rigsdagen, thi vi ønsker ikke at gribe forstyrrende ind i dennes Forhandling.«

Til en af Aalborg Venstreblads Medarbejdere udtalte Jensen-Sønderup, da

han gennem Berlingske Tidende erfarede, hvad der var offentliggjort i »Tiden«: »Ja, saa kommer vi altsaa ikke til at nøjes med en kort Debat om Grundlovssagen i Folketinget«, og ved et politisk Møde samme Dag i København udtalte Indenrigsministeren Ove Rode om Forslaget: »Det er jo et interessant Læsestof ogsaa for Venstrepartiet, hvis Ledelse unægt-

lig frembyder Ejendommeligheder, naar selve Formanden, Dagen før hans eget Partis Grundlovsforslag skal behandles i Folketinget, udenfor dette, meddeler et helt nyt Grundlovsforslag. — Regeringsforslaget vil dog nok uforstyrret overgaa til Landstinget.« Heri fik Rode Ret, og den Jensen-Sønderupske Skepsis blev gjort til Skamme. Alligevel kom J. C. Christensens Forslag til at spille en stor politisk Rolle og bidrog til, at det kommunevalgte Landsting gled ud af Debatten.

Folketingsmand Slesbager f. 1874

De smaa og snævre Tilhørerloger i Folketinget var overfyldte, da Grundlovsforslaget den 17. September kom til første Behandling. Venstres Ordfører var Hr. Slesbager, der anbefalede. Han ønskede

en Realitetsforhandling med *Landstinget* og henviste i denne Forbindelse til, hvad Zahle faa Dage efter Valget havde udtalt paa Fyns Venstreblads Generalforsamling, paa et Tidspunkt, sagde Slesbager, da han endnu ikke var Konsejlspræsident, men uden Tvivl ventede at blive det. Zahle havde sagt: »Som Valget har udviklet sig, maa Ministeriet Berntsen optage en ny Forhandling med Landstinget. Vi imødeser en saadan med den Ro, som Styrken giver, men vi mener ikke, at Ministeriet skal være bundet paa Hænder og Fødder. Vi har ikke noget imod, saaledes som Situationen nu foreligger, at Ministeriet optager en Forhandling med Landstinget. Der kan godt gives Indrømmelser, kun ikke paa Principet: den lige og almindelige Valgret. Der kan saaledes godt gøres Indrømmelser, ja endog store, f. Eks. med Hensyn til Forholdstalsvalgmaaden.« Det var, mente Slesbager, ganske klogt af Zahle saaledes at give sig selv et Spillerum for Forhandlingen ved at indrømme Klaus Berntsen en saadan Ret, men det vilde da ogsaa være rimeligt, om Zahle nu brugte denne Ret, og han pegede i denne Forbindelse ganske naturligt og som Christensens Mand paa Muligheden af, at

indføre Alderscensus til Landstinget, i Stedet for at lade dette vælge af Kommunalbestyrelserne. Han bebrejdede det radikale Venstre, at det under Valgkampagnen saa haardt havde angrebet Venstres Kandidater og fulgt den af Finansminister Brandes givne Parole ved Landsmødet i Odense. Her havde Brandes sluttet sin Tale ved Banketten med en Opfordring til Partiets Kandidater om nu at gøre deres yderste og, sagde han med en Ændring af en Drachmannsk Linie: Gaa paa Landevejen ud og — bliv valgt! Dette udlagdes i Venstres Presse ikke helt uden Holdepunkter i Talens forudgaaende Perioder, som en Opfordring til at gaa ud paa Landevejen og slaa ihjel! Og nu skød Venstre sig ind under den haarde Medfart, Partiet havde faaet paa Valgdagen. — Alle Udveje blev saaledes prøvet. Der var ikke mindste Tvivl om, at saavel J. C. Christensen som Slebsager vilde forsøge at sprænge Grundlovspartiernes Enighed. I 1909 havde Brandes ogsaa talt ved det radikale Venstres Banket, og havde da gjort J. C. Christensen til *alt* i dansk Politik, specielt i Venstre. Christensen er Manden, sagde han.

»Han er her og dør og overalt, og man slipper ikke udenom ham. Han er et Stykke Danmark, ikke det bedste Danmark, ikke det Danmark, som frisindede Mænd og Kvinder elsker, men ét som ved Tidernes Ugunst indehavde den hele Magt og med alle Midler søgte at bevare den. Hvor Christensen er! Gaa ind i Folketingssalen, disse Reoler af Rigsdagstidender med de haabløse Hundredetusinder af Spalter, og lyt til, hvad disse Millioner af Ord, jævne, seje, sindige, snigende, drævende, kloge, feldtede eller stærke Ord forkynder — det er Christensen! Skift om til Sogneraadene, hvor de mægtige Sognekonger raader i halvtavs Majestæt — det er Christensen! Tænk paa den gammelmodige Skolelærer, der herser med stakkels Landsbybørn i en snæver Stue efter en Katekismus af 1814, og som om Søndagen kirkesynger under Præsten — det er Christensen! Husk paa Jesper Ridefoged og Per Degn, der rottede sig sammen for at bevise, at Jorden var flad — det er Christensen! Tænk paa Studeprang, paa ussel hjemmegjort Lyrik, paa Kongerøgelse, paa Almanaklitteratur, paa kærlige Haandtryk og milde Blikke — det er Christensen! Alberti, det var vor Nick Carter — og, i Parentes, efter at vi har haft ham personlig imellem os, synes Bevægelsen mod Romanernes opdigtede Skikkelser lidt malplaceret — men Christensen er Idyllen, den allerdanskeste Idyl: Sommeraften, den blaa Himmel, det gule Korn, den sorte Muld, den hvide Præstegaard, mens en mæt Ko brøler velsignet ud i den milde lune Luft: Himlen, Kornet, Præstegaarden, Koen — det er altsammen Christensen!«

Og Brandes havde i samme Forbindelse ment, at de Moderate og J. C. Christensen nok skulde finde hinanden. Det var ogsaa sket, men det havde forment sig saaledes, at det blev Klaus Berntsen og Neergaard, der havde staaet i Spidsen for Grundlovsarbejdet. I første Omgang var det lykkedes J. C. Christensen at fjerne dem fra denne Stilling; nu havde Ministeriet Zahle optaget

deres Grundlovspolitik, og nu søgte J. C. Christensen ved at fremsætte sit eget Grundlovsforslag i »Tiden« at bryde Enigheden om Klaus Berntsens! Vilde dette lykkes for ham? Herom drejede sig Grundlovsforhandlingerne Vinteren 1913—14. I Folketinget afviste Klaus Berntsen Christensens Forslag og anbefalede, at Sagen uden Udvalg sendtes direkte til Landstinget. Et Par foregaaende Talere, sagde han og sigtede til Borgbjerg og Pastor Povlsen, Regeringspartiets Ordførere, »har været noget uenige med sig selv om, hvad Stilling vi i Øjeblikket burde tage. De har opdaget, at der er fremkommet et Forslag i det Blad, der hedder Tiden, og det er ikke saa sært, at deres Opmærksomhed er henvendt derpaa, det er min selvfølgelig ogsaa. Men de har været noget i Tvivl om, hvorvidt man skulde optage det Forslag under denne Sags nuværende Behandling her i Folketinget«. — Det mente Klaus Berntsen ikke man skulde. Han understregede, hvad J. C. Christensen selv havde sagt, at Forslaget ganske stod for hans egen Regning: »Det er ikke Venstres Forslag, det er ikke Bestyrelsens Forslag, det er et Forslag, som det ærede Medlem selv har ønsket allerede paa dette Stadium at fremsætte — ikke i Tinget, men i sit Blad udenfor Tinget, til Drøftelse og til Overvejelse.« Og saa føjede Klaus Berntsen til, hvad der naturligvis maatte have en spids Brod, da Bemærkningen jo gjaldt Formanden for hans eget Parti: »Nu plejer vi imidlertid kun at drøfte de Spørgsmaal, der foreligger, for Tinget, de Forslag, der foreligger i Tinget!« — Ved Slutningen af Debatten fandt et Ordskifte Sted mellem J. C. Christensen, Borgbjerg og Zahle, der endte med, at Zahle, i Modsætning til Klaus Berntsen, ønskede Udvalgsbehandling for at faa konstateret, om der stadig var Enighed mellem de tre Partier om Klaus Berntsens Forslag. J. C. Christensen havde nemlig i Forhandlingens Løb om sit eget Forslag sagt: »Jeg skal kun gøre opmærksom paa, at ganske vist staar disse Tanker, som jeg har fremsat, fuldt ud for min egen Regning, men det er dog Tanker, som lever, og som vistnok vil møde det ærede Medlem (Borgbjerg) spillevende i Fremtiden. Derom kan det ærede Medlem være overbevist.« — Sagen gik saa i Udvalg, men var der kun i faa Dage, og Udvalgets Flertalsbetænkning indeholdt blot en Indstilling om at vedtage Forslaget uændret. Det skete den 27. September 1913 og ved Navneopraab, og Vedtagelsen fandt Sted med 101 Stemmer mod 6 Højremænd. Saasnaart den ordinære Rigsdagssamling begyndte først i Oktober, kunde Sagen da, med praktisk taget hele Folketinget i Ryggen, forelægges Landstinget.

GRUNDLOVSSAGEN I LANDSTINGET

Grev Frijs havde været forudseende, da han i Foraaret 1913 advarede Klaus Berntsen og pegede paa Muligheden af, at den Fane, han havde hejst, vilde glide ham af Hænde og blive ført videre af andre. Dette var nu allerede sket; den radikale Konsejlspræsident Zahle mødte i Landstinget med Klaus Berntsens Fane, og Grev Frijs' Landstingskollega Edvard Brandes, der havde advaret mod den Tro, at Grundlovssagen kunde holdes nede, sad paa Ministerbænken. Men Grev Frijs havde sagt en Ting til, som var værd at agte paa, nemlig dette, at han foretrak, hvis en radikal Grundlov skulde gennemføres, at det skete med fuld Krigsmusik, og han havde ved anden Lejlighed givet Udtryk for den Opfattelse, at fik vi et radikalt Ministerium, da vilde dette nok belære alle besindige Elementer i Folket om Nødvendigheden af at samle sig. Nu havde han faaet en radikal Regering, men ogsaa det Folketingsvalg, han ønskede at se Resultatet af, og han indrømmede derfor nu, at man ikke fra konservativ Side med Billighed kunde forlange større Hensyntagen til konservative Ønsker, men inden for det Grundlag, som Regeringen stod paa, mente han, man meget vel kunde forhandle om at finde Formerne for »den bedste, den værdigste Repræsentation for Landet.« — Hvad der var god Latin i Midten af det forrige Aarhundrede, hvad man dengang betragtede som det bedste, har faaet andre Former. — — »Jeg har forstaaet den højtærede Konsejlspræsident saaledes,« sagde han, »at det Krav, han maa stille er, at indenfor Rigsdagsmyndighedens Sfære skal den almindelige Valgret gøre sig gældende. — Ja, jeg siger den almindelige, jeg hørte meget godt, at Konsejlspræsidenten her, hvad han ikke gjorde i Folketinget, ogsaa nævnede den lige Valgret; jeg havde foretrukket, at den lige ikke var blevet nævnt (Munterhed). . . . Ja, ikke fordi jeg ser nogen stor Forskel deri, men fordi jeg overhovedet ikke kan se, at man kan tale om lige Valgret, naar man gaar ind paa Tanken om to Ting; der maa altid blive en Forskel, saaledes at Lighed kan ikke være tilstede.« — Han sluttede med at opfordre den radikale Regering til at undersøge sammen med Landstinget, f. Ex. i et Fællesudvalg, hvad nyt og værdifuldt der kunde være fremme paa Forfatningsomraadet og fandt, at dette maatte dog foretrækkes af en radikal Regering fremfor »at holde stift ved et Vrægebillede af en forlængst af-død Forfatning.«

Konsejlspræsident Zahle havde i sin Forelæggelsestale henvist til Forhand-

ling i et Fællesudvalg, og dette kunde, mente Zahle, naar der var givet saa god Tid, gøre det ud for en Kommission. »Regeringen regner med Sikkerhed paa,« sagde han, »at Landstinget vil antage dette Forslag til Behandling med den Alvor, som Forslagets Betydning kræver, og med den Forhandlingsvillighed, som Valgets Udvald og Folketingets Stilling maa paakalde.« Zahle pegede dernæst paa, hvor lidet det vilde stemme med Landstingets Stilling i vor Forfatning, og hvor skæbnesvangert det kunde blive, hvis Landstinget drev Regering og Folketing ud i en politisk Strid. Forslaget kom ikke til Landstinget som et Ultimatum, og Regeringen regnede med, at dens Forhandlingsvillighed vilde blive mødt med en tilsvarende fra Landstingets Side. Men naturligvis maatte Forhandlingen foregaa paa den lige og almindelige Valgrets Grund. Det vilde være ganske haabløst, om nogen tænkte paa at bryde denne Linie; det er en Hovedhjørnestein, som ikke kan fjernes!

Medens altsaa Grev Frijs stillede sig forhandlingsvillig, erklærede Piper, at han godt forstod, hvad Estrup havde sagt Aaret før, nemlig at Landstinget burde afvise et saadant Forslag, men Højre var et forhandlingsvilligt Parti og vilde, som altid, være rede »til Forhandling med ethvert af Kongen udnævnt Ministerium« — —. Dog kun paa Betingelser: Forholdstalsvalgmaaden skulde indføres til Folketinget, en »stor Mængde umodne Vælgere« maatte ikke faa Indflydelse paa dette Ting, d. v. s. Valgretsaldere maatte ikke nedsættes, og Landstinget skulde vedblive at være en Beskyttelse for Minoriteterne i det andet Ting! — Venstres Ordfører, Enevold Sørensen, var kølig. Han advarede imod, at Landstinget blev et »komplet Ekko,« »et overflødigt Ekko« af Folketinget, og tog ret positivt Ordet for, hvad ogsaa J. C. Christensens Forslag i »Tiden« gjorde, at foretrække en høj Valgretsalder til Landstinget fremfor de kommunale Raad. Debattens Begivenhed blev en Tale af Venstremanden Broberg, der var Ordfører for en lille Tremandsgruppe, udtraadt af Landstingsvenstre paa et af Grundlovssagens tidligere Stadier.

I et af Venstres Partimøder, hvor det da drejede sig om, hvorvidt Klaus Berntsens Forslag skulde fremmes med Støtte af Landstingsvenstre, havde det vist sig, at et Flertal anført af Jørgen Pedersen og Enevold Sørensen ikke ønskede at tage klart Standpunkt for Regeringens Forslag. Dette fandt en Del af Partiet var en illoyal Holdning overfor Partiets egen Regering, og tre af Venstregruppens Medlemmer *Broberg*, *Jørgen Berthelsen* og *Niels Hansen*, Gundsølle brød da ud og dannede deres egen Gruppe.

Broberg understregede stærkt Betydningen af Folketingsvalget og udtalte den Formodning, at Højre i Landstinget nu vilde vise sig mere velvilligt stemt, idet man fornuftigvis ikke kunde vente bedre Vilkaar for Højrepolitik under dette Ministerium end under det forrige. Nøje kendt med den Uenighed, der var indenfor hans eget Parti mellem Klaus Berntsens og J. C. Christensens Tilhængere, og vel vidende, at Enevold Sørensen, som J. C. Christensens Mand, ikke havde været nogen begejstret Tilhænger af Klaus Berntsens Forslag, udtalte han med en ironisk Betoning, som ingenlunde blev misforstaaet af Landstingets fintmærkende politiske Ører: »Vi hørte for lidt, siden den ærede Ordfører for Venstre (Enevold Sørensen) udtalte, at hans Parti var villig til at yde den samme Støtte til den nuværende Regering, som det ydede den forrige. Jeg tror, at baade den afgaaede Regering og den nuværende Regering saa vel forstaar som paaskønner Værdien af denne Udtalelse! Regeringen skal ikke savne min lille Gruppes Tilsagn i samme Retning. Vi vil efter vor bedste Forstand og Vilje støtte den afgaaede Regering til Gennemførelse af dette Grundlovsforslag — for os drejer det sig ikke om Personerne, men om Sagen —, og jeg vil ogsaa tilsige den nuværende Regering mit Partis ubetingede, uforbeholdne Støtte til Gennemførelse af Grundlovssagen.«

Landstingsmand, Dir. L. P. Broberg, 1850—1937.

Bag disse Brobergs Udtalelser skjulte sig den bitre Strid i Venstre, som stadig baade ulmede og glødede under Overfladen. I sin Tale havde Broberg bemærket, at der blandt de Konservative var opstaaet en Forestilling om en almindelig Modstand blandt Venstrevælgerne overfor Klaus Berntsens Grundlovsforslag. »Hvad der har bidraget til,« sagde han, »at de konservative Grupper har faaet denne Forestilling, skal jeg ikke komme ind paa her, men en Aarsag maa der jo have været.« Og han fremsatte derefter den Formodning, at hele dette Forhold var Grunden til, at de Konservative i den foregaaende Rigsdags-samling havde ment gennem en Dagsorden at kunne standse Grundlovs-politiken. J. C. Christensens Forslag i »Tiden« var et vulkansk Udbrud fra denne underjordiske Ild i Partiet, men ogsaa de Moderate var vrede; det var

dem, der havde ført Grundlovssagen frem, men nu havde maattet se Fanen glide sig af Hænde. At dette var J. C. Christensens Værk, vidste enhver, og Sprængningen af Landstingets Venstre var paany et Udbrud fra det overophedede Partis Indre. For den radikale Regering var Situationen ingenlunde let. Regeringen havde bundet sig stærkt til Klaus Berntsens Forslag, og Brobergs varme Tilslutning gjaldt i første Linie dette Forslag, hvad han ogsaa udtrykkeligt havde betonet. Paa den anden Side kunde det ikke være afgørende for Gennemførelsen af en ny Grundlov, om Landstinget blev valgt af Kommunalraadene eller af en noget ældre Vælgermasse, naar blot den almindelige Valgret blev bevaret. Regeringen maatte da skønne over, hvilken af de to Veje, der bedst førte til Maalet, den maatte se at komme paa det rene med, hvem der var stærkest i Venstre, J. C. Christensen eller Berntsen-Neergaard. Forholdet var ganske sikkert dette, at et Flertal i Venstre sympatiserede med den afgaaede Regering, om hvis oprigtige Kærlighed til en fri Forfatning i Junigrundlovens Aand ingen tvivlede. Paa den anden Side stod J. C. Christensen, hvis

Justitsraad Niels Hansen, 1843-1927.

Hensynsløshed og stærke Vilje alle kendte. Fik han ikke sin Vilje, kunde man befrygte en Deling af Venstre, som vilde være ensbetydende med Sagens, i det mindste foreløbige, Stranding efter en eventuel Landstingsopløsning. Opgaven var derfor paa den ene Side at vise Fasthed og Tro til den Styrke, Folketingsvalget havde givet, paa den anden Side at krydse sig frem i det af undersøiske Skær opfyldte Farvand, som Venstres Uenighed havde tvunget Grundlovsskibet til at befare. Situationen var spændende og stillede saavel Brandes Kløgt som Rodes Snildhed, Zahles praktiske Sans og Munchs Fornuft paa en haard Prøve. Da Zahle tog Ordet i Landstinget, begyndte han med at takke Broberg for den uforbeholdne Støtte, han havde tilsagt Ministeriet. »Det ærede Medlem repræsenterer jo en nyopdukket Partigruppe, og det er kun glædeligt, at den stiller sig overfor den nuværende Regering paa en saa smuk Maade og vil yde den sin alvorlige Støtte.« Zahle vendte sig derefter til de to konservative Ordførere og pegede paa, at Valget den 20. Maj, hvad ogsaa Grev Frijs havde

erkendt, ingenlunde gav Udtryk for, at der i Befolkningen skulde være en skjult Opposition imod den almindelige Valgrets Eneherredømme. Men blandt Vælgerne, som den 20. Maj stemte for Grundlovsændringerne, var der utvivlsomt Tilhængere af saavel det kommunevalgte Landsting som af et Landsting valgt ved en lav Alderscensus, men der var ingen, for hvem dette var saa afgørende, at de, om de ikke paa dette Punkt fik deres Vilje, da ønskede, at hele Sagen skulde falde. Hvis Grev Frijs nu satte sit Haab til, at der ud af J. C. Christensens Forslag i »Tiden« skulde kunne vokse en Politik, der tilsigtede at bygge paa en udbredt Konservatisme i Landbefolkningen, og som kunde imødekomme Grev Frijs særlige Ønsker, da vilde det blive en Skuffelse — »thi jeg tror, at efter Valgdagen den 20. Maj eksisterer der ikke i Danmark den Politiker, som kan forhandle med Højre og de frikonservative Politikere om en Grundlovsændring paa noget andet Grundlag end den lige og almindelige Valgret til begge Rigsdagens Ting.« Zahle indbød til Forhandling og Samarbejde, men gentog, at Grundlaget ikke kunde ændres.

Jørgen Berthelsen, 1851–1922.

Samme Dag behandlede man et af Rode udarbejdet Forslag til en ny Valglov, der indeholdt Principet om bundet Omvalg, men endnu ikke Forholdstalsvalg, og da Piper derefter fik Ordet, rejste han paany Kravet om Forholdstalsvalg som Betingelse for konservativ Tilslutning.

Sagen gik derpaa i Udvalg, og herfra vendte den tilbage til anden Behandling allerede den 28. November 1913. I Udvalget var man ikke naaet til et Resultat. De konservative havde stillet nogle Ændringsforslag, der i det væsentlige var sammenfaldende med, hvad der fra samme Hold var fremme Aaret før. Disse Forslag lod Landstinget uberørt, men dette skulde ikke, bemærkede Piper, opfattes som et Udtryk for, at man ikke vilde drøfte Ændringer af Landstinget, ej heller at Højre var gaaet over til det tidligere J. C. Christensenske Krav om at gennemføre Grundlovssagen i »to Tempi.« Da der ikke var kommet Forslag fra anden Side, havde man ment, at saadanne begrænsede Ændringsforslag egnede sig til at føre Sagen frem til det Fællesudvalg, hvori den egentlige Drøftelse ventedes at ville finde Sted. De andre Ordførere sluttede

sig forsaavidt hertil, som de alle henviste til Fællesudvalget, hvortil Sagen da allerede den 5. December blev overgivet.

Først langt hen paa Sommeren, den 9. Juni, kom Fællesudvalgets Indstilling til Behandling i begge Rigsdagens Ting. Efter mange og lange Forhandlinger var Flertallet enedes om et Forslag stillet af Venstre, (J. C. Christensen og Jørgen Pedersen) der forkastede det kommunevalgte Landsting og i Stedet foreslog

Jørgen Pedersen, 1841–1920.

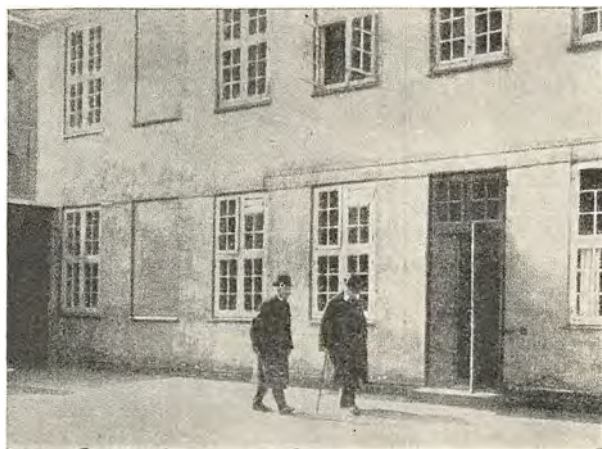
en Alderscensus ved det 35. Aar. Valgret til Landstinget skulde enhver Folketingsvælger have, der havde naaet denne Alder. I »Tiden« havde J. C. Christensen foreslaaet, at Landstinget skulde være uopløseligt. Dette lykkedes det ham dog ikke at gennemføre i Fællesudvalget, men man blev enige om at gøre Landstinget tungt opløseligt, og den Form, Paragraffen herom fik i Flertalsindstillingen, er enslydende med Bestemmelsen i den gældende Grundlov af 1915. I de 20 Aar, Grundloven har været gældende, er denne Paragraf aldrig blevet benyttet og dens Bestemmelser kan næppe praktiseres.

I Folketinget vedtoges Flertalsindstillingen med 102 Stemmer mod 6, alle Tingets Højremænd. Højres Mindretalsindstilling gik ud paa at bevare 30 Aars Valgretten til Folketinget og foreslog 35 Aar til Landstinget. Men for at være Landstingsvælger skulde man desuden være ansat til og have betalt Ejendomsskyld, Indtægtsskat eller Formuesskat til Staten.

Som nævnt havde Indenrigsminister Rode om Efteraaret forelagt en Valglov med bundet Omvalg. Dette Forslag blev ved Behandlingen i Folketingsudvalget ændret saaledes, at Omvalget gik ud og i Stedet for indførtes Bestemmelsen om Suppleringsmandater, valgte paa *Partilister* efter Forholdstalsvalg. For første Gang indførtes her Partierne som Institutioner, hvorpaa Lovparagrafer opbyggedes, og det foresloges videre, at 3000 Vælgere havde Ret til at anmelde et nyt Parti. Den Kombination af Valg i Enmandskredse med Forholdstalsvalg, som Indenrigsminister Rode her havde udarbejdet, og som i Princippet blev vedtaget sammen med Grundloven i 1915 opnaaede ved 3. Behandling i Folketinget 97 Stemmer imod én, nemlig Schovelin. De øvrige

Medlemmer af Højre svarede »Stemmer ikke«, men hele Venstre stemte for.

Landstingets Stilling i Forfatningen var dog dengang saa stærk, at det fandt sig beføjet til, ved Sagens videre Gang, at ville bestemme over Valgmaaden til Folketinget, og den nu i Folketinget vedtagne Ordning, der indeholdt det bedste Princip, nogen Valglov hidtil har kendt, nemlig en Forbindelse af Enmandskredsens Goder med Bortryddelse af dette Systems Skavanker ved Forholdstalsvalgets Indførelse, blev afvist af Landstinget. Man kunde ikke, hedder det i Landstingets Betænkning, finde Forslagets Bestemmelser om Forholdstalsvalgets Anvendelser, gennem Tilføjelse af 20 Tillægsmandater, fyldestgørende, eller blot antagelige! Regeringen og Venstre enedes derpaa om en tredje Ordning, der vendte tilbage til Omvalg i 120 Enmandskredse; Suppleringsmandaterne var gledet ud, og i Stedet foresloges Forholdstalsvalg, indført i København, Aarhus, Odense og Aalborg.

Estrup i Rigsdagsgaarden.

I Landstinget havde siden Julen 1913 Flertallet skiftet. Ved Estrups Død var Deutzer blevet udnævnt til kongevalgt Landstingsmand, og Landstinget talte herefter 33 af Grundlovspartierne mod 33 af de to Højrepartier, der havde besat Formandspladsen. Men da Formanden ikke deltog i Afstemningen, var der altsaa én Stemmes Overtal for Grundloven og den Valglov, hvorom Rode var enedes med Venstre i Landstinget. Imidlertid var Højre blevet meget fortørnet over, at Forholdstalsprincippet var begrænset til de 4 største Byer, og da Valglovsforslaget den 6. Maj var til anden Behandling i Landstinget, kom Højrepartierne i Mindretal, idet deres Ændringsforslag forkastedes med 33 Stemmer mod 31. Formanden satte derefter Spørgsmaalet om Forslagets Overgang til tredje Behandling under Debat, og nu tog Piper Ordet og erklærede, at Valglovsforslaget efter de vedtagne Ændringer vilde blive et groft Brud paa det Princip om den lige og almindelige Valgret, som efter Grundlovspartiernes eget Udsagn skulde være det bærende i den ny Grundlov. Ved nu blot at stemme imod dette Forsøg paa i den lige og almindelige Valgrets Navn at skabe et nyt Privilegium for enkelte Partier, vilde de konservative Grupper ikke være i

Stand til at hindre dette Vrægebillede af en Valgretsordning i at blive Lov! — Piper gik i sin Polemik her ind i Grundlovspartiernes Tankegang og gjorde sig til Talsmand for *lige Valgret* og talte mod Privilegier! Og derpaa fortsatte han: »Tilfældige Omstændigheder har sat Tingets ene Halvdel i Stand til at fungere, som om det var et Flertal, men til at tage en Beslutning kræves dog ifølge Grundlovens Paragraf 61, at over Halvdelen af Tingets Medlemmer skal være tilstede og deltage i Afstemningen. Da vi ikke vil paatage os Ansvar for ved vor Nærværelse at sætte Tingets ene Halvdel i Stand til at vedtage en Lov, som den anden Halvdel finder fordærlig for Landet, finder vi os nødsaget til at forlade Salen, og agter ogsaa at gøre dette, saafremt Forslaget senere maatte komme til Behandling her.« — Hr. Piper rejste sig derpaa langsomt, og værdigt, som hans Væsen var, bevægede han sig hen mod én af Salens Udgange. Samtidig rejste alle Højres og det frikonservative Partis Medlemmer sig og fulgte Grev Frijs og Piper, alle for at forlade Salen. Af selve Udvandringen gav *Politiken* følgende Skildring i daværende Redaktør Koppels ironisk-muntre Stil:

Da er det, at Piper rejser sig. I sin Haand, der dirrer af let Nervøsitet, holder han et Stykke Papir, af hvilket han nu oplæser sin Erklæring med høj Stemme, langsomt, Ord for Ord, som var det Guldkorn, af hvilke ikke den mindste Smule maa gaa til Spilde. Man lytter! Hvad er det Manden siger? Er det Alvor?

Goos sidder urokkeligt paa Formandsædet og lader, som om han slet ikke ved noget om det hele. Paa Ministerbænken ses Zahle, Rode, Brandes, Kr. Pedersen, Kejser-Nielsen, Munch. Tilhørerne strækker Hals, bliver urolige. Hvad sker der, vil de konservative udvandre?

Ja, se nu rejser de sig alle 31 og søger mod Udgangene — — Det er Synd at sige, at de ser ud som Helte; de skal tæt forbi Tilhørerne, der staar tæt pressede sammen ved de to Ud-gange; nogle smiler forlegent, andre skuler. Det hele gaar hulter til Bulter. Den lille firkantede Skoleinspektør *Hvidberg* skridter drabeligt ud og søger at sende et hvast Pædagogblik ud gennem Brillerne, *Grev Frijs* gaar med lette, trippende Skridt som til en Hoffest; Forpagter *Theilmann* er tæt i Hælene paa ham. Se, dér er to Jurister, den lille glade Bolle *Poul Rasmusen* og den høje melankolske Graaskæg *Godskesen*, den bredskuldrede *Grev Knuth*, Konsul *Hey*, der ligesom ser undskyldende ud, fordi han begaar noget saa ukorrekt, selve Altmeister *Piper*, der bevæger sig tung og vemodig og hjælpeløs, og Grev *Holstein Holsteinborg* der knejser dobbelt, fordi han er saa lille. Ak, var man bare en Homér, der kunde besyngede de gæve Helte, der ligesom i sin Tid Grækerne foran Troja bare lader, som de trækker sig tilbage for senere at komme igen og bemægtige sig Grundloven. Saa vilde man kunne skildre den gamle *Bramsen*, der selv nok kan lide at være ondskabsfuld, og hvis Blik imod Tilhørerne tydeligt sagde det: »Alt andet! Men le ikke ad os!« Og bag ham den lille altid iltre Godsejer *Villars Lunn* og Bussemanden *Holger Petersen* med truende Øjne og Rolf-Blaaskæg-Mund og den sirlige Murer-mester *Niels Rasmussen*, der ved at sidde i Landstinget er kommet til at ligne en Lensgreve. For første Gang i sit Liv foretog Oberst *Rambusch* i Gaar et Tilbagetog (hvilken fin Taktik!), og Forpagter *Sonne* kastede et Blik op til *Goos*, som han vilde sige: »Ja, du kan sagtens, du kan blive siddende. Det kunde jeg ogsaa, hvis jeg havde været Formand endnu«. Ud svinger gen-

nem Døren *Hartzs* martialiske Knæbelsbarter og *Nordbys* lange *Tveskæg*. Og allersidst triner Grev *Moltke-Lystrup*, der for en enkelt Gangs Skyld har givet Møde i Landstinget bare for at kunne forlade det igen.

— Formanden (Goos), spurgte nu, om nogen yderligere begærede Ordet, og følgende korte Replikskifte fandt derefter Sted.

Trier: »Agter den højtærede Formand at lade foretage Afstemning?« —
Formanden: »Ja.«

Trier: »Jeg vil henstille, om der ikke under denne pludselig opstaaede Situation var Anledning til at udsætte Afstemningen.« — *Formanden*: »Efter Forretningsordenen er jeg pligtig til at gaa til Afstemning, og jeg kan ikke ret se, hvad der naas ved at udsætte den.« —

Trier: »Har Formanden det ikke i sin Haand at udsætte Afstemningen?« —

Formanden: »Jo, det kan jeg i og for sig gøre, men det ærede Medlem har ikke udtalt sig om, hvad der skulde motivere det.« — *Trier*: »Det er jo erklæret af de Medlemmer, der har forladt Salen, at de har gjort det, for at Tinget derved skal blive ude af Stand til at tage en Beslutning, men der kunde dog muligt være Anledning til at give den Del af Medlemmerne, som ikke har forladt Salen Lejlighed til at drøfte Situationen inden Afstemningen.« — *Formanden*: »Jeg finder det naturligt først ved en Afstemning at faa konstateret, om Tinget er beslutningsdygtigt eller ej, men gør iøvrigt opmærksom paa, at selv om det skulde vise sig, at Tinget ikke er beslutningsdygtigt, saa at der ikke nu bliver truffet Afgørelse om Lovforslagets Overgang til tredie Behandling, er anden Behandling ikke formelt afsluttet.« — Der stemtes saa; 33 stemte for Sagens videre Gang i Tinget, 32 var fraværende. Derpaa meddelte Formanden, at Tinget ikke var beslutningsdygtigt, og at der altsaa ikke kunde foretages videre i dette Møde. Mellem *Trier* og Formanden opstod paany en kort Debat, idet *Trier* spurgte, om Sagen ikke endnu en Gang kunde sættes til Forhandling. Hertil svarede Formanden nej, og da *Trier* derpaa spurgte, om Afstemning kunde

Gehejmekonferensraad Good oplæser det fraværende Højre Protest imod Grundlovsforslagets Gennemførelse.

gentages, svarede Formanden, at det kunde den i og for sig nok, men han maatte efter Pipers Udtalelse finde det unyttigt og ørkesløst. Det kan altsaa gøres, svarede Trier, og dette bekræftede Formanden, idet han henviste til, at ti af Tingets Medlemmer kunde indgive skriftligt Forslag om Tid og Dagsorden for næste Møde, men da Tinget jo ikke var beslutningsdygtigt, kunde et saadant Forslag ej heller vedtages.

Da Fællesudvalgets Indstilling om Grundloven i den paafølgende Uge kom til Behandling, meddelte Formanden ved Mødets Begyndelse, at han havde modtaget følgende Skrivelse:

Til Landstingets Formand.

De konservative Grupperes Beslutning om ikke at deltage i Afstemningen over Valglovsforslaget i Landstinget den 3. Juni begrundedes ved Henviisning til dette Forslags Uoverensstemmelse med Tanken i Grundlovsforslaget, der i Dag er til eneste Behandling i begge Ting.

Da de nævnte to Forslag som Følge af »Grundlovspartiernes« offentliggjorte Erklæringer nu er uløseligt sammenknyttede, og da de konservative Partier maa fastholde Nødvendigheden af, at Valglovsforslaget forelægges Vælgerne til Afgørelse, ser disse Partier sig nødsaget til ogsaa paa samme Maade at forhindre Grundlovsforslagets Vedtagelse.

Som Følge heraf agter de konservative Partier ikke at deltage i Afstemningen over dette. Paa Landstingets Konservative Grupperes Vegne.

M. Krugh-Juel-Vind-Frijs

E. Piper

Trier forsøgte forgæves at faa Ordet i Anledning af denne Skrivelse; han blev af Formanden henvist til den Behandling af Fællesudvalgets Indstilling, som derefter tog sin Begyndelse.

Enevold Sørensen var Ordfører for Fællesudvalgsindstillingen. Han fremhævede den Betydning, der laa i, at Kvinderne nu fik Valgret og mente, at selv i Udlandet vilde dette blive opfattet som en Begivenhed. Efter at have givet en begrundet Afvisning af de konservative Partiers Ændringsforslag peger han paa, hvilket mægtigt Skridt Forholdstalsvalgmaaden havde gjort fremad derved, at den nu var indført direkte i Valgloven. — Konsejlspræsident *Zahle* hævdede, at de Konservatives Udeblivelse var et »aaabenbart Misbrug af Grundlovens § 61« — »Jeg stempler denne Adfærd — og jeg ved mig her i Overensstemmelse med Folketingets store Flertal og med det samlede Demokrati — som liggende udenfor Forfatningens Forudsætning.« Iøvrigt sagde *Zahle*, at en saadan Anvendelse af ikke-forfatningsmæssige Midler var saa meget mere forkastelig, som praktisk taget hele Folketinget stod samlet om det Grundlovsforslag, man saaledes forhindrede i at blive lovlig vedtaget. Han henviste til den lange

Forfatningskamp, der var endt med Demokratiets Sejr og føjede til: »Er der nogen, som tvivler om, at Kampens Gang nu vil blive hurtigere, og at Sejren vil blive lettere at vinde?« Og derpaa udtalte han: »Men naar nu den Afstemning ved hvilken henved Halvdelen af Tingets Medlemmer ikke har villet være tilstede — hvad deres Rigsdagshverv paabød dem at være — har fundet Sted, bliver det Ministeriets selvfølgelige Pligt at indstille til Hs. Majestæt Kongen, at Landstinget opløses, saaledes at der kan tilvejebringes et Landsting, der vil virke som saadant efter Grundlovens Bud.«

Trier diskuterede paany med Formanden, idet han paaviste, at de konservative Grupperes Optræden var i Strid med Grundlovens § 53, der fastslaar, at efter at Fællesudvalget har afgivet Betænkning, finder da i Henhold til Udvalgets Indstilling den endelige Afgørelse Sted i hvert Ting for sig, og nu vilde han hævde, at de Konservative, ved at forhindre den af Grundloven krævede endelige Afgørelse, havde gjort sig skyldige i »et vitterligt Brud paa Grundloven.« Heroverfor erklærede Formanden kort, at han ikke delte Triers Opfattelse af Grundlovens § 53, som dog naturligvis i Realiteten var rigtig, selv om hans formelle Begrundelse næppe var afgørende.

Iøvrigt maa en Eftertid finde det overflødigt at diskutere Spørgsmaalet, da enhver kan sige sig selv, at Bestemmelsen, der kræver Tilstedeværelse af mindst én over Halvdelen af Tingets Medlemmer, kun har til Hensigt at hindre Loves Vedtagelse med et ringe Stemmetal, og at det naturligvis aldrig har været Meningen, at Bestemmelsen skulde kunne bruges til at hindre en Lovs Vedtagelse ved at gøre Tinget ubeslutningsdygtigt. At det Nederlag, som ved det paafølgende Landstingsvalg blev Højres Lod, i høj Grad fremmedes ved »Udvandringen«, kan der desuden ikke være Tvivl om. I Almindelighed maatte Vælgerne opfatte det som en desperat Handling, som et sidste Forsøg fra et afmægtigt Parti paa at standse, hvad det store Flertal i Folket ønskede fremmet. At Vælgerne, den Dag det laa i deres Haand at bestemme, vilde straffe en saadan Vurdering af deres Betydning og deres Ret, burde der ikke hos nogen have været

Forpagter Theilmann, 1865—1938.

mindste Tvivl om. Men Højre og Grev Frijs havde stadig den Opfattelse, at kom der Tid, kom der Raad, og man haabede til det sidste paa, at den danske Bonde skulde besinde sig og blive Modstander af en Allemandsvalgret, som dog til syvende og sidst — i det mindste ikke direkte kunde være i hans Interesse. Men her forregnede de konservative Ledere sig. Dels sad det endnu Bonden i Sindet, at han skulde være imod, hvad Herremænd bar frem. Han havde Erfaring for, at det sjældent havde været til hans Bedste, og dels, og det var det afgørende, var den danske Gaardmandsstand gennem den lange Kamp om Magten og gennem den frie Lighedsaand, den grundtvigske Højskole havde indblæst i Landboudommen, saa opøvet og indlevet i, at Landstinget af 1866 og dets Særrettigheder var Fjenden, der skulde bekæmpes, at Grev Frijs' Haab til, at Bonden skulde svigte den almindelige Valgrets Grundlag, viste sig at være forfængeligt.

Dette regnede den radikale Regering ogsaa med. Dens Svar paa »Udvandringen« blev en *Landstingsopløsning*. Mødet sluttede med, at Formanden gav en kort Oversigt over, hvad der i Samlingen var udrettet, en Fremgangsmaade som synes paafaldende og ikke hverken før eller senere har været anvendt, og derpaa fik Konsejlspræsidenten Ordet. Fra Hans Majestæt Kongen, sagde *Zahle*, skal jeg give Tinget følgende Meddelelse. Derpaa oplæste han den kongelige Skrivelse, der opløste Landstinget. I al sin Højtidelighed havde den følgende Ordlyd:

Vi Christian den Tiende, af Guds Naade Konge til Danmark, de Venders og Goters, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Luxemborg og Oldenburg gøre vitterligt: Efter at Landstinget ikke har kunnet fatte Beslutning om det Rigsdagen forelagde Forslag til Ændringer i Grundloven — have vi fundet det nødvendigt i Henhold til Grundlovens § 22, der bemyndiger os til at opløse hele Rigsdagen eller en af dens Afdelinger, at opløse det nuværende Landsting. — Thi erklærer vi herved det nuværende Landsting opløst fra den 9. Juni dette Aar.

Hvorefter alle Vedkommende sig haver at rette.

Givet paa Amalienborg den 13. Juni 1914.

Under vor kongelige Haand og Segl.

Chr. R.

Zahle.

Samtidig sluttede Rigsdagssamlingen. Landstingsvalget fandt Sted d. 10. Juli og gav det Resultat, at der valgtes 20 Højremænd, 5 Frikonservative, 20 Venstremænd, 5 Radikale og 4 Socialdemokrater. Lagdes hertil de 12 Kongevalgte, som blev siddende i deres Pladser, havde Højre 23, Frikonservative 5, Venstre 27, Radikale 7 og Socialdemokratiet 4. Der var saaledes 38 *for* Grundloven og kun 28 *imod*. Valgkampagnen var blevet ført med stor Energi fra alle Sider, og nu syntes Vejen at ligge aaben for en hurtig Gennemførelse af Grundloven. Der skulde dog gaa endnu et Aar, før den nye Grundlov kunde underskrives af Kongen.

Først opstod en Strid om de Kongevalgte. Kongen havde indtaget det Standpunkt, at de ikke kunde opløses. Regeringen var som bekendt af den modsatte Opfattelse. Da der nu i Landstinget var et Flertal paa ti for Grundloven, havde Spørgsmaalet kun teoretisk Interesse, og saa meget mindre var der Grund til at tage en Strid derom, som selve Institutionen *de Kongevalgte* ved den nye Grundlovs Vedtagelse blev afskaffet. Det var derfor Ministeriets Opfattelse, at man kunde indskrænke sig til en Erklæring om, at den oprindelige Udnævnelse stod ved Magt. Derved blev det ogsaa, og der skete intet andet vedrørende Sagens Realitet. Men i Maanederne herefter var der, navnlig anført af J. C. Christensen, et vedholdende Drilleri mod Ministeriet paa dette Spørgsmaal. Karikaturtegneren Alfred Schmidt plejede at lade J. C. Christensen være ledsaget af en Ræv som Symbol paa hans dristige og snu Kløgt, hans Evne til aldrig at lade sig fange. Nu morede Alfred Schmidt sin Samtid med omstaaende Tegning, der gav Udtryk for den Folkemening, at de Radikale, ved snildt at omgaa Vanskeligheden med de Kongevalgte, for en Tid havde bemægtiget sig »Ræven.«

Ved Skanderborg Amts Husmandsforeningers Fest den 21. Juni i Horsens havde Trafikminister *Hassing-Jørgensen* været Taler. I klare og faste Vendinger udtrykte han da Situationen saaledes:

Nu siges der, at Ministeriet bør gaa, naar der er Uoverensstemmelse mellem Konge og Ministerium. Det er rigtigt, men ikke saa længe Uoverensstemmelserne

Overretssagfører Poul Rasmusen. 1868—1917.

Grev Holstein Holsteinborg, 1856–1924.

kun angaar Anskuelse, der muligvis ikke fører nogen Handling med sig. Det kommer an paa, at man er enig, naar der skal ske noget. Hvis vi sejrer ved Landstingsvalget, er det Ministeriets Hensigt at indstille de nuværende Kongevalgte til Genudnævnelse. Hvis vi ikke sejrer, da vil Ministeriet indstille, at der udnævnes indtil tre nye Kongevalgte; man maa da gaa ud fra, at Kongen ikke vil følge denne Indstilling, og da vil Ministeriet gaa af. Dermed er konstateret, at det ikke har været muligt at gennemføre Grundlovssagen i denne Omgang, og saa indtræder der en helt ny Situation, under hvilken de politiske Partier paany maa tage Stilling. Spørgsmaalet er ikke, om Ministeriet Zahle bevarer Livet en Maaned eller længere. Det er urigtigt, naar Landstingsmand *Døcker* proklamerer, at Kampen staar for og imod Ministeriet Zahle. Kampen staar for og imod Grundloven.

— De Kongevalgte blev dog ikke, som det aabenbart paa det Tidspunkt, da denne Tale blev holdt, havde været Hensigten, indstillet til Genudnævnelse. En saadan vilde have krævet Kongens Medvirken. Derfor fandt man (*Rode*) paa, at man kunde betragte de gamle Udnævnelser som staaende ved Magt og blot sige det, og dette var det, der skete ved en Meddelelse herom til Rigsdag og Offentlighed.

Om Spørgsmaalet sagde Edv. Brandes paa et Møde i Kongens Have under Landstingsvalgkampagnen: »Jeg har altid ment, at den politiske Nødvendighed en Gang maatte afgøre Spørgsmaalet. Ministeriet har derfor udskudt Afgørelsen.« — »Men,« føjede han til, »havde jeg været i Tvivl om, hvorvidt Ministeriet havde baaret sig taktisk ad, vilde al Tvivl være svundet overfor den Regn af Skældsord og Ubehageligheder, som dryppede over os i Dagene derefter, og som i deres overstrømmende Hjertelighed viser en Tilstand af Ophidselse, som kun den dybe Skuffelse skaber.«

Grosserer Holger Petersen, 1843–1917.

Som Indledning til Valgkampagnen havde Politiken, hvori Indenrigsminister Rode i denne Periode skrev om Politik — dog uden Mærke og kun kendelig ved sin Stil — skrevet følgende: »Det er saaledes lykkedes de konservative Partier at paatvinge Landet et Valg, der vil blive af en særlig bitter og skarp Natur, fordi Konservatismen atter har valgt en Kampstilling udenfor Forfatningen. I den klare og kraftige Tale, hvori Konsejlspræsident Zahle skildrede de konservative Partiers Adfærd overfor Grundloven, udtalte han tilsidst, at Ministeriet nu vilde indstille til Kongen at opløse Landstinget. For dette Opløsningsvalg har Højre selv bestemt Vilkaarene. De kunde have faaet dem anderledes, men de har selv villet dem. De har villet, at Landstinget af 1866, der blev paalistet og paatvunget Folket i »Ulykkens og Mistrøstningens Aar,« skulde gaa under i en Kamp, hvor ikke blot to store Forfatningssystemer tørnede sammen: Den privilegerede Valgret og den almindelige Valgret, men hvor Erindringen om dette Landstings langvarige Misbrug af sin egen Forfatning, for at sikre sig en Magtstilling over Folket, manedes frem ved nye grove og voldsomme Overgeb. — I 9 Aar har Landstinget af 1866 standset den nye Forfatning. I Gaar tilintetgjorde det sig selv.«

Naa, saa det er der, du har været saa længe.

Saa kom Valgmandsvalgene med en for Regeringen overraskende Tilslutning. »Den almindelige Valgrets Sejrsdag« hed det i Politiken i en Overskrift, og Bladet skrev: »Det danske Folk huggede sig i Gaar igennem den privilegerede Valgrets Mur frem til fuld og hel Frihed.« — Saaledes følte det. — Grev Holstein Holsteinborg havde skrevet om Bekræftelsesvalgene: »Floden vil beholde Kildens beske Smag.« — Hertil bemærkede Dr. P. Munch: »Grev Holstein ser i Valgmandsvalgene et Vidnesbyrd om, at Folkets Flertal vil gaa Fordærvelsen i Møde. Vi andre, der har større Tillid til vort Folks Evne og Vilje til at bruge Magten

baade klogt og hensynsfuldt, føler os derimod forvissede om, at Gennemførelsen af den ny Grundlov vil blive Indledningen til et Fremskridtsarbejde, der paa en Gang er roligt og dristigt, og som vil bringe det danske Folk Fremgang baade økonomisk og aandeligt.«

De Konservative var slaaede, var bitre og følte, at al Magt og Indflydelse gled dem af Hænde, men i Regeringspartierne var der en Løftelse, en Tro og Tillid til Fremtiden, som prægede det politiske Arbejde og medvirkende til, at Venstres Drillerier under J. C. Christensens Førerskab blev taget med Taalmod. Hans Hensigt var øjensynlig at irritere saa længe, at der blev aaben Kamp og Brud mellem Regeringspartierne.

Det begyndte som nævnt med de Kongevalgte. I »Tiden« ironiserede han ikke helt ubegrundet over, at de Radikale, som havde talt saa haardt til ham, fordi han ikke havde villet udtale sig om dette Spørgsmaal, nu selv var veget for at tage Kamp derom. Den Klaus Berntsenske Fløj var derimod forstaaende overfor Ministeriets Standpunkt.

Sorø Amtstidende skrev efter Valget: »Spørgsmaalet om de Kongevalgte bortfalder nu — hvad der sikkert er meget heldigt — og vil fremtidig kun have Kuriositetens Interesse.« — Naturligvis maatte Ministrene og Regeringspartiernes Mænd ogsaa udtale sig, og helt let var det ikke. Ved et Møde i Ringsted sagde Konsejlspræsidenten: »Det er lykkedes at tilvejebringe en Ordning af Spørgsmaalet om de Kongevalgtes Opløselighed, som ikke krænker nogen Overbevisning. Spørgsmaalet er uden praktisk Betydning nu, da Vælgerne har skaffet det fornødne Stemmetal til den ny Grundlovs Gennemførelse ogsaa i Landstinget. Ledende for Ministeriet har det i denne Sag været, at man maatte anse det for ikke alene uforstandigt, men uforsvarligt ved en teoretisk Konflikt om dette Spørgsmaal at skade Grundlovssagen, som Vælgerne med saa mægtig Styrke har krævet fremmet.« — Politiken skrev, og ogsaa her er Stilen Indenrigsminister Rodes: »Om selve Realiteten hersker der saaledes fuldkommen Enighed. Hvad der endnu stod tilbage var kun en Formalitet. Men det er vist hidtil ikke set, at man ikke har kunnet enes om Formaliteten, naar man fra alle Sider var enige om Realiteten, og den Forestilling til Kongen, som Konsejlspræsidenten afgav i Statsraadet i Lørdags, er da ogsaa et Vidnesbyrd, om at Vanskeligheder kun er til for at overvindes.« — — — »Men Teoretikerne vil sørge. Naar Rigsdagen paa Mandag træder sammen, er de lige nær. Spørgsmaalet om de Kongevalgte har ikke — det maa erkendes — faaet nogen teoretisk Afgørelse. Kongen har

forbeholdt sig sin Opfattelse, Ministeriet har forbeholdt sig sin. Ministeriet har saaledes ikke afskaaret sig fra den Mulighed efter Bekræftelsesvalget at kunne indstille til Kongen, at enkelte af de nuværende Kongevalgte ombyttes med nye Mænd.« — Det hedder dog derefter, »at selvfølgelig vil dette ikke ske. De Kongevalgte vil gaa over til Bekræftelsesrigsdagen, og efter Valgene, som skal holdes efter den nye Grundlov, vil de gaa over i det nye Landsting.« — — »Spørgsmaalet om de Kongevalgtes Opløselighed var det store X i Grundloven af 1866, Gaaden, om hvis Løsning man stred med Argumenter for og imod — idet man maaske en Smule oversaa, at det er Livet selv, der løser Vanskelighederne, derimod ikke Argumenter for og imod. Nu lader det altsaa til, at Grundloven af 1866, naar den om kort Tid endelig har udstridt, vil tage sin Gaade med sig i Graven.«

Om den reelle Side af Sagen, Valgets Udfald, skrev Politiken: »Grundlovens Skæbne blev i Gaar afgjort. Ved den enestaaende Samling mellem de tre Partier, der paa en beundringsværdig Maade organiseredes og gennemførtes overalt i Landet, er der skabt et Landstingsflertal for Grundloven, som ikke lader sig rokke. Den snart sammentrædende Rigsdag vil nu fuldbyrde Valgdagens Beslutning, og Valgene vil derefter bekræfte dem. Grundloven af 1866 har kun en stakket Frist tilbage.« — Her hentydedes til det Valg til begge Ting, som efter Grundloven af 1866 skulde finde Sted, efter at en ny Grundlov var vedtaget. Det kaldtes almindeligt for Bekræftelsesvalget, fordi den derefter sammentrædende Rigsdag skulde vedtage den nye Grundlov i samme Ordlyd som den foregaaende Rigsdag, forinden den kunde indstilles til kongelig Stadfæstelse. — Helt saa glat kom det dog altsaa ikke til at gaa, thi nu rejstes paany Spørgsmaalet

De er sure, Klaus! Ja, det sas du osse om Grundloven,
Jens Christian!

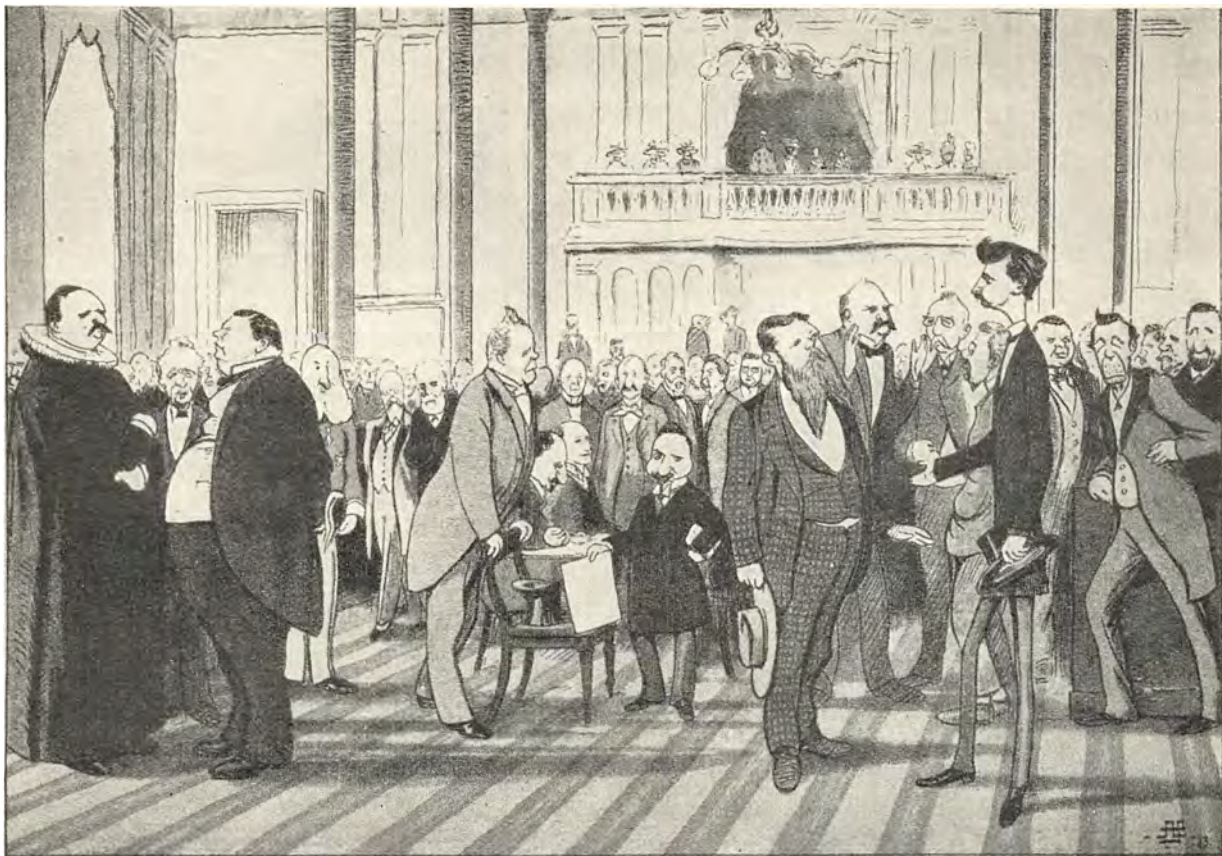
om yderligere Forhandlinger med det Formaal at faa *alle Partier* samlede om Grundloven. Den 19. Juli stod i Østjyllands Folkeblad, der den Gang uden Forbehold støttede Ministeriet Zahles Grundlovspolitik, at skulde nye Forhandlinger tages op, maatte tre Betingelser gælde: For det første skulde alle tre Grundlovpartiers Tilslutning kræves. Dernæst kunde der kun blive Tale om en *kortvarig* Forhandling; Sagen maatte ikke sinkes, og endelig maatte Forudsætningen være, at var blot et af de tre Grundlovspartier imod at afvige fra den opnaaede Enighed, maatte de alle tre være bundne til denne! — Der føjedes til, at det eneste, som kunde tale for at genoptage Forhandlingerne med Højre var, at derved kunde naas, hvad maaske var et Gode, at Højre fik et Medansvar!

Mutter Danmark skal have ny Grundlov. J. C. Christensen foreskriver Medicinen i to Templ. Satire af Alfred Schmidt i Klods-Hans.

Disse af Østsjællands Folkeblad angivne Betingelser for atter at indlade sig med Højre blev i Realiteten dem, der kom til at gælde. Vi er vel bundne af en Overenskomst, skrev J. C. Christensen i »Tiden«, men den hindrer ikke, at der kan optages Drøftelser inden for den almindelige Valgrets Omraade. Da Sagen d. 21. Juli blev forelagt i Landstinget, skrev Politiken: Vi begynder, hvor vi

slap den 9. Juni — d. v. s. den Dag, da Højre ved at meddele sin Beslutning om Udeblivelse fra Mødet umuliggjorde Grundlovssagens Vedtagelser i Landstinget. — Nu udtalte alle Partiførerne sig paany for at prøve Forhandling, men ingen ytrede stor Tiltro til, at det skulde lykkes. Alligevel ulmede hos det radikale Venstre og i Socialdemokratiet stadig en Frygt for, at J. C. Christensen skulde give Højre saa store Indrømmelser, at Enigheden mellem de tre Grundlovspartier kom i Fare. Under og efter Landstingsvalget havde han vist en paa-faldende politisk Vitalitet. Han holdt en Række Møder over hele Jylland og var i særlig Grad kamplysten. Det var ham aabenbart om at gøre at fastslaa Venstres Andel i Grundlovsarbejdet. Det var, som kæmpede to Tilskyndelser om Overtaget

Den grundlovgivende Rigsdag. Satire af Alfred Schmidt i «Blæksprutten».

i hans Sind. Den ene tilsagde ham at fremhæve Venstres Fortjeneste af den Grundlov, som ved en Vælgertilslutning, større end han havde regnet med, nu ikke mere lod sig standse. Den anden tillod ham ikke at glemme det Nederlag, han i sit eget Parti havde lidt overfor Klaus Berntsen og Neergaard, der som Grundlovsfædre — og dette gjaldt navnlig Klaus Berntsen — nød en ikke ringe og almen Popularitet. I »Tiden« skrev J. C. Christensen om Landstingsvalget: »Vi for vort Vedkommende havde ikke ventet Sejren saa afgørende, som den blev,« og paa et Møde i Fjerritslev i Hanherred, saa sent som den 8. Juli, havde han beklaget, at vi nu fik den samlede Grundlovsforandring. »Det vilde have været det klogeste, om vi havde fulgt de to Tempis Vej;« — d. v. s. i første Omgang havde nøjedes med en Forandring af Valgretten til Folketinget og en Ændring af Valgloven. I anden Omgang skulde saa en Omdannelse af Landstinget finde Sted! — Denne Udvej, som J. C. Christensen havde anvist allerede før Forslaget af 1912, var blevet stærkt angrebet af det radikale Venstre, som spurgte, *hvornaar* saa Landstinget skulde ændres? Da Klaus Berntsen og Neer-

gaard besluttede og fik Partiets Flertal til den samlede Grundlovsændring, brast denne J. C. Christensens Plan, men selv *efter* Landstingsvalget vedblev han at fremhæve denne af ham oprindelig foreslaede Fremgangsmaade. Hensigten var aabenbart at vinde Højre ved saaledes at pege paa, hvad dette Parti kunde have vundet, om det havde fulgt ham, og derved antyde at der stadig var noget at vinde. Det politiske Spørgsmaal blev da nu aktuelt, hvor meget J. C. Christensen

General Gortz, 1852 .

efter Landstingsvalget vilde give for at faa Højre med. Grundlovspartierne kunde jo straks udnytte den Magt, de havde gennem et sikkert Flertal i begge Rigsdagens Ting, men vilde J. C. Christensen være med hertil? Ministeriets Stilling var ikke saa let, som man efter Valgresultatet skulde formode. »Dristig vovet, alt vundet« telegraferede Bransager fra sin Sygeseng til Zahle, da han erfarede Resultatet af Valgmandsvalgene. Hermed hentydede han til Spillet om de Kongevalgte, men alt var ikke vundet; endnu var Skuden ikke i Havn. Vel var der blandt de Radikale stor Glæde over Stillingen, og man var sikker paa at vinde, men helt saaledes tog en Del Radikale, f. Eks. Slengerik, det ikke, og dette var

naturligvis J. C. Christensen klar over. Slengerik lod sig irritere af J. C. Christensens stadige Drillerier og udtalte paa et Møde i Nordsjælland, refereret i »Tiden«: »Jeg vil tale Sandhed med Hensyn til de Kongevalgte og advarer Folk mod at tro paa dem, som vilde sige, at de Kongevalgte baade var opløste og ikke var det.« At han og en stor Del af det radikale Venstre stod stejlt mod enhver ny Forhandling med Højre var lige saa vist, som at J. C. Christensen vilde have en saadan Forhandling optaget. Den 31. Juli skrev »Tiden« om Arbejdet i det Landstingsudvalg, hvortil Grundloven var henvist: »Højre erkender, at det maa stille Ændringsforslag, hvis en ny Forhandling skal indledes. Venstre afventer disse.« — Venstre havde Ledelsen i dette Udvalg. Det hedder videre i Artiklen, at naar Grev Frijs havde udtalt sin Mistvivl om Nyttens af nye Overvejelser, saa kunde han jo gøre et Forsøg! Ganske vist var der truffet en Overenskomst mellem de tre Grundlovspartier, men denne udelukkede ikke Indrømmelser paa den almindelige Valgrets Grund. Forsøg paa Splittelse vil blive

afvist, skrev »Tiden«, men om en Overenskomst, som Højre gaar ærligt til, kan der forhandles!

Denne Artikel blev meget ilde optaget i mange radikale Lejre, medens Socialdemokraterne, anførte af Borgbjerg, var mere imødekommende. Det var først og fremmest Borgbjergs Vilje, at Grundlovssagen skulde gennemføres, og han afviste ny Kamp derom, som Slengerik og hans nærmeste Meningsfæller derimod var rede til. I Sydsjællands Venstreblad skrev Redaktør *Tybjerg* sidst i Juli: »Berlingske er naaet til i Aftes at opgive alle Særrettigheder. Det vil stille sig paa den almindelige Valgrets Grund og angiver kun tre Punkter, som skal danne Forhandlingsgrundlaget. Det er Forholdstalsvalg i store Kredse til Folketinget, Folkeafstemning i vigtige Sager og kvalificeret Majoritet ved Vedtagelse af Ekspropriationslove. — Hvis disse tre Punkter indeholder Højres Fordringer i det hele, og hvis Højre kan samle sig partimæssig derom, saa vil en Forhandling ikke kunne undgaas.«

Hvad Sydsjællands Venstreblad, der stod Dir. Heilbuth nær, her skrev, var uden Tvivl et Udtryk for, hvad Regeringen mente. Dens Stilling fik iøvrigt sit Udtryk i den Forhandling, der i Landstinget fulgte efter Zahles Forelæggelses-tale. I denne havde han sagt: »Nu da et nyt Landsting er valgt og sammentraadt, maa den standsede Forhandling genoptages og føres til Ende, og saa vidt Ministeriet kan skønne, findes der ikke Anledning til og heller ikke synderlig Mulighed for en lang Forhandling. Folket, Vælgerne, Folketinget og Landstingets Flertal venter nu den endelige Beslutning.« Zahle pegede dernæst paa, at der jo skulde holdes Bekræftelsesvalg til baade Folketinget og Landstinget, og derefter paany Valg efter den ny Grundlov. Dette vilde med de i Lovene fastsatte Frister medføre, at den ny Rigsdag først vilde kunne sammentræde hen paa Efteraaret. Han meddelte derfor, at der til Grundloven skulde føjes en midlertidig Bestemmelse, som skulde gaa ud paa, at den efter Grundlovens Vedtagelse første ordentlige Rigsdag skulde sammentræde den 3. Tirsdag i December, hvis ikke Kongen før den Tid havde indkaldt den til Møde. — Rode forelagde paany Valgloven, og begge Forslag sattes til Behandling under ét. Venstres Ordfører var *Enevold Sørensen*, hvis parlamentariske Idealer var engelske, og som derfor ved denne Lejlighed betegnede Landstinget som »dette Hus.« Han pegede paa de store Forandringer, Grundlovsforslaget var undergaaet ved Behandlingen i Landstingets forrige Rigsdagssamling. Grundlaget for Landstinget i By- og Sogneraadene havde man forladt, og ligeledes den Bestemmelse i Klaus Berntsens

Forslag at saafremt der var Uenighed i de to Ting om Finansloven eller Tillægsbevillingsloven, skulde disse Love, efter at Fællesudvalg havde været prøvet, afgøres ved en Afstemning i *den forenede Rigsdag*, hvori Folketingets og Landstingets Medlemmer stemte sammen. Endelig pegede han paa Bestemmelsen om den vanskelige Adgang til Opløsning af Landstinget, der maatte betragtes som en Indrømmelse til Landstingets svorne Forkæmpere baade i Venstre og Højre,

Admiral Koføed-Hansen, 1854—1918.

og herudfra erklærede han, at i Fjor kunde der siges til Højre: Indenfor den almindelige Valgrets Rammer kan vi forhandle om alt, selv det fundamentale, men saaledes var Stillingen ikke nu. Vel var der en Mulighed for, at Højre, som havde lidt Nederlag ved Valgene, nu kunde ønske Forhandling, og en saadan vilde naturligvis ikke blive afvist, men Grundlovspartierne vilde ikke *søge* Forhandling. Dertil havde de ingen Grund, og den Forhandling, som han formodede vilde komme, maatte under alle Omstændigheder blive kort. Heri samstemmede han med *Zahle*, der indtrængende opfordrede Tinget til hurtigt at gøre sig færdigt. Højres Ordfører, *Piper*, holdt en Tale, der fra først til sidst aandede Bitterhed.

Det var ikke nogen stor Sejr, sagde han, Grundlovspartierne havde vundet; de havde 76% af Stemmerne ved Folketingsvalget i Maj 1913, nu ved Landstingsvalget havde de kun 70%, og der havde ikke været Tid til at oplyse Vælgerne om »Sagens sande Sammenhæng.« Man talte om lige Valgret, men efter den Valgmaade, man foreslog, vilde man faa et ensidigt Flertalsvælde, og Mindretallene vilde slet ikke faa nogen Indflydelse. Sagen vilde stille sig helt anderledes, hvis Borgerne blev ordentlig oplyst! — Piper erklærede ganske vist, at med Grundloven af 1866 var alle, ogsaa han, forlængst færdige, men helt saaledes havde nu Vælgerne ikke vurderet Højres Forhold til denne Grundlov, og at det store Flertal i den danske Vælgerbefolkning overhovedet ikke ønskede en Grundlov med Særrettigheder eller med Beskyttelse for den ene eller den anden Klasse i Befolkningen, syntes Piper paa dette Tidspunkt endnu ikke at have forstaaet. Vort Parti vil, sagde han, saa længe vi evner det, modsætte os dette Forslag!

De Frikonservatives Ordfører var *Rottbøll*, der erklærede, at han i Modsætning til Enevold Sørensen gerne vilde *søge* Forhandling, men han indrømmede, at han med en vis Skepsis gik dertil, og han var klar over, at en mulig Forhandling maatte føres paa det Grundlag, at Valgretten var helt uafhængig af Skatteydelse. Socialdemokratiets Ordfører Harald Jensen understregede skarpt, at de Forslag, der nu forelaa, fik Partiets Støtte, fordi Socialdemokratiet ønskede lige Borgerrettigheder for alle Mænd og Kvinder i Landet, men ikke fordi Forslagene indeholdt nogetsomhelst socialistisk Princip. — Zahle drillede Piper med den Bekymring, denne havde næret for Vælgernes Oplysning; og naar han havde bebrejdet Regeringen Vælgernes formentlig mangelfulde Kendskab, svarede Zahle hertil: »Jeg ved ikke, om det ærede Medlem vil have, at vi skal tilstille de stakkels Vælgere, som kun læser Højres Aviser, et Abonnement paa Venstreblade, for at de kan blive politisk rigtigt oplyst? Det kunde maaske godt behøves. Men jeg vil synes, at selv om Højres Vælgere her i Landet er det en ugrundet Fornærmelse at udtale, at de ikke ved Besked om, hvad dette Grundlovsforslag indeholder; det ved baade Modstanderne og Tilhængerne af Forslaget; der er ingen Vælger saa uvidende, at han ikke kender det.« — Senere i Debatten udtalte Grev Frijs som sin Mening, at han ikke troede paa noget Resultat. Vel kunde der fra alle Sider være en god Vilje, men Grundlovspartierne manglede Evnen!

Grev Moltke, 1869–1939.

Denne Landstingsdebat kunde saaledes ikke give noget begrundet Haab om, at der kunde opnaas Enighed imellem de tre Grundlovspartier og de Konservative. Sagen gik dog naturligvis i Udvalg for dér at gøre et sidste Forsøg. Udvalget nedsattes i det samme Møde den 23. Juli, men allerede den 1. August Kl. 8 om Aftenen var der paany Møde, dog denne Gang i begge Rigsdagens Ting. Eneste Sag paa Tingenes Dagsordener var Meddelelse fra Formanden, og i Landstinget redegjorde denne for den Række Lovforslag, som hurtigt vedtagne i Folketinget nu var oversendt til lige saa hurtig Behandling i Landstinget.

Disse Love var:

Forslag til Lov, hvorved det forbydes fra dansk Territorium at understøtte krigsførende Magter,

Forslag til Lov om Tillæg til almindelig borgerlig Straffelov af 10. Februar 1866,

Forslag til Lov om Ændring i § 13 i Lov af 15. Maj 1875 om Tilsynet med Fremmede og Rejsende m. m.,

Forslag til Lov om Reservefonden,

Forslag til Lov om midlertidig Ændring i den gældende Regel for Indløseligheden af Nationalbankens Sedler,

Forslag til Lov om Udstedelse af rentebærende Statsbeviser,

Forslag til midlertidig Lov om Udbetaling af Indlaan og Sparekassemedler, og

Forslag til Lov om Lodstvang ved Sejlads til og fra København.

— Alle disse Forslag var Udtryk for den med ét ændrede Situation. I Tiden fra den 23. til den 1. August fandt de Begivenheder Sted rundt i Europa, der førte til, at den hjemlige Politik for stedse kom ind i helt nye Baner.

UNDER VERDENSKRIGEN

Det radikale Venstre og Situationen ved Krigsudbrudet.

I begge Rigsdagens Ting fremsatte Konsejlspræsident Zahle samme Dag følgende Erklæring:

»I denne alvorlige Time da Danmarks Rigsdag mødes til Forhandling om adskillige vigtige Lovforslag, som Begivenheder, alle Rigsdagens Medlemmer er kendte med, har gjort nødvendige, ønsker jeg først at udtale:

Ministeriet, der er kaldet til sin ansvarsfulde Plads med en bestemt Opgave i vor indre Politik, ved sig i dette Øjeblik, da en truende Verdenskrise har fyldt alles Sind med Bekymring, i Overensstemmelse med Rigsdagen, naar den erklærer, at Danmarks eneste Politik under de allerede indtraadte Forhold og under enhver Eventualitet, som kan indtræde, er Iagttagelse af den strengeste Neutralitet, ligelig til alle Sider. Ministeriet har derfor i disse Dage udelukkende rettet sin Opmærksomhed paa at træffe alle nødvendige Foranstaltninger, saa at de kunde tjene og fremme dette Formaal, Alle berettigede Faktorer er i disse Dages Overvejelser tagne i Betragtning. Under Hensyn til de efterhaanden foreliggende diplomatiske Indberetninger og militære Efterretninger, har Regeringen først

truffet nogle forberedende Foranstaltninger, dernæst indkaldt en Del af Sikringsstyrken og i Dag besluttet, at den øvrige Sikringsstyrke for Sjælland, Jylland og Fyn i Henhold til § 22 i Lov af 30. December 1909 skal indkaldes.«

Da det var blevet klart, at den løbende Strid mellem Østrig og Serbien, der blev akut ved Mordet i Serajevo den 28. Juni 1914 paa Arveprins Frans Ferdinand, ikke lod sig begrænse, maatte, som det fremgik af Zahles Erklæring, ogsaa den danske Regering nu udelukkende tage Hensyn til den truende Krigs-

situation. Dette fik foreløbig et samlet Udtryk i Konsejlspræsidentens Udtalelse i Rigsdagen, men forud for dette Rigsdagsmøde var gaaet en Række bevægede Dage og Timer. Den 28. Juli havde Ministrene haft et Møde med Partiførerne og havde her tilkendegivet som deres Opfattelse, at Danmark skulde indtage en afventende Holdning. Forsvarsminister Munch oplyste ved denne Lejlighed,

Da Krigsrygterne om Aftenen spredtes paa Raadhuspladsen.

at de Planer, der i Henhold til Militærloven af 1909 forelaa udarbejdede vedrørende Indkaldelse i en urolig Situation, for den sjællandske Øgruppes Vedkommende gik ud paa, at der skulde indkaldes en 16—17000 Mand til Sikkerhedsstyrken. En stor Del af disse Tropper skulde være Jyder. For Halvøen gjaldt Planer, som var godkendte saa sent som 11. Juni, altsaa 10 Dage før det andet Ministerium Zahles Tiltrædelse! Herefter skulde der i Jylland til det man kaldte for »Fredsstyrkeforøgelse« indkaldes i første Omgang 4000 og i anden Omgang 6000 Mand. Naar hele Sikringsstyrken var inde, vilde den da andrage ca. 27000 Mand. Den 30. Juli foreslog den kommanderende General, Gørtz, at indkalde Mandskab til Københavns Søbefæstning, men Ministeriet og navnlig Forsvarsminister Munch, som den der havde Ansvaret for Hæren og Flaaden, fastholdt med stor Bestemthed sin afventende Taktik. Det var Ministeriets Hensigt i de bevægede Krigsudbrudsdage at indtage en Holdning, der vakte saa lidt Opmærksomhed som muligt, baade udadtil og indadtil. For at berolige Stemningen navnlig blandt Københavns Befolkning, der i disse Dage var meget ophidset, besluttede Regeringen at udsende et kongeligt Budskab. Det bekendtgjordes den 2. August og

var, efter hvad der senere oplystes, forfattet af Finansminister Edvard Brandes. Ordlyden var:

»Under de alvorlige Forhold, som er fremkomne for vort Fædreland ved de sidste Dages skæbnesvangre Begivenheder, føler vi Trang til at udtale følgende over for vort Folk:

Ingensinde paakaldtes stærkere end nu Ansvarsfølelsen baade hos den enkelte og hos Nationen i dens Helhed.

Vort Land staar i venligt Forhold til alle Nationer. Vi tør nære tryk Forventning om, at den strenge og til alle Sider ensartede Neutralitet, som altid har været hævdet som vort Lands Udenrigspolitik, og som ogsaa nu uvægerligt vil blive fulgt, vil blive agtet af alle.

Men naar dette er Regeringens og alle ansvarlige og besindige Mænds fælles Opfattelse, saa maa vi ogsaa stole paa, at ingen ved utidig Stemningsytring, ved ubesindig Demonstration eller paa lignende Vis gør Brud paa den Værdighed og Ro, der er saa afgørende for at skabe Tillid til vort Fædrelands Holdning. Enhver har nu sit Ansvar og sin Pligt. Vi føler os overbeviste om, at Stundens Alvor vil præge alle danske Mænd og Kvinders Handlinger.

Gud bevare vort Fædreland.«

Christian R
Zahle.

Stillingen her i Landet var denne, at Folkestemningen fra første Færd var paa Ententens Side — i Modsætning til Sverrig, hvor Manden paa Gaden holdt med Tyskland. Dette Forhold havde sin naturlige Aarsag i Tabet af Slesvig og Tabet af Finland. Som Danmark havde haft Tyskland til Fjende i 1864, havde Sverrig i hele det 18. Aarhundrede kæmpet med Rusland om Finland, som det endelig gav Afkald paa i 1809. Som det danske Folk i visse Kredse havde drømt om ved Tysklands Fjenders Hjælp at genvinde Slesvig, saaledes var der i Sverrig en historisk begrundet Tilbøjelighed til at holde med Ruslands Fjender. Som vi saa Faren i Syd, frygtede Sverrig den fra Øst. Naturligvis var man i Berlin ingenlunde uvidende om denne Stemning i Danmark, og det var derfor Ministeriets Opfattelse, at saafremt Danmark ikke i de skæbnesvangre Dage indtog en absolut passiv Holdning, der kunde understrege Landets ubrydelige Neutralitetsvilje, da kunde Misforstaaelser let opstaa i det tyske Hovedkvarter, hvor stærk Nervøsitet raadete grundet paa Usikkerhed i Bedømmelsen af det Omfang Krigen vilde faa. Rigtigheden af dette Ministeriets Skøn af Situationen blev i høj Grad bestyrket ved de Efterretninger, der indløb fra den danske Gesandt i Tyskland, Grev *Moltke*, den senere socialdemokratiske Udenrigsminister, der den 30. Juli i en Rapport gengav en Samtale, som han havde haft med den tyske Udenrigsminister von *Jagow*. Denne havde sagt til Grev *Moltke*: »Blot De vil indtage en *velvillig* Neutralitet!« — *Moltke* havde svaret herpaa med en

Henvisning til, at Danmarks Regering havde besluttet indtil videre ikke at iværksætte militære Foranstaltninger udover visse Forberedelser vedrørende Flaaden, og dertil havde von Jagow bemærket, at han vilde anse det for klogt, om Danmark intet foretog sig, før Tyskland mobiliserede. Da den tyske Henstilling om at indtage en *velvillig* Neutralitet blev forebragt Erik Scavenius, telefonerede han til Moltke: »Naar von Jagow spørger, om Danmark vil indtage en velvillig Neutralitet, kan De svare »Ja selvfølgelig, saavidt dette er foreneligt med Begrebet Neutralitet.« — Den

1. August udstedte den danske Regering den første Erklæring om at ville iagttage fuldstændig Neutralitet; den gjaldt den da erklærede Krig mellem Østrig-Ungarn og Serbien. Til nærmere Underretning om hvorledes denne Neutralitet vilde blive praktiseret, henviste man til kongelig Anordning af 20. December 1912, der efter Aftale med Norge og Sverrig indeholdt de Regler, som

Danmark i en saadan Situation agtede at følge. I denne Erklæring var det fastslaaet, at Danmark *ikke* agtede at spærre Trafikvejene paa Søen mellem Kattegat og Østersøen. Imidlertid stod det klart, at dette kun var en Anordning, der gjaldt Danmarks Optræden og var udstedt af Danmark. Det laa derfor ogsaa i Danmarks egen Haand at ændre den, hvis man skønnede det fornødent. — I Dagene efter den 1. August holdt Ministeriet nu hver Dag Møde med Hærens og Flaadens Øverstbefalende. Søndag den 2. om Aftenen sammenkaldte man Pressen, Repræsentanter fra Hovedstadsbladene og de derværende Korrespondancebureauer, og henstillede ikke at omtale fremmede Flaaders Bevægelser i danske Farvande, ikke danske Militærforanstaltninger, ikke at stille Krav om saadanne og i det hele at indtage en neutral Holdning overfor de krigsførende Magter. Samme Dag udtalte den tyske Gesandt til den danske Udenrigsminister, at Tyskland paa ingen Maade havde til Hensigt at bringe den danske Stats Ukrænkelighed i Fare. Men Krigsbegivenheder kunde, uden at Tyskland i og for sig ønskede det, medføre, at visse Operationer, der var paabegyndt, kunde fortsættes ind i danske Farvande, og det føjedes til, at

De opskræmtes Forsøg paa i Nationalbanken at faa Guld for Sedler.

Danmark maatte være paa det rene med, hvor alvorlig Situationen var, og klar over hvad det i saa Fald vilde gøre! — Hensigten var tydeligt nok den at henstille til Danmark om *ikke* i et saadant Tilfælde at optræde, saa vi kom i Krig med Tyskland. Samme Dag havde Forsvarsministeren udstedt et Direktiv til Flaadens Befalingsmænd, at disse, ved eventuelle Neutralitetskrænkelser, baade de der syntes tilsigtede og de der syntes tilfældige, skulde indhente Regeringens Forholdsordre og *i intet Tilfælde gaa til Angreb uden Regeringens Ordre*, med mindre det skete som Forsvar, og den jysk-fynske Hærstyrke modtog samme Dag et enslydende Direktiv. I Tilknytning til dette svarede Udenrigsministeren Tyskland, efter et Møde hos Konsejlspræsidenten, at den kongelige danske Regering tillidsfuldt modtog Tilsagnet om, at Tyskland ikke havde til Hensigt paa nogen Maade at bringe den danske Stats Integritet i Fare. »Danmark er sig Situationens Alvor bevidst,« hed det, »Regeringen har sat sig Danmarks Neutralitet som Maal og kan ikke opgive Haabet om, at Krigsbegivenhederne holdes udenfor de danske Farvande. Skulde det ske, at tyske Operationer uden Tysklands Vilje og Medvirken fortsattes ind paa dansk Omraade, da vilde det ikke bevirke nogen Ændring i Danmarks neutrale Holdning. *Danmark vil i intet Tilfælde slutte sig til Tysklands Modstandere.*« Det var klart, at den Holdning, Regeringen saaledes indtog, først og fremmest havde til Hensigt at afværge enhver krigerisk Konflikt og at give Tyskland Tillid til Danmarks ubetingede Fredsvilje. Derfor fastholdt ogsaa Forsvarsministeren sin Modstand mod de øverstbefalendes stadigt tilbagevendende Krav om at foretage stærkt udvidede militære Foranstaltninger, der bl. a. skulde gaa ud paa straks at sætte Københavns Befæstning i Forsvarsstand og indkalde flere Tropper. Den 4. forelaa Meddelelse om, at der var udbrudt Krig mellem Tyskland og Rusland, og Tyskland og Frankrig. Regeringen udstedte i den Anledning en ny Neutralitetserklæring, og Natten mellem 4. og 5. indløb der Efterretning om, at Krigen mellem Tyskland og England ikke kunde undgaas. Kl. 5 om Morgenen den 5. indgik der Meldinger fra Udkigsstationerne paa Lolland og Langeland, som gik ud paa, at Tyskland var i Færd med at udlægge Miner i den sydlige Del af Langelandsbæltet. Regeringen drøftede nu, hvorvidt Danmark selv burde udlægge Miner i dette Farvand for derved at hindre Tyskerne i at komme ind paa dansk Omraade. Den første Færge, der førte Mandskab over fra Fyn til Sjælland, blev et Stykke af Vejen ledsaget af en Torpedobaad, der betegnedes som værende af ukendt Nationalitet. I og for sig var der saaledes al mulig Grund til, at

Danmark tog under Overvejelse Muligheden af at holde fremmede Krigsskibe borte fra Storebælt. Ministre, Øverstbefalende og Embedsmænd var paa Benene hele denne Nat, og Kl. 7 om Morgenen den 5. holdtes der Møde mellem Forsvarsministeren, Udenrigsministeren og Konsejlspræsidenten, Admiral Koefoed Hansen, General Gørtz og noget senere Indenrigsministeren og Finansministeren. Her blev truffet Bestemmelse om, at anden Del af den jyske Fredsstyrke, altsaa 6000 Mand, skulde indkaldes, men medens Mødet stod paa, telefonerede Kammerherre Zahle fra Udenrigsministeriet, at den tyske Gesandt mellem Kl. 7 og 8 om Morgenen havde indfundet sig i Udenrigsministeriet og paa sin Regerings Vegne spurgt, om Danmark straks selv ønskede at spærre Storebælt effektivt med Miner mod begge de krigsførende Parter. Tyskland havde valgt den hensynsfuldste Form ved at spørge, om Danmark havde til Hensigt, (ønskede), selv at foretage denne Foranstaltning, men bagved laa, hvad ingen var i Tvivl om, at saafremt Danmark ikke gjorde det, vilde Tyskland se sig nødsaget til at gøre det, og dette var for saa vidt i nøje Tilknytning til den et Par Dage forud førte Forhandling om, hvorledes Danmark vilde stille sig i Tilfælde af, at Tyskland »uforsætligt« kom ind paa dansk Omraade.

Natlig Vagttjeneste.

Naturligvis vakte denne Forespørgsel den største Opsigt, og senere blev det meget nøje drøftet og undersøgt, hvorledes Begivenhederne hin 5. August foregik fra Time til Time, og hvorledes de forskellige militære og politiske Personligheder, som deltog i Forhandlingerne, havde stillet sig. I de Beretninger, som Militærkommissionen af 1919, der var nedsat for at overveje Hærens og Flaadens fremtidige Ordning, afgav, findes udførlige Meddelelser herom. Der var mellem de forskellige Deltagere nogen Uenighed om visse Enkeltheder, men i det store og hele lader det sig dog gøre paa Grundlag af det udførlige Materiale at naa til en i det væsentlige sikker Opfattelse af, hvad der skete.

Det nævnte Møde fortsattes nu til Drøftelse af den ændrede Situation. Flaadens Chef tilraadede straks indtrængende at udlægge Miner paa dansk Omraade i alle 3 Gennemsejlingsfarvande. Hans Opfattelse var, at saafremt vi ikke gjorde

det, vilde Tyskland øjeblikkeligt gøre det. Derved vilde Danmark sandsynligvis blive inddraget i Krigen som Tysklands Modstander, og Admiral Kofoed-Hansen mente, at det af Hensyn til Danmarks Stilling, og ikke mindst i Fremtiden, var aldeles afgørende at undgaa dette.

General Gørtz indtog en vaklende Holdning, idet han erklærede som Menneske, som den der maatte følge sin Følelse, at være Modstander af Mineudlægningen, medens han samtidig erkendte, at det politisk klogeste sikkert var at paatage sig det, og derfor vilde han tilraade det. Denne Gengivelse af hans Holdning, som Forsvarsminister Munch fremsatte overfor Kommissionen, vilde Generalen dog ikke fuldt ud anerkende. Vel indrømmede han, som det ogsaa fremgaar af Venstres Fremstilling i Kommissionen, at han paa dette Tidspunkt endnu ikke havde taget Standpunkt, men han vilde gøre gældende, at han ikke overfor Forsvarsministeren som *Mødets Formand* havde udtalt sig om sin Stilling som »Menneske« i Modsætning til den Mening, han havde som »kommanderende General.« Efter sin egen Erindring havde han derimod haft en Samtale med Finansminister Brandes, overfor hvem han fremkom med et »Stemningsudbrud,« som altsaa maa være gaaet ud paa at angive den anførte Dobbeltstilling, hvortil Brandes med en »afværgende Haandbevægelse« havde svaret, at saa letsindig var han ikke! Brandes havde saa tilføjet, at han ikke forstod, at Opfattelsen kunde være forskellig, naar man talte som »Menneske« og som »kommanderende General!« Det afgørende var dog, at Generalen anbefalede Spærringen, men samtidig fandt han det nødvendigt at gaa til fuldstændig Mobilisering. Den tyske Forespørgsel blev af de danske Militære opfattet som en Fordring, som et Ultimatum, og den Bedømmelse bredte sig som en Løbeild i Byen. Den, der skriver dette, blev ved sin Ankomst til Rigsdagen om Morgenen den 5. modtaget af en nu afdød jysk Venstrerigsdagsmand med Udbruddet »Du har vel hørt det,« og derpaa blev det meddelt med alle Tegn paa Indignation, at Tyskland Dagen før havde stillet Danmark et Ultimatum, og at Regeringen havde bøjet sig og »fuldstændig underkastet sig Tyskland!« Uden at afvente nærmere Forklaring gik Meddeleren af dette op i Rigsdagens Læseværelse og spurgte daværende Folketingsmand Niels Neergaard, der sad og læste Aviser, om dette var rigtigt. Hertil svarede han: Absolut ikke; der er sket dette, at Regeringen efter en Forespørgsel fra Tyskland frivillig har besluttet at spærre Storebælt med Miner, og det kan paa ingen Maade siges, at Danmarks Suverænitet derved er blevet krænket! Neergaard gav dette overfor Regeringens Opfattelse og

Smaa-træk af Sikringsstyrkens Liv.

Bedømmelse loyale Svar, tiltrods for at han selv havde fraraadet det skete. — Denne Opfattelse, at Forespørgselen hverken indeholdt en Trusel eller et Ultimatum, blev i Mødet stærkt fastholdt af Regeringens Medlemmer, men derimod stod det klart for alle, at hvis Danmark ikke spærrede Bælterne, vilde Tyskerne gøre det. Klokkeren 11 om Formiddagen var i Justitsministeriet Partiførerne samlede med Regeringens Medlemmer: Frijs, Piper og Hammerich fra konservativ Side, Neergaard og Jørgen Pedersen fra Venstre, Trier som Radikal og Sigvald Olsen og C. C. Andersen fra Socialdemokratiet. Paa Forsvarsministerens Foranledning blev derefter Hærens øverste tilkaldt. Disse gentog Raadet om at spærre Bælterne. Mødet endte uden nogen Beslutning, men i et senere Møde paa Amalienborg vedtog Ministeriet sammen med Kongen, at Minerne skulde udlægges, og et paafølgende Statsraad gav denne Beslutning udøvende Magt. J. C. Christensen deltog i Forhandlingerne fra Klokkeren 1. Hammerich og Frijs, Jør-

gen Pedersen og Neergaard fraraadede Spærringen, idet de frygtede, at den vilde medføre Konflikt med England, medens Piper og Regeringspartiernes Medlemmer tilraadede. Nogen Usikkerhed havde hersket med Hensyn til Regeringens Holdning, idet der under Forhandlingerne var fremkommet Udtalelser baade for og imod, ogsaa fra Ministrene, der drøftede Mulighederne med de tilstedeværende Medlemmer. Dog syntes det at fremgaa af Referaterne, at Forsvarsminister Munch fra første Færd var for Spærringen. Derfor taler ogsaa, at han i Forhandlingerne søgte at naa til Klarhed over, hvorvidt der kunde blive Enighed om at betragte en tysk Benyttelse af dansk Territorium til Støtte for Minefelterne som en Handling, vi ikke vilde modsætte os med Magt, saafremt Tyskland spærrede Bælterne, og da han erfarede, at en saadan Enighed ikke kunde opnaas, fordrede han med stor Bestemthed, at vi selv paatog os Mineudlægningen. Dernæst fremgaa det af Finansminister Brandes Vidneforklaring, at han Kløkken 9 om Formiddagen, efter Aftale med sine Kolleger, var gaaet til Kongen for at sætte ham ind i Situationen — Brandes erindrede ikke, om Kongen, allerede da kendte Grev Rantzaus Forespørgsel — og med »det ingenlunde lette Hverv,« at give ham Grunde for og imod Mineudlægningen! — Saaledes skriver Brandes i en Kronik i Politiken om Verdenskrigen (19. Januar 1930). Meningen var dog naturligvis, at vinde ham for Mineudlægningen, som efter Brandes Vidneudsagn i Kommissionen i 1919 *allerede da var Ministeriets Standpunkt*. Brandes siger, at »Kongen anførte vist nogle Indvendinger,« men at der ved Samtalens Slutning var Enighed imellem dem begge om det kloge og rigtige i at udlægge Minerne. Sandsynligvis var dog Kongen allerede forberedt gennem Marinen, hvis Chef, Kofoed-Hansen, jo var ivrig for Mineudlægningen, og som gennem Prins Valdemar kunde faa Kongen i Tale, selv om han personlig denne Morgen var afskaaret derfra. Endelig bekræftes den Opfattelse, at Ministeriet tidligt under Forhandlingerne var besluttet paa at spærre Storebælt, af den Omstændighed at J. C. Christensen under Mødet om Eftermiddagen paa Amalienborg, hvor Kongen og Ministrene holdt Møde, telefonerede fra Rigsdagen, hvor Partiførerne var samlede, og i Telefonen anmodede om, at der blev optaget ny Forhandling med disse, før endelig Beslutning blev taget. Denne Henvendelse var et sidste Forsøg fra de Partiførere, *som var Modstandere* af Mineudlægningen, paa at hindre, hvad man frygtede vilde ske, naar Ministrene, som man altsaa regnede med *var for* Udlægningen, nu holdt Møde med Kongen. Spørgsmaalet maatte efter sin Natur hos alle fremkalde Betragt-

ninger baade for og imod, og Regeringens Medlemmer har under Forhandlingerne naturligvis ogsaa givet Udtryk for de nærliggende Betænkeligheder, som en Beslutning om at spærre paa den givne Foranledning maatte vække. Selvfølgelig maatte de, der skulde tage Ansvaret, ønske, at ogsaa Lederne af Oppositionens store Partier støttede og ikke fraraadede, hvad Ministeriet mente at maatte beslutte. Navnlig gjaldt dette Ønske Venstre, som paa dette Tidspunkt endnu var det tungestvejende Parti i Landet, og hvis Førere var betydelige Personligheder og tidligere Regeringschefer. At Piper gik med Ministeriet blev meget paaskønnet i Regeringskredse, men han var kun en enlig Svale. Paa den anden Side kunde Oppositionens Førere føle nogen Forpligtelse til at fremhæve, hvad der talte imod, saa Ministeriet, naar det tog sit Ansvar, ikke paa nogen Maade kunde være i Tvivl om Ansvarets uhyre Vægt. Alt tyder dog paa, at Ministeriet af sig selv følte, hvor skæbnesvanger Situationen var. Derfor var jo de andre Partiførere tilkaldt, derfor drøftede man at danne et Samlingsministerium. Man maatte se Sagen fra begge Sider, men nogen egentlig Tvivl om Nødvendigheden af, at Danmark selv spærrede Storebælt, eller nogen dybtgaaende Forestilling om at det var muligt at lade Tyskerne gøre det, havde man ikke i Regeringen. Ansvaret fremtvang den ene Opfattelse og afviste den anden. I sit Indlæg for Kommissionen hævder Ove Rode, at Ministeriet dernæst nærede Ængstelse for, om det vilde være muligt at gennemføre og fastholde en Spærring, naar Repræsentanter for saa betydelige Dele af Befolkningen var imod og direkte fraraadede det! Det var da især denne Hindring, som Kongen paa afgørende Vis bidrog til at rydde af Vejen, da han i Mødet, irriteret af J. C. Christensens Opringning, som han maatte anse for et Forhalingsforsøg, spontant og utaalmodig — ved at støde Sabelen i Gulvet — afviste Christensens Henstilling og opfordrede Ministrene til nu at tage den endelige Beslutning. I Politikens ovenfor nævnte Kronik skildrer Edv. Brandes Samtalens Forløb mellem Kongen og ham, hvorunder Kongen spurgte og Brandes svarede, og hvor Kongens Indsigt i den militære Side af Sagen bidrog til at klarlægge Kernen heri. Og dernæst, skriver Brandes —

Folketingsmand Sigvald Olsen, 1854—1919.

altsaa under eller ved Samtalens Slutning — *tog Kongen sin Beslutning* — »urokkelig i sin Overbevisning om, at trods en vis udenrigsk Fare, idet den danske Mineudlægning utvivlsomt ikke vilde blive vel modtaget af Tysklands Fjender, og skønt den næppe kunde ventes at tiltale den nationale Stemning her i Landet, paa hvilken man dog i Tilfælde af en selv forbigaaende Inddragning i Krigsbegivenhederne maatte stole, vilde den valgte Afgørelse blive til Landets Gavn, maaske til dets Frelse.«

I en Udtalelse til Statsraadsprotokollen udtalte Konsejlspræsidenten sig saaledes herom: »Ministeriets Opfattelse af hele vor Stilling og af, hvorledes den tyske Forespørgsel bør besvares, falder ganske sammen med Deres Majestæts, men vi har i Dag mødt saa mange Vanskeligheder under vor Hævdelse af denne vor Opfattelse, at det kun er Deres Majestæts saa absolutte Tilslutning til Ministeriet, der har kunnet føre os over dem.« — Denne Zahles Udtalelse falder ganske i Traad med Rodes ovenfor anførte Vurdering af de Vanskeligheder, Ministeriet mødte. At Udenrigsminister *Scavenius* ubetinget ansaa Mineudlægningen for nødvendig, fremgaar af, hvad han til fortrolig Underretning telegraferede til den danske Gesandt i London den 5. August, altsaa den Dag Beslutningen om at udlægge Minerne blev taget. Første Del af Telegrammet indeholder, hvad der officielt skulde meddeles den engelske Regering. Derefter hedder det: »Denne Foranstaltning blev absolut nødvendig, da en krigsførende Magt allerede begyndte at udlægge Miner udenfor Søterritoriet, og det maatte ventes at ville ske ogsaa indenfor. Herved vilde Neutralitetskrænkelser ikke have kunnet undgaas paa et Omraade, hvor vi manglede Kræfter til at modsætte os dem. Da Spærringen saaledes alligevel vilde være blevet gennemført, har vi foretrukket selv at gennemføre disse Skridt, der ikke strider mod den gældende Folkeret. For Skibsfartens Vedkommende vil det intet Afbræk gøre, da allerede Skibsfarten er ophørt i disse Farvande. Den kongelige Regering nærer den Fortrøstning, at den britiske Regering vil forstaa Danmarks Stilling.« — Det gjorde England som bekendt, og dermed maatte enhver Tvivl, om at Regeringens Handling var rigtig, forstumme. Dette var dog ingenlunde Tilfældet. Regeringen blev, navnlig af Militære, saa sent som i Kommissionen i 1919, angrebet for at have handlet i den ene Parts Interesse. Herom udspandt sig, gengivet efter Kommissionsreferatet, følgende Replikskifte mellem Generalløjtnant *Palle Berthelsen* og Udenrigsministeren. *Scavenius*: »Naar jeg ønskede præciseret, hvad Generalen havde sigtet til, var det af Hensyn til, at Generalen i sit Foredrag lagde an paa

at ville sige, at Udlægningen var sket af Hensyn til Tyskland.« — Generalløjtnant *Palle Berthelsen*: »Nej, jeg har aldeles ikke haft nogen Bihensigt. Jeg har kun sagt, at det var ikke ligelig Neutralitet. (Udenrigsministeren: Ikke det?) »Nej.« — Udenrigsminister *Scavenius*: »Jeg regner den Neutralitet for ligelig, som bliver anerkendt af samtlige Krigsførende som saadan.« — Om J. C. Christensens Holdning ved denne Lejlighed har der været megen Diskussion. Da Christensen ved Ettiden kom til Stede ved Mødet, blev han af Indenrigsminister Rode sat ind i Situationen, men paa Opfordring, selv indtrængende Opfordring fra Rode, nægtede han at udtale sig. Overfor Kommissionen forklarede han, at hans Tilbageholdenhed skyldtes dels mulig Ukendskab til, hvad der var foregaaet i Mødet, før han kom til Stede, dels at han gik ud fra, at alle maatte kende hans Standpunkt, som var dette i ganske særlig Grad at bestræbe sig for ikke at komme i Konflikt med Tyskland. Efter dette skulde Christensen altsaa have været Tilhænger af Mineudlægningen, men naar han ikke vilde udtale sig, var Aarsagen dog ganske sikkert den, at Spørgsmaalet om et Samlingsministerium allerede tidligere paa Dagen blev bragt paa Bane af Ministeriets Medlemmer. Grev Frijs og Edvard Brandes forhandlede derom paa Tomandshaand, men ogsaa J. C. Christensen blev spurgt om Ønskeligheden deraf. Heller ikke herom vilde han udtale sig, han maatte i det mindste vente, til Ministeriet havde udtalt sit eget Ønske om at træde tilbage for et Ministerium dannet af alle Partier. Disse Forhandlinger naaede i Dagens Løb ikke paa noget Stadium at antage fast Form. Forsvarsminister Munch oplyser, at han udtrykkelig havde hævdet Umuligheden af i den foreliggende Situation at gaa til Partierne, som ikke engang var samlede. Skulde der dannes et Samlingsministerium, maatte Partiførerne paa eget Ansvar træffe Beslutning herom. Forberedelserne skulde ske i Stilhed, og da Landet naturligvis ikke i den spændte Situation kunde have et blot fungerende Ministerium, kunde Regeringen ikke træde tilbage, før der var fuld Enighed om et nyt Ministeriums Sammensætning, saa det straks var i Stand til at løse af! Men da J. C. Christensen fastholdt at maatte forhandle med

Landstingsmand C. C. Andersen, 1849—1932.

Partiet, var altsaa ogsaa her en Vanskelighed, som bidrog til at standse disse Overvejelser. Da Ministeriet sammen med Kongen om Eftermiddagen havde truffet den endelige Beslutning om Storebæltsspærringen, gik Ministrene Zahle og Rode til Rigsdagen, hvor de fandt Partiførerne fra Venstre og Højre samlede. Her meddelte de Resultatet af Forhandlingen paa Amalienborg og, paa Forespørgsel, at Kongen »med Styrke og Overbevisning har givet sin Tilslutning til Mineudlægningen.« Fra Grev Frijs og Neergaard henstilledes det, at Kongen rettede en personlig Henvendelse til den engelske Konge. Zahle og Rode bragte paany Spørgsmaalet om et Samlingsministerium paa Bane, og Zahle erklærede, at et saadant Ministerium efter den nu trufne Beslutning maatte være under radikal Ledelse. Dette bifaldt Grev Frijs. Overvejelserne om et Samlingsministerium paa dette Grundlag fortsattes i de nærmestfølgende Dage, men da Socialdemokratiet saa erklærede, at det ikke ønskede at deltage, faldt Spørgsmaalet bort af sig selv.

Hærens Øverste havde tilraadet fuld Mobilisering sammen med Mineudlægningen, men dette fraraadede Ministeriet, her under Førerskab af Forsvarsminister Munch, der udtrykkelig erklærede, at Hæren ikke var i Stand til at optage nogen Kamp med Stormagtsstyrker. I det Statsraad, som blev afholdt umiddelbart efter Beslutningen den 5. August, meddelte Kongen saaledes: »at vi paatager os Minespærringen af Storebælt, men saa tillige afspærrer det danske Løb af Lillebælt og Øresund og desuden meddeler, at vi nødes til at forøge Troppestyrken.« Rode mindede i samme Møde om, at Frijs og Neergaard stærkt havde fremhævet Nødvendigheden af, at vor Holdning blev forstaaet i England, og hertil svarede Kongen, »at han var overbevist om, at Danmarks vanskelige Stilling vilde blive fuldt og sympatisk forstaaet af det engelske Folk,« og det tilføjes i Referatet, at »om den engelske Konges Forstaaelse deraf og Velvilje for Danmark nærede hans Majestæt efter hans nylige Besøg ikke ringeste Tvivl. Hans Majestæt vilde yderligere ved et Telegram kunne give ham fuldstændig Oplysning om, hvad der havde bestemt vor Holdning i denne Sag. Danmark var i dette Øjeblik i en saa alvorlig Stilling, at man ikke kunde spille vabanque med sit Land.« Statsraadsprotokollen siger yderligere:

Hans Majestæt vil nu kun udtale Ønsket om, at den Diskussion, som Sagens Afgørelser kunde fremskaffe herhjemme, maatte blive ført paa en værdig Maade, saa at Pressen maatte forstaa at løfte dette Spørgsmaal op i et højere Plan, hvor Hensynet til Danmarks Velfærd var det eneste Synspunkt, der anlagdes!

— *Indenrigsministeren* vilde bede hans Majestæt bemærke, at der i denne Henseende ikke vilde møde Vanskeligheder fra den Presse, der stod Ministeriet nær.

— Den officielle Meddelelse, der blev udsendt til de andre Landes Gesandter, lød saaledes:

»For at hævde Neutraliteten og holde de militære Operationer borte fra de danske Farvande og Kyster, og for at bevare Forbindelsen mellem de forskellige Dele af Landet, har den danske Regering besluttet at spærre danske territoriale Farvande i Sundet og Store- og Lillebælt med Miner.« Straks Beslutningen var taget, blev den meddelt til den engelske Gesandt, der svarede, at han fandt Mineudlægningen at være »et meget fornuftigt Skridt fra Danmarks Side.«

Kl. 8 den 5. August om Aftenen mødte den tyske Gesandt, Grev Rantzau, i Udenrigsministeriet og foreviste et Telegram, han havde modtaget fra sin Regering. Heri meddeltes, at den tyske Østersøflaades øverstbefalende — som ovenfor omtalt — i Natten mellem den 4. og 5., af Frygt for at England straks efter Krigserklæringen skulde forsøge at trænge frem til Kielerhavn, havde spærret Farvandet mellem Kjeldsnor, der ligger paa Langelands Sydkyst, og Albuen paa Lolland. Telegrammet meddelte, at dette var sket uden Kendskab til den tyske Forespørgsel, og nu blev Gesandten anmodet om overfor den danske Regering at udtrykke Beklagelse af, at det danske Svar ikke var blevet afventet.

Fra anden Side var det oplyst, at da de tyske Minebaade forlod Langelandsbæltet, sejlede de under dansk Flag. Overfor Danmarks, selv af Tyskland ønskede, Neutralitet har den tyske Flaadechefs Samvittighed da aabenbart ikke været helt i Orden! Fra dansk Side spurgte man derfor, om nu de tyske Miner vilde blive fjernede, men herpaa indløb aldrig officielt Svar. Sagen var altsaa, at Tyskland, samtidig med at det spurgte Danmark, om det agtede at spærre Storebælt, selv gjorde det, og saaledes blev der etableret en Dobbeltspærring. De tyske Miner blev for en Del liggende, saalænge Krigen varede, men var ikke undergivet anden Kontrol end den, der udøvedes af den danske Marines Skibe i Storebælt. Den danske Mineudlægning blev saaledes ikke den første og ikke den eneste i dette Farvand, og dens store Betydning blev da mere af politisk end militær Natur. Den blev nemlig af Tyskland opfattet som et Pant paa Danmarks Neutralitet, en *velvillig* Neutralitet — om man vil. At dette i fuldt Omfang opfattedes saaledes i Berlin bekræftedes bl. a. derigennem, at da den danske Gesandt afleverede sin Meddelelse om Mineudlægningen, havde den tyske højtstaaende udenrigsministerielle Embedsmand, Grev *Botho Wedel*, tak-

ket og tilføjet, at Danmarks venskabelige Holdning i ganske særlig Grad blev værdsat, »da Tyskland dog i sin Tid havde behandlet Danmark meget haardt.« — I et Brev til den danske Udenrigsminister skriver Grev Moltke, at han fandt det interessant, at Tysklands aabne Anerkendelse af Danmarks Holdning blev fremsat paa Baggrund af Begivenhederne i 1864. At Slesvigs Afstaaelse efter Krigen den Gang i det tyske Udenrigsministerium havde tilvejebragt den Opfattelse, at Danmark var blandt Tysklands Modstandere, fremgaar yderligere af en Bemærkning i det samme Brev, hvor Grev Moltke, efter at have omtalt de tyske Beklagelser over den forhastede Mineudlægning i Langelandsbæltet, tilføjer, at den tyske Udenrigsminister von Jagow, der stadig er »ganske nedslaaet,« havde udbrudt, da Moltke kom ind til ham: »*Vil De nu ogsaa erklære os Krig?*« — Umiddelbart forinden dette Besøg havde Serbiens Repræsentant været der med en Krigserklæring, og von Jagow sad og ventede paa Portugals!

Det Telegram, som den danske Konge sendte til sin Fætter Kongen af England, havde følgende Ordlyd:

»Kære Georg!

Under de overordentlige og ulykkelige Forhold har jeg og min Regering, for at opretholde Danmarks Neutralitet og saa vidt muligt holde Krigsoperationerne borte fra danske Landsdele, besluttet at spærre Storebælt, samt det danske Løb i Sundet og i Lillebælt. Dette sker bevæget af Forhold, som du, der kender min Hengivenhed for dig, vil kunne forstaa.

Christian.«

I Statsraadet den 6. August gjorde Forsvarsministeren Rede for Omfanget af Sikringsstyrken og forelagde Forslag til Lov om ekstraordinær Bevilling paa 10 Mill. Kroner til militære Formaal. Alt i alt, sagde han, var de Udgifter, som Sikringsstyrken krævede, beskedne i Forhold til, hvad Mobilisering vilde have kostet. Udgifterne hertil var beregnet til ca. 60 Mill. Kroner for de første 1½ Maaned. Den yderligere Indkaldelse af Sikringsstyrken, som Regeringen foreslog og gennemførte samtidig med Mineudlægningen, antoges at ville forøge den sjællandske Styrke med ca. 20.000, den jyske med ca. 6.000 Mand. Der vilde herefter være mellem 40 og 50 Tusinde Mand paa Sjælland og 12—13 Tusinde i Jylland. Samtidig oplyste Forsvarsministeren, at Mineudlægningen kunde be-

gyndes samme Dag, altsaa den 6. August. Efter at den danske Regerings Beslutning var blevet kendt i Tyskland, og efter at Mineudlægningen var paabegyndt, blev tyske Skibe ikke observeret i danske Farvande.

I Statsraadmødet den 6. kunde nu *Udenrigsministeren* erklære, at Danmarks udenrigspolitiske Situation var mere rolig. Tyskland havde erklæret sig tilfreds med den danske Regerings Holdning, og England slaaet sig til Taals med, at Danmark havde spærret Storebælt. Ministeriet havde søgt at fastslaa dette ved i et Telegram til den danske Gesandt i London at bede denne give Udtryk for, at den danske Regering i høj Grad værdsatte Englands velvillige Holdning!

— Medens de første Krigsdages Vanskeligheder udadtil saaledes syntes lykkeligt afværgede, opstod til Gengæld mange Besværligheder i Indlandet. Der fulgte en Række ministerielle Bekendtgørelser i Kølvandet paa de vedtagne Love, og Publikum var stadig fyldt med Ængstelse og Uro. At Nationalbanken lukkede af for sin Guldbeholdning ifølge den derom vedtagne Lov, var Sidestykke til hvad der skete overalt i Verden i alle Landes centrale Pengeinstitutter, og var ved Krigsudbrud en klassisk Foranstaltning. Naar det internationale Samkvem i Rejser og Handel, hvor Guldet havde sin særlige Mission, blev afbrudt, blev Guldbeholdningen indespærret i Kælderne som Reserve, og et Forsøg paa at sikre sig Guld, som en Del Privatpersoner ved saadanne Lejligheder iværksætter, blev derved straks afværget. Men ikke nok hermed. Der blev ogsaa fastsat gennem en handelsministeriel Bekendtgørelse, ligeledes i Henhold til Lov, at ingen maatte udtage i Bank eller Sparekasse mere end 300 Kr. om Ugen.

Kun faa Dage efter Krigsudbruddet meldte Prisstigningerne sig. Den 3. August bragte Politiken en Spidsartikel med Overskriften *Dyrtiden*, der begyndte saaledes: »Med den alvorlige Forhøjelse af Rugbrødspriserne, der i Dag tager sin Begyndelse, træder Begrebet Dyrtid os for første Gang ind paa Livet — —.« Som det gaar med Brødet, skrev Bladet, vil det sandsynligvis gaa med alle Levnedsmidler og en Række andre Varer. »Skulde det ske« hedder det videre, — »hvad Skæbnen forbyde — at Krigen udvikler sig saaledes, at Danmark blev afskaaret fra at fortsætte sin Eksport til England, saa maatte Følgen nødvendigvis blive, at Smør, Æg og Flæsk herhjemme blev meget billigere.« Artiklen peger dernæst paa, at man jo før har set Krigen give den neutrale Handel store Muligheder, og slutter: »Det bedste Middel til at fremskynde Dyrtiden er

at købe ind af alle Slags Ting, uden Hensyn til hvad man i Øjeblikket har Brug for.«

I de kommende Dage havde Politiken hver Dag en Artikel, der redegjorde for Levnedsmidlernes Prisbevægelser i Hovedstaden. Disse var til en Begyndelse meget svingende. Den ene Dag meldtes der, at Kartofler var fordyrede med 100% og Melet med 30. Næste Dag hed det: Melet stiger enormt, og Brødpriserne gaar op, *men ingen Stigning paa Kød og Flæsk!* Den følgende Dag, den 5. August, meldes der om Run paa Butikkerne, »meningsløse Indkøb« og »meningsløse Fordyrelser.« — »Faren ligger i de ængsteliges Panik.« Grunden til, at Landbrugets Eksportvarer ikke steg, var den, at Eksporten standsede derved, at Skibene blev liggende i Havnene. Den daværende Direktør i Det forenede Dampskibsselskab, *Cold*, udtalte: »Man kan ikke forlange af et Privatselskab, at det skulde udsætte sig for Krigens Farer ved at lade Skibene gaa over Nordsøen under de nuværende Forhold!« Resultatet blev da, at de danske Eksportbaade blev liggende saavel i de hjemlige Havne som i de engelske. At dette var en ganske uholdbar Situation, siger sig selv. Eksporten til England vurderedes den Gang til 8 Mill. Kroner om Ugen, og selv om dette kun er en Trediedel af, hvad den udgør i Dag, var det i Datidens Husholdning et meget anseligt Beløb. Regeringen og Landbrugsorganisationerne forhandlede derfor om en Ordning, og efter to Dages Forløb var Skibene atter klare til Afgang. Landbrugsorganisationerne, altsaa Producenterne og andre Indehavere af Varerne, maatte paatage sig Risikoen for disse, og saa sejlede man. Det varede dog ikke mere end nogle faa Dage, før Eksporten atter standsede; nu var det Søfolkene, som vægrede sig ved at gaa over Nordsøen, hvor Krigsbegivenheder og Mineudlægning hvert Øjeblik kunde ventes. De forlangte Lønnen tidoblet, men ogsaa Selskabet havde faaet nye Betænkninger. Forhandlinger blev da atter optaget. Man enedes med Søfolkene, og Selskabet besluttede at lade Fragterne stige, og fra den 9. om Aftenen var Landbrugseksporten atter i Gang. Samtidig begyndte store tyske Opkøb af Kreaturer. Bladene indeholdt Meddelelser om, at Berliner Nielsen havde afskibet mellem 5 og 600 Tyre og Køer, og da Varerne saaledes afgik til begge de krigsførende Parter, opstod der ganske naturligt Ængstelse for Hjemmemarkedet. Da Eksporten midlertidig standsede, havde Mejeriorganisationerne holdt Møde og vedtaget at lagre Smørret »for ikke at sælge det til meningsløst lave Priser.« Da der nu syntes at være truffet en varigere Ordning for Sejladsen, gik alle Priserne opefter, og al den Uro paa Varemarkedet og i Befolkningen,

som fulgte hermed, førte til, at Regeringen besluttede at *søge en almindelig Bemyndigelse til at regulere Varepriserne*. Den 7. August allerede vedtoges derefter i Rigsdagen den Lov om Prisregulering, der i de følgende Maaneder og Aar kom til at spille en afgørende Rolle. Loven var ganske kortfattet; den indeholdt kun 2 Paragraffer. I den første stod:

»Indenrigsministeren bemyndiges til indtil videre at træffe Foranstaltninger til Regulering af Priserne paa Levnedsmidler og Varer, derunder mod fuld Erstatning at lade Staten overtage saa mange Levnedsmidler og Varer, som det er af Betydning for Samfundet at have Raadighed over. Købesummen for Varer, som Staten maatte overtage, fastsættes af Kommissioner, hvis Virksomhed, Omraader og Sammensætning bestemmes ved kgl. Anordning.« — § 2: »Denne Lov træder straks i Kraft.«

Den 6. var Loven til første Behandling i Folketinget, hvor den vedtoges samme Dag, og næste Dag var den for i Landstinget, hvor den fik samme Behandling. Ved Forelæggelsen udtalte Indenrigsminister Rode i Folketinget: »Det Problem, der under saa mægtige Kriser som den nærværende, rejser sig som et Krav: at regulere Prisen paa Levnedsmidler og de vigtigste andre Forbrugsvarer, er sikkert et af de allersværeste, og det kan ikke løses af en enkelt bestemt Formel.« — Rode henviste dernæst til et Andragende, han havde modtaget fra Rønne Byraad og Bornholms Amt, hvori man bad Regeringen om at regulere Priserne paa Øen ved Fastsættelse af Maksimalpriser, og saa føjede han til: »Dette Spørgsmaal maa sikkert overfor enhver Enkelthed for sig optages til Drøftelse, idet Fastsættelsen af en Maksimalpris efter de Kendsgerninger og Erfaringer, som foreligger, stundom kan virke til, at Varerne skjuler sig, og intet er for Samfundet i en saadan Situation som den foreliggende farligere end netop dette.« Rode havde her, før nogen anden, peget paa en Virkning af Maksimalprisen, som hans Modstandere mangfoldige Gange senere fremførte til Angreb mod ham selv. I første Række havde han sin Opmærksomhed henvendt paa Brændselsstoffer, særlig Kul og Koks. Han meddelte, at Norge havde nedsat en Kommission, der havde Bemyndigelse til at ansætte Maksimalpriser, og føjede saa til: »Jeg tør ikke paa dette Tidspunkt udtale mig om, hvilke Former vi vil finde hensigtsmæssige, men vi har ment, at det var nødvendigt, at en Bemyndigelse til at foretage Foranstaltninger forelaa, og vi har endvidere ment, at det var umuligt at angive nøjere, hvilke Foranstaltninger der var at foretage. Vi bevæger os ind i en mørk Tunnel, hvis Lys vi ikke kan se forude endnu, og hvor vi fra Dag til Dag maa foretage de Foranstaltninger, der er nødvendige, og de

lovlige Bemyndigelser hertil maa foreligge. Jeg skulde bede det høje Ting om at overveje Lovforslaget og eventuelt give den Bemyndigelse her søges.«

I Folketinget var *Neergaard* Ordfører for Venstre. Han ønskede en kort Udvalgsbehandling og vilde spørge, hvorledes Regeringen tænkte sig den Kommission sammensat, der skulde fastsætte Prisen paa de Varer, som Staten maatte overtage. Han karakteriserede Lovforslaget som værende af »overordentlig stor

Raadmand Fr. Andersen, 1862—.

Rækkevidde.« *Stauning* anbefalede Loven; det gjorde ligeledes Ordføreren for det radikale Venstre, *Th. Povlsen*, og for det konservative Folkeparti, *Hammerich*. Ved anden Behandling udtalte *Neergaard*, at Udvalget ikke kunde gøre andet end at give Regeringen den ønskede Bemyndigelse. »Men vi har forvissat os om, ved Forhandling med den højtærede Minister, at det ikke er Regeringens Mening at benytte den Lov i større Udstrækning, end det maatte vise sig absolut nødvendigt — —.« Den Udtalelse fik Indenrigsministerens Tilslutning. I Landstinget sagde han: »Adskillige har understreget min Bemærkning om, at Loven vil blive benyttet med Varsomhed. Jeg forstaar meget vel dette, men det er

ogsaa nødvendigt at tilføje, for at Lovens Tilstedeværelse skal kunne virke i den rette Retning, at i de enkelte Tilfælde, hvor det bliver nødvendigt at benytte den, vil den blive benyttet med den fornødne Kraft.«

Allerede Dagen efter Lovens Vedtagelse udnævnte Rode Medlemmerne til »Prisreguleringskommissionen«, som den populært kaldtes, medens den officielle Betegnelse var »Den overordentlige Kommission af 8. August 1914.« Til Formand blev udnævnt forhv. Finansminister *Christopher Hage* og Medlemmerne blev: Raadmand *Frederik Andersen*, Borgmester *Jensen*, Generalintendant *Franch*, Direktør *Alexander Foss*, Direktør *Herman Heilbuth*, Professor *L. V. Birck*, Konsul *Lauritzen*, Esbjerg, Folketingsmændene Gaardejer *P. Th. Nielsen* og Husmand *Niels Frederiksen*, og endelig Grosserer *V. Lund* og Kontorchef *Martensen-Larsen*.

Den 5. August om Formiddagen, medens Ministrene drøftede Mineudlægningen, afholdtes der Kl. 10 et Møde i Landstingets Grundlovsudvalg. Her var

Jørgen Pedersen Formand. Mødet sluttede saa tidligt, at han Kl. 11 ½ kunde være i Justitsministeriet sammen med de andre Partiformænd til den store Raadslagning dér. Der forelaa i Grundlovsudvalget et Tilbud til Højre, stillet af Venstre, om et mindre Antal Suppleringsmandater til Folketinget, Garanti for Skolefrihed, Folkeafstemning ved Grundlovsændring, saaledes at der skulde kræves 2 eller 5 % over Halvdelen af de afgivne Stemmer, for at Vedtagelse kunde finde Sted, kvalificeret Majoritet for Vedtagelser af Skattelove vedrørende fast Ejendom og for Ekspropriationslove, disse Bestemmelser dog saaledes begrænsede, at efter et Opløsningsvalg til Folketinget paa disse Spørgsmaal skulde Lovforslagene kunne vedtages med almindelig Stemme flerhed. Endvidere gik Tilbudet ud paa, at de kongevalgte *overtallige* Medlemmer skulde overgaa til det nye Landsting. Det radikale Venstre stillede visse Ændringer, hvortil Venstre sluttede sig. I Mødet udtalte Jørgen Pedersen: »Efter Fremkomsten af de sidste Ændringsforslag fandt jeg det rigtigst, at Udvalget holdt Møde. Efter at dette Møde var indvarslet, og særlig det sidste Døgn, har Begivenhederne imidlertid udviklet sig saaledes, at det vil være vanskeligt at fortsætte Udvalgsforhandlingerne med den Ro og Sindslige vægt, som maa anses for nødvendig.« Han mente derefter, at han personlig ikke vilde paatage sig Ansvar for Sagens Udsættelse, og foreslog en Konference med Konsejlspræsidenten. Et saadant Møde fandt Sted den 10. August. I Anledning heraf skrev Politiken en ledende Artikel om nogle Stemmer, der havde løftet sig for at Grundlovssagen skulde, som det hedder, stilles i Bero, og saa føjedes der til: »Det er ganske ufyldstgørende Grunde, der angives herfor«. — En af disse Grunde var, at det Bekræftelsesvalg, der skulde holdes efter Grundlovens Vedtagelse, maatte betragtes som umuligt at gennemføre, som Stemningen var i Landet saa kort Tid efter Krigsudbruddet. Politiken gav denne Betragtning sin Tilslutning men føjede til, at begge Rigsdagens Ting jo udmærket godt kunde vedtage Grundloven, der saa kunde lægges til Side, indtil Forholdene blev saa rolige, at Bekræftelsesvalget kunde finde Sted! — I Udvalgmødet udtalte Jørgen Pedersen: »Det er min

Ingeniør Alexander Foss, 1858—1925.

Følelse imod, at vi under de foreliggende Forhold skulde sidde og trækkes med denne Sag; overalt i Verden lægges indre Strid til Side, og om Grundloven vedtages et halvt eller et helt Aar før, kan ikke være afgørende. Jeg har ikke drøftet denne Sag med mit Parti; det er min personlige Anskuelse, jeg fremsætter.« Hertil svarede Zahle, at Konferencen altsaa ikke drejede sig om Ændringsforslagene, men om Udskydelse af hele Sagen. — »Dette kan Ministeriet ikke ønske,« erklærede han; »vi kan ganske vist ikke holde Bekræftelsesvalg, men vi kan gøre os færdige!«

Folketingsmand P. Th. Nielsen, 1863—1916.

— Nogen stor Kraft kunde der dog ikke være i Ministeriets Krav om at faa Sagen fremmet. Naar alle Parter var enige om, at Bekræftelsesvalg ikke kunde afholdes, var det vanskeligt at sætte haardt ind for, at Rigsdagen skulde gøre Sagen færdig, saa meget mere som Forhandlinger med Regeringens Billigelse jo var paabegyndt i Landstinget.

Harald Jensen spurgte: Hvor meget er der os imellem, og hertil svarede Piper, at han gerne vilde have Tid til at overveje baade Ændringsforslag og Udsættelse, og erklærede, at det jo kun var ganske smaa Indrømmelser, der var givet Højre.

Derefter udsattes Sagen paa ubestemt Tid.

Forhandlingerne fortsattes om det betimelige i at henlægge Sagen, og da Jørgen Pedersen fik konstateret, at der i Udvalget var et Flertal imod Udsættelsen, nedlagde han sit Mandat, hvorefter Trier blev valgt til Formand — vistnok den eneste Gang, en radikal Venstremand har været Formand i et Landstingsudvalg. Det blev dog hurtigt klart, at Højre ikke vilde gaa ind paa, hvad de 3 Partier havde tilbudt, og man overvejede da, hvorvidt dette »Tilbud«, uden Hensyn til Højre og af Hensyn til de lunkne Venstremænd, burde indsættes i Grundloven. Der var i det radikale Venstre et Flertal herimod, og lidt efter lidt faldt Sagen til Hvile i Landstingsudvalget.

Situationen var nu denne, at Grundlovssagen for anden Gang havde været meget nær den endelige Afgørelse, men atter stod overfor Udskydelse, hvormed altid fulgte Uvished. Dette medførte i det radikale Venstre hos visse Medlemmer, navnlig hos Slengerik, stor Utaalmodighed, men det var umuligt for Rege-

ringen at øve noget Pres. I øvrigt var alle Sind optaget af Krigssituationen, men henimod Midten af August Maaned faldt ogsaa i Grundlovssagen en vis Ro over Sindene.

Regeringens Prisreguleringspolitik var foreløbigt blevet vel modtaget i alle Kredse, og Landbrugsvarerne steg dagligt i Pris, dog saa maadeholdent, at der indtil videre ikke her fandtes Anledning til Indgreb. At Krigen hidtil var gaaet vor Dør forbi, styrkede i høj Grad Ministeriets Stilling. Det følte umiddelbart, at der var handlet klogt og dristigt baade derved, at den af de militære Autoriteter krævede Mobilisering var blevet undgaaet, og ved Mineudlægningen, som i Forbindelse med Regeringens Holdning i Almindelighed over for Tyskland betragtedes som den væsentligste Aarsag til, at Danmark blev holdt udenfor. I radikale Kredse vakte det nogen Misfornøjelse, at Militærloven af 1909 af en radikal Minister blev administreret med store Mandskabsindkaldelser og Anvendelse af Millionbeløb. Men Regeringen havde besluttet at følge den Linie, som var angivet ved Konsejlspræsidentens Erklæring straks efter Ministeriets Dannelse, hvorefter alle Stridsspørgsmaal skulde lægges til Side, saa længe Enighed kunde opretholdes mellem Grundlovspartierne om Arbejdet paa den ny Forfatning. Dette Arbejde var nu tilsyneladende standset, og der var da nogle, baade i og uden for det radikale Venstre, som gerne havde set en Strid rejst om Militærproblemerne. Men det store Flertal indenfor Partiet, baade blandt Vælgerne og paa Rigsdagen, erkendte Umuligheden heraf i den foreliggende Situation. Om nogensinde Brandes Ord »Lov er Lov, og Loven skal overholdes« havde Gyldighed, maatte det være nu. Det vilde være blevet opfattet som en Flugt fra en vanskelig Post, om Ministeriet af Hensyn til sin principielle Vurdering af Danmarks militære Muligheder vilde være løbet fra den Opgave at administrere de gældende Forsvarslove, som de lovligt var vedtagne af Rigsdagen, og saaledes som Forudsætningen maatte være for, at de skulde bruges i en Situation som den foreliggende. I et Partimøde den 1. August, hvor adskillig Misfornøjelse var kommet til Orde mod Regeringens militære Forberedelser, der da lige var begyndt, mødte af Ministrene kun Rode. Han kom fra Forhandlingerne i Ministeriet, stærkt optaget af de vældige Begivenheder, der for hver Time rejste sig i Horisonten. En Deltager i Mødet har i et Brev skrevet samme Dag givet følgende Skildring heraf: »Han kom hurtigt og forpustet og bad straks om Ordet: De Ændringer i Grundlovssagen, der nu er Tale om, sagde han, har Ministeriet ikke haft Tid til at drøfte, og jeg vil derfor bede Partiet vente med at

træffe Beslutning, til vi faa mere Ro. Jeg erfarer, at visse Bekymringer her er fremsat overfor det radikale Venstres Program, men ønsker at sige til Dem, mine Herrer: Vær ikke i denne Situation ængstelige for radikale Idéer, de vil ikke efter dette faa ringere Kaar i Verden, og bryd Dem ikke om os Ministre. Der kommer

Professor Viggo Bentzon, 1861—1937.

Situationer, som kræver sine Mænd, og det kan være, at Situationen opbruger disse Mænd. Men det faa saa være, da kommer der andre efter os. Vi tager vort Ansvar og handler derefter! — — Hurtigt, uden at se til Siden, forlod han Mødet. Vi rejste os næsten alle, raabte Hør og sendte ham ud af Døren med en bragende Klap-salve.« — Denne Stemning, som her kom til Udbrud, bekerskede i disse Dage det radikale Venstre baade i Partiet og Regeringen, og i de Uger og Maaneder, der fulgte derefter, kom alting til at staa i Krigens Tegn.

Der havde i de første Augustdage været almindelig Ængstelse og Uro i Befolkningen; dels strømmede Meddelelserne om store Begivenheder ind over Landet hver Time i Døgnet; den ene Stat efter den anden inddroges i Krigen, og Spørgsmaalet: kommer vi med, var paa alles Læber; dels frygtede man Afspærring og Forstyrrelser i Produktion og Omsætning. I København og de større Byer var Gaderne hver Aften fulde af Mennesker, der i tætte Skarer samledes foran Bladredaktionerne og afventede de hastigt vekslende Telegramopslag. Da Mandskabet blev indkaldt til Sikringsstyrken, udspilledes overalt i Landet de ved en saadan Lejlighed sædvanlige Scener, fælles for alle Lande og Folk: Den frejdige unge Mand i Kupevinduet, der i Kammeraternes Nærværelse vel vidste at skjule sine Følelser og bære et mandigt Sind til Skue, og paa Perronen de bekymrede Forældre og unge Piger i hvis bevægede Hjerter Haab og Frygt kæmpede om Overtaget. Folk flygtede fra Ferieopholdene for, mens Tid var, at naa til Hjemmet, og en Forsynlighed, der mange Steder gav sig Udslag i Hamstring, sporedes overalt. Ved et vestjysk Badested opkøbte saaledes en københavnsk Grosserer alle Byens Faar uden at betænke Vanskelighederne ved Transport, Slagtning og Nedsaltning, og mange Steder saa man Bekendtgørelser i Bladene om Prisstigninger, begrænset Vareudlevering, og Rygter om alskens Savn

af Varer og om Aagerpriser løb fra Kælder til Kvist. Den konservative Presse og store Dele af Venstres Blade drev paa med Krav om Mobilisering eller Mandskabsindkaldelse, og Stemningen mellem Folk, som de er flest, var for, at *noget* maatte der gøres. I denne Situation indtog Regeringen den Holdning at virke beroligende, afventende, udskydende overfor de Afgørelser, der ikke var strengt nødvendige. Med Hensyn til Mandskabsindkaldelse havde, som nævnt, Forsvarsminister Munch paa ethvert af Krigsbegivenhedernes Trin modsat sig Kravet om Mobilisering. I Statsraadet d. 31. Juli havde han udtalt: »Det vi tænker os er at indkalde Besætningstropper til Søbefæstningen, enten den Aargang der skulde til fortsat Øvelse d. 30 August, eller den dertil beregnede Sikringsstyrke, ca. 1300 Mand, og desuden 1400 Mand til Flaaden.« Dertil føjede han, efter at have omtalt Indkaldelse af Ingeniørtroppernes Sikringsstyrke: »Men med Hensyn til Omfanget foreslaar jeg, at der bevares en vis Bevægelsesfrihed, saaledes at Ministeriet kan træffe sin Bestemmelse derom, naar jeg efter Statsraadet har haft Møde med Repræsentanter for Hær og Flaade.« — Statsraadsprotokollen, der er offentliggjort i den ovenfor nævnte Kommissionsberetning, refererer derpaa følgende Ordskifte mellem Kongen og Forsvarsministeren: »*Hans Majestæt*: Den foreslaaede Indkaldelse er allerede noget; men jeg maa fordre, at vi forinden vi skilles, er enige i, hvad vi ønsker at foretage, saafremt vi pludselig erfarer med Sikkerhed, at Tyskland mobiliserer; thi der bliver maaske saa ikke levnet Tid til Konference, saaledes at vi straks maa foretage det fornødne for ikke venskabeligt at modtage Forbud mod at udføre Overføring af Mandskab.

Forsvarsministeren udtalte: Jeg maa anse det for rigtigst, at der ikke nu træffes Beslutning derom, men at Statsraadets Handlefrihed bevares, saaledes at det paa det Tidspunkt træffer sin Beslutning frit, under Hensyn til den Situation, som da foreligger.

Hans Majestæt udtalte, at man maatte tage Tiden i Agt for ikke at komme for sent, og bifaldt de af Forsvarsministeren foreslaaede Foranstaltninger til Udførelse.«

Saaledes var det P. Munch, der tog Ansvaret for, hvad der skulde ske vedrørende Indkaldelser og Troppeoverføring. I en sjælden Grad viste han sig i disse Dage som den *myndige* og *rolige* Administrationschef, der med en Blanding af Lempe og Fasthed, paa en Maade, der aldrig svigtede, gennemførte, hvad han og Ministeriet ansaa for det rette.

GUNNAR FOG-PETERSEN

Pinsedags Aften, den 28. Maj, 1939 afgik dette Værks Forfatter, Landstingsmand Gunnar Fog-Petersen, ved Døden. Kulturhistorisk Forlag opfordrede derpaa i Forstaaelse med det radikale Venstres Rigsdagsgruppe fhv. Folketings-

Gunnar Fog-Petersen.

mand, Redaktør Magne Nøhr til at fortsætte og fuldføre Fog-Petersens afbrudte Arbejde og føre Skildringen af det radikale Venstres Historie videre fra 1914 til i Dag. Redaktør Nøhr har paataget sig Opgaven. Udenrigsminister, Dr. P. Munch, der som Minister i Størstedelen af Aarene 1914—39 har fulgt den politiske Udvikling i denne begivenhedsrige Periode paa nærmeste Hold, har velvilligt lovet at gennemse Manuskriptet.

Fra og med disse Linjer er Værket saaledes skrevet af Redaktør Nøhr.

Gunnar Fog-Petersen døde midt under Arbejdet med at skrive det radikale Venstres Historie. Selv var han et betydeligt Navn i denne.

Før sin Indtræden i Politik var han i nogle Aar Landbrugskonsulent paa Sjælland, først for Holbæk Amts Landboforening, senere for De samv. sjællandske Husmandsforeninger. Fra 1911—1924 var han Redaktør af Aalborg Venstreblad og ved sin Tilbagetræden fra Redaktørstillingen købte han Gaarden »Vester Skalborg« ved Aalborg, som han siden drev. I 1913 valgtes han til Folketingsmand for Bogensekredsen, og dermed var indledet en Forbindelse med Rigsdagen, som holdt gennem alle senere Situationer, selv hvor Valgudsigterne paa Forhaand syntes haabløse. Han faldt i Bogensekredsen ved det almindelige Valg 1918, men sejrede ved Omvalg. Da Tabet af Bogensekredsen blev til Alvor 1920, gled han paa den usandsynligste Maade ind i Landstinget ved Valget i Aalborg. De overskydende radikale og socialdemokratiske Stemmer samt nogle faa Valgmænd af Professor Birchs Centrumparti samledes om ham for at udnytte en Lodtrækningschance overfor Venstre, men det blev til et Mandat uden Lodtrækning, idet Venstre kludrede i sit Valgbureau. I 1924 genvalgtes han paa en endnu spinklere Chance ved det berømte »Alterlys-Valg«. Der var overhovedet ingen Lodtrækningsmulighed, hvis alle Venstres Valgmænd mødte rettidigt, men da een af dem kom for sent, opstod Lodtrækningen, som gav Fog-Petersen Mandatet. Ved de to senere Valg var Mandatet ikke udsat.

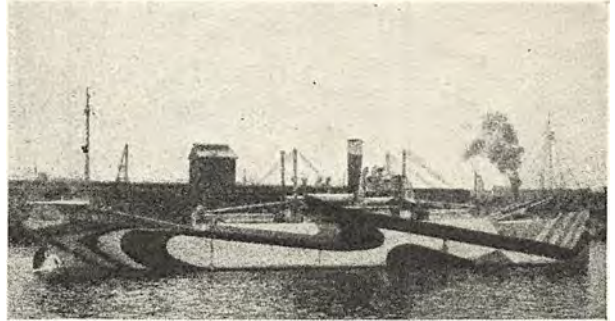
Gunnar Fog-Petersen var et højt begavet Menneske, indsigtfuld og fordomsfri, fuld af Inspiration og Virkelyst. Som Rigsdagspolitiker var han positivt indstillet, selvstændigt tænkende og en smidig Forhandler, og Landstinget gav ham en Virkeplads, hvor netop disse Egenskaber kunde udvikles og udnyttes. Ved adskillige Lejligheder øvede han da ogsaa stor personlig Indflydelse ved at spinde de Traade, der førte til den endelige Afgørelse. I den sidste halve Snes Aar var hans politiske Position saa betydelig, at man ved de fleste vanskelige Forhandlingsspørgsmaal mellem Folketing og Landsting uvilkaarlig nævned hans Navn som en Nøgle til Løsningen. Han var tillige en sjælden talentfuld Taler og Skribent, raadende over flere Streng end de fleste Politikere. Baa- de i Landstinget og ude i Landet hørtes han med Interesse af Meningsfæller som af Modstandere. Hans eget Partis Vurdering af hans Evner fremgaar af, at man udpegede ham som Kandidat i Kalundborgkredsen efter Rodes Tilbagetræden, og at man gjorde ham til Samlingskandidat i Sønderjylland ved et af de for Partiet vanskeligste Valg dernede. Hans bedste Taler og Artikler straa-

lede af Tankerigdom og sproglig Skønhed, befrugtede som de var af hans dybe Indtrængen i Aandslivet og Historien og hans intime Føling med dansk Natur og Folkeliv. Ikke mindst i de sidste Aar, hvor han skrev sine politiske Betragtninger i Hassing Jørgensens Tidsskrift »Tidens Stemme«, samlede han megen politisk Opmærksomhed i alle Kredse om sine Vurderinger af Tidens Spørgsmaal. Et varigt Minde om sin frodige Skribentvirksomhed har han sat sig i sin Bog fra 1938 »Vor Regering og Rigsdag«, der indeholder interessante og klogt opfattede politiske Portrætter af samtlige daværende Ministre og Lovgivere.

Af sine Venner var Gunnar Fog-Petersen højt værdsat for sin personlige Charme og sit fordringsløse Væsen. Han var en Berigelse for sine Kammerater i Arbejdet som i Festens Stunder, og hans Navn huskes som en lys og varm Tone i Partiets Træk.

HANDELSPOLITIKKEN GENNEM KRIGSAARENE

Selv om Danmark havde undgaaet Inddragelse i Krigen, maatte den Usikkerhed, der var skabt i Forsynings- og Udførselsforholdene, hurtigt rejse store Problemer for dansk Erhvervsliv. Ganske vist var Eksportbaadene til England efter nogle faa Dages Standsning kommet i Gang paany, men det videre Handelssamkvem truedes dels af de Udførselsforbud for Korn og Kul m. m., som de krigsførende Lande straks havde udstedt, dels af den omfattende Mineudlægning, som baade England og Tyskland foretog ved Krigens Udbrud, uden at den neutrale Skibsfart havde paalidelig Underretning derom. Mange danske Skibsladninger holdtes foreløbig tilbage i engelske Havne. Den 5.000 Brutto Tons store danske Damper »Maryland« løb paa en drivende Mine i Nordsøen og sank.

Krigsmalet Damper.

Minefaren lammede tillige den oversøiske Kornfart. Det eneste sikre Holdpunkt for Danmarks Økonomi var, at Aarets Høst kunde sikre Brød til Befolkningen, naar der droges Omsorg herfor.

Afgørende for Danmarks hele Stilling i de følgende Maaneder og Aar blev det, at Regeringen ved Forhandlinger i London og Berlin med lykkelig Haand fik fastlagt en Neutralitets- og Handelspolitik, der tillod Danmarks Samkvem med baade England og Tyskland. De Synspunkter, der gjordes gældende fra den danske Regerings Side, og som vandt Ørenlyd i begge de to Lande, er allerede i det foregaaende angivet. Med fuld Aabenhed forelagde man for hver af Parterne de Hensyn, Danmark tog, og efter sine Forhold maatte tage, til den anden Part. Ligetil var Sagen dog ingenlunde. Havde der i de to Lande kunnet rejses nogen som helst begrundet Tvivl om den danske Regerings ubetingede Neutralitetsvilje, var Forhandlingerne næppe lykkedes. Sikkert kom det i saa Henseende Danmark tilgode, at den radikale Regering vidstes at nære ringe Tiltro til Landets militære Styrke

Hele den farefulde Sejlads mellem stadig opdukkende nye Skær, hvormed Danmarks Handelspolitik i disse Aar maatte krydse sig frem, kan ikke skildres i Enkeltheder her, men nogle Ting bør dog fremdrages til Belysning af

Opgavernes Besværlighed. Maaned for Maaned skiftede Situationen. Anerkendelsen af Danmarks Handelsforbindelse til begge Sider skabte vel Hovedbetingelsen for Landets Forsyning og Eksport, men den praktiske Udformning mødte store Vanskeligheder, der voksede efterhaanden som Krigen skærpedes. Forudsætningen for Englands Tilslutning til den trufne Ordning var, at de Forsyninger, vi modtog vestfra, ikke blev genudført til Tyskland, og desuden begyndte England snart at interessere sig stærkt for visse danske Varers Udførsel mod Syd, selv om det ikke direkte kunde stille Krav paa dette Punkt. Det blev nødvendigt at udstede en Række Udførselsforbud i Danmark, og disse Forbud blev ikke altid modtaget med lige stor Tilfredshed herhjemme, fordi den virkelige Grund i adskillige Tilfælde ikke kunde oplyses. Det gjalt for Eks. Forbudet i 1914 mod Udførsel af *Heste*. Da det gennemførtes, havde vi paa et Par Maaneder solgt 80.000 Heste til Tyskland for ca. 100 Mill. Kr., hvad der vakte Englands Opmærksomhed. Men Landbruget vilde meget gerne have fortsat Salget, selv om vore Militære ganske vist var imod det. Udførselsforbudene i de første Maaneder af Krigen omfattede iøvrigt Korn, Mel og Gryn, Foderstoffer, Kartofler, Brændsel, Krigsmateriel, Olie til Margarinefabrikation, Medicinalvarer, Uld, Huder, Skind, Gummi, Lærred, Svinefedt og endnu mere. Aftalerne og Udførselsforbudene viste sig at føre til det tilsigtede Resultat. Ladningerne i England blev efterhaanden frigivet, Kularten fra Nordengland og Skotland kom i Gang, og gennem en særlig Ordning af Søkrigsforsikringen, hvorved der med Statens Støtte og under danske Forsikringsselskabers Medvirken oprettedes to nye Forsikringsinstituter for henholdsvis Skibe og Varer, tilvejebragtes trods Minefaren Betingelser ogsaa for oversøisk Tilførsel af Korn og Foderstoffer, saaledes at der ingen virkelig Mangel opstod i Danmark i Krigsaaret 1914.

Men nye alvorlige Skyer trak op, da Tyskland den 4. Februar 1915 erklærede Farvandene omkring England og Irland, indbefattet den engelske Kanal, for Krigsomraade, i hvilket ethvert fjendtligt Handelsfartøj vilde blive sænket og neutrale Fartøjer være i Fare, da neutrale Flag formodedes at blive misbrugt af engelske Baade. England svarede herpaa den 11. Marts med at etablere Distanceblokade mod Tyskland og forlange, at overhovedet alle Skibe med Ladninger, der kunde anses for bestemt til Tyskland, skulde føres til engelsk Havn, en Bestemmelse, der medførte talrige danske Skibes Tilbageholdelse i England. Ogsaa disse Vanskeligheder blev dog overvundet.

Man fik udvirket et Paalæg til de tyske U-Baadførere om at søge Torpederinger af danske Skibe undgaaet, og man forhandlede sig tilrette med baade Tyskland og England om Overenskomster, hvorefter Grosserersocietetet og Industriraadet afgav Garantierklæringer for deres Medlemmer med Hensyn til Forpligtelsen til at undlade Reeksport af de til Danmark eksporterede Varer.

De nye Aftaler betød altsaa i Realiteten, at al Gennemførelse af Varer til Tyskland og England skulde

ophøre, og de indførte Varer blev belagt med *Klausul* herom, hvad der gav Anledning til en Række meget omtalte Straffesager mod de saakaldte »Klausulædere« efter en særlig vedtaget Straffelov for disse Forseelser. Overtrædelser af Klausulbestemmelserne behandlede ved 7.

«Assessor Thorup er i Telefonen». Satire fra «Blæksprutten» 1916.

Kriminalkammer under As-

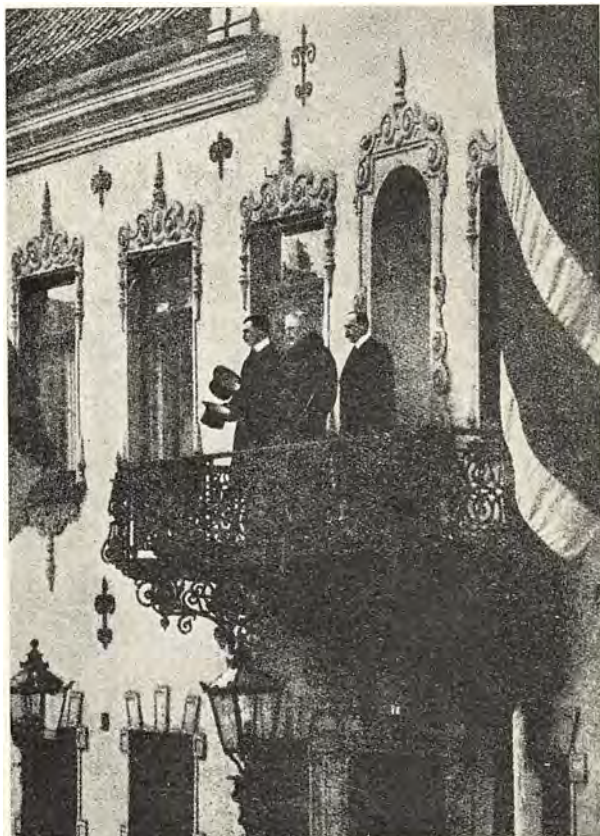
essor *Thorup*, og der faldt en Række Afgørelser, som fremkaldte stor Uvilje indenfor Storhandelen. Foruden de opdukkende nye Chanceeksportører, der fiskede i rørte Vande, maatte ogsaa adskillige kendte og hidtil højt ansete Mænd fra Erhvervslivet give Møde hos Thorup. En Del slap først derfra efter at have betalt Kæmpebøder, andre maatte vandre i Fængsel. En meget bitter Stemning vendte sig i Handelskredse mod Assessor Thorup, hvem man ikke var langt fra at ville beskyldte for Vilkaarlighed ved de trufne Afgørelser. Man havde vanskeligt ved at tro, at saa mange fremtrædende Mænd, der hidtil havde nydt Ry for Hæderlighed og Patriotisme, men nu kaldtes for Assessor Thorups Skranke, virkelig kunde have forset sig saa alvorligt mod Landets Interesser, som Brud paa Klausulbestemmelserne maatte siges at være. Man var tilbøjelig til at tro, at det mere drejede sig om formelle Overtrædelser, som de nye og uvante Forhold kunde undskylde, hvis det altsaa ikke netop var, fordi Assessor Thorup havde en særlig Lyst til at spidde de Folk paa Rettens Sværd, som tjente Penge! *Hassing Jørgensen*, som dengang var Handelsminister, og som fra sin tidligere Virksomhed kendte

adskillige af de paagældende Personer, anmodede da om at faa Akterne fra en Række Sager til Gennemsyn, deriblandt netop Sager mod Mænd, hvis Navn havde haft en god Klang. Akterne viste imidlertid, at »Klausulæderiet« var ganske oplagt, og at Assessor Thorup havde fast Bund under sine Afgørelser. I nogle Tilfælde havde de paagældende søgt at omgaa Udførselsforbudet ved formelt at sælge Varen til en »Straamand« og betale denne for at udstede de Erklæringer, der skulde til for at opnaa Udførselstilladelsen! Det var selvfølgelig nødvendigt, at disse landsskadelige Handlinger behandledes med Skarphed.

Ogsaa Spørgsmaalet om Fordelingen af den danske Levnedsmiddeleksport mellem England og Tyskland var en Kilde til Vanskeligheder. Naar England tillod visse Tilførsler til os, var det naturligtvis for at sikre sig ligesom før Kri-gen den væsentligste Del af den Levnedsmiddelproduktion, der herved muliggjordes til Eksport, og naar Tyskland undlod at hindre denne Eksport til England, var det fordi en anden Del af den saaledes betingede Produktion kunde gaa til Tyskland. Men i Tyskland gik Priserne paa Grund af Knapheden langt højere op end i England! For Eks. laa Flæskeprisen i Tyskland i Begyndelsen af 1915 paa 170 Kr. pr. 100 kg mod 154 Kr. i England, og dette Forhold gav Eksporten mod Syd saa megen Vind i Sejlene, at Regeringen maatte gribe ind. Ved den i 1915 trufne Centralisation af Flæskeeksporten blev det bestemt, at 75 pCt. af Flæskeeksporten skulde gaa til England og 25 pCt. til Tyskland. Da England et Aars Tid senere gjorde Forberedelser til at stramme Baandene for vor Foderstofftilførsel, var det af Betydning, at Danmark kunde paavise, at Fordelingen af Eksporten med saa stor en Andel til England havde betydet for Flæskets Vedkommende i et halvt Aar en Mindreindtægt for Landbruget paa 100 Mill. Kr. i Sammenligning med, hvad vi kunde have tjent ved Eksport til Tyskland. England anerkendte foreløbig denne Argumentation, men slog saa til Gengæld ned paa Kødet. Af Kød af levende og slagtede Dyr havde vi i 1913 kun udført 53 Mill. kg, men i 1915 var vi oppe paa 92 Mill. kg, der næsten alt sammen gik mod Syd og til stadig stigende Priser. En væsentlig Aarsag til den Kødordning, der blev truffet i 1916, og som sikrede et forøget Hjemmeforbrug, var derfor Hensynet til at formindske Udførslen til Centralmagterne. Ogsaa for Smørret fik Eksporten en skæv Udvikling, da Prisen i Tyskland naaede op paa 402 Kr. pr. 100 kg mod 288 Kr. i England, saa

Regeringen maatte tage Affære og faa en Fordelingsordning etableret. For Æggene var det en Tid endnu værre. Før Krigen gik de næsten alle til England, men i 1916 gik i Foraaret de 98 pCt. til Tyskland, hvor Prisen var 215 Øre pr. kg mod 156 i England! Det lykkedes ved Regeringens Indgriben at faa Englandsprocenten op til 50. Endelig mødte man ogsaa for Fiskeeksportens Vedkommende tilsvarende Forestillinger fra England. Tyskerne købte op i Danmark til mægtige Priser. Sild for Eks. steg til det seksdobbelte af Prisen før Krigen! England var misfornøjet med den store Fiskeeksport til Tyskland, baade fordi den forøgede de tyske Levnedsmidler, og fordi Tyskland udtrak Olie af Fiskeaffaldet til Fabrikation af Explosivstoffer. Den danske Regering maatte tage sig af Sagen og dirigere alle danske Baade med Fiskefangster ind til danske Havne og regulere Eksporten.

Allerede disse Eksempler giver et Indtryk af de mangeartede Vanskeligheder, der mødte Danmark i Forholdet udadtil, og som vævede Handels- og Neutralitetspolitikken sammen til et uadskilleligt Hele. Og saa rummedes de her nævnte Spørgsmaal dog alle indenfor de to første Krigsaar, der i enhver Henseende var de letteste for Danmark. Skærpet til det yderste blev de handelspolitiske Farer fra 1917, da Tyskland den 31. Januar erklærede den uindskrænkede U-Baadskrig og Amerika reagerede voldsomt ved at afbryde den diplomatiske Forbindelse med Tyskland og opfordre de neutrale Stater til at gøre det samme. De nordiske Lande, der allerede tidligere ved Trekonger-mødet i Malmø og ved en Sammenkomst i Kristiania af de skandinaviske Konseilspræsidenter og Udenrigsministre havde drøftet fælles Interesser un-

Kongerne Kristian, Gustav og Haakon paa Raadhusbalkonen i Malmø, fotograferet 1915 ved Trekougermødet.

der Krigen, afviste Amerikas Opfordring og valgte i Stedet i en Fællesnote at protestere mod den tyske Erklæring som stridende mod Folkeretten. Men for Danmarks Økonomi betød U-Baadskrigen Liv eller Død. Den gik ud paa, at i nærmere angivne Farvande omkring England og Frankrig vilde ethvert Skib, fjendtligt eller neutralt, med eller uden Kontrabandevare, »med ethvert til Raadighed staaende Middel« blive ødelagt uden Varsel, hvilket vilde sige torpederet. Den øjeblikkelige Virkning var en fuldstændig Standsning af Skibsfarten. Søfolkene reagerede mod at sejle ud til nogenlunde sikre Forlis. Krigsforsikringen vilde ikke mere tegne Forsikring. England kunde altsaa ikke forsynes med Levnedsmidler, og det vilde paa engang betyde, at dets Interesse i at forsyne os med Kul og Korn til Produktionen var borte, og at Danmark fremtidigt var tvunget til at eksportere sin Produktion til Tyskland. Det var klart, at dette rummede nye alvorlige Farer.

Regeringen sammenkaldte Erhvervene til Møde den 1. Februar, hvor man enedes om ikke at lade det hidtidige Fordelingssystem for Levnedsmiddel-eksporten bryde sammen, men skabe Mulighed for en Fortsættelse ved foreløbig at oplagre den Del af Varerne, der var bestemt for England. Dernæst fik man ved Forhandling med Tyskland skabt Mulighed for, at danske Skibe i de første Uger maatte sejle uanfægtede til en bestemt engelsk Havn, idet man stillede Tyskland en forøget Hesteudførsel i Udsigt. Allerede inden Aftalen kunde træde i Kraft, trak Tyskland sig imidlertid tilbage, fordi Sagen var kommet offentligt frem i et Blad efter et fortroligt Rigsdagsmøde. Saa maatte man forsøge andre og nye Veje. Saa let var det i disse overspændte Aar at ødelægge opnaaede Resultater! Saa svært var det for Udenrigsministeriet at faa Traadene knyttet og undgaa deres Bristen! Den nye Ordning, man fandt, gik ud paa, at Skibe med Landbrugsvarer skulde gaa gennem nordisk Søterritorium til Bergen og derpaa konvojerer af engelske Skibe gennem Farezonen til England. Ogsaa Spørgsmaalet om Tilførslen af Foderstoffer fra Amerika blev løst, idet U-Baadsspærringen ikke forhindrede, at Skibene fra Amerika kunde gaa nordom Færøerne til Norge og derfra i nogenlunde Sikkerhed til Danmark. England krævede ganske vist, at de skulde gaa til Skotland til Undersøgelse af deres Ladninger og altsaa passere Farezonen, men man kom til Enighed om, at England foreløbig kunde foretage Undersøgelsen i Halifax eller Bermuda.

De danske Skibe genoptog saa Farten, efter at der havde fundet Forhøj-

elser Sted af Hyre og Forsikring, men hyppigt blev vore Skibe sænket trods alle Forsøg paa gennem de trufne Aftaler at formindske Faren. Da England kort efter stillede meget store Krav om *Tvangsrejser* af danske Baade, der kom derover, maatte nye Forhandlinger til, og de resulterede i en Ordning, hvorefter vi til Gengæld for vor Kultilførsel maatte stille en Fjerdedel af vor søgaaende Handelsflaade til Raadighed for Rejser for England. Vor Handelsflaades Tab og den formindskede Omsætning giver en Forestilling om Stillingens Alvor. Over 300 danske Skibe paa tilsammen ca. 282.000 Tons gik ned ved Minesprængninger eller Torpederinger i Krigsaarene, hvorved 667 danske Sø-mænd satte Livet til, og den største Del af Tabene indtraf i 1917. Medens vore Skibe i 1916 sejlede ca. 2 Mill. Reg. Tons Varer hertil, hjemførte de i

Nordisk Ministermøde i København. Mødet holdtes kort Tid efter og som Forlængelse af Trekongermødet.

1917 kun 0,9 Mill. Efter at Amerika i April 1917 var gaaet ind i Krigen, naaede Blokaden mod Tyskland sit sidste og haardeste Stadium, der ogsaa førte Danmark ind under stærkt indskrænkede Produktionsforhold, idet Amerika forbød Udførsel af Korn og Foderstoffer. I Oktober 1917 standsede ogsaa England al Udførsel til Danmark bortset fra Kul, og vi henvistes derved til Vareudveksling med de skandinaviske Lande og Centralmagterne, indtil Freden kom.

Men gennem de brydsomme handelspolitiske Forhandlinger blev ikke blot Freden sikret, men ogsaa de Tilførsels- og Eksportvilkaar, der førte en Strøm af Guld til Danmark. Naar det under og efter Krigen fra Regeringens Modstandere blev sagt i Diskussionen ude i Landet, at Ministeriets Udenrigspolitik egentlig kun bestod i at fastholde den neutrale Holdning, hvorom alle var

enige, og i at dele ud af vort Spisekammer til begge Sider, var det en meget overfladisk Bedømmelse. Neutralitetspolitikken krævede stadig Handling, ofte daglige Afgørelser. I en Beretning fra Industriraadet om Krigsaarenes Forhandlinger fremhæves det, at der bestod et Modsætningsforhold mellem det tyske Gesandtskab i København og det tyske Krigsministeriums Repræsentanter om Afslutning af Aftaler med Danmark, et Modsætningsforhold, hedder

Forpagter Sonne.

det, der yderligere uddybedes, da i Slutningen af 1916 de tyske Militærmyndigheder, efter at Rumænien var gaaet i Krigen paa de Allieredes Side, ønskede at besætte Danmark. Departementschef *Cohn* gør i sit Værk »Danmark under den store Krig« den Tilføjelse hertil:

»Disse Linier giver en Forestilling om, i hvilken Grad vor Handelspolitik med dertil hørende Kreditpolitik og Laan til Udlandet var en Balanceringspaa en Knivsæg, hvor det mindste Fejltrin kunde faa skæbnesvangre Følger. Ingen Dom over Rigtigheden eller Urigtigheden af de Foranstaltninger, der iværksattes, fældet efter de Virkninger, de senere fik for Eks. for Prisniveau og Pengeforhold, har mindste Værdi, hvis

ikke denne uhyre Fårlighed i vor Stilling udadtil tages med i Betragtning.«

Medens Ledelsen og Afgørelsen af hele denne Politik hvilede i Udenrigsminister *Scavenius'* Haand, foregik de forskellige Forhandlinger hyppigt under Medvirken af fremtrædende Mænd fra Erhvervslivet, og blandt disse bør i første Række nævnes Etatsraad *H. N. Andersen*, Ingeniør *Alex. Foss*, Etatsraad *E. Glückstadt*, Bankdirektør *C. C. Clausen*, Landstingsmand *Sonne* og Forstander *Th. Madsen-Mygdal*.

RODES KORNPOLITIK OG MAKSIMALPRISERNE

Da den overordentlige Kommission, der nedsattes efter Loven af 7. August 1914, havde holdt sit første Møde, hvor det af Indenrigsminister *Rode* givne Kommissariat med det vidtrækkende Arbejdsfelt for Undersøgelser vedrørende Forsyning, Fordeling og Prisregulering af Varer drøftedes, gjorde et radikalt

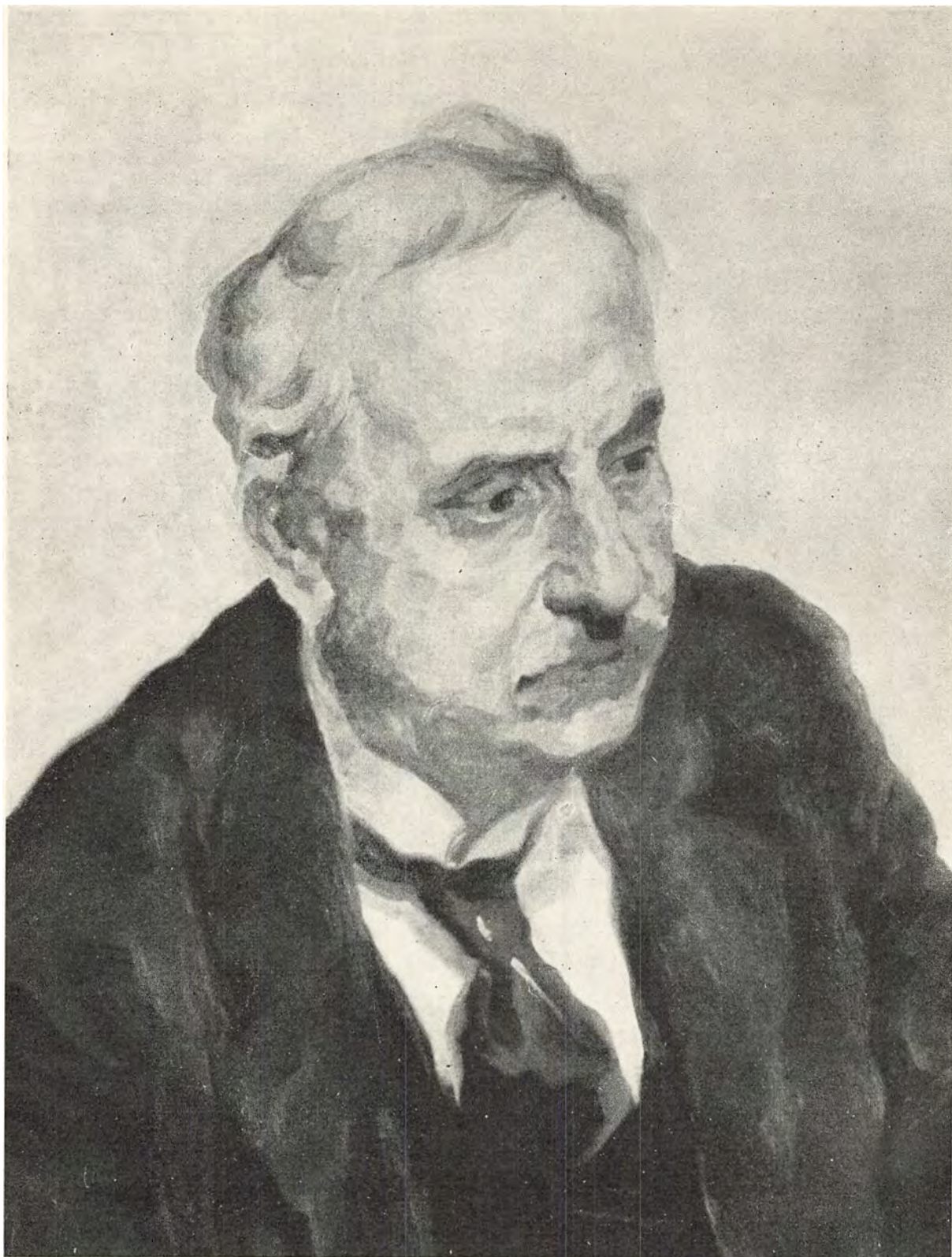
Medlem af Kommissionen den Bemærkning til Venstremanden Folketingsmand P. Th. Nielsen:

»Ja, nu bliver det saa Opgaven at skabe saadanne Forhold her i Landet, at ingen i Befolkningen lider Nød og Erhvervene faar en gylden Tid«. — P. Th. Nielsen svarede kort: »Hvordan mon det skulde gaa till!«.

Ordsiftet var karakteristisk. P. Th. Nielsen var en intelligent og dygtig Mand, i Besiddelse af megen saglig Viden og et godt politisk Instinkt. Men han var tung i Vendingen, naar noget nyt brød frem, og han savnede den Fantasi i Tanken, uden hvilken intet betydeligt bygges op. I Virkeligheden løstes den Opgave, det radikale Medlem havde opstillet. Den løstes for Kommissionens Vedkommende i et nært Samarbejde med Rode, der her fik det nødvendige saglige Forum til Forberedelse af de første Krigsaars Reguleringer.

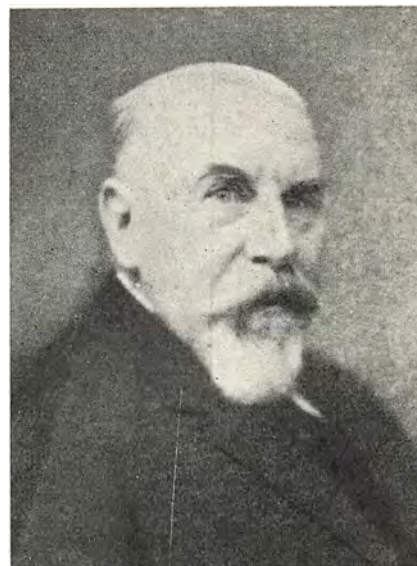
Ove Rodes Prispolitik gav i Begyndelsen Anledning til megen politisk Uvilje, men fik senere i sit Grundsynspunkt alle Partiers Tilslutning. Den byggede paa det Hovedprincip, at hele Landets Befolkning under det stigende Prisniveau, som Krigen medførte, skulde sikres de almindelige Livsfornødheder og da først og fremmest Levnedsmidler til en nogenlunde overkommelig Pris, medens Overskudsproduktionen maatte være Genstand for fri Konjunkturgevinst. Under det stadig stigende Prisniveau maatte der hertil føjes en særlig Dyrtidslovgivning, men Omkostningerne herved var i væsentlig Grad formindskede ved den allerede gældende Regulering. Vejen gik gennem Ansættelse af *Maksimalpriser* først for Rug, Brød, Fedt og Flæsk, senere for en lang Række andre Forbrugsvarer. Da Afspærringerne i den sidste Del af Krigen for Alvor satte ind, maatte praktisk talt Hjemmenes hele Behov inddrages under Indenrigsministeriets Reguleringspolitik.

I den overordentlige Kommission var samlet megen erhvervsmæssig, social og administrativ Indsigt, og Kommissionen gjorde gennem Krigsaarene et uegennyttigt og for Samfundet meget værdifuldt Arbejde under Ledelse først af fhv. Minister *Hage*, dernæst og i den vanskeligste Tid af Overformynder *Friis* og endelig af den senere Departementschef *Riis-Hansen*. Den forhandlede med Rhederne og Forsikringsselskaberne om Genoptagelse af Skibsfarten, den fik Aftaler i Stand med Importørerne af vigtige Varer, bl. a. Kul, om en rimelig Pris paa tilstedeværende Lagre, den stillede Forslag om de store Opkøb af Korn, der snarest muligt fandt Sted, den gjorde Indstilling til Indenrigsministeren om Detaillerne i Maksimalprissystemet, og den deltog naturligvis og

Ove Rode, Fotograf af Maleri paa Rigsdagen.

saa i Tilrettelægningen af de særlige Fordelings- og Rationeringsordninger, der efterhaanden blev nødvendige. Arbejdet fordeltes i over en Snes Udvalg med hver sin Stab af Medhjælpere, og dels paa eget Initiativ, dels efter Opfordring fra Ministeriet undersøgtes de Misforhold i Omsætning og Prisdannelse, som kunde give Forbrugerne berettiget Grund til Klage. Kommissionen blev samtidig en Støtte for de legitime Omsætningsled, idet den medvirkede til Fordeling af de knappe Varebeholdninger til Detailhandelen. Det var vel ikke altid, de enkelte Maksimalprisordninger kom til at svare til Hensigten, men i det store og hele blev Virkningen af Kommissionens Arbejde, at Olie blev gyldt paa Prisspekulationens oprørte Bølger til megen Gavn for Forbrugerne. Med særlig Hæder maa nævnes de Fortjenester Overformynder *Friis* i disse Aar indlagde sig af Landet ved sin fortrinlige Ledelse af Kommissionen, hvorigennem han ved enhver Lejlighed fremhævede Samfundets Interesser og viste ubetinget Loyalitet i Samarbejdet med Ministeriet uden selv at tilhøre Regeringspartiernes Kres. Indenfor Kommissionen trak iøvrigt Direktør *Heilbuth* sikkert det største Arbejdsles. Han havde de særlige Forudsætninger derfor at hans sociale Indstilling faldt sammen med Regeringens, at han havde købmandsmæssig Uddannelse og Erfaring, og at han var i Stand til at ofre næsten al sin Tid paa dette Arbejde, fordi han som Følge af en Konflikt med den ene af Gødningfabrikernes Direktører om et Arbejderspørgsmaal helt var fra traadt sin Stilling her.

Finansborgmester J. Jensen.

Modstykket til Rodes Politik repræsenteredes teoretisk klarest af Forstander *Th. Madsen-Mygdal*, den senere Statsminister, der i 1915 fremsatte Forslag om, at man skulde gaa bort fra Maksimalprissystemet, lade de herskende Konjunkturer bestemme Prisniveauet og hjælpe de vanskeligt stillede Familier under en vis Indtægt med Understøttelse. Forslaget var mere en gammelliberal Standerhejsning end en gennemtænkt Politik. I Praksis vilde det hurtigt være brudt sammen, og det blev da heller ikke akcepteret af noget Parti. Modstanderne af Regeringens Politik forlangte derimod, at Staten i alt Fald

for Landbrugsvarenes Vedkommende gennem Skatter skulde udrede Forskellen mellem Markedsprisen og den Pris, der skulde fastsættes til Forbrugerne, og de forsøgte ud fra dette Synspunkt at rejse en Agitation paa den formentlige Uret, som de hævdede blev øvet mod Landbruget.

Den første Maksimalpris blev *Rugmaksimalen*, og ved dens Fastsættelse stillede Oppositionen med *P. Th. Nielsen* som Fører straks op til et Slag om Regeringens økonomiske Politik. I Efteraaret

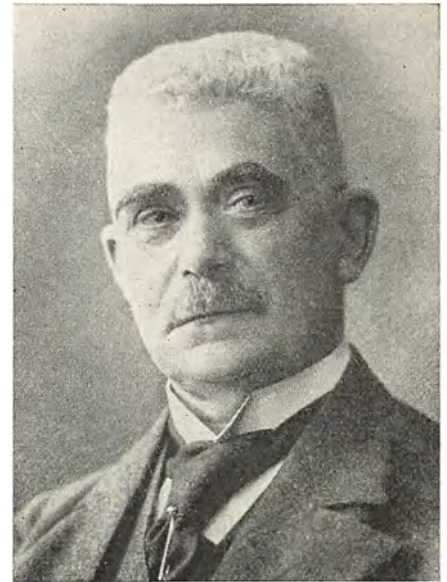
P. Pinstrup.

1914 drøftede den overordentlige Kommission Brødkornsproblemet, idet Priserne paa Rugbrød allerede var sprunget stærkt i Vejret. Flertallet indstillede, at der fastsattes Maksimalpris paa Brødkorn. Fra radikal Side i Kommissionen foresloges en Rugpris, der hver Uge reguleredes efter Majsprisen, men det lykkedes ikke at faa fornøden Tilslutning i Kommissionen her til. Det mødte Modstand bl. a. fra *P. Th. Nielsen*'s Side. Rode gik da den Vej til Udfindelse af Rugprisen, at han lod Staten ekspropriere 1200 Tdr. Rug fra 30—40 større og mellemstore Gaarde i Præstø, Vejle og Ringkøbing Amter og nedsatte en Vurderingskommission til at ud-

finde den Pris, Staten skulde yde. Vurderingskommissionen bestod af den senere Generaldirektør for Skattevæsenet *Michael Koefoed*, Prof. jur. *Viggo Bentzon*, Varemægler *Just Cohn*, Folketingsmændene *Niels Frederiksen* og *P. Th. Nielsen*, Københavns Finansborgmester *J. Jensen* og Grosserer *H. de Fine Olivarius*. Den 23. December 1914 afgav Kommissionen en Flertalsindstilling, undertegnet af alle Medlemmer undtagen *P. Th. Nielsen* og gaaende ud paa en Vurderingspris af 18½ Kr. pr. 100 kg 118 Pd hollandsk paa Produktionsstedet. *P. Th. Nielsen* foreslog 21 Kr. Dagen efter fastsatte Rode Maksimalprisen, og han fulgte Flertallet, idet han fastsatte en Pris, med Transport og Lageromkostninger indbefattet, af 19½ Kr. Normalprisen havde gennem flere Aar været 11 Kr. Fodringsforbud for Brødkorn var allerede udstedt i September. Da Priserne imidlertid stadig steg i Udlandet, blev der Plads for en Forestilling om, at den fastsatte Maksimalpris ikke opfyldte Grundlovens Bud om fuld Erstatning, og Venstres Blade og Talere satte en Kam-

pagne i Gang, der i de rugdyrkende Egne i Jylland ikke var fri for at have Op-hidselsens Karakter. Virkningen blev, i al Fald paa sine Steder, en vis Stem-ning mod at lade Rugen komme frem til den fastsatte Pris. En Indsender skrev saaledes i Viborg Stifts Folkeblad: »Der vil sikkert vanskeligt blive Brød af Landmandens Rug efter at Ministeriet har rørt ved den med sin klam-me Haand. Der kan maaske blive alt andet spiseligt, baade Kød, Flæsk og Pølse — kun ikke Brød.«

I Rigsdagen kom Kritiken frem ved en Fore-spørgsel fra Venstre i Januar 1915 om Regeringen vilde indkøbe Brødkorn fra Udlandet og ophæve Maksimalprisen paa Rug. *P. Th. Nielsen* var Ord-fører med et meget agressivt Indlæg. Hvis Mini-steren anede, sagde *P. Th. Nielsen*, hvilken Storm af Uvilje, Regeringens Fremgangsmaade vækker i Landet, vilde han hurtigt søge dens Spor ud-slettet. Man føler det som en Retskrænkelse at skulle aflevere Rugen til Underpris, og det vil virke som en Spore til at holde Rugen tilbage og ikke hjælpe til, at der kommer billigt Brød. Ogsaa *Pin-strup* var i Ilden. Rugmaksimalen paafører de fat-tigste Landbrug en ganske betydelig Ekstraskat, sagde han bl. a., og der hersker megen Forbitrelse i Jylland herover; denne Gang er det Rugen, det gælder, en anden Gang noget andet. Hvis der engang skal eksproprieres Kvæg, udnævner Regeringen vel en Kommission bestaaende af et Par Professorer, et Par Socialdemokrater og et Par Radikale og saa det ærede Medlem fra Lejre, Niels Frederiksen, som derefter eksproprierer Hus-mandens Ko til 200 Kr. og kalder det fuld Erstatning, skønt den i Handel og Vandel koster 250! Endnu stærkere gik Højremanden *Schovelin* ind for Konjunkturprisen. »Det har altid været Meningens med fuld Erstatning,« sagde han, »at den af vekslende Konjunkturer bestemte Pris skulde være Erstat-ningens Minimum — det maa slaas fast, at hvor der er Tale om Produktion, skal der gives en Toppris. Der skal gives en Toppris inclusive Overpris (En Stemme: Og saa lidt til!) Ja, maaske ikke engang det slaar til.«

Schovelin.

Rode svarede i en Tale, der viste, hvor fuldkomment han paa kort Tid havde tilegnet sig Kornspørgsmaalets tekniske Detailler, og hvor langt fremme

hans Tanker om den økonomiske Politik allerede paa dette Tidspunkt arbejdede. Han benægtede ikke Muligheden af, at Produktionsforholdene kunde udvikle sig saaledes, at der vilde kræves et Udligningstilskud fra Staten til Korndyrkerne for at holde Rugprisen nede paa et Niveau, der kunde betinge en rimelig Brødpris. Men dette skulde man ikke gøre, før Nødvendigheden krævede det. Han afviste den kunstigt fremkaldte Markedspris som den absolutte Værdimaaler for Erstatning, paavirket som den var af en pludselig Revolution i Omsætningen, af Landenes Afspærring, af Minerne i Havene, af amerikanske Kornejeres Evne til at sætte deres Pris op, af de uhyre Fragtstigninger o. s. v. Han lod P. Th. Nielsen vide, at denne selv i den overordentlige Kommission havde været med til at sørge for, at Kulgrossererne ikke kunde lade deres Lagre stige til den Pris, de nye fordyrede Kultilførsler vilde staa i. Selv om P. Th. Niensens Maksimalprisforslag var fulgt, vilde det faa Dage senere have været overfløjet af Markedsprisen, da Rugen fra Amerika hurtigt steg 3 Kr. Regeringen kunde ingen anden Vej gaa end den lovlige Vurderings Vej, hvor en Række sagkyndige Mænd — Landmænd, Retslærde og Varemæglere — efter bedste Overbevisning ansatte en Pris, der kunde staa som Udtryk for fuld Erstatning. I en Række andre Lande, bl. a. Norge, Holland og Svejts, var Maksimalpriser fastsat udfra tilsvarende Synspunkter med Afvisning af Nødpriser og Jobberi. Paa Spørgsmaalet om Indkøb af Brødkorn svarede Rode, at Forespørgslen allerede var foregrebet, idet Staten i de sidste Maaneder havde købt saa meget Brødkorn i Udlandet, at Danmark med Sparsommelighed skulde kunde klare sig til næste Høst. Overfor de særlige Vanskeligheder i de rugdyrkende Egne, hvor det kunde volde Besværlighed at aflevere Rugen, der udgjorde en væsentlig Del af den samlede Høst, erklærede han sig villig til en Ordning, hvorefter de i England frigivne Majsbladninger først og fremmest stilledes til Raadighed for disse Egne. Da P. Th. Nielsen under Debatten stillede Dagsorden med Krav om Ophævelse af Maksimalprisen, udtalte Rode, at Konsekvensen heraf vilde blive, at Rugen med fri Tøjler gik op i maaske 28 Kr., og fortsatte:

»Det er altsaa det, det ærede Medlem ønsker. Den danske Rug skal op omkring denne Pris, men Brødet skal ikke koste det, som denne Pris betinger, idet Staten skal indkøbe til den frie Markedspris og derefter med Tab udlevere Kornet. Men dette kan naturligvis ikke blive en Foranstaltning alene for Brødets Vedkommende. Vi har allerede set, at Andelsslagterierne mener, det

samme burde ske med Fedtet, saaledes at der ikke holdes en lavere Pris til det hjemlige Forbrug, men Staten opkøber herhjemme til Udlandets Priser og betaler Forskellen. Det er Fedtet til Brødet. Men hvorfor skal Andelsslagterierne og Kornproducenterne være de eneste, for hvem dette gælder? Hvorfor skal vi ikke ophæve den Aftale, vi har med Sukkerindustrien, hvorved Sukkerfabrikerne overlader det danske Forbrug Sukkeret til 34 Øre pr. Pund, medens det i Norge koster 76? Prisen paa det udenlandske Marked vil bringe dansk Sukker op i en mægtig Pris, lad os opkøbe det og lade Staten bære Tabet! Men hvorfor skal vi standse ved Sukkerindustrien? Er der nogen som helst Grund til ikke at foretage noget lignende over Skotøjsindustrien, der har en stor Eksport, men ved Overenskomst er gaaet ind paa at holde Priserne herhjemme nede og ikke lade dem stige med de udenlandske Tilbud. Hvorfor skal vi ikke give denne Industri fri, indkøbe Fodtøj og fordele det med Tab? Jeg vil sige de Herrer, at ved deres Politik fører de i Sandhed Staten ind i en Engros-Forretning, som vil komme Skatteyderne dyrt at staa. Det forekommer mig dog at være en naturligere Vej at gaa dels ved Overenskomst dels ved Maksimalpris at skaffe rimelige Priser indenfor det danske Omraade og saa, hvor Undtagelsestilfælde er tilstede, hvor saadanne Foranstaltninger vil ramme enkelte haardere end andre, da afhjælpe det. . . . Man har i denne Forhandling med en grænseløs Letsindighed fra den ene og den anden Side talt til Gunst for alle de Bestræbelser, som i Øjeblikket udfoldes i vort Folk, og som i Sandhed i Forvejen fremmes paa mange Maader, for at bringe Priserne i Vejret. Landborepræsentanter af Venstre har med stor Tilfredshed hørt denne Tale til Fordel for, at Børsspekulationen, som har bragt Prisen i Vejret, skal være normgivende for, hvad man her i Landet skal betale, og har indkasseret den uden at tænke paa, hvad det kan betyde for dem selv senere, hvis den skulde blive gældende Grundsætning her i Landet. . . . Det er farlige Teorier, mine Herrer, De er i Færd med at søge fastslaaet!»

Debatten strakte sig over fem Dage. *Niels Frederiksen* og *Moesgaard Kjeldsen* gik stærkt i Breschen for Rodes Politik. Niels Frederiksen fremhævede, at den ansatte Maksimalpris var Gennemsnittet af Jydsk Andels Notering for Rug 118 Pd. hollandsk fra 21. August til 25. December, og at tre Fjerdedele af Rugproducenterne allerede inden November havde solgt deres Rug til en lavere Pris, hvorfor det i Virkeligheden mest var Købmændene med de store Lagre, der vilde faa Fordel af en højere Maksimalpris. En Dagsorden, der god-

kendte Indenrigsministerens Politik, vedtoges med 60 Stemmer mod 46. Kort efter fastsattes Maksimalpris paa Rugbrød. Den blev i København 93 Øre. I Provinsen fik Amtmændene Paalæg om at paase, at Rugbrødsprisen her svarede dertil. Den holdtes gennemgaaende noget lavere end i Hovedstaden.

Agitationen mod Rugmaksimalen vedvarede endnu i nogen Tid i Jylland, men da Ombytningen af Rug med Majs blev praktiseret, var den værste Kilde til Misfornøjelse standset, og tilbage som Diskussionens Resultat blev en stigende Forstaaelse af at, Rodes Prispolitik vilde sejre. Det lod sig ikke gøre at fastholde Paastanden om, at Regeringens Indgreb kun var vendt mod Landbruget. Hurtigt efter Krigsudbruddet var der sket voldsomme Indgreb til anden Side, bl. a. ved Indkaldelse af alle Kontrakter angaaende Korn og Foderstoffer, hvorved Importørerne blev tvunget til at føre alle deres Skibsladninger til Danmark og tage det Prisfaldstab, som deraf fulgte, endvidere ved absolut Forbud overfor Rhederne mod Salg af Skibe til Udlandet og paa forskellig anden Maade. I Februar 1915 holdt Rode en Række Møder i Jylland til Imødegaaelse af Venstres Agitation. De fleste Steder var P. Th. Nielsen Modtaler, og allevegne strømmede Folk til i Tusindvis. Det første Møde holdtes i Langaa, hvor Bølgerne gik meget højt, og P. Th. Nielsen fik her vedtaget en Resolution, der krævede Rugmaksimalen ophævet og billigt Brød ved Tilskud, som alle skulde være med at betale. Dagen efter var der Møde i Aalborg, i Pinstrups og »Aalborg Amtstidende«s Kronland, og Tilstrømningen var saa overvældende, at Mødet maatte forlægges fra Haandværkerforeningen til Jydsk Andels Pakhus. Ogsaa her gik P. Th. Niensens Resolution igennem, men Rodes Tale gjorde et meget stærkt Indtryk, og det vakte øjensynlig Overraskelse hos de stedlige Venstreledere, at henimod Halvdelen af Forsamlingen hilste Rode med stormende Bifald efter Talen. Ved Mødet i Varde var Stemningen ligeligt delt, og det kunde ikke fastslaaes, om Langaa-Resolutionen var vedtaget. Og ved de sidste Møder i Rækken, i Horsens og Aarhus, vedtoges med stort Flertal en Resolution, der gav Tilslutning til Rodes Forsyningspolitik.

Ingen, der deltog i disse og senere Møder i Jylland, hvor Rode og P. Th. Nielsen mødtes, vil nogensinde glemme dem. P. Th. Nielsen havde den Styrke, at han var en af Landbrugets egne Mænd, og at han kunde lade sig bære oppe af de lidenskabelige Stemningsbølger, der i Forvejen var skabt. Rode kunde til Gengæld give hele den økonomiske Politik et Perspektiv, som havde Virk-

ning. Tilhørerne forstod, at han talte til Fællesskabsfølelsen og under Ansvar for alle Hjem i Landet. Selv mange overbeviste Modstandere kunde ikke undgaa at føle sig paavirket af den indtrængende Argumentation, der her stillede Problemerne i et helt nyt Lys for dem. Smaafolk fra jyske Byer og Landsogne, der hidtil kun kendte Rode af Navn, fattede dyb og varig Sympati for ham. Hans Meningsfæller rankede sig i Virkningerne af hans Tale og tiljubede ham deres Bifald. Sikkert følte Rode ogsaa selv disse Dyster i Jylland som personlige Triumfer.

Med Slaget om Rugmaksimalprisen var i det væsentlige Striden om Prisreguleringens Principper endt. Gennem alle senere Foranstaltninger gik som en rød Traad den Linie, Rode havde fastlagt. Under Finanslovdebatten i Oktober 1915 kunde Rode, efter at have hørt Oppositionens Ordførere, udtale følgende: »Jeg maa med Tilfredshed anføre, at der nu fra alle Sider lyder Anerkendelse eller Akcept af det System, hvorved Regeringen under al mulig Hensyn til berettigede Erhvervsinteresser har søgt at bekæmpe Dyrtiden og dens Følger. Vi er i disse Dage lykkeligt langt borte fra de Dage, da man hævdede, at Samfundet skulde respektere enhver som helst Prisstigning, skabt af eller muliggjort ved de overmægtige Forhold ude i Verden.«

Ganske vist undlod Oppositionen ikke i den følgende Tid at udnytte den almindelige menneskelige Uvilje mod Indgreb i den enkeltes Dispositionsret. Ogsaa efter at Prisreguleringsforanstaltningerne fra 1917 i det væsentlige var overgaaet til Lovgivningen og fik Venstres Støtte i Rigsdagen, vedblev Betegnelser som »Regereri« og »Roderi« at være hyppigt anvendte Slagord om de mange Nævn og Udvalg, Reguleringslovene nødvendiggjorde. »Rode anser aabenbart enhver Dag for spildt, hvor det ikke er lykkedes ham at finde en ny Maade at genere Landbruget paa,« skrev Venstrepressen. Men noget alvorligt Forsøg paa at rokke ved Systemet blev ikke gjort, saalænge Krigen varede.

Af de Indgreb efter 7. August-Loven, der angik den almindelige Handel, var *Forordningen af 1. Februar 1917* den mest omstridte. Den 30. Januar om Aftenen, da Tysklands-Erklæringen om den uindskrænkede U-Baadskrig forelaa, havde Rode en Samtale med et Medlem af den overordentlige Kommission. Rode var stærkt bekymret. Paa et Spørgsmaal om U-Baadskrigens Indvirkning paa danske Pris- og Omsætningsforhold fik han det Svar: »Det betyder, at alle Varebeholdninger i Danmark i Morgen kan stige til den dobbelte Pris og i Overmorgen til den firedobbelte.« Dagen efter udstedte Rode Forordningen

af 1. Februar, der gik ud paa, at ingen maatte lægge de udenlandske Markeders Dagspris til Grund for tidligere købte Varers Pris, og at ingen maatte tage procentvis højere Avance fremtidig end det hidtil almindelige. Forordningen blev stærkt kritiseret som en alt for rigoristisk Foranstaltning og som uigennemførlig i Praksis. Mildere blev Stemningen ikke, da der senere fulgte et Forbud mod Kædehandel med, og en Mængde Retssager opstod for Overtrædelse af dette Forbud. Den mest fanatiske Angriber blev Grosserer *Peschke Kœdt*, den gamle Frihandelsmand, der ikke kunde forsone sig med slige Indgreb, og som forøvrigt selv fik en Bøde paa 200.000 Kr. for Kædehandel. I Skrift og Tale førte han gennem hele Aaret 1917 et voldsomt Felttog mod de nye Bestemmelser og hævdede den frie Omsætnings og Konkurrences Evne til at regulere Priserne. Kampen blev taget op af Direktør Heilbuth, der paaviste, at den hidtidige Fortjeneste, der altsaa stadig var tilladt, havde været tilstrækkelig til i høj Grad at berige Storhandelen, og at den af U-Baadskrigen fremkaldte Knaphed og Fordyrelse af Tilførslerne vilde have skabt Fortjenester ud over al Rimeligheds Grænser. Og Konkurrencen! Ja, den var tilstede mellem Forbrugerne om at faa Del i Varerne, men ikke mellem Købmændene om at faa deres i Forvejen halvtomme Lagre afsat. Professor *Birch* støttede Forordningen og fremdrog bl. a. en Række Eksempler paa, hvorledes Kædehandel fordyrede Varerne. En Kulladning var saaledes gennem seks Led fordyret fra oprindelig 112 Kr. pr. Ton til 230 Kr. Betydelig værre var det endda i andre Brancher. En Undersøgelse viste, at alene indenfor Manufakturbranchen kunde der konstateres 429 »Kæder« med 5—6 Led pr. »Kæde« og en gennemsnitlig Avance paa 230 pCt. Heilbuth forsvarede sin og Regeringens Opfattelse ved et Kæmpemøde i Handels- og Kontoristforeningen, hvor han bl. a. udtalte: »Handelsfrihed uden de normale Regulatorer for Handelen, eller, hvor disse svigter, uden statslig Indgriben vilde føre til et Handelsanarki, der vilde blive en Svøbe for Samfundet«. Det var uforfærdet Tale af et Medlem af Grosserersocietetet, som Heilbuth dengang var! Ogsaa Hr. Kœdt var indbudt til Mødet, men udeblev. Til Gengæld fortsatte Kœdt sit Felttog ad andre Veje. Den 15. Februar 1918 holdt Grosserersocietetet paa Begæring af en Række Medlemmer med Kœdt i Spidsen ekstra Generalforsamling paa Børsen, hvor der fandt et stormende Opgør Sted, og hvor Vredesskaaler udøstes over Regeringens Hoved. Direktør Heilbuth talte forgæves besindige Ord mod et Hav af Ophidselse. Det var faa Uger før Folketingsvalget, og Mødet vakte Opmærk-

somhed Landet over. De voldsomme Angreb fra Storhandelens og Kapitalens Mænd svarede ikke helt godt til Venstreoppositionens Valgpaastande ude i Landbefolkningen om, at det var disse Kredse, Regeringen holdt Haanden over. Et Forslag om Misbilligelse af Direktør Heilbuths og dermed Regeringens Stilling vedtoges med stort Flertal.

Heilbuth meddelte samme Nat Ove Rode Mødets Resultat med Ordene: »Jeg fik da *heldigvis* mit Mistillidsvotum!«

GRUNDLOVENS GENNEMFØRELSE

Imidlertid var det ikke skrevet i Glemmebogen, at det radikale Ministerium var dannet med den Hovedopgave at søge Forhandlingerne om en ny Grundlov ført til et positivt Resultat. Bestræbelserne for denne Sags Løsning genoptoges, saa hurtigt Krigssituationens ekstraordinære Arbejde gjorde det muligt. Krigens Indvirken paa Sindene banede Vej for en almindelig Samling om disse Bestræbelser. Det følte som en naturlig Forudsætning for Grundlovssagens Gennemførelse under Krigen, at man søgte en forfatningspolitisk Kamp undgaaet og at Grundlaget for Sagens Genoptagelse derfor maatte være, at alle Partier kunde give Tilslutning. For Højres Vedkommende kom endvidere det Synspunkt formentlig til at spille en Rolle, at Partiets Indflydelse paa Grundlovens Bestemmelser sandsynligvis vilde blive større ved en Overenskomst nu end ved en Udsættelse. Navnlig var det ogsaa af Betydning for Højre, at dets Ønsker i Valglovsspørgsmaalet faldt sammen med den radikale Regerings. Baade det radikale Venstre og Højre maatte anse en bedre Sikring af ligelig Repræsentation i Rigsdagen for de forskellige Partier for et meget vigtigt Punkt. Forhandlingerne kom i Gang i Marts 1915 ved Samtaler mellem Ministrene *Zahle*, *Rode* og *Brandes* og tre interesserede Højremænd, Folketingsmændene *Abrahamsen* og Professor *Ellinger* samt Landstingsmand, ORS. *Poul Rasmussen*, der overfor Brandes havde antydnet Muligheden af, at man kunde tale sig tilrette. »Vi indbød dem roligt og venligt til den blideste Kop Te«, fortalte Brandes ved en senere Lejlighed. Drøftelsen mellem de seks Politikere resulterede i, at man enedes om et Forhandlingsgrundlag, der blev meddelt Medlemmerne af det i Rigsdagssamlingen 1913—14 nedsatte Fællesudvalg om Grundloven og samtidig forelagt Partierne.

Indholdet af Forslaget svarede til det senere endeligt vedtagne. I Partierne

akcepterede man Forslaget omend ikke med Enstemmighed. Saavel indenfor Socialdemokratiet som indenfor det radikale Venstre var der nogen Betænkelighed ved at gennemføre en ny Forfatning, der stadig indeholdt Mulighed for et uløseligt Modsætningsforhold mellem Folketing og Landsting. Man fandt imidlertid Fremskridtene saa vidtrækkende og afgørende, at man ønskede Forslaget gennemført. I det radikale Venstres Rigsdagsgruppe stemte kun to imod at optage Forhandlingen paa det angivne Grundlag, nemlig Slengerik og Jens Andersen. I Venstre var navnlig Klaus Berntsen og Neergaard ivrige for Forhandlingernes Genoptagelse udfra deres stadig fastholdte Ønske om at faa Grundlovssagen løst. I Højre var Stemningen delt, men et Flertal støttede Forslaget. Ogsaa de Frikonservative var for. Efter nogle Ugers Drøftelser opnaaedes derefter endelig Enighed saavel om Grundloven som om et af Rode fremsat nyt Forslag til Valglov. De afsluttende Forhandlinger førtes i et 21-Mands Udvalg, der bestod af Medlemmerne af Grundlovs- og Valglovsudvalgene i de to Ting med *Jørgen Pedersen* som Formand. I Rigsdagens Samtaleværelse paa Christiansborg hænger et Gruppemaleri af de politiske Forgrundsfigurer omkring Grundlovssagens Løsning, malet i Legemsstørrelse. Man ser de 21 Politikere, der var Medlemmer af det store Grundlovsudvalg, nemlig Folketingsmændene R. Andersen, N. Andreasen, Klaus Berntsen, Borgbjerg, I. C. Christensen, Poul Christensen, Ellinger, Hammerich, Eduard Larsen, N. Neergaard, Th. Povlsen, Slebsager og Jensen Sønderup, Landstingsmændene Goos, Harald Jensen, Jørgen Pedersen, Piper, Poul Rasmussen, Rottbøll, Enevold Sørensen og Trier, endvidere Folketingsmændene Stauning, Slengerik og Alfr. Christensen og endelig Ministrene Zahle, Munch, Rode og Brandes.

Hovedbestemmelserne i det Grundlovsforslag, man enedes om, var følgende: Folketinget skulde bestaa af 140 Medlemmer, og *Valgretten til Folketinget skulde udvides til alle 25-aarige Kvinder saavel som Mænd*, men saaledes at Valgretsalderen fra de hidtidige 30 Aar først nedsattes gradvis med et Aar for hvert Valg. Landstinget skulde bestaa af 72 Medlemmer, hvoraf 56 valgtes i 6 Landstingskredse af Valgmænd, der var valgt paa Lister i de enkelte Folketingsvalgkredse, og 18 valgtes af det afgaaende Landsting ved Forholdstal forud for hvert Landstingsvalg. Valgperioden blev fire Aar for Folketinget, otte Aar for Landstinget, idet Halvdelen af de kredsvalgte her skulde afgaa hver 4. Aar. *Valgret til Landstinget betingedes af det fyldte 35 Aar*, dog saaledes at Kravet om de 35 Aar ikke skulde gælde de Vælgere, der havde Valgret ved Bekræftelses-

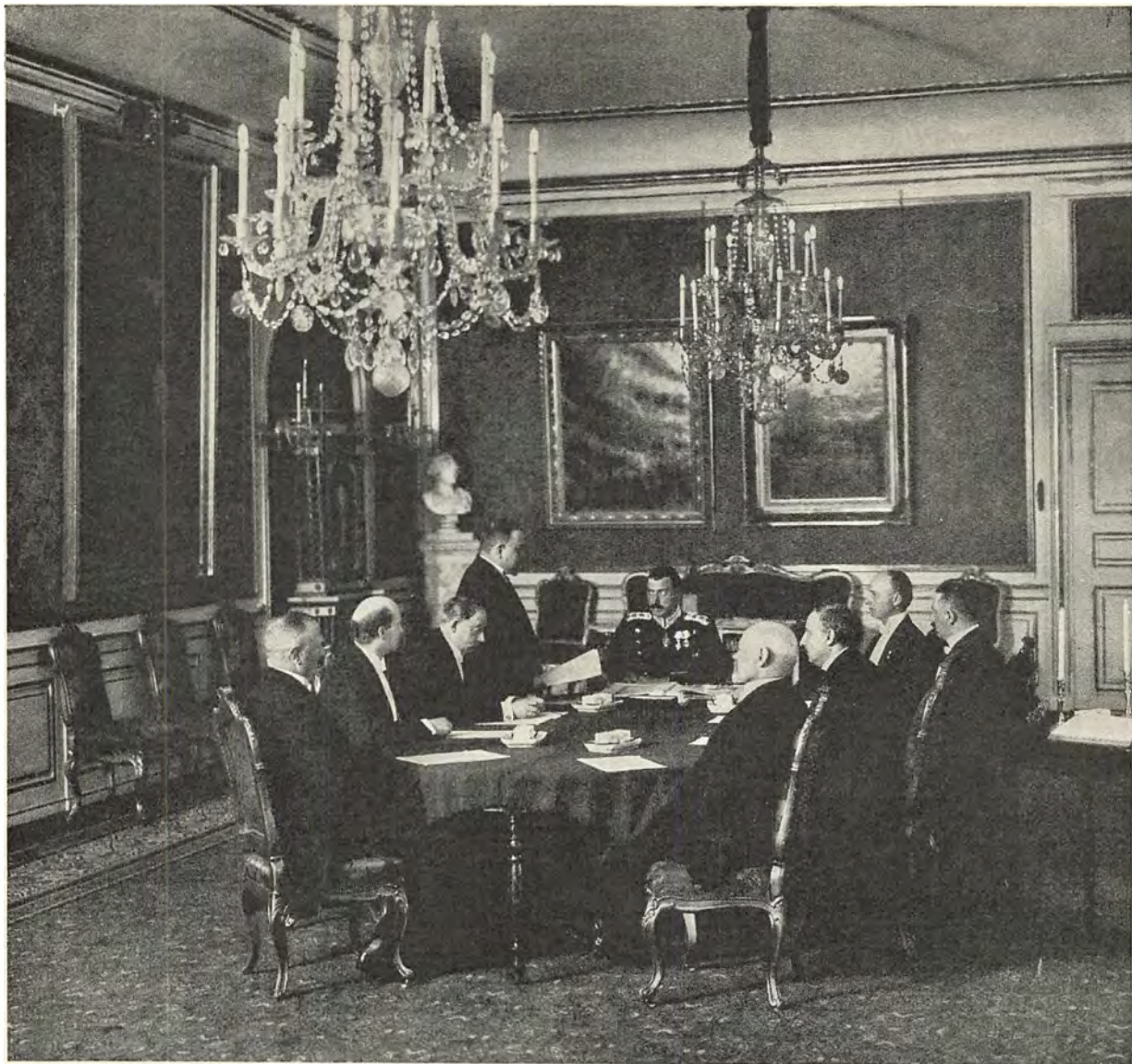
Det store Grundlovsudvalg, Maleri i Rigslagen.

valget. *Det fastsloges i Grundloven, at Valgloven skulde sikre en ligelig Repræsentation for Partierne.* Kommissioner og Statsrevisorer skulde vælges af et Fællesudvalg af de to Ting. En Trediedel af Folketinget skulde kunne kræve Ekspropriationslove udsat til efter næste Folketingsvalg. Forældres Ret til ikke at sætte deres Børn i Folkeskolen, naar de paa anden Maade skaffede dem Undervisning, blev grundlovsfæstet. Til Grundlovsændringer skulde foruden to Gange Vedtagelse i begge Ting, nemlig før og efter Valg, knyttes en Folkeafstemning, hvor Grundlovsændringen skulde tiltrædes ikke blot af et Flertal ved Afstemningen, men af mindst 45 pCt. af alle Vælgere. Betegnelsen for Ministerchefen ændredes fra Konsejlspræsident til Statsminister. Endelig tilføjedes en Bestemmelse om, at den nye Grundlov først skulde træde i Kraft et Aar efter dens Vedtagelse, og at denne Tidsbestemmelse skulde kunne ændres ved Lov, hvorved man muligjorde, at Valg paa et maaske lidet hensigtsmæssigt Tidspunkt under Krigen kunde undgaas. Den nye Valglovs Hovedindhold var, at der i København skulde vælges 24 Medlemmer til Folketinget ved rent Forholdstalsvalg, medens der Landet over skulde vælges 93 Medlemmer i Kredsene ved Flertalsvalg som hidtil samt 23 Medlemmer paa Tillægsmandater, fordelt i Forhold til Partiernes Stemmetal. Valgloven sikrede ikke fuld Retfærdighed mellem Partierne, men Venstre vilde ikke gaa med til flere Tillægsmandater.

Den 22. April blev Grundloven vedtaget i Landstinget med 49 Stemmer mod 11 Højremænd, og Dagen efter vedtoges den i Folketinget med 106 Stemmer mod 1 Højremænd, nemlig *Wulff*. Konsejlspræsident *Zahle* mindede ved Behandlingen her om, at det var Konsejlspræsident Klaus Berntsen, der i 1912 havde forelagt det Foreslag, af hvilket den nye Grundlov nu vilde fremgaa, og han tilføjede: »Baade af denne Grund og ved den trofaste og energiske Støtte, det ærede Medlem siden bestandig har ydet denne Sag, vil Navnet Klaus Berntsen blive uforglemmeligt knyttet til den nye Grundlov.« I Landstinget udtalte *Jørgen Pedersen* om Forstaaelse af Bestemmelsen om ligelig Repræsentation for Partierne, at der vel hermed ikke var fastslaaet nogen bestemt Valgmaade, thi der gives jo forskellige Maader for Forholdstalsvalg i Praksis, og dette kan afgøres i Valgloven, men »een Ting kan ikke afgøres ved Valgloven, *man kan ikke igen komme bort fra, at der skal regnes efter Forholdstal*, thi en ligelig Fordeling overfor de forskellige Partianskuelser kan kun tilvejebringes, kan kun sikres derved, at der regnes med Forholdstalsvalgmaaden«. *Zahle* fastslog ligeledes Betydningen af denne Bestemmelse, idet han udtalte: »Man kan herefter ikke

forlade Forholdstalsvalgmaaden for Eks. til Fordel for Valg i Enmandskrese uden Suppleringsmandater eller for nogen anden Valgmaade, som i mindre Grad end Forholdstalsvalgmaaden giver Betingelser for en ligelig Repræsentation«. Og endelig udtalte *Borgbjerg* i Folketinget om det samme Punkt: »Jeg kan sige, og jeg ved mig i fuld Overensstemmelse med den enstemmige Opfattelse i min Gruppe, at efter at vi nu gaar over til Forholdstalsvalgprincippet, kan vor Gruppe ingensinde tænke sig og vil ikke være med til at vende tilbage til nogen Valgmaade, der i mindre Grad giver en ligelig forholdsmæssig Repræsentation af alle Anskuelser blandt Vælgerne«.

Bekræftelsesvalgene til Rigsdagen fandt Sted den 7. Maj for Folketingets Vedkommende og den 21. Maj for Landstingets. Valgene var Fredsvalg, og der var Aftale mellem Partierne om ikke at opstille nye Kandidater, men genvælge de gamle Rigsdagsmænd, saaledes at Afstemningen blev undgaaet. Kun paa Færøerne skete et Personskifte, idet den radikale Sagfører *Edv. Mortensen* indvalgte i Folketinget i Stedet for en Venstremand. I den nye Rigsdag, der altsaa i Virkeligheden var den gamle med fornyede Mandater, vedtoges Grundloven den 3. Juni i Landstinget og den 5. Juni i Folketinget paa selve den historiske Grundlovsdag. Folketinget hædrede Klaus Berntsen ved at vælge ham til Ordfører. Han talte kort og med bevæget Stemme: »Naar dette Grundlovsforslag i Dag er vedtaget her i Tinget og derefter faar Kongens Stadfæstelse, har det danske Folk faaet den frieste Forfatning, der findes i Europa, og saa er Junigrundloven Folkets ikke blot moralske, men ogsaa juridiske Ret. Vi bygger her Danmarks politiske Fremtid paa et bredt Grundlag. Det bliver ikke enkelte Samfundsklassers, men hele Folkets Sag at bære Fremtidens Udvikling«. *Borgbjerg* fremsatte i sin Hyldest til den nye Grundlov bl. a. denne Bemærkning, som han i senere Diskussioner om Betimeligheden af en videregaaende Grundlovsrevision ofte maatte høre citeret: »Der gives Øjeblikke i den enkeltes og Folkets Liv, hvor Glæden er saa dyb, at man synes, alle Ord, som vil udtrykke den, bliver fattige og graa, og hvor man i Grunden kun kan stamme den gamle Brorsonske Linie: Hvad skal jeg sige, mine Ord vil ikke meget sige«. Paa det radikale Venstres Vegne talte *Th. Povlsen*, der i varme Ord bød Kvinderne og Tjenestefolkene, vore Medarbejdere i vore Hjem og Bedrifter, velkomne ogsaa som politiske Medarbejdere. Naar denne Grundlov er vedtaget, udtalte Povlsen, vil der blive en virkelig 5. Juni-Grundlovsfest i Danmark. Vedtagelsen skete i Landstinget med 51 Stemmer mod 12 og i Folketinget med 111 Stemmer mod 1.

Grundloven underskrives i Statsraadet 5. Juni 1915.

Efter Vedtagelsen i Folketinget tog Ministeriet til Kongen med to særligt udførte originale Eksemplarer af den nye Grundlov, hvor Teksten var prentet paa Pergament. De to Eksemplarer blev underskrevet af Kongen og hele Ministeriet, og det højtidelige Øjeblik, hvor Grundloven saaledes stadfæstedes, blev fotografisk foreviget. I mange radikale Hjem Landet over findes dette Billede, hvor man ser Zahle overgive Kongen Grundloven til Underskrift. Senere paa Dagen samledes hele Rigsdagen i Fællessalen paa Christiansborg under Ledelse af Folketingets Formand *Pedersen-Nyskov*. Her overrakte *Zahle* For-

manden det ene af de underskrevne Eksemplarer af Grundloven, idet han udtalte: »Høje Rigsdag! Den danske Rigsdag har vedtaget Grundloven næsten enstemmig. Det danske Folk har ved Valgene givet den en Tilslutning, som vidner om en sjælden Enighed i Nationen. Hans Majestæt Kongen har i Dag stadfæstet Grundloven, et stort Arbejde er lykkeligt tilendebragt. . . Ved den nye Grundlov er alle Privilegier afskaffet. Den giver lige statsborgerlig Ret til Mand og Kvinde, rig og fattig, høj eller lav. Gid den politiske Lighed maa gøre det danske Folk lykkeligt og stærkt og vore Efterkommere maa vide os Tak for, hvad der i Dag sker i Danmark. Med dette Ønske overleverer jeg til den danske Rigsdags Varetægt Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni 1915«.

Formanden svarede: »Maa jeg paa Rigsdagens Vegne takke Dem, Hr. Konsejlspræsident, for det smukke og værdifulde Eksemplar af Danmarks Riges Grundlov, som det skal være os magtpaaliggende at bevare og anbringe paa bedste Maade. Midt i en Ufredstid, som vor Verdensdel aldrig før har kendt, har Danmarks Konge og Danmarks Folk forenet sig om og gennemført et Fredens Storværk«. Han udbragte et »Kongen og Grundloven leve« og rakte Konsejlspræsidenten Haanden med Ordene: »Vi giver hinanden Haandslag paa, at Danmarks Regering og Rigsdag ubrødelig vil holde Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni 1915«. En Deputation af Kvinder fik derpaa Adgang for at overbringe en Adresse med Tak for den nye Grundlov, og Zahle bød Kvinderne Velkommen i Arbejdet som Værnere af Freden og den sociale Lovgivning. Endelig indløb et Telegram fra det norske Storting med Hilsen og Lykønskning underskrevet af Stortingspræsidenterne *Aarstad* og *Løvland*. Den historiske Scene, da Zahle overrakte Grundloven til Rigsdagens fungerende Formand, er gengivet paa et kæmpemæssigt Vægmaleri af Professor Oscar Mathiasen i Rigsdagens Fællessal, næsten alle Medlemmerne af den daværende Rigsdag ses paa Billedet. Det til

Grundloven i Sølvskrinet paa Rigsdagen.

Eksemplar af Danmarks Riges Grundlov, som det skal være os magtpaaliggende at bevare og anbringe paa bedste Maade. Midt i en Ufredstid, som vor Verdensdel aldrig før har kendt, har Danmarks Konge og Danmarks Folk forenet sig om og gennemført et Fredens Storværk«. Han udbragte et »Kongen og Grundloven leve« og rakte Konsejlspræsidenten Haanden med Ordene: »Vi giver hinanden Haandslag paa, at Danmarks Regering og Rigsdag ubrødelig vil holde Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni 1915«. En Deputation af Kvinder fik derpaa Adgang for at overbringe en Adresse med Tak for den nye Grundlov, og Zahle bød Kvinderne Velkommen i Arbejdet som Værnere af Freden og den sociale Lovgivning. Endelig indløb et Telegram fra det norske Storting med Hilsen og Lykønskning underskrevet af Stortingspræsidenterne *Aarstad* og *Løvland*. Den historiske Scene, da Zahle overrakte Grundloven til Rigsdagens fungerende Formand, er gengivet paa et kæmpemæssigt Vægmaleri af Professor Oscar Mathiasen i Rigsdagens Fællessal, næsten alle Medlemmerne af den daværende Rigsdag ses paa Billedet. Det til

Folketingets Formand overgivne Eksemplar af Grundloven findes nu i Sølvskrinet i Rigsdagens Vandrehal paa Christiansborg, det andet Eksemplar i Rigsarkivet.

Højtideligheden i Rigsdagen efterfulgtes af en smuk og stemningsbevæget Højtidelighed paa Amalienborg, hvor et stort Kvindetog med lysklædte unge Piger i Spidsen drog ind i Slotsgaarden for overfor Kongen at give Udtryk for Kvindernes Glæde over Valgretten. Dagens officielle Festligheder sluttede med en Sammenkomst af alle Rigsdagsmedlemmerne hos Kongen, der under Festen tog Ordet og udtalte: »Mine Herrer! Det er mod en mørk Baggrund af Verdensbegivenheder, vi i Dag, takket være den Fred, Gud har beskaaret os, kan holde Fest. Gammelt Nag og Bitterhed maa fra nu af være skrinlagt, og vi har Lov til at haabe, at den nye Grundlov, som er blevet vedtaget af alle Partier paa Rigsdagen, maa blive til Velsignelse i Fremtiden, saaledes at gennem det Ansvar, der paaviler den enkelte, vi i Forening kan yde den bedste Indsats til Gavn, Ære og Fremgang for vort Fædreland. . .«.

Landet over følte det i Befolkningen, at den nye Grundlov var en stor og afgørende Sejr for Frihed og Folkestyre. Gamle Demokrater hejste Grundlovsflaget med dyb Glæde over, at det ikke mere skulde vaje til Minde om tabte Rettigheder, men til Fest for den genvundne Ligeret. Grundlovens Fremskridt var saa iøjnefaldende, at alle forstod, at det var en Milepæl i den historiske Udvikling. Var der blevet Pletter tilbage i Grundloven, var de i alt Fald af mindre Betydning end dette, at de forhadte Valgretsprivilegier for Penge og Hartkorn forsvandt! I den demokratiske Befolknings Sind vendte Taknemligheden sig i lige Grad mod »Grundlovens Fader« Klaus Berntsen og mod den radikale Regering, der gennem lange og besværlige Forhandlinger klogt havde ledet Grundloven i Havn.

Med Grundlovens Vedtagelse var den Sag bragt til Løsning, til hvis Gennemførelse Ministeriet Zahle var dannet i 1913. Nye og mangesidede Opgaver taar nede sig nu efterhaanden op, og det var klart, at disse Opgavers heldige Løsning paa mange Punkter vilde staa i Forbindelse med Handels- og Udenrigspolitikken. Overfor nogle Angreb, der i danske og udenlandske Blade var fremsat mod Regeringens Politik som mere tyskvenlig, end Befolkningen ønskede det, maatte Ministeriet derfor, saafremt det skulde fortsætte, ønske en Udtalelse fra Rigsdagen som Baggrund herfor. Tanken om et Samlingsministerium duk-

kede op nu som før og senere. De modstridende Opfattelser mellem de forskellige Oppositionspolitikere og Regeringen ved Drøftelsen af Mineudlægningen havde dog ikke styrket Troen paa, at en Samlingsregering vilde kunne styre Landet med fornøden Beslutsomhed og Fasthed, og der var heller ikke nu nogen udbredt Stemning herfor. Under Forhandlingen mellem Partiernes Rigsdagsgrupper gik *I. C. Christensen* imod Tanken om et Samlingsministerium. Man enedes da om i Folketinget at indbringe følgende Forslag til Beslutning, stillet af *Povlsen, Stauning, I. C. Christensen* og *Hammerich*: »Folketinget beslutter at udtale, at da man fra alle Sider i det danske Folk uden Partiskel er enig om, at enhver Regering maa støttes i Gennemførelsen af en ubetinget og ligelig Neutralitet, tilsiger Tinget det nuværende Ministerium sin Støtte i dets Arbejde for denne Politik«. Th. Povlsen var Ordfører paa alle Forslagsstillernes Vegne og motiverede Forslaget til Beslutning med det nyttige i at faa rammet en Pæl gennem de udenlandske Blades urigtige Paastande. Zahle udtalte i Tilslutning hertil, at Regeringen maatte have politisk Klarhed og maatte have fastslaaet, om der i alle Rigsdagens Partier var Villighed til at støtte Ministeriet i dets Arbejde for den ligelige og ubetingede Neutralitetspolitik. Beslutningen vedtoges derefter enstemmigt ved Navneopraab med 94 Stemmer. Til trods for dette Tillidsvotum vedblev der dog i visse Dele af Pressen at fremkomme Udtalelser, der i høj Grad var egnede til at modvirke et lykkeligt Resultat af de handelspolitiske Bestræbelser, og en særlig Lov med Straf for ubeføjede Beskyldninger mod Statsmyndigheder for Partiskhed ved handelspolitiske Afgørelser blev derfor vedtaget. Det skete efter indtrængende Anmodning fra Udenrigsminister *Scavenius*, der maatte anse det for nødvendigt at sikre Regeringens Handels- og Neutralitetspolitik mod Underminering fra uansvarlig Side.

DA OVERKOMMANDOEN MAATTE FJERNES

Snart fik ogsaa Forsvarsminister *Munch* sine Bryderier med Generalerne og med de Partier, der lagde stor Vægt paa Overkommandoens Synspunkter. Stillingen som radikal Forsvarsminister under Krigen maatte blive en Uriaspost. I den offentlige Diskussion var der jævnlige stærkt Røre om de militære Forhold. Det manglede ikke paa Opfordringer til Hærledelsen til at vise Bestemt-
hed i Kravene til Forsvarsministeren, og saavel fra Venstres som Højres Side

udtaltes Frygt for, at der ikke blev gjort tilstrækkeligt for Forsyninger og andet militært Beredskab. Man forsømte naturligvis heller ikke at diskutere, hvorledes det var muligt for en Mand med Dr. Munchs militærpolitiske Anskuelser at tage Ansvaret for de trufne militære Foranstaltninger. I Marts 1915 stillede Højremanden *Wulff* en Forespørgsel i Folketinget om Ministeriets Opfattelse af Foranstaltningerne, og Dr. *Munch* formede Svaret i en Tale, der siden blev

«Nyeste Rigsdagsfilm». — Satire i «Klods Hans» af Wulff og P. Munch.

staaende som det uanfægtede Grundlag for Regeringens Administration af den gældende Militærordning. Regeringen handler udfra den Opfattelse, udtalte Dr. Munch, at Danmark som enhver anden neutral Stat maa holde de militære Midler, det raader over, beredte til i givet Fald at kunne anvendes til at opfylde Landets Neutralitetsforpligtelser. Tre Hensyn maa derfor være afgørende for Regeringen: »Det første er Hensynet til den Tilstand, der paa ethvert givet Tidspunkt findes i Europa. Det næste er Hensynet til den Ordning af vort Militærvæsen, der faktisk bestaar: Københavns Befæstning, den lovfæstede Hærorganisation o. s. v. Ganske uanset hvilken Mening man har om, hvorledes

dansk Militærvæsen burde have været ordnet, er det en Selvfølge, at enhver Regering maa handle paa Grundlag af den Ordning, som nu engang findes, søge at anvende den paa den forstandigst mulige Maade. Og endelig maa der tages et tredie Hensyn: Regeringen maa optræde saaledes, at der paa dette Omraade skabes Mulighed for et Samarbejde mellem de forskellige Partier paa Rigsdagen. . . Dertil hører, at der ogsaa tages et rimeligt Hensyn til de Partier, hvis Opfattelse af det militære Spørgsmaal i saa mange Henseender er forskellige fra vor. . . Det er en Kendsgerning, at der i det danske Folk er meget forskellige Anskuelser om, hvorledes Art og Omfang af vort Militærvæsen burde være. Men vi handler klogt og gavnligt for vort Fædreland, naar vi, mens Kriegen raser i Europa, lader disse Modsætninger træde i Baggrunden for at samle

Kræfterne om Løsning af den Opgave, som vi alle er enige om er den største Opgave, det danske Folk har i denne Tid: at føre Danmarks Rige frit og uskadt gennem den mægtige Krise, den civiliserede Verden nu gennemlever«.

Men selvom denne Erklæring udformede Hoveddrammen for de militærpolitiske Foranstaltninger og en Tid skabte Ro om Spørgsmaalet, levnede den dog et betydeligt Spillerum for Bedømmelsen af aktuelle Spørgsmaal. Generalerne pressede paa for at faa gennemført saa vidtgaaende Foranstaltninger som muligt efter den gældende Ordning, medens Dr. Munchs Tilbøjelighed ikke just gik i samme Retning. Der krævedes under de mangfoldige Drøftelser med Overkommandoen og Partierne baade stærk personlig Myndighed og megen politisk Smidighed for at kunne gennemføre den rimelige Begrænsning i Foranstaltningerne, Regeringen ansaa for ønskelig. Opretholdelsen af den store Sikringsstyrke var naturligvis en stor personlig Byrde for de indkaldte, og Dr. Munch søgte derfor alle Muligheder udnyttet for at formindske Styrken i den Udstrækning, det kunde ske uden at fremkalde politisk Strid. Det lykkedes gentagne Gange, først i Foraaret 1915, da Styrken formindskedes med ca. 10.000 Mand, derpaa i Sommeren 1915, da yderligere 13.000 Mand hjemsendtes. Da den militære Overkommando var imod enhver Indskrænkning, maatte Formindskelserne lempes igennem paa den Maade, at man til Gengæld imødekom militære Ønsker om Anskaffelser af Materiel, men Udgiften hertil indvandt hurtigt ved de faldende Omkostninger til Sikringsstyrken. Iøvrigt naaede en Del af det indkøbte Materiel, saaledes et Parti amerikanske Patroner, først hertil, da Krigen var forbi. Oppositionspartierne modsatte sig ikke Indskrænkningerne, naar de kunde ske uden Overkommandoens Protest, men de fremhævede stærkt, at Ansvaret fuldt og helt maatte bæres af Forsvarsministeren.

Meget omtalt i den senere Diskussion var de forskellige Skyttegravsanlæg, der foretoges. Den bestaaende Fæstningsordning forudsatte, at der skulde foretages en Række saadanne Anlæg, naar Fæstningen skulde sættes i Beredskab. Fra Ministeriet Berntsens Tid forelaa Planer til Skyttegravsplaner mellem og foran de københavnske Forter. De blev ikke allesammen udført, men i Stedet for nogle af dem foretoges Anlæg andetsteds. Hærledelsen ønskede saaledes i Oktober 1915 en Skyttegravsplan anlagt fra Roskilde Fjord til Køge Bugt, idet man ansaa den for bedre egnet overfor et Angreb paa Hovedstaden end en Linie, der ellers var planlagt nærmere ved Byen. Hele Rigsdagen gav sin Tilslutning til den ønskede Ændring, og saaledes blev »Tunestillingen« til. Ogsaa

»Hullet i Nordfronten« var en hyppigt diskuteret Enkelthed. Hermed hang det saaledes sammen, at de militære Sagkyndige havde regnet ud, at der manglede nogle Anlæg i Dyrehaven, for at Fæstningen kunde siges at være i Beredskab, og Anlægget blev saa foretaget for privat indsamlede Penge. Saavel »Tunestillingen« som alle de øvrige Skyttegravslinier var dog rent midlertidige Anlæg, knyttede til den bestaaende Fæstning, men beregnet til øjeblikkelig Sløjfning efter Krigen, hvad ogsaa skete.

Tropper af Sikringsstyrken.

Ofte rettedes Angreb mod Dr. Munch, fordi han skred ind mod Officerer, der havde optraadt uheldigt overfor Sikringsstyrkens Mandskab. Derved ødelagde Ministeren Diciplinen i Hæren, sagde man. Et af disse Tilfælde var Genstand for en livlig Debat i Landstinget i Marts 1915. Det drejede sig om en

Løjtnant, der ifølge beedigede Udsagn af civile Tilhørere en Dag havde udtalt til Mandskabet, at »han vilde ønske for den danske Nation, at den maatte blive stillet overfor Pikkelhuerne, saa at nogle af de bløde Individuer kunde blive pillet væk«. Baade Venstrebladet »Næstved Tidende« og det socialdemokratiske Næstvedblad fremdrog Sagen. Selv forklarede Løjtnanten, at hans Ord var faldet noget anderledes, nemlig at Soldaterne »skulde huske paa, at hvis det blev Alvor, og vi kom til at staa overfor virkelige Fjender, Pikkelhuer eller hvem det nu maatte blive, saa vilde vi komme til at staa overfor Modstandere, der var Soldater i Ordets rette Forstand, og det var maaske noget, vi blødagtige Mandfolk kunde have godt af at prøve«. Munch fratog den altfor talende Løjtnant Kommandoen og beordrede Tiltale mod ham. Krigsretten fandt imidlertid ikke Løjtnantens Udtalelser straffbare, og ogsaa ved Overkrigsretten blev han frifundet. Overfor Angrebene i Landstinget svarede Forsvarsministeren, at Løjtnantens Optræden under alle Omstændigheder var meget uheldig, da Regeringen udtrykkelig havde opfordret til at undgaa al Uforsigtighed i Tale og Handling. Diciplinen i Hæren skulde ikke blot gælde mellem Soldater og Befalingsmænd, udtalte Munch, men skulde ogsaa give sig Udtryk i, at Befalingsmændene overholdt den Opfordring, der saaledes var udgaaet fra Regeringen.

Et andet Tilfælde indtraf under den Blæst, Salget af de vestindiske Øer rejste, idet Generalmajor Castenschiold tillod sig den Formodning i et Blad, at naar Finansministeren kunde udstede et urigtigt Dementi, kunde vel ogsaa hans Kollega, Forsvarsministeren, have givet Rigsdagen urigtig eller ufuldstændig Besked om de militære Foranstaltninger. Generalmajoren fik 14 Dages Kvarterarrest. Var der saaledes Officerer, der til Tider viste Utilpashed under radikal Ledelse, raadede der til Gengæld blandt de indkaldte Soldater Tryghed ved den Forstaaelse af deres vanskelige personlige Forhold, som Forsvarsministeren i sin Administration gav Udtryk for. Der indførtes et omfattende Orlovssystem, hvorefter omtrent en Sjettedel af hele den indkaldte Styrke stadig havde Orlov, ligesom Ministeriet ved at bevilge Udsættelse søgte at lægge det saaledes til rette, at de indkaldte undgik at komme ind paa de Tidspunkter, hvor deres private Erhverv led mest derunder. Bygningshaandværkerne kom i stor Udstrækning ind i de Maaneder, hvor de var arbejdsløse, og Landmænd fik Udsættelse eller Orlov i Saatiden og Høsttiden. Efterhaanden som hele Styrken indskrænkedes, blev Indkaldelsestiden formindsket til 2 Maaneder.

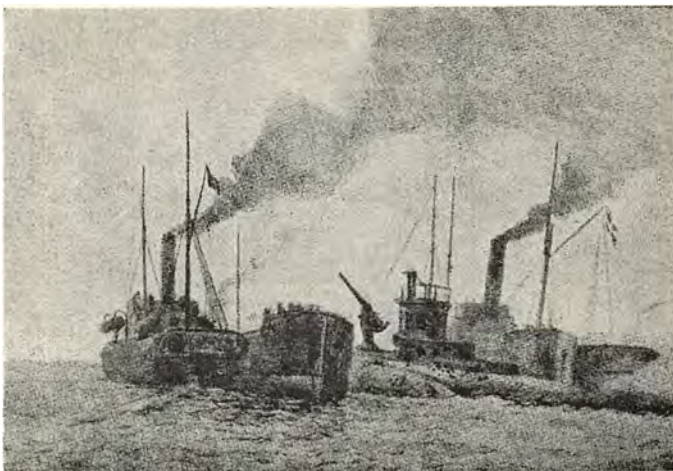
I Efteraaret 1915 fandt Højre paa at forlange en Kommission til Mobilisering af Industrien med Hærens Forsyninger for Øje, men Kravet afvistes af Forsvarsministeren og fandt heller ikke Støtte hos Venstre, efter at Munch i et lukket Rigsdagsmøde havde givet en Redegørelse for Stillingen. Omtrent samtidig gik Munch til Partierne med et Forslag om, at Sikringsstyrken, der endnu var paa ca. 35.000 Mand, deraf 6—7.000 i Jylland, blev indskrænket med en Fjerdedel, men I. C. Christensen gik imod, da det efter hans Mening vilde »være uheldigt at gaa til Indskrænkning, som Overkommandoen ikke vil gaa med til, da det vil volde Vanskeligheder for Ministeren og os alle, om den gaar af, ellers kunde man have Lyst til større Indskrænkning«. Havde Venstre og Højre villet være med, kunde betydelige Udgifter allerede nu været sparet. Man maatte saa nøjes med en Indskrænkning til ca. 30.000 Mand. Den stadige Modstand fra Hærledelsens Side mod at lette en Byrde, der i Befolkningen følte meget generende, var imidlertid i Længden uholdbar, og i Sommeren 1916 fandt Dr. Munch Situationen moden til ved en Operation at naa frem til en radikal Indskrænkning. General *Gørtz* blev afskediget fra Stillingen som Overgeneral og Stabschefen, Generalmajor *Palle Berthelsen*, forflyttedes til Viborg. General *Tuxen* blev nu Overgeneral. Ingen af Oppositionspartierne fandt det længere opportunt at rejse politisk Modstand i denne Sag og derved foranledige Byrderne

ved den store Sikringsstyrke opretholdt. Den nye Overkommando fik Paalæg om at udarbejde Planer for Sikringsstyrkens Indskrænkning efter Regeringens Ønske, og Antallet af Indkaldte kom derved ned paa godt 20.000 Mand, hvorved Genindkaldelserne kunde bringes til Ophør.

De betydelige Indskrænkninger i Sikringsstyrken og Indgrebet overfor Overkommandoen, der ikke havde villet gaa med, bidrog stærkt til at Dr. Munch kunde gennemføre sin yderst vanskelige Administrationsopgave uden at Partiets Stilling svækkedes i Befolkningen. Men i visse Kredse raadede stærk Forbitrelse mod Dr. Munch. Der fremkom stadig i adskillige Blade Opfordringer til Hæren om ikke at være »Nikkedukker« overfor en parlamentarisk Minister, et stort jydsk Højreblad antydede Tanken om et militært Diktatur, en kendt Direktør og Ingeniør skrev rent ud, at han hellere saa Danmark komme med i Krigen, end at Munch fortsatte som Forsvarsminister! Fra Partiet Venstres Side drev man snart ud i et udpræget Dobbeltspil i Militærpolitiken. I. C. Christensen lod i 1916 sit Blad »Tiden« rejse Spørgsmaal til Generalstabschefen om Nødvendigheden af, at vi snarest kom i Besiddelse af Enhedsuniformer til Feltbrug for alle Vaabenarter, mere tidssvarende Vaaben til Artillerister og Ingeniører, svært Feltskyts, mere Antiluftskyts, en fremskudt Linie paa Københavns Nordfront svarende til »Tunestillingen« mod Sydvest m.m., og Bladet lod Overkommandoen vide, at den endnu ikke havde evnet at faa afhjulpet store Mangler i vort Hærvæsen, skønt de kunde være afhjulpet forlængst! Men samtidig med, at man saaledes hidsede de militære Myndigheder frem, paastod man ved andre Lejligheder, at Dr. Munch foretog sig mere end Hærordningen krævede! Dobbeltspillet var dog for tydeligt til at gøre synderligt Indtryk. Der var ikke mange, der lod sig bilde ind, at Dr. Munch lavede mere Militærvæsen, end han var nødt til!

Danmarks praktiske militærpolitiske Erfaringer under Krigen viste iøvrigt, hvad der maatte siges at være nyttige Militæropgaver for et Land som vort. Hovedparten af Indkaldelserne og Udgifterne var knyttet til og foraarsaget af Fæstningen ved København, hvis Haabløshed Krigsbegivenhederne stærkt understregede. I Jylland derimod laa til Stadighed en langt mindre Styrke, som i givet Fald var til Raadighed for mere begrænsede vagt- og neutralitetsmæssige Formaal. Ogsaa i vore Farvande var der nyttige Opgaver at løse af denne Karakter, og adskillige saadanne blev her løst. Flaadens Vagttjeneste under Krigen var ikke uden Betydning, da der færdedes baade tyske og engelske Krigs-

fartøjer i vore Farvande. I Efteraaret 1914 affyrede en engelsk U-Baad Nord for Sjælland to Torpedoer mod en dansk U-Baad, som den antog for tysk, men ramte ikke. En engelsk U-Baad, »E. 13«, strandede i August 1915 paa Salt-
holmen i Øresund og blev beskudt af en tysk Torpedobaad. Danske Marine-
baade kom til, hvorefter Skydningen standsede, og de danske Skibe reddede
16 af Englænderne, medens et lignende Antal omkom. En dansk Protest i
Berlin besvaredes med en Und-
skyldning. En vigtig Opgave
havde den danske Flaade i Op-
tagelse af Miner, der drev i
Land ved Kysten. Ialt blev ca.
9.000 Miner uskadeliggjort. Og-
saa naar fremmede Krigsskibe
kom ind paa dansk Territorium,
maatte Flaaden træde til med
Bevogtning, hvilket skete i 22
Tilfælde. Alt i alt gav Flaadens
Arbejde under Krigen Støtte
til den Betragtning, at Dan-
mark havde Brug for et ikke helt ringe Antal mindre Fartøjer til Vagttjeneste,
men derimod ikke for større Kampskibe.

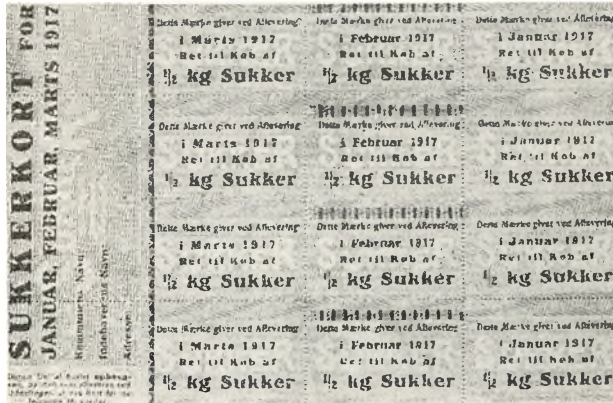
•E. 13• bugseres ind til København.

UNDER VAREKNAPHED OG RATIONERING

I den almindelige Bevidsthed stilledes dog de militære Forhold under Krigen snart i Skygge af de økonomiske og sociale. Alle Varepriser steg uden Afbrydelse, og den købende Befolknings Kaar forringedes i væsentlig Grad, medens Krigen gav gode Indtægter til alle, der kunde producere til Eksport. Maksimalprissystemet maatte i stigende Omfang bringes i Anvendelse til Værn for Forbrugerne. *Gunnar Fog-Petersen* udtrykte i en lille Replik i Folketinget paa ram-
mende Maade Maksimalprisernes Betydning saaledes: »Maksimalpriserne er en Politik ikke for den fattige alene, men for at skabe den højest mulige Tryghed for hele Befolkningen, saaledes at den kan se Morgendagen nogenlunde trygt i Møde; jeg tror ikke, nogen vilde kunne arbejde normalt og passe sin Virksomhed, hvis de skulde vaagne hver Dag til nye Bekymringer for det daglige Brød«.

Saalænge det var muligt gennem Handelspolitikken at opretholde ret rigelige Tilførsler, kunde Prisreguleringen i det væsentlige klares paa Grundlag af 7. August-Loven, men paa nogle Omraader maatte dog hurtigt særlige Love til, og senere gik mere og mere af Reguleringspolitikken over til Rigsdagen. *Rode* gik med hele sin Kraft op i denne Politik og førte sine Synspunkter igennem med megen Forhandlingsevne saavel overfor Erhvervsorganisationerne som overfor Oppositionsflertallet i Landstinget. Et af de vigtigste Spørgsmaal var Flæskeforsyningen. I Marts 1915 traf Regeringen Overenskomst med Slagterierne om, at disse fik Eneret paa

Flæskeeksporten imod at afgive den nødvendige Mængde Flæsk til Hjemmemarkedet til en Maksimalpris af først 146 Øre, senere 154 Øre pr. kg slagtet Vægt engros. I Maj fulgte Maksimalpris i Detailhandelen for saavel Affald som de enkelte Dele af Flæskesiderne. Spørgsmaalet om Flæskeproduktionens Rentabilitet drøftedes ofte i Rigsdagen og ved Mø-

Sukkerkort.

derne ude i Landet. *Pinstrup* udfoldede megen Iver for at faa slaaet fast, at Flæskemaksimalen særlig ramte Husmændene og levnede dem for lille en Fortjeneste. *Niels Frederiksen* svarede hertil, at det ikke maatte glemmes, at Regeringen samtidig holdt Kornpriserne herhjemme nede, medens Kornet i Tyskland kunde sælges til 40 Mark. Vi, der producerer Flæsk, sagde *Niels Frederiksen*, kan og vil ikke forlange fuld Krigspris for vore Varer paa Hjemmemarkedet, naar Kornproducenten, der er vor Nabo, skal sælge sit Korn til Halvdelen af Krigsprisen. Folkeviddet skabte en ny Glose efter disse Svinediskussioner. Blandt radikale Husmænd blev det almindeligt at kalde en Gris, der ikke rigtig vilde trives, for en *Pinstrupper*!

I Januar var der fastsat en Hvedemaksimalpris af 21,50 Kr., og i Juli enedes man uden Strid om en Rugmaksimal for Høsten 1915 af 18,50 Kr., altsaa lavere end den første og stærkt omstridte Maksimalpris. I Marts 1916 kom der Maksimalpris paa Majs, 23,50 Kr. *Rode* forhandlede i alle disse Landbrugsspørgsmaal med et raadgivende Landbrugsudvalg, der var dannet af Landhusholdnings-selskabet, Landboforeningerne, Andelsudvalget og Husmandsforeningerne, og

hvis Medlemmer var Propr. Grut-Hansen, Forstander Madsen Mygdal, And. Nielsen, Svejstrup Østergaard, Propr. Porse, Forstander Brink Lassen, Folketingsmand Pinstrup og Husmændene Jensen Vandman og Chr. Johansen, Brædstrup, med *And. Nielsen* som Formand. Samarbejdet var en Tid udmærket, men det varede ikke længe, før en Del af Udvalget og navnlig And. Nielsen skabte Vanskeligheder for Fortsættelsen ved at vise Mangel paa Loyalitet bl. a. ved Udsendelse af Erklæringer fra Raadet udenom Ministeriet. Anders Nielsen var en betydelig Arbejdskraft og en fremragende dygtig Organisator, men han var mere egenraadig end heldigt var i et Arbejde, der ogsaa angik Landbrugsspørgsmaal af handels- og udenrigspolitisk Karakter. I 1916 traadte Husmandsrepræsentanterne ud af Udvalget. Omtrent samtidig kom det frem, at Andelsudvalget, som Anders Nielsen var Formand for, under Forhandlingerne i London havde givet England Løfter vedrørende Flæske- og Smørekporten dertil, som Udenrigsministeriet ikke havde været bekendt med, og som det var umuligt for Danmark at binde sig til. Udenrigsminister *Scavenius* greb meget bestemt ind og forlangte Anders Nielsens Tilbagetræden som Formand for Andelsudvalget. Da dette ikke skete, erklærede *Scavenius*, at han ikke længere kunde finde det forsvarligt at forhandle med Andelsudvalget eller andre Organisationer gennem Anders Nielsen, naar det drejede sig om vore Forhold udadtil. Hvad der gennem Andelsudvalget var stillet England i Udsigt kunde ikke gennemføres og blev aldrig gennemført, og det voldte ikke ringe Vanskelighed ved nye Forhandlinger i London at faa Følgerne af de uheldige Tilsagn nogenlunde glattet ud. Da Husmændene nu var udtraadt af Landbrugsudvalget, meddelte Rode Anders Nielsen, at han betragtede Udvalget som opløst men gerne vilde forhandle med de fire Organisationer. Svaret blev, at Henvendelse herom for de tre Organisationers Vedkommende skulde ske til de samme Mænd, der havde været Medlemmer af Udvalget, og tilstilles And. Nielsen. I den moderate Presse gengaves dette triumferende med Ordene: »Landbrugets Adresse er Anders Nielsen, Svejstrup Østergaard«! Saaledes gik det dog ikke. Rode fik med Støtte fra anden og mere forstaaende Side indenfor det større Landbrug en ny Form for Samarbejde etableret, idet han fik nedsat »Det staaende Landbrugsudvalg« som en Repræsentation for saavel det større som det mindre Landbrug. Dets Medlemmer var Forstander Madsen Mygdal, Gdr. Niels Nielsen, Farringløse, Folketingsmand Pinstrup, Hofjægmester Tesdorf, And. Nielsen, Svejstrup Østergaard, alle valgt af Landboforeningerne, Husmændene Jens Vandman, Johs. Hansen, Sødinge, Jens Holdgaard,

Ikast, P. Jeppesen og Chr. Johansen, alle valgt af Husmandsforeningerne, samt den overordentlige Kommissions landbrugskyndige Medlemmer, Folketingsmændene Niels Frederiksen, Jensen Klejs og Wenzel Neergaard.

I Sommeren 1916 maatte Indenrigsministeren gribe ind med en *Huslejelov*, da Materialestigning havde standset Byggeriet og Huslejen gik i Vejret. Husvilde Familier maatte indkvarteres i offentlige Bygninger i adskillige Byer, mange Steder byggede Kommunerne »Barakker«, der længe blev staaende som hæslige Minder om Krigen. Boligloven af Juni 1916 indførte Huslejenævn, der kunde afgøre, om Huslejeafgørelser var rimeligt motiverede, og denne Lovgivning udvidedes senere til en langt videregaaende Lejerbeskyttelse.

I September 1916, da den gennemsnitlige Eksportpris paa Flæsk var steget til 179 Øre, og Produktionsomkostningerne ligeledes var gaaet i Vejret, blev der truffet Bestemmelse om at yde et Tilskud til Svineproduktionen for det Flæsk, der afleveredes til Hjemmemarkedet, og Tilskudet steg i Forhold til det Antal Svin, der hver Uge tilførtes det hjemlige Forbrug. Ligeledes tilvejebragtes en Kødordning, saaledes at der paalagdes en Udførselsafgift, der anvendtes til Nedsættelse af Kødpriserne i Butikkerne. I Oktober 1916 kom der Maksimalpris paa Brænde, i November paa Byg og Havre, 24,50 Kr., og i December 1916 gik man til *den første Rationering*, nemlig af Sukker. Den skyldtes dog ikke Knaphed, men Ønsket om at give hver Forbruger et vist Kvantum Sukker til en lav Pris. Hver Person fik Mærker til Køb af 2 kg Sukker pr. Maaned til den fastsatte Forbrugspris, medens Sukker derudover kostede 18 Øre mere pr. kg. Endelig skal nævnes, at der i 1916 fastsattes Maksimalpris paa Kunstgødning. I dette Aar opstod »Dansk Andelsgødningsforretning«, i hvis Ledelse bl. a. And. Nielsen, Svejstrup Østergaard og P. Jeppesen Drusebjerg, sad, og det lykkedes ved Rodes Medvirken at skaffe denne Virksomhed Forsyning med Chilesalpeter.

Jævnside med Statsforanstaltningerne gik *kommunale Dyrtidsforanstaltninger*, der iværksattes efter en særlig Dyrtidslov. Kommunerne kunde dels hjælpe de vanskeligst stillede efter Lovens Pag. 1, dels sikre alle Kommunens Beboere en Række Livsfornødenheder til en vis nedsat Pris efter Lovens Pag. 2. I Kommunerne førtes megen Diskussion om disse to Paragraffer, men radikale Kommunalråd støttede i Almindelighed Anvendelsen af den sidstnævnte for at skaane de dyrtidsramte for Ubehaget ved at modtage særlig Hjælp. Endelig droges der ogsaa Omsorg for, at *Tjenestemændene* ved en Lov om Dyrtidstillæg værnedes mod de værste Følger af Prisstigningen, idet Dyrtidstillægget sattes dobbelt saa højt for gifte som for ugifte.

Alle de hidtil skete Reguleringer og Indgreb var dog forholdsvis lempelige i Sammenligning med de Foranstaltninger, der blev nødvendige fra 1917, da den uindskrænkede U-Baadskrig satte ind. Forsyningsvanskelighederne rykkede os nu for Alvor ind paa Livet, og Opgaverne voksede til et Kæmpeformat i den hjemlige Reguleringspolitik. Foruden Prisspørgsmaalet maatte Ministeriet nu tillige tage sig af Produktionens Forsyning med de knapt tilmaalte Raastoffer, og en næsten altomfattende Rationering til de enkelte Virksomheder og Hjem meldte sig som en uafviselig Opgave.

Nogle Strejflys over den Udvikling, Begivenhederne nu medførte, giver et Billede af den mærkeligste Tid, vort Folk i Aarhundreder har oplevet, og et Indtryk af det uhyre Arbejdsomraade, Indenrigsministeriet i disse Aar viede sine Kræfter. Ved det radikale Venstres Landsmøde i København i Foraaret 1917 rettede Rode en indtrængende Appel ikke blot til Partiet, men til hele det

danske Folk om at forstaa de Krav, den nye og skærpede Situation maatte stille: »Det vil blive en stor Opgave at anvende næste Aars Høst paa den bedste Maade for det danske Samfund i vor hjemlige Husholdning. Vi har nogle Gange hørt sige, at aldrig har der staaet kostbarere Høst paa de danske Marker, og var dette før rigtigt i Penge, vil det nu blive dobbelt rigtigt, fordi Høsten ikke alene betyder Penge, men selve Livet for det danske Samfund. Naar vi i August-September i Aar ser ud over Høsten, vil vi med Sandhed kunne sige: Danmark har aldrig haft en kosteligere Høst. Tag derfor Vare paa den, alle som er i Stand dertil! Det bliver en vanskelig Vinter, vi gaar ind i, hvis Freden ikke kommer forinden. Om Freden ved vi intet, men vi ved, at hvis den udebliver, staar vort Samfund overfor Maaneder, hvori dets Kræfter vil blive prøvede som ingen-sinde før. Vi kan vel tro, at det er den sidste Tid af Krigen, vi er inde i, og som altid er det da den sidste Anstrengelse, det gælder. Det staar nu til det danske Samfund at vise, om det hører til dem, der har opsparet Kraft til den sidste Vanskelighed. Det gælder ogsaa vort Parti. Vort Parti har baaret mange Vanskeligheder i disse Aar med Taalmod og Styrke. Det har staaet sammen om

BRØDKORT MAY 1917 Mærkerne kan benyttes i en ny Hæved, men ikke i en tidligere end den, for hvilke de er udstedt.	1/4 groft Rugbrød (1 kg) eller 800 g Rugmel	1/4 groft Rugbrød (1 kg) eller 800 g Rugmel	1/4 groft Rugbrød (1 kg) eller 800 g Rugmel	1/4 groft Rugbrød (1 kg) eller 800 g Rugmel	1/4 groft Rugbrød (1 kg) eller 800 g Rugmel
	En Vejledende Benyttelse af Brødkortet medfølger af hver Hæved.	300 g Franskbrød	300 g Franskbrød	300 g Franskbrød	300 g Franskbrød
	240 g Hvedemel	240 g Hvedemel	240 g Hvedemel	240 g Hvedemel	240 g Hvedemel
	300 g Franskbrød	300 g Franskbrød	300 g Franskbrød	300 g Franskbrød	300 g Franskbrød
	240 g Hvedemel	240 g Hvedemel	240 g Hvedemel	240 g Hvedemel	240 g Hvedemel

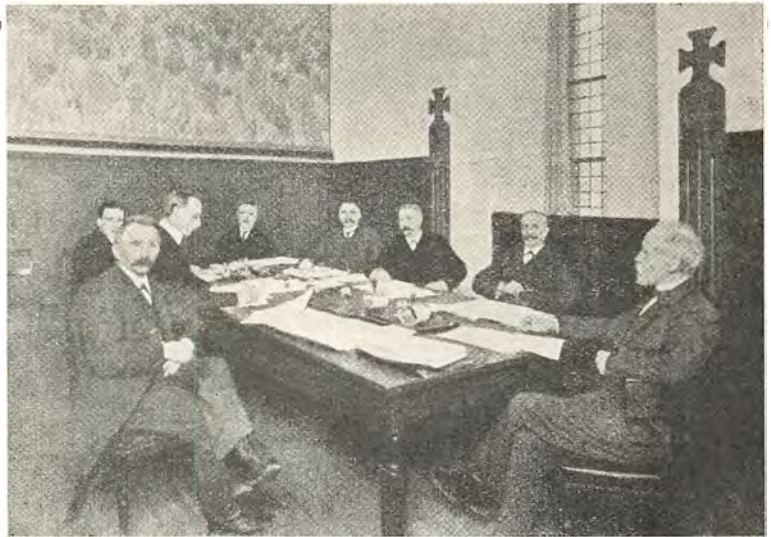
Brødkort.

alt, der maatte ske, forstaaende og søgende Forstaaelse, altid rede til at sætte sine Kræfter ind paa at bære Landets Styrelse oppe. Nu gælder det, om Partiet formaar at udholde den sidste Kraftanstrengelse, den nødvendigste, den som vil være Prøven. Men først og fremmest gælder det selvfølgelig for Landet. Jeg vil udtale det Haab, at det skal vise sig, at de forløbne tilsyneladende gode Aar ikke som mange tror har udsuget Marven af den danske Kraft, men tværtimod har tilladt os at opspare et Fond af Styrke, som vil gøre os det muligt at møde de sidste Vanskeligheder og føre vor Sag tilende«.

Først og fremmest maatte der holdes Hus med Kornet til Brød af den gamle Høst, men der maatte ogsaa sikres den nødvendige Fordeling af Foderkornet indenfor Landbrugsbedrifterne, idet Foderstofftilførslen hurtigt formindskedes. Der var ingen Tid at spille, og Staten overtager derfor i April 1917 Landets Kornbeholdninger, derunder ogsaa de Beholdninger udover et vist Hjemmebrug, som endnu laa hos Producenterne. Det foregik ude i Kommunerne ved Hjælp af *Korntilsynsmænd*, valgt af Sogneraadene. De skulde føre Tilsyn med, at Kornbeholdningerne ikke flyttedes uden deres Tilladelse. Hver Landmand maatte beholde en passende Mængde Rug til Brødkorn for Familien. Prisen fastsattes for Rugens Vedkommende til 4 Kr. over Maksimalprisen og ekstra 2 Kr. for hver Aflevering udover otte Tønder pr. Tdr. Hartkorn, idet der samtidig fastsattes et Fradrag af 2 Kr. pr. Tønde for svigtende Aflevering indenfor denne Grænse. Af Byg og Havre maatte Landmændene beholde tilstrækkelig Saasæd samt en vis Mængde til Foder af Svin og Heste, medens Resten afleveredes til Maksimalpris til Korntilsynsmændene, der saa sørgede for at fordele det modtagne Korn til dem, der manglede. Alle Partier tiltraadte denne Ordning. I samme Maaned kom *Brød- og Melrationering*. Brødkortene lød paa 8 kg Rugbrød og 4 kg Hvedebrød pr. Maaned til alle Personer i Husstandene uden Aldershensyn, og til haardtarbejdende Familieforsørgere gaves Tillægsrationer. I alt Rugmel skulde iblandes Klid.

Brødforsyningen var ved disse Foranstaltninger sikret, til den nye Høst til Efteraaret kunde fremkomme, men Rode gik straks til Forberedelse af en mere dybtgaaende og planmæssig Kornordning. Det er et talende Vidnesbyrd om hans Forudseenhed, at han allerede den 4. April, før Amerika endnu havde stoppet for sin Kornudførsel, i al Stilhed nedsatte et Udvalg af dygtige Mænd med særlig Indsigt i Landbrugs- og Ernæringsforhold til at foretage Beregninger for Anvendelse og Fordeling af Landets Høst under en fuldstændig Afspærring.

Udvalget bestod af Professor *Harald Goldschmidt*, Statskonsulent *K. Hansen*, Forstander *Hauch*, Professor *Møllgaard*, Læge *Hindhede*, Assistent ved Landbohøjskolen cand. polyt. *A. C. Andersen*, Forstander *H. J. Rasmussen* og Folketingsmand, Godsejer *Moesgaard Kjeldsen*. Dette Udvalgs Betænkning blev overgivet til det staaende Landbrugsudvalg, der nu fik overdraget at afgive Indstilling til Ministeriet om den nye Kornlov. Apriludvalgets Beregninger kom i det væsentlige til at danne Grundlaget for det staaende Landbrugsudvalgs Indstilling til Ministeriet og dermed for Kornloven af 3. August 1917, og dets ledende Mænd gik over i det saakaldte Ernæringsraad, der oprettedes ved denne Lov og som i det væsentlige fik overdraget Administrationen af Loven i Samarbejde med lokale Kornnævn. I sin Helhed kom Ernæringsraadet til at be-

Ernæringsraadet.

staa af *Moesgaard Kjeldsen* som Formand, Statskonsulent *K. Hansen*, Professor *Møllgaard*, Folketingsmændene *Pinstrup* og *Niels Frederiksen*, Direktøren for Jydsk Andels Foderstofforretning *Chr. Nielsen* samt Raadmand *Fr. Andersen*, København, som Forbrugerrepræsentant.

Ved Kornloven af 1917 skete det hidtil største Indgreb i Erhvervslivets Forhold, men Loven gennemførtes med Tilslutning fra alle Sider. Alt anvendeligt Brødkorn krævedes nu afleveret undtagen Saasæd, saaledes at Landbefolkningen ikke mere havde nogen Særstilling med Hensyn til Brødforsyning, men kom ind under den almindelige Brødrationering. Af Vaarsæd krævedes afleveret 450 kg Korn pr. 1.000 Kr.s Jordværdi, idet dog de Jordbrugere, der havde afleveret en tilsvarende Mængde Rug eller Hvede, fritoges for Aflevering af Vaarsæd. Man gik altsaa bort fra Hartkornsligningen og over til Ligning efter Jordværdi. Loven satte sig som Maal at sikre Staten en Kornbeholdning paa godt 800.000 Tons ialt, men dette opnaaedes ikke, idet Høsten i 1917 blev usædvanlig daarlig, kun 72 pCt. af den normale. Afleveringsprisen var 26 Kr. for

Rug og 23 Kr. for Vaarsæd, men Staten solgte Kornet betydelig billigere for at holde Brødprisen nede. Statens Udgift til Kornloven ansloges til ialt ca. 50 Mill. Kr. Kornet samledes i 3—4.000 Statslagre Landet over. Ved den næste Kornlov, der gjalt for Høsten 1918, gik man over til et andet Ligningsforhold, idet de første 3.000 Kr.s Jordværdi nu fritoges for Leveringspligt og en stigende Pligtskala for større Ejendomme indførtes. Samtidig sattes Kornpriserne noget op og dermed Statens Udgift. I Stedet for Kornlevering af det fjerde Tusind Kr.s Jordværdi kunde leveres to Slagterisvin. Brødrationerne i Kornloven af 1917 blev uforandrede, som de var fastsat ved den første Rationering, men man sparede paa Kornet ved at standse al Tilvirkning af Drikkebrændevin og indskrænke Brygningen af Bajerskøl. Spiritusskatten blev stærkt forøget, saa en Flaske Akvavit kom op i 11 Kr. og Spritfabrikerne fik kun Ret til at udlevere 100.000 Flasker maanedlig af deres Lager. Mange Penge kom i Statskassen ved denne Foranstaltning, samtidig med at Ordningen fik den største Betydning for Ædrueligheden og derfor hilstes med stor Glæde i Afholdskredse. Det var den endelige Afsked med »den fattige Mands Snaps«! Endelig indeholdt Kornloven Bemyndigelse for Indenrigsministeren til at *forsyne Norge med 200.000 Tdr. Korn* mod til Gengæld at faa *Norgesalpeten* hertil. I den følgende Tid blev denne Udveksling praktiseret. I Forbindelse med de Kødforsyninger, vi sendte til Norge efter Reguleringen af Kødeksporten mod Syd, blev denne Kornforsyning af væsentlig Betydning for Levnedsmiddelrationerne i det madfattige Norge, og et naturligt nordisk Samarbejde af haandgribelig Værdi blev saaledes etableret. Ogsaa med *Sverige* kom en betydelig Vareudveksling i Stand, idet vi leverede Sverige Smør og Flæsk og til Gengæld modtog Raavarer til Industrien.

Men Kornet skulde ikke blive det eneste Omraade for offentlig Fordeling og Rationering. Betydelige Vanskeligheder opstod snart for *Kartoffelforsyningen* i Byerne, da Kartofflerne tildels kunde træde i Foderkornets Sted i Landbruget. Der blev sat en Maksimalpris af 8 Kr. pr. 100 kg Kartoffler og 11 Kr. i Detailhandelen med Tilladelse til højere Pris for Læggekartofler, men det viste sig snart, at alle Kartoffler forvandledes til Læggekartofler! I adskillige Maaneder var København praktisk talt uden Kartoffler, og man maatte ved Ekspropriation skaffe det nødvendige til Hospitalernes Brug. Stort bedre blev det forøvrigt ikke, da Ernæringsraadet i Februar 1918 fik overdraget Kartoffelforsyningen, skønt Raadet foretog store Opkøb til høje Priser. I mange Byer maatte gives ekstra Brød kort for at bøde paa Kartoffelmangelen, og i det følgende Foraar maatte man

slaa ind paa Kontrakt dyrkning til Staten til Priser op til 10 Kr. pr. 100 kg.

Farligere for hele Folkeernæringen og Landets Økonomi var det, at Mangelen paa Foderstoffer udefra efterhaanden truede Husdyrholdet og dermed Befolkningens Forsyning med Fedtstoffer. I Løbet af Aarene 1917—18 *hørte Flæskeproduktionen omtrent op*. Der kunde simpelthen ikke skaffes Foder til Svinene. Svinebestanden faldt fra 2,5 Mill. Svin i 1914 til 513.000 i Vinteren 1918. Udviklingen var forudset, og Ministeriet opfordrede i Sommeren 1917 Kommunerne til at foretage Nedsaltninger af Svin, mens der endnu var Flæsk at faa. Det skete i betydeligt Omfang i de større Købstæder. I December 1917 indførtes *Flæskerationering* med 280 g pr. Person om Ugen, hvilket dog snart maatte nedsættes til 120 g. I den følgende Tid, da det nedsaltede Flæsk var opspist, kunde der overhovedet ikke skaffes Flæsk til Flæskemærkerne, og saa gik man i Stedet over til at udlevere Sukker paa dem! I Jylland var der Landmænd, der i Galgenhumor lod deres sidste Gris fotografere, for at de dog kunde vise deres Børn, hvilke Husdyr man engang havde holdt i Danmark! Margarinefabrikationen gik i Staa i Efteraaret 1917, da Raaprodukterne udeblev. Ministeriet søgte at holde den i Gang ved at paabyde al Talg fjernet af de Kreaturer, der udførtes men det forslog kun en kort Tid. Fra Nytaar 1918 kom saa *Smørrationeringen* med 250 g Smør pr. Uge, hvilket betød en Halvering af det tidligere Forbrug af Margarine, Smør og Fedt. Der fastsattes Maksimalpris paa Smørret, og for at sikre Producenterne en rimelig Pris ydede Staten et Tilskud paa 33 Mill. Kr. Ogsaa Byernes Forsyning med Mælk maatte organiseres, og det skete dels ved direkte Aftaler mellem Mælkeproducenterne og Byraadene, dels ved Mellemkomst af Mejeriernes Fællesorganisation. I Forhold til andre Lande var Forsyningen med Fedtstoffer og Mælk særdeles rigelig, men Foderstofmanglen mærkedes dog betydeligt i Mælkeproduktionen. Mælkeydelsen faldt fra 2.412 kg pr. Ko før Krigen til 1.834 kg pr. Ko i 1918.

Daarligere var naturligtvis Forsyningen med fremmede Kolonialvarer. Paa *Kaffe* var der allerede i 1916 sat Maksimalpris. Alle Husmødre fra Krigens Tid vil imidlertid huske, at under Blokadekrigen forsvandt Kaffen helt, og de fik den utaknemmelige Opgave at skulle servere Kaffe af forskellige Surrogater, af hvilke brændt Byg var det almindeligste. Rode glemte imidlertid ikke Husmødrenes Sorger paa dette ømme Punkt. De smaa spredte Kaffeladninger, der kom hertil, fik ikke Lov til at dufte alene i de velhavendes Kopper. De samlede op af et særligt Udvalg og udrationeredes i en Juleuddeling til alle Husstande i

Danmark med 50 g til hver Person. Da Østasiatisk Kompagni midt under Knapheden stillede en Ladning Kolonialvarer fra Østen, bl. a. Ris, Sagogryn, The og Krydderier, til Raadighed uden sædvanlig Fortjeneste, blev ogsaa disse Varer udrationerede til alle. I 1918 kom der Paabud om Fremstilling af bestemte Sorter Ost, og Maksimalpris herpaa fastsattes.

En anden og ikke mindre besværlig Side af Forsynings- og Fordelingsproblemet var Rationeringen af *Raastoffer til Produktionen*. Her kom i første Række Brændsel, Olie og Jern i Betragtning, senere mange andre Varer. Det sattes i Scene snart ved Forordninger og snart ved Lov, men altid med Inddragelse af Erhvervslivets Mænd i Arbejdet. For de vigtigste Varegrupperes Vedkommende nedsattes Nævn. Der kom Brændselsnævn, Petroleumsnævn, Majs-nævn, Benzinnævn, Transportnævn, Spiritusnævn, Salpeter-nævn, Saltnævn, Cementnævn, Uldnævn o. s. v. Omstændeligt og tungtvirkende maatte det forekomme i Sammenligning med normale Forhold, og maaske blev det ogsaa paa et og andet Omraade mere indviklet og knirkende, end det havde været nødvendigt. Utilfredshed opstod, naar Folk skulde løbe fra Nævn til Nævn omtrent daglig i deres Virksomhed. Adskillig Kritik kom derfor til Orde, og at Oppositionen vendte Kritiken mod Rode var ligetil. Der udstedes saa mange Instrukser og Bestemmelser gennem Nævnene, sagde Neergaard i en Tale i Randers, at snart »ingen Djævel, som man siger, kan hitte Rede i det,« og der skabes af Indenrigsministeren et stigende Antal større eller mindre Guder, der sidder og udslynger deres Lyn i Mørket! Rode svarede, at de mange Nævn netop var Udtryk for den bedst mulige Organisation af Erhvervenes indbyrdes Hjælp, et samvirkende Selvstyre, som han kaldte det, og i en udførlig Redegørelse i Folketinget i Oktober 1917 vendte han sig imod Hr. Neergaard og Hr. Alex. Foss, der havde givet Neergaards Udtalelser Tilslutning. Rode paaviste, at Nævnene havde baade raadgivende, fordelende, forvaltende, organiserende og kontrollerende Opgaver, og naturligvis var det givet, at et Arbejde under et saa uhyre Pres som det, der her foregik, ikke kunde naa til den Afklaring, som almindelige Love burde have, men for Resten ikke altid havde. Lade de Opgaver ligge, som Nævnene skulde løse, kunde man ikke. Transportnævnet havde det Hverv at organisere Vareforsendelsen til Danmark, saaledes at de vigtigste Varer kom frem hurtigere end de mindre vigtige, samt at medvirke til at supplere Banerne med anden Transportmulighed, navnlig Sejlskibene, der ikke tærede paa Kulbeholdningerne. Saltnævnet var blevet nødvendigt, fordi der var dannet en

Saltimportforening, der udelukkede bl. a. Andelsvirksomhederne, skønt Slagterier og Mejerier i høj Grad var interesserede i at faa Salt og generede af, at en privat Ring havde Kontrol med Saltet. Majsnaevnet havde vist sig at kunne sikre Tonnage paa billigere Vilkaar, end naar det private Initiativ uorganiseret styrkede løs paa et hvilket som helst Skib, der kunde faas. Cementnaevnet skulde sikre ligelig Indflydelse i Cementfordelingen for Cementringen og Andels-Cementfabriken o. s. v. Hvor nødvendig en gennemgribende Organisation af *Kulfordelingen* var fremgik af, at efter at Statens Kulfordelingsudvalg havde foretaget en Hovedfordeling til Statsbanerne, Privatbanerne, Industriraadet og Kommunerne, traadte disse Virksomheder og Institutioner selv til med en videre specificeret Fordeling. Industriraadet fordelte saaledes sine Kul til de forskellige Industrier efter deres almene Betydning. En forholdsvis ligegyldig Industri fik ikke Lov til at skrabe Kul til sig paa Bekostning af en Industri, som var uundværlig. Enhver Forbruger indenfor Industrien fik sit Kartotekskort, der nøje udviste den enkelte Forbrugers Behov for den enkelte Maaned samt Beholdningen. Fremdeles havde man i Industriraadets Fordelingskontor Oplysning om den enkelte Virksomheds Oplag af Raavarer, saaledes at man kunde tildele Kul i Forhold hertil samt i Forhold til Virksomhedens Arbejdsstyrke, hvorved Hensyn kunde tages ogsaa til Ønskeligheden af at undgaa Arbejdsløshed. Iøvrigt havde Industrien foruden Kulfordelingen ogsaa organiseret Fordeling af andre Varer ved særlige Udvalg for Bomuldsgarn, for Parafin og Harpix, for Læder og Huder o. s. v. Hele denne vidtforgrenede Organisation, som Hr. Alex. Foss selv havde skabt indenfor Industrien, og som han var en fortrinlig Leder af, var unægtelig et stærkt Argument for Rodes Hævdelse af, at Staten for sit Vedkommende ikke var gaaet videre end nødvendigt. Det største Omraade for Statens direkte Administration var Kornordningen, hvor Ernæringsraadet arbejdede med en Balance paa ca. 400 Mill. Kr. aarlig, nemlig foruden Kornets Værdi tillige Pasningen og Transportomkostninger m. v. Det drejede sig her om i Samarbejde med Kornnaevnene at faa Kornet frem, om Kontrol ved Modtagelsen, om Kornets Oplagring, om Flytning af Hvede og Byg fra Øerne til Jylland og Rug og Havre fra Jylland til Øerne, om Tørring af store Mængder jydsk Korn paa 155 Tørrerier, om hele Omsætningen af Mel og Sikring af Iblandingen af Byg i Rugen til Brød, om Aftaler med over 500 Gryn-møller vedrørende Formaling af tilstrækkelig Byggryn til Husholdningerne o. s. v., i det hele saa livsvigtig en Virksomhed, at intet af de enkelte Led kunde

spares. »Vi maa finde os i store Indskrænkninger og Savn«, sluttede Rode sin Redegørelse, »vi kommer ikke igennem med lutter Behageligheder, men hvem siger ogsaa, at vi alene skal have Behageligheder i denne Verdensforfærdelsens

Tid? Men vi kan komme igennem baade dette Aar, hvis vi vil, og det kommende Aar, hvis vi vil forberede os derpaa«.

For at spare paa Kullene og Belysningsmidlerne udstedtes et Forbud mod Lys i Butiksvinduerne og Paabud om tidlig Lukning af Forretningerne og Forlystelseslokalerne, der havde stort Forbrug af Lys og Varme. Forretningerne maatte kun benytte et vist Antal elektriske Lys i Forhold til deres Størrelse. København blev en halvmørk By, medens Malmø lige overfor laa badet i Lys, da Sverige kunde hente sit Kraftforbrug i de store Vandfald. Et Aar forsøgte man det samme Spareformaal fremmet ved Indførelse af »Sommertid«. For at skaffe os normal Brændselsforsyning skulde 80 Skibe af almindelig Størrelse stadig gaa frem og tilbage over Nord-søen, men saa mange Skibe var ikke mere til Raadighed til dette Formaal, efter at mange var beslaglagt til Tvangsrejser for de Allierede og mange andre blevet sænkede. I 1917 fik Indenrigsministeren

Mindesmærket for Ove Rode, hugget af Billedhuggeren Adam Fischer og symboliserende Rodes store Gerning: Sikring af alle Hjemms Forsyning med Levnedsmidler under Krigen. Det rejstes den 18. Okt. 1938 paa den smukke Plads paa Østerbro i København, som Magistraten har givet Navnet »Ove Rodes Plads«.

ved særlig Lov Bemyndigelse til at forcere *Skovhugsten og Tørveproduktionen*, og der produceredes derefter i et enkelt Aar 1,7 Mill. Kubikmeter Brænde mod normalt 0,7 Mill., og 4.500 Mill. Stkr. Tørv mod normalt 800 Mill. Et talende Eksempel paa den Spekulationsfeber og de Forsøg paa at tjene Formuer paa Samfundets Nødstilstand, som Forsyningsvanskelighederne medførte, afgav Brunkulsspørgsmaalet. Nogle alt andet end gode Brunkulsarealer under Hedejod, der hidtil var vurderet til 2 Øre pr. Kvadratmeter, røg nu op i en Pris af

6 Kr. pr. Kvadratmeter eller 60.000 Kr. pr. Hektar, da Staten fik Interesse i deres Udnyttelse. Det var en Stigning paa omkring 30.000 pCt.! Staten lod dem ekspropriere og ved Taksation sattes de til 180 Kr. pr. Hektar. Der gaves iøvrigt Kommunalbestyrelserne Bemyndigelse til at udskrive Arbejdsløse til Skovarbejde, ligesom Værnepligtige anvendtes dertil. Mange københavnske Sporvejskonduktører kom paa Skovhugst, da Sporvejstrafiken indskrænkedes.

Petroleumsmangel opstod, da Amerika gik ind i Krigen. Mange Ladninger Petroleum var undervejs til Danmark, da Amerikas Krigserklæring kom, nogle var nær ved de danske Kyster. Men samtlige Ladninger blev standset af den amerikanske Stat og kaldt tilbage til Amerika. Siden kom der intet Skib til Danmark med amerikansk Petroleum før efter Krigen. Beholdningerne af Petroleum blev saa udrationeret til Husstandene, hvor elektrisk Lys ikke fandtes eller hvor Tærskning af Korn krævede Brændselolie. En rimelig Petroleumspris var i Forvejen sikret ved Overenskomst med Petroleumsselskabet. Endvidere udrationeredes Tællelys af Talget fra Kreaturerne samt grønlandsk Tran og Karbid, og særlige Tran- og Karbidlamper fremstilledes i stort Tal. Ogsaa *Benzinmangelen* blev snart følelig. Der fastsattes Maksimalpris og udstedtes Paabud om Iblanding med Sprit, hvilket gav Mekanikerne Travlhed med Omregulering af Tusinder af Motorkøretøjer til den nye Forbrændingsvædske! Senere blev det yderligere paabudt, at Kørsel med Motorvogne kun maatte finde Sted efter Tilladelse fra Benzinnævnet. Alligevel slog Beholdningerne kun til i nogen Tid. Fra Eftersommeren 1918 standsede al Motorvognskørsel, og Hestene fik en ny Renæssance!

Adskillige Industrier led naturligvis trods alle Fordelingsbestræbelser efterhaanden haardt under Mangel paa Raastoffer. F. Eks. maatte Cementindustrien indskrænkes, og Tekstilindustrien var alvorligt truet med Standsning, da Bomuldstilførslerne udeblev. Saa søgte man Produktionen styrket ved Indsamling af Klude, og ved indenrigsministeriel Forordning oprettedes dertil en »Kludcentral«. Ogsaa en særlig Uld-Ordning maatte tilvejebringes af Hensyn til Opretholdelsen af Tricotageindustrien, og ved samme Lejlighed kom der Maksimalpris paa Uldgarn og Tricotagevarer. Hvor stærkt man end drog Kræfterne ind i et Samarbejde om Produktionen, steg dog efterhaanden *Arbejdsløsheden* stærkt. I de første Par Aar var der praktisk talt ingen Arbejdsløse, men i 1918 naaede Arbejdsløsheden op paa det dobbelte af 1913. I Tekstilindustrien udgjorde den 40 pCt. Paa alle Omraader satte Afspærringerne Hjulene i Staa. De

standsede Svineslagtninger gjorde Slagteriarbejderne arbejdsløse, Brødrationeringen nedsatte Beskæftigelsen i Bagerier og Konditorier, Petroleumsmangelen skabte stor Arbejdsløshed blandt Fiskerne o.s. v. En Række Love maatte derfor gennemføres til Støtte for de Arbejdsløse, dels ved Iværksættelse af offentlige Arbejder i Kommunerne med Statshjælp, saavel Byggeri som andet Arbejde, dels ved Forbedringer af den Hjælp, der kunde ydes de Arbejdsløse gennem Arbejdsløshedskasser og Hjælpekasser.

Karakteren af de Dyrtdids- og Fordelingsproblemer, der frembød sig til Løsning gennem Indenrigsministeriet, fremgaar allerede af denne hastige Rejse tilbage til Afspærringsaarene. Det var ikke underligt, Krigstiden sled paa Rode. Han var Sjælen i hele den her skildrede Reguleringspolitik, den inspirerende og samlende Kraft saavel i Arbejdet som i den offentlige Diskussion derom. Opgaverne tog ham helt og levnede ham alt for ringe Hvile. Hvad han ydede af personligt Arbejde for sit Land i disse Aar kan ikke overgaas af nogen. At der paa nogle Omraader blev grebet fejl i Reguleringspolitikken kunde nok paapeges, men Hovedresultatet var, at den danske Befolkning blev forsynet med sine Livsfornødenheder til Priser, der var de laveste noget Land kunde byde sin Befolkning, og at alle i Landet fik deres Del af de knappe Beholdninger. Fra Juli 1914 til Juli 1918 steg Engros-Pristallet fra 100 til 302, men Detail-Pristallet kun fra 100 til 182. I Forskellen mellem de to Pristal kan man læse Betydningen af Prisreguleringen og Dyrtdislovgivningen. Da Arbejdernes Lønninger kun langsomt gik opad, blev Regeringens Pris- og Forsyningspolitik af meget stor Værdi for de brede Befolkningslag. Professor *Birch* udtalte engang som Summen af sine Erfaringer under Samarbejdet med Ove Rode, at han ikke havde noget imod at blive styret af en Diktator, hvis Rode vilde paatage sig Opgaven! Den Anerkendelse af Rodes Retsindighed og dybe Forstaaelse af Problemerne, der ligger i disse Ord, blev trods al politisk Kritik i Virkeligheden Rode til Del i betydelig Grad fra alle Sider i Befolkningen. Hans politiske Skikkelse blev i Folkets Bevidsthed det egentlige Udtryk for hele den Samling af Kræfterne til Værn for Smaahjemmene, som fandt Sted i Danmark i Krigsaarene. Det er derfor et smukt og rigtigt Symbol, naar Mindesmærket for Rode i København har faaet Form af en Moder med et Barn paa Armen og en Kurv med Varer i Haanden.

ET GREB I GULDSTRØMMEN

Ogsaa ved Tilvejebringelsen af de finansielle Midler, Krigstidens Foranstaltninger krævede, havde Regeringen Held til i vid Udstrækning at præge Afgørelserne med sine Synspunkter, skønt den havde et Landstingsflertal imod sig. Udgifterne maatte naturligvis blive store. Alene Praktiseringen af den gældende Militærordning gennem Krigsperiodens fem Aar løb op til ca. 360 Mill. Kr. udover de ordinære Udgifter. Korn-, Smør- og Flæskeordningerne og de særlige Hjælpelove mod Dyrtiden kostede i de samme Aar 394 Mill. Kr., idet de naturligvis blev dyrere, efterhaanden som det blev nødvendigt at forhøje Prisen til Producenterne. Til Dyrtidslovene kom hertil yderligere 118 Mill. Kr., som

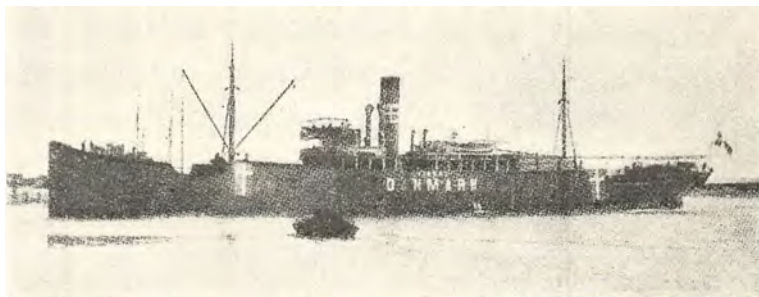
Fra Foraaret 1915 til Efteraaret 1915.
Satirisk »Gullasch«-Billede i »Blæksprutten«.

Kommunerne maatte tage paa deres Kappe. Ialt steg Statens Udgifter fra 111 Mill. i 1913—14 til 615 Mill. i 1918—19.

Et væsentligt Led i Regeringens Dækningspolitik blev *Merindkomsts-katten*. Danmark var det første Land, der gik til denne Form for Beskatning, men den efterlignedes senere i andre Stater. Baggrunden var de store Krigsfortjenester, der flød til Landet. Erhvervene i Almindelighed havde faaet en virkelig gylden Tid ved de store Eksportpriser. Indtægterne i Hovedstaden steg fra 384 Mill. i 1913 til 1.021 Mill. i 1918, i Provinsbyerne fra 210 til 550 Mill. og i Landdistrikterne fra 315 til 887 Mill., ialt fra 909 Mill. til 2.458 Mill. Kr., og det var vel at mærke fuldvægtige Kroner, idet Kronen efter et kortvarigt mindre Fald holdt sin Guldparitet til efter Krigen. Der var saaledes Basis for, at de stigende Indtægter kunde bære en kraftig Beskatning til Fordel for den Del af Befolkningen, som Dyrtiden særligt gik udover. *Zahle* tegnede Billedet i faa Ord saaledes: »Krigen gør de rige rigere og de fattige fattigere«. Rigdommen klumpede sig

imidlertid ikke blot yderligere sammen, hvor der før var Overflod, men drog nye Kredse til. Krigspriserne skabte store Profitmuligheder for driftige Forretningsmænd og rent eventyrlige for dem, der ikke tyngedes af alt for megen Samvittighed. En helt ny Industri blev baaret frem herhjemme af Kødhungere i Tyskland. Fremstillingen og Eksporten af Kødkonserves og Bouillonterninger gav pludselig Indtægter, som ingen havde drømt om. »Gullaschbaroner« blev snart Folkevittighedens almindelige Betegnelse for de nye Rigmænd, der dukkede op. De var ikke særligt velkomne i det gamle Pengearistokratis Kredse. »Hidtil ukendte Ansigter viser sig« skrev et konservativt Hovedstadsblad, »paa Teatrenes bedste Pladser, omkring guldhalsede Flasker paa Restaurationerne eller i Selvejrbiler ned gennem Strøget. Typen er let at kende. Lidt usikker, lidt kluntet i Bevægelserne som de, der ikke er vant til at færdes i de store Sale og de lyse Omgivelser, og som endnu føler sig blændede af det nye og samtidig anstrenger sig af yderste Evne for at de andre, hvem det forlængst var dagligdags at gaa paa bonede Gulve, ikke skal mærke det. . .«. Paa alle Omraader af Forretningslivet var der et Røre som aldrig før. Den tilsyneladende sikre Fortjeneste for enhver Indsats resulterede i en Forudiskontering af Konjunkturerne i den Tro, at de vilde fortsætte. Mange vaagnede op til en Formue efter en Dags heldige Spekulationer. Veksellererne fik i tusindvis af Kunder Landet over, som aldrig før havde givet sig af med Børsspil og ikke havde Begreb derom. Man spekulerede efter den ligefremme Regel, at naar det stadig gik fremad, gjaldt det bare om at komme med. Hvem der til sin Tid skulde betale, bekymrede ingen sig om. »Dansen om Guldkalven« gik for fuldt Orkester. Aktieemissionerne viste det samme Billede, 20—30 Ganges Overtegning var det almindelige, og nye Selskaber stiftedes til Erhvervelse og Drift af hidtil næsten værdiløse Skibe til rent fantastiske Indkøbspriser. Paa Børsen steg Aktierne fra Maaned til Maaned. Industriaktier steg i Gennemsnit fra 100 i 1914 til 195 i 1918, Bankaktier fra 100 til 129 og Rederiaktier slog alle Rekorder med en Stigning fra 100 til 425. Landejendomspriserne steg i samme Tidsrum fra 100 til 171, og et betydeligt Antal Landmænd solgte uden at de kunde vide, hvor lidt deres Kapital skulde blive værd til Rentenydelse. Senere steg Landejendomspriserne langt højere. Det blev efterhaanden rent svimlende Tal, der regnedes med, og mange glemte at gøre sig klart, at Indtægterne tildels skulde ses i Belysning af reducerede Besætninger. En god Hest kostede omkring 4.000 Kr., en god Fedetyr 1,600—1,700 Kr.,

en god Ko 1.000—1.200 Kr., en 2 Aars Plag ca. 2.000 Kr., Slagterisvin ca. 300 Kr., en 7—8 Ugers Pattegris ca. 80 Kr. Mærkelige Erindringer maa glide gennem ældre Landmænds Sind, naar de tænker tilbage paa den Tid. Tyske Hesteopkøbere telegraferede til danske Hestehandlere: »Køb ubegrænset, Pris ligegyldig«. Paa et af de store Hestemarkeder i Randers blev forgæves budt 9.000 Kr. for et Spand gode Heste. Mange Hestehandlere blev Millionærer, men ruineredes senere, da de glemte at faa afhændet de faldende tyske Mark. Bankerne smed Penge efter Folk. Om to jyske Bønder og Gaardhandlere fortaltes en autentisk og for Krigstidsmentaliteten karakteristisk Historie. »Hvad gør du egentlig ved dine Penge,« sagde den ene, »jeg har saa mange, at jeg kunde tapetsere Hotellet her fra øverst til nederst med

Fra Skibenes gyldne Tid. Dampet med Neutralitetsmærke.

500 Kr.-Sedler«. »A ku' dæleme sætt' dem paa Kant«, svarede den anden. To Aar senere ejede ingen af dem Salt til et Æg.

Allerede i Foraaret 1915 foreslog Finansminister *Brandes* Merindkomstskatten. Skatteydere, der havde over 8.000 Kr. i Indtægt, kom til at svare en Ekstraskat af den Del, der laa over deres gennemsnitlige Indtægt i de forudgaaende Fredsaar. Det første Aar gav Merindkomstskatten kun 6 Mill. Kr., men senere strammedes Ligningsskalaen, saa den naaede op til 35 pCt., og i de følgende Aar indbragte Merindkomstskatten ialt 385 Mill. Kr. eller praktisk talt *hele Udgiften til Levnedsmidlernes Billiggørelse* og til Dyrtidsforanstaltningerne gennem Krigsperioden. Dyrtiden er blevet flyttet ved Regeringens Politik, sagde de radikale Kandidater under Valgkampen i 1918, og ikke uden Hold i Virkeligheden! Endvidere indførtes en særlig Børsskat af de store Omsetninger, der fandt Sted paa Børsen. Den gav 14—15 Mill. Kr. om Aaret.

I den overordentlige Kommission havde man allerede i Krigens første Tid haft Opmærksomheden henvendt paa *Fragtstigningernes* store Indflydelse paa det hjemlige Prisniveau, og Direktør *Heilbuth* havde rejst Spørgsmaalet om Maksimalfragter for de vigtigste Tilførsler. Som Medlem af Kommissionen stillede Skibsreder Konsul *Lauritzen*, Esbjerg, sig forstaaende overfor denne

Tanke. Den danske Regering foranledigede en nordisk Rederkonference afholdt i Gøteborg til Drøftelse af Spørgsmaalet, men der kom intet positivt ud af Konferencen. Hvad Fragten betød for Varepriser, giver Fragtpristallets Stigning et Begreb om. Fra 100 før Krigen steg det til 495 i 1916, til 994 i 1917 og til 1049 i 1918. Paa en Række Ruter var Stigningen endda større. Som et interessant Eksempel paa den Prisforfalskning, de kæmpemæssige Fragter betød, kan nævnes, at Fragten paa Majs fra Argentina til Danmark i April 1918 var 140 Kr. pr. 1.000 kg, medens Indkøbsprisen for Majs i Argentina kun var ca. 80 Kr. pr. 1.000 kg. Fragten var altsaa omtrent det dobbelte af Varens Pris! I Virkeligheden var Fragtspørgsmaalet ved dets Paavirkning af Korn- og Kulprisen i meget høj Grad bestemmende for hele Prisdannelsen herhjemme saavel i Landbruget som i Industrien. Selv om meget af Fragtstigningen var begrundet i stigende Udgifter til Bemanding, Forsikring o. s. v., viste de mægtige Nettofortjenester dog tilstrækkeligt tydeligt, at Skibsfarten let kunde have baaret en Maksimalfragt for de vigtigste Raastoffer. Efter at Forhandlingerne om en frivillig Overenskomst var strandet, indstillede den overordentlige Kommission til Regeringen at paalægge Skibsfarten en særlig Afgift af Tonnagen eller af Bruttofragten og anvende Afgiften til Nedsættelse af Prisen for Kul og Korn. Rode fulgte Indstillingen og fremsatte Lovforslag om en Afgift paa 20 pCt. af Bruttofragten, dog med Regulering saaledes, at Afgiften kunde stige eller bortfalde efter Fragtens og Rutens Art.

Dette Lovforslag blev et af Krigstidens mest omstridte. Rederne gik voldsomt imod det, og i Bladet »Børsen« fremsattes Trusler om, at Rederierne sikkert vilde foretrække i Fremtiden at sejle mellem fremmede Havne og yderligere overveje, om man ikke stod sig ved at forlægge Virksomhedens Sæde til et andet Land, for Eks. til London i Stedet for København! Danske Skibsfartsinteresser »vil vide at gardere sig«, hed det i »Børsen«, »man vil i de kommende Aar se fremmede Flag vaje over adskillige Skibe, som ellers vilde have gaaet deres Vej over Havene under danske Farver«. Bladet udtalte særlig Indignation over »at se en Mand, der staar som Handelsstandens Tillidsmand indenfor Erhvervslivet, være den drivende Kraft til at lægge nye Byrder paa Erhvervene,« — det var Heilbuth, der sigtedes til. Da Lovforslaget kom til Behandling i Rigsdagen, blev det stærkt kritiseret af Venstre, fordi det byggede paa Bruttofragten, og de Konservative erklærede ikke at ville være med til, hvad de kaldte en Særbeskatning af et enkelt Erhverv. Rode gjorde gældende,

at der ikke var Tale om en Skat i almindelig Forstand, men om at inddrage Skibsfarten under det almindelige Synspunkt, at Erhvervene under de ekstraordinære Forhold ikke kunde unddrage sig Hensynet til det nationale Behov. Derfor havde han ogsaa ¹helst ønsket en Maksimalfragtordning, svarende til Regeringens hele Politik iøvrigt, men naar dette var afvist af Rederne og næppe lod sig gennemføre uden ved frivillig Overenskomst, var en Bruttoafgift til Nedsættelse af Kul- og Foderstofpriser den bedste Vej til en faktisk Beskæring af Fragtsatserne. Om Truslerne i »Børsen« udtalte Rode, at de formentlig var fremsat af naive Folk, der havde spekuleret i Skibsaktier, i al Fald kunde det ikke være Rederne, der fremsatte en saa haarrejsende Tanke som at flytte Virksomheden til London, eftersom de naturligvis kendte Vilkaarene for Skibsfarten i England, hvor Regeringen simpelthen kunde beslaglægge ethvert Skib til Statens

Københavns Børs.

Frugtformaal. Dansk Skibsfart havde allerede ved Lovforslagets Fremsættelse indsejlet et Overskud, der var betydelig større end den samlede Aktiekapital, der var anbragt i den, og Dividenderne var oppe paa 30—40—50 pCt., for et enkelt Selskab endog 100 pCt. Rode opfordrede derfor Rigsdagen til »at skære hurtigt og bestemt gennem alle Indvendinger og føre Lovforslaget til en Afgørelse«.

Men det gik ikke saa let! *Neergaard* anerkendte ganske vist Lovforslagets Formaal og afviste de fremkomne Trusler, men han vilde kun være med til at beskatte Overskudet. Det var under denne Debat, *Neergaard* udtalte de bevingede Ord, at man maatte »passe paa ikke at dræbe Hønen, som lægger

Guldæggene«, en Vending, der ofte citeredes mod Venstre under Valgkampen og sikkert skadede Partiet meget. »Børsen« skrev Dagen efter, at Neergaards Afstandtagen fra Forslaget, som det forelaa, »maatte hilses med den største Tilfredshed«, men blandt Venstres Vælgere var Tilfredsheden knap saa stor. Paa Baggrund af Skibsfartens mægtige Fragter og Fortjenester virkede Neergaards Udtalelser ikke saa lidt forstemmende i Landbokredse. Man havde meget svært ved at forestille sig, at Regeringens Forslag truede Skibsfartens fortsatte Tilværelse, langt mere troligt syntes det Landmændene, at »Hønen med Guldæggene« var ifærd med at forsluge sig og vilde have Gavn af en passende Dæmper paa Appetitten. I denne Retning vilde en Afgift af Bruttofragten virke, fordi forhøjede Fragter ogsaa vilde betyde forhøjede Afgifter for Skibsfarten selv, medens en yderligere Beskatning af Overskudet, udover hvad Merindkomstskatten udgjorde, let kunde overvælttes paa Forbrugerne gennem øget Fragt. *Niels Frederiksen* betegnede under Debatten med fuld Ret Regeringens Forslag som en Prisregulering og hævdede, at det vilde være en god Støtte for Flæskeproduktionen. Ogsaa Professor *Birch* gik i Princippet ind for Forslaget. Overfor *Alex. Foss*, der havde betegnet Regeringens hele økonomiske Politik som »Dilettanterik«, mindede Handelsminister *Hassing Jørgensen* i Debatten om, at hele den Blomstring, vort Erhvervsliv var inde i, var opnaaet i Ly af Regeringens Handels- og Neutralitetspolitik. Den Tak, Regeringen havde faaet fra Storhandelens Side, bestod i Protester og Beklagelser, fortsatte *Hassing-Jørgensen*, men man kunde være overbevist om, at Regeringen vilde fortsætte sine »dilettantiske« Bestræbelser for at lægge Forholdene saaledes tilrette, at de store ikke fik Lov til at udsuge de smaa! Man naaede imidlertid ikke til Enighed i Folketinget og heller ikke i Landstinget, da Venstre fastholdt sin Modstand mod Bruttoafgiften.

Tiden gik til hen i Maj med besværlige Forhandlinger. Som et Udtryk for Stemningen i Venstrekredse paa Landet kan anføres en Artikel i Venstrebladet »Sorø Amtstidende« omkring Midten af April, hvori det hed: »Øjensynlig har der navnlig i Landstinget og vistnok ogsaa hos enkelte Medlemmer af Venstre i Folketinget i nogen Grad været savnet Forstaaelse af — vi vil ikke forudsætte noget værre — Betydningen af denne Sags Vigtighed og snarlige Gennemførelse... Almindelige Vælgere af Venstre deler ikke disse Betæneligheder. De ønsker af ærligt Hjerte denne Skattelov gennemført snarest, de ønsker ikke, at man gaar ned med det anslaaede Skatteheløb. Der vil være Huller

nok til denne Pind, og Redernes Jammerhyl rører ikke Sindene herude«. Venstrefolketingsmanden *Martin Hansen*, der var valgt i Slagelsebladets Læsekreds, udtalte sig paa lignende Maade. P. Th. Nielsen, der iøvrigt var mærket af Sygdom paa dette Tidspunkt og i Løbet af Aaret afgik ved Døden, havde i Folketinget udtalt sig paa Linie med Neergaard, men var derved kommet i en ejendommelig Stilling, idet han som Medlem af den overordentlige Kommission havde tiltraadt dennes Indstilling til Regeringen. Han hævdede nu, at Flæskeproduktionen ikke kunde ønske Statsstøtte paa den Maade, det her var paatænkt, og paa Andelsslagteriernes Delegeretmøde vedtoges paa hans Anbefaling en Resolution i denne Retning. Martin Hansen udtalte da ved nogle offentlige Møder paa Sjælland, at han ikke forstod, at P. Th. Nielsen kunde være med til denne Resolution, thi vel var det maaske en Slags Stolthed, at Landbruget ikke skulde modtage Statsgaver, men Slagteriernes Resolution kunde benyttes af Rederne og blive en hæmmende Klods om Benene for dem, der ønskede at arbejde paa en Gennemførelse af Fragtskatten.

Martin Hansen, 1869–1927.

Omsider havnede Sagen i et Fællesudvalg af de to Ting, og i Fællesudvalgets første Møde, hvor ogsaa Udenrigsministeren deltog, kunde Rode meddele, at der paa Initiativ af Etatsraad H. N. Andersen, der stod udenfor Rederiforeningen, var blevet ført nye Forhandlinger mellem Regeringen og Rederne, og man var enedes om et Forslag til en Ordning. Dette Forslag blev derefter enstemmigt vedtaget i begge Ting. Det gik ud paa en Kombination af billig Tonnage til visse Tilførsler og Ydelse af en Afgift paa ca. 11 Mill. Kr. aarlig. Til at træffe den nærmere Ordning om Tilførsler til nedsat Fragt valgtes et Udvalg af rederikyndige, hvoriblandt Konsul Lauritzen, der ene af Rederne havde støttet Maksimalfragtordningen. Princippet om Maksimalfragt, der var det oprindeligt tilsigtede ved den overordentlige Kommissions og Regeringens Bestræbelser, trængte saaledes omsider igennem, men det havde unægteligt været bedre for Landet og sikkert ogsaa for Skibsfarten selv, om det havde kunnet træde i Virksomhed straks. Paa Grund af de særlige Forhold for Skibsfarten,

der indtraf ved U-Baadskrigens Etablering i 1917, kom Ordningen kun til at virke et Aars Tid.

Foruden Merindkomstskatten bidrog ogsaa den almindelige Indkomst- og Formueskat væsentligt til Dækning af Krigstidens Udgifter. Den gav allerede ved den almindelige Opgang i Erhvervslivets Indtægter et stærkt stigende Provenu, og desuden fik Brandes gennemført en Forhøjelse af Formueskatten. I 1917 lod Venstre imidlertid Regeringen vide, at den ikke kunde vente vedblivende at faa Tilslutning til at tage Dækning alene ved direkte Skatter. »Finansministeren har«, sagde *Neergaard* i Folketinget, »med en vis Ensidighed, forekommer det mig, under hele den nuværende Krigssituation holdt sig til at ville skaffe Indtægter ad Personbeskatningens og Selskabsbeskatningens Vej.« Foruden disse Skatter ønskede *Neergaard* indirekte Afgifter af Luksusvarer. Brandes foreslog derpaa sammen med en Forhøjelse af de direkte Skatter en Beskatning af Øl, Tobak, Vin og Smykker, for Øllets Vedkommende en Fordobling. Senere kom hertil den tidligere omtalte stærke Forhøjelse af Spiritusskatten, der slog fast, at Brændevin var rykket op i Luksusklassen!

Det samlede Billede af Regeringens Skattepolitik var særdeles klart. De Krigsfortjenester, der ikke var blevet begrænsede ved Reguleringspolitiken, maatte afgive en væsentlig Del af deres Udbytte til Staten gennem Skatte-lovene, for at de nødvendige Levnedsmidler kunde holdes nede i Pris. Den Forbrugsbeskatning, der var kommet til, var enten lagt paa de velstilledes Forbrug eller paa Varer, som Smaafolk i al Fald ikke var nødt til at købe. Den overvejende Del af Statens Indtægter kom ind ved direkte Skat, medens det modsatte før havde været Tilfældet.

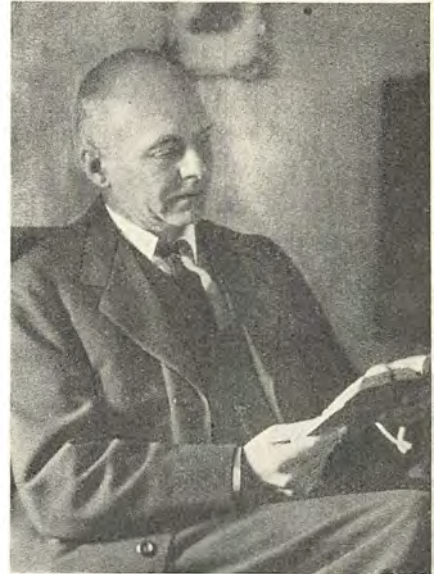
KÆTTERPROCESSEN

Da Kultusministeriet i Foraaret 1916 blev delt i et Undervisningsministerium og et Kirkeministerium og Pastor *Th. Povlsen* blev Kirkeminister, blev den nye Ministers første Opgave at løse *Vaalse-Sagen*. Menigheden i Vaalse paa Falster ønskede Pastor *Arboe Rasmussen* fra Skibsted i Nordjylland kaldet til Sognepræst og indstillede ham som Nr. 1, men samtidig rejste Biskoppen i Aalborg efter Beslutning paa et Bispemøde Anklage mod *Arboe Rasmussen* til Embedsfortabelse for Udtalelser stridende mod Folkekirkens Lære. *Arboe Rasmussen* havde i et Skrift for adskillige Aar siden udtalt sig

respektløst om »den imponerende kirkelige Omnibus« og opfordret frisindede Præster til at »sigte Arvegodset, rens Kirkebygningen og rydde Grunden, saaledes at de slanke Søjler bevares, men alt Smaakrattet forsvinder«. I senere Foredrag i 1910 og 1911 uddybede han sin Mening og hævdede, at Jesu egen Forkyndelse kun var en Forkyndelse om Guds Kærlighed til Mennesker og om, at Mennesker skal elske hverandre, medens den ingen Dogmer opstillede. Biskoppen afkrævede Arboe Rasmussen en Erklæring og mente efter Modtagelsen af denne og efter en personlig Samtale med Arboe Rasmussen, at Sagen kunde stilles i Bero. Men da Arboe Rasmussen i Foraaret 1913 søgte Embedet i Vaalse, blussede Sagen op igen, og Anklagen til Embedsfortabelse blev rejst.

Provsteretten frikendte Arboe Rasmussen, men Landemodet dømte ham, og i Maj 1916 kom hans Sag derpaa for Højesteret. Den vakte meget Røre. Kirkeligt Landsforbund holdt Møder og vedtog Resolutioner, hvori det hed, at Arboe Rasmussen ikke blot bekæmpede Folkekirkens Dogmer, men ogsaa dens Trogrundlag. Midt under Striden kom Udnævnelsen af Pastor *Povlsen*

til Kirkeminister. Den modtoges med stor Tilfredshed i alle frisindede Kredse, ikke blot indenfor Regeringspartierne, men ogsaa i betydelige Venstrekredse. »Sorø Amtstidende« skrev, at man i Ministeriets Ledelse »havde fundet det betimeligt at skyde en Mand med Pastor Povlsens fra alle kirkelige og politiske Sider anerkendte Anseelse og Respekt frem i første Linie under den Mobilisering til Kirkekamp, som man fra Landsforbundets Side truer med; og fra Ministeriets Side forekommer dette os at være et klogt Træk.« Om Pastor Povlsens kirkelige Anskuelser var ingen i Tvivl. Skønt personlig ortodoks havde hele hans Politik gaaet ud paa at udvide Folkekirkens Rummelighed ved en fortsat Frihedsudvikling. Han ønskede ikke en brat Overgang til Frikirke, da han frygtede et deraf følgende klerikalt Præstevælde. Naar Folkekirken derimod bevaredes som den borgerlige Indretning, den var, kunde et frit og frugtbart Menighedsliv trives og udvikles under Menighedens eget Ansvar, indtil Baandet mellem Stat og Kirke engang kunde løses. Arboe Ras-

Pastor Arboe Rasmussen.

mussen Sagen stillede imidlertid den politiske Forhandlingsevne hos Kirke-
ministeren paa en vanskelig Prøve. Højesteret frikendte Arboe Rasmussen,
og det var derefter for Ministeriet givet, at Menigheden i Vaalse maatte have
sit Ønske opfyldt om at faa Arboe Rasmussen til Præst. Men de krigeriske
Toner fra Kirkeligt Landsforbunds Side fortsattes, og Biskop *Wegener* erklære-
rede, at han ikke vilde give Arboe Rasmussen Kollats. Der var dermed spillet

Biskop Wegener.

op til en Konflikt, som kunde være blevet alvorlig nok for Ministeriet at klare. Kirke-
ministeren bragte imidlertid ved et klogt Skridt, der tog Grunden bort under hans Modstandere, Sagen til en Løsning. Under en Forhandling med samtlige Biskopper forelagde han et Forslag til Lov, hvorefter en Præst skulde kunne indsættes uden Kollats og stilles under Kirke-
ministerens Tilsyn, saafremt vedkommende Biskop ikke ønskede at meddele Kollats eller føre Tilsyn med ham. Til dette Lovforslag fik Povlsen alle de forsamlede Biskoppers Tilslutning, hvad »Kristeligt Dagblad« stærkt bebrejdede Biskopperne. Var det blevet vedtaget, vilde man ikke blot have været ude over Arboe Rasmus-

sen-Sagen, men Rammerne for Folkekirken Frihed vilde have været betydeligt udvidet. Forslaget kunde imidlertid ikke gennemføres, da Venstre og Højre gik imod trods Biskoppernes Tilslutning, men det blev alligevel afgørende for den endelige Ordning. Povlsen konstituerede nu Arboe Rasmussen i Embedet uden Biskoppens Medvirken. Ogsaa dette vakte naturligvis Misfornøjelse i de bestemte Kredse, der ønskede Arboe Rasmussen fjernet fra Folkekirken, og Kirkeministeren kom ud for en Misbilligelse i Landstinget, som dog kun vedtoges med Højres Stemmer, medens Venstre ikke stemte og Radikale og Socialdemokrater stemte imod. Landstingets Demonstration var uden nogen som helst Betydning. Vejen til Sagens Løsning var i Virkeligheden angivet ved det Forslag, hvormed Povlsen havde forhandlet sig til Enighed med Biskopperne, selv om den endelige Ordning fik en begrænset Karakter. Da Biskoppen stadig nægtede at føre Tilsyn med Embedet, forelagde Povlsen sit Lovforslag i den ændrede Skikkelse, at det kun for Vaalses Vedkommende flyttede Tilsynet

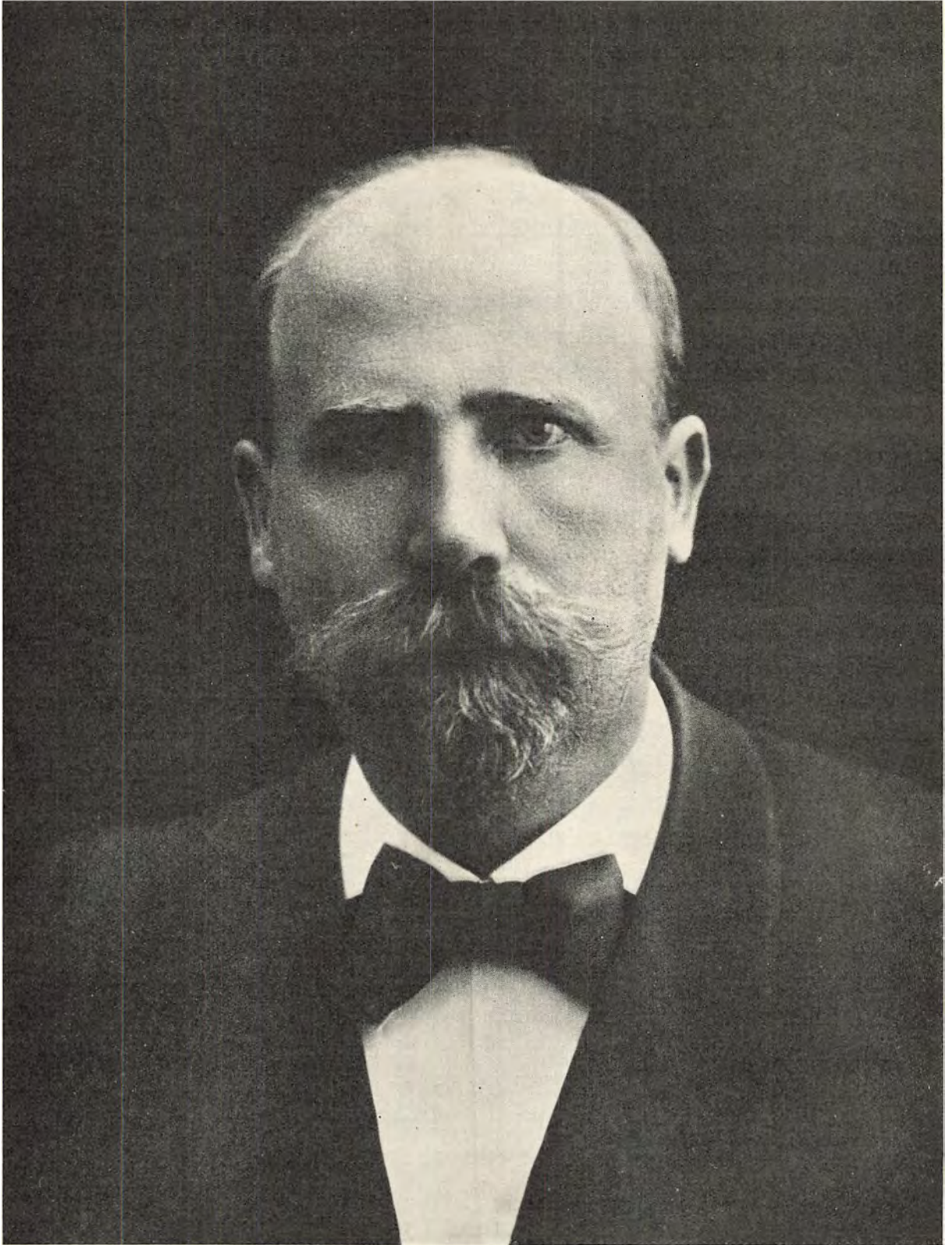
fra Biskoppen til Ministeren, og til denne Særlov gik Venstre med. Den bortfaldt, da Arboe Rasmussen adskillige Aar senere tog sin Afsked.

TH. POVLSEN

Valget af Pastor *Th. Povlsen*, Hvilsager ved Randers, til Folketingsmand for Hornsletkredsen i 1910 vakte Glæde blandt det radikale Venstres Tilhængere Landet over. Valget noteredes som en betydningsfuld Sejr for det nye Parti, og man stillede store Forventninger til den nye Folketingsmands Indsats i Partiets Arbejde. De blev ogsaa opfyldt i fuldt Maal. Ved sin store Arbejdsevne og sin tillidvækkende Personlighed kom Povlsen hurtigt frem i de ledende Politikeres Kreds, blev Formand for Rigsdagsgruppen, ordførende Medlem af Finansudvalget og Kirkeminister i det andet Ministerium Zahle. Det følte altsammen som en Selvfølgelighed. Andre af Partiets Førere i disse Aar havde blændende Egenskaber og Evner, der overstraaled Povlsens. Men ingen nød mere enstemmig Tillid, og ingen værdsattes højere af politiske og personlige Venner. Bag alt, hvad Pastor Povlsen foretog sig, følte man Redelighed og Hjerte.

Povlsen blev ikke Minister, fordi en saadan nu engang skulde findes. Han blev det, fordi netop han var Manden, der behøvedes. Hans særlige Interesser i Politik var Skolen og Kirken, og det blev ham, der udformede det radikale Venstres Politik paa disse Omraader. Han ønskede en høj og klar Himmel over denne Politik, sikker som han var i sin Overbevisning om, at de unges Evner bedst kan ledes frem uden Tvang og Folkets aandelige Liv naa sin rigeste Udvikling uden nogen Uniformering. Usvigelig fulgte han disse Synspunkter. Mange Kvinder og Mænd rundt om i Danmark, ogsaa udenfor det radikale Venstre, har i deres stille Sind ønsket Sejr for Pastor Povlsens Kirkepolitik, samtidig med at de sveg den paa Valgdagen. Pastor Povlsen var mere trofast mod Frisindet end dette mod ham.

Men skønt Pastor Povlsen saaledes ved sine naturlige Forudsætninger blev en kirkepolitisk Fører, er hans Indsats i den øvrige Politik ikke derved stillet i Skyggen. Gennem hele hans politiske Arbejde gik en Understrøm af dyb social Forstaaelse. Han var ivrig for ethvert Fremskridt til Betyggelse af Syge og Fattige, og i Arbejdet for Oprettelse af nye Hjem paa Landet praktiserede han allerede i 1918 ved Udstykningen af Humble Præstegaard paa Langeland

Th. Povlsen.

de Principper for Jord i offentlig Eje, som senere indførtes i de nye Jordlove. Utrætteligt støttede han alt, hvad der kunde bidrage til Udjævning af Klasseforskel og til indbyrdes Forstaaelse af de forskellige Befolkningsdeles Kaar. Den egoistiske Standspolitik og Agitation har han afskyet som faa; og Valgkampe, hvor saadanne Spørgsmaal var i Forgrunden, var ham en Lidelse. Under de danske Sønderjyders nationale Kamp var han deres gode Talsmand, og et særligt Omraade, hvor hans varme menneskelige Følelser kunde gøre sig gældende, fandt han i Arbejdet for den grønlandske Befolkning. Han var Partiets Repræsentant i Rigsdagens Grønlandsudvalg, har foretaget flere Rejser til Grønland med grundigt Studium af Forholdene deroppe og er stadig Formand for Foreningen for grønlandske Børn. Med stor Interesse fulgte han ogsaa Folkeforbundsarbejdet, hvis Idealer helt laa paa Linie med hans, og han deltog paa sit Partis Vegne i flere af Delegeretforsamlingerne i Geneve. Endelig viste han i sit Rigsdagsarbejde megen Forstaaelse ved Afgørelsen af Spørgsmaal vedrørende Videnskab og Kunst.

Efter sin Ministertid blev Povlsen Medlem af Finansudvalget og af Rigsdagens Præsidium. Han fik ved Siden af Rigsdagsarbejdet Tid til en Foredragsvirksomhed af betydeligt Omfang Landet over, mest ved Skolemøder, Højskolemøder og folkelige Sommermøder, — de politiske Kampmøder tog han meget nødtigt ud til. De senere Aar af sin politiske Gerning opfattede han vistnok selv hovedsageligt som en Vagttjeneste mod ethvert Tilløb til Fremstød fra den kirkelige Reaktion. Og det var en Vagt, hvor der ikke blev sovet! Som Medlem i en halv Snes Aar af det kirkelige Udvalg, der nedsattes af Ministeriet Madsen Mygdal og fortsattes under Ministeriet Stauning, afviste han med stor Kraft og til enhver Tid de Antydninger af at aabne Vej til en Kirkeforfatning, som her fremkom.

Povlsen trak sig tilbage fra Rigsdagen i 1935 efter 25 Aars hæderfuldt politisk Arbejde.

Ø-SALG OG KONTROLMINISTRE

Nyvalg til Rigsdagen skulde efter den nye Grundlov afholdes i Forsommeren 1916, hvis ikke Tidsbestemmelsen forinden blev ændret. Men det blev den. I Januar 1916 kom der fra det konservative Folkeparti, der var dannet ved Sammenslutning af Højre og de Frikonservative, Henvendelse til Regeringen

Kort over de vestindiske Øer.

med Opfordring til at søge Valget udsat. »Det ligger ligefor«, hed det i Partiets Henvendelse, »at offentlig og saare let lidenskabelig Diskussion paa Vælgermøder Landet over om vore Forsvarsforanstaltninger til Neutralitetens Hævdelse, om vor Handelspolitik og Landets Stilling under denne og andre dermed i Forbindelse staaende Spørgsmaal kan faa en Karakter, hvorved der gøres Landet en Skade, imod hvilket det, at man udskyder et Valg, der kan udskydes, er for intet at regne«. Da det konservative Parti fastholdt Ønsket om Valgets Udsættelse ogsaa efter at Venstre havde udtalt sig for dets Afholdelse, blev Sagen drøftet i et lukket Rigsdagsmøde, og efter Mødet anmodede Regeringen hvert af Partierne om skriftligt at tilkendegive, om de ønskede Udsættelse, idet Ministeriet ikke lagde Skjul paa, at hvis blot et enkelt Parti gjorde Modstand mod Udsættelse, vilde Valget blive afholdt. Da de Konservatives, Socialdemokratiets og det radikale Venstres Svar var for Udsættelse og Venstre erklærede, at Partiet overfor et Forslag om Udsættelse vilde undlade at stemme, blev et Lovforslag om Udsættelse af Grundlovens Ikrafttræ-

den til 5. Juni 1917 fremsat. Det vedtoges i Marts med de tre Partiers Stemmer, medens Venstre ikke stemte.

I Foraaret 1916 optoges *Hage* i Ministeriet, først som midlertidig Finansminister under Brandes' langvarige Sygdom, derpaa som Handelsminister, hvorved Trafikminister Hassing Jørgensen aflastedes for det ene af sine Embedsomraader. I August samme Aar trængte sig en Sag frem til Løsning, som kom til at spille en vigtig politisk Rolle. Det var Salget af de dansk-vestindiske Øer. Spørgsmaalet havde ofte været til Drøftelse herhjemme, idet Amerika havde ønsket at erhverve Øerne og der ogsaa i den danske Rigsdag var et udbredt Ønske om at sælge dem. Baade i Højres Tid og efter Aarhundredskiftet var der forhandlet med Amerika om Salg. Det konservative Ministerium Frijs Frijsenborg forhandlede i 1868, Estrup talte for Salg i 1892, Reedtz-Thott forhandlede derom i 1896, Ministeriet Hørring var ivrig for Salg i 1899 og den første Venstre-regering forhandlede ligeledes, men fik Salgsforslaget forkastet i Landstinget. Da Salgsplanerne var strandet i 1902, blev der i de følgende Aar af en Kreds af Mænd og Selskaber med Etatsraad H. N. *Andersen*, G. A. *Hagemann*, Admiral *Richelieu* og Landstingsmand *Holger Petersen* i Spidsen gjort et energisk Forsøg paa at ophjælpe Øernes Erhvervsliv, og man knyttede navnlig Forhaabninger til en stigende Benyttelse af Sct. Thomas Havn. Bestræbelserne for at skabe bedre Forhold lykkedes imidlertid ikke, og det blev mere og mere klart, at Danmark ikke var i Stand til at give Øerne en rolig og god Udvikling. Tilstanden paa Øerne nærmede sig Opløsning. Misfornøjelsen gærede i den indfødte Negerbefolkning, og der opstod meget stærke Gnidninger mellem dennes Ledere og den danske Guvernør *Helweg Larsen*. Danmark maatte sende Krydseren »Valkyrien« derover for at dæmpe Uroen, men i Virkeligheden var Tilliden til det danske Kolonistyre aldeles undergravet, og Øerne var sunket ned i en økonomisk Misère, som Danmark slet ikke havde Betingelser for at afhjælpe. I 1913 havde Amerika ønsket Forhandlinger om Øerne, men den danske Regering, der var dannet som et Grund-

Guvernør Helweg Larsen.

Havnen ved St. Thomas.

lovsministerium, mente ikke, at den burde rejse Sagen, hvis det kunde undgaas. I Oktober 1915 fremsatte Amerika paany Ønske om at overtage Øerne, og det føjedes nu til, at disse ved Panamakanalens Fuldførelse og Verdenskrigens Udbrud havde faaet en forøget militær Interesse, der under visse Forhold kunde nødvendiggøre militær Besættelse. Den danske Regering ansaa det derefter for rigtigt at optage Forhandlinger om Øernes Afhændelse. Udenrigsministeren henvendte sig om Sagen saavel til Partiformændene paa Rigsdagen som til de Mænd, der gennem Ophjælpsningsforsøgene havde faaet et grundigt Kendskab til Forholdene, og Samtalerne gav det Resultat, at der øjensynligt var et stort Flertal, der delte Ministeriets Opfattelse. Udenrigsministeriet paabegyndte da Forhandlingerne med Amerika. Efter Aftale med de amerikanske Forhandlere maatte imidlertid intet komme offentlig frem om Sagen, før Forhandlingerne var afsluttet, og dette blev af Udenrigsministeren meddelt Partiformændene med den Tilføjelse, at eventuelle Forlydender om Forhandlingerne derfor vilde blive kategorisk dementerede. Da der senere fremkom saadanne Forlydender, afgav Finansminister *Brandes* paa Henvendelse fra et Hovedstadsblad et bestemt Dementi.

Forhandlingerne førte i Sommeren 1916 til en Overenskomst med Amerika om en Afhændelsestraktat. Fra dansk Side lagde man Vægt paa, at der samtidig med Ø-Spørgsmaalets Løsning kom en Afklaring af Amerikas Stilling til Grønland, og dette lykkedes. Traktaten kom til at gaa ud paa, at de Vestindiske Øer skulde overdrages Amerika for 25 Mill. Dollars, ca. 90 Mill. danske Kroner, og at Amerika samtidig anerkendte Danmarks Højhedsret over hele Grønland. Det var en langt større Sum, end der nogensinde tidligere havde været Tale om, og endvidere var Grønlands-Aftalen en betydelig Styrkelse af vore Interesser i denne Koloni. Alligevel rejste der sig hidsig Modstand mod Traktaten. Den kom oprindeligt mindre fra Rigsdagen end fra en Del af den konservative Presse, der straks anslog de højere nationale Streng; men da *I. C. Christensen* greb Spørgsmaalet som en Anledning til at fremkalde politiske Vanskeligheder for Ministeriet, udviklede Sagen sig hurtigt til en almindelig Krise. Traktaten blev undertegnet i New York den 4. August. Da den forelagdes Folketinget den 10. August, udtalte *I. C. Christensen*, at Venstre under almindelige Forhold nu som før vilde være stemt for Øernes Afhændelse, men Forholdene var ekstraordinære, og den siddende Rigsdag burde ikke afgøre store Spørgsmaal, hvorom der var Strid. Han stillede derfor en Dagsorden om, at saafremt Salget ikke kunde udsættes til efter Krigen, burde Beslutningen i alt Fald træffes af en Rigsdag valgt i Henhold til den nye Grundlov. Denne Dagsorden forkastedes, og i Stedet stillede Regeringspartierne Forslag om, at en Folkeafstemning skulde afgøre Spørgsmaalet om Salget. Der laa ! dette Forslag baade en reel Løsning og et Skaktræk mod *I. C. Christensens* Manøvre, idet Spørgsmaalet om Rigsdagens Kompetence dermed var gledet i Baggrunden. Naar Venstre stemte mod Forslaget, var det en Tilstaaelse af, at ikke saglige, men politiske Grunde dikterede Partiet dets Stilling. Forslaget vedtoges med 66 Stemmer mod 44, og det blev til syvende og sidst ad denne Vej, Sagen løstes, selvom det først skete efter megen Blæst og stor Ravage!

Saavel under Debatten i Folketinget som i en Række Oppositionsblade blev *Brandes* voldsomt angrebet, fordi han i Strid med de faktiske Forhold havde dementeret, at der fandt Salgsforhandlinger Sted. Angrebene gjaldt iøvrigt ogsaa *Scavenius*, der ligeledes havde udstedt Dementier. Flere Oppositionstalere erklærede i Folketinget med megen Forargelse, at man herefter ikke mere kunde stole paa Ministrenes Udtalelser og Erklæringer! Længst ude var Venstremændene *Munk Poulsen* og Professor *Starcke*, der anstillede henholds-

vis kristelige og filosofiske Betragtninger over de moralske Følger af, at de to Ministre havde »løjet«. *Brandes* svarede, at han kun havde gjort sin Pligt, naar han i Henhold til den udtrykkelige Aftale med Amerika havde dementeret Forhandlingerne, og at enhver anden Maade at dementere paa end ved et klart Nej vilde have været i Strid med Aftalen. »Fra det første Øjeblik, da Forhandlingerne begyndte mellem de to Stater, var det en absolut Forudsætning«, udtalte *Brandes*, »at disse Forhandlinger skulde føres i Fortrolighed, og denne

•Valkyrien• paa Vagt ved St. Croix.

Forudsætning maatte overholdes af enhver, som kendte Forhandlingerne. Det var fuldkommen umuligt for nogen Minister eller nogen anden Embedsmand at lade være med at bevare den Hemmelighed, som var ham betroet. Hvad var det egentlig, jeg skulde have svaret Journalisten, da han spurgte mig: Er der Forhandlinger? Skulde jeg have sagt ja, naar det drejede sig om

en Hemmelighed, som var mig betroet som Embedsmand, og som burde holdes hemmelig af internationale Hensyn? Havde jeg afvist Spørgsmaalet, havde det været en Bekræftelse. . . . Naar man skal fortie noget, fortier man det, hvis man er et hæderligt Menneske.« De to forargede Venstremænd kom meget uheldigt afsted, da *Vilh. Rasmussen* og *Borgbjerg* under Debatten begyndte at citere Afsnit af en Afhandling af *Starcke* fra 1897, hvor *Starcke* havde ført et meget veltalende Forsvar for Nødløgnens Berettigelse og bl. a. skrevet, at »det er saa langt fra, at der kan tvivles om, hvorvidt en Nødløgn, der frelser Fædrelandet, Familien eller Venner, er forsvarlig, at den endogsaa utvivlsomt er en Pligt«. *Starcke* forsøgte at bestride Anvendelsen af denne Betragtning paa Ministerdementierne, idet han mente, Ministrene nok kunde have føjet Ordene saaledes, at de ikke talte direkte Usandhed! *Munk Poulsen* skød sig med et Sideblik til *Starcke* ind under, at det kun var Fritænkeres Etik, der her var oplæst, hvorimod *Kristne* aldrig kunde godkende noget saadant! Saa rekvirerede *Borgbjerg* fra Rigsdagsbiblioteket *Biskop Martensens kristelige Etik* og paaviste, at *Martensen* netop hævdede Nødløgnens kristelige Berettigelse

og havde skrevet, at dens Form er en individuel Sag, men at en retskaffen resolut Mand vil benytte den klare Form for Benægtelse af en Sandhed, der maa skjules. Martensen vender sig, sagde Borgbjerg, netop med skarp For dømmelse mod den Form, som Starcke anbefaler, idet han siger, at denne fører til Tvetydighed, der gaar over i Jesuitisme og nemt ender i en Sofisme, der er meget værre end Løgneren! Munk Poulsen svarede ikke herpaa, men har formentlig omend for sent indset det ubetænksomme i at udfordre et teologisk-etisk Arsenal af Dimensioner som Borgbjergs!

Rigsdagsdebatten var dog den rene Idyl i Sammenligning med, hvad der flød gennem Avisernes Spalter. Det blev efterhaanden den rene Vildskab! »Hvorlænge vil Konge og Folk lade sig regere af Mænd, for hvem Sandhed, Ære og Ret ikke synes at eksistere?«, skrev en Indsender i »København«. Digteren Valdemar Rørdam skrev: »Løgneren gav under Verdenskrigen Landet en Forsvarsfjende til Forsvarsminister. . . Det er den samme Løgn, der nu mod konstant Betaling stryger Dannebrog og lader en ny Stump af Danmark stryge. . . Bort med de Løgnere! Stryge vort Flag for Penge, det gør vi ikke. Heller ikke for Trusler. Vi er et Folk, ikke en Flok Hunde. . .«. At vi selv i sin Tid havde købt Øerne for Penge, som imidlertid viste sig meget daarligt anbragt, havde den vrede Digter øjensynlig glemt. Provst *Nordentoft* skrev i Bladet »Hovedstaden: »Inden de nye Valg bør Regeringen være fejlet væk af den langt om længe lysvaagne, harmdirrende offentlige Mening«, i Stedet skulde dannes et Forretningsministerium, thi »der findes da endnu hæderlige og dygtige Mænd i Danmark.« »Kristeligt Dagblad« skrev: »Derfor er der nu ikke længere Mulighed for, at denne Regering kan gennemføre noget i Danmarks Navn, thi hvad der skal ske i Danmarks Navn, maa være uangribeligt, hæderligt og redeligt.« Biskop *Ostenfeld* rykkede ud med et aabent Brev til Zahle, hvori han højtideligt meddelte, at der var »rokket ved Grundpillerne for vort Folks Liv«, hvorfor Zahle indtrængende anmodedes om, »at formaa de to Ministre til at forlade deres Stillinger.« Det hele var Skaberi og Vaas. Naturligvis kunde Ministrene ikke til Offentligheden udlevere en Sag, som de havde aftalt skulde være fortrolig, og naturligvis kunde Angriberne ikke faa fornuftige Mennesker til at tro, at Ministrene vilde have handlet mere redeligt ved at forsøge at dække en Statshemmelighed med en tvetydig Udtalelse, forsynet med et Par Rævedudgange. Hykleriet i Angrebene kaldte da ogsaa hurtigt Protester frem i Bladene saavel mod Benyttelsen af Kristendommen til disse Angreb som mod

selve Urimeligheden i Kritiken. Den konservative fhv. Stiftamtmand, Overpræsident *Jonquières* betegnede i en Artikel Angrebene mod Brandes som aldeles ubegrundede, da enhver Statsmand kunde komme i en Situation, hvor det var hans Pligt at afgive en objektiv urigtig Erklæring. Landhusholdnings-selskabets Præsident, Kammerherre C. *Bech*, Engelholm, gav kraftig Tilslutning til *Jonquières*. En Række Præster, bl. a. Valgmenighedspræsterne *Poul Boisen* og *V. Brücher* og Sognepræst *Aksel Plenge*, tog Bladet fra Mundén og sagde Angriberne nogle drøje Sandheder. Pastor *Plenge* skrev saaledes i »Politiken»: »Ikke alene som Kristen, men slet og ret som hæderlig Borger skal jeg ikke undlade at stemple det som ganske anderledes gement, end hvad Brandes har gjort. . . naar »kristelige« og »nationale« Partier og Blade nu har benyttet det forefaldne til et ganske farisæisk og hyklerisk Overfald paa Ministerens Person, øjensynlig for at fremme partipolitiske Formaal og tilfredsstille Had og Nid og Nag«. Den kraftigste Reaktion var maaske den, der kom fra Sognepræst *E. Bjørnbak*, Sdr. Onsild, en Ætling af de gamle Bondehøvdinge; han skrev i jydsk radikale Blade følgende skarpe Linier: »Den skinhellige Hjord, der er blevet mobiliseret i disse Dage og vil slaa sig op ved den tarveligste og ynkeligste Farisæisme, det mest nederdrægtige Bigotteri, den er fordærlig for et Land og et Folk, om noget er det. Det er her som i Menigheden: de vantro og Fritænkerne er ikke saa farlige for den som de skinhellige, der findes iblandt den. Danske Mænd og Kvinder! Vogt jer for de skinhellige«!

Da det oplystes, at Højreministeren *Lüttichau* i sin Tid havde dementeret et Rygte om Salgsforhandlinger, skønt han paa det Tidspunkt forhandlede om Salg, samt at baade I. C. *Christensen* og *Neergaard* i deres Ministertid havde været i Situationer, hvor de af statslige Hensyn havde maattet udstede Dementier i Strid med de virkelige Forhold, blev det efterhaanden umuligt for Regeringens Angribere at holde Gassen i Ballonen, og den oppustede Bevægelse ebbede ud. »Grundpillerne for vort Folks Liv« klarede sig endda, men tilbage blev et Indtryk af den Forbitrelse, der stadig raadede i visse Kredse over, at det var en radikal Regering, der ledede Landet under Krigen.

I Landstinget blev det hurtigt klart, at der ikke kunde skaffes Flertal for Ø-Salgets Afgørelse paa den af Folketinget vedtagne Maade. Grev *Frijs* var ganske vist stemt for Salget og nogenlunde uberørt af hele den politiske Kampagne. I et konservativt Partimøde erklærede han, at han stadig for Landets Skyld var imod Afholdelse af Valg, da *Scavenius* var den eneste, der kendte

alle Neutralitetspolitikens Traade. Men bortset fra Grev Frijs og hans nærmeste politiske Venner stod de Konservative og Venstre i Landstinget øjensynlig sammen om den af I. C. Christensen dikterede Stilling. Regeringen erklærede da, at et Valg var uundgaaeligt og snarest vilde blive afholdt. Man regnede paa dette Tidspunkt saa sikkert med Valget, at Forhandlinger mellem Partierne om Valgsamarbejde paabegyndtes. Midt under Landstingets Møde den 16. August, hvor Sagen var sat paa Dagsordenen til den afsluttende Debat, blev Forhandlingerne imidlertid afbrudt ved at Brandes anmodede Tingets Formand og Formændene for Partigrupperne samt Grev Frijs om at modtage en Meddelse af Konseilspræsidenten i Landstingets Ministerværelse. Zahles Meddelelse gik ud paa, at han om Formiddagen havde været kaldt til Kongen, der havde udtrykt sin Bekymring ved for Tiden at lade afholde Valg og forespurgt ham, om han ved Henvendelse til Rigsdagens ledende Mænd vilde undersøge, hvorvidt der var Mulighed for at danne et Ministerium af alle Partier til Afværgelse af Valg. Zahle gav samme Dag denne Meddelelse ogsaa til Partiformændene i Folketinget, og den 19. August var Partiformændene tilsagt til Møde hos Kongen sammen med Konseilspræsidenten, hvor Kongen rettede Opfordring til alle de forsamlede Politikere om at søge et Samlingsministerium dannet, saaledes at »enhver Vælger under Utryghedstiden er repræsenteret i Kongens Raad«.

I de følgende Uger forhandlede der saa herom mellem Partierne. Vanskelighederne var dog selvsagt store. Man kunde ikke skyde Ø-Spørgsmaalet hen til et nyt Ministerium, der eventuelt var bunduenigt derom. Man kunde lige-saalidt danne et Ministerium, der ikke kunde tiltræde den økonomiske Politik, Folketingsflertallet ønskede ført. Og først og sidst maatte det undgaas, at Dannelsen af en ny Regering kunde opfattes i Udlandet som en Ændring i Landets

»Turde jeg ikke bede de Herrer se lidt venlige
nde. Satire i »Klods-Hans« af Kongens Opfordring
til Samling.

Neutralitetspolitik. Det radikale Venstre erklærede sig dog villigt til at støtte Dannelsen af et Samlingsministerium paa Betingelse af, at Flertallet i Ministeriet var i Overensstemmelse med Folketingets Flertal, at Udenrigsministeren fortsatte, og at der var Enighed om Formen for Fremme af Ø-Salget. Som Konseilspræsident foreslog man Zahle eller Scavenius. Forslaget støttedes af Socialdemokratiet, men afvistes af Venstre og de Konservative. Venstre opgav dog nu Kravet om Valg før Afgørelse af Ø-Salget og gik ind paa Tanken om Folkeafstemning, hvis det nye Ministerium efter at have optaget Traktaten til ny Undersøgelse kunde enes om Øernes Afhændelse; man foreslog iøvrigt Ministeriet sammensat af tre fra hvert af Partierne og til Konseilspræsident ønskede man en Mand, der ikke havde taget saa stærk Del i Striden for Eks. Hage eller Frijs. Hertil svarede det radikale Venstre og Socialdemokratiet, at man maatte fastholde, at det vestindiske Spørgsmaal ikke kunde henligge som et uløst Spørgsmaal indenfor et nyt Ministerium, da eventuel Uenighed om Resultatet af den nye Undersøgelse straks vilde umuliggøre Ministeriets Virksomhed, derimod var man villig til Forhandling med Partierne om, hvem man overfor Kongen skulde anbefale til Chef for et Blandingsministerium, naar der blot var Sikkerhed for, at dets Flertal svarede til Folketingsflertallet. Selve Sammensætningen af Ministeriet var der saaledes en tilsyneladende Mulighed for, at man kunde enes om, men det nyttede ikke stort, naar man var uenige om Grundlaget for Ministeriets Politik i det Spørgsmaal, det først og fremmest skulde løse! Forhandlingerne sluttede derfor uden noget positivt Resultat, og Landstingsflertallet vedtog Oppositionens Dagsorden fra Folketinget, idet dog Frijs, Hey og Theilmann ikke stemte derfor.

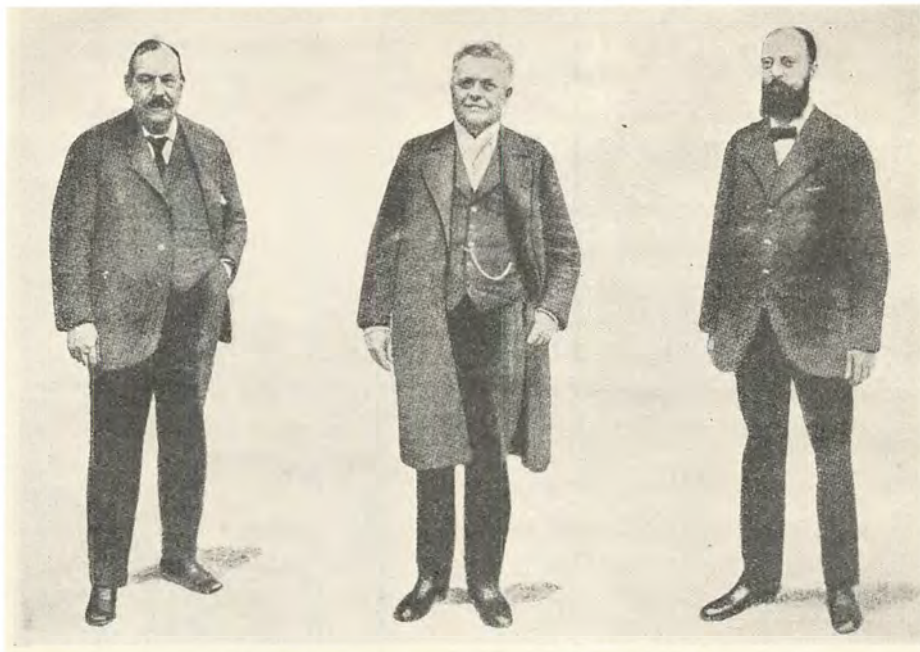
Regeringen indbragte nu i Overensstemmelse med sin Erklæring Forslag i Folketinget om Grundlovens Ikrafttræden og Afholdelse af Valg. De Konservative, der sønderledes af indre Uenighed, blev imidlertid mere og mere betænkelige ved at have ladet sig bruge i I. C. Christensens Manøvrer, og kort før Valgforslaget kunde ventes vedtaget, opfordrede de Regeringen til at lade Forhandlingerne genoptage om Dannelse af et Samlingsministerium, idet de foreslog, at der skulde nedsættes en Kommission til at afgive Betænkning om Ø-Salget, hvorefter Folkeafstemning skulde finde Sted til Sagens Afgørelse. Heller ikke nu kom man til Enighed om et Samlingsministerium, men da Forhandlingerne herom paany var bristede, antog Regeringen Forslaget om Nedsættelse af en Kommission for at faa denne Udvej prøvet, og et Regeringsforslag herom

fremstilles i Landstinget. Det førte til nye og lange Debatter, hvorunder Rode vendte sig skarpt mod Venstre og de Konservative for deres Leflen med de Kredse og Stemninger, der havde samlet sig om de mest nationalistiske Presseorganer i Landet og pisket en Bevægelse frem mod Afstaaelse af Øerne. »Den Situation, hvori vi staar«, sagde Rode, »og hvori Venstre har givet op ethvert sagligt Standpunkt i Ø-Spørgsmaalet, er fremkaldt af og ved Elementer i Befolkningen, som ikke repræsenterer den af alle Partier her i Rigsdagen hævdede ligelige og absolutte Neutralitet. Den er baaret frem med fanatisk Tilslutning og Styrke fra Kredse i Befolkningen, som er absolut uneutrale. . . De har for første Gang efter to Aars Verdenskrig formaaet ved en Stemning at rive med sig, saaledes at dels et Parti, de Konservative, har bøjet sig for disse Stemninger, og dels et andet Parti, Venstre, har besluttet sig til at bruge dem«. I. C. Christensen protesterede i Folketinget mod Rodes Tale, og Protesterne gentoges i Venstres Presse, men Rodes Karakteristik var ikke destomindre velbegrundet. For Eks. havde Bladet »Vort Land« aabenlyst forlangt, at Regeringen skulde »ændre Kurs, thi det kræver Landets sande Tarv«. Ugebladet »Fædrelandet« skrev gentagne Gange om »Tyskerkursen«, der beroede paa »skælvende Frygt for dets Vaabenstyrke«. I »Jyllandsposten« skrev Dr. Hansen at »vor Inddragelse i Kri-gen vil heldigvis feje adskilligt Skrammel tilside og skaffe nye Livsbetingelser og ny Kraft i en ny Konservatisme«. En lang Række Artikler af lignende Karakter fremkom i disse Organer med Opfordringer til at faa Regeringen fjernet og »Kursen ændret«. At denne Kampagne indgik som et Led i Oppositionspolitikken paa de vestindiske Øers Salg lod sig ikke bestride. Rode opfordrede Gang paa Gang I. C. Christensen til at tage Afstand fra denne Agitation og sige de paagældende Blade og Kredse et advarende Ord, men I. C. Christensen svarede blot, at han stod ikke til Ansvar for, hvad andre skrev!

»I den vestindiske Kommission er det gaaet varmt til. Der har været heftige Sammenstød mellem Schovelin, Borgbjerg og Stengerik«. Satire i »Klods Hans«.

Forslaget om Kommission og Folkeafstemning havnede i et Fællesudvalg af de to Ting, og den 27. September udkastede *Hey* i Samraad med Frijs den Tanke i Fællesudvalget, at man skulde søge Forstaaelse opnaaet paa Grundlag af, at der i Ministeriet optoges en Repræsentant for hver af de andre Partier som Ministre uden Portefølje. Og det blev saa omsider Løsningen. Den 30. Septem-

De tre Kontrolministre, fra venstre Rottbøll, I. C. Christensen og Th. Stauning.

ber 1916 afsluttedes Overenskomst om Kommissionsnedsættelse og Folkeafstemning samt om Optagelse af de tre »Kontrolministre« i Regeringen, og samme Dag udpegede Partierne henholdsvis *Stauning* fra Socialdemokratiet, *I. C. Christensen* fra Venstre og *Rottbøll* fra de Konservative. Kontrolministrenes Opgave blev paa deres Partiers Vegne at forhandle med Ministeriet, saaledes at unyttige Stridigheder kunde undgaas. De havde Lejlighed til indenfor Ministeriet at deltage i Behandlingen af alle Lovforslag og vigtige Regeringshandling og kunde forlange en Sags endelige Afgørelse i Ministermøderne udsat, til de havde forhandlet med deres Partier. Et Led i Overenskomsten var, at Valgene udsattes til Foraaret 1917, og at der derefter yderligere kunde fremsættes Forslag om Udsættelse, hvis Krigen stadig vedvarede.

Selv om Kontrolministerordningen i sig selv ikke var særlig værdifuld, havde Regeringspartierne kun Grund til at hilse Overenskomsten med Tilfredshed, da

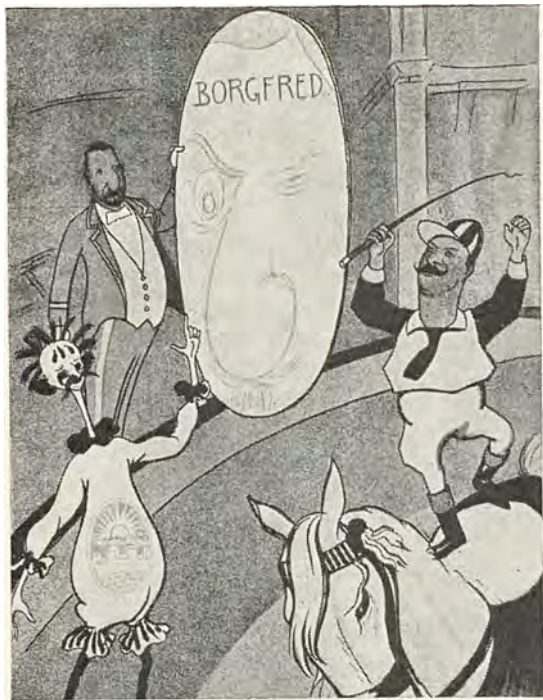
den sikrede den tilsigtede Løsning af det vestindiske Spørgsmaal og Valgspørgsmaalet. Naar ogsaa Venstre og de Konservative gik med, skønt de maatte opgive Kravet om Ø-Salgets Udskydelse, skyldtes det utvivlsomt en voksende Følelse af, at et Valg paa det foreliggende Grundlag ikke vilde være blevet gunstigt for dem. Venstrebladet »Roskilde Dagblad« skrev med en pudsig Vending, at I. C. Christensens Indtræden i Ministeriet »vil være et væsentligt Bidrag til at faa Ende paa Pjanket og skabe Ro«. Sikkert var der i Befolkningen et stærkt Ønske om, at Pjanket skulde have Ende, og Oppositionspartiernes Vælgere var i Almindelighed kritisk indstillet overfor hele Spektaklet paa Rigsdagen og den vilde Pressekampagne. De chauvinistiske Blade, der havde været forrest i Kampagnen, var derimod rasende over Udgangen, og de kastede nu deres Vrede paa Venstre og de Konservative i Rigsdagen, der var gaaet ind paa »det skammelige Forlig«. »I Korthed kan det siges«, skrev »Kristeligt Dagblad«, »at Ministeriet faar sin Vilje, og at Oppositionen som Pant paa sin Overgivelse udleverer to Gidsler«. »Overenskomsten er en ganske aabenbar Underkastelse overfor de radikale og socialistiske Krav«, skrev »Aarhus Stiftstidende«, »idet Venstre og de Konservative har opgivet alle deres Standpunkter«. Salget af de vestindiske Øer gik nu hurtigt i Orden. Af den nedsatte Kommissions 30 Medlemmer anbefalede de 23 at godkende Salgstraktaten. Modstanderne satte en stærk Agitation ind ved Møder forud for Folkeafstemningen, men alle Beretninger fra Øerne, derunder ogsaa Kolonialraadens indtrængende Henstillinger til Kommissionen, talte for Salget. Ved Folkeafstemningen i December 1916 stemte 284.000 for og 158.000 imod Afstaaelsen. I Folketinget vedtoges Salgstraktaten derpaa med 90 Stemmer mod 16, i Landstinget med 40 mod 19.

Trillinger. — Satire i »Klods Hans« af Kontrolministerinstitutionens Tilblivelse.

Kort efter kom Kontrolministerordningen ud for en haard Prøve, der nær

havde sprængt den efter faa Maaneders Bestaaen. Det skyldtes en Strid om *Stauings* Deltagelse i Foraaret 1917 i nogle Sammenkomster i Stockholm, hvor Socialdemokrater fra forskellige Lande drøftede Muligheden af en Fredskonference. Scavenius gjorde Stauning opmærksom paa, at hans Stilling som dansk Minister krævede megen Forsigtighed overfor Fredsbestræbelser, der kunde udlægges til Fordel for en af de krigsførende Parter, og Stauning erklærede sig

•Cirkus Piper• — Satire i •Klods-Hans: U.-P.-Minister Rottbøll har nægtet at sprænge Borgfreden.

villig til at forhandle med Udenrigsministeren, før hans Parti tog Beslutning om hans Deltagelse i den egentlige Konference. Dette meddeltes i et Ministermøde, og ingen gjorde derefter Indvendinger. Imidlertid fremkom der i et tysk Blad et Interview med Stauning, optaget i Stockholm, hvori paa urigtig Maade var gengivet nogle Udtalelser, som Stauning straks berigtigede; de drejede sig om Kapitalismens almindelige Indflydelse som Aarsag til Krig, men det tyske Blad havde paa egen Haand givet dem speciel Adresse til Amerika. Ogsaa herom gaves Meddelelse i et Ministermøde, og Konseilspræsidenten udtalte i Mødet, at han derefter gik ud fra, at Staunings Deltagelse i de forberedende Drøftelser i

Stockholm var akcepteret fra alle Sider, medens det derimod forudsattes, at han ikke deltog i selve Konferencen og dens Afgørelser. Paa dette Grundlag var der saaledes Enighed i Ministeriet, men nu rejste konservative Rigsdagspolitikere under Pres af de konservative Blade en Aktion paa Spørgsmaalet. De havde næppe gjort det, hvis de havde anet Resultatet! Først krævede de Staunings Demission, og da dette afvistes som ganske uberettiget og ogsaa af I. C. Christensen betegnedes som urimeligt, forlangte de, at *Rottbøll* skulde demissionere. Blod vilde man se! Rottbøll indgav da sin Demissionsbegæring, og Venstre bemyndigede I. C. Christensen til at gøre det samme »en af de nærmeste Dage«. I disse nærmeste Dage blev Blodbadet imidlertid afværget paa den for de Konservative ubehagelige Maade, at Kongen efter Zahles snilde Raad tilkendegav

Rottbøll, at det vilde være urigtigt at træde tilbage. Da Rottbøll sikkert selv havde fundet de Konservatives Aktion ganske ubeføjet, fulgte han Kongens Henstilling og trak sin Afskedsbegæring tilbage, hvorved ogsaa I. C. Christensen kunde fortsætte. Den konservative Rigsdagsgruppe var saaledes havnet i en Situation, der paa een Gang var latterlig og pinlig og kun kunde ende i forøget Splid og Frafald. Man bed Tænderne sammen og ekskluderede Rottbøll af Partiet, men det førte til, at Grev Frijs og seks Medlemmer traadte ud og lod den frikonservative Gruppe genopstaa. Partiet var paany revnet! Det udstedte kort efter en Erklæring om, at det fra nu af maatte forbeholde sig »en frit stillet Oppositions fulde Handlefrihed«, hvilket uden Lidenskab toges til Efterretning.

ARBEJDSPROGRAM UNDER DEN NYE GRUNDLOV

Medens Rigsdagspolitiken gik sin Gang, forberedtes indenfor det radikale Venstres Landsforbund den Arbejdstid for Virkeliggørelsen af Partiets Idéer, man haabede vilde komme under den nye Grundlov, naar Krigen var endt. De tydeligt Brøst i Samfundstilstanden, Krigstiden afslørede, virkede ansporende for Krav om økonomiske og sociale Reforme, og Iveren herfor blandt Partiets Vælgere øgedes yderligere ved det almindelige Indtryk af, at de første Par Krigsaar trods alle generende Indgreb nærmest havde styrket Partiets Stilling i Befolkningen. I en Situationsbetragtning i »Nationaltidende« karakteriserede den konservative Dr. H. L. Møller i Maj 1916 det radikale Venstres Stilling saaledes: »... Lykken har i æventyrlig Grad tilsmilet de Radikale og deres Ministerium i de sidste tre Aar. Landets mindste Parti har i dette Tidsrum været det førende og været det i meget stor Maalestok: Grundlovssagen løst, Retsreformen endelig gennemført, det islandske Spørgsmaal løst, Neutraliteten bevaret under Verdenskrigen, Danmarks upartiske Holdning anerkendt af begge de krigsførende Magtgrupper, Statshusholdningen gennemført saaledes, at der hidtil er skaffet forholdsvis rigelige Midler tilveje til Dækning af de mægtige Udgifter til Afhjælpning af Dyrtidens Følger. . . Har nogensinde et Parti og et Ministerium kunnet gaa Valgkampen imøde i vort Land med saa glimrende Resultater at henvise til? Og hvad skal Oppositionen tage fat paa, naar den selv har stemt for Gennemførelsen af de allerfleste Reforme og Foranstaltninger?«

Paa det radikale Landsmøde i 1915 var et Udvalg paa 21 Medlemmer blevet

nedsat for at gøre Indstilling til det kommende Aars Landsmøde om Partiets Arbejdsprogram efter Grundlovens Ikrafttræden, og dette Udvalg forelagde paa Landsmødet i 1916 Resultatet af sine Drøftelser. Landsmødet holdtes i Studenterforeningen i København. *Slengerik*, der havde afløst Povlsen som Formand for Rigsdagsgruppen, gjorde rede for Arbejdet i Rigsdagen, og Ministrene *Sca-venius* og *Munch* gav en Fremstilling af Neutralitets- og Militærpolitiken, der modtoges med enstemmig Tilslutning. Men iøvrigt prægedes Landsmødet helt af Diskussionen om Arbejdsprogrammet. Landbrugslærer *Jens Johansen*, Ladelund, forelagde Afsnittet om den sociale Lovgivning, Kirkeminister *Povlsen* udviklede Kirkeprogrammet, Forstander *Jacob E. Lange* Skatte- og Jordprogrammet og Redaktør *Tybjerg* Skoleprogrammet, medens Fru *Elna Munch* fremsatte Kvindernes Krav. Endelig indtog ogsaa Alkoholspørgsmaalet en fremtrædende Plads i Landsmødets Forhandlinger, idet der herom forelaa baade en Flertals- og en Mindretalsindstilling, motiveret henholdsvis af Folketingsmand *Ferd. Nielsen* og Professor *Weiss*.

Diskussionen om alle disse Spørgsmaal førtes med en Iver og Friskhed, der vidnede om den mest levende Interesse blandt Partiets Sendemænd og Vælgere. En lang Række Talere fra Hovedstaden som fra Vestjylland og Kvinder som Mænd havde Ordet, bl. a. den senere Folketingsmand, Amdtsraadmedlem *H. C. Henningsen*, Pastor *O. Geismar*, Forstander *Nielsen-Svinning*, Gdr. *Tovborg Jensen*, Seminarieforstander *Eduard Larsen*, den senere Folketingsmand *can-d. jur. C. C. Heilesen*, Fru *Julie Arenholt*, Magister *Gunnar Nørregaard*, Redaktør *Larsen-Ledet*, Købmand *Anders Larsen*, *Holbæk*, Gdr. *Sejersen*, *Odder*, Skolebestyrer *Ingv. Nielsen*, Adjunkt *Ussing*, Husmand *Ant. Nielsen*, *Forstballe*, Godsinspektør *Berthelsen*, *Høng*, Gdr. *Kirk*, *Ulfborg*, samt Ministrene *Munch*, *Rode*, *Brandes*, *Hassing-Jørgensen* og *Kr. Pedersen*. Det foreslaaede Arbejdsprogram gik efter Diskussionen tilbage til Udvalget og kom næste Dag til 2. Behandling, hvorefter den endelige Udformning vedtoges. *Rode* og *Weiss* tog en rask Debat om Alkoholspørgsmaalet. *Rode* støttede Flertallets Udtalelse om, at samfundsmæssige Synspunkter maatte være afgørende for Behandlingen af dette Spørgsmaal paa Grund af hele dets socialøkonomiske Betydning, og at Ædrulighedslovgivningen i vid Udstrækning maatte lægge Afgørelsen i de kommunale Vælgeres Haand. *Weiss* gjorde Indvendinger udfra den Betragtning, at Anvendelsen af socialøkonomiske Synspunkter kunde føre til en antiliberal Indsnævring, og at man derfor burde nøjes med at udtale Støtte til det frivillige

Oplysnings- og Ædruelighedsarbejde. Rodes Synspunkter fik imidlertid den overvejende Tilslutning og indføjedes i Arbejdsprogrammet. Indenfor Afholdsbævegelsen Landet over blev Partiets Anerkendelse af Alkoholspørgsmaalet som et socialt Problem hilst med stor Tilfredshed. Ogsaa i Jordspørgsmaalet rykkedes Pælene frem, selvom Godsinspektør *Berthelsen* maatte renoncere en Del paa sine Ønsker. Arbejdsprogrammet fastslog, at Ejendomsskylden skulde søges omdannet til Grundskyld baade til Stat og Kommune, at der skulde aabnes Adgang til Paaligning af Værdistigningsafgift, og at man ved Oprettelse af Husmandsbrug skulde overlade Nybyggerne Jorden mod Ydelse af fuld Grundværdi. Iøvrigt krævede Programmet faste og prisregulerede Takster for Aldersrente, Forbedring af Folkeskolen og Adgang for Ungdommen til fortsat Undervisning enten hjemme i Kommunerne eller paa større Skoler, det gejstlige Skoletilsyn erstattet med et vejledende, fagligt Tilsyn og Seminarieloven forbedret. Adskillige af Arbejdsprogrammets Punkter blev i de følgende Aar gennemført, paa andre Punkter naaedes betydelige Skridt frem.

Ved Landsmødets Banket rettedes en Tak til cand. polit. *Bertel Dahlgaard* for hans store Arbejde for Radikal Ungdom. Festtalen ved Banketten holdt som sædvanlig Brandes, der først spøgende behandlede Ministeriets Formering og derefter med Henblik paa den nationalistiske Agitation paa det vestindiske Spørgsmaal udtalte følgende: »Der raabes for Tiden op om, at der nu maa skabes et nyt Danmark, et større Danmark, kraftigere, mere maalbevidst, mere udvortes, mere imperialistisk end det nuværende idylliske og romantiske Danmark, i hvilket vi lever. Jeg finder kun Ord og Lyrik, men hverken Kendsgerninger eller blot Anvisninger i disse Artikler og Pjecer. Hersker virkelig Romantiken i vort Andelsland og Industriland? Er Landet for idyllisk? Hvorledes skal vi højt nok skatte den usigelige Lykke, at dette lille øspredte, stormudsatte Land af lutter Kyster ligger udenfor denne Menneskehedens Verdensødelæggelse, der virker frygteligere end Naturens Tilintetgørelse. Man vover næsten ikke at hengive sig til Glæden over, at vi Danske har kunnet fortsætte vor fredelige Tilværelse. Skal vi puste os op til større Selvfølelse? Vi tre Millioner Mennesker, der mærker hinandens Albuer og kigger over i hinandens Stuer, vi skulde ud at erobre Verden eller stræbe efter at blive store i dens Øjne! Vi vilde nok hastigt høste dyr Lære, hvis vi ikke blev ved vort eget, ved vor egen Jord! Den, der vil spænde over det altfor store, bliver kraftesløs til det smaa. Vi har saamænd Opgaver nok, som vort Arbejdsprogram viser. Vi arbejder tilsyneladende først

for vort eget Parti, men dog for Landet først og sidst. Vi ønsker at bevare dets fredelige arbejdsomme Tilværelse uangrebet og uforandret: dette er det større og fælles Program for alle Danske«.

Arbejdsprogrammet viste den nære Paavirkning og Samhørighed mellem den radikale Rigsdagsgruppe og det brede Land, hvor Kravene fødes og gror. I mangt og meget mindede Landsmødet i 1916 i saa Henseende om Partiets første Landsmøde i 1905 med den Forskel, at det dengang var de store Fremtidslinier der fastsloges, medens det nu var de nærmeste Krav. Den politiske Presse beskæftigede sig livligt med Arbejdsprogrammet. Fra een Side betegnedes det som en Haand til Venstre, fra en anden som en Haand til Socialdemokratiet. Rode sagde herom i en Grundlovstale samme Aar: »Maaske er det sandt, at vi snart rækker en Haand mod Venstre og snart en Haand mod Socialdemokratiet. Vi har lykkeligvis to Hænder og kan række dem begge ud. Det vil ikke lykkes at gennemføre en bedre Samfundsordning uden Samvirke med Arbejderpartiet, og ligesaa vist haaber jeg, at der i det Venstre, der kalder sig historisk, maa være mange Kræfter som vil samarbejde med os«.

VALGET I 1918

I Marts 1917 enedes Partierne uden Diskussion om at udsætte Valget til Foraaret 1918, hvor Valgperioden for det i 1915 valgte Folketing var udløbet. Valgkampen indleddes af Oppositionen allerede i Januar 1918, da I. C. Christensen og Rottbøll trak sig ud af Ministeriet. Det var i god Tid, eftersom der endnu var et stort Lovgivningsarbejde tilbage paa Rigsdagen, bl. a. den nye Kornlov og Dyrtidslov, og for ikke at gøre Valgkampen længere end nødvendig, fastsattes Valgdagen til Folketinget derfor allerede til den 22. April.

Zahle opnaede forinden Valget af faa et Mistillidsvotum i Landstinget, fordi han efter Landstingsflertallets Mening ikke i tilstrækkelig Grad støttede den daværende Amtmand *Rytter* paa Færøerne i hans Kampstilling overfor Selvstyrepartiet. Zahle nærrede en velbegrundet Tvivl om det heldige at udvikle al for megen Kraft mod Færingernes Krav om at gøre deres Sprog og Hjemstavnsønsker gældende indenfor Statens Rammer, og i et Interview fremsatte han nogle Betragtninger herom, som han derefter tilstillede Amtmand *Rytter* med Anmodning om at gøre ogsaa Folketingsmand Edv. Mortensen bekendt med Ind-

holdet. En Bemærkning i Interview'et om, at Zahle ønskede den radikale Folketingsmand *Edv. Mortensen* genvalgt, faldt imidlertid Hr. Rytter for Brystet, og paa denne Foranledning sluttede Landstingsflertallet altsaa sin politiske Tilværelse under den gamle Grundlov med at misbillige Justitsministerens Adfærd. »Jeg kan ikke modtage Dagsordenen«, sagde Zahle før Afstemningen, »men vedtages den, bliver Konsekvenserne ikke store«.

Forud for Valget førtes Forhandlinger mellem Regeringspartierne om et Valgsamarbejde for at bøde paa Valglovens Mangler. Da Valgloven kun gav Jylland 13 Tillægsmandater og Venstre paa Forhaand kunde besætte et overvejende Antal af de jydske Kredsmandater, var der Sandsynlighed for et betydeligt Stemmespild for Regeringspartierne, hvis man ikke ved en fornuftig Aftale imødegik dette. De to Regeringspartier enedes derfor om, at man skulde søge Valgalliance etableret i de Kredse i Landet, hvor der var Mulighed for Valg af en Regeringstilhænger. Samtidig traf man Aftale om det almindelige politiske Samarbejde efter Valget, idet man enedes om Ministeriets Fortsættelse gennem

Den færøske Folketingsmand Edv. Mortensen.

Krigsperioden med Stauning som Medlem, saafremt et rimeligt Styrkeforhold mellem de to Partier indbyrdes bevaredes ved Valget. Fremdeles omfattede Aftalen ogsaa Arbejdet for en ny og mere retfærdig Valglov, der kunde sikre Partierne deres forholdsmæssige Repræsentation uden Valgalliancer; en saadan Valglov skulde søges gennemført inden næste Valg. Saavel det radikale Venstres Landsmøde i Februar som Socialdemokratiets Kongres godkendte denne Ordning, for Socialdemokratiets Vedkommende dog ikke uden Modstand, idet 222 Kongresdeltagere stemte for og 156 imod. Som Stemmetallene laa i Kredsene var det givet, at Valgsamarbejdet vilde begunstige det radikale Venstre ved Overførelse af flere Stemmer fra Socialdemokratiet, end dette modtog. Ialt var der ved Valget Samlingskandidater for de to Partier i ca. 60 Kredse eller omtrent de to Trediedele af Valgkredsene. Om de trufne Aftaler og deres Formaal blev der givet Befolkningen klar Besked fra begge Partier. Konsejlspræsident *Zahle* udtalte saaledes ved Møder forud for den egentlige Valgkamp: »Jeg anser

det for meget værdifuldt, at de to demokratiske Partier, som under hele Krigssituationen har handlet under enig Forstaaelse, nu ogsaa paa deres Kongres og Landsmøde er enedes om at yde hinanden gensidig Støtte i de Kredse, hvor dette maa anses for hensigtsmæssigt i det Formaals Tjeneste at bevare det nuværende Folketingsflertal og dermed det nuværende Styre i Landet. Ministeriet har lovet, at hvis det nuværende Folketingsflertal bestaar efter Valget med Bevarelse af vort Styrkeforhold, vil Ministeriet fortsætte, saalænge Krigssituationen vedvarer. Under denne skal søges tilvejebragt en Valglov, som er egnet til at opfylde Grundlovens Bestemmelse om »en ligelig Repræsentation af de forskellige Anskuelser blandt Vælgerne«, hvilket ikke med Sikkerhed naas ved den nuværende Valglov. Saa snart Krigssituationen tillader det, udskrives derefter Valg efter den nye Valglovs Regler, naar et af de samarbejdende Partier ønsker det«.

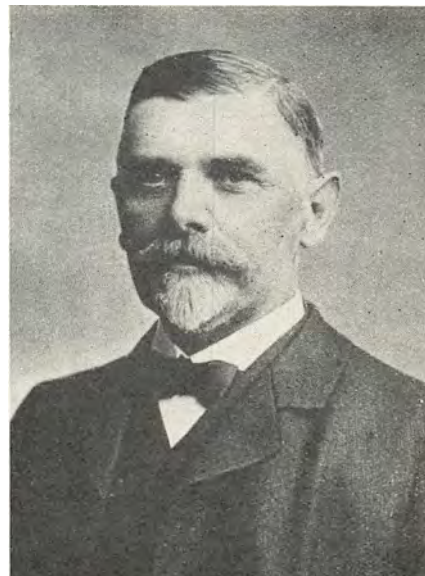

Satire i »Klods Hans« af et Møde i Det nye Højre: Højtæroede Tilhører! Ved at slutte sig til Det nye Højre bidrager man til at skaffe rener Luft i det offentlige Liv!

Den 20. Marts opløstes Rigsdagen. Det afsluttende Møde var samtidig det sidste i Rigsdagslokalerne i Fredericia-gade, idet den nye Rigsdag skulde rykke

ind paa Christiansborg, og Folketingets Formand, *Pedersen-Nyskov*, sluttede det sidste Møde med en smuk lille Tale om de 34 Aars Rigsdagsgerning i den gamle uanselige Bygning. Valgstillingen var tilsyneladende ikke daarlig for Regeringen og det radikale Venstre. Regeringen havde to store Aktiver, som ikke lod sig bortforklare. Den havde holdt Danmark udenfor Krigen, og den havde ved en gennemgribende socialøkonomisk Politik værnet alle Smaakaarshjem mod Dyr-tid og Nød. I den aabne politiske Debat stod Oppositionen svagt. De Konser-vative var yderligere svækket ved en ny Partidannelse »Det nye Højre«. Hverken Venstre eller de Konservative turde gaa til Valg paa Kravet om, at et nyt Fler-tal skulde overtage Landets Styrelse paa en ny Politik. Venstres officielle Valg-parole blev derfor Samlingsregering. Man angreb naturligvis Regeringspartier-

nes Valgalliance og bestræbte sig for overfor radikale Vælgere at fastslaa, at disse Aftaler gjorde det radikale Venstre afhængigt af Socialdemokratiet, medens det naturlige var, at de to Venstrepartier søgte sammen. Handels- og Neutralitetspolitikken kom man let over, idet man med fiffig Generøsitet tilbød at Sca-venius kunde fortsætte som Udenrigsminister! Om Handels- og Neutralitetspolitikken er vi jo enige, sagde I. C. Christensen. Heller ikke i den økonomiske Politik var det for Tiden muligt for Oppositionen helt at forkaste det System, der havde sikret taalelige Forhold for alle. Man var nødt til at erklære, at selv om Flertallet skulde skifte, maatte Regulering dog beholdes, saalænge Krigen varede, omend med Lempelser. Derimod angreb man Regeringen for at ville gøre Tvangsindgrebene varige, og man støttede denne Paastand paa Rodes meget omtalte »Gimle-Tale« i Folketinget i Oktober 1916, hvor Rode som en af Krigstidens vigtigste Erfaringer for Fremtiden havde peget paa en stærk Statsmagt, der kunde gribe regulerende ind mod Udbytning af de svage, mod Planløshed i Produktion og Tilførsel, mod Tøjlesløshed i de private Kræfters Spil.

Pedersen-Nyskov.

Det var dog mere end tvivlsomt, om Oppositionen paa Baggrund af hele Krigstidens Profitbegær havde noget Udbytte af at stille »Gimle-Talen« op som Skræmmebillede. Rode imødegik Angrebene paa »Gimle-Talen« og Udnyttelsen af Uviljen mod Reguleringspolitikken i en Tale, hvori han bl. a. udtalte: »Afspærringstiden kræver af det neutrale Land Plan og Orden i det økonomiske Liv. Uden denne vilde Landet være udsat for at faa Overflod af det overflødige og Mangel paa det nødvendige. Store Magasiner vilde kunne sikre sig alle Beholdninger, medens Hundreder af Butiker maatte sætte Skodder for de tomme Vinduer. De rigeste Virksomheder kunde samle sig Aars Forraad, medens Tusind andre intet fik. I et Kapløb om alt for smaa Forsyninger vil ikke den evnerige og samvittighedsfulde sejre, men den pengेरige og samvittighedsløse. Vore Modstandere betegner den nuværende Organisation af Landets økonomiske Kræfter som en Tvangspolitik. Den er en Ordenspolitik. Den er ikke andet end den Orden, der findes i ethvert Hjem, hvor Hjemmets Midler maa forvaltes og fordeles, saa

enhver faar sit og de store Brødre ikke tager fra de smaa. Regeringens økonomiske Politik er Samfundsorden overfor Pengenes Anarki. Den er Sikring af Produktion, Omsætning og Fordeling overfor et Kaos af selvraadige og indbyrdes hinanden bekæmpende Enkeltmandsinteresser. Hvad Oppositionen agter at tilbyde Landet, er derimod ganske ubestemt. Siger man, at de vil afskaffe det nuværende System, svarer de nej, og siger man, at de altsaa vil opretholde

A. M. Hansen.

det, svarer de ogsaa nej. Een Ting er imidlertid sikkert: hvis de overtog Styrelsen, vilde de blive nødt til at bevare Systemet, men de vilde savne Styrke til at gennemføre det, fordi de altfor ivrigt har bekæmpet det og alt for ihærdigt bejlet til enhver Antydning af Misfornøjelse. . . . Jeg ønsker ikke de Tider, vi nu har, fortsat efter Krigen, jeg ønsker ikke Nødsforanstaltninger fortsat i rolige Dage, men ligesom et gammelt Visdomsord siger, at der intet nyt er under Solen, er der ogsaa et gammelt Ord, som siger: det svundne kaldes aldrig tilbage. Tillad mig at sige, at Tiden før Krigen kommer aldrig igen i uforandret Form. . . . « Endelig spillede ogsaa Militærspørgsmaalet en Rolle. Vi bebrejder ikke Regerin-

gen de store Udgifter til Militærforanstaltninger, sagde Venstres Kandidater, vi roser dem tværtimod derfor, men de Radikale maa da erkende, at de har faaet en anden Opfattelse af Militærvæsenet, naar de har administreret disse Love, som de tidligere har bekæmpet. *Munch* svarede i Valgkampen hertil: »Vi havde intet Mid- del til at forandre den bestaaende Militærordning. Vi maatte derfor administrere denne Ordning loyalt efter dens Forudsætninger og i Samraad med de Partier, der havde gennemført den. Men deri ligger intet Bevis for, at vi anerkender den bestaa- ende Ordning som den bedst mulige. Jeg kan derimod roligt erklære, at vi med de Erfaringer, der hidtil er gjort under Krigen, ikke har Anledning til at ændre vor Grundanskuelse i dette Spørgsmaal. Fru Marie Lassen har fornylig givet os den Anvisning, at naar vi ikke syntes om den bestaaende Ordning, kunde vi have fore- lagt en ny og være gaaet til Valg paa den — i 1914! Kedeligt nok, at Fruen ikke fremkom med denne Anvisning i 1914; hun kunde da have taget Patent paa, at kun een Hjerne i Landet var i Stand til at udtænke sligt. Jeg tror, Befolkningens

store Flertal føler sig mest tryk, naar Forsvarsordningen administreres af et Styre, der ikke kan mistænkes for at nære Fantasiplaner i nogen Retning med vort Militærvæsen og i ingen Henseende overvurderer dets Betydning».

Forud for Valgkampen holdt *Brandes* paa det radikale Venstres Landsmøde en Tale, der paa een Gang spøgefuldt og alvorligt gav et samlet Billede af Valgsituationen saaledes: »Det radikale Parti har paataget sig et vanskeligt Hverv i dansk Politik: at behandle vore smaa Forhold forstandsmæssigt nøgternt ogsaa i en Stund, hvor de store Folkeslag opflammes af Nationalbevidstheden til Selvopofrelsens højeste Ydelser, at overvinde Indbildningens og Drømmetroens og den hule Talemaades fordævelige Magt, give hver Mand sit, maale hver Ting efter dens Værdi, stræbe ind til Virkelighedens dybeste Rod og derigennem forme denne Virkeligheds Hjemmeliv og Samfundsliv saa heldbringende som Menneskeværk og Tidsskifte tillader. . . Hvad angriber vore Modstandere os for? For det Styre, der tog fra de stærke for at give til de svage, hvad der er Kernen i fire Krigsaars indre Politik. Utroligt, at nogen, høj eller lav, vover at beklage sig i vort fredlyste Samfund under en Omvæltning andetsteds af en samfundsmæssig Dybde, som Verdenshistorien aldrig har kendt. Jeg tager roligt min saare beskedne Del af Ansvaret: Saatid for mine Værkfæller, Flaetid for mig. . . Hvad mere var der til Angrebsbrug? Regereriet, de mange Paabud og Forbud. De moderate Hjerner magter dem ikke, »ingen Djævel kan hitte ud af dem«. Lad os da svare med den engelske Statsmand: hvor heldigt da, at Djævlen ikke hører til vore Meningsfæller og ikke stiller sig som vor Kandidat i nogen Valgkreds. . . Dog Hovedangrebet — det er vort Forhold til Arbejderpartiet: Forbavelse, Forfærdelse, næsten Forstenelse over Forstaaelsen med Socialdemokraterne. Hvilket kolossalt Skaberi! Som om ikke de og vi var gaaet sammen til Valg baade i 1910 og 1913. Vi fastholder den skarpe Grænse, der adskiller os fra Socialdemokraterne, vi tror ikke paa Læren, vi følger ikke Feltraabet. Vi er intet Klasseparti, hverken et Arbejderparti eller som de Moderate et Gaardmandsparti eller som de Konservative et Overklasseparti. Vi er det borgerlige Parti,

H. C. Henningsen.

der kan samarbejde med Socialdemokraterne, og de er godt blinde, der ikke ser, at vort Samfunds rolige Udvikling i de kommende vanskelige Aar vil bero paa muligt Samarbejde mellem radikale Borgere og socialdemokratiske Arbejdere. Vi angribes af Partiet Venstre, og alligevel vil dette Parti Samling med os — med os! Man skulde ikke have tænkt, at Sindelaget stod dertil. Fem Aars knubbede Ord og gnavne Bebrejdelser — Fradømmelse af baade Dygtighed og Moral,

A. R. Leerbeck.

hvor Folket kun blev frelst fra Nød og Fordærv, fordi de Moderate rettidigt greb ind i Paragrafferne, rettede et Tal her og strøg et Ord hist, hvorved det hele lykkeligt kom i Orden. Og nu nærmer den bidske og vrantne Jeronimus sig som Bejler til den skønne Leonora — det er os — hvem han i fem Aar skændte for Laptaske og Rendemaske. Hvilken Forandring i Valgdagens Tegn! Hvorfor vender Jeronimus sig ikke til den anden Side: der staar Magdelone, lidt affældig, ja, men saa livlig og brudefro. Har ikke de Konservative skiftet Navn blot for at tækkes det moderate Venstre? Sligt hævner sig, siger Holberg: hvordan gik det ikke Per, der kaldte sig Peiter, han brød sit Ben og døde i stor Elendighed.

Ogsaa de Konservative er gaaet i Stykker. Først tabte de Hovedet — da de Frikonservative forlod dem — saa mistede de Halen, da det nye Højre skilte sig ud, og nu rumler det fælt i den tiloversblevne Krop. Alligevel, Bruden er der og strækker de magre Arme ud efter det moderate Venstre, der ligesaa godt kan springe som krybe i Brudeseng. Sammen skal de dog. . . Men Hr. I. C. Christensen vil med Magt og Vold til os. Med Magt og Vold, det er det rette Udtryk, thi samtidig stræber de Moderate jo at udrydde os ved Valget, og hvor mange Gange har de ikke erklæret os for døde og forbi: hele Arméen masakreret, kun nogle Officerer tilbage. Vi lever dog endnu. Ogsaa nu lyder Parolen: ned med de Radikale! Dog i en besynderlig Formning: elsk mig, eller jeg dræber dig! . . . I de fire Aar tænker jeg, at vi har baaret os forstandigt ad. Maaske kunde nogle, jeg kender dem ikke, gjort det bedre; adskillige, vi alle kender dem, vilde gjort det værre. Vi har været grebne af Tidens Vælde, og vi har ikke kunnet tilmaale hver Grosserer hans Fortjeneste paa hvert Pund eller hver Gaardmand hans

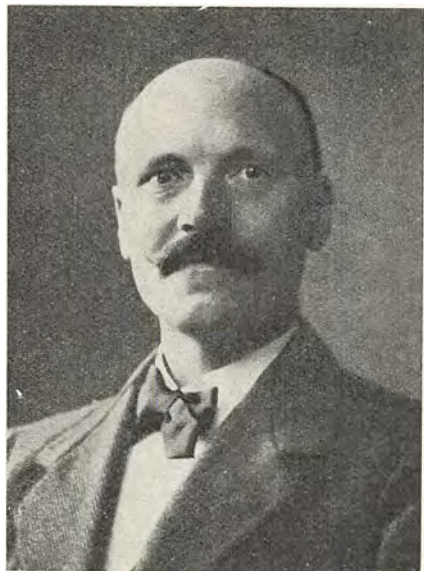
Fortjeneste paa hver Tønde i Forhold til deres patriotiske Følelser. Vort Blik var rettet udadtil imod de mægtige, indadtil mod de svage. Vel, saa døm os ogsaa paa det store, paa Landets Styre i disse fire Fareaar«.

Selve Valgkampen bragte i den Maaned, den varede, et Opbud fra det radikale Venstres Side af personlig politisk Indsats som ingensinde før. Ingen sparede sig. Rigsdagsgruppen talte en stor Stab af mobile og dygtige Talere, Rode og Munch beherskede Krigstidens politiske Stof som ingen andre og var enhver Modstander overlegen i den saglige Debat. Nye begejstrede Talsmænd for Partiets Politik stod som Kandidater i en Række Kampkredse. Mens Valgkampen Kreds for Kreds bølgede over Landet, drog Rode, Munch, Zahle og Niels Frederiksen hver især paa Turné gennem Landsdelene, Hassing-Jørgensen og Slengerik tog sig af Købstæderne. Mindeværdige Slag udkæmpedes ved en Række store Møder baade paa Øerne og i Jylland. Ridehuse, Kornlader og Pakhuse maatte i Brug, hvor Ministrene mødtes med I. C. Christensen, Neergaard, Pinstrup eller Slebsager. Det var jo det første Kampvalg i fem Aar, der nu fandt Sted, og Vælgertallet var mere end fordoblet ved den nye Grundlov. Adskillige Steder i Jylland samledes saa mange Mennesker, at intet Lokale kunde rumme dem, og trods Kulde og Mørke holdtes Møderne saa under aaben Himmel. I Skern for Eks. talte Munch og Sig. Berg i iskoldt Regnvejr fra en Vognfading i Skæret af en rationeret Petroleumslampe, mens en tusindtallig Forsamling lyttede. I Dybvad i Vendsyssel tog Rode og Pinstrup en Dyst i en Lade, saa Taget rystede under tre Tusinde Menneskers bragende Menings-tilkendegivelser. Her sad endnu Mindelser fra Diskussionen om Rugmaksimalprisen. »Pinstrup taler om«, sagde Rode, »at Rugmaksimalen har bevirket en Nedgang i Rugarealernes Størrelse. Hvilken Maksimalpris? Den, der blev fastsat i December 1914 kan ikke have formindsket de Rugarealer, der blev besaaet i Oktober 1914, det vil næppe engang Pinstrup paastaa. Rugmaksimalen i 1914 kan heller ikke have formindsket de Rugarealer, der blev besaaet i Oktober 1915, thi i Juli 1915 blev der fastsat en ny Maksimalpris med Tilslut-

V. E. Gamborg.

ning fra hele Landbruget, ogsaa fra P. Th. Nielsen. Men Sagen er, at Hr. Pinstrup bestaar af fire Personer, for det første Landboforeningernes Formand, der er en saare indflydelsesrig Mand, for det andet Rigsdagsmanden, der er uden Indflydelse, fordi han ikke kan faa sine egne Meningsfæller med til sine Forslag, for det tredje den drevne Agitator i at anvende visse ikke alt for smukke Midler og endelig for det fjerde det meget dygtige Medlem af Ernæringsraadet,

H. Chr. Hansen.

der gør fortrinlig Nytte og slet ikke kender noget til al den Mistænksomhed, vi her har faaet at høre! Derfor vil jeg haabe, Vælgerne fritager Pinstrup for hans politiske Virksomhed, hvor han ingen Nytte gør, for at han helt kan ofre sig for sin udmærkede Virksomhed paa de andre Omraader! Munch havde Held til at møde I. C. Christensen adskillige Steder i Jylland bl. a. i Vraa og Hjørring, og desuden aflagde I. C. Christensen og Neergaard i Forening Besøg paa Langeland for at stive Venstres Kandidat, Fru Marie Lassen, af i Kampen mod Munch. Det blev til et mægtigt Møde i Rudkøbing, hvor Borgerforeningens Sal langt fra kunde rumme Deltagerne, og Mødet maatte holdes i fri Luft i

bidende Kulde. Neergaard, der her for første Gang talte paa Langeland, havde øjensynlig ikke den allerbedste Tro til Langelænderne, idet han sluttede sin Tale saaledes: »Selv om De ikke her paa Langeland tror at kunne faa Venstres Kandidat valgt, bør De dog afgive deres Stemme«. I. C. Christensen nævnede ligesom Neergaard »Gimle-Talen« og haabede, at Valget vilde blive en Protest mod Tvangsstyret og muliggøre et Samlingsministerium til Afløsning af den røde Alliance: »Valget staar mellem fortsat Tvangsstyre under de røde Faner og Frihedsstyre under Venstres Medvirken.« Munch svarede hertil: »I 16 Maaneder har I. C. Christensen siddet som Kontrolminister eller Partiminister eller hvad han vil kalde det — Protestminister var han i al Fald ikke. Hvis Tvangen var saa slem eller overflødig, hvorfor protesterede han saa ikke i Ministeriet? I 1898 var I. C. Christensen selv i Alliance med Socialdemokratiet. Han sluttede den personlig paa Partiets Vegne, og den blev gennemført til Punkt og Prikke. I Ebeltoftkredsen, hvor Neergaard var valgt, maatte I. C.

Christensens Parti ikke opstille, her skulde Reformpartiet stemme for Socialisterne, for at disse kunde slaa Neergaard (*Neergaard*: Meget rigtigt, meget rigtigt!). Vi ønsker Samarbejde med Socialdemokratiet, fordi vi tror, vi derved lettere kan gennemføre en Samfundsbeskyttelse over for de svage. Venstre gaar til Valg mod det nuværende Styre, men hvilken Politik vil de sætte i Stedet? Hverken Neergaard eller I. C. Christensen har givet blot en Antydning deraf! De siger, at de vil have et Samlingsministerium, men paa den alvorligste Dag for Danmark under Krigen, den 5. August 1914, fik vi intet Svar paa vort Tilbud om Samlingsministerium. Tiden og de politiske Forhandlinger har vist, at over for en langvarig Krigssituation med dens mange Problemer er et Samlingsministerium uanvendeligt, i bedste Fald en Svaghed. Det tryggeste er en stærk Regering med fast Flertal i Folketinget! Et Leve for et saadant Valgresultat.«

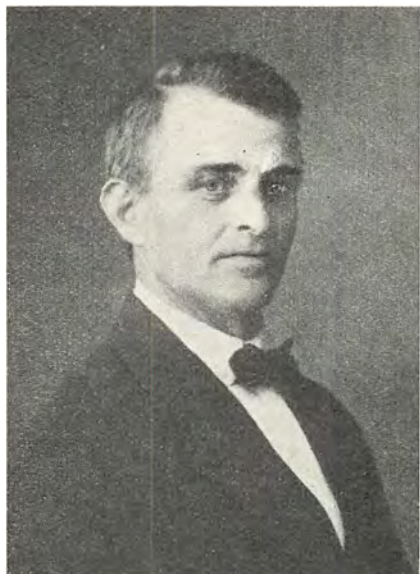
Paa Valgets Talerstole kunde Oppositionens Politik ikke hævde sig. Spørgsmaalet om den politiske Ledelse af Landet gennem Krigsperioden blev Valgkampens Hovedspørgsmaal, og Talen om Samlingsministerium fængede ikke.

Zahle trak i sin Valgtale Stillingen op i faa Linier: »Valget drejer sig om dette: skal det nuværende rolige og prøvede Styre fortsættes, eller skal det afløses af uprøvede Kræfters Forsøg paa at »gøre det ligesaa godt«. Vælgerne skal afgøre det. De kan genvælge det Flertal, der nu i fire Krigsaar har været Regeringens faste og enige Støtte. Eller de kan skabe et andet Flertal, der, fordi det er splidagtigt med sig selv, naar som helst kan smuldre bort.« Paa dette Spørgsmaal sejrede Regeringen. I de jyske Landkredse foregik imidlertid udenom Vælgermøderne en Agitation, som var af betydelig Virkning. Selv om Reguleringernes Nødvendighed maatte erkendes, lod det sig altid gøre at diskutere, om Hensynene til Producent og Forbruger paa alle Omraader havde truffet det rette, og det var uden Risiko at pege paa Detailspørgsmaal i Reguleringspolitikken, der i særlig Grad havde skabt Irritation. Venstres Presse dyrkede denne Politik med Nidkærhed. Rode betegnede den i sine Valgtaler som »Bagatelpolitikken«, men var ikke blind for dens Virkning i Egne, hvor Venstres Landbo-

Jensen-Bundgaard.

presse dagligt paavirkede Flertallet af Producenterne. Kornlovene for Eks. afgav et vidtstrakt Felt for slig Politik. Venstre havde ganske vist stemt for Kornlovene som for en Række af de andre vidtgaaende Reguleringslove, og Jensen Kleis havde som Venstres Ordfører under Vinterens Korndebatter i Folketinget i en rolig og saglig Tale erkendt Nødvendigheden af de stærke Indgreb. Men Pinstrup havde ikke forsømt at kritisere en Del af de Punkter,

Vald. Nielsen.

der kunde formodes at vække mest Uvilje, og paa denne Basis førtes navnlig i jydsk Landkredse en livlig Agitation Mand og Mand imellem, som de offentlige Vælgermøder ikke fuldt ud kunde modsvare. Ikke mindst de radikale Gaardmænd i Jylland var ude for et haardt og dagligt Pres i disse Aar. Nogle af dem faldt fra, men Kernen af radikale Gaardmænd holdt deres politiske Idealer i Ære og forblev Partiet tro uden at skele til private Interesser. Stor Betydning havde det, at Husmændene i Februar ved et Landsstævne i Odense gik meget stærkt i Breschen for Regeringens økonomiske Politik. Niels Frederiksens Redegørelse for Arbejdet i den overordentlige Kommission og i det

staaende Landbrugsudvalg vedrørende Prisreguleringerne og specielt Kornordningerne mødte næsten enstemmig Tilslutning paa Landsstævnet, og en Resolution vedtoges, der tilsagde Regeringen Støtte til, at denne Politik kunde fortsættes. Konseilspræsident Zahle var efter Indbydelse tilstede ved Landsstævnet og bragte Husmandsbevægelsens Ministeriets Tak for den Ro og Besindighed, den havde udvist under Krigen, og som havde været afgørende for, at Regeringen kunde føre sin Politik igennem.

Valget blev en kneben Sejr for Regeringsflertallet. Det radikale Venstre gik frem fra ca. 68.000 Stemmer i 1913 til 195.000 i 1918, Socialdemokratiet fra 107.000 til 263.000, Venstre fra 104.000 til 272.000 og de Konservative fra 81.000 til 168.000, medens det nystiftede Erhvervsparti fik 12.000 og det nye Højre, der havde »Vort Land« til Hovedorgan, maatte notere en Fiasko med kun 4.800 Stemmer. Af Mandaterne fik det radikale Venstre 27 Kredsvalgte plus 5 Tillægsmandater, ialt 32, hvilket var det samme som i det af-

gaaende Folketing. Hertil kom senere Mandatet i Bogensekredsen, hvor der var Omvalg, og hvor Gunnar Fog-Petersen valgtes med 23 Stemmers Flertal. Det radikale Mandattal øgedes saaledes til 33, men med Valgalliancens Fordele i Erindring var det klart, at Partiets egne Stemmer ikke kunde have rakt saa vidt, hvilket ogsaa fremgik af det efterfølgende Valgmandsvalg, hvor Partierne ved Listevalgene talte deres Stemmer hver for sig. Socialdemokratiet fik ved Folketingsvalget 39 Mandater mod før 32 og havde saaledes vundet 7, Venstre 45 mod 42 og de Konservative 22 mod 8. Erhvervspartiet fik 1 Mandat. Medens Regeringspartierne af det gamle Folketings 114 Medlemmer havde 64 mod 50 til Oppositionen, havde de af det nye Tings 140 Medlemmer de 72 mod 68 til Oppositionen, og Regeringsflertallet var saaledes i Mandater mindre end før. Derimod var der i Vælgertal sket en Forskydning til Fordel for Regeringspartierne. De havde nu faaet flere Vælgerstemmer bag sig end Oppositionen, hvad ikke tidligere havde været Tilfældet. For det radikale Venstres Vedkommende var Resultatet utilfredsstillende i de jyske Landkredse, hvorimod Partiet havde en meget stor Fremgang i København. Adskillige Tusinde konservative Vælgere kastede deres Stemmer paa det radikale Venstre under Indtrykket af *Pipers* ofte citerede Ord fra de første Krigsdage: »Man skifter ikke Heste midt i Vadestedet«.

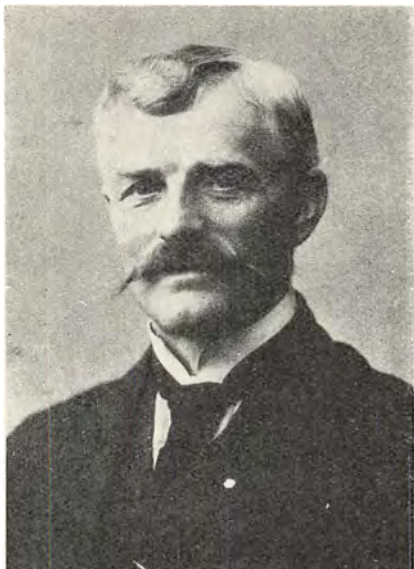

Urtekr. P. Koch.

Tirsdag den 30. April foregik Valgmandsvalget til Landstinget, hvor Valgretsaldere var 35 Aar mod 29 Aar til Folketingsvalget. Det radikale Venstre fik 114.000 Stemmer og ved Landstingsvalget 13 Mandater med de to tingvalgte indbefattet imod 6 i det gamle Landsting, Socialdemokratiet 202.000 og 15 Mandater mod 4, Venstre 193.000 og 26 mod 24 og de Konservative 136.000 og 18 mod 22. Regeringstilhængernes Tal i det nye Landsting var saaledes som ventet vokset stærkt ved Hartkorns- og Pengeprivilegiernes Bortfald. Det afgaaende Landsting havde ialt 56 Medlemmer, idet 10 Mandater var ledige, og heraf havde Venstre og Konservative de 46, Regeringspartierne kun 10. Af det nye Landstings 72 Medlemmer havde Regeringspartierne 28

mod Oppositionens 44. Der var stadig stort Flertal af Venstre og Konservative, men allerede det første Landstingsvalg under den nye Grundlov havde vist, at Tinget ad Aare kunde erobres.

Valgene tilførte den radikale Rigsdagsgruppe adskillige nye Kræfter, deriblandt de to kvindelige Repræsentanter Fru *Elna Munch* i Folketinget og Fru *Marie Hjelm* i Landstinget, hvis Indsats i Partiets Arbejde allerede er

Jens Holdgaard.

Kr. Jeppesen.

omtalt. Foruden Fru Munch indvalgte fra Hovedstaden i Folketinget Urtekræmmer *P. Kock*, der var en fortrinlig Repræsentant for Københavns frisindede Middelstand, og Direktør i Nordisk Livsforsikringsselskab *V. E. Gamburg*, der politisk var udgaaet fra Studentersamfundet og i nogle Aar havde været Medlem af Frederiksberg Kommunalbestyrelse. Blandt de nyvalgte i Provinsen var Lærer *A. M. Hansen*, Gunslev, der blev Rørdams Arvtager i Saksøbingkredsen, og Gdr. *H. C. Henningsen*, Glamsbjerg, der efterfulgte Eduard Larsen i Kertemindekredsen. Begge gjorde sig hurtigt gældende i Partiets Arbejde, *A. M. Hansen* ikke mindst ved sine organisatoriske Evner, *Henningsen* særlig ved sin Indsigt i kommunale Forhold og Skattespørgsmaal, erhvervet ved mange Aars Virksomhed som Sogneraadsformand, Amsraadsmedlem og Skatteraadsformand. Medens *A. M. Hansen* groede fast paa Christiansborg og i de følgende Aar vandrede op gennem Graderne, blev *Henningsens* Rigsdagsvirksomhed afbrudt ved Valget i 1926. Saavel i de 8 Aar, han

tilhørte den radikale Rigsdagsgruppe, som i Aarene derefter ydede Henningsen imidlertid et saa dygtigt sagligt Arbejde, at hans Virksomhed har været af meget stor Værdi for Partiet. Han var og er en god Forhandler, og hans Evne til ogsaa at komme andre Partiers Folk paa nært Hold gav ham en betydelig Indflydelse. Han kendte Kommunernes praktiske Forhold ud og ind, var fortrolig ogsaa med Lignings- og Skatteproblemers snirklede Veje og vandt Venner i alle Lejre ved sin sympatiske og frisindede Personlighed. I alle Spørgsmaal vedrørende landkommunale Forhold, specielt Grundskyldens Praktisering, Skattelove, Boligbyggeri, Sociallovgivning o. s. v. blev han sit Parti en udmærket Arbejdskraft, og Rigsdagstidende indeholder en smuk Serie af Taler, hvori han med praktisk Haandelag og sund Bedømmelse af Teori og Virkelighed har udredet vanskelige Lovgivningsspørgsmaal. I 1925 blev Henningsen Næstformand i Landsoverskatteraadet og skabte her hurtigt et frugtbart Samarbejde med de underordnede Ligningsmyndigheder. Den nuværende Regering har i høj Grad benyttet hans Arbejdskraft i Kommissioner og Raad, bl. a. i Udvalget om Sociallovgivningens Revision, i Landbokommissionen 1932, i Befolkningskommissionen og i næsten alle Udvalg om Skatte- og Indlemmelses-spørgsmaal. I Øjeblikket er han Medlem af den store Skattekommission af 1937, og efter Gennemførelsen af det første Forslag, der fremkom fra denne Kommission i 1938, nemlig om en Omorganisation af de øverste Led i Skattevæsenet og Oprettelse af et Ligningsdirektorat, var han selvskrevet til Embedet som Ligningsdirektør. I denne vigtige Stilling sidder da nu den tidligere fynske Gaardmand og vaager over Skatteligningerne og Vurderingerne Landet over, men han er stadig en velset Gæst og Raadgiver paa Christiansborg og betragtes vedblivende som hørende til den radikale Rigsdagsfamilie!

Kongsbonde Patursson.

Fremdeles nyvalgte paa Tillægsmandat i Vraakredsen Gdr. *P. Jensen-Bundgaard*, der saaledes arvede Grønborgs Mandat, samt Lærer *Valdemar Nielsen*, Bryndum ved Varde, paa et Tillægsmandat i Ribe Amt, og Husmand *Hans Chr. Hansen*, Krogstrup, paa et Tillægsmandat i Aalborg Amt. Hans

Den radikale Rigsdagsgruppe efter Valget 1918.

Chr. Hansen holdt Mandatet til 1929 og var derefter paany valgt i Aarene 1932—35. Han var sit Parti en nyttig Mand, som Medlem af Finansudvalget og som en djærv og frisk Agitator, saalænge Helbredet slog til. Hans foreløbig sidste Valgkamp i 1935 havde nær kostet ham Livet, da han satte alle Helbredshensyn til Side og forsøgte at gennemføre Valgkampen, som han dog alligevel maatte afbryde. Endelig opnaede den tidligere Trafikminister *J. J. Jensen-Onsted* Valg paa et Suppleringsmandat i Vinderupkredsen, og han blev saaledes den første radikale Folketingsmand fra Ringkøbing Amt. Til Gengæld faldt Folketingsmand *Rasmus Hansen* i Sdr. Vingekredsen, *Rasmus Rasmussen* i Skanderborgkredsen og *Pedersen-Anise* i Frederikssundkredsen. Endvidere bukkede *Poul Christensen* under i Sorøkredsen, hvor han havde været valgt siden 1890, men han blev faa Uger senere valgt til Landstingsmand i Stedet. Paa Færøerne faldt *Edv. Mortensen* ved Folketingsvalget, medens Kongsbonde *Patursson* indvalgtes i Landstinget, hvor han gik i Valggruppe med det radikale Venstre. I Landstinget indtraadte iøvrigt Udenrigsminister *Scavenius* som tingvalgt, da *Deuntzer* trak sig tilbage, og de radikale Københavnerne indvalgte ved Kredsvalget Fabrikant *A. L. Leerbeck*. I Sydjylland samlede de radikale Valgmænd sig om den jyske Husmandsfører *Jens Holdgaard*, Ikast, der havde været I. C. Christensens Modkandidat ved Folketingsvalget. Hans Valg indledede en politisk Gerning, der skulde faa vidtrækkende Betydning for hans Standsfæller, hans Parti og det hele Folk. To andre gode radikale Husmænd fulgte ham ind i Landstinget, nemlig paa Fyn *Kr. Jeppesen* og i Nordjylland *I. P. Møller*, Thorum, der var Fører for Husmandsbevægelsen paa Skiveegnen og en af sin Egns Foregangsmænd. Det var i det hele symbolsk for den nye Grundlovs omdannende politiske Virkninger, at en Række radikale og socialdemokratiske Husmænd rykkede ind i Landstinget, samtidig med at Adels og det store Hartkorns Mænd ved Privilegiernes Bortfald næsten alle gled ud.

Valgets politiske Konsekvens var ligetil. Ministeriet Zahle fortsatte sin Ledelse af Landets Politik paa et Flertal af Stemmer i saavel Folketinget som blandt Vælgerne. Men Oppositionen samlede sig snart til stærkere Modstand mod Ministeriets økonomiske Politik, end den hidtil havde ydet.

BETYDNINGSFULDE REFORMER

Foruden Grundloven og Krigstidens særlige Lovgivning blev der i Aarene 1913—20 gennemført mange af de Reformkrav i den almindelige Politik, som det radikale Venstre før og under Krigen havde taget til Orde for.

Zahle har fortalt, at *Hage* efter i nogen Tid at have været Medlem af Ministeriet en Dag sagde til ham: »Jeg har lagt Mærke til, at i dette Ministerium faar vi praktisk talt alle Spørgsmaal fra de enkelte Ministres Omraader til fælles Drøftelse, før nogen Beslutning træffes. Saaledes var det ikke i Ministeriet Deuntzer. Vi anede i Almindelighed ikke meget om, hvad de enkelte Ministre foretog sig, før det var sket.« Naar Krigstidens radikale Ministerium, skønt det havde et Landstingsflertal imod sig, udrettede saa meget, som Tilfældet var, ligger en Del af Forklaringen i Ministermødernes Drøftelser. Ingen kunde frakende Ministeriet en meget betydelig Sum af Indsigt og Klogskab, men de enkelte Ministre var vidt forskellige Personligheder i Livssyn og Temperament og havde ogsaa afvigende Opfattelser overfor adskillige Enkeltspørgsmaal. Brandes—Th. Povlsen, Rode—Munch, Hassing-Jørgensen—Kr. Pedersen! Det vilde ikke være svært at pege paa Forskelligheder i Anskuelser og Forudsætninger indenfor denne Kreds af radikale Navne! Men de forenedes i et fast radikalt Aandsfællesskab, og de praktiserede et Samarbejde indenfor Ministeriet, som i urokkelig Loyalitet bestod alle Prøver. Naar Lovforslag eller andre Regeringsforanstaltninger behandledes i Ministermøder, var de Genstand for en Krydsild af indgaaende Kritik, der omfattede alt, hvad de senere kunde antages at komme ud for og lidt til. Opfindsomheden i Ministermøderne skal i saa Henseende have været særdeles stor, og Generalprøven ved de indre Drøftelser ansaas for betydelig sværere end Premiereren i Rigsdagen. Det lykkedes da ogsaa sjældent Oppositionen at finde Angrebepunkter, som ikke allerede var taget i Betragtning. Ogsaa Mulighederne for Forhandling blev ved denne Fremgangsmaade saaledes belyst, at de enkelte Ministres Forhandlingsevne under Forslagenes videre Gang væsentligt understøttedes herved. En ledende konservativ Politiker udtalte efter Krigen om den radikale Regering, at den var »et Mønster paa Samarbejde mellem Mænd«. I Ministeriets egen Kreds var man enig om at give *Zahle* en Hovedpart af Æren herfor.

Efter Grundlovens Gennemførelse enedes Regeringspartierne med Venstre om ogsaa at afskaffe den privilegerede Valgret til Amtsraadene, og det skete

ved Amsraadsloven af 1916. I Kølvandet af Grundloven fulgte ligeledes *Retsplejereformen*, hvorved Junigrundlovens Løfteparagraf om Retsplejens Adskillelse fra Forvaltningen opfyldtes. Retsreformen var et omfattende Lovværk paa over Tusinde Paragraffer foruden Tillægslovene. Hovedindholdet var, at den jævne Mand sikredes mod Overgreb fra Retsmaskineriet. Dommerne blev uafhængige af Administrationen og Anklagemyndigheden, den sigtede kunde ikke mere holdes »paa Bekendelse« ved Misbrug af Varetægtsarrest, den anklagede fik paa et tidligere Tidspunkt end hidtil en Forsvarer beskikket og var saaledes ikke mere slet og ret et »Forhørsobjekt«, men en selvstændig Part overfor Anklageren, Offentlighed og Mundtlighed indførtes i Retsplejen, og Nævninger kom til at deltage i visse Straffesagers Afgørelse. Fra det inkvisitoriske Princip Mørke blev Retsplejen ført ind under Befolkningens egen Kontrol. Retsreformen var paa sit Omraade baaret af samme Aand som Grundloven, og dens Gennemførelse var et smukt Resultat af alle Partiers Samarbejde under Zahles Ledelse.

Ligeledes i 1916 gennemførtes en Reform af hele Ulykkesforsikringen samt en ny Ejendomsskyldlov, der dels forhøjede Fradragene og dels indeholdt Bestemmelse om Foretagelse af en almindelig Jordvurdering, hvorved Overgangen til Grundskyld forberedtes. I 1918 og 1919 vedtoges med konservativ Støtte, men imod Venstre en Nyordning af det højere Skolevæsen, en Del af de private lærde Skoler overtoges, andre fik forhøjet Statstilskud, og for hele det højere Skolevæsen, det private som det offentlige, blev Betalingen for Undervisningen sat i Forhold til Forældrenes Indtægt, for Børn af Forældre med smaa Indtægter blev Undervisningen helt vederlagsfri. Forslag om Aldersrente og Invaliderente efter faste Takster fremsattes af Rode i 1919, men naaede ikke frem til Gennemførelse. Samme Skæbne fik to Forslag fra Rode og Brandes om Ejendomsskyldens Omdannelse til ren Grundskyld henholdsvis til Kommunerne og til Staten. Derimod vedtoges en ny Sparekasselov og en særlig Lov om Aktieselskaber, ligesom den første Banklov gennemførtes, hvorved et almindeligt Banktilsyn indførtes. I Juni 1919 vedtoges en Lov om de sidste ca. 1500 Fæstegaardes Overgang til Selveje mod en meget rimelig Godtgørelse til Godsejerne, hvilket betegnede Virkeliggørelsen af et af de gamle Bondevenners Krav, og samme Maaned kom en Lov om Forbud mod Nedlægning af Huse med et vist Jordareal.

Et udmærket Lovværk vedrørende *Tjenestemændenes Forhold* forberedtes

i en i 1917 nedsat Kommission under *Hassing-Jørgensens* Ledelse. Dens Arbejde førte til Loven af 1919, ved hvilken der i vore Tjenestemandslønninger indførtes den Kombination af Grundløn og bevægelige Tillæg, man siden har bygget paa, og som under de senere Ændringer i Prisforholdene sparede Lovgivningen for megen Strid. Den nye Lov betød for Tjenestemændene en væsentlig Forbedring af deres Kaar, hvad ogsaa i høj Grad var tiltrængt. De havde ikke haft det for godt under Prisstigningerne. Tjenestemændene glemte aldrig *Hassing-*

Stamhuset Lerchenborg.

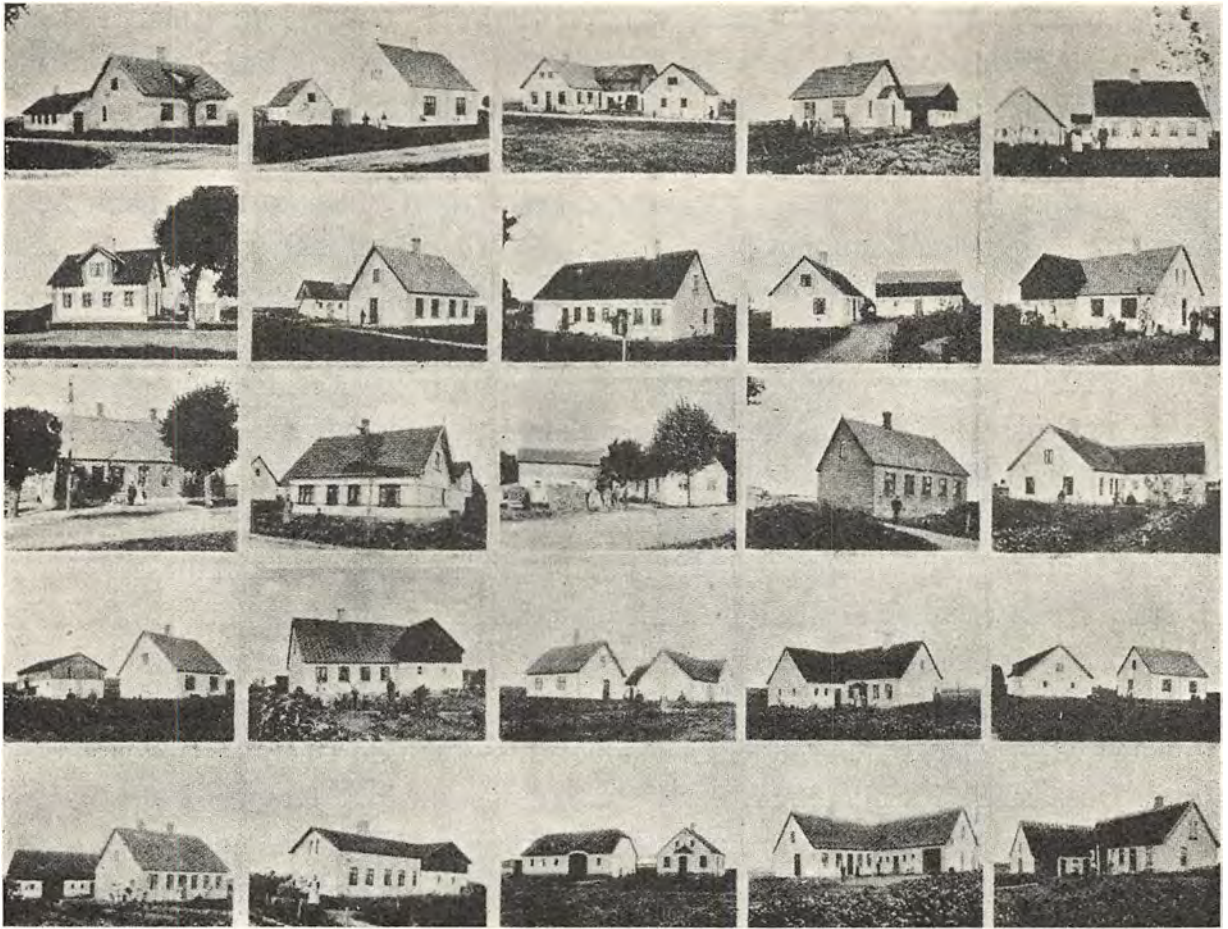
Her samledes paa en Haand i Midten af det 18. Aarhundrede 900 Tdr. Hartkorn Herregaardsjord, 700 Tdr. Hartkorn Kirke- og Kongetlende og 3000 Tdr. Hartkorn Bøndergods.

Jørgensen den retsindige Forstaaelse af deres Forhold, hans Arbejde i denne Sag viste. Ogsaa den radikale Folketingsmand *Kofoed*, den senere Raadsformand og Departementschef, gjorde i denne Sag et fortjenstfuldt Arbejde, der indledede den store Indflydelse i alle Lønningsspørgsmaal, der i de følgende Aar gaves ham. Samtidig lovfæstede de forskellige Tjene-

stemandsgruppers Forhandlingsret, gennemført i 1910 ved ministeriel Erklæring. For Folkeskolens Lærere og Præsterne vedtoges ligeledes nye Lønningslove.

Den vigtigste Del af Ministeriet *Zahles* økonomiske Reformlovgivning var dog *Jordlovene*. De tre Love i 1919 om Len og Stamhuse, om Udstykning af Præstegaardsjord og om Vilkaar for Bortsalg af Jord i offentlig Eje udgjorde tilsammen en Landboreform af vidtrækkende Betydning baade i Øjeblikket og ud i Fremtiden og fastslog, at Husmændenes Aarhundrede var indledet. De tre Love gennemførtes henholdsvis af *Zahle*, *Th. Povlsen* og *Kr. Pedersen* og de var udarbejdet i nært Samarbejde med *Niels Frederiksen*, der i den nye Besiddelsesform for Jorden saa et af de Idealer praktiseret, som han indenfor og udenfor Partiet havde været en energisk Fortaler for. Baggrunden for de nye Jordlove var den stærke Prisstigning paa Landejendomme, der dels spærrede den ubemidlede Ungdom helt ude fra Jorden, dels skabte stor Risiko i Fremtiden for dem, der satte en Sparekapital i et Landbrug. For Len- og

Stamhusreformens Vedkommende kom hertil, at det maatte være rimeligt efter den nye Grundlovs Gennemførelse at faa de gamle Privilegiebesiddelser fra en forlængst svunden Tid bragt til Ophør. Len og Stamhuse laa i det nye Danmark som en Levning fra Enevoldstiden og spærrede Udviklingen ude fra mægtige Arealer i Landet til Fordel for enkelte Slægter. Spørgsmaalet om Len Stamhuse og Fideikommissgodsers Overgang til fri Ejendom havde været drøftet først i en særlig Lenskommission og derefter i Landbokommissionen af 1911, som Niels Frederiksen var Medlem af. De allerfleste Len og Stamhuse var i sin Tid opstaaet paa den Maade, at de oprindelige Besiddere havde Godserne som privat Ejendom, men under Enevælden fik Aftaler med Kongerne paa Statens Vegne om visse gensidige Forpligtelser. Kun om to Baronier gjaldt det, at de var skænket vedkommende Slægt af Kongemagten. Der var derfor ingen Mulighed for at betragte Len og Stamhuse som blot en Slags Udlaan fra Staten til de bestemte Slægter, saaledes som man fra visse Sider forestillede sig. Derimod kunde man hævde, at som Udviklingen havde formet sig, maatte Staten baade moralsk og juridisk kunne gøre et vist Krav gældende overfor Majoratsbesiddelserne, naar disse skulde overgaa til fri Ejendom. De særlige Forpligtelser, der i sin Tid var paalagt Grever og Friherrer overfor den enevældige Kongemagt, bl. a. at tjene Kongen med »Liv, Blod og Gods«, var forlængst bortfaldet, men de værnende Forpligtelser for Staten overfor de paagældende Slægter var delvis opretholdt. Ved de fideikommissariske Baand holdtes Grevskaberne og Baronierne stadig sammen for Besidderne, og ofte havde Staten maattet træde til og administrere store Jordbesiddelser paa Grund af Besidderens Uduelighed for derefter paany, naar Forholdene var bragt i Orden, at overgive Besiddelsen til Slægten. Vanskeligt var det imidlertid at drage en skarp juridisk Skillelinie mellem Statens og Besiddernes Rettighedsforhold efter næsten tre Aarhundreders Udvikling, og der maatte derfor tilstræbes en Løsning, der byggede paa et Skøn, og som kunde siges at gøre Ret og Skel. Det store Flertal i Landbokommissionen foreslog, at Besidderne af de paagældende Godser og Fideikommisskapitaler kunde faa overdraget disse til fri Ejendom, naar de til Staten betalte 10 pCt. af Værdien og stillede en Del af Jorden til Raadighed til Udstykning mod Erstatning. *Niels Frederiksen* foreslog derimod, at Besiddernes Ydelse skulde være 20 pCt. af Værdien, og hvor der var Hjemfaldsret til Staten, skulde der svares 5 pCt. mere, altsaa 25 pCt. Det blev Niels Frederiksens Standpunkt, der fik Udtryk i Regeringens

Udstykning af «Ditlevshøj» ved Ringsted.

Forslag, og det lykkedes at faa Venstre til at akceptere det. Med Hensyn til Jorden enedes man om, at en Trediedel af Arealerne skulde overdrages Staten, og at det skulde være Jord, som var velegnet til Udstykning. Endelig indeholdt Loven Bestemmelser, hvorefter Besidderne blev »tvunget til at gaa frivilligt med«, idet de skulde betale en aarlig Afgift til Staten, hvis de nægtede at overtage Ejendommen i fri Besiddelse paa de fastsatte Betingelser. Ved Lovens endelige Vedtagelse understregede *Zahle*, at Ændringerne i Landstingets Sammensætning under den nye Grundlov havde været Forudsætningen for Sagens Løsning. »Jeg er sikker paa«, udtalte han, »at Landstinget efter Forfatningen af 1866 aldrig havde vedtaget et Lovforslag, som det, der her foreligger.« Socialdemokratiet stemte imod Loven, da de ønskede langt større Ydelser til Staten. Af den senere Retssag, som Lensbesidderne anlagde mod Ministeriet og vandt ved Landsretten, men tabte ved Højesteret, fremgik det dog klart,

at Socialdemokratiets Standpunkt ikke havde været juridisk holdbart. Regeringens Forslag gik utvivlsomt saa vidt overfor Stamhusbesidderne, som der var juridisk Mulighed for at gaa. Ved Lensreformen tilfaldt der Staten ca. 90 Mill. Kroner, som indgik i en Jordfond til Fremme af Udstykningen, og denne Fond har siden været den økonomiske Rygrad for Udstykning af Statsjord. Endvidere fik Staten til Raadighed ca. 40.000 Tdr. Land Lensjord til Udstykning, og ved Loven om Præstegaardsudstyknig yderligere ca. 30.000 Tdr. Land. En betydelig Indsats for Etablering af nye Hjem var dermed muliggjort.

Endnu vigtigere end Tilvejebringelsen af Jorden var dog den nye Lov om Vilkaar for Bortsalg af Jord i offentlig Eje, hvorefter Jorden overlodes Nybyggerne uden Købesum, men mod Forrentning af Jordværdien efter periodiske Vurderinger. I

Ældre sjællandsk Statshusmandsbrug.

Landbokommissionen havde et Flertal, hvoriblandt foruden Radikale og Socialdemokrater ogsaa var Venstremanden *Pinholt*, givet Tanken om denne nye Besiddelsesform Tilslutning, men paa Rigsdagen strittede de Konservative og mange i Venstre imod. Det radikale Venstres Rigsdagsmænd og Blade førte en kraftig Agitation for det nye Princip under Henvisning til de høje Jordpriser, og *Niels Frederiksen* fremdrog Spørgsmaalet atter og atter under Rigsdagsdebatterne om Landbrugets økonomiske Forhold. I en Tale i Folketinget i Efteraaret 1915 udtalte han saaledes bl. a.: »Jo mere glimrende Konjunkturerne indenfor det danske Landbrug er, desto større bliver Modsætningsforholdet mellem de nuværende Besiddere og Fremtidens. Er der noget Tidspunkt, hvor Lovgivningsmagten bør fæste sin Opmærksomhed paa det danske Landbrugs Fremtid, er det paa et Tidspunkt som det nuværende. . . . Man maa holde sig den Kendsgerning for Øje i disse Tider, at Højkonjunkturerne vel er en Fordel for dem, der nu ejer Ejendomme, men bliver til en Byrde, for ikke at sige en Ulykke, for de følgende Ejendomsbesiddere. . . . Der er ingen Tvivl om, at hvis disse Konjunkturer holder sig i nogen Tid endnu — og det haaber vi jo alle, de skal — vil Følgen ikke alene blive, at Priserne paa Driftsmidler bliver høje og Startomkostningerne store, men at ogsaa Jord-

priserne bliver saa høje, som vi sikkert aldrig har set Magen til. . . . Staten bør anvende den Jord, den har og som den kan faa, til at byde ud paa Markedet i et Brugsforhold, hvorved man støtter Jordbrugeren mod Konjunktursvingninger — en aarlig Afgift bygget paa Vurderinger. Jeg tror, at Lovgivningsmagten i Tider som disse maa se noget fremad og prøve paa at forebygge Ulykker, der maa følge af en Topkonjunktur som den, vi befinder os under i Øjeblikket. Det er af Betydning, at det danske Landbrug ser fremefter og søger

Ældre Jydek Statshusmandsbrug.

at skabe Mulighed for gode Produktions- og Brugsforhold for de Landbrugere, som kommer efter os.« Allerede her pegede Niels Frederiksen saaledes advarende paa Konjunkturmedaljens Bagside ikke blot med Henblik paa Udstykningen, men med Sigte paa hele det danske Landbrugs Fremtid.

Landbrugsminister *Kr. Pedersen* havde i 1916 fremsat et Lovforslag om Udstykning paa Basis af Jordværdien, men fik det ikke gennemført i Landstinget. Nu lykkedes det under Samarbejdet om Lensreformen at komme til Forstaaelse med Venstre om at søge det nye Udstykningsprincip prøvet. Loven stadfæstedes den 4. Oktober 1919. Den bestemte, at Jord i offentlig Eje, der egner sig til Landbrug, kun maatte bortsælges til privat Selveje mod Forrentning af Jordværdien. Købesummen skulde altsaa ikke udbetales, men Køberen skulde i Stedet svare $2\frac{1}{4}$ pCt. halvaarligt af den skiftende Jordværdi ved de almindelige Vurderinger, og ved Omvurderinger skulde bortses fra den Værdiforøgelse, der gennem Ejerens Arbejde eller Kapitalindsats var tilført Jorden siden foregaaende Vurdering. Nybyggeren skulde have Skøde paa Ejendommen og iøvrigt udøve en Ejers fulde Raadighed over den. I Byggelaan ydedes indtil $\frac{9}{10}$ af de faktiske Byggeomkostninger, men saaledes at der kun skulde forrentes et Beløb, der svarede til Byggeudgifterne for lignende Brug før Krigen. Endvidere aabnedes ogsaa Adgang til i Købstæderne at udstykke Byggepladser og Havelodder mod Forrentning af Jordværdien. Det var et vigtigt Punkt i de danske Husmandsforeningers socialpolitiske Program fra Landsstævnerne, der her førtes ud i Livet. Loven borteliminerede tildels Spørgs-

maalet om de høje Jordpriser for Nybyggerne i Starten og sikrede i nogen Grad de nye Ejere overfor faldende Konjunkturer, idet Afgiften faldt med den nedadgaaende Vurdering. Husmændene efter 1919-Loven stod tryggere overfor Konjunktursvingningerne end de øvrige Landbrugere med Hensyn til Udbyttet af deres personlige Indsats, men kunde til Gengæld ikke udnytte Chancen for Konjunktursalg fuldtud. Adskillige Venstrepolitikere angreb senere denne Brugsform udfra den Betragtning, at kun det almindelige Selveje uden nogen Indskrænkning i Adgangen til Konjunkturprofit og Pantsætning kunde kalde alle Evnerne frem hos den enkelte Landmand og sikre alle Muligheders Udnyttelse. Talsmændene for det nye System svarede, at det var en Arbejdsplads og ikke et Spekulationsobjekt, de unge Landmænd ønskede og havde Krav paa at faa Støtte til, og Udviklingen gav da ogsaa i høj Grad dette Synspunkt Medhold. Tusinder af Unge strømmede til, hvor Lensjord og Præstegaardsjord blev udbudt efter 1919-Loven, og de Krav, der senere rejstes om Ændringer, gik ikke i Retning af at trænge det nye Princip tilbage, men derimod at udbygge det yderligere og skabe større Sikkerhed for dets praktiske Virkninger.

I Tilslutning til de ny Jordreformer foreslog Kr. Pedersen, at hvis der ikke paa anden Maade kunde fremskaffes Jord til Udstykning til en rimelig Pris, skulde der kunne eksproprieres Jord fra Ejendomme paa mindst 75.000 Kr.s Jordværdi og med over 150 Tdr. Land Agerjord, dog ikke over 10 pCt. af Ejendomme paa 150—200 Tdr. Land og ikke over 20 pCt. af Ejendomme paa 200 Tdr. Land medmindre der dog blev 300 Tdr. Land Agerjord tilbage. Af en Ejendom paa for Eks. 180 Tdr. Land skulde der altsaa mod fuld Erstatning kunne eksproprieres 18 Tdr. Land, af 350 Tdr. Land de 50 o. s. v. Forslaget understøttedes kraftigt af Husmændene, ikke mindst i Jylland, hvor der kun fandtes faa Len og Stamhuse, og hvor Lensreformen derfor ikke forøgede Udbudet af Jord. Men det mødte absolut Afvisning fra baade Venstre og Konservative og blev ikke gennemført. Det blev derimod benyttet af Venstre til en

Husmandskone og hendes Søn udenfor Stuehuset.

Agitation blandt Landmændene for at skræmme dem bort fra det radikale Venstre efter Recepten: I Dag er det Ejendomme over 150 Tdr. Land, men næste Gang kommer Turen til de almindelige Bøndergaardel Kr. Pedersen forsvarede sit Forslag baade i Rigsdagen og ude i Landet med Argumenter, der udsprang af en varm Følelse for Landboudommen. Han hævdede, at naar man i Almenvellets Navn kunde ekspropriere Jord til Skoler, Baner og Havne, var det fuldt saa forsvarligt at gøre det til Jordudstyknings, naar Tusinder af

Statshusmandsbrug fra 1920 paa Lensjord.

Unge ellers blev holdt ude fra Jorden. Navnlig som Prisregulator fandt han Ekspropriationsbestemmelsen paakrævet: »Naar Tusinder af Mennesker staar og ikke kan komme i Virksomhed, ja end ikke kan faa Bolig, saa mener jeg, der er Tale om et Almenvæl af langt større Vigtighed, end naar der skal anlægges en Havn. . . . Man bør prøve, om der

er Mulighed for i det almindelige Marked at købe Jord til en nogenlunde rimelig Pris, og om man ved Tvangsauktioner kan fremskaffe Arealer, der kan tilfredsstille Befolkningens Jordtrang. Men Folk har bare ikke den Kapital, der skal til. Derfor er det ganske nødvendigt, at der træffes saadanne Forholdsregler, at den Ungdom, der staar derude og efter min Mening har Krav paa at komme til at bo og arbejde ude paa Landet, hvor de ønsker at være, kan blive hjulpet hertil. Man skal vise dem, at Rigsdagen har Øje for de vanskelige Forhold, de lever under, og at vi vil komme dem i Møde. Vi maa gøre vort til at holde Modet oppe hos denne Ungdom, der forgæves har ventet paa at faa en Virkeplads, og som jeg synes vi allesammen maa staa med Medynk overfor. Vi maa rykke tættere sammen, saa der kan blive Plads til os alle. Mener man virkelig, at vi roligt kan lade dette Spørgsmaal ligge i Tro paa, at det vel nok ordner sig af sig selv?«

I 1917 fik Regeringen ved en særlig Lov tilvejebragt en Løsning af Spørgsmaalet om Militærnægterne, der en Tid havde optaget Sindene stærkt. Adskillige Unge førte en ideelt betonet Kamp mod den tvungne Soldateruddannelse og satte meget ind paa at vise, at det var et personligt Samvittighedsspørgs-

maal for dem. I nogle Tilfælde etablerede de Sultestrejke ved deres Indkaldelse til Militærtjeneste. Det var den radikale Regering meget imod at skulle anvende Lovens Straffebestemmelser mod Militærnægtere, der af religiøse Grunde var imod al Vaabentjeneste, og Regeringen foreslog derfor en Ordning, hvorefter Værnepligtige, der af Samvittighedsgrunde nægtede at modtage militær Uddannelse, kunde overføres til civilt Arbejde af en noget længere Varighed. En Adresse fra 500 af Landets Præster støttede Forslaget, og efter adskillige

Maaneders Forhandling lykkedes det Dr. *Munch* at faa de fleste i Venstre med til Ordningen, som derefter blev gennemført. I 1919 blev Krigsretterne helt afskaffet og Sagerne vedrørende Militæret henlagt til de sædvanlige Domstole. Det var et gammelt radikalt Krav, der herved opfyldtes, og det var modnet til Gen-

Parti fra Reykjavik.

nemførelse ved nogle højst besynderlige Krigsretsdomme under Sikringsstyrken. I 1919 nedsattes den store Skolekommission med en Reform af hele vort Skolevæsen for Øje, og samme Aar fremsattes en Lov om Handelsskolerne, der senere vedtoges. Til Støtte for mindre Erhvervsdrivende, Smaahandlende, Smaahaandværkere og Husmænd gennemførtes en Lov, der stillede 10 Mill. Kroner til Raadighed til Udlaan. Endelig nedsatte Regeringen straks efter Vaabenstilstanden en *Militærkommission*, der dels skulde drøfte aktuelle militære Afviklingsspørgsmaal, dels overveje den fremtidige Militærordning. Kommissionen, der fik Dr. *Munch* til Formand, gav senere en interessant Redegørelse for de militære Forhold under Krigen. Foreløbig førte dens Virksomhed til en Række praktiske Reduktioner og Besparelser indenfor Militærvæset. Bl. a. foreslog *Munch*, at efter at Officerer og Mandskab var blevet øvet saa grundigt under Sikringsstyrken, kunde man helt stryge Efteraarsøvelserne 1919 og stærkt indskrænke Rekrutindkaldelserne i 1920, og begge Dele vedtoges. Ligeledes vedtoges det at nedlægge *Københavns Landbefæstning* allerede

A. Jonsson: Motiv fra Island.

Maleri skænket af den Islandske Stat til daværende Statsminister Zohle i Anledning af Selvstændighedsloven 1918.

nu, medens det efter Hærloven først skulde være sket i 1922. De midlertidige Skyttegravsanlæg gik man i Gang med at sløjfe umiddelbart efter Vaabenstilstanden.

Blandt de vanskelige politiske Opgaver, der meldte sig for Regeringen i Krigsaarene, var Forholdet til *Island*. En voksende Selvstændighedstrang havde i den sidste Snest Aar før Krigen gjort sig gældende paa Island, og en Nyordning i Forholdet til Danmark var nødvendig, hvis ikke varig Bitterhed skulde opstaa. Talrige Forhandlinger mellem skiftende islandske Ministre og de danske Regeringer siden Systemskiftet var imidlertid endt, uden at noget virkeligt Resultat var opnaaet. Den radikale Regering ønskede at opfylde det islandske Krav om frit at raade i alle Særanliggender og ansaa Opfyldelsen heraf for at være Forudsætningen for et godt Forhold mellem Island og Danmark. Med Støtte af Venstre, der i det store og hele delte Regeringens Opfattelse, naaede man i 1915

til Enighed med Island om en ny islandsk Forfatning, bygget paa almindelig Valgret og omtrent svarende til den nye danske Grundlov. Island fik samtidig sit eget Flag anerkendt paa islandsk Omraade, hvilket havde stor Betydning for Stemningen blandt Islænderne, da Rivninger herom havde fundet Sted i islandske Farvande. To Aar senere enedes man om, at Island i Stedet for kun en enkelt Minister skulde have tre Ministre med en Førsteminister i Spidsen, og i 1918 fulgte derpaa den egentlige Nyordning af det statsretlige Forhold mellem de to Folk, idet en dansk Delegation, bestaaende af Handelsminister *Hage, I. C. Christensen, Borgbjerg* og Professor *Arup* med førstnævnte som Formand rejste til Island og forhandlede sig tilrette med den islandske Regering. Nyordningen, der siden har været gældende, men kan kræves revideret i 1940, gik ud paa, at Danmark og Island er fri og suveræne Stater, men forbundne ved fælles Konge og ved Overenskomst om fælles Optræden og Rettigheder paa forskellige Omraader, bl. a. fælles Møntvæsen, fælles Adgang til Fiskeri i begge Landes Farvande, lige Rettigheder for de to Landes Statsborgere i hvert af Landene og intimt Samarbejde i udenrigspolitiske Anliggender. Endvidere fik Island nu sit eget Handelsflag, og et dansk-islandsk Nævn nedsattes til Drøftelse af fælles Interesser. Den nye Ordning vedtoges i begge Lande, paa Island ved en Folkeafstemning med 12.000 Stemmer mod 1.000, i Danmark med et overvejende Flertal af Rigsdagens Medlemmer. Kun de Konservative gik imod, ligesom de havde nægtet at deltage i Delegationsforhandlingerne. Den islandske Stat skænkede senere Zahle et smukt Maleri fra Island.

Hele Ordningen af Forholdet mellem de to Stater var i god Overensstemmelse med den nationale Selvbestemmelsesret og Demokratiets Grundsætninger, og lykkeligt var det for Danmark, at det bragte sit Forhold til Island i Orden paa denne Basis og ikke stod med et uløst dansk-islandsk Spørgsmaal, da dets egne nationale Ønsker i det sønderjyske Spørgsmaal kort efter skulde gøres gældende.

ADVARSLER, DER OVERHØRTES

Blev Aarene 1918 og 1919 end begivenhedsrige paa Reformpolitikens Omraade, forløb de dog ingenlunde i politisk Idyl og Fordragelighed. Det nye Lands-ting var efter Privilegiernes Fjernelse paa en helt anden Maade end det gamle i Pagt med Tidens Strømninger og derfor modtageligt for Fremskridt, som tid-

ligere havde været utænkelige. Men samtidig var Landstinget i højere Grad end før blevet sig politisk bevidst. Inden længe blev det klart, at Oppositionen mente sig berettiget til at benytte sit Flertal i det nye og delvis folkevalgte Landsting til at træde stærkt op imod Folketingsflertallet. Under I. C. Christensens Ledelse lagde Oppositionen efter Valget i 1918 sin Politik an efter denne Linie. Det betød foreløbig øgede Vanskeligheder for Ministeriet og en Skærpelse af hele Modsætningsforholdet i Befolkningen i den almindelige Politik. I det lange Løb førte det uundgaaeligt til en Mobilisering af alle demokratiske Kræfter med Landstingets Erobring som Maal.

Saalænge det blodige Opgør i Europa stod paa, bevaredes dog under Indtrykket af Krigens og den sociale Uros Farer en vis Forstaaelse mellem Partierne, ligesom det lykkedes at undgaa større økonomiske Kampe mellem Organisationerne. Arbejderne bar for det store Flertals Vedkommende taalmodigt deres Del af Byrderne i de første Krigsjaar. De fik ved Overenskomstforhandlinger i Aarene 1916—17 kun nogle beskedne Løntillæg, der ikke svarede til Prisstigningen, og først i 1918 naaede man til Aftaler om almindelige Lønreguleringer efter Pristal. Alligevel havde der været absolut Ro i de tre første Krigsjaar. Først da Dønningerne af de voldsomme Begivenheder i Rusland mærkedes i København i Vinteren 1918, og den ved Blokadepolitiken fremkaldte Arbejdsløshed havde skabt Jordbund for syndikalistisk og kommunistisk Agitation, opstod der nogen Uro. Det samtidigt stærkt florerende offentlige Forlystelsesliv, hvori »de nye rige« udfoldede deres larmende Livsglæde, bidrog i høj Grad til at skabe Bitterhed blandt de Arbejdsløse og befordre den syndikalistiske Paavirkning. Der arrangeredes Tog af Arbejdsløse til Rigsdagen med kraftige Taler til Lovgiverne, men iøvrigt med fredeligt Forløb. Alvorligere var en dramatisk »Storm« i Februar paa Børsen, som de Arbejdsløse havde et godt Øje til. Syndikalisterne holdt den paagældende Dag Møde i Rømersgade og paa Jagtvejen og drog derefter i et Tog paa 2—3.000 Deltagere ind mod Byen. Politiet forsøgte at stoppe dem paa Kultorvet, men en Sværm paa nogle Hundrede af de ivrigste stormede med skingrende Hyl ad Købmagergade og over Højbroplads. »Til Børsen! Lad os smide dem ud allesammen«, lød Raabene. Opsynet ved Børsen blev løbet overende, et Par Hundrede Demonstranter med en god Portion Bøller imellem trængte ind i Børssalen, hvor der naturligvis opstod vild Panik. Bøllerne slog Borde og Stole i Stykker, mens Børsherrerne flygtede ind paa Toiletter eller mod Udgangene. En Del Veksellerere fik drøje Knubs, andre gav Knubs igen.

Optøjer paa Grønttorvet.

Midt i Alvoren opstod der pudsige Episoder. En rasende Kvinde, der hele Tiden var i Spidsen for Demonstranterne, slog under Hyl og Skældsord Hatten af Veksellererne og flaaede deres Tøj! En ung Knægt nærmede sig med et Stoleben en høj og kraftig Veksellerer, som han havde udset sig til Offer, men Kræfterne svarede ikke til den gode Vilje. Veksellereren tog ham til sig som sin egen, fjernede Stolebenet og gav ham Valget mellem Overgivelse til Politiet eller en Afklapsning paa Stedet. Knægten valgte det sidste, fik en knaldende Lussing og forsvandt i strakt Galop. Efter faa Minutters Forløb var en stor Politistyrke samlet. Politibetjentene trak Stavene og ryddede Børsen. Udenfor Bygningen blev Politiet mødt med Stenkast, der saarede tre Betjente. Ved et Tilfælde havde Spektakelmagerne uden at vide det faaet sat Børsens Brandalarm i Funktion, og da Brandvæsenet nu mødte op i stor Udrykning, spredtes Demonstranterne af Frygt for en kold Douche. Der blev skredet haardt ind mod Spektakelmagerne, en Snes Personer arresteredes, deriblandt de syndikalistiske Førere. I Sommerens Løb fortsatte Syndikalisterne deres Agitation ved Oprettelse af sær-

lige Grupper, der fik Navnet »Fagoppositionens Sammenslutning«. I November, da Vaabenstilstanden var indtraadt, mente man Tiden inde til en større Aktion. En Deputation gik til Zahle med Krav om Løsladelse af de tre mest kendte Syndikalistledere, der stadig holdtes bag Laas og Slaa. Zahle afviste Kravet. Paa alle Arbejdspladser blev nu sat en voldsom Kampagne i Gang for Sympatistrejke til Løsladelse af Arrestanterne. Der rettedes heftige Angreb mod Regeringen og Socialdemokratiet og Opfordringer til Arbejderne om at følge Eksemplet fra Tyskland, hvor Revolutionen netop nu brød løs efter Sammenbrudet paa Fronterne. Fagforeningernes Hovedledelse manede indtrængende til Ro og advarede mod at følge Syndikalisterne i deres »modbydelige Agitation for udenlandske Penge«. De fleste Steder blev Syndikalisternes Agitatorer da ogsaa mødt med barsk Afvisning, og paa nogle Pladser var Modtagelsen endnu kraftigere. Men Sympatistrejken fik Tilslutning fra enkelte Fagforeninger, bl. a. fra Søfyrbødernes, og paa Strejkens første Dag den 13. November samledes adskillige Tusinde meget urolige Arbejdsløse og Strejkende paa Grønttorvet til Møde, hvor *Thøger Thøgersen* talte. »Der er ikke langt fra Berlin til København«, raabte han, »og endnu kortere fra Kiel til København«. Stemningen i Forsamlingen var hurtigt paa Kogepunktet. Det havde været Syndikalisternes Haab, at Sporvejsfunktionærerne vilde slutte sig til Strejken, og de forbigørende Sporvogne irriterede dem derfor stærkt. Pludselig styrtede et Par Hundrede Syndikalister mod to Sporvogne, standsede dem og knuste Ruderne, saa Splinterne fløj de forfærdede Passagerer om Ørene. Fire Politibiler rykkede øjeblikkelig ud, og Politiet gik løs med Stavene. Det var umuligt at skelne Ven fra Fjende. Slagene faldt haardt og tæt. Snart laa der en Snes Mennesker paa Brostenene og vaandede sig. Thøgersen fik sin ene Arm molesteret af en Politistav og maatte føres bort fra Valpladsen. Da Tumultanterne trods alt ikke vilde vige, blev der givet Ordre til det ridende Politi om at gribe ind. Brosten og Murbrokker blev slynget mod de ridende Betjente, der maatte trække Sablerne, før Mængden veg. I et Par Timer bølgede Menneskemængden paa Torvet og i de tilstødende Gader frem og tilbage under stadige Sammenstød mellem Syndikalisterne og Politiet, men omsider fik Politiet Pladsen og Gaderne ryddet. Det var det alvorligste Tilfælde af Tumulter, der indtraf under Krigsperioden. Et halvt Hundrede Betjente havde faaet lettere Kvæstelser af Stenkast. Dagen efter holdt Søfyrbøderne Møde paa Grønttorvet og vedtog Oprettelsen af »Arbejder- og Soldatterraad« efter Mønstret fra Tyskland, men ganske vist uden Tilslutning fra

Soldaterne og kun med Støtte af faa Arbejdere! Hen paa Dagen kom det til nye Tumulter, men det var øjensynligt, at det var Sidegadernes og Broernes unge Vildskud, der fortsatte Halløj'et. I de følgende Dage arresteredes alle de Personer, der havde været særlige virksomme for Demonstrationerne og Tumulterne, og Syndikalistrøret lammedes derved for en længere Tid. Thøgersen fik 18 Maaneders Forbedringshus, to andre Syndikalistledere, Gissemann og Marie Nielsen, ligeledes hver 18 Maaneders Forbedringshus, en fjerde og femte hver 12 Maaneders Forbedringshus og en halv Snes andre indtil fire Maaneders Fængsel.

Der blev saaledes ikke taget med Fløjelshandsker fra Regeringens og Myndighedernes Side paa de Forsøg paa at forstyrre Lov og Orden, som nu og da fremkom i den sociale Gæringstid mod Krigens Slutning og efter Krigens. Men samtidig søgte Regeringen at mildne Gnidningerne ved at bane Vej for positive Fremskridt til Højnelse af Arbejdernes Kaar. Ved Forhandling med Rigsdagens Finansudvalg opnaaedes Tilslutning til Indførelse af 8 Timers Arbejdsdagen i Statens Virksomheder, og ligeledes gennemførtes et Lovforslag om 8 Timers Dagen i Virksomheder med Døgndrift. Der kom derefter snart Forhandlinger i Gang om en almindelig Aftale mellem Arbejdsgivere og Arbejdere om det samme Spørgsmaal, og i Foraaret 1919 enedes man om Indførelse af 8 Timers Dagen i alle Fag senest fra Nytaar 1920, samtidig med at Arbejdernes Timeløn forhøjedes. Lønningerne naaede dermed omsider op paa et Niveau, der betegnede en reel Forbedring fra før Krigens

En ulovlig Havnestrejke i Københavns Havn i Efteraaret 1919 blev paa Regeringens Initiativ stoppet ved en Voldgiftskendelse efter at *Zahle* i Rigsdagen havde erklæret, at »frivillige Arbejdere skal selvfølgelig blive beskyttet i det Omfang, Myndighederne overhovedet er i Stand til at beskytte dem«. Spørgsmaalet om ulovlige Strejker var iøvrigt i 1919 aktuelt i næsten alle Lande som Følge af den almindelige Uro i Krigens og Revolutionernes Kølvand, og Ministeriet *Zahle* ønskede en holdbar Løsning af Spørgsmaalet sikret herhjemme ved Lovgivning herom. Der nedsattes en Kommission af Arbejdere, Arbejdsgivere og Jurister, som fik forelagt et Lovudkast om Straf for Deltagelse i ulovlige Strejker og for Ophidselse hertil, men Kommissionens Arbejde forhaledes ved den optrækkende Storkamp i Arbejdsverdenen. I Marts 1920 opstod en Strejke i Slagterierne med Fare for Udvidelse til Havnestrejke og Standsning af Landbrugseksporten. *Pinstrup* spurgte i Rigsdagen Handelsministeren, om

Regeringen vilde beskytte den frivillige Arbejdskraft, hvis den toges i Brug, og *Hage* svarede: »Justitsministeren har sagt mig, at han allerede overfor Slagterierne har udtalt, at hvis de tager Afskibningen i deres egen Haand, er det en Selvfølge, at det er Regeringens Opgave at drage Omsorg for, at de trygt og i fuld Arbejdsro kan foretage Afsendelsen af deres Produkter fra Esbjerg«. I Overensstemmelse hermed udsendte Zahle den 20. Marts følgende Cirkulære til samtlige Politimestre: »Efter at Arbejdet paa de eksportberettigede Svineslagterier en Tid lang har ligget stille paa Grund af Strejke, vil det ifølge Meddelelse til Justitsministeriet nu blive søgt genoptaget paa Andelsslagterierne derved, at Andelshaverne selv vil foretage Slagtningen, Indladningen af Flæsk m. m. Da man maa regne med den Mulighed, at der af de strejkende Arbejdere, eventuelt ogsaa andre, vil blive lagt Hindringer i Vejen for Arbejdets Genoptagelse, skal man anmode Hr. Politimesteren om at yde al Bistand til at opretholde Fred for Arbejdet saavel ved de paagældende Slagterier som eventuelt ved Flæskets Indladning paa Jernbane eller i Havn, idet man i paakommende Tilfælde, for saavidt De ikke ved Benyttelse af Retsplejelovens Pag. 110 2. Stk. kan faa den fornødne Politistyrke til Raadighed, bemyndiger Dem til at antage den midlertidige Hjælp paa Stedet, som maatte være nødvendig i saa Henseende, og som De er i Stand til at skaffe Dem«. Man angreb senere Zahle, fordi Cirkulæret var fortroligt, men det maatte en Bemyndigelse til Politimestrene af denne Karakter naturligvis være. Selve Erklæringen om, at frivillig Arbejdskraft vilde blive beskyttet, var afgivet offentligt i Rigsdagen og refereret i alle Blade. Da det under det efterfølgende Ministerium Neergaard blev fremhævet fra Venstres Side, at det var en Venstregering, der skaffede Arbejdsfred, kunde det heroverfor dokumenteres, at Venstres Justitsminister intet andet havde foretaget sig herfor end at henholde sig til Zahles Cirkulære!

Naar det overhovedet var muligt i Krigsaarene og den nærmeste Tid derefter at begrænse den sociale Uro i Danmark til et meget beskedent Omfang og hindre en virkelig Vækst i den kommunistiske Agitation i Arbejderkredse, skyldtes det den økonomiske og sociale Politik, hvorigennem Ministeriet Zahle i Samarbejde med Socialdemokratiet hindrede Nødens Fremtrængen. I Norge dreves store Dele af Arbejderklassen langt ud i Kommunismen. I Danmark bevarede Arbejderne i det store og hele deres besindige Ro overfor Paavirkning af fremmede Metoder, og Tilløbene til Afgivelser herfra standsedes uden at større Skade skete.

Efter Vaabenstilstandens Indtræden opstod imidlertid fraandenSidealvorige Hindringer for Fortsættelsen af Regeringens Politik. I vide Kredse opfattedes Standsningen af den militære Krig som ensbetydende med Krigsforholdenes Ophør ogsaa i økonomisk og handelspolitisk Forstand, og stærke Kræfter forberedte sig paa Udnyttelse af de Muligheder, man mente vilde opstaa heraf. Foreløbig opretholdt de krigsførende Lande imidlertid i vidt Omfang deres Restriktioner, og dermed ogsaa deres Begrænsning af Tilførslerne til Danmark. Faktisk dikterede England baade Mængde og Pris med Hensyn til de Raastoffer, det vilde sælge os, og de Levnedsmidler, det vilde købe hos os. Blokaden mod Tyskland fortsattes i adskillige Maaneder, bl. a. med det Formaal at sikre de allierede Magters Industri og Handel et solidt Forspring i Konkurrencen. Regeringen mente det under disse usikre Fremtidsudsigter nødvendigt fortsat at føre en forsigtig økonomisk Politik og afvente mere rolige Produktions-, Afsætnings- og Prisforhold, før Baandene løsnedes. Oppositionen pressede derimod paa og krævede en hurtigere Afvikling af Restriktionerne, end Regeringen ønskede. Navnlig efter at England i Foraaret 1919 havde begyndt at lempe Udførselsrestriktionerne, voksede Kravene herhjemme om større Frihed. Diskussionen herom antog snart en lidenskabelig Karakter, og Oppositionens Politik understøttedes saavel af Misfornøjelsen i de Kredse, hvis Fortjeneste var blevet begrænset, som af en Bølge af Forventning i Storhandelen om en ny Guldalder under Frihedens Banner.

Finanshovedkassen.

Da Regeringen i Februar 1919 fremsatte Lovforslag om et Statslaan paa 120 Mill. Kroner, greb Oppositionen Lejligheden til at aftvinge Regeringen Indrømmelser i den økonomiske Politik. Statslaanet var nødvendigt til Dækning

af Statens Driftunderskud, der var fremkaldt bl. a. ved store Udgifter til den stigende Arbejdsløshed, Regningerne fra Kommunerne i Anledning af Dyrtidslovene, større Nettoudgifter til Smørloven, end man havde kunnet forudse o.s.v. Det var altsammen Udgifter, der fulgte af Love, som Oppositionen selv havde stemt for, men hvis endelige Størrelse ingen havde kunnet beregne med Sikkerhed under de særlige Forhold, Blokaden i 1917—18 fremkaldte. Saavel *Brandes* som *Rode* gjorde i Folketinget udførligt rede herfor. *Neergaard* erklærede imidlertid, at Regeringen kun kunde vente Statslaanet gennemført paa den Betingelse, at den gav Afkald paa den Bemyndigelse til Prisregulering, som den i Kraft af 7. Augustloven sad inde med, og iøvrigt indvilgede i snarlig Afvikling ogsaa af andre af de ekstraordinære Foranstaltninger. I sin Begrundelse udtalte *Neergaard* bl. a.: »Der aabner sig virkelig nu Udsigter for os til igen at tage aktiv Del i Verdensomsætningen. Der aabner sig betydningsfulde Udsigter for hele vort Erhvervsliv i alle dets Grene under de nye Forhold, der nu er kommet frem efter Vaabenstilstanden. . . Der viser sig en tydelig Trang til at ville af med de oplagrede Varer, til igen at faa Tilførslerne og Handelsforbindelserne i Stand. Trangen er saa stor, at det ikke altid er muligt for de Magter, der har handlet tidligere i absolut Forening og Forstaaelse med hinanden, at enes om Foranstaltningerne, medens der for os bliver en Mulighed for at benytte os af en vis Kappestrid imellem dem for at faa de store Mængder af de oplagrede Varer afsat. Nok er det, her er Mulighed for et Opsving af vort Erhvervsliv, for vor Handel og Produktion, en Mulighed for at skabe Danmark en hel anden Stilling i Verdensomsætningen end den, vi hidtil har haft. Men Handels og Produktionens Væsen er Frihed, Erhvervenes Væsen er Frihed«. Lidet anede *Neergaard*, hvilke tragiske Følger disse luftige Handelsplaner siden skulde faa! *Neergaard* sluttede med at erklære sig villig til at søge en Afvikling fremkaldt ved »en venskabelig Forhandling«, idet Tanken om »med eet Slag at komme bort fra al Regulering ligger mig saare fjern«. *Brandes* svarede at Regeringen naturligvis var rede til en Forhandling om Reguleringernes Afvikling, men til en Lov om et indenlandsk Statslaan kunde der ikke knyttes Betingelser, der ikke havde det fjerneste med denne Lov at gøre. Lovforslaget gik i Udvalg, hvor Oppositionen fastholdt Kravet om Augustlovens Bortfald som Betingelse for Statslaanets Gennemførelse. Da dette afvistes af Regeringen indstillede Oppositionspartierne Statslaanet til Forkastelse. Ved 2. Behandling var *I. C. Christensen* Venstres Ordfører. Han hævdede, at 7. Augustloven var

givet under den Forudsætning, at naar Krigen holdt op, maatte Loven falde bort igen, og han maatte »derfor tilraade Rigsdagen at faa sin Medbestemmelseret tilbage i alle Forhold, der kommer til at foreligge i Fremtiden«. *Johan Knudsen* sluttede sig paa de Konservatives Vegne hertil.

Det var saaledes klart, at der forelaa Aftaler mellem de to Partier om, at Statslaanet skulde hindres gennem Landstingsflertallet. *Brandes* svarede skarpt at en Forkastelse i Landstinget af et Statslaan, der var nødvendigt for Statshusholdningens forsvarlige Førelse, var ganske det samme som en Forkastelse af Finansloven, og at I. C. Christensen altsaa dermed stillede sig paa det gamle Højres forfatningspolitiske Standpunkt: »For den, der som jeg har været med til i Politiken fra Halvfjerdserne — saa gammel er det ærede Medlem fra Ringkøbing ikke, at han husker saa langt tilbage som jeg — har oplevet den Strid, som dengang stod og som gik ud paa at gennemføre Folketingets Bevillingsret overfor Landstinget, at hævde, at der ingen Magt var over og ingen ved Siden af Folketinget, for den, der har været med til dette, er det underligt at tænke sig, at efter vi har ment at have gjort det af med dette System i 1901 og efter at have vedtaget den nye Grundlov i 1915, møder vi det paany omend i en noget anden Skikkelse, ikke særdeles forskellig. . . Ikke eet Aar efter, at den nye Grundlov er traadt i Kraft, er allerede, hvis dette sker, den nye Grundlov misbrugt, dens Aand krænket og dens Bogstav anvendt som Vaaben mod Folketinget. . . Jeg vil blot gentage: Statslaanet er nødvendigt, ingen har bestridt dette, og det er nødvendigt for enhver Regering«. Den radikale Ordfører *Gamborg* udtalte, at det radikale Venstre ikke kunde gaa med til at udsætte Landet for Farerne ved en forhastet Opgivelse af Augustlovens Reguleringer, men baade Ministeriet og Folketingsflertallet var villigt til paa saglig Grund at drøfte en begyndende Afvikling ved en fri Forhandling, naar Statslaanet var vedtaget. Rode havde saaledes i Udvalget fremført en Skitse til en saadan Afvikling.

Under Debatten med I. C. Christensen udtalte *Rode*, at Augustloven var givet under den Forudsætning, at den skulde gælde saalænge de Forhold varede, som havde fremkaldt Loven, og disse Forhold var aldeles ikke ophørt med Vaabenstilstanden. Om Statslaanskonflikten udtalte Rode videre, vendt mod I. C. Christensen: »Der kan efter den nye Grundlov ikke skabes nogen Konflikt mellem Folketing og Landsting, som ikke lader sig løse, hverken paa den almindelige Lovgivning eller paa Finansloven (da Grundloven indeholdt særlige Regler om Fremgangsmaaden i Tilfælde af, at Finanslovhjemmel ikke kunde tilvejebrin-

ges inden 1. April). Men der eet Sted — og det ærede Medlem fra Ringkøbings skarpe Øjne er faldet derpaa — Statslaanene. Statslaanslove, det er Love, der skal vedtages under samme Pres som Finanslove, som der ikke kan forhandles om, som om almindelige Love, der kan vente fra Aar til Aar. . . For Statslaanslove er der ingen Regler, som sikrer mod et politisk Overgreb fra Landstingets Side. Og det ved det ærede Medlem. . . Derfor kalder han nu Landstinget til paa dette Punkt i Forfatningen at sætte ind for at rette det af ham længe planlagte Angreb paa Folketingsparlamentarismen. . . En Regering, udgaaet af og støttende sig til Folketingets Flertal, kan ikke fældes i Folketinget og kan ikke fældes i Landstinget paa nogen anden Lov end ved Nægtelsen af et Statslaan. Derfor bruges dette nu, og det ærede Medlem fører saa, omgivet af hele den smilende Konservatisme, Landet ud i den alvorligste Konflikt, hvori det har været, siden det ærede Medlem stod paa Folketingets og Rettens Side i sin Ungdom. Men, mine ærede Medlemmer af Venstre, vær forvissede om, at for dem, der svigter Folketinget og forsøger at anvende Landstinget imod det, for dem venter Nemesis. . . De Konservative forstod sig (ved Grundlovens Tilblivelse) slet ikke paa konservative Garantier i Sammenligning med det ærede Medlem fra Ringkøbing. Thi det, som de forlangte og fik sat ind, hvad var det? Det var en Aldersgrænse til Folketinget, som falder bort om nogle faa Aar. Det var en Bestemmelse om, at det afgaaende Landsting skulde vælge nogle Medlemmer, en Bestemmelse som efterhaanden ganske vil tabe sin Betydning. De Konservative forstod slet ikke deres Affærer, de kunde ikke deres Fag, de kunde kun kræve noget ganske midlertidigt! Men det ærede Medlem fra Ringkøbing! Han vidste, hvad der var konservativ Garanti, derfor satte han hele sin Magt ind paa een Ting, nemlig at gøre Landstinget uopløseligt, og derfor satte vi hele vor Magt mod denne Ting, og vi fik jo lykkeligvis Bistand fra hans eget Parti, idet Hr. Neergaard var forbitret Modstander af det ærede Medlems Tanke. Og saa endte det med Kompromis'et, hvorefter Landstinget kun kan opløses i visse Tilfælde. . . Det ærede Medlem ved, hvad det er for en Bestemmelse, han fik sat ind og hvorfor, den skulde ind. Og nu er der altsaa en gunstig Lejlighed til at vise for hele Folket, hvad denne Bestemmelse kan bruges til, og det vil vise sig den Dag, da Landstinget forkaster Statslaanet, nægter de Midler, som Folketinget har bevilget, og man ikke er i Stand til at besvare dette med en Opløsning af Landstinget. Saa vil Folket se, hvorfor Bestemmelsen blev sat ind, at det var for at skabe et Sted, hvorfra det ærede Medlem

kunde føre sin Politik, naar han ikke længere kunde faa Tilhold i Folketinget. Derfor betyder det, som det ærede Medlem nu har gjort, at han er vandret ud af Folketinget, selvom han legemligt sidder her, for ovre fra Landstinget at føre sit Angreb paa al den Politik, han hele sit Liv igennem har kæmpet for«. I sit Svar til Rode og Brandes henviste *I. C. Christensen* til, at efter at Forfatningen var kommet til at hvile paa almindelig Valgret, var en Appel fra Folketingets Mindretal til det andet Ting ikke nogen Fornægtelse af Parlamentarismen, og hvis Ministeriet ikke var tilfreds med Landstingets Stilling, stod det i Ministerens Magt at appellere til Folketingets Vælgere gennem et Valg. *Brandes* hævdede imidlertid her overfor, at det kunde Regeringen ikke gøre i en Situation, hvor Midler til at føre Statshusholdningen videre var nødvendige langt hurtigere, end et Valg kunde tilendebringes, og desuden vidste enhver, at en ny Valglov var en nødvendig Forudsætning for Valg.

Statslaanet vedtoges i Folketinget med 71 Stemmer mod 64. I Landstinget blev det derimod holdt tilbage af Flertallet, der i Stedet vedtog et Forslag om, at Augustloven skulde bortfalde 14 Dage efter Præliminærfreden, der antoges nær forestaaende. Som Svar herpaa vedtog Regeringspartierne den 28. Februar i Folketinget et Forslag til Beslutning, hvori udtaltes Villighed til ved fri Forhandling mellem begge Ting at tilvejebringe en Lov om Afvikling af Reguleringerne og Bortfald af Augustloven en rimelig Tid efter Blokadens Ophør. Ordføreren for dette Forslag var *Slengerik*, der i en kort, men for denne usvigelige Stridsmand karakteristisk Tale motiverede det saaledes: »Den Aktion, som i disse Dage er indledet fra Oppositionen, kan, hvis den lykkes, komme til at sætte dybe Spor i vort Lands Politik. Kernen i denne Aktion er, at Flertallet i Landstinget ved at true med sin Magt til at forkaste Statslaansloven kan forsøge at tvinge Folketinget til at tage en anden Stilling til Augustloven end den, Folketingsflertallet finder rigtig og forsvarlig. Jeg vil endnu udtale det Haab, at Landstingsflertallet gennemfører Statslaansloven og opgiver Aktionen, men skulde dette Haab briste, og fastholdes Kravet om, at Folketinget skal underkaste sig Landstingsflertallets Vilje, saa er det en Optræden fra Landstingets Side, mod hvilken Folketingets Flertal maa nedlægge den skarpeste Protest. . . Der er blevet sagt, at man ikke ønskede at drive Ministeriet bort, men at Ministeriet godt kunde blive siddende. Blive siddende! Ja, med et kuert og ydmyget Folketingsflertal bag sig. Blive siddende, indtil man igen finder en Lejlighed til at sætte Folketingsflertallet og Ministeriet Pistolen for Brystet og demonstrere

Landstingets Overvægt. Nej, skal Ministeriet gaa, da gaar det med Folketingsflertallets Tak, fordi det har værnet Folketingsflertallets forfatningsmæssige Stilling mod Overgreb. I det gamle Rom saa man hellere sin Ven komme døende hjem fra Slaget, baaret paa sit Skjold, end man saa ham komme levende hjem med Skjoldet paa Ryggen«! Da Flertallet i Landstingsudvalget om Statslaanet samme Aften erklærede, at dets Stilling var uforandret, trak Brandes Statslaansforslaget tilbage. Senere paa Aftenen vedtog Landstinget en Dagsorden, hvori det forsvarede Kravet om Augustlovens Ophævelse før Statslaanets Bevilling. Rode pegede i denne Debat paa, hvad Resultatet af Landstingets Politik vilde blive. »Hvad Landstinget forlanger er ikke«, sagde han, »at Rigsdagen skal have en Magt, som den ikke har, men derimod at Landstinget alene skal have en Magt, som Folketing og Landsting nu tilsammen har! Ved dette Skridt indleder Landstinget nu en politisk Kamp med Folketinget om vor Forfatning, og denne Kamp vil før eller senere føre til Landstingets Nederlag. Muligvis vil Landstinget opleve en kort Triumf. Men de af os, der oplever Kampens Afslutning vil faa at se, at den vil ende med, at Landstinget vil blive berøvet ethvert Middel til at foretage et Skridt som dette eller ogsaa ophøre at eksistere«.

Dagen efter indgav Ministeriet sin Demissionsbegæring med den Motivering i Statsraadet, at Landstinget ved at hindre de nødvendige Midler til Statshusholdningens Førelse havde handlet udenfor Forfatningens Forudsætninger og imod dens Aand. Kongen henstillede til Partiformændene, at der dannedes et Samlingsministerium, hvad Regeringspartierne dog afviste som en Umulighed i den Kampsituation, der nu var opstaaet. Mange ventede derimod et Ministerium I. C. Christensen. I Bladene meddeltes, at I. C. Christensen havde faaet sit Partis Bemyndigelse til at modtage en Opfordring til at danne Regering. Det gik imidlertid helt anderledes. Da I. C. Christensen den 4. Marts om Formiddagen kaldtes til Kongen for fjerde Gang under Krisen, var det ikke for at blive opfordret til at danne Regering, men for at faa Besked om, at Kongen ikke ønskede en Mindretalsregering dannet. Samme Eftermiddag tilkaldte Kongen alle Partiformændene til Amalienborg og gav dem den samme Meddelelse: »Som Resultat af mine Overvejelser udtaler jeg, at jeg ikke udnævner et Ministerium, der ikke er i Overensstemmelse med Folketingets Flertal«. Kongen bad derpaa Partierne paany overveje Situationen. *Herman Trier* tog Ordet og udtalte: »Jeg beder om Lov til at takke Deres Majestæt for Deres Erklæring. Det er min Overbevisning, at denne Udtalelse vil vække Glæde Landet over som en

yderligere Stadfæstelse af det Grundlag, hvorpaa vort politiske Liv hviler nu og fremtidigt«.

Der fulgte nu en Uges nye Forhandlinger, under hvilke man paany gennemgik alle tidligere drøftede Planer om Samlingsministerium, Blandingsministerium eller Optagelse af Kontrolministre, men alt strandede. Da dette meddeltes Kongen, opfordrede han Zahle til at undersøge Mulighederne for Ministeriets Forbliven, og efter Forhandling med Regeringspartierne besluttede Ministeriet da at forsøge en Løsning ved samtidig at forelægge Rigsdagen to Lovforslag henholdsvis om Statslaan og Augustlovens Afvikling. Paa dette Grundlag naae- de man til et Forlig. Statslaanet vedtoges, og Afviklingsloven fik det Indhold, at Augustloven skulde bortfalde den 1. September samme Aar, men med visse Overgangsbestemmelser. Et 8-Mands Udvalg, 2 fra hvert af Partierne, skulde gøre Indstilling til Rigsdagen om Bortfald eller Opretholdelse af de hidtil gældende Bestemmelser, saaledes at de opretholdtes, hvis Rigsdagen ikke vedtog deres Bortfald. Med Hensyn til nye Bestemmelser skulde disse kun gælde, hvis begge Rigsdagens Ting godkendte dem, og det samme skulde være Tilfældet med de Bestemmelser, der bestod den 1. September.

Adskillige politiske Stormløb mod Regeringen i Aarets Løb var endt uden positive Resultater til Oppositionen, men for Statslaanskrisens Vedkommende var dette ikke Tilfældet. Selv om begge Parter havde maattet give Indrømmelser blev Hovedresultatet af Forliget en afgjort Svækkelse af Ministeriet i den økonomiske Politik. Kravene om at komme bort fra »de snærende Baand« styrkedes og opmuntredes, og hurtigere end det stemmede med Regeringens Bedømmelse af Stillingen rykkede disse Krav frem mod Opfyldelsen. Reguleringen af hele Prisniveauet afslappedes, og i Løbet af Aaret 1919 ophørte de fleste af de almindelige Restriktioner. Samtidig blev Dyrtidslovene og de nye Flæske- og Kornordninger i væsentlig Grad præget af Landstingsflertallets Synspunkter, hvorved Prisniveauet yderligere løftedes. Da Tilførselsforholdene hen paa Aaret blev mere frie, steg Indførslen af Varer til Danmark stærkt. Det var en naturlig Følge af, at Landets Lagerbeholdninger delvis var tømt under Blokaden og nu atter fyldtes. Men da Landbruget endnu ikke var i Stand til at sætte Produktion og Eksport op i samme Forhold, blev et stort Underskud i Handelsbalancen Resultatet. Indførselen gik op fra 946 Mill. Kr. i 1918 til 2605 Mill. i 1919. Under disse Forhold begyndte den danske Krone at falde, og den almindelige Verdensprisstigning, der fandt Sted i 1919, forstærkedes for Danmarks Vedkom-

mende betydeligt, saaledes at Detailpristallet herhjemme ved Aarets Slutning var 242 mod kun 190 ved Aarets Begyndelse. Advarsler mod at fæste Lid til de nye Forholds Stabilitet interesserede de færreste. Erhvervslivet blændedes af Stigningen i Verdensprisniveauet. Storhandelen drømte fantastiske Drømme om Danmark som Stabelplads for Handelen paa Østersølandene og Rusland, hvad allerede *Neergaards Tale* under Statslaanskrisen var Udtryk for, og Bankerne støttede i høj Grad disse Planer.

Da Kronefaldet antog en faretruende Karakter, søgte Regeringen ad forskellige Veje Indførslen kontrolleret, saaledes at den fortrinsvis skulde omfatte de nødvendige Raastoffer til Produktionen. Betragtningen var den, at det var urimeligt at tillade ubegrænset Efterspørgsel efter fremmed Valuta til unødvendige Varer og derved befordre Kronens Fald og en Fordyrelse af den nødvendige Indførsel. Ved den stadige Stigning i Priseniveauet, som herved skabtes, laa en mægtig Fare for Erhvervslivet, den Dag Prisfaldet kom. Regeringen nedsatte et Valutaraad, bestaaende af Repræsentanter for Bankerne og Erhvervene men Raadets Bestræbelser for en Begrænsning af Indførslen lykkedes kun i ringe Grad, og Regeringen gik da i Februar 1920 til Rigsdagen med et Lovforslag om Importregulering. *Hage* motiverede Lovforslaget med, at det efter hans Opfattelse ikke vilde lykkes at komme heldigt gennem den forestaaende Tid, hvis man ikke var rede til at gribe til kraftige Forholdsregler. Saavel i Rigsdagen som i Pressen blev Forslaget imidlertid stærkt bekæmpet, og *Th. Madsen Mygdal* gik i Spidsen med den berømte Udtalelse i en Artikel i »Berlingske Tidende« om, at den lave Krone »kommer som en god Ven« til Erhvervene, fordi den »anspører Produktionen og hæmmer Forbruget« og »opmuntrer og støtter de Erhverv eller Enkeltvirksomheder, der anstrenger sig for at eksportere«. *Hage* svarede i Rigsdagen: »Naar det viser sig at Prisforhøjelser og Lønforhøjelser i alle mulige Forhold sætter deres Spor, at det bliver dyrere og dyrere at leve, Udgifterne bliver større og større, at Landets Gældsforhold overfor Udlandet bliver stærkt forværret, og naar Folket selv, alle Klasser, alle Lag, uden at gøre sig Stillingen klar medvirker til at drive Udviklingen hen i den Retning, saa er det en Opgave for Regeringen at overveje, om der dog ikke bør gribes ind, saa vidt det er muligt at gøre det, for at afværge, at der slaas mere i Stykker end der burde slaas i Stykker. . . Det er ikke tilstrækkeligt at holde en moralsk Forelæsning om, hvad man skal gøre, hvis det var tilstrækkeligt, at vi her fortalte Folk, at de skal arbejde, og at de ikke maa give for mange Penge ud, ja saa kunde Folketinget indskrænke sig til fra

det Skolekateder, som det saa betænksomt har indrettet, at holde moralske Forlæsninger«. Overfor Madsen-Mygdals Tro til, at det hele bedst trak sig i Lave af sig selv i den frie Konkurrences Tegn, nærde Hage en erfaren Politikers Skepsis: »Mig forekommer det, at hvor man ser hen, viser Handelen sig fortræffeligt i Stand til at konkurrere Priserne op, men jeg ser ikke noget til, at de konkurrerer dem ned. At ville sige under disse Forhold, at Staten skal lægge Hænderne i Skødet og Regeringsmagten ikke gribe ind, hvor Forholdene aabenbart kræver det, det er at skyde et Ansvar fra sig, som man bagefter i høj Grad vil kunne komme til at beklage, at man har skubbet fra sig«.

Der var imidlertid ingen Mulighed for Importreguleringens Gennemførelse paa Rigsdagen, og en Regulering ad anden Vej var udelukket efter Augustlovens Bortfald. Ved mægtige Spekulationskøb af unyttige Varer i Udlandet satte Danmark i de følgende Aar sin Krigsfortjeneste overstyr. Før Krigen skyldte det danske Samfund til Udlandet 1 Milliard Kroner mere end det havde tilgode. Efter den store Indførsel i 1919, hvor Lagrene paany fyldtes, var Tilgodehavende og Skyld i Udlandet omtrent ens, og i Behold for det danske Samfund var saaledes i Forhold til før Krigen en Fortjeneste paa ca. 1 Milliard Kroner. I den økonomiske Heksedans, der tog Fart ved den radikale Regerings Afskedigelse i Foraaret 1920, hvirvledes denne Fortjeneste bort og mere til. Til de lyse og ubekymrede Toner af »Kræfternes frie Spik« gled Danmark et af de mest skæbnesvangre økonomiske Tidsafsnit i Møde.

GRÆNSESPØRGSMAALET LYKKELIGT LØST

Ja, Grænsespørgsmaalet blev lykkeligt løst, men hvilken Storm af fanatisk Ophidselse og hvilket Væv af politiske Manøvrer skulde det ikke igennem, før Løsningen kom! Det er nødvendigt til Forstaaelse af dette historiske Afsnit af dansk Politik at skildre de talrige Hvirvler og Kriser i Grænsespørgsmaalets Udvikling.

Saalænge Krigen stod paa, maatte det sønderjyske Spørgsmaal behandles med den yderste Forsigtighed i den offentlige Diskussion i Danmark. Selv om Haabet om en Grænseregulering fik Næring under Krigen og voksede saavel i Sønderjylland som i hele det danske Folk, var den størst mulige Tilbageholdenhed i Drøftelsen heraf nødvendig for at bevare Tilliden til Danmarks Neutralitetspolitik og undgaa at vække en Mistænksomhed i Tyskland, der

kunde gøre Kaarene værre for de danske Sønderjyder. Der var ikke hos alle en lige klar Forstaaelse af, at disse Hensyn maatte være bestemmende for Regeringens Holdning. Den mest chauvinistiske Del af den konservative Presse søgte naturligvis Regeringens tilbageholdende Stilling mistænkeliggjort og gentog de stadige Beskyldninger for »Tyskerkurs«. I Oppositionskredse paa Rigsdagen mødte man andre Udslag af manglende Evne til at bedømme Mulighederne og Farerne i Behandlingen af det sønderjyske Spørgsmaal. I C. Christensen rettede i Sommeren 1917 Henvendelse til Udenrigsminister Scavenius med det Spørgsmaal, om den sønderjyske Sag ikke allerede paa det daværende Tidspunkt kunde fremføres overfor Tyskland med Sverigs og Norges Støtte, idet han tænkte

•Frietiet paa Smedelinjen•. Karikatur i •Klods Hans• af I. C. Christensens Henvendelse til Scavenius.

sig Muligheden af at faa Sagen drøftet ved et forestaaende nordisk Ministermøde. Henvendelsen fandt Sted ved et Møde mellem de to Politikere paa Smedelinjen. Scavenius afviste bestemt Tanken, da det kunde forudsættes, at en saadan Henvendelse vilde medføre Modkrav fra tysk Side, der var uforenelige med vor ubetingede Neutralitetspolitik, og Ministeriet sluttede sig i fuld Enighed til Udenrigsministeren. Regeringen fastholdt under hele Krigen det Standpunkt, at Danmark ikke kunde indlade sig paa nogen Art af Særforhandlinger med Tyskland om Sønderjylland. Da Tyskland den 5. Oktober 1918 overfor sine Krigsmodstandere erklærede sig rede til at antage de af Præsident *Wilson* fremsatte Principper for en Fredsslutning, var det rette Tidspunkt derimod inde til at rejse det sønderjyske Spørgsmaal. Et Led i *Wilson*s Forslag var Gennemførelsen af Folkenes Selvbestemmelsesret, og selvom Sønderjylland ikke direkte var nævnt i *Wilson*s »14 Punkter«, var der dog ved begge de krigsførende Parters Anerkendelse af Selvbestemmelsesrettens Princip aabnet Vej for, at Danmarks Krav og Haab om en retfærdig

sig Muligheden af at faa Sagen drøftet ved et forestaaende nordisk Ministermøde. Henvendelsen fandt Sted ved et Møde mellem de to Politikere paa Smedelinjen. Scavenius afviste bestemt Tanken, da det kunde forudsættes, at en saadan Henvendelse vilde medføre Modkrav fra tysk Side, der var uforenelige med vor ubetingede Neutralitetspolitik, og Ministeriet sluttede sig i fuld Enighed til Udenrigsministeren. Regeringen fastholdt under hele Krigen det Standpunkt, at Danmark ikke kunde indlade sig paa nogen Art af Særforhandlinger med Tyskland om Sønderjylland. Da Tyskland den 5. Oktober 1918 overfor sine Krigsmodstandere erklærede sig rede til at antage de af Præsident *Wilson* fremsatte Principper for en Fredsslutning, var det rette Tidspunkt derimod inde til at rejse det sønderjyske Spørgsmaal. Et Led i *Wilson*s Forslag var Gennemførelsen af Folkenes Selvbestemmelsesret, og selvom Sønderjylland ikke direkte var nævnt i *Wilson*s »14 Punkter«, var der dog ved begge de krigsførende Parters Anerkendelse af Selvbestemmelsesrettens Princip aabnet Vej for, at Danmarks Krav og Haab om en retfærdig

Løsning af det nationale Spørgsmaal i Sønderjylland nu kunde gøres gældende.

Udsigten til en Opfyldelse af vore nationale Ønsker fremkaldte en dyb Tilfredshed i det danske Folk. Netop en Løsning gennem Afstemning og efter Nationalitet havde været det Grundlag, hvorpaa man i Danmark og Sønderjylland efter den sidste Krigs dyrekøbte Erfaringer næsten enstemmigt havde bygget Haabet om engang at naa til en Grænse-regulering. Hele Nationalitetskampen var fra dansk Side ført under dette Løsen, og den undertrykte Danskhed havde hentet sin moralske Styrke deri. Tysklands fuldstændige Sammenbrud indvirkede imidlertid snart i nogle Kredse saaledes paa de lettest bevægelige Sind, at Fortidens Lære glemtes, og henslumrede Forhaabninger om den »historiske Grænse« levede op. Dermed begyndte de Stemninger at rejse sig, som senere skulde spille en baade farlig og for Danmark uværdig Rolle ved Grænsespørgsmaalets Behandling. De kom til Orde dels i nationale Foreninger og dels gennem Røster i Bladene, men var i første Omgang uden Tilhold i ansvarlige Kredse paa Rigsdagen. Deres Maal var iøvrigt meget uklare og langt fra samfaldende. Nogle vilde til Ejderen, andre til Dannevirke, medens atter andre koncentrerede sig om at faa Flensborg tilbage. For at modvirke Agitationen for disse splittende Særønsker og give Udtryk for det almindeligt anerkendte Synspunkt i det sønderjyske Spørgsmaal forberedte en Kreds af Mænd, der havde været ledende i Arbejdet for Bevarelse af dansk Sprog og Sindelag i Sønderjylland, en Adresse med Underskrivere fra alle politiske Retninger, hvori det danske Folks Ønsker præciseredes. I Spidsen for Adressen stod Mænd som Magister *H. V. Clausen*, der ved et Livs Studier havde erhvervet sig et enestaaende Kendskab til sønderjyske Forhold, Dr. *Mackeprang*, der ligeledes stod det sønderjyske Arbejde nær, den tidligere konservative Rigsdagsmand *H. L. Møller* o. fl., og Adressen udarbejdedes i nøje Forbindelse med de danske Sønderjyders Fører og Repræsentant i den tyske Rigsdag *H. P. Hanssen*. Adressens Hovedindhold var denne Sætning: »Nordslesvig

President Wilson.

maa genforenes med Danmark i den Udstrækning, dets Befolkning ved en fri Afstemning efter den almindelige og lige Stemmeret maatte kræve«, og blandt Underskriverne var bl. a. de tidligere Udenrigsministre *Ahlefeld-Laurvig* og *Raben-Levetzau*, den senere Statsminister, Højesteretssagf. *Liebe*, det senere Medlem af Liebes Ministerium, Prof. *Rovsing*, den tidligere Kultusminister *Jacob Appel*, den tidligere Folketingsmand af Venstre *Birch*, Redaktør *C. Carstensen* ved det konservative »Nationaltidende«, den konservative Folketingsmand Professor *Ellinger*. Hofjægermestrene *W. Neergaard* og *Lüttichau*, de tidligere konservative Landstingsmænd Grev *Frijs* og Konsul *Hey*, Højskoleforstanderne *Bredsdorff*, *Kristensen-Randers* og *Alfr. Povlsen*. Professorerne *Høffding*, *Kr. Nyrop*, *Steenstrup* og *Westergaard*, Højesteretsjustitiarius *Gram*, Borgmester *Kaper*, Generalløjtnant *Tuxen*, Amtmand *Vedel* o. s. v. Ved Siden af de mange, der var af moderat og konservativ Farve, var blandt Underskriverne Mænd, der var kendt som radikale af Sindelag, men disses Antal var ingenlunde overvejende. Adressen blev ikke offentliggjort, idet Politikere af Venstre og det konservative Parti, der iøvrigt var enige i Adressens Udtalelse, henstillede at undlade Offentliggørelse for om muligt at dæmpe den begyndende Strid. En tilsvarende Hensynsfuldhed prægede imidlertid ikke den anden Lejr! Skønt Regeringen havde afvist enhver Tale om Særforhandling med Tyskland, udbredtes der nu Rygter om saadanne Forhandlinger, og konservative Blade lod sig forlyde med, at Regeringen havde bundet sig overfor Tyskland! Bladet »Vort Land« gengav disse Forlydender under Overskriften: »Har Ministeriet Zahle forsøgt en ny Slubbærtstreg?« Artiklens Forfatter idømtes senere Fængsel, og saavel den danske Regering som det officielle tyske Regeringsorgan erklærede alle Forlydender om Forhandlinger for aldeles grundløse. Ikke desto mindre fortsattes Rygtesmederiet som Led i Agitationen mod Regeringen. *Rode* mødte det saaledes nogen Tid senere ved et stort politisk Møde i Randers, hvor det i den Anledning kom til et meget dramatisk Optrin. Venstremanden, fhv. Folketingsmand *P. Bjerre* argumenterede i sin Tale for Dannevirkepolitiken og udtalte herunder: »... Men Regeringen har jo ført Forhandlinger med Tyskerne om Grænsereguleringen. . .«. *Rode*, der sad bagved Talerstolen, sprang frem til denne og raabte i berettiget Indignation udover Forsamlingen: »Hr. P. Bjerre lyver!«. I flere Minuter derefter bølgede Salen i Ophidselse, og Forsamlingen nægtede at høre mere paa Bjerre. Ved det paafølgende Sagsanlæg blev *Rode* pure frifundet! Overfor de stadig mere hyp-

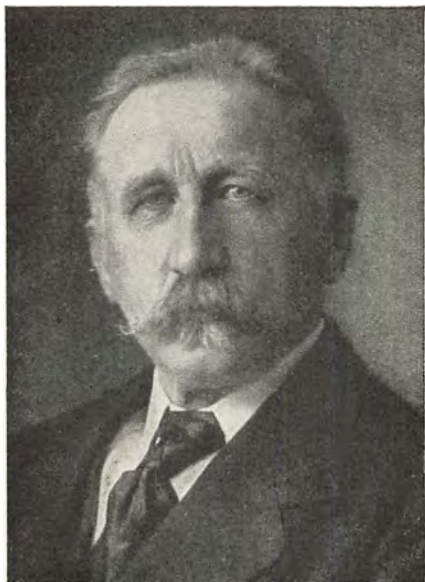
pige Artikler i den nationalistiske Presse om »Historiens Ret« stillede Tilhængerne af Nationalitetsgrænsen i en Række saglige Indlæg den forstandsmæssige Begrundelse af deres Politik. Et Indlæg af den konservative Folketingsmand Professor *Birch* i »Nationaltidende« kan i saa Henseende anføres som karakteristisk: »Vi ønsker ikke en Grænseregulering, der blot skifter Uretten, vi ønsker en Regulering, der sletter den. Slesvigs Historie har givet os en Lære, vi i en Alvorsstund ikke bør eller vil glemme... Det bedste i os gør os til Rettens Tilhængere, og det kloge og overvejende hos os gør os til Magtens Modstandere. En lille Nation kan ikke praktisere en imperialistisk Militærmoral. Den har at tro paa Retten og søge Beskyttelse i Retten eller gaa til Grunde. Men i denne Holdning ligger ogsaa Begrænsningen i de Krav, der paa een Gang stilles til Tyskland og Ententen, og det er, at Danmark ikke ønsker og ikke vil have noget Territorium Syd for den Linie, der adskiller Dansk og Ikke-Dansk. . .«. Dagen efter blev Professor *Birch* i »Vort Land« betegnet som en »halvtysk Socialist«. Men han fastholdt sit Standpunkt gennem alle Grænsepolitikens Faser.

H. V. Clausen.

Regeringen ansaa det ikke uden Grund for vigtigt, at den danske Rigsdags Standpunkt til Grænsespørgsmaalet hurtigst muligt blev fastlagt, saaledes at Landets Politik i denne Sag kunde hvile paa sikker Grund og være uafhængig af en uberegnelig Stemningsudvikling. Den 17. Oktober samlede Regeringen derfor Partiformændene og de tidligere Konseilspræsidenter til forberedende Forhandlinger om Grænsespørgsmaalet, og der var ved disse Forhandlinger fuld Enighed mellem de ledende Politikere. Det aftaltes, at der i et lukket Rigsdagsmøde skulde vedtages en Erklæring om Rigsdagens og Regeringens fælles Opfattelse, og et Udkast til denne Erklæring godkendtes. Det lukkede Møde afholdtes den 23. Oktober, og Udenrigsminister *Scavenius* gav her Meddelelse om de nu indtraadte Muligheder for en Grænseregulering og fremsatte en motiveret Redegørelse for Regeringens Synspunkter. Fremgangsmaaden ved Grænsespørgsmaalets Rejsning maatte blive den, udtalte *Scavenius*, at Kravet udgik fra den danske Befolkning i Sønderjylland, og Afgørelsen maatte

træffes i Forbindelse med Fredskonferencen. Alle Kræfter maatte samles om den nationale Grænse som den eneste holdbare Politik for Danmark, idet den »historiske Grænse« vilde betyde »en fuldstændig Fornægtelse af det Standpunkt, vi hidtil har staaet paa og af det ideelle Moment, der har ligget i Sønderjydernes Krav, ligesom ogsaa i den Opfattelse, der har været gældende her i Landet«. Endelig understregede Udenrigsministeren stærkt den Fare for Frem-

H. P. Haussen.

tiden, der vilde ligge i at faa en stor tysk Befolkning indenfor Danmarks Grænser, og den Fordel, det vilde være, at Ordningen blev truffet paa et Grundlag, der ikke forud fremkaldte Fjendskab i Tyskland. Efter Udenrigsministerens Tale meddelte *Piper*, at de Konservative i et Partimøde siden de indledende Forhandlinger havde besluttet at modsætte sig Vedtagelsen af den Erklæring, Partiets Formand havde godkendt! Allerede paa dette Tidspunkt var der saaledes Vaklen i det konservative Parti og Tegn til, at den fanatiske Fløj var ved at tage Overhaand. I Modsætning til de Konservative gav Venstre Tilslutning til Regeringens Synspunkter. *I. C. Christensen* udtalte, at der »i det

slesvigske Spørgsmaal kun er een eneste Hovedlinie, som vi alle følger, den, som Udenrigsministeren her meget rigtigt pegede paa, at vi ønsker en Løsning efter Nationalitetsprincippet, saaledes som det nu hedder. Vi ønsker, naar Grænsen i Slesvig skal flyttes, at den saa bliver en Sindelagets Grænse, saaledes at det, som dernede har Hjertet mod os, kommer til os, og det, som har Hjertet mod Syd, kommer til Syd.« Han pegede paa Fejlgrebene i 1848 og 64 og fortsatte: ». . . Nu skulde vi være blevet klogere, nu skulde vi have faaet større Klarhed, nu skulde vi alle kunne være enige om, at den nationale Grænse og kun den nationale Grænse kan være Danmarks Ønske og Haab og ogsaa de danske Sønderjyders. . . Alt det Eider-Danske, alt det, man har talt om »Historiens Ret«, er lagt til Side.« Efter en bevæget Forhandling blev Mødet udsat til om Aftenen, og i det nye Møde lykkedes det omsider at faa de Konservative med til den foreslaaede Udtalelse med enkelte Ændringer. Udtalelsen, der vedtoges med alle Stemmer mod den konservative Nordbys og straks blev meddelt

de krigsførende Magters Gesandter i Danmark, havde følgende Ordlyd: »Efter at have hørt Ministeriets Meddelelse fastslaar Rigsdagens Fællesmøde, at der er Enighed om *at* fortsætte den til alle Sider ligelige Neutralitetspolitik, som hele det danske Folk har givet sin Tilslutning, *at* ingen anden Ændring i Slesvigs nuværende Stilling end en Ændring efter Nationalitetsprincippet stemmer med det danske Folks Ønske, Følelse og Interesse, og under den forestaaende Gennemførelse af det fra begge de krigsførende Parters Side godkendte Nationalitetsprincip: Folkenes Selvbestemmelsesret, *at* ønske Løsningen tilvejebragt paa en saadan Maade, at der ikke voldes Skade i Forholdet til nogen af Siderne, hvorved ogsaa Genforeningens fremtidige Sikkerhed betrygges.«

Ved denne Beslutning var den danske Regerings og Rigsdags Stilling fastslaaet, og samme Dag rejste *H. P. Hanssen* paa samme Linie de danske Sønderjydernes Krav i den tyske Rigsdag. *H. P. Hanssen* havde forud drøftet Spørgsmaalet med Landdagsmændene *Nis Nissen* og *Kloppenborg-Skrumsager*, og de tre sønderjyske Repræsentanters Bedømmelse af den nationale Stilling i Nord-slesvig stemte saa fuldstændig overens, at de allerede den 9. Oktober paa et Kort trak den Grænse op, som de ansaa for den virkelige Nationalitetsgrænse og som ogsaa senere gennemførtes. I nøje Overensstemmelse hermed redegjorde *H. V. Clausen* i en Artikelrække for Nationalitetsforholdene og opgjorde Kommune for Kommune Danskernes og Tyskernes Styrke i de slesvigske Omraader. Ved et Bestyrelses- og Tilsynsraadmøde i den nordslesvigske Vælgerforening den 12. Oktober var der ligeledes Enighed om, hvor Grænselinien burde trækkes, idet kun en enkelt Røst hævdede sig for videregaaende Krav. *H. P. Hanssen* kunde saaledes rejse Grænespørgsmaalet i den tyske Rigsdag paa en Baggrund af klar Enighed, og hans Tale var et værdigt og dygtigt Indlæg for Sønderjydernes Krav. Han sluttede Talen saaledes: »Hvis Folkenes Selvbestemmelsesret er Alvor for Dem, mine Herrer, hvis De virkelig vil en Rettens og Forsoningens Fred, da løs, naar nu Freden sluttet, ogsaa det nordslesvigske Spørgsmaal. Dermed opfylder De ikke blot vore varmeste Ønsker, dermed fremmer De ogsaa tyske Interesser. Thi Retfærdighed højner et Folk.« Den tyske Udenrigsminister *Dr. Solf* svarede med formelt at afvise en juridisk Ret for Danmark efter Pragfredens Pag. 5, men lod samtidig underhaanden *H. P. Hanssen* vide, at Tyskland var rede til at lade Wilsonprogrammets Grundsætninger gennemføre loyalt ogsaa for Nordslesvigs Vedkommende, og en lignende Meddelelse blev afgivet til den danske Gesandt i Berlin. Et Par

Uger senere brød Revolutionen ud i Tyskland. Den medførte en socialdemokratisk Regering og Afslutning af Vaabenstilstand den 10. November. To Dage senere offentliggjorde ca. 350 danske Foreninger og Institutioner i Sønderjylland en Henvendelse til den tyske Rigskansler om at faa det nordslesvigske Spørgsmaal løst paa Grundlag af Folkenes Selvbestemmelsesret. I Berlin paa-begyndte H. P. Hanssen derpaa i Forstaaelse med Nis Nissen og Kloppenborg-

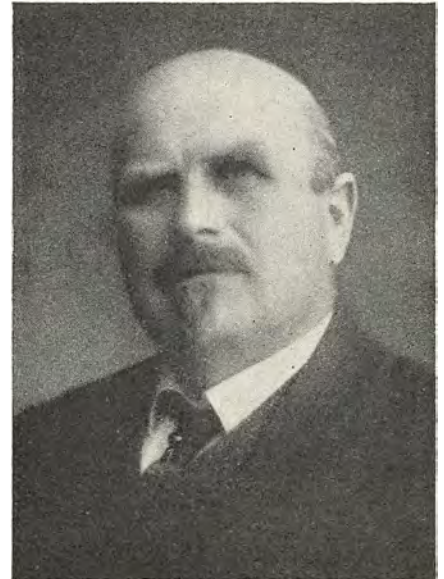
Nis Nissen.

Skrumsager Forhandlinger med den nye Rege-ring, og som Hjælpere for de sønderjyske Par-lamentarikere medvirkede efter disses Ønske Professor *Aage Friis*, der gennem Aarene hav-de staaet i nært Samarbejde med de sønder-jyske Førere. Udenrigsminister Dr. Solf med-delte den 14. November i et Brev til H. P. Hanssen Tilslutning til det nordslesvigske Spørgsmaals Løsning paa Selvbestemmelsesret-tens Grund, men udtalte samtidig overfor den danske Gesandt Ønsket om, at Sagen kunde be-handles som et særligt dansk-tysk Anliggende, hvilket Gesandten afviste i Overensstemmelse med sin Instruks fra den danske Regering. Endelig samledes den 17. November den nordslesvigske

Vælgerforenings Tilsynsraad til et Møde i Aabenraa, og her vedtoges med 57 Stemmer mod 2 en Resolution, hvori udtaltes følgende: »Vi ønsker det nordslesvigske Spørgsmaal løst paa den Maade, at Nordslesvig opfattes som en Helhed, hvis Befolkning ved at stemme Ja eller Nej tilkendegiver, om den vil genforenes med Danmark eller ej.« Resolutionen angav Grænsen for Nord-slesvig ved den Linie, H. P. Hanssen og de to Landdagsmænd havde opridset, den saakaldte H. V. Clausenske Linie, der gik Syd om Tønder, men Nord om Flensborg. Det tilføjedes i Resolutionen, at man betragtede det som en Selv-følge, at hvis tilstødende Distrikter i Mellemslesvig rejste Krav om ved en særlig Afstemning at tilkendegive, om de ønskede at komme til Danmark, skulde de have Ret dertil.

Ved et stort Folkemøde efter Tilsynsraadmødet holdt H. P. Hanssen en Tale, hvori han klart proklamerede den Grænsepolitik, han agtede at følge. »Her i Aabenraa«, udtalte han, »levede og virkede I. P. Junggreen. De vil end-

nu mindes, at der var et Ord, som han aldrig blev træt af at foreholde vore Modstandere, det var det gamle Bibelord: Hvad du vil, at andre ikke skal gøre mod dig, det skal du heller ikke gøre mod dem! *I den Tid, vi nu gaar ind i, vil vi faa Lejlighed til at vise, at vi ogsaa anerkender dette Ord som forpligtende for os.*» Fra et Medlem af Vælgerforeningens Tilsynsraad, Gdr. *P. J. Gad*, modtog H. P. Hanssen et Par Dage senere et Brev, hvori det hed: »... Tak for Deres Tale i Søndags. Under denne Tale oplevede vi noget, som vi aldrig vil glemme. Det var, som mødtes vi med det bedste i vort Folk, som hørte vi Sønderjyllands Hjerteslag. Vi følte os samlet, et Folk om vor virkelige Folkefører«. Nogle Maaneder senere stod Gad i Flensborggruppen og bekæmpede H. P. Hanssen! Forud for Aabenraamødet skrev Vælgerforeningens Næstformand, Gdr. *P. Grau* i »Flensborg Avis«: »Det vilde være os en inderlig Glæde ogsaa ind i en bedre Fremtid at beholde Flensborg By som Hovedstaden i Nordslesvig, den By, hvortil saa mange vigtige og stærke og dyrebare Baand knytter os. Men saa maa Flensborg By gaa med os. Ingen af os vil have Flensborg til at være os følgagtig mod sin Vilje. Ingen ønsker Grænsen trukket Syd om Flensborg, hvis Flertallet af Flensborgs Indbyggere protesterer derimod«. Faa Maaneder senere var P. Grau i Spidsen for en hasarderet Flensborgpolitik!

Kloppenborg Skrumsager.

Aabenraaresolutionen blev af H. P. Hanssen overgivet til den danske Regering, og Udenrigsministeren gav den 25. November følgende Svar til H. P. Hanssen: »Den danske Regering, der med dyb Tilfredshed har erfaret, at de danske Nordslesvigeres politiske Organisation i sin Resolution har udtalt sig for den Løsning af Spørgsmaalet, der stemmer med det danske Folks af Rigsdagen tolkede Ønske, Følelse og Interesse, vil nu henvende sig til de allierede Magters Regeringer for under Forhandlingerne om Verdensfreden at faa de danske Nordslesvigeres Ret anerkendt, idet den samtidig giver den tyske Republiks Udenrigsminister Meddelelse herom. Den danske Regering udtrykker sin tillidsfulde Forvisning om, at hermed alle Danskes brændende Ønske

om Genforening vil være sin Opfyldelse nær.« Efter den franske Regerings Anvisning formedes Danmarks Henvendelse til de Allierede som en Anmodning om Sagens Forelæggelse for Fredskonferencen. Gennem Redaktør *Andreas Grau* rettedes den 17. December med Tilslutning fra ca. 3.300 Danskere i Flensborg og Mellemslesvig Opfordring til Regeringen om at foranledige Afstemning ogsaa her, og denne Henvendelse gik ligeledes videre til Fredskonferencen.

Der udfoldedes i den følgende Tid fra den nationale Grænsepolitik Ledere store Bestræbelser for at bevare den størst mulige Samling om den vedtagne Linie. I Rigsdagen ned-sattes et politisk Forhandlingsudvalg paa fem Medlemmer fra hvert Parti

som et Mellemed mellem Rigsdagens Partier og Regeringen. Den 30. December vedtog den nordslesvigske Vælgerforening udtrykkelig Tilslutning til Rigsdagsresolutionen af 23. Oktober, og der tilføjedes en Protest mod tyske Forsøg paa at undertrykke Forsamlingsretten i Mellemslesvig. Paa Askov holdtes den 4. og 5. Januar efter Indbydelse af Jacob Appel, H. P. Hanssen, Nis Nissen og Kloppenborg-Skrumsager et Forhandlingsmøde om de sønderjyske Forhold, hvortil var indbudt et halvt Hundrede interesserede Mænd fra Sønderjylland og Kongeriget, der havde taget fremtrædende Del i de sønderjyske Foreningers Arbejde, bl. a. Indenrigsminister Rode, Forsvarsminister Munch, de tidligere Ministre Klaus Berntsen, I. C. Christensen og Neergaard, Folketingsmændene Sigurd Berg, Borgbjerg, Johan Knudsen og Harboe, Landstingsmændene Alex. Foss og Piper samt Dr. Mackeprang, cand. mag. V. la Cour, H. V. Clausen m. fl. Mødet bragte imidlertid ikke den Afsvækkelse i Særagitationen, som var tilsigtet. De forskellige Anskuelser om Grænsen kom stærkt frem, og selv om der var stort Flertal for den nationale Grænsepolitik, taltes der ogsaa baade for Dannevirkelinjen og for Modtagelse

Folkemødet i Aabenraa den 17. November.

30. December vedtog den nordslesvigske Vælgerforening udtrykkelig Tilslutning til Rigsdagsresolutionen af 23. Oktober, og der tilføjedes en Protest mod tyske Forsøg paa at undertrykke Forsamlingsretten i Mellemslesvig. Paa Askov holdtes den 4. og 5. Januar efter Indbydelse af Jacob Appel, H. P. Hanssen, Nis Nissen og Kloppenborg-Skrumsager et Forhandlingsmøde om de sønderjyske Forhold, hvortil var indbudt et halvt Hundrede interesserede Mænd fra Sønderjylland og Kongeriget, der havde taget fremtrædende Del i de sønderjyske Foreningers Arbejde, bl. a. Indenrigsminister Rode, Forsvarsminister Munch, de tidligere Ministre Klaus Berntsen, I. C. Christensen og Neergaard, Folketingsmændene Sigurd Berg, Borgbjerg, Johan Knudsen og Harboe, Landstingsmændene Alex. Foss og Piper samt Dr. Mackeprang, cand. mag. V. la Cour, H. V. Clausen m. fl. Mødet bragte imidlertid ikke den Afsvækkelse i Særagitationen, som var tilsigtet. De forskellige Anskuelser om Grænsen kom stærkt frem, og selv om der var stort Flertal for den nationale Grænsepolitik, taltes der ogsaa baade for Dannevirkelinjen og for Modtagelse

af Flensborg, uanset om der blev dansk Flertal eller ikke. Mødets Forløb gjorde det klart, at Flensborg-Politiken inden længe vilde sætte ind med en stærk Agitation. Endnu stod dog alle Afskygninger indenfor ledende sønderjyske Kredse nogenlunde paa samme Linie. Den 7. Januar talte Redaktør *Andreas Grau* saaledes ved et offentligt Møde i Jylland i nær Tilslutning til H. P. Hanssens Aabenraatale, idet han bl. a. udtalte: »Det var en alvorlig Dag, da den nordslesvigske Vælgerforening skulde tage Stilling til Grænsespørgsmaalet. Alle var dybt grebne af Situationens Alvor. Folkenes Selvbestemmelsesret blev vedtaget og udtrykt i Aabenraaresolutionen, og nu er det saadan, at ingen ansvarlig Mand i Sønderjylland vil gaa med til at sætte en Grænse ved Tvang. Historisk gaar vor Ret til Eideren eller Thyras Vold, men der vil ikke opløfte sig nogen Røst for disse Grænser. . . . Det er ikke den historiske Ret, vi handler efter, men Folkenes Ret. Vi maa sørge for at faa en Grænse, der betrygger det danske Riges Fremtid, en Tvangsgrænse vil ikke gøre det, thi det er givet, at selv om Tyskland ligger knust nu, vil det blive stærkt igen.«

Kammerherre Bernhoft.

Ministeriet overdrog den danske Gesandt i Paris, Kammerherre *H. A. Bernhoft* at fremføre Danmarks Ønsker paa Fredskonferencen, hvis forberedende Forhandlinger begyndte den 13. Januar, og Rigsdagens politiske Forhandlingsudvalg fik Meddelelse om den Instruks, Gesandten skulde følge. Den byggede paa Rigsdagsresolutionen af 23. Oktober, paa Aabenraaresolutionen samt paa de sønderjyske Tilkendegivelser af 17. og 30. December vedrørende Mellemslesvig. Først og fremmest understregedes i Instruksen Kravet om, at Grænsen afgjordes ved Afstemning, men til Underretning for Gesandten tilføjedes, at hvis de Allierede mod Forventning nægtede Afstemning, kunde Nordslesvig og dansktalende Kommuner i Mellemslesvig eventuelt modtages uden Afstemning, hvorimod Flensborg kun kunde modtages efter en udtrykkelig Tilkendegivelse ved en fri Afstemning.

DANMARKS OFFICIELLE HENVENDELSE I PARIS EFTERFØLGES AF EN NATIONALISTISK SÆRAKTION

Det politiske Forhandlingsudvalg havde ingen Indvendinger at gøre mod Instruksen til Bernhoft, men da den offentliggjordes den 25. Januar, vendte Flensborgbevægelsen sig heftigt imod Udtalelsen om, at Flensborg ikke kunde modtages uden Afstemning. Det første Skred indenfor den nordslesvigske Vælgerforening havde netop i disse Dage fundet Sted. Fra 50 danske Borgere i Flensborg var udsendt et Opraab: »Vi løfter vor Røst fra den gamle danske By, fra Mindernes By, fra det Sted, hvor Tusind Grave taler om den danske Strid, fra det Sted, hvor den danske Hær under det ulykkelige Tilbagetog fra Dannevirke mødte den største Hjertevarme. . . . Skal den Plet blive tysk, som ikke alene fra Arilds Tid har været dansk, men hvor ogsaa en trofast Skare har holdt ud under trange Kaar? Nej. . . . Grænselinien maa drages sønden om Flensborg«. Redaktør *Andreas Grau*, der i Maanedens Begyndelse havde talt imod en Tvangsgrænse, var nu Medunderskriver paa dette Opraab, og sammen med Redaktør *A. Svensson* og *Vilh. la Cour* talte han den 22. Januar ved et Flensborgmøde i Koncertpalæets store Sal i København, hvor der vedtoges en Resolution med Opfordring til Regering og Rigsdag om, hvis Afstemning i Flensborg var uigennemførlig, da alligevel at »anerkende Forpligtelsen til at sikre dens Genforening med Danmark.« En Række Flensborgmøder af lignende Karakter iværksattes Landet over, og sammen med *Andreas Grau* var nu ogsaa *Kloppenborg-Skrumsager* paa Gled over mod Flensborgagitationen. *H. P. Hanssen*, *Nis Nissen* m. fl. svarede med at afholde Møder for den nationale Grænselinie. Ved Nyvalg til den nordslesvigske Vælgerforenings Tilsynsraad styrkedes Tilhængerne af Flensborgpolitiken, selv om *H. P. Hanssens* Venner bevarede et stort Flertal. Nogle sønderjyske Foreninger og et Udvalg for Mellemslesvig tog nu det aggressive Skridt at sende Dr. *Jonas Collin* til Paris for at paavirke de Allierede til Fordel for de historiske Grænseplaner, som den danske Gesandt efter Regeringens og Rigsdagens Ønske skulde modsætte sig! Det uansvarlige Splittelsesarbejde var dermed i fuld Gang og en Kamp uundgaaelig!

Opraabet fra Flensborg og Agitationen i Tilslutning dertil slog paa velberegnete Følelsesstrengene, der rev mange med. Adskillige moderate og konservative Blade begyndte at svaje under Indtrykket af den voksende Nationalisme.

Desto kraftigere lød Advarslerne i den radikale Presse, der i denne Tid bragte et yderst værdifuldt Oplysningsstof om den virkelige Stilling i Mellemslesvig og opfordrede Befolkningen til at være paa Vagt mod den nationalistiske Stemningsbølge. Det fortjener at fremhæves, at enkelte Venstreblade, deriblandt »Sorø Amtstidende«, fuldtud stillede sig ved den radikale og den socialdemokratiske Presses Side i denne utaknemlige, men nyttige Gerning. Redaktør *Hans Jensen* skrev den 22. Januar en Artikel i »Sorø Amtstidende«, om hvilken han selv bemærkede, at »kun faa Redaktionsartikler i Bladet er skrevet efter saa omhyggelige Overvejelser som denne«, og hvori det hed: »Foreløbig har man (ved Kravet om den historiske Grænse) naaet at skabe en stærk Forbitrelse mod os i Tyskland. Hvad gør det, vil en og anden maaske sige. Jo, det gør noget meget alvorligt i det lange Løb... Et Verdensfolk paa 70 Mill. Mennesker og med en Fædrelandskærlighed som Tyskerne, det gaar ikke til Grunde. Den, der bygger paa denne Formodning, bygger paa Sand... Den ulykkelige historiske Eiderpolitik, hvis Modstandere — Mænd som Tscherning og Grundtvig — blev haanet og forkættet i mange Aar, har kostet Blod, Ulykker og Landafstaaelser nok. Vi har for de fremtidige Slægters Skyld ikke Ret til atter at lade os bevæge af Stemninger, selv om de taler nok saa varmt til vort Hjerte. Det Opraab fra 50 Mænd i Flensborg, som nu er udstedt, taler varmt til vore Følelser. Det kan gøre os inderlig forstemte paa deres Vegne. Men *vi tør ikke* for det heles, for Fremtidens Skyld være med til at stille andre Vilkaar for denne 60—70.000 Indbyggere store By end for det øvrige: Afgørelse ved en uhindret fri Folkeafstemning.«

Andreas Grau.

Kammerherre Bernhoft bistodes i Paris af H. V. Clausen som den mest sagkyndige i sønderjyske Spørgsmaal, og den 21. Februar forelagde disse to Mænd for Fredskonferencens »Timandsraad« de officielle danske Ønsker. De var formede som en Henstilling om Afstemning under eet i en 1. Zone Nord for den H. V. Clausenske Linie i Overensstemmelse med Aabenraaresolutionen samt om Afstemning i en 2. Zone omfattende Mellemslesvig med en saa sydlig

Afstemningslinie, at alle de Kommuner var medtaget, hvor der fandtes nogen Danskhed. Samtidig fremsatte Dr. Collin Særønskerne om en Afstemning ned til Dannevirke, og i Collins Henvendelse var indflettet Angreb paa den danske Regering, om hvilken det bl. a. hed, at den kun støttede sig paa et Mindretal »hvoraf nogle har tyske Sympatier og som er besjælet af Frygt for Tyskland.« Timandsraadet henviste Sagen til en Kommission, hvis Formand var Clemen-

Tardieu.

ceaus højre Haand *A. Tardieu*, og Kommissionen optog straks Arbejdet. »Vi befinder os i det slesvigske Spørgsmaal i en anden Stilling end den, der har foreligget ved de andre Spørgsmaak«, udtalte et Medlem, »idet vi staar overfor en Regering, som i Modsætning til, hvad Tilfældet plejer at være, forlanger mindre, end den vilde have Ret til at kræve.« Man vedtog i Kommissionen at imødekomme det principielle danske Krav om Iværksættelse af Afstemning, og ligeledes tog man Henstillingen tilføje om en samlet Afstemning i 1. Zone i den foreslaaede Afgrænsning. Med Hensyn til Omraadet for 2. Zone vilde man foreløbig ikke føle sig absolut bundet af det officielle danske Forslag.

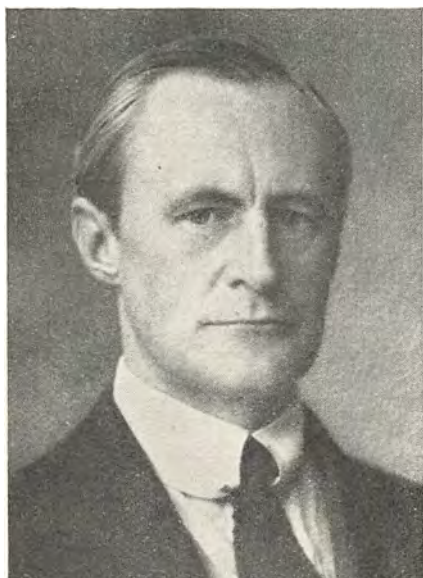
Kammerherre Bernhoft henstillede til den danske Regering, at en Delegation mel Repræsentanter for de danske Sønderjyder fik Lejlighed til at drøfte Enkeltheder med Kommissionen i Paris, og fra anden Side fremsattes Ønske om, at ogsaa Repræsentanter for Rigsdagen kom med i Delegationen. Scavenius foreslog da i det politiske Forhandlingsudvalg, at en saadan Delegation rejste til Paris. Delegationen kom til at bestaa af Dr. *P. Munch*, *N. Neergaard*, Landstingsmand *C. V. Bramsnæs*, *Alex. Foss*, *H. P. Hanssen*, *Nis Nissen*, *Kloppenburg-Skrumsager* og *Andreas Grau*, sidstnævnte som Mellemslesvigernes Repræsentant, samt til Bistand i Forhandlinger i specielle Spørgsmaal Etatsraad *H. N. Andersen* og Etatsraad *E. Glückstadt*. Den 3. Marts kom Delegationen til Paris. Den havde under Rejsen grundigt gennemdrøftet Afstemnings- og Optionsregler m. v. og var enedes om de Ønsker, den vilde fremsætte om Rømning af Afstemningsomraaderne, om deres Besættelse med allierede Tropper og om Nedsættelse af en international Kommission til at lede Afstemningen. Den 6.

Marts havde Delegationen Møde med Kommissionen, hvor de udarbejdede Ønsker forelagdes. Paa *Tardieus* Spørgsmaal, om hele Delegationen var enig om Grænserne for de to Zoner, svaredes ubetinget ja, idet det tilføjedes, at der længere mod Syd »slet intet Grundlag er for danske Stemninger«. Ingen i Delegationen gav Udtryk for Ønsket om en anden Besvarelse. Paa et Spørgsmaal om Rømning Syd for Afstemningsomraadet var Svaret, at man ønskede Rømning en halv Snes Kilometer Syd for 2. Zone »for at undgaa Rivninger«. Om en sydligere Rømning for at sikre Afstemningsfriheden i 2. Zone var der ikke Tale. Da Bernhoft og H. P. Hanssen to Dage senere ved en Konference i det franske Udenrigsministerium fik Meddelelse om, at Kommissionens Indstilling i det store og hele formentlig vilde svare til den danske Delegations Ønsker, rejste Delegationen hjem.

Den danske Delegation til Paris, fra venstre: Andreas Grau, Nis Nissen, Glückstadt, Kloppenborg Skrumsager, H. P. Hanssen, Neergaard, Alex. Foss, Bramsnæs, Dr. Munch og H. N. Andersen.

Umiddelbart derefter ankom imidlertid Grev *Bent Holstein* til Paris som Ud-

Bent Holstein.

sending for nogle Grupper i Sydslesvig og fortsatte Collins Bestræbelser for at paavirke Kommissionen til at tage sydligere Omraader med i Afstemningen! Den nationalistiske Agitation nægtede sig saaledes intet! Side om Side med den private Virksomhed i Paris startedes en Møde- og Adresse-kampagne i Sønderjylland og Kongeriget til Fordel for Dannevirkepolitiken. Samtidig opstod en slesvig-holstensk Bevægelse for at faa rent tyske Egne til Danmark og skabe en kraftig Tyskhed, der muligt senere kunde føre hele Slesvig tilbage til Tyskland. Hvor megen Realitet der var i disse Planer fra tysk Side, var vanskeligt at bedømme,

men de kunde i alt Fald bidrage til en Forplumring af en Nationalitets-afgørelse, og H. P. Hanssen pegede med Rette paa det mistænkelige i, at danske og tyske Bestræbelser mødtes i denne Politik. En Adresse for Dannevirkelinien, der samlede 106.000 Underskrifter rundt om i Danmark, indbragtes i Folketinget af *I. C. Christensen*. Han udtalte ganske vist, at man jo ikke tog Standpunkt til en Adresse ved at indbringe den for Rigsdagen, og at hans Standpunkt i Forvejen var kendt, men i den stadig mere ophedede Atmosfære blev hans Navn ikke desto mindre taget til Indtægt for Dannevirkeagitationen. I Paris udbredtes saaledes den Opfattelse, at han var gaaet over til Dannevirkebevægelsen, og at denne snart vilde sejre i Danmark!

VED DEN AFGØRENDE FASE I GRÆNSEPOLITIKEN

Imidlertid passerede den sønderjyske Sag gennem Fredskonferencens forskellige Etaper. Afgørelsen trak længe ud, fordi man opgav at slutte en Præliminærfred og bestemte sig for straks at gaa til den endelige Fred. Først den 7. Maj offentliggjordes et Udkast til Fredstraktaten, og det viste sig nu til Overraskelse for officielle Kredse i Danmark, at de private Henvendelser i Paris bagom Regeringens Ryg havde baaret Frugt, idet der til de Afstemningsomraader, der var drøftet med den danske Delegation, var føjet Afstemning i en 3. Zone, der gik Syd om Eiderstedt! Ogsaa Stemmeretsreglerne var blevet ændrede, hvorved mange flere udvandrede Tyskere end Danskere fik Lejlighed til at stemme. Bernhoft var ligesaa overrasket over Ændringerne som Regeringen. Utvivlsomt var de Allieredes Stilling bestemt af Ønsket om at vise Velvilje overfor Danmark og imødekomme alle Henstillinger herfra, idet man næppe var klar over, hvor afgørende Vægt man i ansvarlige danske Kredse lagde paa at undgaa Afstemning saa langt mod Syd. Saa snart Bernhoft erfarede Fredstraktatens Bestemmelser, henstillede han i eget og H. V. Clausens Navn til den danske Regering, at man sendte dem en Udtalelse fra Regering og Rigsdag med Fastholdelse af det en Gang aftalte Grundlag og med Meddelelse om, at man ikke vilde godkende Indlemmelse i Danmark af Egne, der i flere Slægtled ikke havde vist Spor af dansk Nationalitetsfølelse. I »Heimdal« understregede H. P. Hanssen ved Meddelelsen om Afstemning i 3. Zone, at der hermed var fastsat en ren tysk Afstemningszone, der kun omfattede tysktalende og tysksindede Egne, og at det var Dr. Collins og Grev Bent Holsteins Virksomhed, der havde medført dette

Resultat. »Vi staar nu«, skrev H. P. Hanssen, »overfor en dybtgaaende Splitelse, som vil dele det danske Folk Syd og Nord for den nuværende Grænse i to haardt kæmpende Lejre, indtil Afgørelsen er faldet. Vi har hidtil søgt at undgaa denne Kamp ved at strække os saa vidt, som vor Overbevisning om, hvad Hensynet til vort Folk og vort Fædrelands Fremtid ubetinget kræver, har tilladt. Men Grænsen er nu naaet. Efter de sidste Tildragelser betragter vi enhver yderligere Eftergivenhed som umulig og uforsvarlig. Tilbage er kun Kampen for vor ærlige Overbevisning om, hvad vor Folkestammes, vort Folks og vort Fædrelands Velfærd kræver«.

Indenfor Regeringen vurderede man Stillingen paa ganske samme Maade som H. P. Hanssen. De Forhandlinger, der i de følgende Dage fandt Sted mellem Regering og Rigsdag blev af en meget bevæget Karakter og betegnede *en af de afgørende Faser i Grænsespørgsmaalets Udvikling*. Det lykkedes endnu en Gang Regeringen at samle den nødvendige Tilslutning til en Henvendelse til de Allierede i Oktoberresolutionens Aand for at udslette Virkningerne af de private Udsendinges Agitation. Men stærke Kræfter søgte at hindre dette, og det var ikke længere muligt at forene alle Partierne. Scavenius sammenkaldte den 9. Maj Kl. 12 det politiske Forhandlingsudvalg og forelagde et af H. P. Hanssen godkendt Udkast til en Instruks til Bernhoft som af denne ønsket. Til at begynde med syntes der i Forhandlingsudvalget at være Enighed om Realiteten. Neergaard betegnede straks en Afstemning i 3. Zone som en Ulykke, og I. C. Christensen talte i samme Retning. Neergaard udtalte senere i Diskussionen vendt mod en Indvending fra Alex. Foss: »Vi maa dog reagere. Tavshed er Billigelse. Her er foreslaaet en Instruks til Gesandten. Det kan ikke tænkes, man kan være derimod.« Mødet udsattes, for at der kunde holdes Partimøde om Sagen, men da Forhandlingsudvalget paany samledes Kl. 5, var der sket en tydelig Ændring i Oppositionspartiernes Stilling. De Konservative erklærede sig bestemt imod at afsende nogen »Protest«, og I. C. Christensen udtalte, at Venstre ikke kunde billige, at der gik Besked til Paris om at undgaa Afstemning i 3. Zone! Scavenius svarede hertil, at dette betød et Brud paa den hidtidige Enighed, og at Ministeriet nu maatte drøfte Situationen. I det paafølgende Ministermøde var der Enighed om, at det var nødvendigt at afsende en Instruks som den foreslaede, og kunde Partierne ikke gaa med til dette, maatte der i et offentligt Folketingsmøde indbringes Forslag til Beslutning derom. Da Forhandlingsudvalget i et nyt Møde Kl. 5 $\frac{3}{4}$ fik denne Meddelelse fra Ministeriet, kom det til en ny og lang-

varig Debat, der endte med et Forslag fra Venstre om Afholdelse af et lukket Rigsdagsmøde nogle Dage senere. Dr. *Munch* erklærede, at man i saa Fald straks maatte telegrafere til Bernhoft: »Regering og Rigsdag fastholder sit tidligere Standpunkt, nærmere Meddelelse vil følge.« I Hvidbogen om Forhandlingsudvalgets Møder hedder det om Mødets Afslutning: »Under nogen Uro og spredte Bemærkninger sluttede Forhandlingen, idet der var Stemning for at der til Gesandten afsendtes et Telegram som det af Forsvarsministeren foreslaaede.«

Alex. Foss.

Telegrammet afsendtes samme Aften. Den 12. Maj holdtes derpaa et lukket Rigsdagsmøde, hvor Regeringen foreslog en Beslutning af Rigsdagen, hvori det bl. a. hed, at »til Forhindring af den mulige Misforstaaelse, at den danske Regering og Rigsdag skulde have ændret Opfattelse, fastslaar Mødet sin Tilslutning til den af Delegationen i Paris hævdede Opfattelse, at en Afstemning Syd for den af Delegationen anbefalede Grænse ikke stemmer med Danmarks Interesser«. Neergaard talte nu ligesom den 9. Maj imod 3. Zone: »Naar vi tror, der er en Fare ved, at der aabnes en Dør til at faa et kompakt tysk Folkeelement herind i Danmark, er det nødvendigt, at vi ikke lader dem, der har Magten og

Ledelsen, uvidende om, hvorledes vi stiller os.« Alex. Foss talte paa de Konserveratives Vegne imod enhver ny Beslutning, endskønt han erkendte, at Afstemning i 3. Zone var i Strid med »vore Ønsker og Henstillinger.« Det var øjensynligt, at hans Parti var stærkt delt, og det vidstes da ogsaa, at *Richelieu*, *Schovelin* m. fl. var gaaet over til Dannevirkepolitiken. Dr. *Munch* opfordrede indtrængende til at fastholde den engang tagne Stilling: »Belært af Tidens Erfaringer maa vi i dette Øjeblik sige til os selv: fejlet er der Gang efter Gang i dette Spørgsmaal, Danmarks Regering og Rigsdag kan i denne afgørende Stund ikke gentage disse Fejl.« Før Afstemningen fandt Sted, suspenderedes Mødet for at man i det politiske Forhandlingsudvalg om muligt kunde samle tre Partier om en Udtalelse, og et Forslag fra Neergaard blev med nogle Ændringer akcepteret af Regeringen og Regeringspartierne. I det fortsatte Rigsdagsmøde gik Venstremanden *Vanggaard* imod Neergaards Forslag, men til Gengæld skilte Professor

Birch sig ud fra de Konservative og tiltraadte den foreslaaede Resolution. »Der er visse Tilfælde«, sagde Professor Birch, »hvor man skal følge sin Overbevisning til Døren, hvad der end sker«. Med 124 Stemmer mod 30 vedtoges sluttelig den Resolution, de tre Partier havde samlet sig om og som lød saaledes: »Idet den danske Rigsdag udtaler sin Glæde over Udsigten til, at den kommende Fred vil bringe Opfyldelsen af det danske Folks nationale Haab, fastholder den sin Udtalelse af 23. Oktober og de Ønsker om Afstemningsomraadet i Sønderjylland, som er fremsat overfor de allierede Magter i Paris af Rigsdagens alle Partier omfattende Delegation og af Repræsentanter for den danske Vælgerforening i Sønderjylland. Rigsdagen nærer fremdeles den Opfattelse, at en Afstemning paa Grundlag af disse Ønsker vil give den bedste Garanti for det danske Folks nationale Fremtid.« Samme Dag telegraferedes Resolutionen til Bernhoft ledsaget af Neergaards Udtalelser, idet man tilføjede, at disse indeholdt en udmærket Begrundelse.

Ved det radikale Venstres Landsmøde i Aalborg faa Dage senere omtalte Udenrigsminister Scavenius Situationen i følgende klare og faste Ord: »Afstemningen i 3. Zone er indsat imod den danske Regerings, den danske Rigsdags og de danske Slesvigeres Ønske, og naar det danske Folk fastholder sin Opfattelse, bør den ikke kunne faa Konsekvenser for Danmark. *Det er et Livsspørgsmaal for Danmark at vedblive at være en Nationalstat*, men det kan heller ikke være i de allierede Magters Interesse at skabe en blandet dansk-tysk Stat med alt, hvad dermed følger. Jeg skal ikke dvæle ved Vanskelighederne for Danmark ved at tilvejebringe et tilfredsstillende Styresæt i det tyske Slesvig, skønt ogsaa dette Spørgsmaal antager en international Karakter, hvis der bliver Tale om Aftaler vedrørende det tyske Folkeelements Stilling i Danmark. *Jeg vil derimod pege paa Muligheden for tysk Indblanding og Indflydelse i Danmark og paa Muligheden for fremtidige internationale Komplikationer, hvis vi ikke nu skulde naa til den nationale Løsning af Spørgsmaalet.* Herom lærer Historien os tilstrækkeligt, og Verden saa lidt som vi vilde have nogen Undskyldning, hvis dens Lærdomme denne Gang skulde blive overhørt.«

Vanggaard.

I Slutningen af Maj fandt et Opgør Sted i den nordslesvigske Vælgerforening, hvis Flertal paa *Nis Nissens* Forslag med 34 Stemmer mod 22 sluttede sig til Rigsdagsresolutionen af 12. Maj. En skarp Deling var saaledes nu indtraadt i Sønderjydernes egen Kreds. Den 17. Maj rettede Bernhoft den nye Henvendelse til Fredskonferencen, og i dennes »Firemandsraad« blev Henvendelsen imødekommet. »Jeg erkender«, sagde Lloyd George, »at Teksten af 7. Maj giver os

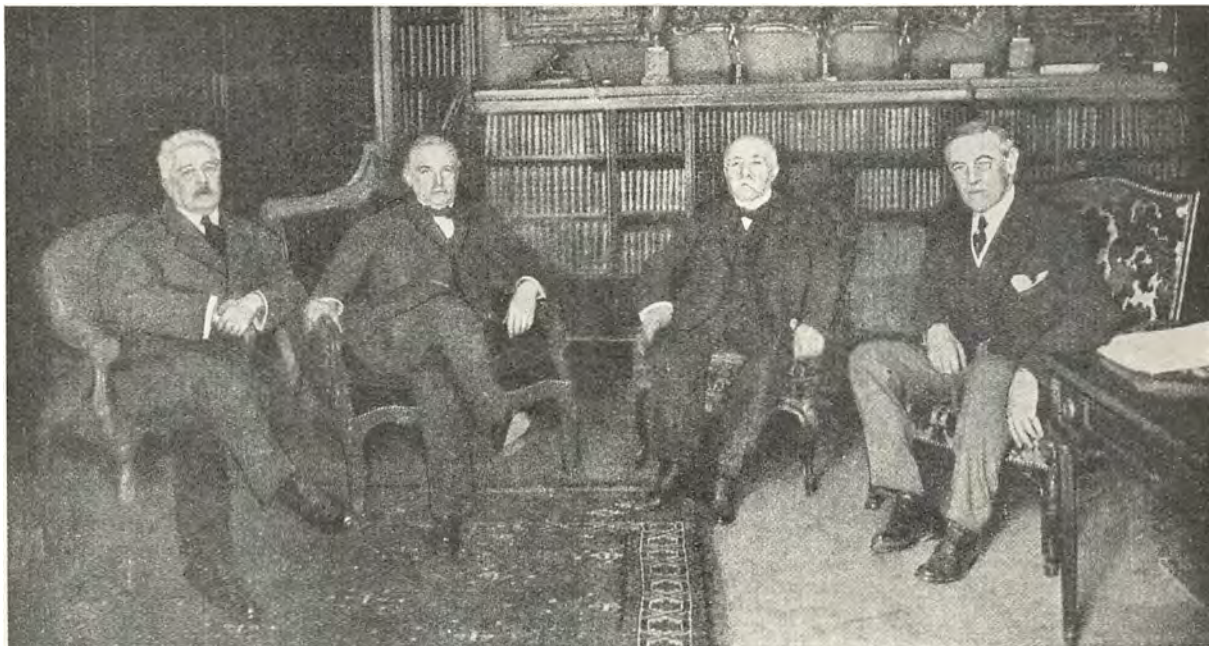
Lloyd George.

Udseende af, at vi har været mere optaget af at fratage Tyskland Landomraade end at gøre en utvivlsom Uret god igen.« Paa Lloyd Georges og Wilsons Forslag vedtoges det, at Afstemningen i 3. Zone skulde udgaa, og det overlodes Tardieus Kommission at foretage de heraf følgende Ændringer i Traktatens Tekst. Da Telegrammerne herom naaede Danmark, skrev »Sorø Amtstidende«: »I den allerstørste Del af det danske Folk vil der være udelt Tilfredshed med, at de Allierede tog Hensyn til Henstillingen fra den danske Regering og Rigsdag om at opgive Afstemning i den rent tyske Del af Sønderjylland. *Vi frygter ikke for Efterslægtens Dom over den Politik herhjemme, som har sat sig til Maal at undgaa en ny*

Udgave af Ejder- og Dannevirkepolitiken, hvis Gengangeri forøvrigt er et trist Eksempel paa en Følsomhed og Chauvinisme, som endnu kan finde Genklang hist og her i vort Folk, naar de dertil passende Midler — Ordet taget i dobbelt Betydning — anvendes, og man har ikke været hverken kræsen eller sparsom i Midler. *Det er den danske Regerings Ros, at den under store Vanskeligheder, ogsaa saadanne som først Efterslægten offentligt vil kunne faa rede paa, har fastholdt det virkelige danske Standpunkt.*« Den 20. Juni forelaa den endelige Fredstraktat, og den 28. Juni blev Traktaten underskrevet af saavel de Allierede som Tyskland.

Fredstraktatens Bestemmelser var i det store og hele en Opfyldelse af de Ønsker, den danske Delegation havde frembaaret i Paris, og »Sorø Amtstidende« havde Ret i, at Traktaten derfor ogsaa modtoges med Tilfredshed i den langt overvejende Del af Befolkningen. Men til Gengæld vakte den Forbitrelse i de Kredse, der havde arbejdet for Dannevirkegrænsen, og som nu saa denne Politik

brudd. De nationalistiske Stemninger vendte sig voldsomt mod H. P. Hanssen og Regeringen, hvis Politik havde vist sig stærk nok til at skaffe sig den afgørende Indflydelse i Paris. Det konservative Parti var med faa Undtagelser et let Offer for den nationale Svimmelhed, og ogsaa adskillige i Venstre lod sig mere og mere paavirke af Agitationen, efterhaanden som den fik en skarpere politisk Retning mod det radikale Ministerium. Fru *Marie Lassen*, Enke efter den tid-

De 4 store i Paris. — Fra venstre Orlando, Lloyd George, Clemenceau og Wilson.

ligere Venstreminister Vilh. Lassen, havde med sit Blad »Aalborg Amtstidende« ligget i Spidsen for Dannevirkepolitikken og rejste nu en voldsom Kampagne mod Regeringen, der havde hindret denne Politik. Samlingspunktet for de utilfredse blev Kravet om, at i alt Fald Flensborg skulde til Danmark. Spørgsmaalet om Flensborg blev saaledes det Punkt, hvorm Grænsepolitikens næste Fase kom til at dreje sig. Spændingen mellem Flensborgretningen og Tilhængerne af Selvbestemmelsesretten voksede hurtigt og prægede den politiske Atmosfære saavel i Sønderjylland som i Rigsdagen.

Den 24. Juni efter Fredstraktatens Offentliggørelse udnævntes H. P. Hanssen til Minister for sønderjydske Anliggender. Allerede i Begyndelsen af Maj var dette forberedt ved en Brevveksling mellem Statsminister Zahle og H. P. Hanssen. Zahle havde i sin Henvendelse til H. P. Hanssen udtrykkelig fremhævet, at han i Ministerudnævnelserne »ikke vilde se nogen partipolitisk Tilslutning til Mi-

nisteriets og det radikale Venstres Politik«, og H. P. Hanssen havde svaret, at »efter at enhver Misforstaaelse i denne Henseende paa Forhaand er udelukket med Statsministerens klare Udtalelse, som udtrykkelig konstaterer, at jeg som Minister uden Portefølje vil være fuldstændig frit stillet i politisk Henseende, føler jeg mig med Henblik paa de vigtige sønderjydske Interesser, der er at varetage i Overgangstiden, forpligtet til at følge Anmodningen«. Skønt alle maatte

Fru Marie Lassen.

erkende Udnævnelsens saglige Berettigelse, blev den Genstand for Kritik fra Oppositionens Lejr, hvor en Styrkelse af Ministeriets Stilling i det sønderjydske Spørgsmaal ikke just var det mest brændende Ønske. Neergaard udtalte i det politiske Forhandlingsudvalg, at der burde have været forhandlet med dette om Sagen, og at H. P. Hanssen maaske hellere skulde have været »Kommissær« end Minister, hvortil Zahle svarede, at Ministeriets Sammensætning maatte nu engang afgøres af Ministeriets Ledelse, og at man ikke kunde nøjes med en Kommissær, der ikke kunde møde og tale i Rigsdagen. Fornærmelsen i Oppositionen gav sig imidlertid Udslag i, at baade de Konservative og Venstre trak deres

Repræsentanter ud af Forhandlingsudvalget, som dermed opløstes, hvilket dog kun havde formel Betydning, da der allerede i April var dannet et særligt sønderjydske Udvalg af alle Partier til Behandling af de sønderjydske Anliggender.

Stærkere end i Drøftelsen af den sønderjydske Ministerudnævnelse kom Mod-sætningerne frem i en Diskussion om Rømningsspørgsmaalet, som nu kom i Forgrunden. Da den endelige Tekst i Fredstraktaten naaede hertil i Slutningen af Juni, viste det sig, at man ikke blot som ønsket havde strøget *Afstemningen* i 3. Zone, men simpelthen ladet alle Bestemmelser vedrørende Omraadet i 3. Zone udgaa, saaledes at ogsaa Afsnittet om *Rømning* Syd for 2. Zone var fjernet. I et af de sidste Møder i det politiske Forhandlingsudvalg, den 28. Juni, gjorde de Konservative Ophævelser herover. H. P. Hanssen bemærkede hertil, at det sikkert ikke kunde ændres nu, og Neergaard sagde tilsvarende: »Herved er der nu næppe noget at gøre«. I den sønderjydske Vælgerforenings Hovedbestyrelse vedtoges den 4. Juli en Resolution om, at det var nødvendigt af Hensyn til Afstem-

ningen i 2. Zone, at en sydligere Rømning fandt Sted, og Resolutionen tilstilledes de Allieredes Gesandter i København. Rømningskravet naaede ogsaa frem til Firemandsraadet i Paris, men afvistes her som uforeneligt med Fredstrakten. Da Flensborgfolkene foreslog, at Resolutionen af 4. Juli skulde tilstilles Regering og Rigsdag, modsatte H. P. Hanssen sig dette, og Forslaget forkastedes i Vælgerforeningen med 28 Stemmer mod 21. Skønt Rømningssspørgsmaalet tidligere havde spillet en ganske underordnet Rolle, da man nærede fuld Tillid til Afstemningsfrihedens Sikring under den internationale Kommissions Ledelse, blev det nu slaaet stærkt op af Oppositionen og benyttet til at opagitere en stigende Uro i de modtagelige Kredse. Det var derfor ikke Regeringen uvelkomment, da Venstre og de Konservative besluttede i Forening at stille Forespørgsel i Folketinget om denne Sag. »Et Genfærd af Modstanden mod en national Deling af Slesvig har forsøgt at forplumre Grænsespørgsmaalets Løsning«, udtalte *Rode* i en Tale paa Falster den 27. Juli, idet han hentydede til den slesvig-holstenske Agitation, »men den 3. Zone blev kun en Episode, der nu er forbi. Den vil endnu blive brugt til nogen Mistænkeliggørelse af Regeringen, men nu kommer disse Bestræbelser frem i Dagslyset, og saa skal det ses, hvad der bliver tilbage af dem. Hørup har herom sagt et bevinget Ord: Det er et kritisk Øjeblik for en Muldvarp, naar Solen skinner paa den.«

VENSTRE GAAR SAMMEN MED DE KONSERVATIVE IMOD H. P. HANSSEN

Forespørgerne ønskede Oplysning om, hvad Regeringen havde foretaget sig til Støtte for Rømning af 3. Zone, og Forespørgslen fandt Sted den 30. Juli med *Neergaard* som Ordfører for hele Oppositionen. Debatten blev i sit Forløb et tragisk Vidnesbyrd om, hvor stærkt *Neergaard*, der under tidligere Debatter havde staaet paa Linie med H. P. Hanssen, nu havde bøjet Ryggen under den nationalistiske Agitations Pres og gjort sig til Redskab for H. P. Hanssens Modstandere. *Neergaard* motiverede Forespørgslen med, at det gjaldt at sikre Afstemningsfriheden i 2. Zone, idet der var forefaldet nogle Episoder med aggressiv tysk Optræden overfor danske Slesvigere. »Jeg tvivler ikke om«, sagde *Scavenius* i sit Svar, »at for Hr. *Neergaard* personlig er det Afstemningsfriheden i 2. Zone, det drejer sig om, men det dækker næppe Opfattelsen hos alle Forespørgerne, der jo er en, skal vi sige noget broget Flok, og hos hvem det for ad-

skilliges Vedkommende sikkert gælder, at de haaber, Kravet om 3. Zone som Rømningszone paany skal kunne føre til Genoptagelse af 3. Zone som Afstemningszone. Jeg vilde have foretrukket, at dette aabent var traadt frem.« I sin fortsatte Tale redegjorde Scavenius for de Instrukser, der var givet Bernhoft for

Det sønderjydske Udvalg.

hans Henvendelse i Paris om at undgaa 3. Zone som Afstemningszone, og oplæste de Udtalelser, Bernhoft havde fremsat overfor Fredskonferencens Præsident. Alt, hvad der i saa Henseende var sket, var i nøje Overensstemmelse med Rigsdagens Vedtagelse, og ingen havde regnet med Muligheden af, at Zonen samtidig vilde bortfalde som Rømningszone. Naar dette alligevel var blevet Tilfældet, kunde det imidlertid ikke antages at være Resultatet af en Fejltagelse, men det var utvivlsomt sket for at gennemføre alle Afstemninger ved Tysklands Grænses — i Nordslesvig, Øvreschlesien og Østprøjsen — efter samme Princip. De to sidstnævnte Steder var Afstemnings- og Rømningszoner slaet sammen, og det laa da nær at antage, at man til syvende og sidst havde foretrukket ikke at have nogen Særbestemmelse om Rømning i Slesvig udover Af-

stemningsomraaderne. I alt Fald var det baade urigtigt og haabløst at gaa til de Allierede nu og anmode om Ændringer i en Fredstraktat, der allerede var underskrevet af begge Parter. Bernhoft havde, da han overfor befuldmægtigede ved Fredskonferencen beklagede Rømningens Bortfald, faaet det Svar: Traktaten maa udføres som underskrevet. En fornyet Anmodning om Rømning vilde endelig kunne opfattes som Mistillid og Kritik overfor de Allierede, der havde paataget sig at sikre den frie Afstemning og meddelt, at de vilde sende Skibe og Tropper med dette Formaal. Hvad man kunde gøre fra dansk Side, sluttede Scavenius, var at henstille, at Ankomsten af disse Tropper fremskyndedes, og om en saadan Henstilling var Gesandten i Paris blevet instrueret. Neergaard erklærede sig utilfreds med Udenrigsministerens Svar, og skønt han den 28. Juni i Forhandlingsudvalget havde været klar over, at der ikke mere var noget at gøre i Rømningsspørgsmaalet, foreslog han nu en Dagsorden, der opfordrede Regeringen til at fremføre Kravet om Rømning af 3. Zone overfor de Allierede! Den konservative Ordfører *Johan Knudsen* sluttede sig hertil, medens den radikale Ordfører *Mads Larsen* udtalte en Beklagelse af, at Venstre i denne Aktion gik sammen med Folk, som de sagligt var ganske uenig med. *H. P. Hanssen* udtalte, at naar Flertallet indenfor den nordslesvigske Vælgerforening havde været imod at lade Rømningsresolutionen af 4. Juli føre frem overfor Regering og Rigsdag, var det først og fremmest fordi man havde Indtryk af her at staa overfor *Bestræbelser, der i Virkeligheden tilsigtede Genoptagelse af 3. Zone som Afstemningszone, og ethvert Forsøg i den Retning maatte man fremdeles afvise.* Debatten endte med Vedtagelsen af en fra radikal Side foreslaaet Dagsorden, der billigede Regeringens Stilling og udtalte Tillid til, at den internationale Kommission vilde sikre Afstemningsfriheden. For denne Dagsorden stemte 70, imod 67.

Redaktør A. Lebeck.

For første Gang gik Venstre her ved en Afstemning om den sønderjydske Politik sammen med Højre imod Regeringen og skilte sig ud fra Flertallet i den sønderjydske Vælgerforening. Redaktør A. Lebeck skrev et Par Dage senere i

Bladet »Dannevirke« om denne Debat og Afstemning: »Det er for mig, som om Venstre er kommet paa den forkerte Side. . . har opmuntret Bestræbelser, som H. P. Hanssen og Vælgerforeningens Flertal betragter som farlige for vor nationale Fremtid. . . Vi er desorienterede overfor Venstre. Det er i denne Tid ikke

Den internationale Kommission for Slesvig.

ualmindeligt at høre Ytringer som disse: Vi forstaar ikke Venstres Stilling til Grænsespørgsmaalet, den gør et mærkeligt famlende Indtryk. . . Naar Cornelius Petersen og Kloppenborg-Skrumsager nu holder Møder, er Hensigten en ganske anden end at sikre Afstemningsfriheden. Den skal de Allierede nok sørge for.«

I Sommerens Løb udnævntes den internationale Kommission, der skulde lede Afstemningen i Slesvig. Den kom til at bestaa af Englands og Frankrigs Gesandter i København *Charles Marling* og *P. Claudel*, to skandinaviske Medlemmer, Svenskeren *O. F. v. Sydow* og Nordmanden *Th. Heftye*, samt Generalsekretær *Bruce*. Til deres Raadighed stod foruden et Politikorps af Sønderjyder en fransk-engelsk Militærstyrke paa 1.500 Mand. Marling, der blev Kommissionens Formand, udtalte den 14. August til »Politiken« følgende om Rømningspørgsmaalet, der ganske bekræftede den radikale Opfattelse: »En Rømning af 3. Zone nævnes ikke i Fredstraktaten, og en Forandring af denne maa anses for udelukket. Hvad der er skrevet staar fast, og jeg ser absolut ikke nogen Mulig-

hed for at noget bliver rettet. Kommissionen rejser til Flensborg 5 Uger før Afstemningen i 2. Zone og vil gøre sit yderste for at hindre utidig Handlemaade fra tysk Side. Det har iøvrigt vist sig, at de Beretninger, der er i Omløb i København om Tyskernes paastaaede Optræden, ikke har kunnet staa deres Prøve overfor en nærmere Undersøgelse.«

Den 16. August sprængtes den nordslesvigske Vælgerforening. Flertallet i Tilsynsraadet valgte H. P. Hanssens nære Meningsfælle Grev *Schack* til Formand med 34 Stemmer, medens *P. Grau* fik 23. Da et Krav om Nyvalg til Tilsynsraadet afvistes, fordi Flertallet fandt det uforsvarligt at splitte Kræfterne i en Valgkamp forud for den nationale Afstemning, traadte Mindretallet ud af Tilsynsraadet og begyndte at holde særlige Møder. Det bidrog naturligvis til at skærpe Modsætningsforholdet i hele Grænsepolitiken, men frigjorde samtidig Flertallet for det Hensyn til Mindretallet, det hidtil havde ment at maatte tage for Samarbejdets Opretholdelse. Den 17. Oktober offentliggjorde Flertallet et Opraab, hvori det hed: »Vi beklager, at Rømningen i 3. Zone, som blev fremsat under den danske Delegations Forhandling med Fredskonferencen, senere er bortfaldet, men betragter efter de fremkomne Udtalelser af Repræsentanter for de allierede Magter ethvert Forsøg paa at faa den genoptaget som *udsigtsløst og skadeligt*, fordi det splitter og øder Kræfterne. . . Ansvar for Rømningens Bortfald hviler udelukkende paa den uforsvarlige Agitation, der i Foraaret rejstes i Paris udenom den danske Rigsdag for at faa 3. Zone omdannet til Afstemningszone.« Den 17. November betegnede H. P. Hanssen i en Tale i Haderslev de stadig gentagne Rygter om Særforhandlinger med Tyskland som »Digt og forbandet Løgn«. Den 21. November holdt Mindretallet i Vælgerforeningen Møde i Haderslev, hvor en af Gruppens fremtrædende Mænd, Advokat *Andersen*, gav Tilslutning til Kravet om at faa Flensborg med til Danmark, »selvom det danske Stemmetal blev nok saa lille«. *Nis Nissen* tog skarpt til Genmæle paa Mødet: »Skulde det ske, hvad Gud forbyde, at Danmark engang kom i Tysklands Vold, med hvad Ret skulde vi saa kunne hævde vort store Krav under disse 55 Udlandighedsaar om Selvbestemmelsesretten, naar vi selv svigter den, fordi det i Øjeblikket er os, der har Magten«.

I de samme Dage var Grænsespørgsmaalet til en ny og meget livlig Debat under Finanslovbehandlingen i Folketinget. Anledningen var en Tale af den tyske Rigskansler *Bauer* i Flensborg og en Tale af Statsminister *Zahle* i Ringsted. *Bauer* havde med Henblik paa Tønder og Flensborg udtalt, at skulde Selv-

bestemmelsesretten gælde, maatte ikke blot alt, hvad der stemte dansk, tilfalde Danmark, men ogsaa alt, hvad der stemte tysk, forblive i Tyskland. Zahle talte et Par Dage senere i Ringsted, hvor han udtalte: »Vi er opfyldt af Taknemlighed mod Ententen for Opfyldelsen af vort nationale Ønske om Forening af alle Danske til eet Folk. Vi vil en national Stat, som omfatter saavidt muligt alle Danske, men ogsaa saavidt muligt kun alle Danske. . . *Ministeriet har fastslaaet*

Grev Schaack.

sit Standpunkt straks, da offentlig Forhandling herom kunde føres. Vi fastholder det ubetinget og vil til enhver Tid tage dets fulde Konsekvenser. . .

Der kan ikke ske Danmark noget værre, end om vi nu fik en betydelig tysk Befolkning ind i vort Land. Vi kan derfor ikke ønske, at Folk, der var tyske i Gaar, stemmer dansk i Dag for mulig øjeblikkelig Fordels Skyld, thi vi maa frygte, at de bliver tyske igen i Morgen«. Denne ærlige og redelige nationale Tale kritiseredes af Oppositionen som værende Udtryk for Kulde og manglende Forstaaelse af Danskhedens Kamp i Melleslesvig, og desuden angreb man Zahle, fordi han ikke havde svaret den tyske Rigskansler paa hans Udtalelse om Tønder og Flensborg. Zahle

udtalte da i Folketinget den 18. November, at hele 1. Zone, hvori Tønder laa, som bekendt skulde stemme under et, hvorved det samlede Flertal blev afgørende for hele Omraadet, medens Afstemningen i 2. Zone, hvori Flensborg laa, skulde ske kommunevis, og han fortsatte: »Ministeriet maa selvfølgelig ønske, at der i 2. Zone saa stærkt som muligt tilkendegives dansk Sindelag som Vidnesbyrd om, at Danskheden trods alt er bevaret; derimod maa man ikke ønske, at tysk-sindede Personer stemmer sig ind i Danmark alene af Hensyn til forventet økonomisk Fordel. Hvis Flensborg frivilligt slutter sig til os, vil vi hilse dette med dyb Glæde, idet vi da har Lov at gaa ud fra, at Flensborg atter ønsker at blive en dansk By. . . Men en Anneksion af Flensborg, dens Inkorporering i Danmark mod Borgernes egen Vilje vil være en skæbnesvanger Beslutning, hvadenten vi stiller det i Forhold til Retfærdighedsprincippet eller til, hvad der maa betragtes som klog Politik fra Danmarks Side. Ingen Politik vil være vanskeligere at forsvare i Fremtiden end at kræve en Afstemning og derefter kaste dens Resultat

tilside, naar det ikke var til Gunst for en selv.« Da Neergaard spurgte om Regeringens Stilling i det Tilfælde, at Flensborg gav et lille tysk Flertal ved Hjælp af Tilrejsendes Stemmer, medens Omegnen stemte dansk, svarede Zahle: »Der overfor kan jeg sige, at skulde et saadant eller lignende Grænsetilfælde komme til at foreligge vedrørende Flensborg eller andre Dele af 2. Zone, da maa først i Overensstemmelse med Fredstraktaten den internationale Kommission og de allierede Magter tage Standpunkt hertil, og derefter maa den danske Stat tage sit Standpunkt. Jeg tror, at det Resultat, den internationale Kommission vil komme til, utvivlsomt vil blive i saa nøje Overensstemmelse med Fredstrak-

Et dansk Møde i Realskolens Gaard i Flensborg.

tatens rene og klare Ord, at der ikke i den danske Regering og Rigsdag kan opstaa den mindste Tvivl om Forslagets Rigtighed og Retfærdighed. Skulde imidlertid Regeringen have den Mening, at den Grænse, man ønsker at fastsætte, paa et eller andet Punkt frembød Betænkeligheder fra dansk Side, er det en Selvfølge, at Regeringen ikke vil søge en Afgørelse uden Rigsdagens Medvirken i disse Spørgsmaal. Skulde der opstaa nogen Tvivl om Rigsdagens Stilling, er det mig en Tilfredsstillelse at have erfaret, at den ærede Ordfører for det konservative Parti, Johan Knudsen, ønsker, at Spørgsmaalet da skal forelægges det danske Folk ved en direkte Afstemning. *Ministeriet deler denne Opfattelse.* Hvis en saadan Afstemning gaar Regeringen imod, er det klart, at Ministeriet maa træde tilbage, og Politikere, der i dette Spørgsmaal nyder det af Afstemningen fremgaaede Folkeflertals Vilje, overtage Ansvaret.«

H. P. Hanssen holdt under den videre Debat en Tale, der modtoges med Haandklap af baade Medlemmer og Tilhørere, og hvori han stærkt vendte sig mod en Afgørelse, der tilsidesatte Afstemningsresultatet: »En Politik af den Art vil jeg bekæmpe, fordi jeg betragter den som skæbnesvanger og ulykkebringende

for vort Folk og vort Fædreland. Jeg betragter den som staaende i fuldstændig Modstrid med Fredstraktatens Aand, dens Ord og dens Mening. Vi staar jo i en Tid, hvor en mægtig Stemningsbølge ruller henover Landet, og det er baade forstaaeligt og forklarligt, at i en Tid, hvor saa store og for hele vor Fremtid betydningfulde og afgørende

Et tysk Møde paa Eksercerpladsen i Flensborg.

Spørgsmaal skal finde deres Afgørelse, mærker vi stærke Slag deraf nedover Sønderjylland. Og som det ofte før i vor Historie er gaaet i saa lidenskabeligt bevægede Tider, er der ogsaa nu mange ledende Politikere, der har svært ved at bevare Fodfæstet. . . Jeg vil sige for mit eget Vedkommende, at jeg under

Hensyn til Fortidens Erfaringer ikke af denne Stemningsbølge vil lade mig bære bort fra det Standpunkt, jeg staar paa, et Standpunkt som jeg har haft Lejlighed til at prøve og atter og atter at prøve under 30 Aars Deltagelse paa fremskudte Poster i den nationale Kamp.«

Folketingsdebatten strakte sig over adskillige Dage, og den bragte en Række bevægede Episoder. Megen Opsigt vakte et Replikskifte mellem Dr. *Munch*, *I. C. Christensen* og *Neergaard* om de *I. C. Christensen-Lütken*ske Forhandlinger i 1906—07, hvorom det i Militærkommissionen var oplyst, at *I. C. Christensen* som Konseilspræsident og Forsvarsminister havde ladet daværende Kaptajn *Lütken* efter en vidtgaende Instruks føre Forhandlinger med den tyske Generalstabschef og fremsætte Udtalelser, der kunde udlægges som dansk Villighed til paa visse Betingelser at overveje Muligheden af en Militærkonvention med Tyskland. *I. C. Christensen* havde ladet disse Forhandlinger føre uden at hans Ministerkolleger eller Rigsdagen anede det, og heller ikke under Raadslagningen den 5. August 1914 mellem Regeringen og Partilederne havde han meddelt noget derom. »At *I. C. Christensen* haardnakket tav den 5. August«, udtalte Dr. *Munch*, »det var et af de uhyggeligste Indtryk, vi mødte den Dag (Rode: Jal). Det var vor Lykke, at *I. C. Christensen* ikke var Konseilspræsident i 1914, saa Danmark

ikke var bundet ved Lützens Udtalelser.« I. C. Christensen hævdede, at disse Forhandlinger ikke havde bundet Danmark og at hans Hensigt kun havde været at sprede Tysklands Mistænksomhed overfor os. Et meget heftigt Opgør fandt Sted mellem *Slebsager* og *Scavenius*. Slebsager talte om, at Regeringen havde skabt Utryghed i Grænsespørgsmaalet og havde »stillet sig som en Mur mellem de danske Sønderjyder og Danmark.« Det var under dette Replikskifte, Scavenius brugte de skarpe Udtryk, der allerede tidligere er anført, idet han svarede, at Utrygheden ved Forhandlinger som de I. C. Christensen-Lützenske grundedes paa de Aktstykker og Kendsgerninger, der forelaa, medens den paastaaede Utryghed i Grænsespørgsmaalet skyldtes »Insinuationer, Usandfærdighed og bevidste Løgne overfor den nuværende Regering.« Denne Udtalelse fremkaldte stærk Bevægelse i Salen og paa de overfyldte Tilhørerpladser. Da Slebsager gentog, at Rygterne om Særforhandlinger ikke var blevet tilstrækkeligt dementerede, svarede *Rode*, at han overfor alle, der fremsatte Udtalelser om saadanne Særforhandlinger, maatte bruge de samme Ord, som han havde brugt overfor Hr. P. Bjerre i Randers og var blevet frifundet for, nemlig Ordene: De lyver! *Borgbjerg* udtalte under Haandklap fra Tilhørerne, at hvis man ikke holdt op med disse Beskyldninger mod Landets Regering, gjorde man det offentlige Liv til en Pesthule. Debatten sluttede med, at *Neergaard* paa et direkte Spørgsmaal af den radikale *Johs. Fog-Petersen* erklærede, at Venstre stadig stod paa Fredstraktatens Grund og ikke kunde tages til Indtægt for nogen Anneksionsplaner, hvortil *Zahle* svarede, at saa var man jo enige, og der var ingen Grund til at rejse Strid.

I Landstinget vedtoges imidlertid faa Dage senere en Misbilligelse af *Zahles* Tale, og Landstingets Stilling toges til Indtægt i Diskussionen udenfor Rigsdagen, der i Løbet af Vinteren antog en mere ophidset Karakter end nogensinde. Trods *Neergaards* Udtalelser om, at Venstre fremdeles stillede sig paa Fredstraktatens og dermed Selvbestemmelsesrettens Grund, optraadte Talere af Venstre sammen med Ordførere for det konservative Parti og for de mest yderlig-

General Lütken.

gaaende Anneksionsstilhængere ved Fællesmøder rundt om i Landet. Ved et Møde i Cirkus talte gamle *Klaus Berntsen* saaledes sammen med Talere fra Flensborgbevægelsen. I Lørups Ridehus repeterede Landstingmand *Schovelin* Paastanden om Særforhandlinger, idet han spurgte, om Dementierne var Udslag af »den for radikale Ministre særegne Pligt til at lyve«. Han betegnede Regeringens Medlemmer som »Kavalierer« og »Kumpaner« og talte om at rense Kongens Raad for

»Hjemmetyskere«! Tonen sattes stadig højere op og saa ude i Landet. Smædeord lød i Bladene og ved Nationalisternes Møder saavel mod H. P. Hanssen og Nis Nissen som mod de radikale Ministre. Ved Møder paa Lolland og Sjælland talte Fru *Jutta Skrumsager-Madsen* i forblommede Vendinger om, at man jo ikke vidste, hvad H. P. Hanssen havde faaet for at tilbageholde Kravet om Rømning

Engelske og franske Tropper gaar i Land i Flensborg.

af 3. Zone Naar Venstre delvis lod sig rive med i hele denne løbske Agitation, var det utvivlsomt udfra en Følelse af Bitterhed over, at en radikal Regering skulde løse Grænsespørgsmaalet. Omvendt bidrog Venstres tvetydige Stilling i høj Grad til, at Nationalitetsgrænsens paalideligste Tilhængere i og udenfor Rigsdagen efterhaanden betragtede den radikale Regerings Forbliven som en nødvendig Garanti mod nationalpolitiske Forvildelser.

AFSTEMNINGEN EN KLAR BEKRÆFTELSE AF REGERINGENS POLITIK

Man havde ventet, at Fredstraktatens Bestemmelser skulde føres ud i Praxis allerede i Løbet af Aaret 1919, men det skete ikke. Først den 10. Januar 1920 traadte Freden i Kraft. Straks derefter tog den internationale Kommission til Flensborg og overtog Styrelsen i Afstemningsomraaderne, idet militære Styr-

ker landsattes fra en fransk-engelsk Eskadre. Den 10. Februar stemtes der i 1. Zone. Resultatet var 75.431 Stemmer for Danmark og 25.329 Stemmer for Tyskland, som Helhed altsaa 75 pCt. for Danmark. Af Byerne viste Haderslev stort dansk Flertal, medens Aabenraa, Sønderborg og Tønder havde tysk Flertal. Afstemningsresultaterne i de enkelte Kommuner svarede nøje til den Bedømmelse, H. V. Clausen og de sønderjydske Parlamentarikere havde anlagt længe forinden, og som havde været afgørende for deres Stilling. Overalt i det danske Folk modtoges Resultatet med den største Glæde. I et Statsraad den 11. Februar udtalte *Zahle*: »Med dyb Bevægelse hilser vi, at Statsraadet i Dag kan samles med Forvisning om, at Danmarks Rige snart vil blive forøget med et skønt og dyrebart Land, og dets Folk forenet med Landsmænd, hvis uvisnelige og tapre Troskab mod Fædreland og Modersmaal vil gøre dem til ufortrødne Medarbejdere i alt Arbejde for Danmarks Fremtid.« I Folketing og Landsting gav de fungerende Formænd Udtryk for Rigsdagens Tak til Sønderjyderne for deres uforandrede danske Sindelag.

Agitationsplakat fra Afstemningsdagen.

Rode formede i en Artikel i »Politiken« følgende smukke Hilsen til H. P. Hanssen: »Alle Danskes Sind er vendt mod Slesvig paa dets første store Valgdag, da uforgængelig Troskab belønnedes med en Oplevelse, som kun sjældent times et Folk. Tre Slægtled har stridt sig frem, først under Tvivl, siden i fast Forvisning, snart under Haab, snart mod alt Haab, mest under bitter og stormfuld Modgang, til sidst i pludselig Lys, frem mod de Dage, der erklærer: mellem Danmark og Tyskland skal Grænsen drages efter Folkets Ønske ved fri Afstemning! At have kæmpet for disse Dages sejrige Tanke, hvori Retfærdighedens evige Princip er nedlagt, gennem et langt Liv under alle Tiders Vilkaar og at have fastholdt den i Sejrens Øjeblik, er den varige Hæder for den Mand, der slutter Rækken af de danske Slesvigeres Førere i Udlændighed, og som nu fører sit Folk hjem.«

Da H. P. Hanssen den 17. Februar kom til København, hyldedes han af tusindtallige Folkeskarer og blev baaret i Guldstol. Ved en Fest paa Paladshotellet talte Professor *Kr. Nyrop*, Statsminister *Zahle* og Professor *Høffding* for H. P. Hanssen, og *Rode* hyldede ham i en Tale, der greb alle: »De er blevet løftet højt i Dag, men De vil blive løftet lige saa højt i Danmarks Historie!«

Først en Maaned senere, den 14. Marts, fandt Afstemningen Sted i 2. Zone.

Flensborgagitationens Tog til Amalienborg.

Alle Kræfter blev sat ind baade fra dansk og tysk Side i den forudgaaende Agitation. Af den danske Flensborgbevægelse udsendtes fra Agitationsmøderne Beretninger, der talte om rivende Fremgang for Danskheden og Sandsynlighed for en langt større dansk Tilkendegivelse i Flensborg end tidligere

antaget. H. P. Hanssen advarede i »Heimdak« mod at fæste Lid til disse Forhaabninger, men Advarslerne blev af Flensborgledelsen stemplet som illoyale Forsøg paa at tage Modet fra den kæmpende Danskhed. Samtidig satte den hjemlige Flensborgpolitik ind med en Stemningsagitation paa samme Linie. »Flensborg hjem« blev Omkvædet for en Række Møder i Hovedstaden og Landet over. Ved et stort Møde i Cirkus den 8. Marts, der sluttede med Gadedemonstration og Folketog til Amalienborg, udtalte en af Talerne, ORS. *Manthey-Wagner*: »Nu gaar vi om et Øjeblik ned til vor Konge og beder ham med sikker Haand styre Skibet Sydsydvest, saaledes at vi, naar Farten er endt, kan kaste det ene af Statsskibets mægtige Ankre i Flensborg Havn.« Redaktør A. *Svensson* udtalte i Traad hermed: »Hvad skal der flamme ud fra Danmarks Hovedstad i Dag? Jeg svarer paa Deres Vegne: Vi vil, at Flensborg skal blive dansk igen. Lad os nu gaa ud og gøre Begyndelsen til at hente Flensborg hjem til Danmark.« En Opfordring fra sønderjydske Tillidsmænd til Rigsdagen om Støtte til en Henvendelse til den internationale Kommission besvaredes derimod med en enstemmig vedtaget Erklæring i Folketinget den 12. Marts om, at man nærede

Tillid til Fastsættelse af en Grænse, der vilde »træffe en retfærdig Afgørelse, som det danske Folk med Tillid kan give sin Tilslutning og med Glæde tage imod.«

Efter de stærkt opskruede Forventninger i nationalistiske Kredse blev Afstemningsresultatet en Skuffelse. For Tyskland stemte i 2. Zone 51.724, for Danmark 12.800 eller 80 pCt. for Tyskland. I selve Flensborg var der 27.081 tyske Stemmer og 8.944 danske. Lige saa klart det danske Svar havde været i 1. Zone, lige saa klart var det tyske i 2. Zone og i Flensborg.

Grænsespørgsmaalet var med disse Afstemninger i Virkeligheden afgjort. H. P. Hanssen anfører i sin Bog om Grænsespørgsmaalet, at det franske Medlem af den internationale Kommission, *Claudel*, efter Afstemningen fremhævede overfor Ambassadørkonferencen den bemærkelsesværdige Nøjagtighed, hvormed 1. Zones sydlige Linie afgrænsede de to Sprogs og de to Kulturers Omraader. For H. P. Hanssen, Nis Nissen og deres Venner var dette ingen Overraskelse, deres hele Politik og deres urokkelige Fastholden ved den en Gang angivne Linie var bygget paa solid Viden. »Jeg er«, siger H. P. Hanssen i sin

Hotel Flensburger Hof, hvor den internationale Kommission boede.

Bog, »med et mildt Udtryk i høj Grad forbavset over den Lethed, hvormed ikke blot varmtfølede, stemningsbevægede Fædrelandsvenner, men ogsaa ansvarlige Politikere kan skifte Standpunkt i saa alvorlige Spørgsmaal. Og jeg er ikke mindre forbavset over at man i en Tid, hvor saa skæbnesvangre Afgørelser skal træffes, i mange ansvarlige politiske Kred-

Flagkrig i Flensborg.

se har lagt saa ringe Vægt paa at studere vore Modstandere i Grænseegnen at skaffe sig Klarhed over deres Magtstilling, deres dybe Hengivenhed for Tyskland, deres fanatiske Had til Danmark, kort sagt at studere den *Virkelighed*, hvorpaa Fremtiden nu engang maa bygges, i Stedet for at lade sig vildlede af Potemkinske Byer.«

Trods alle Forsøg paa at drive Danmark ud i en national Eventyrpolitik var det lykkedes ved et fast og loyalt Samarbejde mellem Ministeriet Zahle og H. P. Hanssen at bevare Grænsespørgsmaalet i et roligt og sikkert Leje. Tilbage stod nu kun at afvente den internationale Kommissions Forslag til en ny Grænse, og ingen kunde være i Tvivl om, at dette Forslag vilde følge Afstemningsresultatet og saaledes give Danmark den Nationalitetsgrænse, det selv havde ønsket. »Stillingens Klarhed vil lette Kommissionen dens Opgave«, skrev H. P. Hanssen, »og vi skal ikke foregribe dens Afgørelse.« I sidste Øjeblik forsøgtes imidlertid fra Flensborgbevægelsens Side en Aktion, der vel i sig selv ingen Udsigt havde til at lykkes, men som Oppositionspartierne kunde anvende i deres almindelige politiske Formaal, og som derfor førte til bevægede indrepolitiske Begivenheder.

GENNEM PAASKEKRISENS FEBER

I November 1918 havde *Zahle* i Folketinget fremsat Forslag til Ændringer i Grundloven og *Rode* Forslag til en ny Valglov. Foruden de Grundlovsændringer, som Sønderjyllands Genforening med Danmark nødvendiggjorde, foreslog Regeringen forskellige Ændringer, der tilsigtede at fjerne nogle af de uheldige Bestemmelser, der ved I. C. Christensens Politik var kommet ind i Loven, bl. a. vedrørende Valgretsaldern og de vanskeligt anvendelige Regler om Landstingets Opløselighed. Oppositionens Benyttelse af Landstingsflertallet under Statslaanskrisen gjorde det nødvendigt for Regeringen at præcisere sin Opfattelse af den Stilling, Landstinget burde indtage i Forfatningen. Med Hensyn til Valgloven havde ikke blot Regeringspartierne, men ogsaa det konservative Parti krævet Loven af 1915 forbedret, saaledes at Partiernes forholdsmæssige Repræsentation i højere Grad blev sikret. Man var enige om, at Valgalliancernes Tid maatte være forbi, men en Udregning af Valget i 1918 viste, at uden Valgalliancen mellem Regeringspartierne vilde den gældende Valglov have givet Venstre 10 Mandater for meget, og denne uretmæssige Gevinst vilde være gaaet ud over alle de andre Partier. Rode ønskede helst at bevare

Ministeriet Zahle efter Optagelsen af H. P. Hansen og Stauning.

Kombinationen af Enkeltmandskredse og Forholdstalsvalg med de nødvendige Suppleringsmandater, og hans nye Valglovsforslag byggede videre paa dette System. Fra konservativ Side var angivet en anden Løsning, der forenede Opstilling i de hidtidige Folketingskredse med Afstemning i samlede Amtskredse, og ogsaa denne Ordning vilde bevare en vis Samhørighed mellem de gamle Opstillingskredse og Folketingsmedlemmerne og sikre en forholdsmæssig Repræsentation.

Grundlovsforslaget mødte principiell og bestemt Modstand i begge Oppositionspartier og havnede omkring Midten af Marts 1920 i Fællesudvalg. Medens det saaledes var nogenlunde givet, at der i det væsentlige kun kunde gennemføres de nødvendige rent tekniske Ændringer af Grundloven, knyttedes Foraarets politiske Hovedinteresse til Valglovsforhandlingerne, hvor flere Muligheder kunde tænkes. Rode søgte at fastholde den Interesse for Enkeltmandskredssystemet, som fandtes i Venstre, men Sigurd *Berg* erklærede paa Venstres Vegne, at en indgaaende Revision af Valgloven burde ske gennem Kommissionsbehandling og vente til efter Valget. Venstre vilde altsaa ved det kommende Valg bevare den Forret, Valgloven gav Partiet. Ved den afsluttende Behandling i Folketinget udtalte Rode, at Venstre næppe vilde have politisk Styrke til at gennemføre denne Plan, og han gav Enkeltmandskredssystemets Venner et »sidste Varsel« om at gribe til, hvis dette System skulde kunne opretholdes. Venstre regnede imidlertid med, at de Konservative ikke vilde slutte et Valglovsforlig udenom Venstre, og fastholdt derfor sin Modstand mod at gaa i Forhandling om Regeringsforslaget. Rode meddelte derefter med Regeringspartiernes Tilslutning de Konservative, at man var rede til en Realitetsdrøftelse paa det konservative Forslags Grund, og ved Forhandlinger mellem de tre Partier naaede man i Landtingsudvalget den 24. Marts 1920 til principiell Enighed om den nye Valgmaade. Venstre saa saaledes sin Valglovspolitik krydset og maatte ved en normal Videreførelse af Rigsdagsarbejdet regne med en hurtig Vedtagelse af den nye Valglov i Forbindelse med en teknisk ændret Grundlov. Men denne Videreførelse af Lovgivningsarbejdet udeblev! Valglovsudvalget, hvis Ledelse laa i Venstremanden *Jørgen Pedersens* Hænder, fik ikke Lejlighed til at gøre Arbejdet færdigt, skønt kun Formaliteter stod tilbage. I Stedet for at sammenkalde Udvalget til afsluttende Møde gav Formanden Udvalget Paaskeferie uden at tage Bestemmelse om Indkaldelse til næste Møde. Der skulde øjensynlig vindes Tid!

Nogle af Flensborgbevægelsens sønderjyske Ledere, bl. a. Redaktør *E. Christiansen* fra »Flensborg Avis« og *Andreas Grau*, var allerede Dagen efter Afstemningen i 2. Zone ankommet til København for trods Afstemningsresultatet at søge politisk Støtte til en Henvendelse i den 11. Time til den internationale Kommission om Flensborgs Overdragelse til Danmark. Tanken var paa Forhaand haabløs, og alle politisk ansvarlige vidste det. Den Sympati, der i Afstemningsskuffelsens bitre Timer slog Flensborglederne i Møde, fremkaldte imidlertid hos disse en fortvivlet Tro paa, at Flensborgs Forbliven ved Tyskland trods alt kunde forhindres. Man lukkede Øjnene for det absurde i, at Danmark skulde opfordre den internationale Kommission til at gaa direkte imod Resultatet af en Afstemning, som alle danske Retninger saavel i Rigsdagen som i Sønderjylland selv havde anmodet om. Man klyngede sig til det Stemningshaab, man selv havde opagiteret og ikke kunde slippe. Ogsaa Flensborgpolitikens Tilhængere i Hovedstaden følte sig under Trykket af deres Medansvar for den fremkaldte Skuffelse forpligtede til at støtte Bevægelsen til den sidste Ende. Ved Redaktør Christiansens Ankomst til København havde hans Meningsfæller arrangeret stor Procession fra Banegaarden til Amalienborg, hvor Kongen kom frem til et Vindue og vekslede Haandtryk med Christiansen. I den konservative Presse refereredes det, at Kongen havde svaret opmuntrende paa en indtrængende Bøn fra Christiansen om »nu at modtage de danske Sønderjyder, som kæmpede for at komme hjem til Danmark,« men Dagen efter meddelte Kabinetssekretariatet, at Kongen »kun udtalte sig i fuld Tilslutning til den af Rigsdagen den 12. Marts vedtagne Resolution.«

Redaktør E. Christiansen, Flensborg.

De følgende Dage udfoldede Flensborgbevægelsen en livlig Virksomhed med Møder og Forhandlinger. Den 17. og 18. Marts indkaldtes til Møder i Studenterforeningen og i tre Filmteatre. *Andreas Grau* udtalte her bl. a.: »Nu kæmper de Danske i Brændingen i 2. Zone og strækker Haanden ud, — skal vi da slippe den?« Den konservative Folketingsmand, Højesteretssagfører

Harboe, der et Aar tidligere i det politiske Forhandlingsudvalg havde udtalt, at »selvfølgelig maa Flensborg opgives, hvis der er decideret tysk Flertal«, udtalte nu det stik modsatte: »Hvor vil det være muligt for os at se hverandre i Øjnene, hvis Flensborg skal lades tilbage? Hvis jeg ikke skal blues overfor mig selv, saa er der for mig kun een Løsning af Grænsespørgsmaalet: Flensborg hjem«. Foruden disse Hovedstadsmøder bekendtgjordes det, at der skulde

Harboe.

holdes 200 Møder ude i Landet. Det radikale Venstre meddelte da, at denne Agitation vilde blive imødegaaet, idet Partiet udsendte følgende Erklæring: »For at hindre, at der gennem Flensborgmøderne gives et urigtigt Billede af det danske Folks Opfattelse, vil det være nødvendigt *i saadant Omfang, som Flensborgbevægelsen giver Anledning til*, at afholde Møder som Udtryk for den Opfattelse, at det danske Folk fastholder Fredstraktatens Bestemmelser og *ikke ønsker Tilsidesættelse af den Afstemning, Danmark har fremsat Begæring om.*« Socialdemokratiet sluttede sig hertil, og en Række Møder planlagdes. De tre første fandt Sted Søndag den 21. Marts i »Grundtvigs Hus«, Gardehusar-

kasernen og Baadsmandsstrædes Kaserne i København, hvor bl. a. Dr. *Munch*, *Rode*, *Nis Nissen* og *Sønderjyden*, Gdr. *Chr. Ernst Christensen* talte. Af Rodes Tale skal her anføres: »Det danske Folk har udtalt sig klart for Selvbestemmelseretten. Vi skal nu vise, om der staar Mænd bag Ordene. Det danske Folk er ikke en Bomuldstot, der flyver hid og did for ethvert Stemningsvejr, der rejser sig. Det er af levende Kød og Blod, fast i sin Overbevisning og holdende sit Ord i Ære.« Følgende Resolution, udarbejdet af *Munch* og *Rode* forelagdes og vedtoges ved disse Møder: »Idet Forsamlingen udtaler sin Glæde over, at det sønderjydske Spørgsmaal nu bliver afgjort ud fra Princippet Folkenes nationale Selvbestemmelsesret og paa det Grundlag, som er tilvejebragt ved den stedfundne Afstemning, advarer den mod enhver Bestræbelse for at fremkalde det Indtryk, at det danske Folk skulde ønske en Tilsidesættelse af den af det selv begærede Folkeafstemning.«

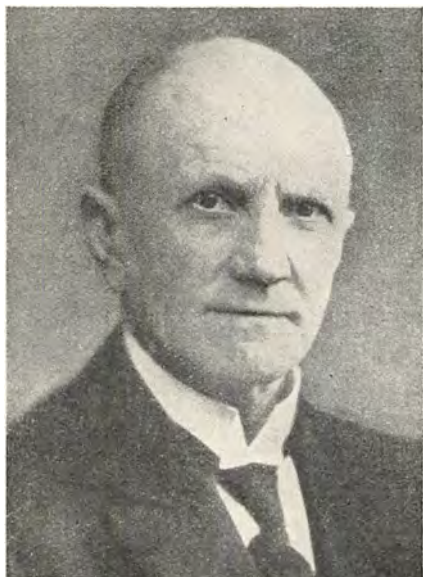
Ogsaa interesserede Mænd udenfor Regeringspartiernes Kreds traadte of-

fentligt frem med tilsvarende Tilkendegivelser. Paa et Møde i Studentersamfundets sønderjyske Samfund — »De 4 S« — talte saaledes Professor *Høffding*, Borgmester *Kaper*, Højskoleforstander *Holger Begtrup* m. fl. *Kaper* advarede mod »den nationale Gullaschperiode«, der søgtes skabt. *Begtrup* udtalte: »Befolkningens egen Vilje, det var fra 1864 det Maal, som vi ønskede at naa i det sønderjydske Spørgsmaal. Nordslesvigerne har altid villet dette. De og vi andre kan ikke finde os i, at man kalder os lunkne overfor Danskhedens Sag, fordi vi ikke vil indlade os paa det Spil at bryde med Selvbestemmelsesretten.« Den gamle konservative Politiker *Johannes Hage* skrev i »Berlingske Tidende« et kraftigt Indlæg imod Flensborgpolitikken: »Ære være de danske Forposter mod Syd, de kan forlange meget af Danmark, men eet kan de ikke fordre: Danmarks Selvmord.«

Da de 200 Flensborgmøder nu aflystes, opgav ogsaa Regeringspartierne de af dem planlagte Møder ude i Landet. Flensborglederne fortsatte derimod deres Arbejde ad andre Veje og navnlig ved Samtaler med ledende Oppositionspolitikere og ved Artikler i Oppositionsblade. Nogen Støtte til Flensborgs Overdragelse til Danmark lykkedes det dem ikke at finde i politisk ansvarlige Kredse. I Stedet fremkom da Planen om at virke for et internationalt Protektorat over 2. Zone i 15 Aar med en derefter følgende Afstemning. Den 25. Marts opsøgte *P. Grau* og *Kloppenborg-Skrumsager* den internationale Kommission for at overbringe Ønskerne om at undgaa Flensborgs Forbliven ved Tyskland, og den følgende Dag agiterede de i København med Foregivende af, at Kommissionen ikke var uimodtagelig for Paavirkning, hvis en Tilkendegivelse kunde fremkomme fra officiel dansk Side. Nyvalg til Folketinget for at bane Vej for denne Plan blev saaledes nu Flensborgledernes nærmeste Maal, og hermed var Bevægelsen ledet ind i et Spor, hvor den kunde forenes med Oppositionspartiernes politiske Formaal. *Grau* fik i Rigsdagen det konservative Partis Løfte om Hjælp til at fremkalde Valg. De Konservative var ganske vist lige enedes med Regeringen om, at en ny Valglov skulde gennemføres før Valget, men Partiets Flertal satte i den øjeblikkelige Stemning de nationalistiske Formaal over alt andet. Endvidere fik *Grau* og *Kloppenborg-Skrumsager* den 27. Marts om Formiddagen Lejlighed til at tale i Venstres Partimøde. *I. C. Christensen* vilde paa dette Tidspunkt ikke give Løfte om Støtte; man kunde kun drille Ministeriet, ikke styrte det, sagde han! Men faa Timer senere viste det sig, at Venstre i Løbet af Dagen havde besluttet at gaa med i Spillet og

at netop I. C. Christensen havde taget meget virksom Del i Brikkernes Opstilling!

Efter Venstres Partimøde blev I. C. Christensen og Neergaard kaldt til Kongen, der ønskede at drøfte den politiske Situation med dem. Samme Eftermiddag fik Folketinget Paaskeferie til 14. April, og da Landstinget allerede forinden havde faaet Ferie, laa Rigsdagsfunktionerne saaledes foreløbig i

P. Grau.

Emil Marott.

Hvile. Om Aftenen den 27. Marts udsendtes fire Erklæringer gennem Ritzaus Bureau, nemlig fra Venstre, det konservative Parti, Erhvervspartiets Repræsentant i Folketinget samt fra Folketingsmændene *Marott* og *Moesgaard Kjeldsen*, der hidtil havde været Medlemmer af henholdsvis Socialdemokratiet og det radikale Venstre. Erklæringerne gik med forskellig Ordlyd ud paa at kræve øjeblikkeligt Valg til Folketinget af Hensyn til det sønderjydske Spørgsmaal. Hertil sluttede sig en Erklæring fra en Snes Vælgere i København med Professor *Rovsing* i Spidsen, der meddelte, at de ved sidste Valg havde stemt radikalt, men nu protesterede mod Regeringens sønderjydske Politik og ønskede Valg. Dette Rygangreb paa det radikale Venstre var iscenesat af Professor *Rovsing*, der med glødende Temperament og den nyomvendtes Iver havde kastet sig ind i Flensborgagitationen. Valgerklæringerne fra Rigsdagen omfattede imidlertid ikke et Flertal af Folketingets Medlemmer, selv om *Marott* og *Moesgaard Kjeldsen* var gaaet med. Folketingsmand Professor *Birch* var

faa Dage forinden traadt ud af det konservative Parti og havde nægtet at tiltræde Valgerklæringen. I sit Udmeldelsesbrev til den konservative Partiformand havde Birch skrevet: »... Med min Overbevisning om, at den Regering, der vil modtage Flensborg paa Trods af Selvbestemmelsesretten, vil bringe Danmarks Sikkerhed og Selvstændighed i Fare, kan jeg forudse, at jeg ikke vil være i Stand til at bøje mig for Flertalsbeslutninger indenfor Partiet.« Der blev gjort meget indtrængende Forsøg paa at bevæge Birch til at tiltræde Valgkravet, og *I. C. Christensen* deltog deri. Birch kaldtes til en Samtale i Rigsdagen med de konservative Partiledere og *I. C. Christensen*, og han stillede da som Betingelse for at gaa med til Valgerklæringen, at *I. C. Christensen* skulde underskrive en Erklæring, der bandt ham til at fastholde den nationale Selvbestemmelsesrets Princip og afvise alle Internationaliseringsplaner. Da *I. C. Christensen* ikke vilde underskrive en saadan Erklæring, fastholdt Birch sin Afvisning af Valgerklæringen, og man var derefter i det konservative Parti straks tilbøjelig til at anse Valgaktionen for at være kørt fast, da et Flertal herfor ikke kunde skaffes, og man »ikke kunde styrte Regeringen paa Ritzaus gule Papir«, som en konservativ Politiker udtrykte sig. Prof. Birch blev ringet op den følgende Nat fra Flensborg ikke mindre end to Gange med indtrængende Henvendelser om at gaa med, da hele Aktionen nu stod og faldt med ham; men han fastholdt sit Nej. Trods Marotts og Moesgaard Kjeldsens Brud med deres Partier var der saaledes i Folketinget stadig 71 Medlemmer for Regeringens Politik og kun 69 imod.

Moesgaard Kjeldsen.

Flensborgtilhængerne og deres politiske Forbindelser var dog naaet saa vidt frem med deres Planer, at man besluttede at se bort fra den Hindring, der var opstaaet ved Professor Birchs Stilling. Ved et Møde paa Ny Carlsberg, hvori bl. a. deltog *P. Grau*, *Kloppenborg-Skrumsager*, *Marott*, *Moesgaard Kjeldsen*, *Professor Roving*, *Fru Marie Lassen* og nogle Politikere af Oppositionen, drøftede man den videre Fremgangsmaade, og efter Mødet fandt der en Henvendelse Sted til *Amalienborg*. Bladet »København« meddelte den

næste Dag, at der var »Udsigt til Ministeriets Tilbagetræden« og at »et Forretningsministeriums Dannelse var den sandsynligste Løsning paa den politiske Krise.« Samtidig satte man i Bladene ind med en sidste Slutsput, der var beregnet paa at bringe den nationale Stemning op paa Kogepunktet. I »København« stempledtes det som »Judasgerning« at fastholde Selvbestemmelsesrettens Politik. I »Flensborg Avis« og »Berlingske Tidende« hed det i en Fælles-

artikel »Paa Afgrundens Rand« bl. a.: »Men nu, da det gælder, da bliver det Landsmænd, da bliver det den danske Regering og Rigsdag, der vrister de Hænder løs, der fortvivlet klynger sig til Klipperanden, eller staar og ser paa, at det sker uden at røre en Finger. Skulde den smukke og rene Genforeningsglæde bygges paa sli­g Niddingsdaad, da vilde Drikken blive bedsk i den glades Mund.« I andre Artikler taltes om, at de danske Flensborgeres Hænder »klammer sig til Redningsbaaden, men hugges bort med Aarerne«. Stillingen i Rigsdagen gav man gennem »København« Offentligheden et falsk Billede af ved en Meddelelse om, at »Kravet om Valg nu menes at have den konservative Løs-

•Sat udenfor. Satire i »Klods Hans«.
Lille Birch: Hvo'for er du sat udenfor?
Lille Marott: Fordi jeg raabte »Flensborg hjem« i Timen - og du?
Lille Birch: Fordi jeg ikke vilde raabe »Flensborg hjem«.

gænger Professor Birchs Tilslutning, og Ministeriet sidder saaledes ikke længere inde med Folketingets Flertal, en Paastand, der var direkte usandfærdig. Søndag den 28. Marts vidste man i Flensborg, at Zahle om Mandagen vilde blive kaldt til Kongen, idet et Telegram fra Flensborg til »Berlingske Tidende«, dateret Flensborg Søndag Aften, lød saaledes: »Hernede afventer de Danske i aandeløs Spænding Begivenhederne i København, der muligt i sidste Stund kan influere paa det, hvoraf alt deres Fremtidshaab afhænger. Det meddeles hernede, at Statsminister Zahle i Morgen Kl. 12 er kaldt til Kongen.« Zahle selv vidste intet herom, før han Mandag Morgen fik Anmodningen fra Amalienborg! Endelig sendte Folketingsmand *Harboe*, der var Formand for Rigsdagens sønderjydske Udvalg, i Løbet af Søndagen et Telegram til Sekretær *Bruce* i

den internationale Kommission efter Aftale med *Piper, Neergaard* og *I. C. Christensen*. Telegrammet indeholdt en Anmodning fra alle de nævnte Politikere om, at Afgørelsen af Kommissionens Indstilling maatte blive udsat nogle Dage. Man underrettede dog ikke Regeringen herom! Der arbejdedes saaledes ganske udenom de parlamentariske Veje. Ministeriet var uden anden Underretning om Oppositionens og Flensborgledernes Planer end den, der kunde læses i Blade og Opraab, og man ansaa det naturligvis for udelukket, at Valgproklamationer eller Forhandlinger udenom Rigsdagen kunde ændre den politiske Situation. *Rode* talte i Kalundborg Søndag Aften og udtalte her, at naar Oppositionen efter Rigsdagsferiens Indtræden ved sine Valgerklæringer havde »kastet en Hilsen i Ministeriets Brevkasse« i Stedet for at overbringe den mundtlig i Rigsdagen, var det aabenbart fordi »de fire Erklærings Manøvre ikke var egnet til en samlet parlamentarisk Behandling, hvor deres Karakter kunde belyses.« Om *I. C. Christensens* og *Neergaards* Besøg paa Amalienborg udtalte *Rode* med Hentydning til Kongens Erklæring under Statslaanskrisen, at »Kongemagten herhjemme virker kun paa parlamentarisk Vis.«

Thorikild Rovsing.

Den følgende Dag, Mandag den 29. Marts, udviklede Situationen sig imidlertid trods al parlamentarisk Praksis til en Krise. Om Morgenen modtog *Zahle* den fra Flensborg bebudede Anmodning om at komme til Kongen, og under Samtalen fremsatte Kongen under Henvisning til de udsendte Valgerklæringer Ønske om Afholdelse af Valg straks. *Zahle* svarede, at dette kunde Ministeriet ikke gaa med til, da Forhandlingerne om en ny Valglov netop stod foran deres Afslutning, men saasnart Grundlov og Valglov var færdigbehandlede, var Ministeriet rede til at udskrive Valget. Resultatet af Samtalen blev imidlertid, at Kongen udtalte, at naar Ministeriet ikke vilde udskrive Valg straks, vilde han meddele Ministeriet dets Afsked.

Kongen tilkendegav ikke overfor *Zahle*, at Ministeriets Funktion ønskedes indtil videre, og Ministeriet maatte efter Kongens Udtalelse gaa ud fra, at han havde ansvarlige Raadgivere bag sig, som var parat til at overtage Ansva-

ret. Kort efter blev *Neergaard* kaldt til Kongen, og derefter Højesteretssagfører *Liebe*. To Timer efter Afskedigelsen kom der gennem Kabinetssekretær *Krieger* Anmodning fra Kongen til Ministeriet Zahle om alligevel at fungere foreløbig. Opfattelsen i Ministeriet var imidlertid den, at det ikke lod sig gøre at tiltræde paany som fungerende, efter at Ministeriet var afskediget paa ukendte Personers Raad til Kongen og imod Statsministerens Raad. Man ved-

Kabinetssekretær Krieger.

tog derefter følgende skriftlige Svar paa Anmodningen: »De foreliggende alvorlige Forhold kræver saavel med Hensyn til Landets almindelige Anliggender som til den forestaaende Besættelse af 1. Zone en Regering med fuld Myndighed. Under disse Omstændigheder kan et af Hans Majestæt afskediget Ministerium ikke paatage sig Ansvar for Rigets Styrelse. Den eller de Politikere, der har tilraadet Hans Majestæt det skete Skridt, maa være beredte til øjeblikkelig at overtage Forvaltningen.«

Meddelelsen om Ministeriets Afskedigelse uden nogen forudgaaende Forhandling i Rigsdagen bredte sig med Lynets Hast i Hovedstaden og videre udover Landet og vakte voldsom Bevægelse. Det socialdemokratiske Parti

samlede den samme Aften sine politiske og faglige Ledere i Hovedstaden til Drøftelse af Situationen. Københavns radikale Venstreforening holdt om Aftenen Møde og vedtog et Opraab, der protesterede mod den Tilsidesættelse af Folketingets Myndighed, der havde fundet Udtryk i Afskedigelsen. Den konservative Presse jublede. »Nationaltidende« udtalte Haabet om, at der nu vilde komme »en lykkelig Ordning« af Grænsespørgsmaalet. *I. C. Christensen*, der om Mandagen befandt sig i Kerteminde, udtalte her om Venstres Stilling, at Partiet *ingen Andel havde i det skete*, men at han iøvrigt kunde billige det, idet Kongen kun ønskede at fremkalde et Valg, hvad der var meget naturligt! »Giver dette Valg saa Ministeriet Flertal,« sagde *I. C. Christensen*, »ja, saa har det fast Grund under Fødderne; gør det det ikke, saa faar vi et andet. Det er det, vi skal igennem. Og lad os saa føre Kampen med aaben Pande. Skal vi, idet vi lægger hinanden dette paa Sinde, slutte med at synge Ingemanns Holger Danskes Vise: I alle de Riger og Lande.« At et Valg uden en ny Valglov

vilde sikre Venstre en halv Snes Mandaters Forspring, saaledes at Kampens Resultat paa Forhaand vilde være givet, oplyste I. C. Christensen derimod ikke sine Tilhørere om.

Afskedigelsen gav Genlyd ogsaa i vore Nabolande, hvor baade svenske og norske liberale Blade udtalte deres Frygt for, at Danmark nu var paa Vej til at gøre »Dumhederne og den kortsynede Politik fra 1864 om igen.«

I det radikale Venstres og Socialdemokratiets Ledelse ventede man Dannelsen af den nye Regering overdraget til en af de førende Oppositionspolitikere. Men i Løbet af Dagen svirrede Rygter og halve Meddelelser af en hel anden Art gennem Hovedstaden. Neergaard dementerede, at han var opfordret til at danne Ministerium. Derimod hed det sig, at Flensborgbevægelsen var i Færd med helt at tage Magten og sammen med fremtrædende Militærpersoner skulde dominere den kommende Regering. En større Styrke af Garden med opplantede Bajonetter besatte om Aftenen alle Gader ned til Amalienborg Slotsplads, og Forlydender om vidtgaaende militære Forholdsregler bredte sig. Utvivlsomt bidrog disse Rygter til at fremkalde Beslutning om drastiske Modforholdsregler i Socialdemokratiets og Arbejdernes Ledelse, hvor man i Forvejen stod overfor en alvorlig Udfordring ved Arbejdsgivernes Bebudelse af Storlockout fra Begyndelsen af April til Nedbringelse af Arbejdslønningerne. Resultatet af Drøftelsen i Socialdemokratiet og De samv. Fagforbunds Ledelse blev, at man vedtog en Beslutning om eventuelt at iværksætte Generalstrejke, og en Deputation bestaaende af Stauning, Borgbjerg, L. Rasmussen, Nina Bang, C. F. Madsen og Fr. Andersen kørte om Aftenen Kl. 11,15 til Amalienborg for at give Kongen Meddelelse herom. Beslutningens Ordlyd var denne: »Forretningsudvalgene for Socialdemokratisk Forbund i København, De samv. Fagforbund og Arbejdernes Fællesorganisation beslutter i Anledning af det foretagne Statskup at kræve Landets Forfatning respekteret, det af Kongen afskedigede Ministerium genindsat og Rigsdagen sammenkaldt for at færdigbehandle Valgloven. Hvis disse Krav ikke er imødekommet Tirsdag den 30. Marts Kl. 9½ Formiddag, vil der ved De samv. Fagforbunds Møde blive fremsat Forslag om Iværksættelse af Generalstrejke straks overfor alle Funktioner i Samfundet.«

Socialdemokratiet tog denne Beslutning uden nogen Forhandling med Ministeriet Zahles Medlemmer, der først fik Meddelelse herom, efter at Henvendelsen til Kongen var sket. Da man i Oppositionspresen fremstillede Sagen som

om radikale Politikere, navnlig Zahle og Rode, havde medvirket ved Beslutningen, udsendte Zahle og Rode en Erklæring, der tilbageviste dette, og Borgbjerg erklærede i Overensstemmelse hermed, at Stauning i Partimødet udtrykkelig havde udtalt, at der »ikke var forhandlet med det afskedigede Ministerium eller nogen af dets Medlemmer, og at Socialdemokratiet maatte tage sin Beslutning under eget Ansvar.« Det radikale Venstre henvendte sig derimod til Stauning den 30. Marts, da Generalstrejkebeslutningen var offentliggjort, og

Th. Stauning.

anmodede om, at Kravet om Ministeriets Genindsættelse maatte blive slettet, da det afgaaede Ministerium og dets Parti ikke ønskede en Udvikling af denne Karakter, men vilde samle sine Bestræbelser om at bringe Krisens Løsning ind under konstitutionelle Former gennem en Indkaldelse af Folketinget. Paa denne Linie virkede det radikale Venstre under hele Krisen, og ved dette stærke Krav lykkedes det Partiet at præge Krisens Løsning.

Den 29. Marts om Eftermiddagen udnævntes det nye Ministerium. Højesteretschef *Otto Liebe* blev Stats- og Justitsminister, Kommandør *Konow* Udenrigs- og Forsvarsminister, Direktør i Sibirisk Kompagni *Hjerl Hansen* Finansminister, Professor *Rovsing* Undervisningsminister, Rektor *H. E. Hass* Kirkeminister, Amtmand *Oxholm* Indenrigs- og Landbrugsminister, Entreprenør *Monberg* Trafikminister og Skibsreder *M. Suenson* Handelsminister. Gaardejer *Porse* var opfordret til at blive Landbrugsminister, men sagde Nej. Ministeriets Sættelse var øjensynlig helt tilfældig, en hastig Opstilling af Personer, der stod helt fremmede overfor parlamentariske Principper, var ganske uden Indsigt i Politik og paa en enkelt Undtagelse nær heller ikke havde et Forretningsministeriums administrative Forudsætninger. »Da jeg saa Listen«, sagde Professor *Birch* senere, »troede jeg, det var en Bestyrelsesliste fra De forenede Bogselskaber; der var jo baade Aktieselskabsadvokater, Skibsredere og Kulhandlere.« Ministeriets Udnævnelse kunde kun bidrage til at forøge Uroen og føre Konflikten til en farlig Udvikling. Den socialdemokratiske Rigsdagsgruppe vedtog samme Dag en Protest mod det nye Ministerium

og en Udtalelse, hvori krævedes Indførelse af Republik og en gennemgribende Demokratisering af Forfatningen. Kendte Mænd udenfor de aktive Politikeres Kreds udfoldede Bestræbelser for at samle Tilslutning til en forligsmæssig Indgriben, men foreløbig var der ingen Mulighed herfor. Den 30. Marts om Morgen udsendte Ministeriet Liebe en Programudtalelse, hvorefter Opløsning af

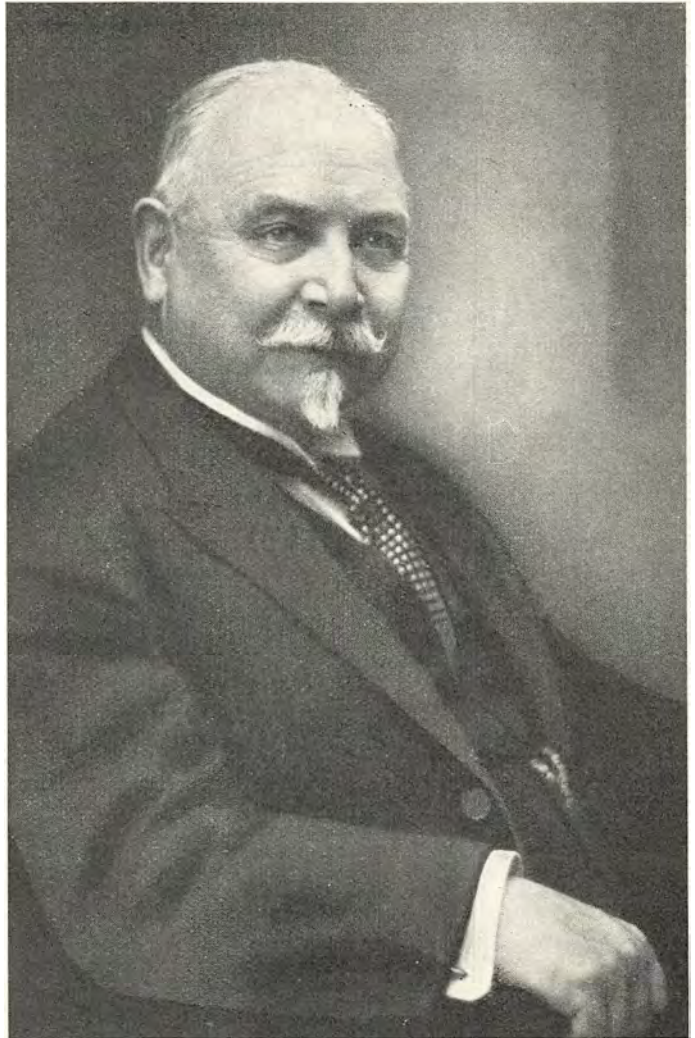
Ministeriet Liebe.

Folketinget og Udskrivning af Valg hurtigt kunde ventes, uden at Folketinget forinden blev hørt. Samme Aften vedtog det radikale Venstres Rigsdagsgruppe følgende Udtalelse: »Indadtil og udadtil betegner det nye Ministerium en Fare, hvortil vor Forfatnings Historie ikke kender noget Sidestykke. Allerede nu rejser sig Kræfter imod det, hvis Omfang og Virkning vort Samfund ikke kan ane. I dette Øjeblik har betydende og besindige Mænd bestræbt sig for at afværge den truende Generalstrejke ved at virke for, at Ministeriet Liebe skulde træde frem i Folketinget, gøre rede for sin Opfattelse og sin Politik og modtage Folketingets Svar. Vidende om disse Skridt har vi opfordret Socialdemokratiet til at frafalde Generalstrejken og havde Forventning om, at dette

i saa Fald kunde ske, men endogsaa et saa simpelt parlamentarisk Krav synes det nye Ministerium at ville afslaa. . . . Det radikale Venstre kalder alle Demokratiets Vælgere frem til Værn mod, at hemmelige ukontrollerede Indflydelser erstatter forfatningsmæssigt Ansvar for Folkerepræsentationen og mod chauvinistiske Forsøg paa at indvikle Danmark i en dumdrstig Politik, der vil bringe varige Ulykker over det danske Folk.«

Ved Middagstid anmodede Kongen om en Samtale med Stauning, der deltog i Forretningsudvalgsmødet i De samv. Fagforbund til Forberedelse af Generalstrejken, men Samtalen blev kun en Bekræftelse af Kongens Beslutning og det nye Ministeriums Udtalelser. Fagforbundene indkaldtes derpaa telegrafisk til Generalforsamling den næste Dag. Repræsentanter for Københavns Magistrat, Overpræsident *Jonquieres*, den konservative Borgmester *Kaper* og den socialdemokratiske Borgmester *J. Jensen*, henvendte sig paa eget Initiativ til Kongen for at udtale deres Bekymring for Udviklingen i Hovedstaden under en fortsat Kampsituation. Den 30. Marts om Aftenen afholdt Socialdemokratiet en Kæmpedemonstration i Fælledparken, hvor der var samlet over 50.000 Mennesker, og hvor der efter Taler af *Stauning*, *Borgbjerg*, Landstingsmand *Harald Jensen* m. fl. vedtoges en skarp Protestresolution mod Ministeriet Liebe og Krav om Forfatningens Genoprettelse. En paa een Gang alvorlig og gemytlig Udtalelse af Harald Jensen ved denne Lejlighed gengaves saaledes i Morgenbladenes Referater: »Var jeg blevet kaldt til Kongen for at give gode Raad, vilde jeg have sagt: Deres Majestæt, De er i Færd med at træde i Spinaten!« Den 31. Marts vedtog De samv. Fagforbunds Generalforsamling Beslutningen om Generalstrejke med det Formaal »at fremtvinge Rigsdagens Indkaldelse, Tilvejebringelse af en ny Valglov og derefter Valg paa ærligt Grundlag« samt at fremskaffe en Løsning af Lockoutsituationen gennem Forhandling mellem Arbejdskonfliktens Parter. Generalstrejken skulde iværksættes fra 6. April. Stauning og Borgbjerg overrakte Beslutningen til Kongen, og om Audiensens Forløb og Resultatet meddeltes den næste Morgen i Hovedstadsbladene: »Kongen udtalte, at Statsraadet i Formiddag havde besluttet Rigsdagens Hjemsendelse og Opløsning samt Udskrivning af Valg, men Beslutningen var foreløbig udskudt, og da saavel Kongen som Ministeriet var stærkt interesseret i en fredelig Løsning af Situationen, vilde Kongen nu atter drøfte denne sammen med sine Ministre og eventuelt tilkalde Repræsentanter for Arbejderne til Forhandlingerne.«

Det radikale Venstres Rigsdagsgruppe fortsatte Bestræbelserne for Konfliktens Løsning gennem Rigsdagen og vedtog derfor om Onsdagen at tilstille de andre Partier en Skrivelse med Anmodning om Forhandlinger om Valgloven samt om, saafremt Enighed opnaaedes, at faa Rigsdagen indkaldt. Venstre svarede, at det ikke vilde forhandle i Skyggen af en Generalstrejketrusel, medens det konservative Parti stillede i Udsigt, at det vilde være villig til at fortsætte Arbejdet i Valglovsudvalget efter Paaske, saafremt en Generalstrejke til den Tid ikke var iværksat. *Zahle* tilbød gennem en Mellemand Ministeriet Liebe at søge en Mægling gennemført paa det Grundlag, at Generalstrejken aflystes og Ministeriet forpligtede sig til at bringe Krisen ind for Rigsdagens Forum, et Grundlag som Socialdemokratiet var rede til at tiltræde. Samtidig førtes som bebudet Forhandlinger mellem Liebe og en af Socialdemokratiet og Fagforbundene nedsat Komite, hvor Stauning og Borgbjerg havde Sæde, og disse Forhandlinger fortsattes saavel den 31. Marts om Natten som den 1. April, Skærtorsdag, og den 2. April, Langfredag. Liebes Stilling under disse Forhandlinger forhindrede imidlertid en Mægling. Liebe erklærede, at Ministeriet ikke var uvilligt til at møde i Rigsdagen, hvis der var nogen Udsigt til, at Partierne kunde blive enige om Valgloven, men han troede ikke paa en saadan Enighed, og Ministeriet agtede ikke at vige for et eventuelt Mistillidsvotum

C. Th. Zahle.

i Folketinget! Stauning svarede, at et Ministerium, der ikke vilde vige for Mistillid, kunde der ikke sluttes Overenskomst med. Under Forhandlingerne den 1. April, der fandt Sted i Indenrigsministeriet, blev Liebe kaldt til Kongen, der havde modtaget en Henvendelse fra Overformynder *Friis* og Etatsraad *H. N. Andersen* med Opfordring til at lade Ministeriet demissionere og et parlamentarisk Ministerium danne. Svaret paa Henvendelsen blev et Afslag. Før Forhandlingerne mellem Ministeriet og den socialdemokratiske Komite genoptoges Langfredag, havde Liebe haft Drøftelser med forskellige Oppositionsførere og telegrafisk anmodet *I. C. Christensen* om en Samtale, og da *I. C. Christensen* under hele Krisen forfægtede den Politik, at Ministeriet ikke burde bøje af, har denne Samtale utvivlsomt været medbestemmende for Liebes Holdning. Langfredag Formiddag afbrød Ministeriet Forhandlingerne, og samme Eftermiddag udsendte det en Proklamation om, at Folketinget var opløst og at nyt Valg skulde finde Sted den 22. April.

Ministeriet Liebe havde dermed for sit Vedkommende brudt Broen af. En Opløsning af Folketinget midt i Rigsdagsferien, og uden at Tinget havde faaet Lejlighed til at drøfte Spørgsmaalet, kunde i de demokratiske Partier kun opfattes som en ny Udfordring. Det radikale Venstres Rigsdagsgruppe forsøgte endnu engang at aabne Døren til Rigsdagen. *Slengerik, Munch, Zahle* og *Rode* henvendte sig til Folketingets Formand, *Pedersen Nyskov*, med Krav om øjeblikkelig Indkaldelse af Folketinget. *Pedersen Nyskov* svarede, at han havde lovet Liebe ikke at sammenkalde Tinget, før denne ønskede det! Efter indtrængende Forestillinger om det uholdbare i, at Folketinget forhindredes i at samles i en saa skæbnesvanger Situation konfererede *Pedersen Nyskov* med Liebe og *I. C. Christensen*, men fastholdt derpaa sin Vægning. *I. C. Christensen* meddelte senere om sin Stilling: »Jeg har ikke raadet Formanden, men jeg har rost hans Holdning.« Lørdag den 3. April fik *Pedersen Nyskov* paany Anmodning om at indkalde Tinget. Denne Gang kom Opfordringen fra Tingets to Viceformænd, den radikale *Alfr. Christensen* og Socialdemokraten *K. M. Klausen*. Da han stadig svarede nej, opfordrede Viceformændene ham til at træde tilbage og lade en af dem forestaa Indkaldelsen. Der var den særlige Motivering herfor, at *Pedersen Nyskov* kun beklædte Formandspladsen i Kraft af, at Regeringspartierne havde undladt at gøre Krav paa Stillingen, skønt de gennem deres Flertal havde været i Stand til at besætte den. Men heller ikke Viceformændenes Henstilling frugtede.

Medens Ministeriet i det hele syntes ganske ude af Stand til at vurdere Om-

fanget af den Samfundskatastrofe, der kunde indtræde under en fortsat Kampudvikling, var Forstaaelsen heraf levende i vide Kredse af Befolkningen og ikke mindst blandt Hovedstadens Borgere, der havde Føling med Stemningen blandt Arbejderne og havde Politiet og Garnisonen paa nært Hold. Stemningen var alt andet end fredelig. Lockouttruslen og den politiske Krise i Forening havde givet

Fra de urolige Martsdage. -- Improviseret Møde i »Muslingskallens« paa Raadhuspladsen i København.

Arbejderne en Følelse af, at baade deres økonomiske og politiske Ret nu skulde trædes under Fødder, og i Tyskland havde de ved Kapp-Kuppets Afslutning lige set, at netop en Generalstrejke havde været Midlet til at slaa et reaktionært Anslag tilbage. Hvad Generalstrejken i Danmark paa det daværende Tidspunkt vilde være endt med, er det ørkesløst at drøfte, men at Parolen vilde være blevet fulgt og dybe Saar slaaet, er udenfor al Tvivl. Baade i København og mange Provinsbyer var Arbejdet allerede nedlagt i adskillige Fag, og de Strejkende samledes til store Møder, hvor stærke Ord gravede Kløfter mellem Arbejderne og andre Borgere. I København fulgtes Vagtparaden i Paaskedagene af store Menneskeskarer, der demonstrerede foran Kongens Vinduer med Afsyngelse af »Internationale« og Leveraab for Republikken. Paa Torve og Pladser fandt im-

proviserede Møder Sted. Det daglige Gadebillede var det typiske Udtryk for en begyndende Opløsning. Usikkerhed og Tegn til Lammelse mærkedes i Forretnings- og Erhvervslivet. Landet over bredte Uroen sig i en stigende Nervøsitet, der nærredes ved allehaande Rygter og mærkedes ved utallige Forespørgsler til Bladredaktionerne: »Er Generalstrejken traadt i Kraft? — Standser Togene i Nat? — Er det sandt, at Kongen er abdiceret? — Skyder de i København?»

Lykkeligvis opfyldtes det radikale Venstres Ønske om at finde Vej til en Afspænding i Situationen, mens det endnu var Tid. I Københavns Borgerrepræsentation var Indtrykket af den farlige Udvikling saa stærk, at da den radikale Gruppe i Løbet af Langfredag og Paaskelørdag forberedte et Initiativ fra Borgerrepræsentationen til Afværgelse af Generalstrejken, fandt det Jordbund i alle Fraktioner uden Partihensyn, og Borgerrepræsentationen blev saaledes det Organ, der under den halsstarrige Nægtelse af en Indkaldelse af Folketinget fik Forhandlingsbestræbelserne bragt over det døde Punkt. Medlemmer af den konservativ-liberale Gruppe i Borgerrepræsentationen henvendte sig om Lørdagen til Oppositionspartierne paa Rigsdagen, idet de skildrede Situationen som meget mørk og betegnede Ministeriet Liebes Tilbagetræden som nødvendig. Paa Forespørgsel erklærede de, at der næppe kunde regnes sikkert med Politiet og Garnisonen. Den radikale Gruppe stillede samme Dag Forslag om en Henvendelse fra Kommunalbestyrelsen til Kongen for at klargøre for denne, hvor alvorlig Stillingen var. Gruppen stillede et Forslag til Beslutning af følgende Ordlyd: »Med dyb Bekymring ser Borgerrepræsentationen de Begivenheder, der i disse Dage fører Samfundet hen imod en opløsende Kamp. Vi nærer det Haab, at denne Kamp endnu vil kunne undgaas, hvis der dannes et Ministerium af Mænd, der er uden Ansvar for den opstaaede Strid, og som kan ventes at opnaa parlamentarisk Tilslutning. Vi opfordrer endnu i sidste Øjeblik Kongen til at yde Medvirkning hertil for at afværge den forestaaende Generalstrejke, som kan faa skæbnesvangre Følge for Landets Hovedstad. Borgerrepræsentationen beslutter at overbringe Kongen sin Udtalelse personlig og ufortøvet.«

Forslaget motiveredes af Byretsdommer *Jesper Simonsen* i Borgerrepræsentationens Møde Lørdag Eftermiddag, og foruden den radikale og den socialdemokratiske Gruppe sluttede ogsaa den kristelig-socialt Gruppe sig dertil. Beslutningen vedtoges med 36 Stemmer mod 14. Den konservativ-liberale Gruppe stillede et selvstændigt Forslag, der iøvrigt i Indhold nærmede sig det vedtagne.

Efter Mødet gik de tre Grupper i Borgerrepræsentationen, der havde til-

traadt det vedtagne Forslag, til Kongen for at overbringe Henvendelsen til ham. Tusinder af Mennesker fulgte med i Toget til Amalienborg, og flere samledes paa Pladsen udenfor, der snart blev et bølgende Menneskehav. Optøjer fandt ikke Sted. Kongen modtog Borgerrepræsentationens Medlemmer ved 5-Tiden om Eftermiddagen, og Liebe var tilstede. Efter at *Stauning* som Formand for Borgerrepræsentationen havde givet en Redegørelse for Borgerrepræsentationsmødets Forløb, forelagde *Jesper Simonsen* den vedtagne Udtalelse. *Liebe* svarede med en meget afvisende Tale, hvori han bestred, at Borgerrepræsentationen havde politisk Mandat fra Københavns Borgere, og iøvrigt erklærede, at de nødvendige Foranstaltninger til at forsyne Hovedstaden og holde de vigtigste Virksomheder i Gang under en Generalstrejke allerede var truffet. Efter en kort Forhandling endte Modtagelsen med, at Kongen lovede at overveje Henstillingen. *Jesper Simonsen* og Fru *Elna Munch* fik Lejlighed til en Samtale med Kongen i Fortsættelse af den officielle Modtagelse, og deres Indtryk var, at Liebes Udtalelser ingeniende stemmede overens med det Synspunkt, Kongen nu var tilbøjelig til at anlægge. Kort efter indfandt ogsaa Medlemmer af Borgerrepræsentationens konservativ-liberale Gruppe sig paa Amalienborg, og deres Forestillinger overfor Kongen faldt i det væsentlige sammen med de radikale og socialdemokratiske Medlemmers, idet de henstillede, at der ufortøvet optoges Forhandlinger med Rigsdagens Partiførere for at opnaa Dannelse af et nyt Forretningsministerium og om Gennemførelse af en ny Valglov. En af Gruppens Repræsentanter oplyste senere, at han ved sin Ankomst til Slottet mødte Liebe, der lod en Bemærkning falde om, at han lige havde givet de radikal-socialdemokratiske Borgerrepræsentanter ordentlig Besked! I Virkeligheden var Ministeriet Liebes Timer allerede talte. Ved 6½-Tiden samme Aften tilkaldte Kongen Partiformændene for Rigsdagsgrupperne i begge Ting til Konference paa Amalienborg. Kongen var besluttet paa Krisens Afvikling ved Rigsdagens Medvirken.

Jesper Simonsen.

Ved natlige Forhandlinger paa Amalienborg førtes derpaa den politiske Krise

til Afslutning. I Forhandlingerne deltog for det radikale Venstre *Herman Trier* og *Rode*, sidstnævnte i Stedet for *Slengerik*, der bad sig fritaget, for Venstre kun *I. C. Christensen*, da *Jørgen Pedersen* befandt sig paa Fyn, for Socialdemokratiet *Stauning* og *C. C. Andersen* og for det konservative Parti *Johan Knudsen* og *Piper*. Kongen modtog Politikerne med et Ønske om Opnaaelse af Enighed under de alvorlige Forhold og trak sig derpaa tilbage. Drøftelsen mellem de til-

I. C. Christensen.

stedeværende Partiførere koncentrerede sig om Valgloven og om Ministeriet *Liebes* Tilbagetræden, og efter en længere Forhandling anmodede man Kongen om at komme tilstede, hvorpaa Forhandlingerne fortsattes under Kongens Præsidium.

Rode har i sin Artikel i »Tilskueren« om Paa-skekrisen givet en Fremstilling af Forhandlingernes Forløb, hvoraf det fremgaar, at saavel de konservative Partiformænd som *I. C. Christensen* søgte Ministeriet *Liebe* opretholdt, og at Kongen en Tid var inde paa Tanken om, at dette endnu kunde lade sig gøre, naar Ministeriet sørgede for Rigsdagens Indkaldelse og Valglovsarbejdets Afslutning. Paa Kongens Spørgsmaal herom svarede imidlertid fra radikal og socialdemo-

kratisk Side, at som Forholdene havde udviklet sig, maatte Ministeriet *Liebe* træde tilbage. Det er bekendt, at *I. C. Christensen* under Forhandlingerne fremsatte nogle drastiske Udtalelser om, at hvis Generalstrejken blev til Virkelighed, vilde *Stauning* og de øvrige socialdemokratiske Førere hurtigt komme til at dingle paa Lygtepælene, hvortil *Stauning* henvendt til Kongen svarede, at de i saa Fald nok vilde faa Mænd af andre Partier ved Siden af sig! *Rode* fremhævede, at naar *I. C. Christensen* saaledes ansaa en voldsom Udvikling af Begivenhederne som den sandsynlige Følge af Generalstrejken og alligevel anbefalede at »tage Stødet straks«, var det ejendommeligt, at han ikke samtidig var rede til at stille sig til Raadighed for Kongen og tage Ansvar for denne Politik i Stedet for Ministeriet *Liebe*, der ikke kunde yde Kongen nogen konstitutionel Dækning og i det hele var uden Modstandskraft. Da Forhandlingerne efter en Pause genoptoges, meddelte Kongen, at han havde taget sit Standpunkt og at han nu i en Samtale med *Liebe* havde opfordret denne til at demissionere. *I. C. Christen-*

sen bemærkede straks hertil, at dette ikke var i Overensstemmelse med Venstres Ønske, og fra konservativ Side udtalte man sig paa lignende Maade. Et Spørgsmaal fra Kongen, om man var villig til at samarbejde med et nyt Ministerium, der skulde have til Opgave at indkalde Rigsdagen til Gennemførelse af en ny Valglov og derefter udskrive Valg, besvaredes dog fra alle Sider bekræftende. Kongen spurgte derpaa, hvem man vilde tilraade ham at henvende sig til om Dannelsen af det nye Ministerium. I. C. Christensen svarede, at han ikke ønskede at give noget Raad, Piper ligeledes, hvorefter Rode nævnede Overformynder *Friis* som egnet til Hvervet, hvilket ogsaa Stauning sluttede sig til. Kongen udtalte derefter, at han vilde følge dette Raad. Kabinetssekretær Krieger overbragte en Anmodning fra Liebe om at faa Lejlighed til at forhandle med Rigsdagsmændene, men fik til Svar, at det var unyttigt. Et af Rode forfattet officielt Kommunique om Forhandlingernes Resultat blev oplæst og godkendt, og Kongen takkede sluttelig Politikerne for deres Medvirken til et Resultat, der kunde bidrage til at skabe Ro.

Ved 4-Tiden Paaskedags Morgen var den betydningsfulde Forhandling endt og Krisen løst paa det Grundlag, det radikale Venstre havde virket for. Kupministeriet veg for et parlamentarisk Ministerium efter kun 4½ Døgn Levetid, Rigsdagens Døre aabnedes og en retfærdig Valglov sikredes. Løsningen kritise-

Ministeriet Frijs.

Den 4-Tiden Paaskedags Morgen var den betydningsfulde Forhandling endt og Krisen løst paa det Grundlag, det radikale Venstre havde virket for. Kupministeriet veg for et parlamentarisk Ministerium efter kun 4½ Døgn Levetid, Rigsdagens Døre aabnedes og en retfærdig Valglov sikredes. Løsningen kritise-

Ved 4-Tiden Paaskedags Morgen var den betydningsfulde Forhandling endt og Krisen løst paa det Grundlag, det radikale Venstre havde virket for. Kupministeriet veg for et parlamentarisk Ministerium efter kun 4½ Døgn Levetid, Rigsdagens Døre aabnedes og en retfærdig Valglov sikredes. Løsningen kritise-

redes stærkt af I. C. Christensen i en Udtalelse til Bladene, hvori han gav sin Misfornøjelse tilkende med, at en ny Valglov skulde gennemføres, og at det københavnske Borgerkab havde medvirket til Ministeriet Liebes Fjernelse og Afværgelse af Generalstrejken. I Modsætning hertil skrev »Heimdal« bl. a.: »Lige saa beklageligt, som det var, at uansvarlige Kredse havde søgt at paavirke Kongen, saa Krisen brød frem, lige saa paaskønnelsesværdigt var det, at Kongen, da han oversaa Situationens Alvor, brød af paa den paabegyndte Bane.« Samme Nat som Forhandlingerne paa Amalienborg fandt Sted, opnaedes Enighed i den faglige Konflikt ved Forligsmanden Riis Hansens Indgriben, og Generalstrejken aflystes ved telegrafisk Meddelelse til Fagene Landet over. Mandag Eftermiddag udnævntes Ministeriet *Friis*, der havde følgende Sammensætning: Overformynder *Friis* Stats- og Forsvarsminister, Departementschef *O. C. Scavenius* Udenrigsminister, Generaldirektør for Skattevæsenet *M. Koefoed* Finansminister, Departementschef *Vedel* Indenrigsminister, Departementschef *Schrøder* Justitsminister, Direktør *H. P. Prior* Handelsminister, Departementschef *Riis Hansen* Trafikminister, Forpagter *Chr. Sonne* Landbrugsminister, Stiftamtmand *Ammertorp* Kirkeminister, Borgmester *J. Jensen* Arbejdsminister og Skoleinspektør *P. J. Pedersen* Undervisningsminister. *H. P. Hanssen* kaldtes til København til Deltagelse i det sønderjydske Udvalgs Arbejde, og begge Rigsdagens Ting sammenkaldtes til Møde allerede Tirsdag den 6. April, hvor det nye Ministerium fremstillede sig for Rigsdagen.

Det parlamentariske Liv, der i nogle Dage havde været bragt ud af sine Fuger, var saaledes paany i Gang. Landstingsudvalget om Valgloven fuldførte hurtigt sit Arbejde, og de demokratiske Partier enedes med de Konservative om den nye Valglov, som den 10. April vedtoges i Landstinget og Søndag den 11. April i Folketinget. Begge Steder stemte Venstre imod. Valgloven indførte det System, der siden har været gældende, nemlig Kredsmandater i hvert Amt til saa mange Folketingskandidater, som der er Opstillingskredse, og derudover Fordeling af Tillægsmandater til Partierne i Forhold til de derefter urepræsenterede Stemmer. Foruden de 110 Kredsmandater (med Færøerne 111) blev der 29 Tillægsmandater, nemlig 6 i Hovedstaden, 10 paa Øerne og 13 i Jylland. Staks efter Valglovens Vedtagelse blev Folketingsvalget udskrevet til den 26. April.

Faa Dage efter Paaskekrisens Afslutning havde *Zahle* 25 Aars Jubilæum som Folketingsmand. Han modtog fra sine Vælgere i Ringstedkredsen en Adresse

med Tak for sin betydningsfulde Gerning for Land og Folk, og Husmændenes Digter, *Johan Skjoldborg*, sendte ham denne Hilsen: »Det er nu mange Aar siden vi mødtes i fælles Glæde over de samme Frihedsideer og i fælles Lyst til at være med i den Løftelsens Bølge, der siden da er gaaet hen navnlig over den danske Husmandsstand, som indtil den Tid havde levet i Skyggen. Jeg har kendt mange Politikere fra den Tid, men ingen, der mere trofast har bevaret Idealet. Derfor har jeg Lyst til at lykønske Dem i Dag. Det er meget faa Mennesker, i hvis Haand et Folks største og betydningsfuldste Opgaver bliver lagt, saaledes som det har været Tilfældet med Dem. Da er det en stor Lykke at have Styrke nok og Kærlighed nok til gennem Stemningsbruset og den politiske Dagtummel saaledes som De at fastholde, hvad De anser for Ret. Det faldt i Deres Lod at styre Danmark frelst gennem de maaske farligste og vanskeligste Aar i vor Historie. Hvor maa De føle Dem glad og taknemlig!«

Hvad Skjoldborg her gav Udtryk for i en smuk personlig Hyldest til Zahle som Chef for Krigsaarenes radikale Ministerium, følte af radikale Vælgere overfor hele Ministeriet. For den radikale Befolkning i Danmark vil det andet Ministerium Zahle altid staa i særlig Glans. Straalende Evner havde det udfoldet ved Løsning af Krigstidens mangeartede og nye Problemer. Fremsyn og Fasthed havde betegnet dets Ledelse af Landets Politik i de skæbnetunge Spørgsmaal, der rakte ind i Fremtiden. Imod det radikale Ministerium samlede sig til Slut alt, hvad der fandtes i Danmark af Reaktion, Vindesyge og Nationalisme. Men mellem Ministeriet og den faste Kerne af den radikale Vælgerbefolkning knyttedes i Krigens Aar stærke Baand af Forstaaelse og Hengivenhed, hvorpaa Partiets politiske Arbejde i den følgende Tid trods det kommende Valgnederlag trygt kunde bygge. I de Oppositionsaar, det radikale Venstre nu gik i Møde, bekræftede det sig hurtigt, at Landet havde været bedre tjent med fortsat at følge den økonomiske Politik, Ministeriet Zahle havde anbefalet. Den Dag kom ogsaa, da alle i Landet i deres stille Sind takkede det radikale Ministeriums Mænd for den Grænsepolitik, det havde ført, og hvor de højt talende Nationalister dukkede Hovederne for Historiens Dom.

LITTERATUR:

Einar Cohn: Danmark under den store Krig. — Aage Friis, Axel Linvald, M. Mackeprang: Det danske Folks Historie. — K. Vedel-Petersen: Københavns Kommune 1915—1921. — Ove Rode: I Krigens Vendetegn. — H. P. Hanssen: Grænsespørgsmaalet. — Engestoft og Wendt: Haandbog i Danmarks politiske Historie. — Ove Rode: Paaskekrisen 1920. — Det

radikale Venstres Jubilæumsskrift 1930. — Rigsdagstidende og Rigsdagsaarbøgerne. — E. Wiinblad og Alsing Andersen: Det danske Socialdemokratis Historie. — Bindslev: Konservatismens Historie i Danmark. — F. Nørgaard og Hans Jensen: Venstres Historie. — Det radikale Venstres Partiprotokol. — Dagbladene: »Politiken«, »Berlingske Tidende«, »København«, »Nationaltidende«, »Børsen«, »Kristeligt Dagblad«, »Hovedstaden«, »Flensborg Avis«, »Heimdal«, »Dannevirke«, »Sorø Amtstidende«, »Vestres Folkeblad«, »Randers Amtstidende«, »Aalborg Venstreblad« og »Vendsyssel Venstreblad«. — »Tilskueren«.

FRA 1920 TIL 1929

VALG OG GENFORENING

Valgkampen ved Foraarsvalget 1920 var kort men haard. Det sønderjydske Spørgsmaal, der havde fremkaldt Valget, var naturligvis fremme paa alle Vælgermøder, men det spillede i Virkeligheden en underordnet Rolle for Valgets Udfald. Det var den almindelige Opfattelse i Befolkningen, at denne Sag var afgjort. Interessen for nye Eksperimenter var meget ringe udenfor de snævre Kredse, der havde været i Virksomhed ved Paaskekuppet. De Konservative og tildels Venstre maatte søge Flensborgbevægelsens Vælgere tilfredsstillet ved nogle velvillige Udtalelser om Internationaliseringsplanen, men nogen Styrke var der ikke i denne Politik. Ingen troede paa dens Virkeliggørelse, og *H. P. Hanssen* advarede daglig imod den i sit Blad, idet han paaviste Faren ved at gentage en Afstemning om 15 Aar, hvor sandsynligvis det tyske Fædreland vilde øve større Tiltrækning end nu, og hvor desuden Spørgsmaalet kunde forkludres ved eventuelle tyske Krav om den nye Afstemnings Udstrækning ogsaa til Dele af 1. Zone. Den radikale Regerings stærke og klare Stilling i Grænsespørgsmaalet havde Tilslutning hos de fleste af Venstres Landbovælgere, og et Slag mod det radikale Venstre kunde derfor ikke vindes paa dette Punkt. Mere betød det gamle Oppositionskrav om en Tilbagevenden til friere økonomiske Tilstande med Afvikling af Restriktionerne, som mange stadig mente var unødigt omfattende. Men afgørende for Valget blev Foraarets Strejkeuro. Paa denne førte navnlig Venstre sin Valgkamp, idet man lagde Ansvar for Strejkerne over paa begge de tidligere Regeringspartier, som fik Fællesbetegnelsen »Generalstrejkepartierne«.

Ganske vist var Generalstrejken blevet undgaaet og ikke mindst ved det radikale Venstres Indflydelse, men adskillige Steder, hvor nogle Fag under Paaskedagenes almindelige Uro havde paabegyndt Strejke paa egen Haand, kneb det med at faa Arbejdet i rolig Gænge paany, og først og fremmest vakte det Harme i Landbokredse, at Landbrugseksporten truedes ved ulovlig Strejke af

Søfyrbøderne og Havnearbejderne, der stod udenfor De samv. Fagforbund. De store Andelssammenslutninger rustede sig til selv at tage Eksporten i deres Hænder, og paa privat Initiativ dannes Organisationen »Samfundshjælpen« med

det Formaal at stille frivilligt Mandskab til Raaighed, hvor Strejkerne gik ud over nødvendige Samfundsfunktioner. Paa denne Baggrund blev Venstres Agitation af stor Virkning. De ulovlige Strejker blev Venstres og de Konservatives bedste Forbundsfølge i Valgslaget, skønt de først var udbrudt efter Ministeriets Zahles Afskedigelse. Valget formede sig i Landkredsene som et Panikvalg mod Tendenserne til Strejkediktatur, og betydelige Vælgerskarer søgte politisk Tilflugt hos de Partier, der stod som Arbejdernes Modstandere. Det radikale Venstres Valgstilling blev under disse Forhold meget udsat. Argumentationen for den mæglende

Det andet Ministerium Neergaard.

Indflydelse, det havde øvet til Undgaaelse af Generalstrejken og fortsat vilde øve til Mindskelse af Arbejdsuroen, formaaede ikke at trænge tilstrækkeligt igennem under den korte Valgkamp, medens Partiet paa den anden Side var selvskrevet som Maal for Kritiken mod 7 Aars Restriktioner. Socialdemokratiets Stilling var derimod gunstigere. Ved det faglige Paaskeforlig med

Afblæsning af baade Lockout og Generalstrejke var Kravene om Lønnedgang i det store og hele blevet afvist, og Valgkampens haarde Tone mod Arbejderne bidrog til at føre disse til politisk Samling. Foruden de gamle Partier konkurrerede tre nye i Valgslaget, nemlig Centrum, de frie Socialdemokrater og Venstresocialisterne, de to førstnævnte dannet af henholdsvis Professor Birch og Marott. Om Valgalliance var der ikke Tale ved dette Valg, idet den nye og mere retfærdige Valglov havde fjernet Begrundelsen for Fællesopstilling.

Valgets Resultat blev en stor Sejr for Venstre og de Konservative og et tilsvarende Nederlag for det radikale Venstre, medens Socialdemokratiet fuldt ud holdt Stillingen. Det radikale Venstre gik tilbage fra 195.000 Stemmer i 1918 til 122.000 i 1920, Socialdemokratiet gik frem fra 263.000 til 300.000, Venstre fra 272.000 til 351.000, de Konservative fra 168.000 til 201.000 og Erhvervs-partiet fra 12.000 til 29.000. Centrum fik 9.000 Stemmer, Venstresocialisterne 4.000 og det frie Socialdemokrati 7.000, men ingen af disse Partier opnaaede Repræsentation. Ved Bedømmelsen af det radikale Stemmetals Tilbagegang maa det erindres, at Partiet i 1918 havde stor partimæssig Fordel af Valgalliancen med Socialdemokratiet og nu i 1920 maatte aflevere det laante »Overskud«. Den reelle Tilbagegang i Vælgertilslutningen var saaledes ikke saa stor som udtrykt i Stemmetallet, men den ramte naturligvis Partiets Mandater med fuld Virkning. Det radikale Venstre fik 7 Amtsmandater og 10 Tillægsmandater, ialt 17 imod de 32, det havde i det gamle Folketing efter Moesgaard Kjeldsens Udtræden, og Tabet beløb sig saaledes til ikke mindre end 15 Mandater. Socialdemokratiet fik 42 Mandater mod 38 efter Marotts Eksklusion, Venstre 49 mod 45, de Konservative 28 mod 21 og Erhvervspartiet 4 mod 1.

Det radikal-socialdemokratiske Flertal var saaledes tabt, og det radikale Venstre var partimæssigt stærkt svækket. Størst var Tabene i København og paa Øerne, hvor Partiet ved Krigsvalget i 1918 havde haft en Konjunkturgevinst af Stemmer, der nu strømmede bort og fordoblede Frafaldet. Af de 5 radikale Mandater i Hovedstaden tabtes de 3. Paa Fyn, hvor Partiet ved tidligere Valg havde haft særlig store Alliancefordele, gled ikke mindre end fire radikale Repræsentanter ud og i Maribo Amt to. Forholdsvis bedre holdt Partiet Stillingen i Jylland, hvor de radikale Vælgere var færre i Tal, men mere vant til at have Vinden imod. De radikale Folketingsmedlemmer, der ikke opnaaede Genvalg, var Alfr. Christensen, Ivar Berendsen, Koch, Mads Larsen, Emil Rasmussen, P. Pedersen-Killerup, Johs. Fog-Pedersen, Holger Kristiansen, Gun-

nar Fog-Pedersen, Ferd. Nielsen, Adjunkt Kofoed, Poul Emil Hansen, A. M. Hansen og H. C. Henningsen, for de to sidstnævntes Vedkommende drejede det sig dog kun om en Sommerferie, idet de begge rykkede ind igen ved Septembervalget.

Bertel Dahlgaard.

Endvidere gik Lærer Nøhr ud af Rigsdagen, idet han havde trukket sig tilbage i Holbækkredsen hvor Hassing Jørgensen derefter var opstillet i hans Sted, uden at der dog var Mulighed for Valg, idet det var givet, at Amtets to radikale Mandater efter den nye Valglov vilde tilfalde Rode og Kr. Pedersen. Det eneste nye Ansigt i den radikale Folketingsgruppe, var cand. polit. *Bertel Dahlgaard*, der var opstillet og valgtes i Skivekredsen i Stedet for Hans Nielsen. Bertel Dahlgaard var med sine 32 Aar Gruppens yngste Medlem, men han mødte i Rigsdagen med den stærke Sallingradikalisme bag sig og med usædvanlige personlige Forudsætninger for den politi-

ske Gerning. Den radikale Gruppe havde Brug for denne unge Politiker, der i Indsigt allerede stod Maal med de ældre og hvis ukuelige Energi ikke veg tilbage for nogen Vanskelighed. Bertel Dahlgaard tilførte Gruppen en saglig og agitatorisk Arbejdskraft af den største Betydning i en Periode, hvor Partiets Arbejde i Rigsdagen maatte fordeles paa forholdsvis faa Hænder, og hvor en besværlig politisk Genrejsningsagitation forestod ude i

Befolkningen. Med staalhaard Vilje og hensynsløs Tilsidesættelse af alle andre Interesser end den politiske gik Bertel Dahlgaard ind til Arbejdet, der snart skulde byde ham store Opgaver.

Da I. C. Christensen ikke ønskede at danne Regering, blev det et Ministerium *Neergaard*, der afløste Forretningsministeriet Friis. Det andet Ministerium *Neergaard* udnævntes den 4. Maj med følgende Sammensætning: *Neergaard* Stats- og Finansminister, *I. C. Christensen* Kirkeminister, *Klaus Berntsen* Forsvarsminister, *Sigurd Berg* Indenrigsminister, *Jacob Appel* Undervisningsminister, tidl. Gesandt i Rusland *Harald Scavenius* Udenrigsminister, Amtm. *Rytter* Justitsminister, Grosserer *Thyge Rothe* Handelsminister, Godsejer *Madsen Mygdal* Landbrugsminister og *Slebsager* Trafikminister. Til H. P. Hanssen som sønderjydsk Minister blev der ingen Plads. Bladet »Dannevirke«, der politisk sluttede sig til Venstre, skrev herom: »Vi beklager af Hensyn til det saglige Genforeningsarbejde, at H. P. Hanssen ikke kan fortsætte den Gerning, han havde paabegyndt. Vi beklager, at den Mand, der i en Menneskealder var det danske Slesvigs Talsmand i Berlin... er sat udenfor.«

Johan Knudsen.

Naar H. P. Hanssen holdtes ude, skyldtes det ikke alene den Omstændighed, at han trods sine Sympatier for Partiet Venstre havde stillet sig til saglig Raadighed for Ministeriet Zahle og derved var kommet til at krydse I. C. Christensens politiske Manøvrer. En ikke mindre afgørende Hindring var det, at den nye Venstreregering i Grænsespørgsmaalet havde til Hensigt at indlade sig paa den Internationaliseringspolitik, som H. P. Hanssen saa stærkt havde bekæmpet. H. P. Hanssen udelukkedes nu fra det sønderjydske Udvalgs Møder, som han havde deltaget i under Ministeriet Friis. Venstre var til det sidste en upaalidelig Makker for det sønderjydske Flertals Grænsepolitik. Ministeriet *Neergaard* søgte og fik den afgørende parlamentariske Støtte hos de Konservative, dets Sammensætning var præget deraf, og dets Politik blev det ogsaa. Baade Udenrigsministeren, Justitsministeren og Handelsministeren havde indtil for et Par Aar tilbage betegnet sig som konservative. »København« skrev om Ministeriet, at det var stærkt »paa Grund af den Tilslutning, det i Henhold til sin Sammen-

sætning er berettiget til at vente fra konservativ Side.«De Konservatives Formand, *Johan Knudsen*, understregede i Folketinget Ministeriets Afhængighed af de Konservative saaledes:»Et Samarbejde mellem de borgerlige Partier her paa Rigsdagen er Ministeriet Neergaards Basis, og skulde dette Samarbejde svigte, hvad vi meget vilde beklage, da eksisterer denne parlamentariske Basis ikke længere.«

I den nye Regerings Programerklæring ved Rigsdagens Aabning den 7. Maj

Professor Vinding Kruse.

udtaltes, at Ministeriet vedkendte sig Rigsdags-resolutionen af 23. Oktober, og at det paa enhver Maade, der var forenelig med Fredstraktaten, vilde støtte Danskheden i Mellemslesvig til Opnaaelse af en Ordning, der kunde sikre mod national Undertrykkelse. I en Rigsdagsdebat i Maanedens sidste Halvdel oplystes det imidlertid, at Ministeriet allerede den 9. Maj uden Forhandling med Rigsdagen havde brudt denne Programudtalelse ved at sende Dr. *Vinding Kruse* til Paris for at støtte en mellemslesvigsk Henvendelse om en Internationalisering, der ikke var forenelig med Fredstraktaten. Dr. *Munch* angreb under Debatten i Folketinget Neergaard for denne Politik. Neergaard var, udtalte Munch,

med til som Medlem af den danske Delegation i 1919 at rette en Henvendelse til de allierede Magter, der æreforpligtede den danske Stat til at bøje sig for Afstemningen, nu derimod lod han den danske Stat støtte et Forsøg paa en Afgørelse i Strid med Afstemningen, en for Danmark ganske uværdig Politik. Om det nærmere Indhold af den mellemslesvigske Internationaliseringsplan vilde eller kunde Neergaard ikke give Rigsdagen nærmere Oplysning. Han kendte den ikke i Enkeltheder, erklærede han, og han tilføjede, at han i Modsætning til den radikale Regering ikke havde givet Rigsdagen noget Løfte om at holde den underrettet i den sønderjydske Politik! Som man kunde vente blev de nye Pariserrejser imidlertid resultatløse. Der opnaaedes intet andet end at stille Danmark i et lidet flatterende Lys i Magternes Øjne. Den internationale Kommission indstillede, at Grænsespørgsmaalet blev endelig afgjort paa Grundlag af Afstemningen, og at Grænselinien blev den H. V. Clausenske Linie med et Par uvæsentlige Ændringer. Fredskonferencen sluttede sig hertil.

I Grundlovsspørgsmaalet tog Ministeriet den Stilling, at det kun vilde gennemføre saadanne Ændringer som alle Partier kunde enes om. Socialdemokratiet stillede Ændringer om Republikkens Indførelse, »da man nylig havde set, hvad Kongemagten kunde misbruges til«. Vi ved at Forslaget bliver forkastet, sagde Borgbjerg, men »det er en Fane, vi hejser, en Fane, som engang kommer til at vaje over Danmark.« Det radikale Venstre søgte at faa Ministeriet med til enkelte Ændringer indenfor den bestaaende Forfatning, bl. a. af Reglerne om Landstingets Opløselighed, hvorom Neergaard tidligere havde udtalt sig paa Linie med de demokratiske Partier, men Ministeriets Afhængighed af de Konservative forhindrede denne Ændrings Gennemførelse. Et andet radikalt Ændringsforslag gik ud paa at grundlovsfæste Folketingsparlamentarismen.

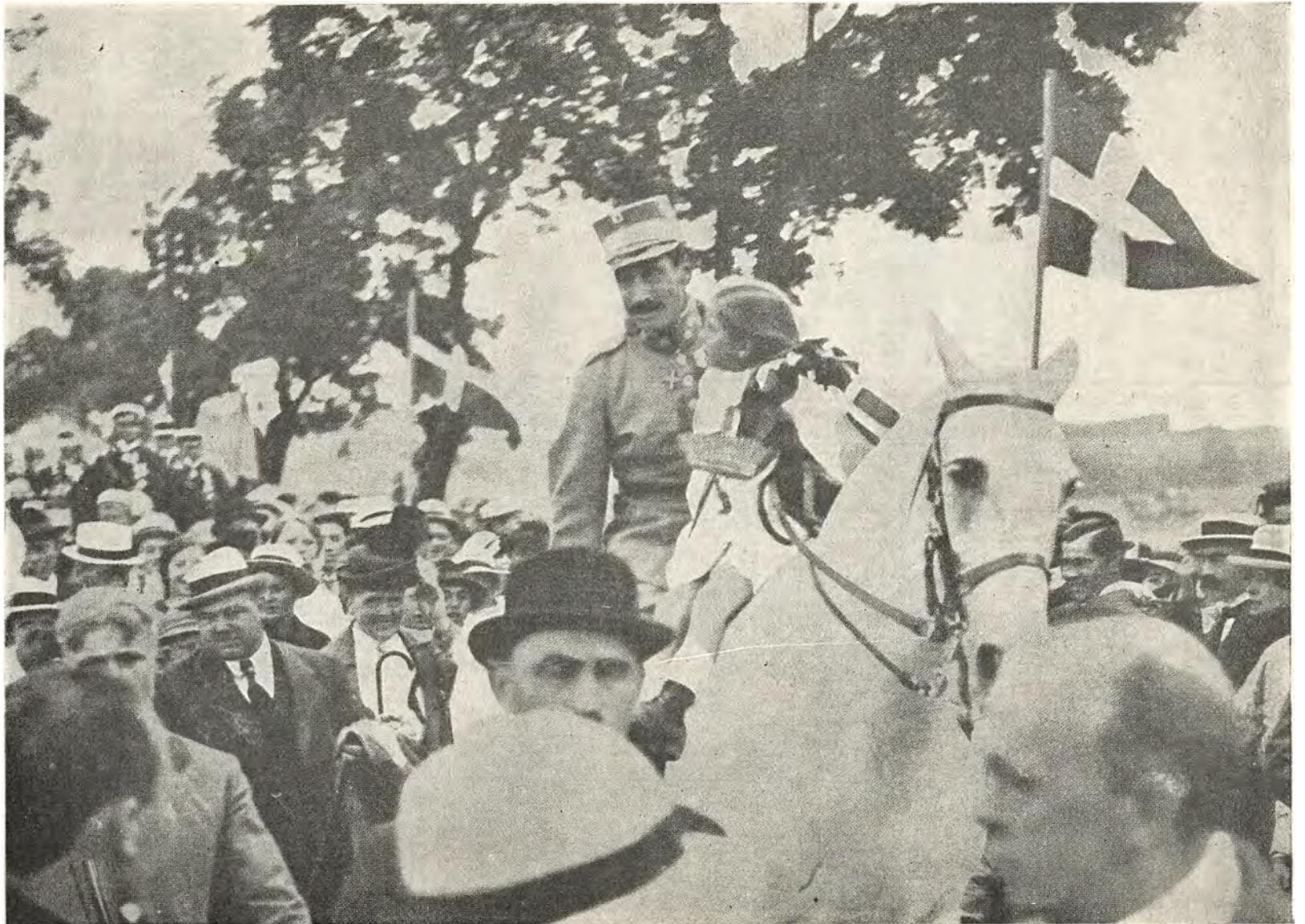
Den slesvigske Overdragelsestraktat underskrives i Paris den 5. Juli 1920 af Kammerherre Bernhoft paa Danmarks Vegne.

Rode udtalte under Grundlovsdebatten, at selvom de radikale Forslag forkastedes, vilde Partiet stemme for Grundloven baade i Tinget og ved den Folkeafstemning, der skulde til før den endelige Gennemførelse. Socialdemokratiets særlige Forslag vilde det radikale Venstre stemme imod, fordi dets Gennemførelse vilde betegne et unødigt Brud paa den konstitutionelle Udvikling her i Landet. Det er bedre, udtalte Rode, at Forfatningen er Genstand for en rolig Vækst end en Udvikling i Spring; thi 1866 viser, at et ikke tilstrækkeligt fæstnet System kan ødelægges under en reaktionær Bølge. Den 18. og 22. Juni vedtoges Grundlovsforslaget henholdsvis i Folketinget og Landstinget. De eneste politiske Ændringer, der indførtes, var en Nedsættelse af Valgretsaldere til Folketinget til 25 Aar straks i Stedet for den gradvise Nedsættelse, hvorom Grundloven af 1915 indeholdt Bestemmelse, samt en Regel om, at Kongen kun kunde erklære Krig eller slutte Fred med Rigsdagens Samtykke. De tekniske Ændringer gik ud paa, at Folketingets Medlemstal fremtidig af Hensyn til Sønderjydernes Repræsentation skulde være indtil 152, hvilket i Praksis blev til 149 i Stedet som hidtil 140, og at Landstingets Medlemstal skulde være 78 imod hidtil 72.

Den 6. Juli fandt Folketingsvalget til Bekræftelse af Grundloven Sted, og det blev en Gentagelse af Aprilvalget, men med mindre Stemmedeltagelse for alle Partier. Ministeriet nød ved Valget Fordel af, at Havnestrejken i Juni var brudt sammen og Arbejdet genoptaget, hvilket udbasuneredes som et Resultat af Justitsminister Rytters »stærke Haand«, skønt Ministeriet intet som helst havde foretaget sig udover at lade den radikale Regerings Cirkulære om Beskyttelse af frivillig Arbejdskraft staa ved Magt. Det radikale Venstre fik ved Valget 111.000 Stemmer, Socialdemokratiet 285.000, Venstre 344.000, de Konservative 180.000 og Erhvervspartiet 25.000. Venstre gik mindst tilbage, idet Partiet sugede til sig af de konservative Stemmer, hvorved det ogsaa erobrede to af de Konservatives Mandater. Det radikale Venstre maatte afgive et Mandat til Venstre, som saaledes ialt vandt tre Mandater. Socialdemokratiet og Erhvervspartiet bevarede deres Mandattal. Det radikale Tab faldt paa Ringkøbing Amt, hvor *Jensen Onsted* maatte aflevere sit Tillægsmandat. Endvidere skete den Ændring i den radikale Gruppe, at *Mads Larsen* rykkede ind som Repræsentant for Præstø Amt, medens *Jens Andersen* gled ud. Iøvrigt betragtedes Julivalget fra alle Sider som rent foreløbigt, da nyt Valg forestod efter den nye Grundlov, naar Genforeningen havde fundet Sted.

Den 25. og 26. Juni vedtog den danske Rigsdag enstemmigt Loven om de sønderjydske Landsdeles Indlemmelse i Danmark. Behandlingen i Folketinget bar Præg af virkelig Højtidsfuldhed, og i den overvejende Del af Rigsdagen og Befolkningen følte det som en Lykke, at Grænseafgørelsen var sket paa et Grundlag, der ikke krænkede Retsfølelsen til nogen Side. Paa det radikale Venstres Vegne udtalte Dr. *Munch* ved Indlemmelseslovens Vedtagelse: »Siden 1864 har der i vort Folkelegeme været et aabent Saar, der gav vor Nationalfølelse en Tilsætning af Bitterhed. Dette Saar læges nu. I Fremtiden vil dansk Nationalfølelse kunne blomstre frit, sundt og naturligt. Vi hilser med Tak for trofast Danskhed dem, der nu vender tilbage. Vi har beundret deres sejge og utrættede Kamp, og vi lover, at vi aldrig vil tabe dem af Sinde, der maa blive tilbage. Vi vil gøre alt, hvad vi kan, for at hjælpe og støtte dem.«

Den 5. Juli bekræftede de allierede Magter den nye Grænse ved Underskrivelse af en Traktat i det franske Udenrigsministerium, og den 10. Juli red Kongen paa sin hvide Hest over den gamle Grænse ved Frederiksdal mellem Kolding og Haderslev. Ved et mægtigt Folkemøde den 11. Juli paa Dybbøl, hvor der var samlet ca. 100.000 Mennesker, og hvor hele Kongefamilien samt Re-

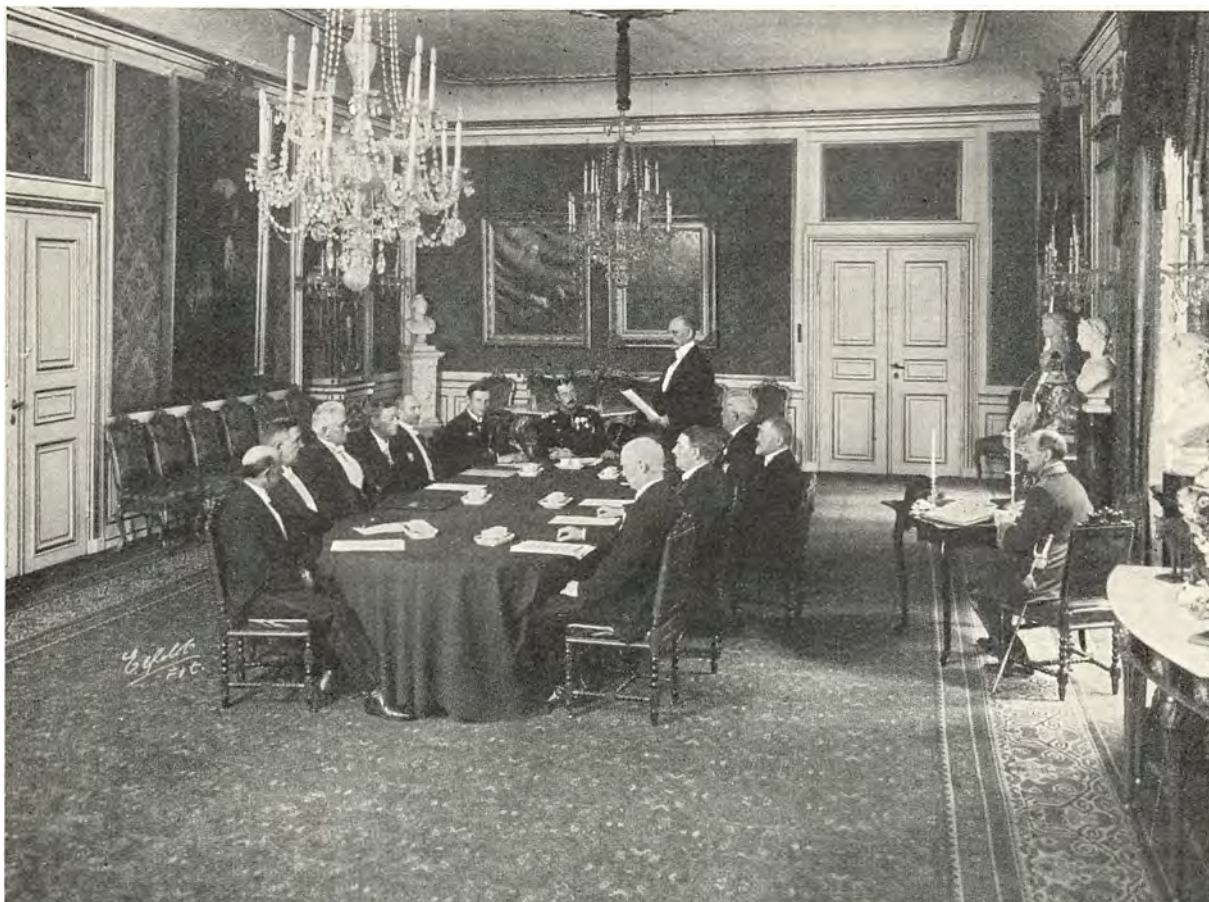
Kongen rider over Grænsen.

gering og Rigsdag var tilstede, udløstes Sønderjydernes og Moderlandets Glæde over Genforeningen. Grev *Schach*, Statsminister *Neergaard*, Folketingets Formand m. fl. fandt smukke og ægte Ord for den folkelige Lykkefølelse, der besjælede alle Danske. Ogsaa Sønderjydernes Førstemand, *H. P. Hanssen*, var blandt Talerne, og hans Ord var de vægtigste, der faldt. »Lad os haabe«, udtalte han, »at vi maa have lært af Historien, og at vi maa forstaa at løse Fremtidens Opgaver i de nye Tidens Aand, saa Danmark herefter kan indtage en ærefuld Plads blandt de Stater, der har Mindretal af anden Nationalitet indenfor deres Grænser. Ad de Veje fremmer vi ikke blot sikrest Rigets Velfærd, men kan ogsaa yde vore Landsmænd, som bliver tilbage Syd for Grænsen, en virksom og værdifuld Støtte. Gid Danmark maa gaa lyse og lykkelige Tider i Møde! Gid Danmark maa staa agtet og æret overalt i Verden som et skønt, rigt og lykkeligt Hjem for det danske Folk, saalænge Bølgerne ruller mod vore Kyster!« Overalt i Sønderjylland og det gamle Land vajede Flagene paa Genforeningsdagen. Officielle Hilsner indløb til den danske Regering og Rigsdag fra de nordiske Lande. Danske Digtere tolkede Genforeningsglæden i skønne Sange, der snart blev folkeligt Eje, og det klassiske Genforeningsbillede tegnedes af *Henrik Pontoppidan* i Linierne:

Det lyder som et Eventyr,
et Sagn fra gamle Dage:
en røvet Datter, dybt begrædt,
er kommet frelst tilbage.

Først den 10. August holdtes Landstingsvalg til Bekræftelse af Grundloven. Ved dette Valg eller rettere ved Valgmandsvalget maatte naturligvis Forskydningerne ved de i Aarets Løb afholdte Folketingsvalg paany manifestere sig og endda med et stærkere Udslag, idet kun de ældre Aargange havde Stemmeret. Det radikale Venstre fik valgt 8 Landstingsmænd mod 13 i 1918, Socialdemokratiet 19 mod 15, Venstre 31 mod 26 og de Konservative 14 mod 17. Ligesom ved Folketingsvalget rantes Hovedstaden særlig haardt. Begge de to hidtidige kredsvalgte radikale Repræsentanter for København, *Leerbeck* og *Edv. Brandes*, gled ud. Paa Sjælland faldt *Poul Christensen*, paa Fyn *Kr. Jeppesen*, i Sydjylland *Jens Holdgaard* og Nordjylland *I. P. Møller*. Overalt samarbejdede Venstre og de Konservative ved Landstingsvalget. De Radikale manglede i Sydjylland nogle faa Stemmer i at kunne genvælge *Jens Holdgaard*, og de Konservative

manglede nogle Stemmer i at kunne vælge deres anden Kandidat. Venstre, der havde nogle Stemmer tilovers, ønskede imidlertid ikke at støtte Valget af den jyske Husmandsfører, men sikrede i Stedet Valget af en konservativ Proprie-

Genforeningsloven vedtages i Statsraadet den 9. Juli.

tær. Det konservative Hovedorgan »Berlingske Tidende« fejrede Samarbejdet med disse aabenhjertige Ord: »Vejen mellem Venstre og Konservatismen har til Tider syntes baade lang og trang. Ved de sidste Landstingsvalg fandt de to Partier kun hinanden i en enkelt Landstingskreds, og her voldte Samarbejdet meget Besvær. Men i Tirsdags gik alt som det skulde: Hvor Venstre behøvede Støtte, ydedes den af konservative Valgmænd, og hvor det konservative Parti tiltrængte en Haandsrækning, leverede Venstre de nødvendige Stemmer.« Berlingske sluttede med det inderlige Haab, at saadan vilde det vedblive. Brandes og Jens Holdgaard vendte iøvrigt tilbage til Landstinget allerede ved næste

Valg. Ved Valget af de landstingsvalgte kom *Rs. Rasmussen*, Hvolbæk, ind i Tinget, foreløbig dog kun paa en kortvarig Visit.

Foraarets og Sommerens gentagne Valg havde trods Nederlagene ikke berøvet det radikale Venstre dets Kampdygtighed og Fortrøstning. Partiets Landsmøde i en Pavse mellem Valgene gav levende Udtryk herfor. Landsmødet holdtes i Idrætshuset i København og Stemningen blandt de 600 Delegerede fra Landets forskellige Egne havde mindst af alt Præg af Modløshed. »Det er min største politiske Oplevelse«, udtalte *Rode* ved Landsmødets Afslutning, »at dette Landsmøde ikke har vist saa meget som en Antydning af Mismod.« Landsmødet var en Raadslagning i et Parti, der havde tabt et Slag, men som repræsenterede en Politik, der paa væsentlige Omraader havde sejret og som var Ofrene værd. Partiets Synspunkter havde sejret i det nationale Spørgsmaal, og Ministeriet *Zahles* Reformforslag havde trukket Linierne op for en ny Tids Idealer. Endelig prægedes Landsmødet ogsaa af Bevidstheden om, at Partiet efter Frigørelsen for Regeringsbyrderne raadede over saa betydelige politiske Personligheder i Folketinget, at en virkningsfuld Oppositionspolitik og dermed ogsaa politisk Indflydelse var sikret i de kommende Aar. Blandt Landsmødets mest aktuelle Emner skal nævnes en Drøftelse, indledet af *Bertel Dahlgaard*, af Forholdet mellem Arbejdere og Arbejdsgivere og af Mulighederne for at give Arbejderne Del i de store Bedrifters Udbytte for derved at skabe større Stabilitet i Arbejdsforholdene. I den politiske Udtalelse fra Landsmødet lød de væsentligste Af-snit saaledes:

»Det nye moderat-konservative Folketingsflertal, der nu har overtaget Ledelsen, har sejret ved en Agitation, der foregøglede Folket en uigennemførlig og urigtig Løsning af Grænsespørgsmaalet og udnyttede alle de af Krigstiden skabte Vanskeligheder til Angreb paa deres politiske Modstandere. I Grænsespørgsmaalet er de Illusioner, de fremkaldte, allerede bristet. Uden at opnaa det allermindste har de stillet Danmark i et uheldigt Lys ved at fremføre Ønsker, der var uforenelige med Fredstraktaten og derfor maatte afvises af de Allierede. De staar nu overfor at skulle indfri de gyldne Løfter om en Forvandling af den økonomiske Politik til at bringe dansk Næringsliv ny Blomstring efter Krigstidens Vanskeligheder. Vor Holdning overfor dem vil blive bestemt af den Politik, de fører. Den vil blive præget af den Opfattelse, at de Forhold, hvorunder vi lever, nu som i Krigens Tid kræver Samarbejde mellem alle Retninger til Imodegaaelse af Tidens Vanskeligheder. . . Ikke gennem Kamp, men gennem Forsoning og gennem Samfundets Retshaandhævelse gaar Vejen til Arbejdsfred

og Arbejdsenergi. Forligs- og Voldgiftsinstitutionerne maa derfor styrkes, deres Virksomhed og Myndighed udvides. Der bør snarest tilvejebringes Sikkerhed for en omfattende Forhandling mellem Industriens Arbejdsgivere og Arbejdere om de forskellige Muligheder for at sikre Arbejderne en varig Interesse i Virksomhedernes Trivsel og derved opnaa den billigste og størst mulige Produktion. . . «

Efter en Opfordring til Rigsdagsgruppen om at genfremsætte Forslagene om Aldersrente, Invaliderente, Grundskyld, Trustlov, Forslaget om Erhvervelse af Jord til Udstykning, om Kvinders Adgang til Embeder m. m. og virke for en billigere Militærordning sluttede Udtalelsen saaledes: »Stærke reaktionære Kræfter er i Virksomhed i Danmark som i andre Lande. Faar de Overtaget, føres vi ind i oprivende Kampe, hvor Erhverv staar imod Erhverv, Klasse mod Klasse, og hvor den Frihed i Kirke og Skole, som er en Betingelse for Befolkningens aandelige Udvikling, trues. Styrk derfor det radikale Venstre, saaledes at det med fornøden Vægt kan hævde Frihedens og Demokratiets Grundsætninger og fortsætte den nationale og sociale Freds- og Retspolitik, hvorved Danmark i de forløbne Aar skærmedes mod ydre og indre Ulykker.«

Episode fra Genforeningsdagen. — Frivillige Drengte flytter en gammel Grønsepæl.

Ved Festbanketten efter Landsmødet hyldedes Zahle, Rode, Munch og Scavenius af en lang Række Talere for deres Virksomhed i det radikale Ministerium. Festtalen holdtes af *Munch*: »Vort Parti har nu levet i 15 Aar under skiftende Vilkaar, udsat baade for Nederlag og Sejre, og ejendommeligt er det, at Partiet aldrig synes at være i bedre Humør end efter et Nederlag, hvor det skal begynde at arbejde sig op igen. Vor Opgave var at holde Danmark udenfor Krigen og ved Verdenskrigens Udbrud holde igen overfor det Raab om Militarisme, som Krigen rejste. Hvis det Raab var blevet fulgt, vilde Danmark næppe have undgaaet sin Skæbne. Senere rejste sig en ny Stemningsbølge, da det sønderjydske Spørgsmaal skulde afgøres. Sin største Indsats har vort Parti ydet ved at modstaa disse Stemningsbølger. Vi skylder de Mænd i Nordslesvig, der klart stillede sig paa Retsstandpunktet, en varm Tak. Der slaar nu en Bølge af Had mod H. P. Hanssen, og »Flensborg Avis« vil bygge ham en Skamstøtte. Jeg tror, det store Flertal i det danske Folk vil rejse ham et Æresminde (Minutlangt Bifald).

For at føre den store Opgave, som Grænsespørgsmaalet var, til Løsning, maatte Ministeriet blive saa længe, som det blev, selv om det kostede vort Parti meget. Vi skal føre vor Politik videre ved at rejse Befolkningen mod Militarisme, Reaktion og Klassekamp. Krigen mellem Klasserne kan kun føre til Kaos, hvem der

Genforeningsruden i Rigsdagen.

end sejrer. Intet kan bygges op uden at den Rettens og Samfølelsens Politik, vi vil bidrage til, føres sejrende frem (Bifald)«. *Hassing Jørgensen* advarede i en fortrinlig Tale mod den antisociale Strøm, der i Forbindelse med Arbejdskampe- ne havde ført Venstre til Magten. Han mindede om Hørups Ord om den Politik, der er den lump- neste af alle, den, der rotter de rige sammen for at sætte Foden paa Nakken af de smaa. Vi skal sørge for aldrig at blive et antisocialt Parti. Det skal paa det sociale som paa andre Omraader være vort Parti, som giver Venstrenavnet Ind- hold. Ved et stort politisk Møde efter Landsmø- det talte *Rode*: »Hvis nogen spørger, om der er Brug for et radikalt Venstre fremdeles, svarer jeg: Det Haab og Ønske om at knuse Partiet, som i den seneste Tid har været aabenbart, viser, at der er Brug for et radikalt Venstres Freds- og Forsonings- politik baade i nationale og sociale Spørgsmaal.«

Ved Folkeafstemningen om Grundloven vedtoges denne den 6. September med 613.000 Ja eller 47,5 pCt. af Vælgerne. Det radikale Venstre opfordrede kraftigt sine Vælgere til at stemme. Socialdemokratiet holdt sig udenfor Af- stemningen, da der ikke var taget Hensyn til dets Ændringsforslag, og denne Passivitet havde nær bragt Grundloven til Stranding. Fra Regeringens Side er- kendtes det, at uden det radikale Venstres Deltagelse i Afstemningen kunde Grundloven ikke være gennemført.

De politiske Partier samlede nu Kræfterne til den nye Styrkeprøve ved Ef- teraarets Rigsdagsvalg under den nye Grundlov. Sønderjyderne havde ønsket foreløbig at holde sig udenfor Partikampene, da de endnu ikke var for- trolige med danske Partiforhold, og de havde derfor dannet en særlig Organi- sation, »Det sønderjydske Venstre«, der vilde opstille saavel *H. P. Hansen*

og *Nis Nissen* som andre kendte Sønderjyder ved Valget. Tanken var, at Sønderjyderne i nogle Aar vilde opretholde en national Samling dernede til Løsning af den nærmeste Tids særlige sønderjydske Opgaver og til Styrkelse af Fronten mod Syd. Bladet »København« spurgte I. C. Christensen: »Hvad tror De, der er H. P. Hanssens Hensigt med denne Politik,« hvortil I. C. Christensen svarede: »Det ved jeg ikke. Jeg søger ham ikke. Naar han søger mig, taler jeg med ham, men han har ikke søgt mig i dette Tilfælde, Jeg synes heller ikke, der er nogen Grund for mig til at rende ham paa Dørene.« Da Partiet Venstre erklærede at ville bekæmpe »Det sønderjydske Venstre« ved Valget, blev Planen om den sønderjydske Samling opgivet. »Det sønderjydske Venstre« opløstes, og dets Medlemmer opfordredes til at slutte sig til de forskellige Partier. H. P. Hanssen og Nis Nissen afslog under disse Forhold at lade sig opstille ved det første Valg, og H. P. Hanssen udtalte, at han foreløbig ikke vilde træde ind i Venstre paa Grund af dets Holdning i den sønderjydske Politik. Det vakte en ikke ringe Misstemning, at Venstre spændte Ben for Sønderjydernes to bedste Mænd ved straks at forlange dem indsat i Partibaasene. »H. P. Hanssen gik frem«, skrev et radikalt Blad, »mod den Plads blandt det danske Folks Tillidsmænd, hvortil hans Fortid, hans Gerning og hans Personligheds Kraft og Evner gjorde ham selvskreven, men paa Tærskelen til det nye Danmarks Rigsdag snublede han over en fremstrakt Fod. Man ved, hvem Foden tilhørte. Man ved, hvem det var, der fornylig erklærede ikke at ville rende H. P. Hanssen paa Dørene. Man ved, hvem det er, som lige siden H. P. Hanssens Optagelse i Ministeriet Zahle har ladet ham mærke en smaalig Forfølgelse. Man ved, hvis Vilje i Ministeriet Neergaard det var, der spærrede Vejen.« H. P. Hanssen skrev i »Heimdal«: »Forholdene er mindre, end vi havde troet, Personerne ogsaa.«

Det radikale Venstre havde den Tilfredsstillelse, at »Sønderjydske Arbejderforening« ved Valget støttede Partiet. »Sønderjydske Arbejderforening« omfattede et betydeligt Udsnit af den sønderjydske Smaakaarsstand, navnlig Haandværkere, Husmænd og Landarbejdere, der i Grænsespørgsmaalet havde været helt enige med H. P. Hanssen og Nis Nissen og i den almindelige Politik følte sig mere tiltalt af det radikale Venstres Synspunkter end af Venstres Agrarpolitik eller Socialdemokratiets særlige Teorier. Den ledende Kraft i Foreningen var Typograf *Lageri*, Haderslev, og Foreningen havde sit eget Blad »Sønderjyden«, der motiverede Foreningens Valgstilling saaledes: »Da det ved en

Orientering overfor dansk Politik forekommer »Sønderjydsk Arbejderforening« at vi først og fremmest i det radikale Venstres Program finder Lighedspunkter med vort, gaar vi til Valg støttende det radikale Venstre for gennem dette Partis Stemmetal at komme i Betragtning ved Fordelingen af Tillægsmandaterne.« Valgkampen i Sønderjylland fulgte iøvrigt sine egne Linier. I Stedet for de sædvanlige Kampmøder holdt Partierne Møder hver for sig, en Form

Lageri.

for Valgkamp, der stadig er blevet bibeholdt i Sønderjylland og højst sandsynligt vil blive mere og mere almindelig ogsaa i det øvrige Land, efterhaanden som det stigende Antal Partier gør Fællesmødernes saglige Værdi problematisk. Det radikale Venstre tog straks et politisk Arbejde op i de sønderjydske Kresse, og navnlig Rodes, Dr. Munchs og Pastor Th. Povlsens Møder dernede samlede betydelig Interesse i Befolkningen. De gamle nordslesvigske Blade var alle gaaet over til Venstre, og bortset fra »Heimdal« havde de hidtil givet deres Læsere de besynderligste Forestillinger om det radikale Venstre. En vid Arbejdsmark for politisk Oplysning kaldte paa Partiet.

I det øvrige Land prægedes Valgkampen til Septembervalget særligt af de økonomiske Spørgsmaal. Forventningerne om, at naar Statens Indgriben hørte op, vilde de økonomiske Forhold falde naturligt tilrette som før Krigen, viste sig hurtigt at være meget daarligt underbyggede. Landbrugsminister *Madsen-Mygdal* maatte allerede før Valget gaa til Gennemførelse af en Kornlov, der brød med hans egne Udtalelser om Verdensmarkedets Priser og indeholdt de samme Indgreb som Rodes Kornlove. Prisen for Kornet var ganske vist sat op til 43 Kr. Tønden, men Verdensmarkedets Pris var paa dette Tidspunkt 60—70 Kr. Samtidig bebudede Indenrigsminister Berg en ny Brændselslov, der ligeledes byggede paa Princippet fra Rodes Lovgivning. Men bortset fra disse enkelte Omraader veg Ministeriet iøvrigt tilbage for at erkende Nødvendigheden af fortsatte Indgreb, og navnlig fastholdt det sin Modstand imod at gaa til valutaregulerende Foranstaltninger. Handelsminister *Rothe* udtalte i vage Vendinger Sympati herfor, men *Madsen-Mygdal* satte sig afgjort her-

imod. De første Maaneder af Ministeriet Neergaards Regeringstid prægedes derfor af en stærkt voksende Dyrtid. Pristallet steg fra 242 ved Aarets Begyndelse til 262 ved Sommeropgørelsen. Dollarkursen og Sterlingkursen løb i Vejret fra Maaned til Maaned. Før det politiske Skifte stod Dollar i en Værdi af 550 Øre, og overfor den radikale Regerings Forslag om en Valutaregulering, der kunde stække Dollar'en i dens høje Flugt, havde Venstres Presse svaret med Raabet: Stop Rode, saa stopper Dollar'en af sig selv! Men Dollar'en stoppede ikke. I September var den steget til 700 Øre. Det betød en Prisstigning for Majs paa 6—7 Kr. pr. Tønde, for Oliekager 8—9 Kr. o.s.v. Med Pristallet steg Tjenestemandstillægene og en Række Arbejdslønninger automatisk, og hvor det ikke var Tilfældet, rejstes Lønkrav med Prisstigningen som Baggrund. Under Indtrykket af denne Udvikling begyndte det Spørgsmaal allerede at rejse sig ude omkring i Befolkningen, om Rode maaske alligevel havde haft Ret, naar han havde søgt at lægge en Dæmper paa Priserne. »Tvivlen om Velsignelserne ved Regeringsskiftet skyder friske Skud over den af Valgsejre glattromlede Jord,« skrev et radikalt Provinsblad. Lidt pudsig virkede det, at Ministeriet ikke blot genoptog den Eksellencetitel, som de radikale Ministre havde ment at kunne undvære, men ogsaa i Hast lod sig dekorere nogle Dage før Valget, saa intet Knaphul mere var tomt. Neergaard og Klaus Berntsen fik Storkorset af Dannebrog, I. C. Christensen Storkorsbryststjernen i Diamanter, Harald Scavenius, Sig. Berg og Appel Kommandørkorset af 1. Grad, medens Madsen-Mygdal, Rytter, Slebsager og Rothe kun takseredes til Kommandørkorset af 2. Grad.

Det radikale Venstres Valgstilling styrkedes ved den Tid til rolig Overvejelse, der nu var givet Befolkningen efter Foraarets Panikkampagne. Af en Valgtale af Dr. *Munch* skal her anføres et karakteristisk Afsnit: »De forestaaende Valg finder Sted under Trykket af en Dyrtid, der stadig forværres. Under Valgkampen lød det fra vore Modstandere, at naar blot den radikale Regering blev bragt til Fald, vilde Erhvervene blomstre, Forretningslivet udfolde sig som aldrig før og Frihedens gyldne Sol stige frem over Landet. Har De da mærket noget til, at dette er sket? Snarere det modsatte er Tilfældet. Priserne er gaaet et nyt Stykke i Vejret, Livsfornødenhederne er blevet endnu dyrere. Dollarkursen, der for en væsentlig Del virker til en Stramning af Prisniveauet, er under den moderate Regering steget med lige saa mange Points som den steg under det 7-aarige radikale Regimente. Dollar'en synes meget utilbøjelig

til at respektere selv de vredeste Venstremænd herhjemme, og Dag for Dag øges Vanskeligheden ved at begrænse den. For det hele Samfund betyder den danske Kronens synkende Værdi en alvorlig Fare, og de nuværende Regerings-

Den radikale Rigsdagsgruppe efter Septembervalgene 1920.

partiers Modstand mod at gaa med til det radikale Venstres Forslag om en Regulering gennem Valutaraadet er derfor en Letsindighed, der har kostet mange Penge. Hr. Madsen-Mygdals Frihedsteorier har foreløbig været stærkere end Hr. Rothes Betænkeligheder. Og det er jo forstaaeligt nok, at den toneangivende Stemme ikke har kunnet komme fra en saa blød og veg Politiker som Hr. Rothe, hvis udflydende politiske Anskuelser har tilladt ham at glide fra det ene Parti til det andet uden at han tilsyneladende selv har bemærket Skiftet (Munterhed). Udskydelse det længst mulige af Problemet har været Regeringens Politik, men jo længere Problemet er skudt ud, desto vanskeligere er det blevet.«

Det mest dramatiske Vælgermøde i denne Valgkamp fandt iøvrigt Sted i Ringsted. Justitsminister *Rytter* havde rejst Landet rundt med grove Angreb paa *Zahle* for hans færøske Politik, og *Zahle* indbød ham da til at komme til Ringsted til en Dyst. Der var samlet adskillige Tusinde Mennesker ved Mødet.

Jubel vakte det i Forsamlingen, da Zahle oplæste Rytters Svar i Færøkommissionen paa et Spørgsmaal om hans politiske Opfattelse. »Det er meget vanskeligt for mig at udtale mig om«, havde Rytter svaret, »men skulde jeg endelig sige, til hvilket politiske Parti jeg nærmest maa antages at slutte mig, bliver det det konservative.« Zahle tilføjede: »Dette foregik den 5. December 1918 Kl. 10½ Formiddag; det er jo sjældent, man saaledes paa Dato og Klokkeslet kan konstatere, paa hvor kort en Tid en konservativ Mand kan naa at blive Venstreminister!« Hvis Mødets Forløb havde Indflydelse paa Valgresultatet i Ringstedkredsen, maatte det siges ikke at have været Hr. Rytter altfor gunstigt, idet Zahles Stemmetal steg omtrent 400 ved Valget faa Dage senere.

Valget kunde naturligvis ikke efter kun faa Maaneders Venstrestyre bringe et afgørende politisk Omslag, men det kunde give den nye Regering et Varsko, og det blev ogsaa Resultatet. Det radikale Venstre fik 147.000 Stemmer og 18 Mandater eller en Fremgang paa 2 Mandater i Forhold til Julivalget, Socialdemokratiet 390.000 og 48 Mandater, en Fremgang paa 6, Venstre 412.000 og 52 eller uforandret Mandattal, og de Konservative 217.000 og 27, en Fremgang paa 2, Erhvervspartiet 27.000 og 3, et Tab paa 1 Mandat, og de tysksindede Nordslesvigere 7.500 og 1 Mandat. Valgretsalders Nedsættelse gav alle Partier Fremgang, men forholdsvis var Fremgangen størst for det radikale Venstre og Socialdemokratiet. Venstre mistede 4 Kredsmandater, men oprettede sit samlede Mandattal ved at besætte fire af de nye Mandater i Sønderjylland, hvor Partiet i bladlig Henseende foreløbig var eneraadende. Da Folketingets Medlemstal imidlertid var udvidet fra 140 til 149, var Resultatet for Venstre ensbetydende med en relativ Tilbagegang. For det radikale Venstres Vedkommende bragte Valget ikke store Personforandringer. De to vundne Mandater tilfaldt *H. C. Henningsen* i Odense Amt og Typograf *Lageri*, der fik et Tillægsmandat for Sønderjylland. ORS. *C. C. Heilesen* valgtes i Hjørring Amt i Stedet for *Jensen-Bundgaard*, og endelig overtog *A. M. Hansen* i Maribo Amt Keiser Nielsens Mandat til varig Besiddelse. I den konservative Gruppe rykkede baade *Pürschel* og *Christmas Møller* ind ved dette Valg, forøvrigt ogsaa *Grev Bent Holstein*, der skulde volde Partiet smertelige Kvaler og et Par Aar senere blev ekskluderet. Tyskernes Repræsentant blev Pastor *Schmidt*, der genvalgtes ved alle Valg indtil 1939, da han trak sig tilbage.

Den 1. Oktober fandt Landstingsvalget Sted. Det gav det radikale Venstre uforandret 8 Mandater, Socialdemokratiet 22 mod hidtil 19, Venstre 33 mod

31, og de Konservative 13 mod 14. Det radikale Venstre maatte afgive et tingvalgt Mandat, nemlig Rs. Rasmussens, samt Færømandatet, men vandt til Gengæld to Kredsmandater, nemlig et i Sydjylland og et i Nordjylland. Scavenius trak sig tilbage ved Valget af Tingvalgte for at give Plads for *Edv. Brandes*, der saaledes atter kom ind i Tinget. I Sydjylland indvalgte *Jens Holdgaard* paany med Støtte af »Sønderjydske Arbejderforening«s Valgmænd. I Nordjylland gik *Jørg. Hald* ud og i hans Sted valgtes fhv. Folketingsmand *Hans Nielsen*, Skive. Det vundne Mandat, der kun blev til Virkelighed ved Centrums Støtte og Venstres daarlige Valgledeelse, tilfaldt *Gunnar Fog-Petersen*.

C. C. Heilesen.

De afsluttende Valg 1920 styrkede saaledes de demokratiske Partier. Det konservative »Nationaltidende« skrev bekymret, at »Socialdemokratiets og de Radikales Fremgang kan afstedkomme visse Vanskeligheder for det nuværende

Flertal,« og »Politiken« bedømte Stillingen saaledes: »Den Modvind, der har rejst sig mod Regeringen efter kun fire Maaneders Styre, kan varsle en Storm, naar der er gaaet fire Aar.«

Begge Dele kom i høj Grad til at passel

UNDER FØLGERNE AF DET FRIE SPIL

Det burde have været dansk Politikks selvfølgelige Hovedopgave efter Kri-gen at søge det mest mulige af den Milliardgevinst bevaret for Landet, som Krigsaarene havde givet os. Den radikale Regering havde ved sine Forsøg paa at begrænse Luksusindførslen og tilrettelægge en efter Verdensøkonomien af-passet ikke for hurtig fremskridende Afvikling af Restriktionerne anvist Vejen dertil, og Septembervalget indeholdt et Fingerpeg til Ministeriet Neergaard om, at Forstaaelsen heraf stadig var temmelig levende i Befolkningen. Naar alligevel alle Forsigtighedshensyn skubbedes til Side under Ministeriet Neer-gaard, skyldtes det den ulykkelige Omstændighed, at Ministeriets stærkeste Personlighed i den økonomiske Politik var den i Slagordsagitationen til Halsen

engagerede men i praktisk politisk Ledelse ganske uerfarne *Madsen-Mygdal*. De Frihedsveksler, han paa Venstres Vegne havde udstedt, og den Mentalitet, der under Agitationen mod den radikale Regering var skabt i Dele af Landbruget og Storhandelen, bidrog i høj Grad til den letsindige økonomiske Politik, Ministeriet førte. I den Indstilling fra den overordentlige Kommission, som dannede Grundlag for den radikale Regerings ikke-gennemførte Valuta-

Folketingets Aldersformand Klaus Berntsen byder de sønderjydske Rigsdagsmænd velkommen i den danske Rigsdag, Oktober 1920.

og Importreguleringsforslag i 1919, hed det bl. a.: »Man er i Kommissionen sindet at gaa videre ad den Vej: mindre Hjemmeforbrug for at skaffe større Eksport, men man anser det for ugørligt at paalægge den brede Befolkning Begrænsninger i visse Nødvendighedsartikler, saalænge man ikke har skabt Kauteler for, at Luksusimporten og Importen af det unødvendige stoppes, henholdsvis begrænses. Denne Sikkerhed kan formentlig bedst skaffes ved det stillede Forslag (Importregulering gennem Valutaattester)... Hvis man derimod opgiver at foretage sig videre, vil Konsekvenserne utvivlsomt blive, at Valutaraadet sprænges, thi intet at gøre vil føre til fortsat Indførsel af det overflødige eller ikke strengt nødvendige, og Følgen heraf vil være en fortsat stigende fremmed Valuta og dermed Fordyrelse af Befolkningens Lefevod samt af Raastoffer, bl. a. Kul, hvilket kan føre til den største Arbejdsløshed og helt katastrofale Tilstande.« Det var betegnende, at da denne Indstilling behandledes i Valutaraadet, fik den Tilslutning fra alle Repræsentanterne for den nationaløkonomiske Sagkundskab, det mindre Landbrug, Industrien,

Haandværket, Handelen, Arbejderne og Forbrugerne, medens alene Madsen-Mygdal stemte imod. Det skulde meget hurtigt vise sig, at Madsen-Mygdals Opfattelse af den lave Krone som »en god Ven«, der vilde bringe en selvreguleret Balance i Økonomien, var Udtryk for en kortsynet Bedømmelse og for manglende Overblik over en Valutamiseres dybtgaaende og langvarige Virkninger. Hvad den overordentlige Kommission havde forudsagt om Følgerne af intet at gøre, kom i enhver Henseende til at slaa til.

Madsen-Mygdal.

Stik imod alle Advarsler aabnede Ministeriet Neergaard Dørene paa vid Gab for Indførsel af enhver Art. Paa et Tidspunkt, da andre Lande garderede sig ved omfattende Vare- og Valutakontrol, købte Danmark i Frihedens Navn paa Livet løs af nyttigt og unyttigt mellem hinanden, af Kul, Foderstoffer og andre Raa-varer, af industrielle Færdigvarer, af Manufaktur, Fodtøj, Legetøj, Chokolade, Sukkervarer o.s.v., der hobede sig op i Havne og Pakhuse. Indførslen androg i 1920 ikke mindre end 3.238 Mill. Kr., og denne Import betaltes med de mest vanvittige Priser, vort Samfund har kendt, fordi den skete paa Toppen af Markedsprisbølgen ude i Verden og med en forringet

dansk Krone. En stor Del af Indførslen var Varer, beregnet paa den Transit-handel paa Rusland og Østersølandene, som Storhandelen haabede paa, men som aldrig blev til Virkelighed. Danmark havde under Ministeriet Zahle et lavere Prisniveau end tilsvarende Lande, men fra Foraaret 1920 skiftede Forholdet. I Danmark gik Prisniveauet nu stærkt i Vejret som Følge af Kronens Fald. I Efteraaret 1920 var Kronen nede i 47—48 Øre, Dollar betaltes med 768 Øre, Sterling var steget fra 21 til 26 Kr. Alt, hvad der indførtes fra Amerika og England, maatte altsaa betales saa meget dyrere. Pristallet i Danmark laa i Efteraaret 1920 omkring 275.

»Finanstidende«, der nogle Maaneder tidligere havde deltaget i Stormen paa Ministeriet Zahle, advarede i Juni det ny Styre med følgende malende Skildring: »Saa kan vi igen. . . . Man kan mærke, at der er blevet Systemskifte i Landet! Forbi er den væmmelige Rationering og Kontrol. Friheden har sejret,

og Pengene kan atter rulle. Atter stævner de tungtlastede Skibe mod vore Havne. De bærer Kulturen ind, amerikanske Biler, sydeuropæiske Vine og Frugter, engelske Cigaretter, franske Parfumer, brasiliansk Kaffe og indisk Te! Nu vil vi more os! Lad Champagnen springe og fyld Gabet med Konfekter! Kommer hid, I Piger smaa! Strøgets Vinduer bugner af Silke og Kniplinger og Alverdens dejligste Udstyr. Der er altsaa et Paradis tilbage paa Jorden, det lille kære Danmark. . . . Man

kan lede Kloden rundt uden at finde et Sted, hvor der tillades fri Import af unødvendigt Kram. Kun Danmark, der aldrig forstod sig paa Rænker, aabner sin gæstmilde Favn: Pengene ligger i Vinduet! . . . De stærke Mænd, der kom til Roret den 26. April, styrer os ud i en Risiko, som der skal Mod til at tage paa sig. For det er saa inderligt rigtigt, at de økonomiske Love som Natu-

rens Love regulerer sig selv og nok skal faa Ligevægt i Regnskabet paa den ene eller den anden Maade; men helt ligegyldigt er det dog ikke, om det sker, før vi er gaaet i Stykker eller bagefter! Er det ikke højt Spil at spille med Landets Velfærd?»

Under Pres fra det konservative Støtteparti nedsatte Ministeriet i Sommeren 1920 en Valutakommission, der afgav Indstilling i November, og hvis Flertal med *Pinstrup* og *And. Nielsen*, *Svejstrup Østergaard*, i sin Midte anbefalede en Importformindskelse af Luksusvarer til et Beløb af 240 Mill. Kr. og en Forøgelse af Eksporten med ca. 60 Mill. Kr. ved Rationering af Hjemmeforbruget af Sukker og Byg (til Øl). Skønt dette Forslag stammede fra Ministeriets egen Kommission og som nævnt var billiget af nære og fremtrædende Meningsfæller, fulgte Regeringen det ikke. *Madsen-Mygdal* gik paany mod enhver Regulering og forhindrede saaledes for anden Gang en fornuftig Foranstaltning til Begrænsning af Landets Tab.

Spekulations- og Luksusindførslen med dens Forbrug af Valuta til unyttige Varer var en væsentlig Aarsag til Kronens Fald og Dyrtiden, men med-

Landbrugsminister Madsen-Mygdal forsøger at lære Handelsministeren, Champagnegrosserer Rothe, at danse Træskodans. — Satire af Alfred Schmidt i «Blæksprutten».

virkende var ogsaa en Række grove Fejlgreb i de enkelte Ministeriers Administrationsomraader. For Eks. var Madsen-Mygdals Kornlov udgivet for finansielt at skulle hvile i sig selv gennem Korneksport, men Beregningerne var saa løse, at den i Stedet kom til at koste Statskassen 60 Mill. Kr. Endvidere førte Ønskerne om en hovedkuls Frihed til en altfor hurtig Ophævelse af de

Besøg hos Bedstefaderen (Frit efter Exner). *Der er udarbejdet en Fortegnelse over Folketingets Medlemmer, hvoraf det fremgaar, at Klaus Berntsen er Tingets Ældste, medens det yngste Medlem, kaldet Tingets Benjamin, er cand. phil. Christnas Møller. Satire af Alfred Schmidt i «Klods-Hans».

særdeles nyttige Centralorganer, Rode havde skabt. Foderstofcentralen, der ved samlede Køb af Foderstoffer og ved Fragtaftaler med Rederne havde sikret Landbruget ca. 30 Mill. Kr.s Besparelser, fjernedes ved et Pennestrøg af Madsen Mygdal som en Tribut til Friheden. Skadeligt var det ligeledes, at Centralisationen af Smøreksperten bortfaldt ved Ophævelsen af Smørekspertudvalget til Trods for, at England foreløbig bibeholdt den statsordnede Smørhandel. I Stedet for at modtage et engelsk Tilbud om fortsat Smørsalg til den fastsatte Pris lod Regeringen Eksportordningen forsvinde og Overgangen til Chancehandel finde Sted allerede i Slutningen af 1920 med det Resultat, at Smørprisen faldt og mange Millioner Kroners Mindreindtægt blev Følgen.

Et Skoleeksempel paa Farerne ved manglende Plan og Organisation i en usikker Tid var Ministeriets berømte Kulkøb i Amerika. I Maj 1920 indstillede den overordentlige Kommission til Ministeriet, at der foretoges en Centralisation af Statens Kulkøb »for at sikre at de fornødne Mængder og intet derudover bliver indkøbt, og at Indkøbet sker i rette Tid og paa en saadan Maade, at Priserne ikke drives i Vejret ved samtidige Indkøb fra forskellige Sider.« Til denne Indstilling tog Ministeriet intet som helst Hensyn. Statsbanerne, Privatbanerne, Kommunerne, Industrien og de private Importører købte Kul i Amerika hver med sine Agenter og i indbyrdes Kapløb, saaledes at netop alle de Fejl blev begaaet, som den overordentlige Kommission havde advaret imod.

Priserne og for Statens Vedkommende ogsaa Mængden skruedes saa stærkt op, at Statsbanerne kom til at ligge inde med 1½ Aars Forbrug af Kul til Priser af omkring 220 Kr. pr. Ton, medens Prisen faa Maaneder senere kun var 60—70 Kr. Statens Tab paa dette vilde Kulkøb i Sammenligning med et forstandigt forberedt og begrænset Køb udgjorde ca. 50 Mill. Kr. I Løbet af 9 Maaneder købte Danmark Brændsel i Udlandet for 373 Mill. Kr. eller for lige saa stort et Beløb, som hele Landets Smørudførsel i samme Tidsrum beløb sig til.

Da Verdensprisfaldet kom i 1921, var Danmark saa slet forberedt derpaa som overhovedet muligt. Det høje Prisniveau, der var en Følge af Ministeriets økonomiske Politik, gjorde Overgangen dobbelt haard. Paa alle Omraader havde Erhvervslivet indstillet sig efter den lave Krone og de høje Priser. Lønninger og Driftsudgifter var præget deraf. Seddeludstedelsen, der under den radikale Regering havde været parallelløbende med andre neutrale Landes, var nu steget stærkt herhjemme, medens den i andre Lande var bragt ned. Det var, som det senere viste sig, ikke mindst Nationalbankens Kreditpolitik overfor Landmandsbanken, der havde bidraget til Seddelinflationen. I Stedet for en lempelig Overgangstid fra et begrænset Prisniveau, som den radikale Regering havde forberedt og som kunde have mildnet Krisen, stod Landet nu overfor et voldsomt Omslag, der maatte ryste Samfundets Produktion og Økonomi og ramme Erhvervene med frygtelig Kraft. Statsminister *Neergaard* brugte i en Tale under Krisen den Vending, at »en af Hovedvanskelighederne ved Krisen er de ophobede Lagre og det alt for langsomme Prisfald,« og intet kunde være mere sandt. Det var først og fremmest de dyrt indkøbte Varer, der laa og tyngede Erhvervslivet, da Prisfaldet slog ind udefra, og det var tillige den af Dyrtiden gennemsyrede Produktion, der gjorde det vanskeligt for Prisfaldet at trænge igennem. Men begge Dele var i betydelig Grad en Følge netop af Ministeriet Neergaards egen Politik.

Omslaget ramte først Industrien. Produktionsmaskineriet Verden over, der i adskillige Aar havde været stillet i Krigens Tjeneste, satte ind paa alle Markeder med en følelig Konkurrence, der naturligvis virkede særlig stærkt fra Lande med svagere Valuta end vor. Afsætningen af danske Industrivarer glippede, Fabrikerne gik i Staa eller indskrænkede Produktionen, og Arbejdsløsheden naaede op paa over 34 pCt. af de organiserede Arbejdere. Arbejdsgiverne søgte Omkostningerne mindsket ved Nedsættelse af Lønningerne gen-

nem Lockouter, hvilket ogsaa i nogen Grad lykkedes; men Bitterhed skabtes derved, som kunde være undgaaet, hvis Priseniveau og dermed Løn var blevet forhindret i den sidste Stigning. I Handelsverdenen blev Forventningen om Fortjeneste paa de store Lagre forvandlet til kolossale Tab, hvorunder mange Handelshuse ruineredes. I Løbet af Aaret 1921 fulgte Krak efter Krak i Er-

Politisk Solformørkelse. — Med Dr. Fraenkel som Ordfører er de Konservative ved Afstemningen om Udenrigsloven gaaet stærkt imod Udenrigsminister Harald Scavenius. Satire af Alfred Schmidt i »Klods Hans».

hvervslivet. Produktionstabene og Værdiforringelsen af Lagre og Papirer samlede sig i Bankerne, og allerede i 1921 standsede en Række Pengeinstitutter i Provinsen. I Januar 1922 maatte Disconto- og Revisionsbanken i København rekonstrueres, i Februar standsede Københavns private Laanbank, og nogle Maaneder senere kom det store Sammenbrud i *Landmandsbanken*, der fik vidtrækkende finansielle og politiske Følger, og som paaførte det danske Samfund et Tab paa 500 Mill. Kr. Ialt blev ikke mindre end 37 danske Banker likviderede under og efter Krisen, og bag dem laa Tusinder af fallerede Forretninger og standsede Virksomheder. En vidt udbredt Spekulation i tyske Mark bidrog til Miseren.

Overfor de økonomiske Ulykker fandtes i Ministeriets eget Rustkammer intet Middel. Ministeriet var traadt til med det Program, at Friheden skulde raade, og at Verden derefter snart vilde være i den gode gamle Orden igen, som om intet var sket! Regeringens økonomiske Indstilling havde været den udprægede Optimisme, saaledes som Neergaard allerede under Statslaanskonflikten i den radikale Regerings Tid havde udtrykt det i sin Tale om de kommende Chancer; og Optimismen havde givet Genlyd i en Udtalelse af Arbejdsgiverforeningens Formand Hr. *Langkjær* om den gyldne Tid, der nu skulde efterfølge »de syv magre Aar« under radikalt Styre. Ministeriet var skabt til at leve i Medvind og lade sig bære af den Opgangsbølge, det havde regnet med. Da alt slog fejl og Vanskelighederne meldte sig, kom Ministeriet derfor i en

fortvivlet Stilling. Ethvert Statsindgreb maatte efter Ministeriets Ideologi blive »et Skridt til Siden«, men som Forholdene udviklede sig, blev det mere end betænkeligt for Ministeriet at opretholde den programmæssige Passivitet. Hertil kom, at Ministeriets Liv var afhængig af de Konservative, som Industrikrisen voldte særlig store politiske Kvaler, og som ønskede kraftige Toldbeskyttelsesforanstaltninger gennemført. En Række Taler af *Madsen-Mygdal* rundt om i Landet med Angreb paa Arbejdernes Organisationer og med Opfordring til de kriseramte Erhverv om at »spænde Livremmen ind« bidrog kun til at skærpe Modsætningerne og gøre Stillingen yderligere vanskelig for Regeringen. Enkelte Foranstaltninger foretoges, men tilfældigt, uden Sammenhæng, uden Vilje til at føre dem rationelt igennem og stadig med en Tilbøjelighed hos Regeringen til selv at fornægte Værdien af de Handlinger, den foretog sig. Bl. a. maatte Regeringen i 1922 efter Krav fra de Konservative tage et Skridt paa den saa stærkt forkætrede Importregulerings Vej og gennemføre en Importbegrænsning for Cigar- og Skotøjsindustrien, men den gennemførtes først, da disse Produktioner allerede var ribbet til det yderste og havde paaført Samfundet store Udgifter til Understøttelse.

Etatsraad Glückstadt i Landmandsbankens Kontor kort før Sammenbrudet.

Det radikale Venstre opfordrede Ministeriet til at optage Krisen til en alvorlig og fordomsfri Undersøgelse for at hindre den i frit at brede sig. *Rode* tilsagde Regeringen Støtte til rimelige finansielle Besparelser og til positive Foranstaltninger for at holde Produktionen i Gang, men afviste paa Partiets Vegne de konservative Krav om Told og understregede, at ethvert Middel, der anvendtes, maatte være midlertidigt og kontrollabelt. Dr. *Munch* betegnede i en Tale i Folketinget Regeringens Politik som »hovedløs og planløs, en opgivende Uvirksomhedspolitik, handlende fra Tilfælde til Tilfælde, en Politik, der viger tilbage fra at tage den rolige Forhandling i Tide og i Stedet pludselig handler i Desperation, hvorigennem der ikke bidrages til at fjerne

det Kaos, der er ved at udvikle sig, men derimod til at forøge det.« Paa Partiets Vegne foreslog Munch en Dagsorden, der opfordrede Regeringen til »i Erkendelse af den økonomiske Krisens ødelæggende Virkninger baade for Befolkningens og Statens økonomiske Stilling at tilvejebringe en samlet Forhandling mellem Repræsentanter for Rigsdagen, Kommunerne og de forskellige Erhverv om Midlerne til at begrænse Krisens skadelige Følger.« Om Arbejderne, hvis Stilling stadig kritiseredes navnlig af Madsen-Mygdal, udtalte Munch, at hvis man tilvejebragte en virkelig saglig Forhandling om Midler til at bringe Arbejde og Virksomheder i Gang, vilde sikkert ogsaa Fagforeningerne, der mere end andre var ramt af Krisen, vise Villighed til at bringe Ofre. *Stauning* svarede hertil, at der ikke var Tvivl om, at en saadan Villighed i stor Udstrækning vilde være tilstede »baade med Hensyn til Lønsproblema og andre Forhold.«

Dr. *Munch* henvendte sig iøvrigt i sin Tale til Madsen Mygdal, og gjorde dennes misforstaaede liberale Synspunkter til Genstand for en tiltrængt Retledning. »Madsen Mygdal har Ret i sit Udgangspunkt,« udtalte Munch, »naar han vil bygge paa Frihandel og modvirke et overdrevent Formynderskab fra Statens Side i det økonomiske Liv; men han har ved at sætte disse Grundsætninger paa Spidsen uddraget en Række urigtige Følgeslutninger, der fører ud i de urimeligste Paastande. Efterhaanden er det fra hans Side blevet ligesom en Lovprisning af økonomisk Anarki, en Forkyndelse af, at det, det drejer sig om, er at faa Organisationerne opløst, at sprænge alle ordnede Bestræbelser, at lade Kræfternes frie Spil raade, at lade staa til og lade det hele gaa, som det kan. Denne Opfattelse synes for Madsen Mygdal og mange af dem, der er hans følgagtige i Agitationen, at være Udtryk for den engelske Liberalismes Tankegang, men Sandheden er jo, at vel var der i nogle Aartier omkring 1800 en Del engelske Økonomer, der forkyndte denne Tankegang, men den engelske Liberalismes har den aldrig været. Fra det Tidspunkt, da den engelske Liberalisme fik sit store Gennembrud og gennemførte det moderne Folkestyre i Tiden omkring 1830, har dens økonomiske Politik været præget af en hel anden Tankegang, nemlig den, at det er Samfundets, Statsmyndighedernes Opgave gennem beskyttende og hjælpende Foranstaltninger at træde værnende ind for de økonomisk svage; og sammen med hele den kæmpemæssige Lovgivning, som i Tilknytning dertil er udviklet i England, baaret og præget af Liberalismens Tanke, er indenfor det engelske Erhvervsliv gaaet en Udvikling af Organi-

sationernes Tilrettelæggelse af hele det økonomiske Liv af en saa storstilet Art, at intet tidligere Tidsrum af Historien kender noget Sidestykke dertil. Denne engelske Udvikling har jo ogsaa fundet Efterligning i hele den øvrige Verden. Den har i Aartier præget dansk økonomisk Udvikling og bidraget til at føre det danske Samfund langt frem. Skulde der da være Klogskab i paa et Tidspunkt, hvor ydre og overmægtige Forhold har fremkaldt en Art Uro og Opløsning i de økonomiske Forhold, at kaste denne Politik overbord og i Stedet forkynde det økonomiske Anarki, saaledes som dette nu ophøjes til Livsvisdom gennem en omfattende uforsvarlig Agitation i Landet.«

Det radikale Venstres Forslag om en samlet Overvejelse af Krisen og om Samarbejde til dens Bekæmpelse blev pure afvist, og Ministeriet drev videre

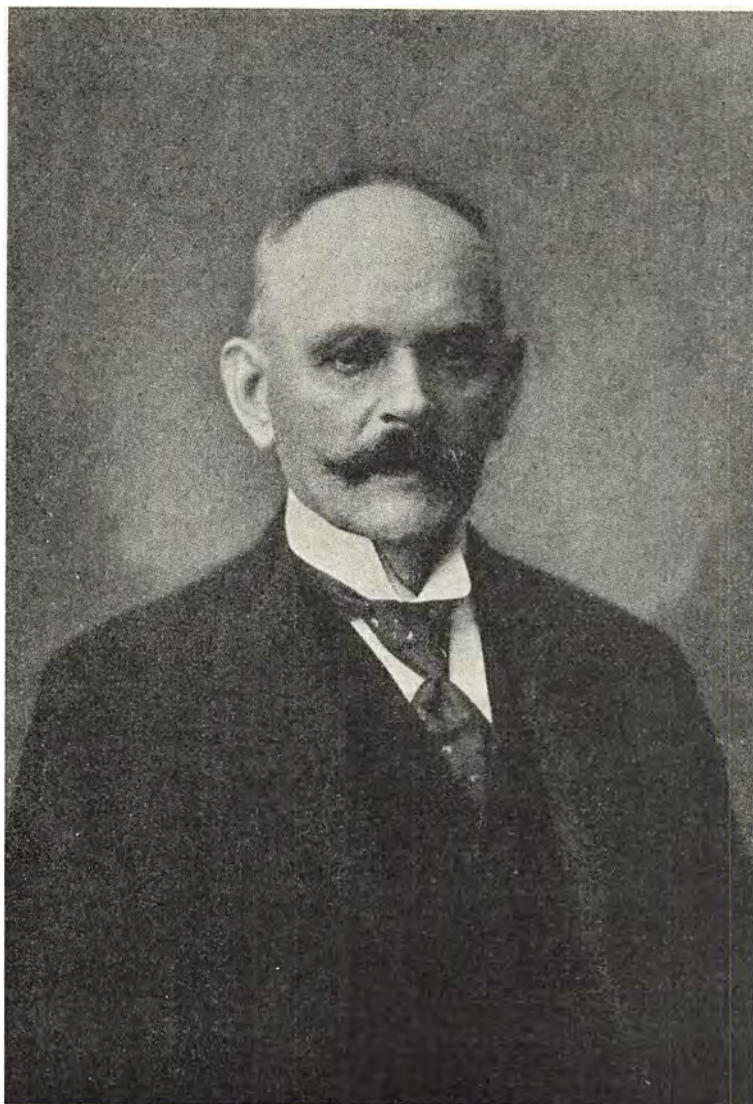
paa bedste Beskub. Udgifterne til Arbejdsløshed, Kornlov, Kultab m. m. slog Bunden ud af Statskassen. Nye Skatter gennemførtes, bl. a. Chokoladeskat og Restaurationsskat, men da Skatten paa Aktieselskaber samtidig lettedes meget kraftigt, blev store Underskud paa Statsregnskaberne Resultatet. I Finansaaret 1919—20, Ministeriet Zahles sidste, var der Overskud. I de to første Aar under Ministeriet Neergaard var der et samlet Underskud paa 250 Mill. Kr. foruden de Udgifter, Genforeningen havde medført. Neergaard maatte da optage Laan, der under de ændrede Pengeforhold blev meget dyre, bl. a. et Dollarlaan til 8 pCt. Rente og Kurs 90, men med Tilbagebetaling til Kurs 110, det mest byrdefulde Laan den danske Stat nogensinde har optaget. Det radikale Venstre modsatte sig Restaurationsskatten, der i stort Omfang var en Skat paa almindeligt Forbrug, og gik ligeledes imod Lettelserne i Selskabsskatten, der navnlig kom de rige Aktieselskaber tilgode.

Da Landet i Sommeren 1922 opskræmtes ved Landmandsbankens Sammenbrud, var Tilliden til Ministeriet i Befolkningen efter kun to Aars Forløb stærkt undergravet. Byerhvervene følte sig tilsidesat, Arbejderne stod i Kamp-

Fra Landmandsbankforhørene:
Bankraadet's Formand Admiral Richelieu (tilv.) forlader Domhuset,
ledsaget af sin Sagfører (Penger).

stilling mod Dyrtid og Løntrykkeri, Husmændene ængstedes med Rette ved de usikre Valutaforhold, der allerede i Starten gjorde Gældsforpligtelser uregnelige for Fremtiden. Det store Landbrug holdt vel som Venstres Kerne

Den haardt angrebne Stats- og Finansminister Neergaard.

nogenlunde sammen om Madsen Mygdal og Ministeriet, men dog med Usikkerhed og Vigen i Rækkerne. Det var saaledes et meget svækket Ministerium, der ved Landmandsbankens Sammenbrud stilledes overfor en kritisk Situation. Allerede i Forsommeren havde der gaaet Rygter om, at Landmandsbanken gennem meget store Engagementer var kommet i en vanskelig Stilling. Det var bekendt, at Banken havde været ledet med lys Tro paa Planerne om Storhandel paa Østersølandene og i stor Udstrækning havde finansieret Selskaber, der var startet paa disse Planer. Det største af Selskaberne var »Transatlantisk Kompagni«, der lededes af Direktør Plum, og som senere viste sig at være et

meget hasarderet Foretagende. Den 9. Juli 1922 bekræftedes Rygterne om Bankens Vanskeligheder ved en Erklæring, der udsendtes i Forstaaelse med Statsminister *Neergaard* og Handelsminister *Rothe*, og hvori der meddeltes følgende: »Trods de betydelige Afskrivninger, som Landmandsbanken foretog ved Afslutningen af forrige Regnskabsaar, er Banken blevet

klar over, at der som Følge af de fortsat herskende Konjunkturer ogsaa i de kommende Aar maa regnes med yderligere Afskrivninger til Imødegaaelse af indtrædende Tab. Efter en af Banken for kort Tid siden sket Vurdering viste det sig, at Bankens egen Kapital, saafremt der udover de alt konstaterede Tab, ogsaa skulde tages Hensyn til, hvad der lod sig forudse som sandsynlige, *vilde blive nedbragt til, hvad der svarer til Aktiernes nuværende omtrentlige Kursværdi (ca. 110)*, og man har da ogsaa som Følge heraf været indstillet paa, at der ved Afslutningen af indeværende Aars Regnskab maatte tages Hensyn hertil. *Da imidlertid en af Bankinspektøren foretagen Gennemgang af Landmandsbankens Engagementer nu er afsluttet, har man efter Samraad med Handelsministeren og Nationalbanken ment det rigtigt allerede paa nærværende Tidspunkt at fastlægge den Linie, der bør følges, og give Offentligheden fornøden Meddelelse herom.* Det er i Overensstemmelse hermed Landmandsbankens Hensigt ved Afslutningen af indeværende Regnskabsaar ekstraordinært at foretage Afskrivninger til et samlet Beløb af 55¾ Mill. Kr., hvorved Bankens Reserver nedbringes til godt 5 Mill. Kr. For under de nuværende vanskelige Konjunkturer at tilføre Banken al fornøden Styrke har Nationalbanken paataget sig Forpligtelsen til, naar den ovennævnte ekstraordinære Afskrivning ved Regnskabsaarets Slutning har fundet Sted, at indskyde en ny Reservekapital paa 30 Mill. Kr.«

Fra Landmandsbankforhørene: Direktør Prior, ledsaget af sin Frue, forlader Domhuset efter et Forhør.

Erklæringen kunde af Offentligheden kun opfattes derhen, at der i det væsentlige var Overensstemmelse mellem Bankens egen Opgørelse og Bankinspektørens Bedømmelse. Senere viste det sig, at dette ikke var Tilfældet, men at Bankinspektøren ved den i Erklæringen nævnte Gennemgang havde opgjort Tabet ved Engagementerne til 144 Mill. Kr. mere end det paa Regnskabet afskrevne. Erklæringen havde saaledes i høj Grad været vildledende,

og de to Ministre, der havde Medansvar derfor, blev Genstand for stærke Angreb. Ikke mindst var Angrebene mod Statsministeren voldsomme fra Indre Missions Side, og Neergaard maatte gaa til Sagsanlæg mod Pastor *Moe* og

Klaus Berntsen, der gik ud af Ministeriet den 9. Oktober, men gik ind igen den 16. Oktober. Ministeriet vilde ikke undvære hans Erfaring, sagde man. Siden kaldte Oppositionen ham »Erfaringsminister«.

Grev *Holstein-Holsteinborg*, der beskyldte ham for »bevidst Løgn«. Selv om Neergaard fik de to fremtrædende Missionsmænd idømt en Bøde, var disse Processer politisk meget ubelejlige for Regeringen. Værre var imidlertid Konsekvenserne af, at man i Juli var vejet tilbage for straks at gaa til en virkelig Opgørelse. Allerede to Maaneder senere blev en ny Rekonstruktion af Landmandsbanken nødvendig. Rigsdagen indkaldtes den 18. September telegrafisk til en ekstraordinær Samling, hvor Ministeriet forelagde Lovforslag om Statsstøtte til Banken. Lovforslaget gik ud paa, at der øjeblikkeligt skulde tilvebringes en Præferenceaktiekapital paa 100 Mill. Kr., hvoraf Staten skulde indskyde 40 Mill. Nationalbanken 35, Østasiatisk Kompagni 20 og Store Nordiske Telegrafelskab 5. Ved den endelige Ordning blev de 30 Mill. fra Nationalbanken anbragt som Reservefond. Udover den nye Kapital skulde Banken sikres Laan i Nationalbanken med Statsgaranti »i Overgangstiden«, idet der dog til denne Garanti krævedes Tilslutning af et Rigsdagsudvalg.

Først nu blev der givet Oplysning om Resultatet af Bankinspektørens Opgørelse, og det meddeltes samtidig, at Statsministeren og Handelsministeren ikke havde underrettet det øvrige Ministerium om deres Viden herom ved Julirekonstruktionen. De to Ministre blev under Debatten meget haardt kritiserede for deres Godkendelse af den vildledende Erklæring, og ogsaa den konservative Ordfører deltog i Angrebene. *Neergaards* Forsvar for Erklæringen var ikke heldigt. »Bemærk blot«, sagde han, »at naar man læser det rigtigt, staar der ikke noget deri, som ikke er i Overensstemmelse med de virkelige Forhold (Afbrydelse). Men man bebrejder os altsaa, at dette Kommunique ikke gav fuld Besked. Nej, thi hvis man skulde have givet fuld Besked, saa havde det hele været slaaet i Stykker i samme Øjeblik. Naar Nationalbanken

besluttede sig til denne Hjælpeaktion, var det en nødvendig Betingelse, for at den kunde lykkes, at man ikke vidste, at der var to Vurderinger, der stred mod hinanden.« Erklæringen maatte altsaa efter Neergaards Forklaring netop være vildledende for at Rekonstruktionen skulde kunne holdel Det var et Forsvar, der ikke gjorde Stillingen bedre for de to Ministre, men tværtimod maatte varsle politiske Konsekvenser.

Selve Lovforslaget tiltraadtes imidlertid af alle Partier i Tillid til, at der nu med Bankinspektørens Opgørelse var gjort rent Bord, og at den nye Ordning betød Vished for Bankens Genrejsning og Ro i det tilknyttede Erhvervs- liv. *Rode* krævede en Undersøgelse af alle de Forhold, der havde ført til Landmandsbankens Sammenbrud, »en skaanselsløs Undersøgelse uden Persons Anseelse«, og motiverede iøvrigt det radikale Venstres Stilling til Lovforslaget saaledes: »Hele Reorganisationen er paa en saadan Maade foregrebet, dels ved det den 9. Juli af de to Ministre og Nationalbanken uden Rigsdagens Viden og Medvirkning iværksatte Hjælpeforsøg, dels ved de forud for Regeringsfor- slaget førte Forhandlinger, hvori Rigsdagen heller ingen Del har haft, at enhver Tanke om at tilvejebringe en anden Ordning til Sikring af Landets Er- hvervsliv mod Følgerne af Bankens Sammenbrud har været udelukket. Det Ønske, vi har næret om at begrænse Statens Garanti i Overgangstiden, har man ikke ment at kunne opfylde med den Motivering, at en Tids- eller Om- fangs begrænsning af Garantien vilde vække Uro i Stedet for at skabe Tillid, og at betydelige Ofre derfor maaske vilde blive ydet forgæves. Vi har da staaet overfor Valget mellem at nægte Medvirkning til Forslaget og derved svække dets Mulighed for at opfylde sit Formaal eller at give det Tilslutning paa de Mænds og Institutioners Ansvar, der har udarbejdet det, og har i denne tvin- gende Situation ment at maatte stemme for Forslaget.« *Hauge* betegnede Sammenbrudet som en logisk Følge af en økonomisk Politik, der var præget af letsindige Forventninger: »Det er Resultatet af en Agitation for, at Dan- mark nu skulde gribe den store Chance, der laa ret ude for os, naar blot vi havde Mod til at gribe den. . . . Det eneste, der paa et vist Tidspunkt havde været en Hindring for, at man kunde komme ind i det store Spil, var den radi- kale Regering, der mente, at man dog i nogen Maade skulde øve Kontrol og føre Indseende med, at det hele Samfund ikke brød sammen. Man vilde have Frihed, den mest ubegrænsede Frihed, og det fik man. Et af Resultaterne fore- ligger til Behandling i Dag.«

I de nærmeste Dage efter Rekonstruktionslovens Gennemførelse tiltog Angrebene mod Neergaard for Julierklæringen. Den konservative Hovedstads-
presse krævede Neergaards Afgang. Da ogsaa det indre Sammenhold i Rege-
ringen svigtede ved en ret udbredt »Gemytternes Uoverensstemmelse«, som
Udenrigsministeren senere kaldte det, var det klart for alle, at Ministeriet var
faldefærdigt. Situationen udløstes foreløbig i en partiel Ministerkrise, idet

Udenrigsminister Cold.

Handelsminister *Rothe*, Udenrigsminister *Harald Scavenius* og Forsvarsminister *Klaus Berntsen* den 9. Oktober erstattedes med henholdsvis Konsul *Jørgen Christensen*, Vejle, Direktør *Cold*, D. F. D. S., og Folketingsmand, Gdr. *Søren Brorsen*. Denne Fornyelse af Ministeriet tilfredsstillede dog ingenlunde de Konservative, der hellere vilde bevare *Rothe* end *Neergaard*, da Handelsministeren var den af Ministrene, der havde vist Industrien mest Interesse. Den konservative Rigsdagsgruppe krævede derfor en Forhandling med Venstre om Vilkaarene for Fortsættelse af Samarbejdet, og først efter at Venstre havde givet sit Støtteparti en Række politiske Indrømmelser, frafaldt de Konservative

Kravet om *Neergaards* Afgang. Temmelig farceagtigt virkede det, at *Klaus Berntsen* den 16. Oktober, kun en Uge efter sin Afskedigelse, paany optoges i Regeringen, men som Minister uden Portefølje. Man ønskede fortsat at drage Nytte af *Klaus Berntsens* store Erfaring, sagde man. Oppositionen kaldte ham derefter »Erfaringsministeren.«

Faa Dage efter Ministerkrisen kom den politiske Situation til Debat under Finanslovbehandlingen, og *Rode* begyndte sin Tale saaledes: »Da Folketinget traadte sammen den 3. Oktober, mødte det Ministeriet *Neergaard*. Da det indfandt sig til Forhandling den 10. Oktober, fandt det et nyt Ministerium *Neergaard*. Da det atter den 17. Oktober indfandt sig, fandt det et ændret Ministerium *Neergaard*. Hvorledes det vil se ud den 24. Oktober, kan efter de foregaaende Begivenheder fremkalde Spørgsmaal. Den Mangel paa Fornuft, som har præget Regeringens Politik og Rekonstruktionen af Ministeriet, vilde være egnet til Latter, hvis ikke Baggrunden var saa alvorlig.« Resultatet af den

politiske Debat var paa Forhaand givet, idet Venstre og de Konservative havde truffet de fornødne Aftaler ved deres Forhandlinger. De Konservative havde forbeholdt sig Ret til fortsat at kritisere Julierklæringen og til at stille en Dagsorden, der dels skulde være Udtryk herfor og dels skulde fastslaa større Hensyntagen til de Konservatives politiske Interesser i Fremtiden. Det var ydmygende Redningsvilkaar for Venstreministeriet, men Hr. *Pürschel*, der nu var blevet de Konservatives Formand, havde ingen billigere Pris. For at hindre det rekonstruerede Ministeriums Fald allerede nu maatte Venstre stemme for den konservative Dagsorden, der udtalte Haab om Genskabelse af Ro og Tillid i Samfundslivet »*uanset Erklæringen af 9. Juli*«, samt Forvisning om, at Ministeriet vilde føre »en for alle Erhvervsinteresser betryggende og paa borgerligt Samarbejde bygget Politik.« Det sidste var et direkte Svar paa en Resolution fra et Venstrepartimøde Dagen i Forvejen, der havde udtalt Ønske om »fortsat borgerligt Samarbejde til Fremme af Venstres Politik«. En noget ubehændig Resolution, sagde *Pürschel*, vidnende om, at »der er en Kreds i Venstre, som intet har lært af den økonomiske og politiske Udvikling her i Landet i de senere Aar.«

Pürschel.

Med Modtagelsen af den konservative Dagsorden havde Neergaard gjort sig saa stærkt afhængig af de Konservative, at det kunde forudses, at Venstre ikke længe kunde holdes sammen om Ministeriets Politik. *Rode* gav paa denne Baggrund Finanslovsdebatten politisk Perspektiv ved at uddybe nogle Udtalelser, han i Sommerens Løb havde fremsat om Fremtidens Politik, og som havde vakt betydelig Interesse. Ved de politiske Møder ude i Landet gik Diskussionen livligt om, hvad der skulde sættes i Stedet for den vaklende Venstreregering. Venstre opgav paa Forhaand den umulige Tanke at kalde til Samling om Ministeriet Neergaard og tog da i Stedet som saa ofte før sin Tilflugt til en Skræmmeagitation, idet man tildelte det radikale Vælgerkorps den Opgave at blive »Fodskammel for en socialistisk Politik.« *Rode* havde her overfor hævdet, at det i enhver Henseende var en taabelig Politik af Venstre

at ville trække Skel »mellem Arbejderne paa den ene Side og de andre paa den anden«. Hvad der var Brug for, var derimod Samling paa bred demokratisk Basis, d.v.s. en Samling, hvori Socialdemokratiet var med: »Det er en Vildfarelse at tro, at man kan komme udenom det store Arbejderparti. Det er derfor fuldstændig negativt at ville føre Kamp paa Sætningen Venstre eller Socialdemokratiet. Vi har i Andelsbevægelsen et praktisk Forbillede for den politi-

Rode i sit Arbejdsværelse.

ske Verden. Paa et bredt demokratisk Grundlag af samme Karakter kan der skabes et Flertal, som kan bære i den kommende Tid.« I Folketinget gav han disse Udtalelser en aktuel Betonning ved at overføre dem paa den kommende Valgsituation og dens sandsynlige Muligheder, idet han udtalte: »Det radikale Venstre er fremdeles af den Opfattelse, at Flertallet fra 1920, som er skabt ved et Valg, det selv fremkaldte, helst burde sidde sin Tid ud. Som jeg tidligere har sagt: dette Ministerium bør falde sammen af sig selv. Det er jo ogsaa godt begyndt derpaa, det er faldet i to Skred, og vi ved alle, at det tredie ikke er saa langt borte. . . . Partier- nes Ordførere har imidlertid drøftet eventuelle

Muligheder vedrørende det kommende Valg, og jeg skal derfor ogsaa gøre nogle Bemærkninger derom. Den socialdemokratiske Ordfører haabede paa godt Samarbejde med det radikale Venstre. Jeg kan sige, at vi gengælder dette Haab. Om det kan opfyldes, beror imidlertid ikke paa Ønsker, men paa, om den Politik, der føres, vil muliggøre det. Da Socialdemokraterne vil noget andet end det radikale Venstre, beror Samarbejdet paa, om Socialdemokratiet vil føre en demokratisk Politik. *Med en saadan kan vi samarbejde, men ikke med en socialistisk.* Socialdemokratiet har erklæret, at det er rede til eventuelt at danne Regering. Denne Udtalelse finder jeg bemærkelsesværdig, og jeg tror, alle Parter bør hilse den med Tilfredshed. Det betyder, at Socialdemokratiet er gaaet fra en Opfattelse indenfor Partiet, der afholdt dem fra at tage de fulde Konsekvenser af deres parlamentariske Stilling. Det er betydningsfuldt, at de nu træder ind i det politiske Arbejde ganske som ethvert andet Parti, der fuldt ud har Ansvaret for Konsekvenserne af den Poli-

tik, det fører. . . . Men naar jeg har udtalt mig for et bredt demokratisk Flertal, er det, fordi jeg ikke ønsker, at det borgerlige Samarbejdes Afmagt skal blive afløst af et skrøbeligt demokratisk Styre. Vi ønsker, at det skal afløses af et stærkt demokratisk Styre. Nu vil jeg gerne sige til Hr. Pürschel, at jeg ikke tror, Venstre vil forlade ham. Jeg tror ikke, at Partiet Venstre som saadant agter at forlade de Konservative, saaledes at en nær Fremtid kunde stille hans nye Formandsskab og hans dermed til vor alles Glæde og Overraskelse erhvervede Højærværdighed overfor uanede Problemer. Jeg tror, at Venstre og Konservative vil blive sammen. De, der er konservative, og de, der er blevet konservative ved Udviklingen, vil blive sammen. Hvad Tiden har forenet, vil Valgkampen ikke adskille. Men Udviklingen gaar sin Gang, og under de kommende Tidens svære økonomiske Storme skal der nok blive løst ved de tilsyneladende saa konsoliderede moderate og konservative Blokke. . . . Demokratiske Befolkningslag vil genfinde sig selv, og demokratiske Befolkningslag vil komme til at se, at de staar i et politisk Selskab og Forbund, der hverken stemmer med deres Tankesæt eller Interesser. Udviklingen gaar sin Gang . . . og naar de Konservative og Moderate faar, hvad der rettelig tilkommer dem, men heller ikke mere, saa er der Betingelser for et bredt demokratisk Flertal, som paa en bred Ryg kan bære en svær Byrde. Jeg tror, der er mange her i Landet, som endnu ikke tilstrækkeligt forstaar, hvad det bliver for en svær Byrde, de kommende Tider vil lægge paa de styrendes Ryg. Derfor siger jeg: denne Ryg maa være bred, kun et stærkt demokratisk Flertal kan bære Landets Fremtid.« Venstres Ordfører I. A. Hansen svarede: »Meningen er, at Venstre skal dele sig for at danne Grundlag for Rodes Politik. Jeg kan forsikre Rode om, at han regner forkert, hvis han tror paa noget saadant.« Rode replacerede: »Jeg har ikke ment, at jeg kunde dele Venstre, men jeg har ment, at en Udvikling vil komme til at dele Venstre, og jeg er overbevist om, at disse Dage vil mægtigt bidrage til at fremskynde denne Udvikling.«

Handelsminister Jørgen Christensen.

Rodes Udtalelser rummede en politisk Ide, hvis Virkeliggørelse vilde have

givet Landbodemokratiet og den frisindede Befolkning i Byerne øget Indflydelse paa dansk Politik i de følgende Aar. De politiske Begivenheder gav imidlertid ikke praktiske Muligheder for den Samling, Rode havde ønsket. I Stedet for en nyliberal Politik paa et bredt Grundlag bragte de nærmeste Aar en tilspidset Kamp mellem interessepolitiske Synspunkter, hvorunder Venstre forberedte den varige Formindskelse af den danske Gaardmandstands politiske Indflydelse, som blev Resultatet af dets Politik.

Forsvarsminister Brorsen.

Den 3. Februar 1923 blev Rigsdagen paany telegraferet sammen i Anledning af Landmandsbanken, og Ministeriet forelagde Forslag om en tredie Rekonstruktion af Banken, hvorefter Staten indtil 1928 skulde garantere for alle Bankens Forpligtelser. Banken havde ved Regnskabsaarets Afslutning maattet afskrive 232 Mill. Kr. som Tab eller betydeligt mere, end der ved Regeringsforslaget til Septemberrekonstruktionen var lagt til Grund, og den nedsatte Undersøgelseskommision havde konstateret en omfattende Svindel fra den tidligere Bankledelses Side. Alene paa »Transatlantisk Kompagni« var Tabet langt over 100 Mill. Kr. Da Ministeriet satte Rigsdagen Pistolen for

Brystet og forlangte den fuldstændige Statsgaranti vedtaget i Løbet af en Søndag og den paafølgende Nat, reagerede det radikale Venstre med et bestemt Nej. »Vi vil være med til,« udtalte Zahle, »at søge den bedst mulige Løsning af de store Vanskeligheder, som nu foreligger og som er blevet forøget ved den uheldige Maade, hvorpaa Statsministeren fra Begyndelsen har grebet denne Sag an. Men vi vil ikke være med til at paadrage Staten en Kautionsforpligtelse for 800 eller 1.000 eller 1.200 Mill. Kr.« I Udvalget om Lovforslaget fastholdt Zahle og Rode paa Partiets Vegne Modstanden mod den fuldstændige Garanti, om hvilken man i Betænkningen skrev, at den var ensbetydende med at »overlade en lille Kreds af private Mænd i den nye Bankledelse at forvalte aarlige Pengemidler, der udgør mere end det dobbelte af Statens Budget, med forpligtende Virkning for Statskassen og Landets skatteydende Borgere.« I Stedet anbefalede man at iværksætte en Likvidation af Landmandsbanken un-

der en bestemt afgrænset Garanti for dem af Bankens Sparere, Indskydere og Kreditorer, som Staten maatte mene at have Forpligtelser overfor eller anden Aarsag til at yde Støtte, og samtidig at oprette et nyt Bankinstitut til Fortsættelse af den sunde Del af Landmandsbankens Forretningsvirksomhed.

Zahle understregede Modsætningsforholdet mellem Regeringens Forslag her og dens almindelige Politik: »Jeg maa betragte det som et skæbnesvangert Skridt, at man statsgaranterer Landmandsbanken ud i Fremtiden, og det er højst besynderligt, at denne Regering kan gennemføre det, thi det er ganske i Strid med dette Ministeriums Politik ellers. Importregulering er dette Ministerium jo en Modstander af, selv en begrænset Regulering anser den for noget slemt. Hvad sker saa her? Her træffer man en Ordning, ifølge hvilken enhver Skibsreder, enhver Industridrivende, enhver Storhandlende, der kan skaffe sig Tillid hos Landmandsbankens Direktører, kan faa Statslaan til sin Virksomhed. Saalænge han har Landmandsbankens Direktions Tillid, saalænge er hans Virksomhed statsgaranteret, og saalænge betaler Staten alle hans Udgifter, leverer ham Driftskapital og bærer hans Tab. Den Myndighed giver man de private Mænd, der sidder i Landmandsbankens Direktion, at de frit kan udele saadanne Statsmidler som Driftskapital, som Penge til Hjælp til Forretningens Fremdrift til enhver, som de private Direktører har Tillid til. Og Staten betaler! . . . Naar der bliver spurgt os, om vi vil gaa med til det, saa maa vort Svar være nej. Og dette Nej vil ogsaa lyde, naar der skal stemmes endeligt om dette Lovforslag.«

Redaktør I. A. Hansen.

Rode vendte sig med Styrke mod Neergaard og hævdede, at Tiden var kommet, hvor en anden af Flertallets Mænd maatte i Spidsen for Ministeriet: »Statsministeren har grebet fejl paa alle denne Sags Stadier. . . . Jeg tror, det er rigtigt at lægge Ansvaret der, hvor det ene hviler. Jeg lægger det ikke paa Partiet Venstre, jeg lægger det paa Statsministeren alene. Hans er hele Ansvaret; thi uden sine Kollegers eller sit Partis Vidende har han paabegyndt den Ordning, som danner Grundlaget for alle Fejl i denne Sag. Uden sine Kolle-

gers og uden Rigsdagens og uden nogen andens Viden gennemførte han Juliordningen. Han har Ansvaret ogsaa for Septemberordningen og for Ordningen i Dag. . . . Derfor er det ufatteligt, at Statsministeren ikke forstaar, at det er Tiden for ham til at bringe det Offer, som er nødvendigt for at der skal kunne blive Ro, politisk Ro, Arbejdsro, økonomisk Ro her i Landet, og opgive den Stilling, i hvilken han ikke længere nyder nogen Tillid.«

Nye Drøftelser mellem Regeringen og de Konservative førte dog til, at Neergaard trods alt fik Lov at fortsætte. Det radikale Venstre stemte mod Statsgarantien for Landmandsbanken, og Socialdemokratiet undlod at stemme. Men Venstre og de Konservative gennemførte Garantien! Det var et tragisk Symbol paa Ministeriet Neergaards forfejlede økonomiske Politik, at det med »de private Kræfters frie Spik« som Ledetraad endte med at sætte alle private Borgere i Landet i Pant for en Bank!

PROGRAMLINIERNE RYKKES FREM

Verdenskrigen blev et Tidsskel i Udviklingen. Baade økonomisk og socialt havde Krigen og Efterkrigsaaarene rejst Problemer, der ændrede Forudsætningerne for det politiske Arbejde og kaldte paa nyt Initiativ. Det radikale

Jacob Lange, Formand for Landsforbundets Programudvalg, der udformede Sønderborgprogrammet.

Venstre drøftede paa sine Landsmøder i de nærmeste Aar efter Krigen en Række af de Spørgsmaal, der frembød sig som Opgaver for et frisindet demokratisk Parti, der vilde være i Pagt med den nye Tid; og da en Række af Oden-seprogrammets Hovedkrav fra 1905 allerede var gennemført i den radikale Regeringstid 1914—20, besluttedes det at give Partiets Ideer en tidssvarende Udformning i et nyt Program. Den forberedende Forhandling herom fandt Sted allerede i 1920, da et Programudvalg nedsattes med Forstander *Jacob Lange* som Formand. Ved Landsmødet 1921 stilledes forskellige Ændringer, og ved Landsmødet i Sønderborg i 1922 vedtoges efter en lang

og grundig Forhandling det nye Program, der siden har været gældende.

Sønderborgprogrammet videreførte de Grundsynspunkter, der forenede det radikale Venstre ved Partiets Dannelse i 1905, og fæstnede det til Fremtiden med den Klarhed, som den mellemliggende Udvikling havde muliggjort. Linierne rykkedes frem under enstemmig Tilslutning fra de Delegerede. Landsingets Afskaffelse optoges paa Programmet, den tvungne militære Værnepligts Ophævelse ligeledes. Grundskyldskravene forstærkedes, Udstykningens Fortsættelse efter Grundrentepriincippet fastsloges, og Krav rejstes om Aldersrente til de gamle efter betryggende Takster og som en Ret, om Voldgift i Arbejdsstridigheder, om Kontrol med Truster, om fortsat Undervisning af Ungdommen, om Støtte til den enkeltes Bestræbelser for at naa frem til selvstændig Virksomhed i de forskellige Erhverv o.s.v. Vedtagelsen af det nye Program hilstes med stærkt Bifald og med Hurraraab for Programmets Virkeliggørelse.

Sønderborgprogrammet lyder saaledes:

I 1905 skabte det radikale Venstre det Program, der blev Grundlaget for dets Arbejde. Mange af de Krav, der dengang fremsattes, er nu gennemført; men samtidig er der ved Samfundets Udvikling og de senere Aars store Begivenheder opstaaet nye Spørgsmaal. Vor Stilling til disse er bestemt ved det Grundsyn, hvorom vort Parti er samlet.

Vort Maal er Folkets politiske, økonomiske og aandelige Frigørelse. Grundlaget herfor er Hævdelsen af Retspriincippet, saavel mellem Staterne indbyrdes som mellem Mand og Mand.

Udadtil tilstræber vi at skabe et Retsforbund mellem Staterne til Fredens Betryggelse, Rustningssystemets Afskaffelse og Forsoning imellem Folkene. — Indadtil er vort politiske Maal det ubetingede Folkestyre, der helt og udelt lægger Magten og Ansvarret hos Folkets Flertal, uhindret af Enkeltmand eller Mindretal. Den økonomiske Frigørelse kræver en Lovgivning, hvorved Samfundets Ret til de samfundsskabte Værdier hævdes, og hvorved der gives alle lige Ret til Natur- og Samfundsgoder, til Arbejde og Erhverv, saaledes at enhver sikres det fulde Udbytte af sit Arbejde, og de faa hindres i at udbytte de mange. Paa Aandslivets Omraade er vort Krav fuld Kirke- og Skolefrihed og i det hele Hævdelse af den enkeltes ubetingede Frihed, kun begrænset ved Hensynet til andres lige Ret.

Ud fra disse Grundsætninger vil det radikale Venstre arbejde for at gennemføre følgende Program:

I

Danmark slutter sig til Bestræbelserne for Grundlæggelsen af et Retsforbund, der omfatter alle Stater. Som Medlem af Folkenes Forbund bør Danmark virke for:

at enhver Stat forpligtes til at lade Tvistigheder med andre Stater afgøre ved Mægling eller Dom af Forbundets dertil bestemte Myndigheder;

at Forbundet søger den gode Forstaaelse mellem Folkene fremmet ved Ophævelse af Hindringer for den frie Omsætning imellem Landene og ved Aftaler om fælles Arbejderlovgivning;

at der fattes fælles Beslutninger om vidtgaaende Indskrænkninger af Militærvæsenet med det Maal for Øje snarest muligt at gennemføre fuldstændig Afrustning.

Danmark fastholder den ligelige Politik overfor alle Stater, uden Tilslutning til den ene eller den anden Magtgruppe. Et nært Samarbejde med de øvrige nordiske Lande opretholdes.

Danmark har ingen krigsmæssige Opgaver. Uanset om en international Indskrænkning af Rustningerne gennemføres, nedbringes vort Militærvæsen snarest muligt til det beskedne Maal, som Varetagelsen af Danmarks Neutralitets- og Folkeforbundsopgaver kræver. Alle bestaaende Fæstningsværker nedlægges. Den tvungne Værnepligt afskaffes. Oprettelsen af en fast hvervet Hær er udelukket. Hærens og Flaadens Mandskab sammensættes af Frivillige med kort Tjenestetid. De faar en kortvarig Uddannelse under betryggende Forhold med det Formaal at kunne udøve det fornødne Vagthold som Grænse- og Søpoliti.

II

Den almindelige Valgrets Encherredømme sikres. Folketingsparlamentarismen fastslaaes i Grundloven; ved Udnævnelsen af Ministerier kræves Folketingets Bekræftelse.

Landstinget afskaffes. Saalænge det endnu bestaar, maa Valgretten til begge Ting være ens, og Retten til at opløse Landstinget kræves i fuld Udstrækning. I Tilfælde, hvor Landstinget modsætter sig Folketingets Beslutninger, maa dette have Ret til at lade Sagen afgøre ved Folkeafstemning.

Grundlovsændringer vedtages som almindelige Love, men skal godkendes ved Folkeafstemning. Folkeafstemning finder ligeledes Sted ved andre vigtige Afgørelser.

Der gives Vælgere Forslagsret. Valgordningen skal sikre enhver politisk Retning Repræsentation i Forhold til dets Vælgertal. Den almindelige Valgret gennemføres fuldtud for alle, der har naaet Fuldmyndighedsalderen.

Det kommunale Selvstyre udvides. Ethvert kommunalt Raad vælger selv sin Formand. Vigtige Sager underkastes Kommunefastemning, og Vælgerne har Forslagsret.

Rang- Titel- og Ordensvæsen afskaffes.

III

Ved Tilvejebringelsen af de til Fremme af Borgernes fælles Interesser fornødne Midler tilstræbes en Udligning af den bestaaende økonomiske Ulighed, idet Skattesystemet i videst mulig Udstrækning bygges paa de samfundsskabte Værdier.

Statens Ejendomsbeskatning lægges paa Grundværdien efter Princippet: lige Skat paa lige Jord.

Formue- og Indkomstskatterne ændres ved Forhøjelse af Frigrænsen saaledes, at egentlige Arbejdsindtægter og tilsvarende Smaaformuer i størst muligt Omfang fritages. Børnefradraget forøges. Arveafgiften øges for Arv, der tilfalder fjernere Slægtninge; Frigrænsen forhøjes, særlig for Slægtsarv i lige Linie. Alle Fideikommiskapitaler overgaar til fri Ejendom.

Ved Toldlovgivning tilstræbes fuld Virkeliggørelse af Frihandelsprincippet, idet

Beskyttelsestolden nedsættes gradvis saaledes, at den i Løbet af et kortere Aaremaal helt bortfalder;

Finanstoldskatter og indenlandske Vareafgifter ophæves, i første Række saadanne, som rammer almindelige Livsfornødenheder.

Statsvirksomheder maa ikke benyttes som Skattekilde. Omsætnings- og Retsafgifter søges afskaffet.

Kommunernes Ejendomsbeskatning bliver en Grundskyld, der af hver Kommune kan forhøjes indenfor den Grænse, Hensynet til Statsgrundskylden sætter. Kommunerne faar selv Ret til at paalægge Grundværdistigningsskat.

Bevægelsesfriheden ved Paaligning af personlig Skat forøges. Kommunale Foretagender maa ikke benyttes som Middell til en Forbrugsbeskatning.

Offentlige Laan bør som Regel ikke kunne optages til Dækning af løbende Udgifter, men kun til Erhvervelse af Aktiver, navnlig vedrørende produktive Virksomheder af selvstændig Art.

IV

Den sociale Uretfærdighed bekæmpes ved en dybtgaaende Reformlovgivning.

Den enkeltes Ret til det fulde Udbytte af sit Arbejde søges sikret ved at lette Adgangen til Jordbrug og anden selvstændig Virksomhed, og ved at Samfundet griber ind overfor Monopolvirksomheders og kapitalstærke Foretagenders Forsøg paa at udbytte Arbejdere og Forbrugere.

Folkets Ret til Fædrelandets Jord hævdes. Ved en Lovgivning, som ikke virker prisfordyrende, skaffes der Jord til mindre Landbrug for dem, der ønsker Hjem paa Landet (derunder Tillægsjord til bestaaende Brug, der er for smaa til Grundlag for en selvstændig Virksomhed, og om muligt til jordløse Huse). Jorden overlades Brugerne, imod at der ydes fuld Rente af dens Værdi. Staten yder fornøden Støtte til Bygningernes Opførelse.

Haandværket og den lille Industri støttes overfor de store Foretagenders Overmagt ved udvidet Adgang til Dygtiggørelse og ved Laan til Anskaffelse af Driftsmidler.

En frisindet Næringslov gennemføres. Truster underkastes offentligt Tilsyn. Monopolvirksomheder overtages om fornødent af Stat eller Kommune.

Befolkningens Bestræbelser for at skaffe sig eget Hjem støttes, Byggegrunde skal kunne overdrages til Bebyggelse, mod at der ydes fuld Rente af deres Værdi (ligesom ved Oprettelsen af mindre Landbrug). Der ydes Brugere af lejede Boliger og Erhvervslokaler fornøden Beskyttelse.

Pligten til at skaffe Husvilde passende Bolig maa omfatte baade By- og Landkommuner.

Adgangsretten til Naturen hævdes overfor alle Forsøg paa at beskære Befolkningens gamle Ret til fri Færdsel, særlig i Skov og ved Strand.

Danmark slutter sig til Forsøget paa at tilvejebringe en international Arbejderlovgivning, der hviler paa ensartede Grundsætninger, men tager Hensyn til hvert Lands særlige Forhold.

Modsætningsforholdet mellem Arbejdsgivere og Arbejdere søges udjævnet. Bestræbelserne for at tilvejebringe Interessesfællesskab mellem de to Parter støttes. For at almindeligt Lønarbejde ikke, som nu, skal være den eneste Erhvervs mulighed for store Befolkningslag, kan Samfundet støtte Oprettelsen af Virksomheder, der drives som Andelsforetagender af vedkommende Arbejdere selv.

Søfolk stilles i retslig Henseende lige med andre Arbejdere.

Forligs- og Voldgiftsinstitutionernes Virksomhed og Myndighed udvides. Samfundets Ret til Opretholdelse af det for Samfundsmaskineriets Gang nødvendige Arbejde hævdes. Arbejdsstridigheder, der ikke bilægges ved Forlig eller Mægling, kan kræves løst ved Voldgift.

Tjenestemændenes Løn afpasses efter Livsfornødenhedernes Pris.

V

Gamle, Invalide og Syge har Krav paa Samfundets Støtte som en almen Borgerret.

Alderdomsunderstøttelse omdannes til en Aldersrente, ydet efter faste Regler.

Saa længe Samfundsforholdene nødvendiggør en Arbejdsløshedsforsikring, støttes denne af det Offentlige.

Værnet for værgeløse Børn udvides og fæstnes. Samfundet træffer saadanne Foranstaltninger, at det økonomiske Grundlag for ethvert Barns Underhold og Opdragelse er sikret. Faderens Forpligtelser overfor Børn født udenfor Ægteskab udvides, og Barnet faar saavel Arveret efter Faderen som Ret til at bære hans Navn. — En Mødreforsikring gennemføres.

Der gives alle Adgang til vederlagsfri Vejledning vedrørende Retsforhold.

Den civile og militære Straffelovgivning bringes ved en gennemgribende Omdannelse i Overensstemmelse med Nutidens Opfattelse af Forbrydelse og Straf.

Ved Alkoholspørgsmaalets Behandling maa de samfundsmæssige Hensyn være overvejende. Naar Forbudsspørgsmaalet kommer til Behandling, skal det, forinden Rigsdagen tager endelig Stilling dertil, gøres til Genstand for Folkeafstemning.

VI

Aandslivets Frihed anerkendes paa ethvert Omraade. Der gives lige Adgang for alle til at blive delagtig i vort Lands Kultur. Danske Statsborgere, der ikke har Dansk til Modersmaal, har i sproglig Henseende, som i andre Forhold, fuld Ligeret.

Befolkningen faar afgørende Indflydelse paa Ansættelsen og Afskedigelsen af Lærere og Præster, dog saaledes, at disse værnes mod Vilkaarlighed.

Undervisningsvæsenet ordnes med det Formaal at give enhver lettest mulig Adgang til at erhverve sig de Kundskaber, som han har Evner og Trang til. — Folkeskolen maa have sit Maal i sig selv. Den videregaaende Undervisning planlægges i saa nær Tilslutning til Folkeskolens afsluttende Undervisning som muligt. Den private Børneskole støttes af det Offentlige.

Det gejstlige Tilsyn erstattes med Udvalg, valgt af Forældrene, og et vejledende fagligt Tilsyn, udgaaet fra Lærernes Kreds. Religionsundervisning i Børneskolen gøres til et frit Fag, baade for Læreres og Børns Vedkommende.

Der gives Adgang til fortsat Undervisning i Ungdomsskoler. Til Oprettelse og Brug af offentlige Bogsamlinger yder Staten sin Støtte.

Mulighedernes Frihed og Selvstyre udvikles til Forberedelse af Overgangen til et frit Menighedsliv uden Statens Indblanding. Ingen Art af kirkelig Repræsentation maa indskydes mellem Lovgivningsmagten og Folket. — De gejstlige Retter ophæves.

Edsaflæggelse afløses overalt af højtidelig Erklæring.

Der indføres almindelig borgerlig Ægteskabsstiftelse og Folkeregister.

Kvinder sikres paa alle Omraader samme Ret som Mænd og samme Adgang til Embede og Virksomhed. Raadigheden over det fælles Bo bør ikke være tillagt Manden alene, og Mand og Hustru bør have samme Myndighed indenfor Familien.

Sønderborgprogrammet gik ind i den politiske Drøftelse som et Vidnesbyrd om, at det radikale Venstre ogsaa efter Verdenskrigens Omvæltninger befandt sig paa Frisindets og Fremskridtets Vej.

I SAGLIG OPPOSITION

Formodningen om, at det radikale Venstres Rigsdagsgruppe trods den tal-mæssige Reduktion, der ramte Partiet i 1920, vilde være i Stand til med de tidligere Ministre i sin Midte at hævde en stærk Stilling som Opposition, blev ikke gjort til Skamme.

Zahle valgtes til Gruppens Formand, idet *Slengerik* trak sig tilbage fra dette Hverv. *Munch* og *Rode* overtog de vigtigste Ordførerskaber, og deres Indlæg blev ofte Midtpunktet i Folketingets Forhandlinger, skønt Partiet nu var det mindste af de fire store. Navnlig *Rode* udfoldede som Partiets egentlige Fører i disse Oppositionsaar en enestaaende Veltalenhed i Tinget, og han blev hørt, som faa Politikere i dette Aarhundrede er blevet hørt i den danske Rigsdag. Naar han tog Ordet i de større politiske Debatter, strømmede Medlemmerne til Salen. *Rodes* Rigsdagstaler i denne Periode og fremefter er stærkt præget af hans Iver for og Planer om efter Tilbageslaget paany at sikre det radikale Venstre den Handlekraft og Placering i det politiske Arbejde, hvorpaa varig Indflydelse for Partiets Ideer kunde bygges. Ogsaa *Dahlgaard* ryk-

Den store Sparekommission af 1921. Siddende ses i Midten bl. a. nuværende Generaldirektor Knutzen og bag ham Bertel Dahlgaard staaende.

kede hurtigt frem i Forgrunden og vakte især Opmærksomhed ved sine kyn-
dige Indlæg i Arbejdsløsheds- og Toldspørgsmaal.

Overfor Ministeriets skæbnesvangre Nølen i den økonomiske Krise førte den radikale Gruppe en skarp Kritik, men i den almindelige Politik, hvor Ministeriet Neergaard var mere virksomt, fandt der ofte Samarbejde Sted, og adskillige betydningsfulde Love gennemførtes med radikal Støtte. Paa vigtige Omraader, saaledes med Hensyn til Aldersrente, Invaliderente og Grundskyld, var denne Lovgivning allerede forberedt ved Forslag af Ministeriet Zahle, og under det nye Flertal blev det den radikale Gruppens Opgave at søge Resultaterne præget mest muligt ad Forhandlingens Vej. Det lykkedes Partiet at skaffe sig en ikke ringe Indflydelse paa en Del af Lovgivningen i disse Aar, skønt Venstre og Konservative havde Flertal i begge Rigsdagens Ting, og hvor rimelige Indrømmelser blev givet, tog det radikale Venstre sit Medansvar ved Afstemningen.

Rodes Forslag i 1919 om *Aldersrente* var *det første Regeringsforslag*, der fremsattes herhjemme om at gøre Hjælpen til de Gamle til en Ret i Stedet for det hidtil gældende Understøttelsessystem, og Forslaget blev banebrydende for den kommende Lovgivning paa dette Felt. Venstre og Konservative afviste Forhandlingen i 1919, men i 1922 fremsatte Dr. Krag, der ved Sigurd Bergs Død var blevet Indenrigsminister, et Aldersrenteforslag, der byggede paa de

Dr. Krag.

samme Tanker som Rodes. Krags Forslag havde imidlertid den Fejl, at Taksterne var for lave til de daarligst stillede, og at der savnedes tilstrækkelig Adgang til at yde skønsmæssige Tillæg. Radikale Forslag om Afhjælpning af disse Mangler forkastedes, og det radikale Venstre stemte derfor ikke for Loven. Man anerkendte dens rent principielle Fremskridt, men kunde ikke give Tilslutning til en Udformning, der i Virkeligheden gav mange af de daarligst stillede mindre at leve af, end de havde haft under den gamle Lov.

Derimod stemte Partiet for Indenrigsminister Bergs Lov om Invaliderente og Hjælp til kronisk Syge, ligesom det medvirkede til Ændringer i den gamle Statshusmandslov, hvorefter det ved betydelige Tilskud blev muligt trods det høje Prisniveau at udstykke Jord til almindeligt Privateje Side om Side med den nye Lov af 1919.

Med fuld Støtte af det radikale Venstre gennemførtes en Række rent sagligt begrundede Besparelser i Statsadministrationen, hvor de ændrede Forhold efter den særlige Krigslovgivnings Ophør tillod betydelige Indskrænkninger, derunder ogsaa en Formindskelse af Tjenestemændenes Antal. Reduktionerne forberedtes gennem en Række Udvalg og Kommissioner, og den radikale Gruppes Repræsentanter, *Dahlgaard* og *Gamborg*, tog virksom Del i Arbejdet og var Medforslagsstillere til de fremkomne og for Størstedelen enstemmige Besparelsesforslag.

En af de vigtigste Love fra denne Periode var den nye *Arbejdsløshedslov*. I Slutningen af 1921 foreslog Indenrigsminister Krag de af Ministeriet selv gennemførte, men ret planløse midlertidige Hjælpelove for Arbejdsløse afløst

af en fast Arbejdsløshedslovgivning, der samlede alle Bestemmelser om Arbejdsanvisning og Arbejdsløshedsforsikring og indførte permanente Regler for Understøttelse i Perioder med ekstraordinær stor Arbejdsløshed. Det radikale Venstre gav straks Tilslutning til Lovforslagets Formaal, men *Dahlggaard* søgte en Række Ændringer gennemført i Udvalget, hvad ogsaa lykkedes. Forslagets Hovedbestemmelse var Oprettelsen af en Arbejdsløshedsfond, der tilvebragtes ved Bidrag fra Staten, Arbejdsløshedskasserne og Arbejdsgiverne, og som skulde træde i Virksomhed med ekstraordinær Understøttelse og Tilskud til Nødhjælpsarbejde, naar der forelaa ekstraordinær Arbejdsløshed. Et af Stridspunkterne var Kontrollen med Understøttelserne. Venstre ønskede indført Kontrolkort, saaledes at disse Kort opbevaredes af Arbejdsgiverne, saa længe Arbejderne havde Beskæftigelse hos dem. Det vakte stor Modvilje hos Arbejderne, der kaldte Kortene for »Hundetegn« og paastod, at de gav Muligheder for Forfølgelse af den enkelte Arbejder fra Arbejdsgivernes Side. Det radikale Venstre hævdede, at Kontrolsystemet vilde vise sig umuligt i Praksis, og at Kontrollen maatte bygges paa Arbejdsløshedskassernes egen Interesse i at undgaa Misbrug. *Dahlggaard* udtalte herom: »Vejen med Hensyn til Kontrol gaar ikke gennem et System, som er forhadet af den samlede Arbejderstand, men Vejen gaar gennem en Styrkelse af den ansvarsbevidste økonomiske Kontrol, som Kasserne selv udøver«. Kortsystemet gennemførtes, men Tiden gav den radikale Skepsis Ret, og ved Revisionen af Loven to Aar senere lod man Kortene forsvinde for den vedtægtsmæssige Understøttelse og overlod med Venstres Tilslutning Kontrollen til Kasserne.

Bertel Dahlggaard.

Endvidere søgte *Dahlggaard* at faa Bestemmelsen om Arbejdsgivernes Bidrag til Fonden ændret derhen, at Bedrifter med tre Arbejdere og derunder ikke skulde være bidragspligtige, og at der iøvrigt skulde fradrages tre Arbejdere i enhver Bedrifts Arbejdertal, før Bidraget beregnedes. Begrundelsen var den rigtige, at Arbejdsløsheden i et moderne Samfund i høj Grad er en Følge af Stordriftens Organisationsform, der skaber kraftige Bølgebevægelser med

stærk Tiltrækning af Arbejdskraft under opadgaaende Konjunkturer og tilsvarende stærke Afskedigelser i Nedgangsperioder, hvorfor der med Rimelighed kunde tilkomme Storbedrifterne en særlig Bidragspligt til Opretholdelse af deres egen »Reservearmè« af Arbejdskraft. Det radikale Forslag mødte imidlertid Modstand baade fra Regeringspartierne og Socialdemokratiet. »De tre smaa Mænd« kaldte man det med Hentydning til en aktuel Tegneserie af Robert Storm-Petersen! Derimod gik Regeringspartierne med til radikale Ændrings-

•Den kære Familie. — Zahle, hvis Tipoldemor var Eskimo, træffer Slægtninge ved Ivigtut. (Tegning af Alfred Schmidt i »Blåksprutten« i Anledning af Zahles Grønlandsrejse i 1924.)

forslag paa andre Punkter, bl. a. en Ændring, der stillede Kommunerne gunstigere, og ved den endelige Vedtagelse stemte det radikale Venstre for Loven.

I. C. Christensens *Kirke-
lovkompleks* af 1922 gik det radikale Venstre imod. Det vigtigste Afsnit var Menighedsraadsloven, der bibeholdt Tilmeldelsespligt for Opnaelse af Valgret til Menighedsraadene og udstrakte Tilmeldelsesplig-

ten til Sønderjylland, hvor hidtil ethvert Medlem af Folkekirken havde haft Valgret uden personlig Tilmeldelse. Det radikale Venstres Stilling var den, at man burde have udstrakt den mere frisindede Ordning i Sønderjylland til at gælde ogsaa i det øvrige Land i Stedet for at gaa den omvendte Vej. Endvidere lagde den nye Lov i Realiteten Bispevalgene i Menighedsraadenes Hænder, hvilket *Th. Povlsen* talte imod, idet han frygtede, at Biskopperne derved kunde blive for stærkt partibundne af det indstillende Flertal. Et stort grundtvigsk Møde i Odense gav Tilslutning til Povlsens Modstand, men I. C. *Christensen* ønskede at afslutte sin Ministergerning med Gennemførelsen af disse Kirkelove, og hele Venstre fulgte ham. Kort efter trak I. C. Christensen sig tilbage fra Regeringen, og *Appel* overtog Kirkeministeriet.

I *Grundskyldsspørgsmaalet* kom Ministeriet Neergaards tiltagende Afhængighed af de Konservative klart frem. Det radikale Venstre fremsatte i Februar 1921 paany de Forslag om Statsgrundskyld og Kommunegrundskyld,

som *Edv. Brandes* og *Rode* havde forelagt under Ministeriet Zahle. Grundskylden til Staten skulde være 5 promille, og i Kommunerne skulde der foruden Grundskyld kunne paalignes Værdistigningsafgift og en Bygningsskyld af Luxusbyggeri. Rodes Forslag var *det første Forslag om kommunal Grundskyld*, der har foreligget i Rigsdagen. Begge de radikale Forslag gik i Udvalg, men standsedes her af Flertallet. I November samme Aar fremsatte Neergaard imidlertid Forslag om at dele Statsejendomsskylden i en Grundskyld paa 1,5

Promille og en Ejendoms-skyld paa 1,1 Promille efter 10.000 Kr.'s Fradrag. Udformningen tilfredsstillede ikke det radikale Venstre, men Partiet stemte dog for Forslaget med nogle Ændringer, da man lagde Vægt paa at faa Grundskyldsprincippet anerkendt i Lovgivningen. Samtidig bebudede Regeringen ogsaa et Forslag om kommunal Grundskyld, og et saadant udarbejdedes af Inden-

«Dagens Balance opgøres.» — Satire i «Blæksprutten» af Neergaard som Skatteopkræver i Anledning af Restaurationskatten.

rigsminister Krag. Men det blev aldrig fremsat i Rigsdagen. De Konservative havde allerede ved Statsgrundskyldens Gennemførelse knurret højlydt over, at Regeringen førte Grundskyldspolitik sammen med de Radikale. Nu blev det en konservativ Betingelse for at redde Ministeriet i Landmandsbankaffæren, at den kommunale Grundskyld opgaves. Det radikale Venstre fremsatte da for tredje Gang sit eget Forslag, der dog paany standsedes i Udvalget.

Til Erstatning for den forældede Militærordning af 1909 gennemførtes i 1922 af Venstre og Konservative *en ny Militærordning*, der kom til Verden under voldsomme Brydninger imellem og indenfor de to Regeringspartier.

Ved den radikale Regerings hurtige Handling efter Verdenskrigens Afslutning var allerede i 1919 og 1920 betydelige Indskrænkninger i den gældende Militærordning gennemført og Københavns Befæstning nedlagt. Forsvarsminister Munch havde desuden foreslaet Kyst- og Søforterne nedlagt, hvad Par-

tierne dog ikke havde kunnet enes om. De indvundne Besparelser fik nu den vidererækkende Betydning, at de bidrog til at begrænse den nye Militærordnings Udgifter, idet Venstre havde vanskeligt ved at gaa til en væsentlig Forøgelse i Forhold til det faktisk bestaaende.

Danmark var i Januar 1920 efter enstemmig Vedtagelse i Rigsdagen indtraadt i Folkenes Forbund, og forud for Indtrædelsen havde Regeringen i

Dr. Munch i Marineministeriets Kontor i 1920.

Overensstemmelse med en Betænkning fra et særligt Udvalg, hvor bl. a. *Neergaard* og *Munch* havde Sæde, udtalt som sin Opfattelse af Folkeforbundspagten, at den »tilsigter at modvirke Rustningerne og ikke at foreskrive en Pligt for Medlemmerne til at vedligeholde et vist Mindstemaal, hvorunder Rustningerne ikke maa indskrænkes«, men at den ganske vist »forudsætter som et Faktum, at der hos de enkelte Stater findes en vis Militærstyrke«. Folkeforbundspagten kunde saaledes ikke anføres imod en Reduktion af Militærvæsenet, naar en passende Styrke dog sikredes. Det radikale Venstre stillede da sit eget Militærforslag, der gav Afkald paa enhver Forestilling om, at

Danmark kunde løse krigsmæssige Opgaver, men derimod tilsigtede at udføre den Bevogtningstjeneste, hvis Formaalstjenlighed var fremgaaet af Krigsaarenes Erfaringer. Den tvungne Værnepligt foresloges afskaffet og Mandskabet tilvejebragt ad Frivillighedens Vej. Ved Bestemmelser om en rimelig Betaling i Tjenestetiden og om Efterlønning ved Hjemsendelsen skulde skabes den fornødne Sikkerhed for, at der vilde melde sig et rigeligt Antal Frivillige, blandt hvilke Mandskabet kunde udtages ved Lodtrækning. Det radikale Forslag betød en Besparelse paa en Snes Millioner.

Regeringens Forslag gik derimod ud paa at skabe et »effektivt Forsvar«, hvilket *Klaus Berntsen* i sin Forelæggelsestale hævdede var en nødvendig Forudsætning for, at Danmark i givet Fald kunde have Udsigt til at faa Hjælp fra andre. Men medens Ordningen af 1909 havde samlet alle Forsvarsbestræbelser om København, foreslog Regeringen nu at lægge Hovedstyrken i Jylland.

Dr. *Munch* advarede nu som før mod at bygge en Militærordning paa taagede Forestillinger om Hjælp udefra og mod i det hele taget at vildlede Befolkningen med Talen om »effektivt Forsvar«. Ogsaa ved Gennemførelsen af Militærordningen af 1909 med dens Forsøg paa at skabe et Forsvar for Hovedstaden havde denne Tale lydt. »Kunde der da«, spurgte nu Dr. *Munch*, »efter Ordningen af 1909 føres et effektivt Forsvar af København? Var der nogen Mulighed for alt det, som Befolkningen havde Grund til at tro paa, hvis den fattede Tillid til vore Modstanderes

Udtalelser? Jeg maa svare dertil, at Ordningen skabte ingen Mulighed for et virkeligt Forsvar af København. Da vi stod overfor Afgørelsen i August 1914, maatte de militære Myndigheder sige til os: Der er intet at udrette, kun ganske kort Tid er man i Stand til at levere et Forsvar af denne By

Kystforsvaret havde ikke det Skyts, der kunde holde

en fjendtlig Flaade paa Afstand, den kunde lægge sig i Køge Bugt og skyde ind paa Raadhuspladsen. Kunde der da paa denne Baggrund være Tale om det henholdende Forsvar, som laa bagved vore Modstanderes politiske Tankegang paa det militære Omraade og gør det den Dag i Dag? Enhver, som ser Sandheden i Øjnene, vil erkende, at kun Dage vilde det have varet«.

Overfor Spørgsmaal fra Venstre og Konservative, om de Radikale da vilde have et Militærvæsen, der ikke skulde bruges og »ikke maatte skyde«, svarede *Munch*: »Alt dette om, at vort Militærvæsen efter radikal Opfattelse overhovedet ikke i nogen Situation skulde bruges overfor Neutralitetskrænkelse, er fri Fantasi og Opdigting af vore Modstandere. Vi har ikke sagt det. Vi erkender, at der for de militære Kræfter kan komme til at foreligge den Opgave at anvende Magt, ganske som dette kan komme til at foreligge for Politiet overfor Lovbrydere indenfor den enkelte Stat. Der er ingen af os, der noget Øjeblik har tænkt paa at indrette os med en Flaade, forsyne os med Kanoner

Efter et Ministermøde i Ministeriet Neergaard. — »Mødet, hvor der herskede fuld Enighed, endte med enstemmig Leveraab« (Satire af Alfred Schmidt i »Blæksprutten«).

og Geværer og, hvad der ellers hører til, og sige: I maa aldrig bruge noget af det! Det, vi derimod har hævdet atter og atter under mangfoldige Diskussioner, er, at under krigerske Forhold mellem andre Magter maa Neutralitetskrænkelser imødegaas med de til Raadighed staaende Midler. Det sagde vi i 1909, det sagde vi i 1914, vi sagde det i Erklæringer overfor Rigsdagen og i Erklæringer overfor Folket. Men dette betyder ingenlunde, at vi tænker os den Mulighed at optage en Krig, en Kamp af krigsmæssig Karakter overfor et Stormagtsangreb. Thi dertil har Danmark ikke Midlerne. Ikke efter vor

Ordning og heller ikke efter d'Herrers Forslag vilde Danmark kunne faa Midlerne dertil . . .«.

Til Motivering af det radikale Militærforslag udtalte Munch bl. a.: »Det er min Opfattelse, at det danske Militærvæsen gjorde Nytte under Verdenskrigen til Løsning af en bestemt Opgave, nemlig Vagthold i de danske Farvande, ved de

Fra Storlockouten i 1922 · Strejkeplovh ved Larsens Plads.

danske Kyster og ved den danske Grænse. Paa dette Omraade var der praktisk Brug for og Nytte af baade Hær og Flaade under den sidste Krig. Derimod kunde dansk Militærvæsen under Krigen ikke have betydet noget, hvis der var blevet Tale om at anvende det som Værn overfor en virkelig Neutralitetskrænkelse, besluttet af en Stormagt og gennemført med en Styrke, som da vilde staa bag denne. Paa Baggrund af disse Erfaringer og i Overensstemmelse med Neutralitetskonventionerne og Folkeforbundspagten er da det radikale Venstres Militærlovforslag formet. Forslaget gaar for Flaadens Vedkommende ud paa at skabe det fornødne til et Vagthold i Farvandene og ved Kysterne. Vi opgiver Kystforsvarsskibene, disse Forsøg paa smaa svømmende Fæstninger, der er uden militær Styrke og lidet anvendelige til Vagt-tjeneste. For Hærens Vedkommende opgiver vi enhver Tanke om Fæstningsanlæg, enhver Tanke om at samle Militærvæsenet om en enkelt bestemt Forsvarsopgave og indretter det udelukkende paa Vagthold. Og med Hensyn

til Størrelsen af den Styrke, vi foreslaar, er vort Skøn bygget paa Erfaringerne om, med hvilken Styrke det egentlige Vagthold under forrige Krig kunde klares og ordnes«.

Socialdemokratiet fremsatte et Afrustningsforslag, der dog nærmest havde Karakter af en Skitse, og som indeholdt forskellige let angribelige Bestemmelser, bl. a. de i Diskussionen meget omtalte afkortede Geværer. Dr. Munch udtalte om det socialdemokratiske Forslag: »Det er efter vort Skøn ikke tilfredsstillende efter de gjorte Erfaringer«.

Da Regeringen i Militærspørgsmaalet følte sig bundet til kun at forhandle med det konservative Støtteparti, blev Resultatet et Militærforlig af udpræget politisk Karakter, præget paa een Gang af de Konservatives Krav om udvidede Rammer og af Venstres Frygt for at komme for højt op med Udgiften. De Konservative fik den saakaldte »Landstorm« indført i Hærloven og desuden forskellige andre Udvidelser. Fra radikal Side betegnedes Forliget som en *uærlig* Ordning allerede af den Grund, at det ikke kunde føres ud i Virkeligheden med de Midler, der stilledes til Raadighed. Ordningen gav sig derved overfor Befolkningen ud for noget andet og mere, end den var. Rammerne gik langt videre, end Bevillingerne kunde udfylde. Navnlig for Flaadens Vedkommende viste de følgende Aar i høj Grad den saglige Berettigelse af denne Kritik.

Samtidig rettedes der som sædvanlig fra de højerestaaende Officerers Side stærke Angreb paa Forligets militære Indhold, og den konservative Ordfører, Hr. *Pürschel*, havde i Debatten meget Besvær med sin Partifælle, Grev *Bent Holstein*, der gjorde sig til de misfornøjede Officerers Talerør. Den iltre Greve talte sig ved denne Debat ud af det konservative Parti. Han gennemhaanede først Venstre, der havde beklaget sig over hans noget personlige Udfald mod Partiet, men nu fik følgende Svar: »Naarsomhelst der er en Chance for at vende Bunden i Vejret paa selvgode Venstregaardmandsaristokrater er jeg altid villig til at melde mig til Tjeneste«. Derefter fik hans eget Partis Ordfører en Salve for sin Mangel paa konservativ Standhaftighed overfor Forsvarsministeren: »Ved at høre Hr. *Pürschel* i denne Debat har jeg maattet mindes Henrik i Holbergs Komedier, hvor han siger: Herre, jeg er kuns Lakaj«. Og endelig betegnede Greven til Slut Forliget saaledes: »Det er Svindel, Svindel og intet andet end Svindel!« Grev *Holstein* ekskluderedes Dagen efter af den konservative Gruppe. Nogle Aar senere dukkede han op som Medlem af Venstregruppen!

Under Storlockouten i 1922 stillede de Radikale Forslag i Folketinget om Konfliktens Afslutning ved tvungen Voldgift. Det var *det første Lovforslag om tvungen Voldgift* i den danske Rigsdag, og selv om det ikke blev vedtaget, fik det ved sin saglige Udformning Betydning for Rigsdagens Stilling ved senere Lejligheder. Dets Hovedindhold var, at saavel den løbende Konflikt som fremtidige Konflikter, hvor store Samfundsinteresser truedes, og hvor Mæglingsforslag fra Forligsinstitutionen var blevet forkastet, skulde kunne afgøres af en Domstol, der bestod af Højesterets Præsident som Formand og fire Medlemmer, repræsenterende henholdsvis Arbejdsgiverne, Arbejderne, den faste Voldgiftsret og Forligsinstitutionen. Forslaget begrænsede altsaa den tvungne Voldgift til Situationer, hvor Hensynet til det hele Samfund nødvendigvis krævede Arbejdsfredens Genoprettelse, og det byggede helt igennem paa Forligsmandens mæglende Virksomhed, idet det førte Forligsinstitutionens Medvirken ind i selve Voldgiftsdomstolen. Alle de andre Partier afviste det radikale Forslag. Men kun faa Aar derefter stod Rigsdagen overfor en ny Arbejdskonflikt, hvor Princippet i det radikale Forslag blev knæsat af Lovgivningsmagten.

Neergaards Forslag om Omsætningsafgift for Automobiler fik de Radikale Held til helt at omkalfatre. Der var foreslaaet en Afgift, der ramte alle Biler, nye saavel som brugte, Rutebiler saavel som Luksusvogne. Det radikale Venstre modsatte sig Omsætningssskat paa Rutebiler og brugte Vogne, og Loven ændredes derpaa til en Beskatning alene af nye Personbiler, hvorefter Partiet stemte for den.

Endnu skal nævnes, at den radikale Gruppe tog Initiativet til en Forlængelse af den Lejerbeskyttelse, der var skabt under Krigen, og som der stadig under den herskende Bolignød var Brug for. Partiet pegede herunder paa Betydningen af en varig Lovgivning om de økonomiske Interesser, der knytter sig til *Virksomhed i lejede Lokaler*, og ogsaa paa dette Felt har Lovgivningen senere erkendt sin Opgave, selv om den foreløbig blev afvist.

Endelig kan det noteres, at Bygningen af Lillebæltsbroen vedtoges i denne Periode, og at de radikale Medlemmer i Folketingsudvalget ønskede Broen udvidet til ogsaa at være Færdselsbro. Det lykkedes ikke ved Vedtagelsen i 1923, men ved Brolovens Revision i 1927 blev Ønsket til Virkelighed.

MINISTERIET NEERGAARDS FALD

Fejlgrebene i den økonomiske Politik og Passiviteten i Valutaspørgsmaalet afgjorde Ministeriet Neergaards Skæbne og førte med Sikkerhed Venstre mod et Valgnederlag. I Befolkningen voksede Ængstelsen ved Kronens Fald og den uberegnelige Prisudvikling, men de to Regeringspartier var stadig ude af Stand til at enes om hensigtsmæssige Foranstaltninger. I en Tale i København udtalte *Rode* træffende: »Venstre og de Konservative har i disse Aar handlet som to Mænd, der mødes paa en Korsvej: »Hvor skal du hen?« — »Tilhjøre! Og du?« — »Tilvenstre!« Og saa udbrod de i Munden paa hinanden: »Godt, lad os saa følges ad!«.

I 1923 aftvang de Konservative Regeringen en Krisetoldlov til Afløsning af Importreguleringen for Skotøjs- og Cigarindustrien. Det radikale Venstre modsatte

sig denne Krisetold, idet den i Modsætning til Importreguleringen virkede som en sikker Fordyrelse af Indførslen. I November 1923 oprettedes til Afstivning af Kronen en Kursudjævningsfond paa 5 Mill. Pund Sterling med Staten og de store Banker som Garanter, men det viste sig snart, at uden ekstraordinære Foranstaltninger til Bedring af Handelsbalancen var Fonden ikke i Stand til at løse sin Opgave. Kronen havde en Tid været i Stigning, men faldt i Vinteren 1924 paany til 57 Øre. Discontoen forhøjedes til 7 pCt., skønt Neergaard kort Tid i Forvejen havde givet Tilslutning til en enstemmig Protest fra Landbrugsraadet imod Discontoforhøjelse.

I Februar gennemførte Venstre og Konservative en ny Række Toldforhøjelser til ialt 17 Mill. Kr., deriblandt den berømte *Svedsketold*, der udgaves for en Kriseforanstaltning, men kun virkede som Beskatning. Neergaard gentog ved Tillægsbevillingsdebatten sin ofte udtalte Forhaabning om, at nu var han »nær Balancen«, men trods megen Opfindsomhed i Retning af Forbrugsbeskatning af mere eller mindre udprægede Luksusvarer naaede han den

Arbejderprotesttog til Rigsdagen i Samlingen 1923–24, i Forgrunden bl. a. nuværende Socialminister Ludvig Christensen.

aldrig. Statsgælden steg med adskillige Hundrede Millioner Kroner, og Rentebyrden voksede uforholdsmæssigt ved de meget dyre Laan. Midt under Misèren havde Neergaard Selvironi nok til ved en Nytaarsbanket i Venstre at sammenligne sig selv med *Olaf Hunger*, hvorefter Oppositionen i Folketinget førte Kongerækken videre og pegede paa Lighedspunkter ogsaa med *Erik Lam* og *Christoffer uden Land!*

Endelig i Marts, faa Uger før Folketingsvalget blev udskrevet, fremsatte Ministeriet en Valutaplan, der indeholdt Forslag om en haardhændet Kreditindskrækning, om Oprettelse af en Valutacentral til Forhindring af Spekulation i Valuta og om en Formindskelse af Befolkningens Forbrug gennem nye Toldforhøjelser paa en Række Varer og gennem en Valutaydelse til Staten i tre Aar paa 3 pCt. af alle Skatteindtægter. Valutaydelsen skulde være rentefri i tre Aar og derpaa erstattes med Statsobligationer. Med Rette betegnede *Rode* Fremkomsten af hele denne Valutaplan som en Selvanklage mod Regeringen, der efter tre Aars Forsømmelser i Valutapolitiken nu foreslog et hidtil uset Tvangsindgreb og Overformynderi overfor den enkelte Borgers private Dispositionsret. »Der vil iøvrigt herske megen Tvivl om«, udtalte *Rode*, »at der skulde være noget vundet i Retning af Økonomi ved at lade den nuværende Finansminister forvalte en Del af Borgernes Indtægt i Stedet for, at de selv forvalter den«. Nogen Mulighed for et positivt Resultat i Valutaspørgsmaalet var der stadig ikke. Regeringen vilde ikke regulere Importen, hvad de demokratiske Partier ansaa for det vigtigste, og de Konservative forlangte »Guldtold«, som alle andre Partier var imod, fordi den vilde virke stærkt prisfordyrende. Det hele blev derfor kun til, at der gennemførtes en Valutacentral uden Myndighed til Importbegrænsning, medens man iøvrigt fra alle Sider henviste til, at Vælgerne nu maatte høres.

Folketingsvalget fandt Sted den 11. April 1924. Ministeriet havde baade politisk og personligt sat megen Tillid overstyr. *Neergaards* Position var svækket ved hans Stilling til Landmandsbanken. Om Udenrigsminister *Cold* var det oplyst, at han som Direktør i D. F. D. S. havde været stærkt interesseret i sit eget Selskabs Aktier, og kun Umuligheden af at rekonstruere Ministeriet, uden at det helt faldt fra hinanden, havde samlet de to Regeringspartier om en Afvisning af Kravene om hans Afgang. Kort før Valget udtalte *Rode* i Folketinget følgende skarpe Ord herom: »Hvis det danske Folk ved Valget opretholder den nuværende Ledelse med de to Mænd, Statsministeren og Uden-

rigsministeren, som de første indadtil og udadtil, saa lader det det danske Skib sejle videre, ikke med *Mænd ved Roret* og paa Kommandobroen, men med *Lig i Lasten*«.

Ministeriets og Venstres politiske Svaghed beroede paa Manglen paa Vilje og Evne til et virkeligt Samarbejde paa Rigsdagen mod den Valutafare, som efterhaanden den overvejende Del af Befolkningen havde forstaaet og erkendt.

Hvor udbredt Ængstelsen for et fortsat Kronefald var, skildredes af Regeringsbladet »Sorø Amtstidende« saaledes: »Frygten for Kronen er faktisk ved at nærme sig Panik. Der kommer ikke tre Mænd sammen noget Sted paa Landet, uden at de drøfter dette Spørgsmaal. Den ene efter den anden, der ikke har Forstand paa at drive Jord, køber Ejendom for sine Penge for at gardere sig.

Andre hamstrer af Frygt for Prisstigning en Mængde Varer eller anskaffer Redskaber og Maskiner, de foreløbig ingen Brug har for. Og i mange Egne møder man Valutasjakaler, der opfordrer Folk til at købe Sterling eller Dollars for deres Penge og slaar paa, at de maa sikre sig . . . At faa genrejst Kronen er intet mindre end et Velfærdsspørgsmaal for hele vort Lands økonomiske Liv«.

Valgkampen førtes fra det radikale Venstres Side paa Kravet om Samarbejde mod Kronefaldet, medens Venstre søgte at gøre Afgørelsen til et Valg mellem Liberalisme og Socialisme og navnlig gerne dvælede ved Spørgsmaalet om, hvorlangt de Radikales Støtte til en socialdemokratisk Regering vilde gaa. En socialdemokratisk Udtalelse om, at »Lillebror skal trave« gik naturligvis ind som en fast Bestanddel i alle Venstremænds Vælgermødetaler.

For første Gang toges *Radioen* ved dette Valg i Agitationens Tjeneste, og *Rode* holdt den 25. Marts Radiovalgtalen for det radikale Venstre. Han udtalte bl. a.: »Den Skillemonet, vi nu har faaet, og som fremstilles med et Hul i Midten, er et Symbol paa den hullede Krone. Det var denne Krone,

Urolige Drømme. Satire af Alfred Schmidt i »Blæksprutten«.

Madsen-Mygdal bød Velkommen som Danmarks gode Ven . . . Usikkerheden i Kronens Stilling bringer Usikkerhed i alt Erhvervsliv og i hver enkelt Hus-holdning. Værdierne flyttes fra en til anden. Opsparing standses. Der frem-kaldes Prisstigning, Lønstigning, Produktionsfordyrelse. Statshusholdningen trues med stadig Uorden. Kun en samlet Anstrengelse af hele Befolkningen under en fast Ledelse kan gengive Landet et ordnet Pengevæsen. Alt maa sættes ind paa at tilvejebringe størst mulig Enighed om Midlerne, for at de

Rode holder i 1924 den første Radiovalgtale, teknisk bistaaet af Overingeniør Kay Christiansen.

skal kunne virke. Vi har forgæves i fire Aar kaldt derpaa. Nu maa Vælgerne stille Kravet. De forskel-lige Partier maa finde hinanden i denne Sag, der er en Landssag. Det radikale Venstre vil sætte al den Indflydelse, det faar paa Valg-dagen, ind for en Fællesløsning . . . Alle Forsøg paa at opstille Mod-sætningen Liberalisme eller Socia-lisme preller af paa den Kendsgerning, at der ikke af Venstres Mini-

sterium *er* styret efter nogen af Liberalismens Grundsætninger, og at der ikke efter Valget *kan* styres efter Socialismens«.

Det radikale Venstres Forhold til Socialdemokratiet præciseredes nærmere i Partiets Valgopraab, der var skrevet af Dr. *Munch*, og hvori det hed: »Det Folketingsflertal, der nu er endt i Forvirring og Evneløshed, sætter sit Haab til, at det skal lykkes at fylde Vælgerne med Angst for et socialdemokratisk Styre og en socialdemokratisk Lovgivning. Dette er kun et Skræmmebillede. Brydes det nuværende Flertal, da vil Vejen være banet for en demokratisk Politik, men ikke for et Styre eller en Lovgivning, der præges af særlige socia-listiske Teorier. Thi dertil vil det radikale Venstres Stemmer ikke kunne faaes«.

Valgkampens Forløb var gunstig for det radikale Venstre, hvis rettidige Advarsler mod en letsindig økonomisk Politik sikrede Partiet Befolkningens Øre i den øjeblikkelige Situation. For Socialdemokratiet var Madsen-Mygdals Taler om Lønnedsættelse naturligvis en sand Guldgrube i Agitationen og ens-betydende med Sikkerhed for en stærk Tilvækst. To nye Partier mødte frem ved Valget, nemlig Retsforbundet og Landmandspartiet. Det sidste var en

Sammenslutning af misfornøjede Agrarer uden Forbindelse med radikale Vælgerkredse. Retsforbundet derimod samlede utvivlsomt de fleste af sine Stemmer blandt Grundskyldsvener i den radikale Befolkning, skønt Grundskyldens prøvede Forkæmpere, *Jacob E. Lange* og *S. Berthelsen*, bekæmpede den nye Partidannelse som skadelig for det praktiske Grundskyldsarbejde, hvad Fremtiden ogsaa i høj Grad viste.

Det radikale Venstre fik ved Valget 166.000 Stemmer mod 147.000 ved Septembervalget i 1920 og besatte 20 Mandater mod hidtil 18, altsaa en anselig Fremgang baade i Stemmer og Mandater. Socialdemokratiet rykkede frem til at blive Landets største Parti, idet det fik 470.000 Stemmer mod 390.000 og 55 Mandater mod 48. Tilsammen fik de to Partier saaledes 75 af Folketingets 149 Mandater. Venstre gik tilbage til 362.000 Stemmer mod 412.000 og 45 Mandater mod 52, og de Konservative fik 243.000 Stemmer mod 217.000 og 28 Mandater mod 27. Retsforbundet og Landmandspartiet fik hver ca. 12.000 Stemmer, men ingen Mandater, og Erhvervspartiet blev helt oprevet, idet det kun fik et Par Tusinde Stemmer og mistede alle sine tre Mandater. Det tyske Parti holdt sit Mandat.

Yngre Portræt af Nis Nissen.

De to nye radikale Mandater gik til Skanderborg Amt, hvor *Rs. Rasmussen* Hvolbæk, valgtes, og til Vejle Amt, hvor *Jens Holdgaard* ombyttede Landstingsmandatet med et Folketingsmandat, hvilket bragte Holdgaards Suppleant Redaktør *Aubeck* ind i Landstinget. I Sønderjylland valgtes fhv. Landdagsmand *Nis Nissen* i Stedet for Lageri. Efter at Bølgerne om Grænsepolitiken havde lagt sig, havde baade H. P. Hanssen og Nis Nissen paa den sønderjydske Befolknings indtrængende Opfordringer indvilget i at træde aktivt ind i dansk Politik, og medens H. P. Hanssen sluttede sig til Venstre trods Partiets hensynsløse Tilsidesættelse af hans Synspunkter under Grænsestriden, gik Nis Nissen ind i det radikale Venstre, hvis faste Holdning i de nationale Spørgsmaal og hele nøgterne politiske Grundsyn stemmede med hans Karakter og Sind. I de Aar Nis Nissen sad i Rigsdagen, var han sit Parti og hele Lovgivningen til uvurderlig Nytte i alle sønderjydske Spørgsmaal. Hans grundige

Oluf Steen.

Kendskab til Landsdelens særlige Forhold stod ikke tilbage for H. P. Hanssens. Han værdsattes tillige meget højt for sine personlige Egenskaber, sin hurtige Tanke, sit Retsind og usnobbede Væsen. Hans Evner som Taler baade i Rigsdagen og ved Møder ude i Landet var ualmindelige. Hans Hjerne beherskede Emnerne uden Støtte af nogensomhelst Notater, og hans oratoriske Form var præget af skolet parlamentarisk Fremtræden. Til sine mange Venner i Sønderjylland vandt Nis Nissen sig talrige nye i Rigsdagen og Landet over. For det radikale Venstre betød hans Indtræden i Partiet en overordentlig Styrkelse af dets Stilling i

den sønderjydske Befolkning.

Slengerik var død nogle Maaneder før Valget, og en kort Tid beklædtes hans Mandat af Gdr. *P. N. Petersen* (Røjle), der var hans nærmeste Suppleant. Middelfartkredsen opstillede imidlertid ved Valget Landmand *Oluf Steen*, som derefter, kun 32 Aar gammel, valgtes ind i Folketinget som Slengeriks Afløser. Naar Slengeriks Vælgere sendte Bud efter Oluf Steen, havde det sine særlige Grunde. Trods sin Ungdom havde Steen allerede vundet Ry paa den politiske Arena. Man vidste, han var et godt Hoved, en lun Iagttager, en behændig Debattør, der forstod at vurdere baade Realiteter og Hulheder. Middelfartkredsens Radikale vilde have en Vælgermødernes Behersker i Slengeriks Stol og fik det. Og den radikale Rigsdagsgruppe forøgedes med en særpræget politisk Personlighed, der hurtigt skabte sig Respekt paa Christiansborg.

I det radikale Venstre betragtede man Valget som en Genrejsning for Partiet efter Nederlaget 1920, selvom der ikke var naaet en talæssig Oprejsning. »Vælgerne har ved dette Valg fastslaaet, at det radikale Venstre er en Faktor i dansk Politik og vil vedblive at være

Petersen-Røjle.

det«, udtalte *Zahle* ved Partiets Landsmøde i Vejle faa Dage efter Valget. Partiets Modstandere anlagde et lignende Synspunkt. Det konservative »Berlingske Tidende« skrev, at »foruden Socialdemokratiet er ogsaa Radikalismen helt igennem gaaet frem; det drejer sig her om mindre Tal, men skjules kan det ikke, at Partiet har overstaaet den Krise, der ramte det for fire Aar siden«.

SOCIALDEMOKRATISK STYRE

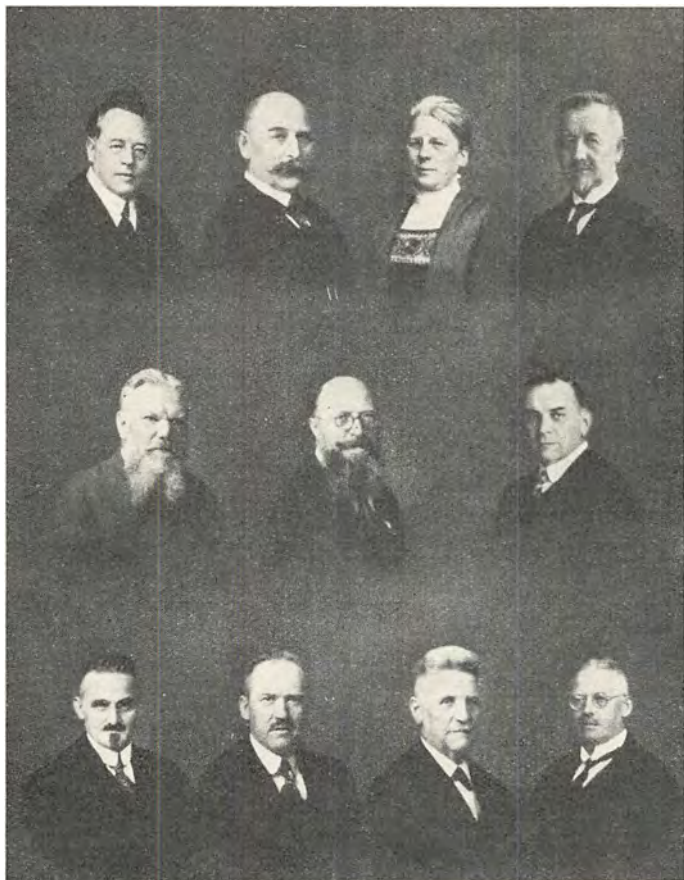
Ministeriet Neergaard afløstes den 23. April af Ministeriet *Stauning*. Dannelsen af det første socialdemokratiske Ministerium i Danmark var i sig selv en vigtig Begivenhed, fordi den brød med det tidligere socialdemokratiske Princip, at Partiet kun vilde overtage Regeringsansvar paa Basis af rent Fler-tal. Men ogsaa i sine Virkninger ud imod Befolkningen betegnede denne Regeringsdannelse en betydningsfuld Udvikling. Den bragte til Fald de mærkelige Forestillinger, der endnu i Kraft af mange Aars moderat-konservativ Agitation levede i Kredse af Befolkningen om Socialdemokratiet som et Slags mindreværdigt Parti, der maatte bedømmes anderledes end andre politiske Bevægelser.

Med Undren læste moderate og konservative Vælgere nu pludselig i deres Aviser, at det var en ganske naturlig Ting, at Socialdemokratiet fik Lejlighed til »at prøve Kræfterne og mærke Ansvar«.

I det nye Ministerium overtog Statsminister *Stauning* det til Erhvervsministerium omdannede Handelsministerium, *Borgbjerg* fik det fra Indenrigsministeriet udskilte Socialministerium, Folketingsmand *Hauge* blev Indenrigsminister, Folketingsmand *L. Rasmussen* Forsvarsminister, Pastor *N. P. Dahl* Kirkeminister, *Gustav Bangs Enke*, Fru *Nina Bang* Undervisningsminister, Folketingsmand, Gdr. *Kr. Bording* Landbrugsminister, Jernbaneembedsmanden *Friis Skotte* Trafikminister, Nationaløkonomen *C. V. Bramsnæs* Finansminister og Invalideforsikringsrettens Præsident Kontorchef *Steincke* Justitsminister. Udenrigsminister blev den danske Gesandt i Berlin *C. Moltke*, der ikke var Medlem af Partiet, men stod udenfor de egentlige Politikeres Kreds.

Ministeriet dannedes uden Aftaler med det radikale Venstre om den Politik, det vilde føre, men det radikale Venstre havde allerede i sit Valgoppraab forud klargjort sin Stilling til en socialdemokratisk Regering. Programmet maatte

blive bestemmende for Partiets Holdning. Ved det radikale Landsmøde umiddelbart før Regeringsdannelsen havde *Rode* udtalt: »Et socialdemokratisk Ministerium gaar ind til en vanskelig Tid, meget er forsømt og meget ødelagt; men hvis Ministeriet ikke gør Opgaven vanskeligere for sig selv end nødvendigt,

Ministeriet Stauning.

saa vil vi paa vore Principper og vor Overbevisnings Grundgøre vort til at lette det Arbejdet. Skillelinien i dansk Politik gaar nu som før mellem Konservatisme og Demokrati.« I Overensstemmelse hermed præciserede Rode i det første Folketingsmøde efter Regeringsdannelsen det radikale Partis Stilling saaledes: »Ministeriet Stauning har overtaget Ledelsen efter sin egen Vurdering af Forholdene; dets Skæbne afgøres i Folketinget, og det beror derfor paa Ministeriets Politik, hvor langt dets Liv skal blive. Vil Ministeriet føre en forstandig udformet demokratisk Samfundspolitik, mener jeg der kan samles et Flertal om Gennemførelse af en Række Re-

former. Der er ingen Formæling mellem Socialdemokratiet og os, men vi er rede til at hjælpe Regeringen med en Løsning af demokratiske Opgaver.«

Ministeriet Stauning stod saaledes frit i Forholdet til det radikale Venstre, der paa sin Side var lige saa ubundet. Teoretisk var det en fortræffelig Ordning, men i den praktiske Politik medførte det Vanskeligheder og Usikkerhed i Lovgivningsarbejdet. Naar det radikale Venstre med Rodes stærke Tilskyndelse alligevel ønskede denne Aktionsfrihed etableret, laa der heri fra Rodes Side stadig den Formodning, at Udviklingen vilde nødvendiggøre det bredere Samarbejde, han tidligere havde taget til Orde for, og at Elementer i Venstre ikke var uvillige overfor Bestræbelser af den Art. Den Omstændighed, at det radi-

kale Venstres og Socialdemokratiets Flertal i Folketinget kun var svagt, og at man havde et Landstingsflertal imod sig, indeholdt en Opfordring til at udbygge Mulighederne for at drage Venstre ind i et Samarbejde, hvis man da tilsignede en positiv Politik.

Først og fremmest var det Rodes Opfattelse, at *Valutaspørgsmaalet* skulde løses ved udvidet Samarbejde, saaledes at Regering og Rigsdag fik et fast Greb om hele denne Sags Forløb. Nyttigt havde det været for Landets Erhvervsliv, om det var sket, men Bestræbelserne herfor lykkedes ikke. Et Forslag fra Regeringen om en Formueafgift en Gang for alle paa 444 Mill. Kr., der ogsaa skulde udredes af Formue i fast Ejendom og anden Virksomhed og anvendes til Afdrag paa Statsgælden, var kun egnet til at bringe Forstyrrelse i Erhvervslivet og kunde ikke faa radikal Tilslutning. Det endte i et Udvalg, hvorfra ingen ønskede det frem igen. Derimod akcepterede Regeringen en Række Ændringer fra radikal Side til Loven om Valutacentralen, hvorefter Luksusimporten skulde kunne reguleres med et Rigsdagsudvalgs Tilslutning, men Landstinget sablede dette Forslag ned under Anførelse af Madsen Mygdal, der siden 1920 havde Sæde i dette Ting.

Vejen gennem Importregulering under Rigsdagens Kontrol var saaledes spærret, og man kom derefter i et af Regeringen nedsat Valutaraad ind paa Overvejelser af en hel anden Art, der snart skulde faa uforudsete og uoverskuelige Konsekvenser. Ved Lov af 20. September 1924 paalagdes der Nationalbanken Forpligtelse til i et længere Tidsrum at holde Kronen i en vis Minimumsværdi, imod at Staten gennem særlige Skatter tilbagebetalte Banken sit 40 Mill.'s Landmandsbanklaan, hvorved Seddelmængden kunde formindskes. Kronens Guldsværdi skulde i Aarene 1925 og 1926 være mindst 65 Øre, og Nationalbanken skulde i Løbet af de to Aar om muligt føre den op til 70 Øre. Denne Ordning tiltraadtes af saavel Venstre som Socialdemokratiet og det radikale Venstre, men dens Forudsætninger blev ikke opfyldt. I Virkeligheden gled Afgørelsen i Valutaspørgsmaalet ved dette Skridt helt ud af Rigsdagens Hænder og over

Satire over det socialdemokratiske Ministeriums Skuffelser. (Af Alfred Schmidt i «Klods-Hans».)

i Nationalbankens. Lovgivning afløstes af Bankteknik. Skønt Rigsdagen kun havde tilsigtet en Stabilisering og derefter en langsom opadgaaende Bevægelse for Kronen, men intet udtalt om Endemaalet, befæstede Nationalbanken hurtigt det Indtryk i Offentligheden, at Parikronen var Maalet. Med den Bundgaranti, Ordningen havde fastsat, løftedes Kronen opad i langt stærkere Fart end forudsat af Rigsdagen, og hertil bidrog ikke blot Aarets gode Høst og en langvarig Arbejdskamp, der formindskede Raastofimporten og Forbruget, men navnlig ogsaa en tydelig Spekulationsvirksomhed af udenlandsk Kapital, der øjnede Gevinst uden Risiko. Nationalbanken gjorde intet Forsøg paa at bremse Farten, skønt en Nedsættelse af den høje Disconto, der laa helt oppe paa 7 pCt. var stærkt ønsket af Erhvervene. Bankens Inflationspolitik gennem flere Aar var pludselig blevet afløst af udpræget Deflation.

Fra Arbejdskampen i Foraaret 1925. Københavnske Arbejdere udenfor Forligsinstitutionen afventer Resultatet af Forligsafstemningen.

Allerede i Sommeren 1925 var Kronen naaet op i en Værdi af ca. 80 Øre, og Virkningerne af den hurtige Stigning begyndte at vække alvorlig Bekymring i Erhvervslivet. I Folketingets Sommersamling udtaltes fra alle Sider Kritik af den hurtige Stigning. Rode fremhævede paa det radikale Venstres Vegne, at man nu maatte søge Kronen stabiliseret ved den øjeblikkelige Kurs, men at Tiden stadig ikke var inde til at tage Bestemmelse om den endelige Værdi. Gennem Regeringen udvirkedes Tilsagn fra Nationalbanken om, at man vilde fastholde en Kurs af omkring 80, men Banken lod alligevel Kronen stige videre, og først omkring den 1. September, da Kroneværdien laa tæt ved 90, blev Discontoen nedsat. Socialdemokratiets Ordfører, *Svend Trier*, udtalte i Folketinget, at Nationalbanken ved at lade Kronen stige saa stærkt og saa hurtigt »utvivlsomt havde handlet mod de klare Forudsætninger for hele Valutapolitiken«.

De ulykkelige Følger af Kronens dybe og langvarige Fald under Ministeriet Neergaard blev nu ved Virkningerne af dens Stigning øjensynlige for alle. Ogsaa indenfor Venstre, der havde Hovedansvaret for Afvisningen af rettidige Foranstaltninger mod Faldet, begyndte der at gøre sig Betænkeligheder

gældende. Under Indtrykket af den truende Erhvervskrise rejste det radikale Venstre da Spørgsmaalet om *at søge Krisen afdæmpet* ved at undlade at føre Kronen det sidste og i sine Virkninger sværeste Stykke Vej mod den gamle Guldkonvention.

Niels Frederiksen gik allerede i Sommeren 1925 stærkt i Breschen for en Guldfæstelse paa et lavere Niveau, og Husmændenes Sendemandsmøder sluttede sig hertil. I Oktober foreslog Niels Frederiksen og Rode i Folketingets Valutaudvalg, at der tilvejebragtes en Redegørelse for de retslige og finansielle Spørgsmaal, der knyttede sig til *Guldindløsning ved Shillingværdien*, ca. 91 Øre. Rode pegede paa de modstridende Interesser, der gjorde sig gældende i hele denne Sag, og som maatte tilskynde til en Løsning, der ikke havde nogen ensidig Karakter. Han konkluderede i, at et forstandigt Forlig mellem de forskellige Interesser vilde naas ved Shillingkronen, medens Vejen til Pari vilde gaa gennem Kreditindskrænkning, forøget Arbejdsløshed og haard Landbrugskrise og saaledes være ensbetydende med »Nød og Brand i Samfundet«. Overfor *Neergaards* Henvisning til, at Lande som Sverige og Holland dog var gaaet til Guldkonvention, og at vi burde søge dette Selskab og genoprette den »ærlige Krone«, svarede Rode at disse Lande havde kunnet hæve deres Mønt op efter en ret kortvarig Devaluering, medens de mange Aar, der var forløbet i Danmark under den lave Krone, naturligvis gjorde Følgerne af en Pariføring langt værre her. *Pinstrup* og enkelte andre Venstremænd udtalte sig imod en hurtig Pariføring og vilde have den udstrakt over nogle Aar for at lette Overgangen for Landbrugets Driftsøkonomi. Niels Frederiksen svarede hertil, at Følgerne af Paripolitikken for Landbruget ikke blot ikke vilde en Driftskrise, men i endnu højere Grad en *Gældskrise*.

»Parikronen vil betyde«, udtalte Niels Frederiksen, »en kolossal Formueflytning fra Debitorer til Kreditorer. Tusinder og atter Tusinder af Landmænd vil se deres Gæld vokse op over Ejendommenes Værdi, og de vil ikke kunne staa for Stødet. Den handlekraftige og handlevillige Ungdom, der i de senere

Lyngsø foran Arbejdsgiverforeningens Hus paa Vej til Forligsmøde.

Aar er rykket frem i Landbrug, Haandværk og Handel og nu pludselig skal betale tilbage med 100 pCt.'s Kroner, hvad de laante i 60 eller 70 pCt.'s Papirkroner, de vil miste hele deres Formueindsats og Frugterne af deres unge Aars bedste Arbejde og blive gældbundne Trælle for Resten af Livet. Det er de bedste, det vil komme til at gaa ud over, nemlig dem, der ikke vil løbe fra Forpligtelserne, men kæmpe for at bevare deres Hjem. De vil med megen moralsk Ret kunne rejse Krav om særlige Foranstaltninger overfor en Prioritering, som de gik ind til under fejlagtige, men af Staten gennem fire Aar tilladte Forudsætninger«.

»Vor Styrke ligger netop i at komme, naar det er forbi (Af Operetten »Røverne«). Samme Dag som Arbejdskonflikten gik i Orden af sig selv, havde Ministeriet besluttet at gribe ind. (Satire af Alfred Schmidt i »Klods-Hans«).

Da den indhentede Redegørelse for Guld-fæstnelse af Shillingkronen fastslog, at der ingen retslige Hindringer var herfor, foreslog Niels Frederiksen og Rode i Rigsdagsudvalget at gennemføre denne Løsning, men det afvistes af alle andre Partier saavel som af Regeringen, og i de følgende Maaneder fortsatte Kronen mod Pari. I Regeringens Afvisning af det radikale Forslag laa Spiren til Ministeriets Fald.

Et vigtigt Resultat for det radikale Venstres Krav om tvungen Voldgift i Arbejdsstridigheder opnaedes under den store Arbejdskamp i Foraaret 1925. I Juni havde denne Kamp, der omfattede ca. 100.000 Arbejdere og kostede 50 Mill. Kr. i tabte Arbejdsdage, tilspidset sig paa en saa truende Maade, at det socialdemokratiske Ministerium besluttede sig til gennem en provisorisk Lov at paabyde Konflikten løst ved Voldgift, saafremt et af Forligsinstitutionen stillet Mæglingforslag ikke blev tiltraadt af Parterne. Den provisoriske Lov skulde naturligvis derefter være forelagt Rigsdagen til Bekræftelse. Da Mæglingforslaget vedtoges, blev der ikke Anvendelse for den paatænkte Lov, men den forelaa fuldt udarbejdet, og dens Ordlyd meddeltes Rigsdagen.

Under en Forespørgelsesdebat i Folketinget i den Anledning vedtoges med Socialdemokratiets og det radikale Venstres Stemmer følgende Dagsorden: »Folketinget billiger Statsministerens Udtalelse om, at Arbejdskampe kan bringe saa alvorlige Samfundsinteresser i Fare, at Arbejdsstandsningens Ophør gennem Samfundsforanstaltninger maa blive en Nødvendighed«. Det prin-

cielle radikale Krav om Samfundets Ret og Pligt til i givet Tilfælde at hindre eller standse Organisationernes Kampe blev hermed *for første Gang anerkendt af Socialdemokratiet*.

Den mest betydningsfulde økonomiske Reform i Aarene 1924—26 var Gennemførelsen af den *kommunale Grundskyld*. Regeringsforslaget herom var ikke heldigt, idet det indeholdt saa mange indsnævrende Bestemmelser, at Grundskyldsprincippets Virkninger forfuskedes. Den radikale Ordfører, *H. C. Henningsen*, var derfor ret ublid overfor Forslaget og krævede gennemgribende Ændringer. Resultatet blev gennem langvarige Forhandlinger et helt andet Forslag, hvormod det radikale Venstre, Socialdemokratiet og en Del af Venstre omsider enedes, og som stadig i Princippet er gældende Lov. Det radikale Venstre gjorde et ihærdigt Arbejde for at sikre et tilstrækkeligt Antal Venstrestemmer for Loven, da man derved fik rammet en Pæl gennem den for de mindre Ejendomme og de mest foretagsomme Ejere meget uretfærdige Ejendomsskyldlov af 1903. Ved det radikale Venstres Landsmøde bragte Godsinspektør *S. Berthelsen* Rigsdagsgruppen en varm Tak for dens Arbejde gennem mange Aar for denne Sags Virkeliggørelse.

Nogen særlig frugtbar Lovgivningsperiode bragte det socialdemokratiske Styre iøvrigt ikke. Det vigtigste Resultater foruden den kommunale Grundskyld var en ny Huslejelov for København, Ophævelse af Svedsketolden og *en ny Ægteskabslov*, der gav Hustruen lige Raadighed med Manden i økonomiske Dispositioner. Regeringens Afrustningsforslag, der svarede til det tidligere fremsatte socialdemokratiske, blev i Folketingsudvalget ændret i Overensstemmelse med det radikale Forslag af 1922, bl. a. udvidedes de mindre Bevogtningsfartøjers Antal til 24 ligesom der tilføjedes en Flyverafdeling, et Minevæsen o. s. v., saaledes at Forslaget fik et Vagtværns Karakter. Forslagets Gennemførelse mod det moderat-konservative Landstingsflertal var dog paa Forhaand udelukket. Landstingsflertallet forhindrede endvidere en Række sociale Love, som det radikale Venstre og Socialdemokratiet var enedes om, bl. a. en Forbedring af Aldersrenten for de daarligst stillede.

I flere vigtige Spørgsmaal søgte den socialdemokratiske Regering Samarbejde med Venstre eller de Konservative imod det radikale Venstre. Kirkeministeren foreslog saaledes Nedsættelse af et kirkeligt Udvalg til Forberedelse af Kirkens Adskillelse fra Staten, men medens det radikale Venstre ønskede et saadant Udvalg valgt af Folketinget som den eneste fuldgyldige

Repræsentation for det danske Folk, enedes Socialdemokratiet med de Konervative om Udvalgets Sammensætning som en Repræsentation ogsaa for Menighedsraad og alle de kirkelige Organisationer. Da Venstre og det radikale Venstre gik sammen imod dette Forslag, faldt det i Landstinget. To Aar senere blev det gennemført under Ministeriet Madsen-Mygdal med Støtte fra enkelte Venstremænd.

En Del rent socialdemokratiske Forslag, bl. a. om Indførelse af Bedrifts-

Hvem kan finde Valgmanden? (Alterlysvalget i Aalborg).

raad, maatte det radikale Venstre modsætte sig. Under Behandlingen af Lovforslaget om Bedriftsraad stillede *Dahlgaard* imidlertid Forslag om, at hele Spørgsmaalet om Anvendelsen af nye Systemer i Forholdet mellem Arbejdere og Arbejdsgivere blev gjort til Genstand for en Kommissionsundersøgelse, og dette Forslag førte til Nedsættelse af *den store Arbejdskommission af 1925*.

Der var hermed skabt Ad-

gang til en grundig Drøftelse af saavel Bedriftsraadsspørgsmaalet som de radikale Tanker om Voldgift og om Arbejdernes Andel i Virksomhedernes Udbytte. De radikale Medlemmer i Kommissionen, *Dahlgaard* og *Munch*, udarbejdede et Voldgiftsforslag, der fulgte samme Linier som det af Partiet tidligere fremsatte, og man havde den Tilfredsstillelse, at saavel Professor *Harald Westergaard* som flere andre politisk neutrale Kommissionsmedlemmer sluttede sig dertil.

Følgerne af Kronestigningen rejste snart Problemer, der overskyggede alt andet. Parikronen gjorde Aaret 1926 til et udpræget Kriseaar med voldsomt faldende Priser paa Landbrugsvarer og med standsede eller indskrænkede Virksomheder i Industrien. Arbejdsløsheden naaede tæt op imod de 100.000. Landbrugsudbyttet blev det sletteste i Mands Minde. Det store Landbrug holdt Landsmøde i Odense og krævede øjeblikkelige Nedsættelser af Lønnin- ger og Skatter. Husmændene stillede Krav om Lettelse i Gældtrykket. Indu-

strilederne krævede Told, og Fagforeningerne begyndte at vedtage Resolutioner i Tilslutning hertil. Det radikale Venstres Landsmøde vedtog en Udtalelse, der opfordrede Rigsdagsgruppen til under de ændrede økonomiske Forhold at virke for rimelige Besparelser i Budgetterne, Nedsættelse af Statsvirksomhedernes Takster, Lettelser i Kommunebyrderne og Gennemførelse af virksomhedsfulde Foranstaltninger mod Krisen. Samtidig opfordredes Gruppen til at modsætte sig ethvert Forsøg paa Told. Fra socialdemokratisk Side vistes imidlertid voksende Toldtilbøjeligheder. Saa-

vel den socialdemokratiske Presse som socialdemokratiske Folketingsmænd og Ministre betegnede Tolden som et anvendeligt Krisemiddel. Radikale Organisationer svarede med Resolutioner, der opfordrede den radikale Rigsdagsgruppe til eventuelt at unddrage Ministeriet Støtte. Sommerens Diskussioner uddybede i det hele det Modsætningsforhold, der var opstaaet mellem Regeringen og det radikale

Venstre ved Ministeriets Paripolitik. *Rode* understregede i en Række Taler, at den nødvendige Konsekvens af Pariføringen maatte blive »en økonomisk Sammentrækningsproces«, som ogsaa maatte paavirke Ministeriets Politik. Det socialdemokratiske Hovedorgan tilraadede i den Anledning sine Partifæller at »sove med Bukserne paa«.

I Oktober 1926 forelagde Ministeriet en omfattende Kriseplan, hvis Hovedpunkter var direkte Hjælp til Industrien i Form af Laan, Tilskud og Eksportkreditter, endvidere Iværksættelse af Grundforbedringsarbejder og offentlige Arbejder samt Moratorium for Statshusmænds Afdrag og Lempelser for Driftslaaneforeningerne. Ialt skulde Staten anvende 102 Mill. Kr. mod Krisen, hvoraf de 25 Mill. skulde skaffes gennem en Formueskat. *Dahlgaard* var det radikale Venstres Ordfører under Debatten om disse Forsøg, og han løste sit vanskelige Hverv paa fortrinlig Maade, idet han med stor saglig Styrke motiverede sit Partis Stilling. Lempelserne overfor Landbruget kunde det radikale Venstre tiltræde fuldt ud, ligeledes Grundforbedringsarbejderne og Eksport-

Leopardepidemien griber om sig. — Satirisk Tegning af Jensenius i Anledning af Lyngsies Udmeldelse af De Samvirkende. (En Leopard havde netop da vakt stor Panik ved at bryde ud af Zoologisk Have.)

kreditterne samt i det væsentlige de offentlige Arbejder og Udlaanene til vanskeligt stillede Erhvervsvirksomheder, idet man dog i det hele holdt lidt mere Maade med Millionerne end Regeringsforslaget. Vedrørende Tilskudsforslaget, hvor Regeringen foreslog 15 Mill. Kr. ydet til kriseramte Brancher paa Betingelse af øget eller opretholdt Beskæftigelse, foreslog det radikale Venstre foreløbig 3 Mill. anvendt hertil, da der her var Tale om et Forsøg, men man var villig til at gaa videre, hvis Forsøget gav gunstige Resultater. Formueafgiften foreslog man ændret, saaledes at den blev en Afgift af de store Formuers Parigevinst, og Hovedparten skulde anvendes til Lettelse for Kommunerne. Endelig lod Dahlgaard forstaa, at Parikronen krævede sideløbende Foranstaltninger paa andre Omraader, bl. a. Takstnedsættelser og Sikring af en mere liberal Kreditpolitik til Gavn for Erhvervslivet.

Gdr. Jens Jensen, Gjesten.

Da Regeringen tiltraadte Ændringerne til Formueafgiften, var der om selve Kriseplanen ikke afgørende Divergenser tilbage, i Virkeligheden kun en Strid om nogle »Blændværksmillioner«, som *Rode* kaldte dem. Dr. *Munch*, der ansaa

et Brud mellem Ministeriet og det radikale Venstre paa det daværende Tidspunkt for en alvorlig Fare for Demokratiets Interesser, udtalte i en Tale paa Langeland den 23. Oktober: »Paa det af den radikale Ordfører angivne Grundlag skulde et Resultat kunne naas. Sker det ikke, da vil dette kun kunne forklares derved, at Ministeriet og dets Parti føler sig saa trykket af den økonomiske Krises Vanskeligheder, at det af Hensyn hertil tilrettelægger et Brud«.

Allerede før den afsluttende Krisedebat i Folketinget kunde man imidlertid i »Socialdemokraten« læse, at en Folketingsopløsning var nær forestaaende. *Rode* rettede da under Debatten en Opfordring til Stauning om at undersøge Muligheden for en Samlingsregering under Krisen, hvis det siddende Ministerium ikke vilde fortsætte. Tanken afvistes imidlertid, og Ministeriet udskrev Valg til den 2. December. Fra socialdemokratisk Side vendte man Skytset mod det radikale Venstre og først og fremmest mod *Rode*, som man hævdede havde bragt Ministeriet til Fald med velberaad Hu. Sandheden var, at det

radikale Venstre i saglig Erkendelse af Parikronens vidtrækkende økonomiske Virkninger havde klargjort sig Konsekvenser i Lovgivningen, som enhver Regering maatte tage uanset Partifarve, men som det voldte Socialdemokratiet særlige Vanskeligheder at gøre sig fortrolig med. Medvirkende til Ministeriets Beslutning om at søge Døden paa Valpladsen var utvivlsomt ogsaa en tiltagende Uro indenfor Arbejdernes Lejr, hvor *Lyngsies* Arbejdsmandsforbund havde udmeldt sig af de Samvirkende, og hvor en ny stor Lønkamp truede. Ogsaa Landmandsbankgarantien gav Ministeriet Bryderier, idet Banken havde fremsat Krav om snarlig Tilvejebringelse af likvid Kapital gennem Statens Indfrielse af Kauttionen. Det almindelige Indtryk var, at den økonomiske Krise var vokset Ministeriet over Hovedet, og at man ønskede gennem et Valg at frigøre sig for videre Ansvar.

Overbannemester Jens Busk.

Valget følte imidlertid i vide demokratiske Kredse som en Urimelighed, da det under de givne Forhold kun kunde skade de demokratiske Partier, men vilde give Venstre og de Konservative en letkøbt Chance. Resultatet blev da ogsaa, at det demokratiske Flertal fra 1924 blev sat overstyr. Socialdemokratiet fik ganske vist Fremgang i det samlede Stemmetal og naaede 497.000 Stemmer, men det gik tilbage i en lang Række Landkredse og i København, og dets Mandattal faldt til 53, et Tab paa 2. Det radikale Venstre maatte føre sin Valgkamp med Front mod alle de gamle Partier og havde tillige imod sig en livlig Agitation fra Retsforbundet. Alligevel samlede Partiet 151.000 Stemmer, hvilket procentvis var en ret ringe Tilbagegang. Naar ikke desto mindre 4 radikale Mandater gik tabt, skyldtes det den Omstændighed, at Valgheldet gav Venstre en større Fordel end Valgloven kunde udligne. Det radikale Venstre skulde have haft 18 Mandater, men fik kun 16. Venstre fik 378.000 Stemmer og 47 Mandater, en Gevinst paa 2, de Konservative 280.000 og 30, ligeledes en Gevinst paa 2. Retsforbundet naaede ved dette Valg at blive repræsenteret i Rigsdagen, idet det fik 17.000 Stemmer og 2 Mandater.

Det første socialdemokratiske Ministerium havde dermed endt sin Saga.

Dets Resultater havde ikke svaret til de opstillede Forventninger, og det kunde forudses, at man i de demokratiske Partier vilde overveje nye og bedre egnede Former for Samarbejde, naar et demokratisk Flertal paany maatte blive skabt.

Ved Valget faldt af de radikale Folketingsmænd Nis Nissen i Sønderjylland, Rs. Rasmussen i Skanderborg, Henningsen i Kerteminde og fhv. Landbrugsminister Kr. Pedersen i Odsherred. I København indvalgtes Overbanemester *Jens Busk* i Stedet for Gamborg og i Ribe Amt Gdr. *Jens Jensen*, Gjesten, i Stedet for Vald. Nielsen.

Landstingsvalg havde i Efteraaret 1924 fundet Sted i Halvdelen af Landets Kredse, men det gav ingen Ændringer i den radikale Landstingsgruppe, hverken talmæssige eller personlige. Derimod bragte det den meget omtalte Episode i Aalborg, hvor en Venstrevalgmand gik i Byen og købte Alterlys, mens Afstemningen fandt Sted, hvorefter *Fog-Petersen* dukkede op af Stiftamtmandens Urne som en smilende Lodtrækningsvinder.

NEDSKÆRING OG BESØG PAA TOLDBODVEJ

Efter det socialdemokratiske Ministeriums Demission rettede Kongen Henstilling til Partiførerne om Dannelse af et Ministerium af alle Partier, der kunde sikre et Samarbejde mod Krisen. Det var den Fremgangsmaade, *Rode* havde peget paa før og under Valget som en midlertidig Vej til at forberede en samlet Anspændelse fra hele Rigsdagen. Under Forhandlingerne mellem Partierne afslug Stauning imidlertid paany Samlingstanken. Det radikale Venstre erklærede, at en trestrengt Samling, som Socialdemokratiet stod udenfor, ønskede Partiet ikke at deltage i, og Resultatet blev derefter, at Venstre dannede Regering. Det nye Ministeriums Chef blev *Madsen-Mygdal*, som Venstre paa et Landsmøde før Valget højtidelig havde kaaret som *Høvding* i Partiet, og som ved Valget havde overtaget H. P. Hanssens Mandat i Sønderjylland. *Madsen-Mygdal* blev Landbrugsminister, Dr. *Moltesen* Udenrigsminister, *Neergaard* Finansminister, Dr. *Krag* Indenrigsminister, *Rytter* Justitsminister, *Brorsen* Forsvarsminister, *Slebsager* Handelsminister, *Steensballe* Trafikminister, Seminarieforsstander *Byskov* Undervisningsminister og Stiftsprovst *Bruun Rasmussen* Kirkeminister. Endelig omdannedes Socialministeriet til et Sundhedsministerium, der overtoges af Dr. *Rubow*.

Madsen-Mygdals Program var en Tilpasning saavel af de offentlige Budgetter som indenfor Erhvervslivet efter Pengenes ændrede Værdi. Medens Socialdemokratiet straks erklærede Ministeriet Krig paa Kniven, var det radikale Venstre indstillet paa at tage Del i Tilpasningsarbejdet og søge det mest muligt præget udfra et demokratisk og socialt forstaaende Synspunkt. Det havde været Partiets Ønske, at allerede det socialdemokratiske Ministerium skulde have taget denne Opgave op eller i alt Fald have bevaret Ledelsen under dens Udførelse i Samarbejde med andre Partier i Stedet for at overgive Magten til Venstre og de Konservative og dermed aabne Muligheden for en Nedskæring, der ramte haardt nedefter. Overfor en Paripolitik, der med eet Slag gjorde al Gæld i Erhvervslivet 50 pCt. tungere at bære og trak de for Landets Økonomi afgørende Eksportpriser ned i samme Forhold, var Kravet om Besparelser i Statshusholdningen ikke ubegrundet. Omvendt foregøglede Madsen-Mygdal Befolkningen langt større erhvervsmæssige Virkninger af de offentlige Budgetters Tilpasning end de i det praktiske Liv kunde faa. Det radikale Venstres Politik under »Nedskæringsministeriet« gik derfor ud paa dels at tilstræbe at faa Haand i Hanke med den økonomiske Tilpasning og dels at pege paa vidererækkende Midler til at stimulere Erhvervslivet og mildne Krisens Forløb.

Ministeriet Madsen-Mygdal.

Til at begynde med var der i Venstre nogen Tilbøjelighed til i alt Fald paa visse Omraader at stile mod en Tilpasning af socialt forsvarlig Karakter, hvorom der kunde opnaas Samarbejde ogsaa med det radikale Venstre. Det gjaldt saaledes Ændringerne i Ulykkesforsikringsloven, hvor Besparelserne opnaa-

Til at begynde med var der i Venstre nogen Tilbøjelighed til i alt Fald paa visse Omraader at stile mod en Tilpasning af socialt forsvarlig Karakter, hvorom der kunde opnaas Samarbejde ogsaa med det radikale Venstre. Det gjaldt saaledes Ændringerne i Ulykkesforsikringsloven, hvor Besparelserne opnaa-

edes uden at Nedsættelsen af Erstatningerne gik ud over de vanskeligst stillede Enker. Denne Revision fik derfor det radikale Venstres Stemmer. Ogsaa en lang Række Besparelser paa Finansloven gik det radikale Venstre i Forhandling om og stemte for, og det lykkedes derved Partiet at opnaa, at Nedsættelsen af Bevillingerne til Formaal, som man ansaa for særlig paakrævede, f. Eks. til Haandværkeruddannelse og Husmandsrejser, blev behandlet mere skaansomt end af Ministeriet foreslaaet.

Den nye Statsminister Madsen-Mygdal paa Rigsdagens Trappe.

Paa de vigtigste sociale Omraader lagde Ministeriet sig midlertid snart saa langt tilhøjre, at det radikale Venstre maatte tage skarp Afstand. Det var saaledes Tilfældet med Forslagene om Nedsættelse af Aldersrenten, Invaliderenten og Sygekassetilskudene. *Jens Holdgaard* forsøgte under Udvalgsforhandlingerne at redde mest muligt for de gamle. Indenrigsminister Krag gjorde visse Indrømmelser, men langt fra tilstrækkelige, og det radikale Venstre stemte derfor imod Nedskæringerne. Ogsaa overfor Invalidereenten og Sygekassetilskudet stillede det radikale Venstre forgæves mildnende Ændringer, hvorefter Partiet stemte imod Regeringsforslagene. Fremdeles advaredes fra radikal Side stærkt imod den Ændring, Dr. Krag gennemførte i Arbejdsløshedsloven, og hvorved man ophævede Begrebet ekstraordinær Arbejdsløshedsunderstøttelse for at aflaste Arbejdsløshedsfonden. *Dahlgaard* hævdede, at det blot vilde betyde, at store Byrder under en kommende svær Arbejdsløshedsperiode væltedes over paa Kommunerne, og han fik kun i alt for høj Grad Ret heri. Endelig stemte det radikale Venstre imod Regeringens Forslag til Nedskæring af Tjenestemandslønningerne, der ramte de lavestlønnede Grupper forholdsvis langt stærkere end de højestlønnede. En Departementschef slap saaledes med 2 pCt.'s Nedgang, medens en Portør maatte af med 8 pCt. Et Forslag fra *A. M. Hansen* med mere lempelige Virkninger forkastedes.

Saaledes som Størstedelen af de sociale Nedskæringer foretoges af Venstre og de Konservative fik de i det hele et stærkt reaktionært Præg, og denne Tendens blev yderligere øget, da *Neergaard* anvendte en Del af de indvundne Besparelser til at nedsætte Skatten for Selskaber og Formueejere. Reglerne

for Nedsættelsen var meget udviklede og satte Skattemyndighederne graa Haar i Hovedet. Hensigten var, at Lettelsen skulde tilfalde Formuer med ringe Udbytte. I Praksis blev Resultatet imidlertid i store Træk, at Lettelsen i Byerne gik til Formuer over 50.000 Kr. og paa Landet til Gaarde over 100 Tdr. Land med ringe Gæld. Det vakte en Storm af Uvilje Landet over, at de sociale Bespareser skulde anvendes paa denne Maade, og Neergaards Lov blev en Pind til Ministeriets Ligkiste. Det radikale Venstre gik selvfølgelig imod Forslaget. Partiet foreslog derimod, at der skulde svares en Tillægsafgift paa Formuer over 50.000 Kr., der havde tjent paa Kronestigningen, altsaa navnlig de rene Pengeformuer, men enhver Forhandling herom, afvistes.

Ialt tiltraadte eller foreslog det radikale Venstre Bespareser til et Beløb af ca. 40 Mill. Kr. foruden midlertidige Nedsættelser i Militærudgifterne til 10 Mill. Kr. Til denne Tilpasning, der i Modsætning til Regeringens Nedskaaringer kunde være gennemført uden at ramme de daarligststillede i Landet, føjede Partiet en Række Foranstaltninger om *direkte Kriseforanstaltninger*.

Niels Frederiksens Bedømmelse af Parikrisen som en *Gældkrise* i Landbruget havde hurtigt vist sig rigtig. Dansk Landbrug var under de høje Priser og den lave Krone blevet dybt forgældet. Prioritetsgælden var steget til ca. 3.000 Mill. Kr. mod 1.600 Mill. før Krigen, og desuden var den løse Gæld til høje Renter steget i endnu langt stærkere Maalestok. Landbrugets Rentebyrde var naaet op paa 2—300 Mill. Kr. aarlig eller 4—5 Gange saa meget som Ejendomsskatterne. Ved Kronestigningen, da Ejendomspriser og Produktpriser faldt, slog Virkningerne for Alvor igennem. Det radikale Venstre indbragte da i Rigsdagen et af *Zahle*, Kreditforeningsdirektør *Orla Buhl*, *Niels Frederiksen* og *Jens Holdgaard* udarbejdet Lovforslag om Gældsnedskrivning med det Formaal at hjælpe de unge dygtige Landmænd, der havde sat igang under den lave Krone og nu truedes med Ruin under Parikronen. Forslagets Hovedprincip var, at Prioritetsgæld, undtagen Kredit- og Hypotekforeningsgæld, fra Aarene 1919—25, for hvilken Pantet ikke mere gav Sikkerhed, skulde kunne gøres til Genstand for Tvangsakkord som personlig Gæld, men dog saaledes, at Panthaveren kunde undgaa dette ved at indrømme Skyldneren Uopsigelighed i en Aarrække og nedskrive Fordringen i Forhold til Kronens Guldverdi, da Gælden blev stiftet. Staten skulde stille 50 Mill. Kr. til Raadighed til Akkordlaan. Endvidere indeholdt Forslaget Regler for Gennemførelse af et Afdragsmatorium for Skyldnere, der selv kunde klare Renterne.

Brændt af.— Pürschel i forgæves Venten paa den Tilbedte (Madsen-Mygdal.)
(Satire i »Klods-Hans«.)

Forslaget drøftedes med megen Interesse i Befolkningen, men Venstre og Konservative stemte det ned i Folketinget.

Endvidere fremsattes en Række radikale Forslag til direkte Støtte for Beskæftigelsen, idet Arbejdsløsheden under Parikrisen var oppe paa 30 pCt. Bl. a. foresloges det at lette Byggeriet ved Fritagelse af Nybygninger for Ejendomsskyld til Stat og Kommune og ved Ophævelse af Tolden paa Tømmer og Viinduesglas.

Det sidste afvistes, men det første gav Stødet til et Regeringsforslag af mindre vidtgaaende Art, men dog med Adgang til visse Skattelempelser. For at skaffe Beskæftigelse til ufaglærte Arbejdere foreslog det radikale Venstre 50 Mill. Kr. stillet til Raadighed for Amter, Købstæder og Sognekommuner til omfattende Grundforbedringer af Vejene, idet Forrentning og Afdrag skulde ske af Motorafgiften. Forslaget fandt ingen Støtte. Med *Jens Busk* som Ordfører fremsattes Forslag om Driftslaan til Haandværkere, hvilket senere gennemførtes omend i forringet Skikkelse.

Til hurtig Fremme af Udstykningen fremsatte *Niels Frederiksen* et interessant Forslag om at drage de kommunale Myndigheder og lokale Kræfter ind i Arbejdet. Kommunale Udvalg skulde sættes i Stand til med Sogneraadens Tilslutning at benytte gunstige lokale Lejligheder til Køb af Jord til Udstykning paa nærmere angivne Vilkaar, hvorved en spredt Udstykning kunde befordres ved Siden af den almindelige. Der opnaaedes imidlertid ingen positiv Forhandling om Spørgsmaalet.

Foruden Arbejdet med Kriseforslagene gjorde den radikale Rigsdagsgruppe i disse Aar tillige en betydelig Indsats ved at føre radikale Programkrav frem i Lovforslagsform. *Munch* fremsatte saaledes Lovforslag om Fremme

I Frankrig har mange Virksomheder praktiseret det radikale System med Arbejderandel i Udbyttet. saaledes Godins store Jernvarefabrik i Guise. — I Fabrikens »Palais Sociale«, der ses her, bor 1200 Arbejdere og Funktionærer.

af Arbejdernes Delagtighed i Ejendomsretten til Aktieselskaber og visse andre Virksomheder, bl. a. ved at indføre Lempelser i Selskabsskatten, hvor man gik over til Arbejderaktier eller Arbejderandel i Udbyttet. *Dahlgaard* fremsatte det i Arbejdskommissionen udarbejdede Lovforslag om *tvungen Voldgift* samt Lovforslag om *Tilsyn med Truster og Monopoler*. Og Pastor *Povlsen* indbragte et Forslag om almindelig Valgret til *Menighedsraadene* og om Adgang til *Brug af Sognekirkerne* for alle kristne Trossamfund. Det blev altsammen afvist.

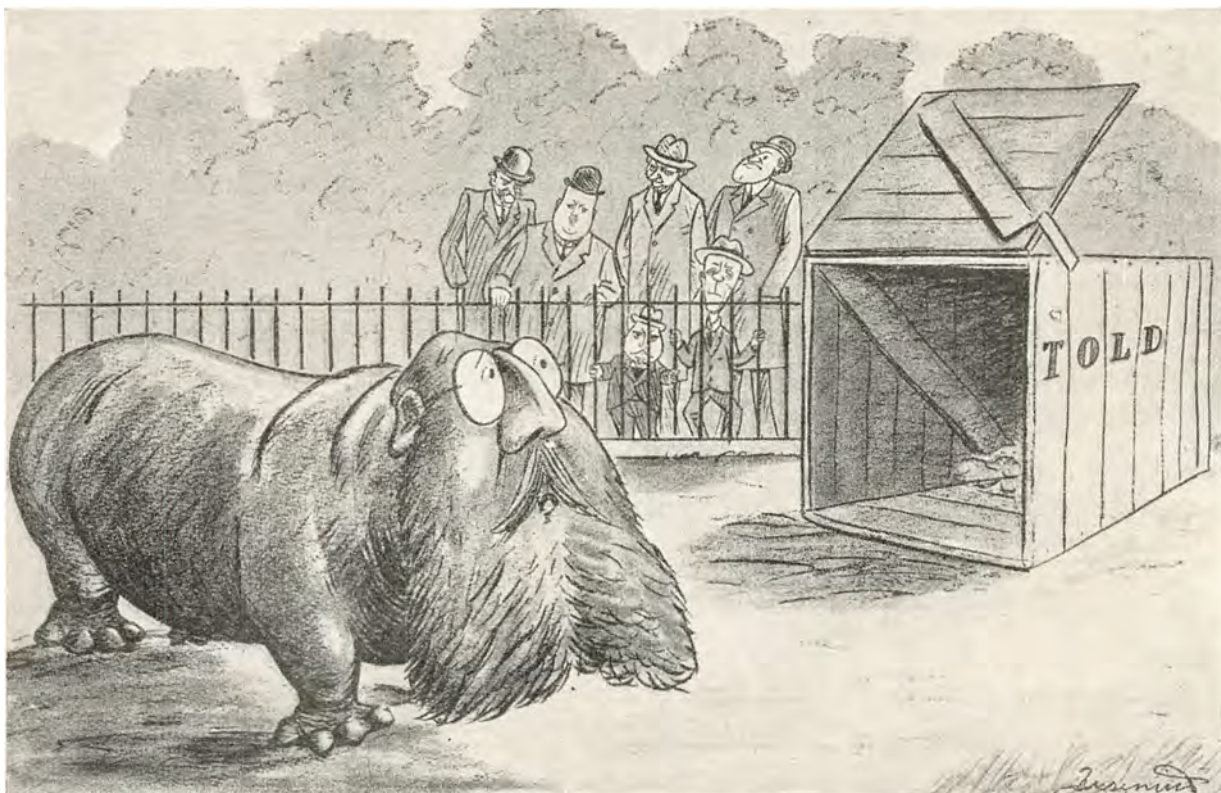

Godin.

En dramatisk politisk Situation opstod i 1927, da de Konservative mødte med omfattende Toldforslag. Det var i sig selv ikke noget nyt, men stor Opmærksomhed vakte det, at Socialdemokratiet under Behandlingen af det konservative Forslag stillede et Ændringsforslag, der rummede en vidtgaaende Toldbeskyttelse for Industrien og var velegnet til at forberede et Toldforlig med de Konservative. Det socialdemokratiske Forslag indeholdt Bemyndigelse til at paalægge en Told af indtil 24 pCt. af de indførte Varers Værdi udover den gældende Told, men med den tilsyneladende formildende Tilføjelse, at de ekstra Toldafgifter skulde anvendes til Nedsættelse af Priserne paa danske Varer af samme Art. Det radikale Venstre gik haardt imod dette Forslag. *Dahlgaard* tog det under haandfast Behandling i en Tale i Folketinget, hvori han paaviste, hvor urimelige dets Virkninger vilde blive. Sandsynligvis vilde Tillægstolden standse al Import af de paagældende Varer og derved gøre det muligt for den hjemlige Industri at undlade den ved Parikronen paakrævede Prisnedsættelse. Ialtfald vilde kun de allerbilligste Varer kunne indføres og konkurrere efter Paalæg af Tillægstolden. Forholdet vilde da blive dette, at de økonomisk daarligst stillede, hver Gang de købte for Eks. et Par billige Støvler maatte betale et Par Kroner ekstra for at de, der havde Raad til at gaa med de bedre danske Kvaliteter, kunde faa disse noget billigere. »Jeg har sjældent«, udtalte *Dahlgaard*, »set en saa stærk Form for indirekte Beskatning. Den gamle konservative Toldpolitik gik ud paa at paalægge Afgifter, som ramte de fattigste haardest, — det er forbeholdt det danske Social-

demokrati at foreslaa Toldafgifter, der betaales af de fattigste og anvendes til Nedsættelse af Priserne for de bedrestillede«. Det socialdemokratiske Forslag opfattedes som en Tilkendegivelse af, at reelle Muligheder for et socialdemokratisk-konservativt Samarbejde om Told var tilstede. Dets Etablering vilde være ensbetydende med Valg og en omfattende politisk Nyorientering. Til syvende og sidst veg dog begge Partier tilbage for at tage Konsekvenserne. Baade de Konservatives og Socialdemokratiets Toldforslag forkastedes, idet ingen af de to Partier vilde stemme for hinandens Forslag, og Venstre og det radikale Venstre stemte imod. Men tilbage efter Socialdemokratiets »Besøg paa Toldbodvej« blev i den politiske Offentlighed et Indtryk af, at store Dele af Socialdemokratiet stod de Konservative meget nær i Toldspørgsmaalet, og at dette Forhold under en ny politisk Situation i høj Grad maatte tages i Betragtning i de Lejre, hvor Danmarks Inddragelse i en toldprotektionistisk Politik ansaas for den uheldigst mulige Udvikling.

I 1928 gennemførtes ved Samarbejde mellem Venstre, Socialdemokratiet og en Del af de Konservative en Nyordning af Landmandsbanken, idet Sta-

•Vil Jeppe gaa Kassen?•

Da man ventede et socialdemokratisk Toldforlig med de Konservative. — Man havde i Zoo haft stort Besvær med at faa Flodhesten •Jeppe« lokket ind i et Rejsebur. (Satire af Jensenius.)

tens Præferenceaktiekapital og Reservefonden blev afskrevet, og Staten gik ind med en ny Aktiekapital paa 50 Mill. Kr. Det var ensbetydende med, at Landmandsbanken blev gjort til en Statsbank. Det radikale Venstre, der hele Tiden havde modsat sig Statens Inddragelse i en uoverskuelig Landmandsbankgaranti, holdt sig udenfor denne Afgørelse, men foreslog at Spørgsmaalet om Dækning af Statens Tab paa Banken nu blev afgjort. Partiets Forslag herom gik ud paa, at saavel den nye Aktiekapital som Midler til at dække Tabene blev tilvejebragt ved en Tillægsafgift paa Indkomster over 15.000 Kr., Formuer over 100.000 Kr. og Arvebeløb over 200.000 Kr. i fjernere Led, saaledes at der til Afgiftsyderne udstedtes Aktier for de udskrevne Beløb, efterhaanden som de forfaldt. Forslaget fremkaldte et Løfte fra Neergaard om Tankens Overvejelse, men der kom intet ud deraf. De to Partier gennemførte Nyordningen, men forsømte at løse Dækningsspørgsmaalet.

RODES AFSKED MED RIGSDAGEN

Den radikale Rigsdagsgruppe undergik i Aarene 1927 og 1928 betydelige Ændringer i sin personlige Sammensætning, dels ved Landstingsvalg og dels ved Dødsfald og Udtræden.

Fhv. Udenrigsminister *Scavenius*, der nu var Gesandt i Stockholm, nedlagde i Januar 1927 sit Landstingsmandat og afløstes af Fru *Johanne Rambusch*. Den 18. September samme Aar døde Redaktør *Aubeck*, hvorefter Trafikassistent *Lausten* fra Sønderjylland overtog Landstingsmandatet. Den 30. September trak den 80-aarige *Edv. Brandes* sig ud af Rigsdagsarbejdet, hvorved Gdr. *Anders Hedegaard* en kort Tid fik Sæde i Landstinget.

Brandes bevarede i sin høje Alder en forbavsende Vitalitet. Ved Siden af sin Rigsdagsgerning skrev han gennem mange Aar Maanedskroniker i »Politiken«, hvori han ud fra en selvstændig kritisk Bedømmelse skildrede og vurderede de politiske Begivenheder. Undertiden var hans Synspunkter stærkt prægede af den Tidsperiode, der allerede var gledet bort i Verdenskrigens Kølvan, og ofte sigtede hans Pen mod baade Ven og Fjende. Men *Edv. Brandes'* Maanedskroniker, som fortsattes omtrent til hans Død, blev læst i alle politisk interesserede Kredse med en sjælden Interesse, og mange af den gamle Politikeres Betragtninger gled ind som livligt drøftede Emner i den politiske Debat.

Edv. Brandes.

Ved Brandes' Tilbagetræden fremsatte *Zahle* denne smukke Udtalelse om sin mangeaarige Ven og Medkæmper: »Nu har den sidste af Provisorietidens Kæmper lagt ned sit Sværd. Det blankeste, det smidigste, det staahaardeste af alle Kamptidens Sværd. Edv. Brandes' Tale skal ikke mere lyde paa Tinge, hvor den hørt med Respekt, ja med Ærbødighed. Men Pennen fører Brandes stadig, og med den vil han forhaabentlig endnu længe kunne fulgyldig bevise, at han ingenlunde har glemt, hvor det er, Peberet gror. Personlig skylder jeg Edv. Brandes Tak for et politisk Samarbejde, der indledes ved Aarhundredets Begyndelse og aldrig siden er blevet afbrudt. Af det Samarbejde har

jeg lært meget, og det Venskab, Edv. Brandes har vist mig i disse mange Aar, regner jeg for et af de største Goder, Livet har skænket mig«.

Fra Oktober 1927 udtraadte *Ove Rode* af Folketinget for at overtage Stillingen som »Politiken«s Redaktør, der blev ham tilbudt ved Cavlings Tilbagetræden. Hans Afløser i Folketinget blev fhv. Landbrugsminister *Kr. Pedersen*, der imidlertid døde faa Uger senere, hvorefter *Ferd. Nielsen* overtog Mandatet.

Landstingsvalget i 1928 bragte ingen Ændring i den radikale Gruppes Størrelse, men *Zahle* gik ved dette Valg ud af Folketinget og ind i Landstinget, idet han blev tingvalgt Medlem i Stedet for Fru Rambusch. Samtidig blev *Rs. Rasmussen* tingvalgt i Stedet for And. Hede-gaard, og i *Zahles* Sted indtraadte midlertidigt i Folketinget Konsulent *H. P. Nielsen*, Haraldsborg.

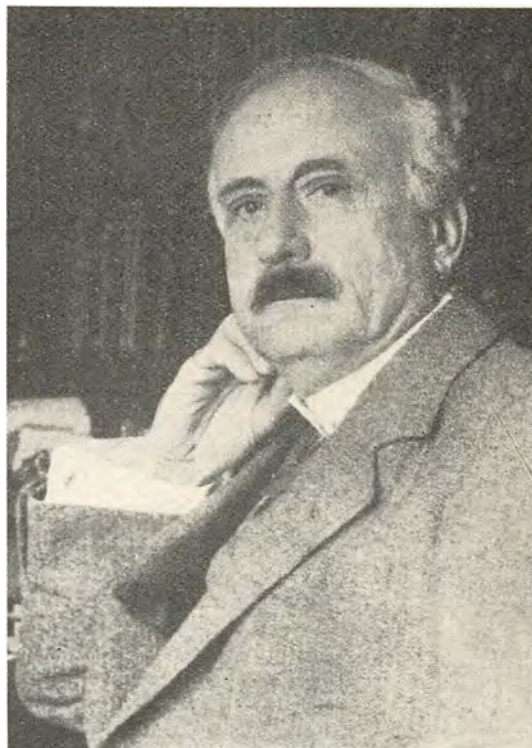
Som Formand for Rigsdagsgruppen efter *Zahle*

Cavling forlader »Politiken«.

valgtes nu Dr. *Munch*, og *Dahlgard* afløste Rode som Partiets Finanslovdør.

Rodes Udtræden af Folketinget gav Anledning til Formodninger om, at Aarsagen skulde være Uenighed indenfor Ledelsen af den radikale Rigsdagsgruppe. De følgende Aar fejede snart disse Kandestøberier tilside. Rode blev i Hørups gamle Redaktørstol, hvor han talte til Hundredtusinder, saa stærk en Støtte for radikal Politik som nogensinde. Han bevarede sit Sæde i Partiets Hovedbestyrelse og tilraadte her to Aar senere med hele sin Autoritet den Afgørelse, der førte til Regeringssamarbejdet med Socialdemokratiet og Dannelsen af Ministeriet Stauning-Munch. Hans Tilbagetræden havde den naturlige Aarsag, at en Snes Aars Rigsdagsarbejde og Ministergering, hvorunder han aldrig sparede sig, havde undergravet hans fysiske Styrke, hvad hans Død faa Aar senere desværre alt for hurtigt bekræftede. Allerede før Valget i 1924 var han alvorligt betænkt paa ikke at lade sig genopstille, men forlade det politiske Liv, og han havde forberedt sine Venner i Kalundborg-Samsøkredsen derpaa, men saa indtraadte en Bedring i hans Tilstand, og han kastede sig atter ud i Arbejdet. I en Skildring i »Politiken« af Rodes politiske Personlighed og dens rige Blomstring i Ministeraarene tegnede C. C. Clausen i 1933 dette rigtige Billede af, hvorledes Rode sled sig op i det politiske Arbejde: »Han har betalt Prisen for disse sine store Aar, for Væksten og dens fulde Udfoldelse. Han gik ind i Ministeriet som en endnu ung Mand, med mørkt Haar og klar Pande. Paa syv Aar blev han en gammel Mand, graanet, furet, stadig smuk i sin tidlige Alderdom, men dog mærket. Endnu i syv Aar stod han i Kampens forreste Række i Folketinget, hulende Grunden bort under sine Modstandere i et mægtigt, kritisk Arbejde. Taleren, som hele Tinget lyttede til, alligevel en gammel Mand at se paa. Og naar han allerede nu er død

Ove Rode ved Afskeden fra Rigsdagen 1927. Han døde seks Aar senere, kun 66 Aar gammel.

efter Aars Svagelighed, er det kun det sidste Afdrag paa Betalingen. Selv Gudernes Yndlinge faar intet gratis«.

Betydningen af Rodes politiske Gerning træder frem af de foregaaende Blade af det radikale Venstres Historie. Den beroede først og fremmest paa hans Forstaaelse af de særlige Opgaver, hver Tid stiller, og paa hans Evne og Mod til at handle derefter. Hans Tilbagetræden i 1927 følte i alle Lejre som et virkeligt Tab for dansk Parlamentarisme, og ved hans Død kappedes Partiernes ledende Mænd om at bære Blomster til hans Hæderskrans. Med Rette er han blevet betegnet som en af Danmarks faa betydelige Statsmænd. Han var tillige et stort Menneske, uselvisk og varmtfølende. I hans Parti vil hans Navn altid være et af de mest beundrede og mest elskede.

VALGET 1929

Madsen-Mygdal viste sig hurtigt at være en politisk Distanceblænder. Han havde en djærv og umiddelbar Fremtræden, der ved den første Paavirkning gjorde Indtryk paa mange, men hans politiske Indstilling var ensidig og snæver, og hans Mangel paa Forhandlingsevne var noget nær fuldkommen. Efter Gennemførelsen af Nedskæringspolitikken syntes hans Repertoire udtømt, og de sidste Aar af hans Regeringstid var praktisk talt golde.

Den eneste positive Indsats fra Regeringen overfor Landbrugets Vanskeligheder var en forøget Bevilling til Driftslaaneforeningerne. Det radikale Venstre søgte Bestemmelsen om solidarisk Ansvar fjernet, men Ministeriet fastholdt den trods de velbegrundede Advarsler. Overfor Arbejdsløsheden for-

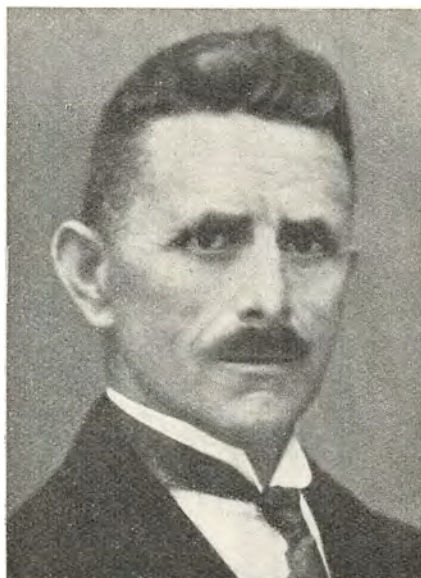
Zahle, Rode og Heilbuth paa Spadseretur (1927).

holdt Regeringen sig passiv, hvilket gik haardt ud over Kommunerne. Medens Madsen-Mygdal saaledes i sin Politik var blottet for skabende Tanker, docerede han til Gengæld med stor Kraft sine gammelliberale Synspunkter ved Møder ude i Landet. Hans ranke Skikkelse tog sig godt ud paa en Talerstol, hans Angreb paa Organisationerne og Forkyndelse af den enkeltes Frihed vandt megen

Yndest blandt Venstres Landmænd. Samtidig udnyttedes denne hans »eneste Tale« imidlertid stærkt fra de organiserede Arbejderes Side, og Titusinder af nye socialdemokratiske Stemmer skød op til Værn for truede Rettigheder. Indtrykket af Ministeriets smaafolksfjendtlige Politik forstærkedes i 1928 ved Gennemførelsen af en Række valgretsindskrænkende Ændringer i den kommunale Valglov og ved Gennemførelse i 1929 af Loven om Arbejds-

H. P. Nielsen, Haraldsborg.

Trafikassistent Lausten.

og Erhvervsfrihed, den saakaldte »Tugthuslov«. Det radikale Venstre stemte imod begge disse Love. Den sidste var et ganske diletantisk Stykke Lovgivning, der gik ud paa at straffe økonomisk eller personlig Forfølgelse »der tilsigter paa uberettiget Maade at begrænse den enkeltes økonomiske Frihed«. Ingen var i Stand til nærmere at definere, hvad der skulde forstås ved »paa uberettiget Maade«. Det overlod man til Domstolene. Det radikale Venstre hævdede, at Rigsdagen fornuftigvis maatte nærmere fastslaa, hvad det egentlig var, der skulde være strafbart, og først derefter kunde man overlade til Domsmagten at dømme. Saavel Arbejdernes som Arbejdsgivernes og Haandværkernes Organisationer fraraadede stærkt at vedtage en Lov, der i Virkeligheden var uden Mening. Ministeriet trumfede imidlertid Loven igennem i sidste Øjeblik og lod den stadfæste lige før Valget. Man mente, den vilde være til Støtte for Ministeriet i dets Agitation mod Organisationstvangen. Den virkede sagligt kun forvirrende, men politisk som en fejende Blæst i Fagforeningernes og Socialdemokratiets Sejl.

I Foraaret 1929 faldt Ministeriet Madsen-Mygdal paa en Konflikt med de Konservative om Militærspørgsmaalet. Som forudsagt ved Gennemførelsen af Militærforliget af 1922 forsløg Bevillingerne langtfra til den Militærordning, man havde skabt. Flaaden naaede saaledes kun op paa 40 pCt. af den i Loven foreskrevne Størrelse. Ministeriet havde iøvrigt stillet i Udsigt, at dets Nedsæringspolitik ogsaa skulde omfatte en Nedsættelse af Militærudgifterne efter

Christmas Møller.

Gdr. Jørgen Jørgensen, Bispegaarden.

Parikronen, men herom blev der ikke Tale. Derimod forsøgte Regeringen at forhandle sig tilrette med det konservative Støtteparti om forskellige Ændringer, der ved en mindre Udgiftsforøgelse skulde tilvejebringe noget bedre Overensstemmelse mellem Lov og Bevilling. Det var ikke store Ting, der var Parterne imellem, men enige blev man ikke. De Konservative stillede derefter ved Finanslovbehandlingen Forslag om nogle Millioners Forhøjelse af Militærbevillingerne til den bestaaende Ordning, og da dette Forslag nedstemtes, erklærede *Christmas Møller*, at hans Parti ikke vilde stemme for Finansloven, men at han haabede paa en Bevillingsforhøjelse i Landstinget. Det var et meget usædvanligt Skridt, de Konservative her foretog, idet alle Partier hidtil havde givet »Lovenes Lov« deres Stemme, selvom ikke alle deres Bevillingsønsker var blevet opfyldt. Folketingets Møde udsattes, for at Partierne kunde drøfte den nye Situation, men Pavsens bragte ingen Tilnærmelse mellem Regeringen og de Konservative. Muligvis har ingen af Parterne været klar over, hvilke Følger

der forestod. Da Mødet genoptoges, udtalte *Stauning*, at Socialdemokratiet ikke agtede at yde Regeringen Erstatning for Unddragelsen af den konservative Støtte til Finansloven, og *Dahlgaard* erklærede, at det radikale Venstre vilde undlade at stemme, da det ikke var interesseret i at lægge Situationen tilrette for den Forøgelse af Militærbevillingerne, som Christmas Møller havde udtalt Haabet om at naa i Landstinget. Ved Afstemningen forkastedes derpaa Finansloven med 52 socialdemokratiske Stemmer mod 45 Venstrestemmer, medens de andre Partier ikke stemte.

»Det borgerlige Samarbejde« var dermed sprængt. »Piccoloen har tabt Suppeterinen«, sagde man i politiske Kredse spøgende om den unge Christmas Møller, hvis aggressive Taktik overfor Regeringen var resulteret i en Finanslovnægtelse. Tilsigtet eller ikke førte den ejendommelige Situation til en ny konservativ Kurs i de kommende Aar med det Maal at gøre det konservative Parti til det ledende i Forholdet til Venstre.

Dagen efter Finanslovnægtelsen udskrev Regeringen Folketingsvalg til den 24. April. I Valgkampen var navnlig Militærspørgsmaalet og Regeringens reaktionære Nedskæringspolitik i Forgrunden. Det radikale Venstres Valgopraab var klart og koncist. Man regnede med, at Venstres og de Konservatives Fler-tal vilde bryde sammen, og at det radikale Venstres Stilling saaledes vilde blive afgørende for den kommende Tids Politik. Valgopraabet vendte sig først mod Ministeriet: »Regeringen kom til under Feltraabet: Nedskæring paa alle Omraader, Skattelettelse til Erhvervslivets Fremme. Dens Gerning har været: Nedskæring af Hjælpen til de daarligststillede, Forøgelse af Militærudgifterne, Overvæltning af Statsudgifterne til Kommunerne, Skattelettelse til de rigeste. Overfor Landbrugskrisen og Industrikrise stod den daadløs, medens Tusinder dreves fra deres Erhverv af den ved Kronestigningen øgede Gældsbyrde, og Titusinder rantes af Arbejdsløshed«. Opraabet betegnede dernæst Militærspørgsmaalet som et af Valgets Hovedspørgsmaal og opfordrede Vælgerne til at benytte den Lejlighed, der ved Venstres og de Konservatives Uenighed var givet dem, til at bane Vej for en varig Løsning af denne Sag gennem Ska-belse af en Vagtordning i Stedet for haabløse Forsøg paa at opstille et Krigs-apparat. Af andre Opgaver nævnedes Beskæftigelsesspørgsmaalet, en samlet Revision af Sociallovgivningen, en bedre Fordeling af Udgifterne mellem Stat og Kommuner, Forfatningens Tilpasning efter Lovgivningens nye Opgaver, Ejendomsskatternes Omlægning til Grundværdierne m. m. Opraabet sluttede

saaledes: »Det radikale Venstre har i Rigsdagen givet vore Ideer klar Lovform. Disse vore Forslag angiver det Grundlag, paa hvilket vi er rede til Samarbejde med andre, der vil medvirke til de deri nedlagte Tankers Gennemførelse«.

Venstre satte sin Lid til Navnet Madsen-Mygdal og proklamerede med større Frejdighed end Klogskab at »Valget staar mellem Madsen-Mygdal og Stauning«. Man tilføjede for Fuldstændighedens Skyld, at det var temmelig ligegyldigt, om der stemtes socialdemokratisk eller radikalt, da den radikale Underkastelse paa Forhaand kunde anses for givet. Det radikale Venstres Brud med Socialdemokratiet 1926 og Partiets Stilling til de socialdemokratiske Toldforslag i 1927 styrkede dog ikke Troværdigheden af denne Paastand, og Vælgerne tog den da heller ikke for god Vare. Tendensen til at gøre Valget til et Opgør mellem to Partier var imidlertid ikke ufarlig for det radikale Venstre, og naar Partiet dog formaaede at hævde sig i en Valgkamp af denne Karakter, skyldtes det dels den Række af selvstændige Forslag, hvorigennem Partiet havde markeret sin Politik, og dels den Autoritet, hvormed Dr. Munch førte Militærdiskussionen.

I sin Radiovalgtale for det radikale Venstre udtalte Dr. *Munch* bl. a. følgende, der placerede Partiet solidt under det vigtige Opgør: »Hvad afgør Vælgerne den 24. April? Nogle siger, at det den Dag bestemmes, om Madsen Mygdal eller Stauning, Venstre eller Socialdemokratiet, skal have Magten i Danmark i de næste fire Aar. Men de tager fejl. Ingen af de to Mænd bliver Eneherskere efter Valget. Intet af de to Partier faar Flertal i det nye Folketing. Dette vil ligesom det afgaaende blive sammensat af Mindretalspartier. Intet af disse vil kunne udrette noget som helst uden at forhandle sig et Flertal til. Valget staar derfor ikke om enkelte Personers eller et enkelt Partis Herredømme i vort politiske Liv. Det staar om den Række store Spørgsmaal, der ligger for til Afgørelse. Det radikale Venstre har i sine Lovforslag i de forløbne Aar og i Rigsdagspruppens Henvendelse til Vælgerne paa Forhaand sagt, efter hvilke Linier vi ønsker Opgaverne løst, og paa hvilket Grundlag vi er rede til Samarbejde med andre Partier, uanset hvem der giver Regeringen Navn. . . Med vor Tilslutning gaar ingen Vej til ensidig Klassepolitik, ingen Vej til Toldbeskyttelse eller Hæmning af aandelig Frihed. Men der gaar Vej til positiv Handling i den økonomiske Politik med Afvejning af alle berettigede Hensyn, og der gaar Vej til en sund Begrænsning af dansk Militærvæsen. De bedste Betingelser for

det politiske Arbejdes rolige Gang vil være tilstede, naar det radikale Venstre gaar styrket ud af Valget».

Det radikale Venstre fik ved Valget en Fremgang paa 5—6.000 Stemmer Landet over, men omtrent lige saa stor Tilbagegang i København, saaledes at Partiet kun forøgede sit Stemmetail med et lille Tusind til ca. 152.000. Dets Mandattal blev uforandret 16. Socialdemokratiet vandt en Kæmpesejr paa

Parcellist N. P. Andersen.

Ingeniør Rager.

Madsen-Mygdals antisociale Politik og fik 593.000 Stemmer mod 497.000 ved sidste Valg, hvilket gav en Mandatgevinst paa 8. Partiet talte derefter 61 Mandater i Folketinget. Paa Venstre faldt ved dette Valg adskillige misfornøjede konservative Stemmer. Partiet fik 402.000 Stemmer mod 378.000 og 44 Mandater mod 47, et Tab paa 3. Valgheldet begunstigede ikke denne Gang Partiet saa stærkt som sidst. De Konservative maatte aflevere 6 Mandater og kom ned paa 24 med en Tilbagegang i Stemmer fra 275.000 til 234.000. Retsforbundet gik frem fra 17.000 til 26.000 Stemmer og fik 3 Mandater mod hidtil 2, og det tyske Parti bevarede sit Mandat med en lille Tilbagegang i Stemmer.

I den radikale Rigsdagsgruppe indvalgte ved dette Valg adskillige Politikere, der siden har spillet en betydelig Rolle i Partiets Arbejde. I Frederiksborg Amt valgtes Gdr. *Jørgen Jørgensen*, Bispegaarden ved Lejre, i Stedet for ORS. Niels Petersen, der havde naaet Støvets Aar i en trofast og redelig politisk Gerning og nu havde trukket sig tilbage. Jørgen Jørgensen førtes ved sit faste

Greb om de aktuelle politiske Spørgsmaal straks frem i første Linie, og faa Aar var nok til at vise, at han vilde blive en af Partiets kommende Mænd. I Holbæk Amt valgtes i Stedet for Ferd. Nielsen Parcelist N. P. *Andreasen*, Forsinge, der havde et kommunalt Arbejde i Sogneraad og Amdsraad bag sig og af Niels Frederiksen havde faaet Ridderslaget indenfor Husmandsbevægelsen. I København valgtes Ingeniør *Rager* i Stedet for Jens Busk, og i Sorø Amt Dommer

•Tak for Valget, lille Mads». (Satire af Jensenius i «Blæksprutten» efter Valget 1929.)

Jesper Simonsen i Stedet for Konsulent H. P. Nielsen. I Rager fik Gruppen en meget betydelig Arbejdskraft, en nøgtern Realitetspolitiker, hurtigt orienteret i det saglige Stof, smidig i Udvalgsforhandlingerne og slagfærdig i den politiske Debat. Han blev snart en meget benyttet Ordfører i Salen og en højt skattet Kamme-

rat i Gruppen. Jesper Simonsen havde overtaget Zahles gamle Mandat i Ringstedkredsen, men hans Rigsdagsgerning blev desværre kun af kort Varighed. Han havde Betingelserne for at løfte en stor politisk Arv. I Københavns

Borgerrepræsentation gjorde han i en Aarrække et fortrinligt Arbejde. I Folketinget ydede han med sin udmærkede Indsigt paa en Række særlige Lovgivningsomraader Partiet værdifuld Tjeneste i de Aar, han var Medlem af Gruppen, og Partiet har ogsaa senere gjort Brug af hans Evner, bl. a. i vigtige Missioner indenfor Folkeforbundsarbejdet. I Ringkøbing Amt tilbageerobrede Gdr. *M. P. Rasmussen*, Gylling, et Mandat for Partiet, medens til Gengæld H. C. Hansen faldt i Aalborg Amt. Rasmussen-Gylling, som hans Rigsdagsnavn blev, skuffede ikke det overordentlig sympatiske Indtryk, han straks gjorde i Rigsdagen. Den unge jydsk Gaardejer hævdede paa

Gdr. M. P. Rasmussen, Gylling.

den smukkeste Maade den frisindede Bondestands politiske Traditioner overfor de snævre interessebestemte Synspunkter, der mere og mere blev ledende for Venstres Bonderepræsentanter. Baade i Rigsdagen, hvor han har Sæde i Finansudvalget, og i Mødeagitationen har Rasmussen-Gylling udført et dygtigt Arbejde for sit Parti. Han har politisk Sans, er praktisk indstillet og pynter en Talerstol med sin ranke Holdning og sit friske Væsen. I Rigsdagen er han Partiets Ordfører i finansielle Spørgsmaal og tager ofte Del i Debatter om Landbrugets Forhold. Han er Medlem af Gruppens Bestyrelse, af Nationalbankens Repræsentantskab og af Teatteraadet, — en kultiveret og repræsentativ Personlighed, der klæder Christiansborg. Endelig afløste Redaktør *Holger Kristiansen* i Hjørring Amt C. C. Heilesen, der ikke havde ønsket Genopstilling.

Folketingsvalget i 1929 blev skelsættende i dansk Politik. Det var ikke blot Ministeriet Madsen-Mygdal, der led et afgørende Skibbrud, men det moderat-konservative Samarbejdes Forhaabninger, der bristede for lang Tid. Tilsammen havde Socialdemokratiet og det radikale Venstre faaet over 100.000 Stemmer flere end Venstre og de Konservative. De demokratiske Partiers nærmeste Opgave blev da at søge saadanne Rammer skabt for en Samvirken, at Demokratiet's Fællesinteresser bedst muligt kunde forvaltes og en positiv Lovgivning muliggøres.

PAANY VED RORET

MINISTERIET STAUNING-MUNCH

I en Række parlamentarisk styrede Lande havde man allerede draget den Konsekvens af Forholdstalsvalgmaadens Gennembrud, at Koalitionsregeringer af to eller flere Partier og med Løsning af bestemte Fællesopgaver som Maal i stigende Grad afløste de ensartet sammensatte Partiregeringer. I Danmark modnedes nu den samme Tanke. Ved Forholdstalsvalgmaaden var et vigtigt Retfærdighedskrav sket Fyldest, idet Partierne var sikret en Repræsentation i Rigsdagen i Forhold til deres Tilslutning blandt Vælgerne, og intet Parti eller ingen Partier kunde faa den absolutte Flertalsmagt i Rigsdagen uden at have Flertal i Befolkningen. En værdifuld Garanti mod en Forfalskning af Folkestyret var dermed naaet, men uløst herhjemme var endnu Spørgsmaalet om at finde nye Veje til at omsætte Folkestyret i praktisk Politik gennem en Rigsdag, der var splittet i Mindretalspartier. Man havde i saa Henseende fortsat ad de gamle Baner med ensartede Partiregeringer og mere eller mindre frit stillede Støttepartier. Nyttige men ikke videre opmuntrende Erfaringer var indhentet under de skiftende Partiregeringer i Aarene 1920—29. Ingen af de tre Regeringer i dette Tidsrum havde kunnet sikre et roligt Rigsdagsarbejde. Under dem alle var der en stigende Ustabilitet, der bidrog til i Befolkningen at fremkalde Tvivl om Folkestyrets Handlekraft.

Efter Valget 1929 meldte sig da i begge de demokratiske Partier Ønsket om at naa frem til et mere ordnet Samarbejde, end det hidtil havde været praktiseret herhjemme. Overfor en Række aktuelle Opgaver var de to Partiers Synspunkter saa nær samfaldende, at en Fællesvilje kunde udtrages af Valget. Saa-vel i Socialdemokratiet som i det radikale Venstre blev den Opfattelse derfor fremherskende, at Ansvar for det store demokratiske Flertal, der var vundet, gjorde det umuligt at lade Fremtiden forme sig paa bedste Beskub, hvorved Mulighederne for Frugtbargørelse af den demokratiske Landvinding kunde for-

Ministeriet Stauning-Munch, siddende fra venstre Zahle, Borgbjerg, Stauning, Munch og Bramsnes, staaende Bording, Dahl, Steineke, L. Rasmussen, Hange, Friis Skotte, Dahlgaard.

spildes. Et arbejdsdygtigt Folketingsflertal og en Regering paa fast parlamentarisk Grund var nødvendige Forudsætninger for fuld Udnyttelse af Valgdagen. Enten maatte under en ensartet Partiregering et System med Aftaler om Lovgivningens Forberedelse etableres i saa vidt Omfang, som det nu engang var muligt, eller ogsaa maatte Skridtet til en Koalitionsregering tages her som i andre Lande.

Den radikale Rigsdagsgruppe efter Valget 1929.

Det blev Koalitionsregeringen, man valgte. Under Valgkampen havde *Gunnar Fog-Petersen* iøvrigt i en Artikel i »Aalborg Venstreblad« gjort sig til Talsmand herfor. Socialdemokratiet bemyndigede Dagen efter Valget *Stauning* til at søge en socialdemokratisk-radikal Regering dannet, saafremt det radikale Venstre vilde tiltræde et saadant Samarbejde, og *Staunings* Henvendelse herom behandledes af det radikale Venstres Hovedbestyrelse i et Møde den 27. April. Forudsætningen var, at Fællesregeringens Arbejdsomraade fastsattes indenfor begge Partiers Valgprogrammer, og at Spørgsmaal, hvorom der var Uenighed, ikke kunde føres frem af nogen af Parterne. Det betød ikke blot, at særlige socialistiske Programkrav var udelukket, men ogsaa at socialdemokratiske Toldplaner blev skrinlagt. Det radikale Venstre skulde udpege tre Medlemmer af

Finansudvalget 1929, de radikale Medlemmer *Jens Holdgaard* og *Th. Povlsen* de to første fra venstre.

Fællesregeringen, hvilket var mere end forholdsmæssig Repræsentation. *Niels Frederiksen* forelagde som Rigsdagsgruppens Næstformand Spørgsmaalet for Hovedbestyrelsen, da *Dr. Munch* paa dette Tidspunkt sammen med *Veistrup* var kaldt til Kongen, og i en langvarig Forhandling drøftedes i de følgende Timer Argumenterne for og imod Deltagelse i Regeringsdannelsen. Afgørende for Partimø-

dets Beslutning blev den Betragtning, at Deltagelse i Regeringen vilde sikre Partiet en vidtrækkende Indflydelse saavel med Hensyn til den Lovgivning, der skulde fremmes, som til Forhindring af en uønsket Politik. Da Dr. *Munch* kom tilstede, hyldedes han hjerteligt af Forsamlingen. Han fremhævede Nødvendigheden af, at et fast demokratisk Samarbejde blev etableret, hvad enten man vilde foretrække det direkte Medansvar i Regeringen, hvad han ansaa for den klareste Løsning, eller man vilde sikre Stabiliteten gennem et Forhandlingsudvalg. *Rode* gik stærkt i Breschen for Fællesregeringen, og Bifaldet til hans Tale viste, hvorledes Stemningen i Hovedbestyrelsen var. Paa Forslag af *Carl Hansen*, Skive, vedtoges det enstemmigt at bemyndige Rigsdagsgruppen til at forhandle sig tilrette med Socialdemokratiet og udpege de tre radikale Ministre.

Den 30. April udnævntes Ministeriet *Stauning-Munch* med *Stauning* som Statsminister og Minister for Søfart og Fiskeri, Dr. *Munch* Udenrigsminister, *Zahle* Justitsminister, *Dalgaard* Indenrigsminister, *Bramsnæs* Finansminister, *Steincke* Socialminister, *Bording* Landbrugsminister, *Borgbjerg* Undervisningsminister, *L. Rasmussen* Forsvarsminister, *Hauge* Handelsminister, *Friis Skotte* Trafikminister og *P. Dahl* Kirkeminister.

Samtidig offentliggjordes det Arbejdsprogram for Fællesregeringen som begge Partiers Rigsdagsgrupper enstemmigt havde tiltraadt. Det var i enhver Henseende foreneligt med det radikale Venstres Valgprogram og Partiets egne Lovforslag. Arbejdsprogrammet lød saaledes:

Folketingsvalget den 24. April viste et Flertal for Løsningen af en Række bestemte Opgaver gennem en demokratisk Politik. I den Overbevisning, at det afgørende nu er at skabe et parlamentarisk Grundlag for disse Opgavers Løsning i den af Vælgerne angivne Aand, har Socialdemokratiet og det radikale Venstre truffet Aftale om et Samarbejde med dette Formaal for Øje. Som Program for den nærmeste Tids Arbejde anviser Valget følgende:

Det af Folketinget en Gang vedtagne Afrustningsforslag gennemføres. Den foreliggende for begge Partier fælles Afrustningsopgave kræver et nøje Samarbejde mellem Udenrigsministeriet og Forsvarsministeriet. Efter indgaaende Forhandling mellem de to Partier er man enedes om at tilrettelægge Arbejdet saaledes, at Socialdemokratiet med *L. Rasmussen* overtager Forsvarsministeriet og det radikale Venstre med Dr. *Munch* Udenrigsministeriet. Bekæmpelse af Arbejdsløshed og Modvirken af Krise baade for Land og By. Offentlige Arbejder tilpasses efter Konjunkturforholdene. Udvidelse af Adgangen af Jord til Husmandsbrug paa Grundlag af Principperne i Jordloven af 1919. Fremme af Grundforbedringsarbejder. Udvikling af Fiskeri m. v. Iøvrigt arbejde for Løsningen af Beskæftigelsesspørgsnaalet ved Foranstaltninger til Fremme for Industriens Modernisering og til Oparbejdelse af nye Marmeder for danske Produkter. Tilvejebringelse af Krisehjælp for langvarigt Arbejdsløse, saaledes at Kommunernes Byrder lettes. Genopbygning og Forenkling af den sociale Lovgivning. Ophævelse af Loven om Værn for Erhvervs- og Arbejdsfriheden. Ophævelse af Valgretsindskrænkningerne af 1928 i den kommunale Valglov. Skattebyrden flyttes fra Arbejde og Forbrug til de samfundsskabte Værdier og til Indtægt og Formue, der er Frugten af andres Arbejde. Restaurationsskatten afvikles. Ændringer i Valgloven og dermed samhængende Grundlovsændring med Landstingets Ophævelse som Maal. Ratifikation af Konventioner vedtaget af den internationale Arbejdsorganisation og

Folkeforbundet, saaledes ogsaa Konventionerne om den kemiske Krig og den private Vaabenhandel. En tidssvarende Straffelov. Revision af Bank-, Aktieselskabs- og Forsikringslovgivningen samt Lovgivning om Truster og Monopoler. Forberedelse af Skolereformer, i første Linie Forbedring af Læreruddannelsen.

Idet de to Partier forelægger dette Arbejdsprogram, venter man at faa Befolkningens Tilslutning til saaledes at virkeliggøre Valgdagens Bud. Og man indbyder samtidig Rigsdagens Partier til at medvirke ved Løsningen af denne Opgave.

I Tilslutning hertil vedtog det radikale Venstres Rigsdagsgruppe følgende Udtalelse til Partiets Vælgere:

Idet det radikale Venstres Rigsdagsgruppe bringer sin Tak til de Vælgere, der paa Valgdagen samledes om Partiet, udtaler den:

Efter at det var overdraget Socialdemokratiets Formand, Stauning, at danne Ministerium, har han henvendt sig til det radikale Venstre med Opfordring til at lade sig repræsentere i Ministeriet. Efter Forhandling med Partiets Hovedbestyrelse, Kredsformænd, Kandidater og Redaktører har Rigsdagsgruppen besluttet at modtage Forslaget.

I Aarene efter Krigen har der været en stigende Usikkerhed i Danmarks parlamentariske Liv. Regeringerne har været Mindretalsregeringer, og Opløsning af Folketinget i urette Tid er blevet Følgen. Der spores Usikkerhed i Lovgivning og Administration, og opretholdes disse Forhold, undergraves det parlamentariske Folkestyre.

Under den Valgkamp, der nu er sluttet, har vi sagt til Vælgerne om Løsningen af de store Spørgsmaal, det gjaldt, at denne Gang kan det ske. Vælgerne svarede: »Denne Gang skal det ske!« Den første Ting, Vælgerne paalagde os, var saaledes at skaffe Respekt for Valgdagens Afgørelser, men Resultatet vilde blive sat paa Spil, hvis der ikke skaffedes et fast parlamentarisk Grundlag, der kunde sikre Folketingets Handlekraft. Et ordnet Samarbejde mellem det radikale Venstre og Socialdemokratiet maatte derfor blive Resultatet af Valget. Spørgsmaalet var kun, under hvilken Form det skulde finde Sted. Det er vor Opfattelse, at den overfor Befolkningen klareste og mest aabne Form var Deltagelse i Ministeriet. Den gav tillige den største Betyggelse for, at praktiske Resultater kunde naas gennem den Adgang, den giver Repræsentanterne for vort Parti til at være med til Sagernes Gennemdrøftelse allerede paa det forberedende Stadium. Forhandlingerne viste, at der forelaa Enighed mellem de to Partier om, hvilke Opgaver Valgdagen havde paalagt Regering og Rigsdag nu at løse. De ligger alle indenfor den i vor Henvendelse til Vælgerne før Valget givne Ramme og indenfor vort Program. Det er de Forslag, om hvilke vi i vor Vælgerhenvendelse sagde, at vi var rede til Samarbejde med andre, der vilde medvirke til de deri nedlagte Tankers Virkeliggørelse.

Det er til et Samarbejde om disse bestemte Opgavers Løsning, vi nu gaar ind. Deltagelsen i dette Samarbejde vil derfor i ingen Henseende ændre vort Arbejde i Befolkningen og paa Tingene for at fremme de Frihedsprincipper paa det aandelige og økonomiske Omraade, de Forsoningsbestræbelser i Forholdet mellem Klasserne, for hvilke vort Parti er Talsmand«.

Det var en dristig Beslutning, det radikale Venstre tog, da det i et fast Samarbejde med Socialdemokratiet paany gik ind til Regeringsansvaret. Modstanderne spaaede Partiet ilde og varslede dets Opslugen i det sejrrikt fremrykkende Socialdemokrati. Det radikale Venstres Rigsdagsgruppe nærede imidlertid Forvisning om, at man havde truffet det for Demokratiets og Folkestyrets Fremtid lykkeligste Valg og at det ved gensidig Loyalitet skulde vise sig muligt at naa til store positive Resultater i den kommende Tids Politik. *Niels Frederiksen* afløste Munch som Formand for Rigsdagsgruppen. Ved Partiets Landsmøde i Maj vedtoges enstemmig en Resolution, der tilsagde Partiets Repræsentanter i Ministerium og Rigsdag Støtte til Virkeliggørelsen

af Regeringens Arbejdsprogram. I en Tale ved Landsmødets Festbanket udtalte Udenrigsminister *Munch* under stærkt Bifald bl. a. følgende: »Den nye Sammensætning af Folketinget har givet Det radikale Venstre en stærkt øget Indflydelse. Deltagelsen fra vor Side i Ministeriet er kun det ydre Udtryk for dette. Med vor Stilling følger øget Ansvar og mange Vanskeligheder, men det kan ikke være et Partis Formaal at ligge i Læ under de politiske Storme. Vor Plads i det politiske Liv har før været der, hvor Stormene var stærkest. Jeg tvivler om, at Forsøg fra Oppositionen paa at føre Visnepolitik kan holde. Skulde Forsøget blive gjort, vil det nye Folketingsflertal og den nye Regering blive sat paa en Udholdenhedsprøve. *Da vil de ogsaa have den Pligt at bestaa denne Prøve.*«

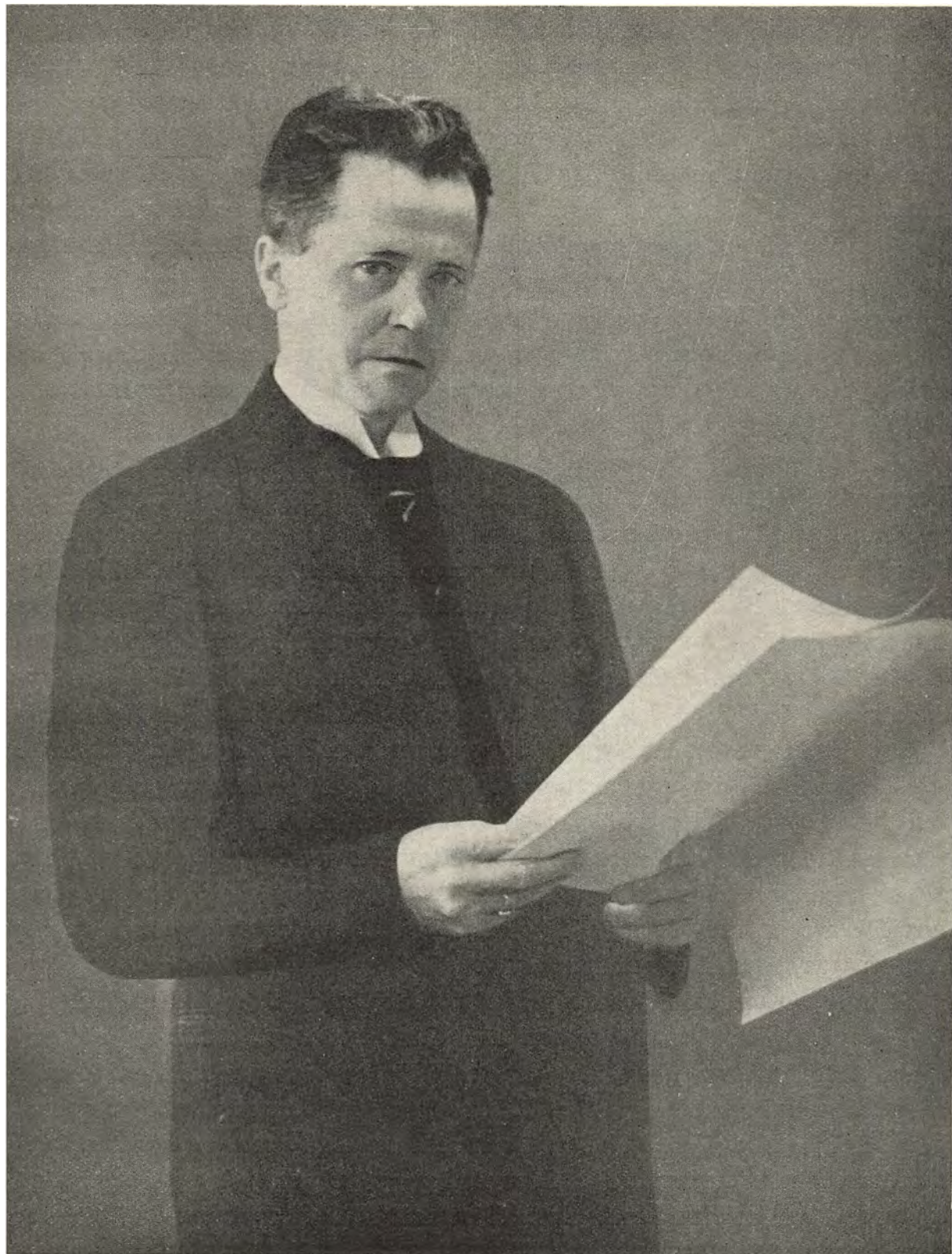
Saaledes som Udviklingen formede sig i de følgende Aar, hvor Bølgerne af de store økonomiske Omvæltninger ude i Verden skyllede ind over Danmark, blev Sikringen af Stabilitet og Fasthed i Statsstyrelsen herhjemme af afgørende Betydning for Landet. I Befolkningen forstod man meget vel dette, og Konstellationen Stauning-Munch mødte derfor voksende Tillid, efterhaanden som Samarbejdets rolige Karakter og almindemokratiske Kurs traadte klart frem af Ministeriets Handlinger. Dannelsen af Fællesregeringen viste sig at rumme en Styrke, der bar frem over en lang Række af Valg og skabte et nyt demokratisk Gennembrud i Lovgivningen.

BERTEL DAHLGAARD

Den nye Mand i Ministeriet var *Bertel Dahlgaard*.

Dahlgaard er Jyde, født i »Hesthavegaard« i Salling. I sine unge Aar før Studentertiden besøgte han Salling Højskole, Dalum Landbrugsskole og Askov Højskole, og Paavirkning herfra kan efterspores i hans politiske Arbejde. Faa Aar senere er han Student, cand. polit. og Assistent i Københavns statistiske Kontor, hvor han hurtigt avancerer til Kontorchef. Sine første politiske Sporer tjener han i den radikale Ungdomsbevægelse, og der spidises Øren i alle politiske Lejre, da den unge godt rustede Sallingbo i 1918 som radikal Kandidat i Østbirkkredsen med Lethed fægter sine Modstandere af Gulvet. Sallings radikale Vælgere kaarer ham derefter til Hans Nielsens Efterfølger i Skivekredsen, og han holder sit Indtog i Folketinget i fuld Bevidsthed om sine Evner og Klarhed over sine Maal. Han er Rodes nære fortrolige i Drøftelser af Partiets taktiske Stilling, bliver Gruppens politiske Ordfører ved Rodes Tilbagetræden og er selvskrevet til en af Partiets Ministerposter ved Fællesregeringens Dannelse.

Dahlgaard har bygget sin politiske Position op paa et utrætteligt Arbejde,

Indenrigsminister Bertel Dahlgaard.

der i lige Grad har omfattet Rigsdagen og den politiske Agitation. Han tog mere end Broderparten af Kampmøderne ude i Landet i de svære Aar efter 1920, da Modstanderne haabede at kunne slaa det radikale Venstre ud. Hans Form blev præget af den haarde Modstand, der mødte Partiet, og som han ikke havde den ringeste Tilbøjelighed til at vige til Side for. Han slog igen saa det gnistrede. Han forlangte Respekt om Partiet og dets Politik, og den udeblev ikke, hvor han var tilstede. Om Kampmøders Værdi som Middel til Udbredelse af Argumenter kan der tvivles, men Dahlgaaards Hundreder af Møder har i alt Fald bidraget stærkt til at levendegøre den politiske Bevidsthed hos Meningsfæller og omsætte den i Fortrøstning og Handling. Han var paa Talerstolen et tindrende Udtryk for Energi og Fremgangsvilje, og han forlod ikke Valpladsen, før Partiets Interesser var varetaget til den yderste Enkelthed.

Som Rigsdagspolitiker og Minister har Dahlggaard været *Tidens* Mand, opmærksomt spejdende efter Mulighederne for positivt Arbejde og ivrigt lyttende til Bruset af de Bevægelser, der er gaaet henover Europas og vort eget Folk. Hans Sind er opladt for nye Indtryk, hans politiske Instinkt højt udviklet. Medens Kampens Brænding aldrig har givet ham nogen som helst Ængstelse, har han anset Passivitet og Isolering fra Dagens Gerning for den ulykkeligste Skæbne der kunde ramme et Parti. Det radikale Venstre skulde have sin Plads der, hvor Afgørelserne fandt Sted, og det skulde være i Stand til at forny sig efter Tidens Krav, selv om et og andet gammelt Programpunkt under de nye Forhold maatte likvideres. »Gamle Slagord har tabt deres Værdi«, sagde han i en ypperlig Radiotale i 1933, »hvad Tiden maner os til at forstaa er intet mindre end dette, at vi befinder os i en mægtig Overgangstid fra et af Historiens Tidsafsnit til et andet. De grundlæggende Idealer for den enkeltes Indstilling kan vel blive uændret, men Formerne for og Vejene til Idealernes Virkeliggørelse omdannes i disse Aar under en jernhaard Nødvendigheds Lov«.

Dristig og fordomsfri Handling var Konsekvensen af denne Indstilling, og Dahlggaard er ikke veget tilbage herfor. En Række af hans Lovforslag er baaret af nye Tanker i saavel økonomisk som social Henseende, og adskillige Reformers af nyskabende Indhold er knyttet til hans Navn. I Indenrigsministeriet er der i hans Ministertid udført et saa omfattende Arbejde, at kun Verdenskrigsaaernes Indenrigsministerium taaler Sammenligning dermed. *Alle* de Lovgivningsomraader, der henhører under dette Fagministerium, har været Genstand for gennemgribende Reformering i de sidste 10 Aar.

Om Dahlgaards Dygtighed har der aldrig været Diskussion. Hans Hjerne er en af dansk Politikens klareste og stærkeste. Han overkommer utroligt meget, er inde i alt, som Rode i sin Tid var det, og befinder sig paa ethvert Tidspunkt i Begivenhedernes Centrum. Hans Forhandlingsevne undervurderes let af dem, der kun kender hans Væsen som Staal og Flint; men bag Kulisserne har han ofte været den, der fandt det nødvendige Forspand til at bringe et tungt Læs i Gang. Hvor Partiets Slagplan lægges, spiller Dahlgaard en Hovedrolle. Han er Fyr og Flamme i de indre Drøftelser, en villig Tjener for Partiet i stort og smaat, den første i Ildlinien, naar Hornet lyder.

Paa det radikale Venstres Jubilæumsmøde i 1930 henvendte Rode sig i en Tale for de radikale Ministre saaledes til Dahlgaard: »Held og Lykke, unge Indenrigsminister, udgaaet af den radikale Ungdom med Marskalstaven i Tornystret«. Det var ikke tilfældigt, naar Rode i denne Sætning to Gange lod *Ungdomsskæret* spille over Dahlgaard. Med sine 42 Aar var Dahlgaard paa dette Tidspunkt forlængst en erfaren Politiker med en Manddomsgerning bag sig, men ung var han i Sind og Skind, i Begejstring og Kampmod. I den radikale Befolknings Øjne har denne Glorie af Ungdom aldrig forladt ham. Med hans Navn forbinder man bestandig den Tro paa Fremtiden, det usvigelige Kammeratskab og den Vilje til at sejre, som hører Ungdommen til.

DE FØRSTE REFORMER OG VERDENSKRISEN

Regeringen tøvede ikke med Forberedelser til Virkeliggørelse af Arbejdsprogrammet. Allerede i den første ordinære Rigsdagssamling fremsattes en Række Lovforslag i Overensstemmelse med Fællesprogrammets mest fremtrædende Krav, og hertil føjedes Forslag af mere almindelig Karakter, som Forholdene havde gjort aktuelle. De vigtigste Mærkesager standsedes foreløbig af Landstinget, og navnlig fremkaldte det stærke Protester i Husmandskreise, at Landstinget satte Udstykningen i Staa ved at modsætte sig Regeringsforslagene om Bevillinger efter 1919-Loven. Adskillige betydelige Lovgivningsresultater naaede dog hurtigt igennem ad Forhandlingsvejen, og en jævn god Rigsdagshøst var bjerget i Hus, før den økonomiske Verdenskrise efter et Par Aars Forløb satte ind og for en Tid beslaglagde al Opmærksomhed.

Ved Indrømmelser fra alle Sider gennemførtes en ny *Seminarielov* paa Basis

af Indstillingen fra den store Skolekommission. *A. M. Hansen* var meget virksom ved Tilblivelsen af denne Lov, der sikrede en tidssvarende Læreruddannelse ikke blot ved at give mere Tid til Uddannelsen, men navnlig ogsaa ved at give Plads for friere Undervisnings- og Eksamensformer paa Seminarierne. Restaurationsskatten ophævedes for ethvert Nødvendighedsforbrug, idet til Gengæld Spiritusskatten forhøjedes. Det radikale Vejforslag gennemførtes i ændret Skikkelse, saaledes at der stilledes betydelige Beløb af Motorafgiften til Raadighed for Trafikministeren til særlige Vejarbejder og skabtes et fast Grundlag for Kommunernes Dispositioner gennem Sikring af Refusion for deres Udgifter frem i Tiden. Fremdeles gennemførtes en ny *Banklov*, hvorefter der krævedes et vist Forhold mellem en Banks Egenkapital og dens samlede Forpligtelser og fastsattes en Procentgrænse for, hvor stor Kredit der maatte ydes en enkelt Kunde. Ligeledes vedtoges en ny *Aktieselskabslov*, der fastslog Selskabers Konsolideringspligt og paabød klarere Regnskabsaflæggelser. Et vigtigt Lovgivningsresultat opnaaedes allerede i første Samling af *Zahle*, der i sin tredie Minister-

Ungdomsbillede af Dr. Munch.

periode saa stærkt som nogensinde viste sin Forhandlingsdygtighed og sit praktiske Haandelag. Gennemførelsen af en ny *borgerlig Straffelov* i Stedet for Loven af 1866 havde i mange Aar staaet paa Dagsordenen uden at naa til Virkeliggørelse. Nu samlede *Zahle* Traadene og førte Sagen til en Løsning i nært Samarbejde med forstaaende Mænd i alle Partier. Den nye Lov afpassede Strafbarhedens Omraade efter Nutidens Behov og afløste de stive gamle Strafferammer med mere elastiske Regler. Navnlig tilstræbtes det at holde de unge Lovbrydere Vejen aaben tilbage til Lovlydighed og at sikre Samfundet effektivt mod professionelle og uforbederlige Forbrydere. Der indførtes derfor særlige og milde Former for Ungdomsfængsel, medens farlige Personer kunde idømmes Sikkerhedsforvaring. Iøvrigt erstattedes almindelig Fængselsstraf i vid Udstrækning med Hefte, og *Dødsstraffen* blev endelig afskaffet. Indenrigsminister *Dahlgaard* fik bl. a. gennemført en ny Huslejelov med permanente Bestemmelser mod Huslejeaager samt en ny Apotekerlov, der afløste de salgbare Apoteker-

privilegier og indførte Kontrol med Præparater af tvivlsom Art. Det var ved denne Lejlighed, de mange undergørende »Livseliksirer« forsvandt fra Hylderne. Da jydsk Land-Hypotekforening i 1931 ved Prisfaldskrisens Begyndelse maatte standse sin Virksomhed, greb Dahlgaard ind med heldig Haand og gennemførte en Nyordning, der med Hensyntagen til saavel Laantagere som Obligationsejere skabte solid Basis for en Sanering og Genrejsning. Af andre Love af rent saglig Karakter skal fra denne Periode nævnes *Storstrømsbroen* og Elektrificeringen af Københavns Nærtrafik. Under Behandling af den sidste pegede *Rager* paa Betimeligheden af at sikre en Afgift til Staten af de store Grundstigninger, der vilde fremkomme ved Anlæg af de nye Stationer, men det afvistes af Oppositionen. Regeringens Forslag om en *militær Vagtordning* til Afløsning af Militærloven af 1922 vedtoges i Folketinget, men forkastedes i Landstinget. Forslaget fremkaldte imidlertid Forhandlinger mellem Regeringspartierne og Venstre, der i 1932 førte til en Overenskomst om betydelige Ændringer i den bestaaende Ordning. Den aarlige Udskrivning nedsattes, Landstormen bortfaldt og man begrænsede Bevillingerne til Artilleriskibe. Til Gengæld skabtes en fastere Organisation af Hæren og en bedre Materieforsyning. Der sparedes ved disse Ændringer 6 Mill. Kr. aarlig.

Imidlertid var mørke Skyer trukket op udefra, og Regeringen maatte søge Lovgivningskræfterne samlet om en Imødegaaelse af *den økonomiske Verdenskrisens* Virkninger herhjemme. Det var Efterdønninger af den store Krig og dens Forstyrrelse i Produktions- og Salgsforhold, der nu meldte sig i Form af stærke Prisfald Verden over. De vældige tekniske Fremskridt frembragte saa stærkt stigende Varemængder saavel af Landbrugsprodukter som af industrielle Varer, at de under den bestaaende Indkomstfordeling ikke kunde afsættes. Prisfaldets Virkninger forstærkedes for Europas Vedkommende ved Tabet af store Markeder i andre Verdensdele og ved den kolossale Krigsgæld, der tyngede baade de sejrende og de besejrede. Under Krisens Kulmination var der 5—6 Mill. Arbejdsløse i Tyskland og noget tilsvarende i England. Land efter Land greb til ekstraordinære Foranstaltninger paa kort Sigt for at værne det nationale Arbejde. Det blev det almindelige Løsen i Landene, at man skulde *selvforsyne* sig mest muligt og købe mindst muligt udefra. I de store Militærstater blev denne Tendens snart yderligere støttet af et Ønske om ogsaa af militære Grunde at opnaa større Uafhængighed af fremmede Tilførsler, ikke mindst for Levnedsmidlers Vedkommende. Fra Konjunkturkrisen udviklede der

sig saaledes en varig Urotilstand med politisk Mistænksomhed, der modvirkede mere fremsynede Bestræbelser for en Bekæmpelse af Krisen. Told, Importforbud og Kontingentering skød op ved Landegrænserne og hindrede Adgangen til Markederne, og Verdenshandelen gik voldsomt tilbage.

For et udpræget Eksportland som Danmark maatte Verdensprisfaldet og den paafølgende Afspærrings- og Selvforsyningspolitik faa Følger af katastrofal Karakter. Vi var vant til at udføre

Fra et Møde i Landbrugsraadet, tilv. Høldgaard. tilh. N. P. Andreassen, for Børdenden Hauch.

omtrent $\frac{9}{10}$ af vort Smør, $\frac{4}{5}$ af Flæsket, $\frac{1}{2}$ af Kødproduktionen og langt den overvejende Del af Æggene, og Salget skete næsten udelukkende til England og Tyskland, der begge led haardt under Krisen. Aaret 1929 havde efter den hjemlige Deflationskrisens Overvindelse været et godt Aar for dansk Erhvervsliv, men fra 1930—31 slog den nye Krise ind over

Landet. Først rantes vi i Forholdet til Tyskland. Allerede den svigtende Købeevne formindskede vort Tysklandssalg meget betydeligt, og nu kom hertil en Række kraftige Forhøjelser af Toldbeskyttelsen for det tyske Landbrug. Kreatureksporten til Tyskland gik ned fra ca. 250,000 Stk. til ca. 50,000, og Smøreksperten faldt ligeledes stærkt. Det lykkedes midlertidigt ved Samarbejde mellem Udenrigsministeriet og Landbrugsorganisationerne at finde nye Markeder i Holland, Belgien, Frankrig og flere Lande, men Nedgangen fra Tyskland kunde kun delvis erstattes derved. Det danske Landbrug kastede sig da med stor Kraft over Flæskeproduktionen til det engelske Marked, der endnu var uden Restriktioner. Fra 1929 til 1931 forøgedes vor Flæskeudførsel til England fra 248.000 Tons til 372.000 Tons eller med 50 pCt., men Salget skete til saa stærkt dalende Priser, at den samlede Englandseksport trods Mængdeforøgelsen hjembragte langt mindre end i 1929. Under denne truende Udvikling indtraadte den 21. September 1931 Englands Opgivelse af Guldindløseligheden for Sterling, der straks medførte et betydeligt Fald i Pundets Guldverdi. Danmark suspendede faa Dage senere den danske Kronens Guldindløselighed og lod Kronen følge Ster-

ling ligesom de øvrige nordiske Lande. Landbruget fik derved det samme Antal Kroner hjem som før Sterlingfaldet, men Virkningerne af den formindskede Kroneværdi paa andre Markeder kunde vi ikke unddrage os. De nye Markeder, vi havde fundet Vej til paa Kontinentet, gik tabt, da vedkommende Lande nu reagerede overfor Kronefaldet ved at betragte de danske Varer som Dumpingvarer og paalægge dem en Valutaafgift. I Februar 1932 kom endelig hertil Storbritanniens første Skridt paa Agrarprotektionismens Vej, idet England lagde Told paa Smør og Æg.

Verdenskrisen var dermed over os med sit fulde Tryk. Vore Kreaturer var praktisk talt usælgelige, heller ikke Smørret kunde nogen Steder placeres med rimelig Fortjeneste, og Flæskeproduktionen gav et Tab paa 10—20 Kr. pr. Gris. Medens den gennemsnitlige Smørpris i 1929 var 302 Øre pr. kg., faldt den i 1932 til 178 Øre i Gennemsnit, og en Tid var den kun 146. Slagtekvæg faldt fra 46 Øre til 17 Øre, Flæskeprisen fra 159 til 75, en Tid var den helt nede paa 52 Øre. Værdien af vor samlede Udførsel, der i 1929 havde været godt 1700 Mill., styrtede ned til 1130 Mill. Kr. eller et Fald paa 5—600 Mill. Kr. Landbrugets Forrentningsprocent sank til 0,5 i 1930—31 og blev negativ i 1931—32. Ogsaa Industrien rantes af den forringede Købeevne og de begrænsede Markeder, og Arbejdsløsheden steg til ca. 32 pCt.

Danmark stod overfor Faren for et omfattende økonomisk Sammenbrud, og Problemer rejste sig, hvis Alvor fuldt ud naaede Krigsperiodens, og hvis Bekæmpelse var vanskeligere paa Grund af Hovederhvervets dybe Svækkelse.

EN TALE, DER KUNDE REGERES PAA

Til hurtigst mulig Støtte for de haardest ramte Befolkningsdele gennemførte Regeringen en midlertidig Krisehjælp paa 30 Mill. Kr. til Landbruget og samtidig en midlertidig Hjælp til Arbejdsløse. Hjælpen til Landbruget koncentreredes om de vanskeligst stillede, idet Størrelsen af Hjælpen til den enkelte sattes i Forhold til hans økonomiske Stilling, saaledes at der ydedes 2 pCt. af Gælden udover Formuen. De ydede Beløb skulde først anvendes til Betaling af Skatter til Stat, Amt og Kommune og Resten til Rentebetaling. Venstre og Landboforeningerne afviste Forslaget, medens Husmandsforeningerne tiltraadte

det. I Rigsdagen gennemførtes det med de Konservatives Støtte, men Regeringspartierne maatte give Indrømmelser med Hensyn til Dækningen. Til den af Regeringen foreslaaede direkte Beskatning maatte føjes en Forhøjelse af nogle indirekte Skatter, navnlig Benzin- og Ølafgifter. Venstre kaldte Krisehjælpen en »Slikkepind« og paastod, at den kun var til Støtte for Kommunekasserne. Selvfølgelig var det dog af stor Værdi for Landmændene at faa deres Skatter helt

Demonstration af Arbejdsløse foran Christiansborg.
Vinteren 1932.

eller delvis betalt paa denne Maa-
de, og Opretholdelse af Kommune-
kassernes Likviditet var i alles Inter-
esse. Da det viste sig, at de 30 Mill.
ikke kunde dække 2 pCt. af Gælden,
gennemførtes i Juni 1932 en For-
længelse og Udvidelse af Loven, og
denne Gang gik Venstre med trods
»Slikkepind«s agitationen nogle Maa-
neder før. Et Led i Juniforliget var
Gennemførelse af en *Arbejdsløsheds-*
forsikringslov med Indførelse af *Fort-*
sættelseskasser. Til Dækning af Ud-
giften gennemførtes foruden direkte
Skatter bl. a. forøget Kaffetold og

Cigaret- og Chokoladetold, ligesom Benzinafgiften fik en ny Omdrejning. Endelig afgav Venstre og Konservative i Udvalgsbetænkningen den Erklæring, at ved fremtidige Dækningsforslag skulde en større Part tages ved indirekte Skat.

De foreløbige Kriselove virkede i det store og hele efter deres Hensigt og var af ikke ringe Betydning, men vigtigere var naturligvis under den tiltagende Afspærring Spørgsmaalet om Foranstaltninger til Støtte for og mulig Udvidelse af *Eksporten* samt til Sikring af Orden i Pengevæsenet gennem en kontrolleret Anvendelse af Landets Betalingsmidler. I første Række maatte Haabet sættes til Bevarelse af det store engelske Marked, og det aftaltes med England, at Forhandlinger herom skulde finde Sted, naar *Ottawakonferencen* mellem den engelske Regering og Imperiets forskellige Dele var sluttet. Det var imidlertid givet, at England under de nye Forhold vilde kræve større Gensidighed i Køb og Salg end hidtil, hvor Danmark aarligt havde solgt 4—5 Gange saa meget til England, som det havde købt. Nødvendigheden af i betydelig Udstrækning at

omlægge Danmarks Indkøb fra Tyskland og andre Lande til England trængte sig derfor paa. Stærkt mærkedes naturligvis ogsaa de valutamæssige Følger af den formindskede Eksport. Man nærmede sig en Tilstand, hvor Bankerne ikke med Sikkerhed kunde skaffe fremmed Valuta til Import af nødvendige Varer. Overvejelser og Forhandlinger om disse Forhold førte i Januar til *den første Valutareguleringslov*. Den indførte Hjemførselspligt for fremmed Valuta og gav Regeringen Bemyndigelse til at gøre Indførslen af Varer afhængig af Valutaattester fra Nationalbanken. Hermed var den senere saa stærkt diskuterede *Valutacentral* skabt. Den gennemførtes med Tilslutning fra alle de store Partier, idet der oprindeligt var Enighed om de afgørende Formaal, og paa Basis af Valutaloven indleddes i Løbet af 1932 Omlægningen af Danmarks Indkøb til England, ligesom Handelsbalancen bragtes i nogenlunde Orden og Kronen derefter faldt i Ro omkring en Sterlingværdi af 18,30. Snart blev imidlertid Valutaordningen et Stridens Tegn. Importørerne klagede over Begrænsningen i deres Dispositionsfrihed, naar de kun kunde indføre efter Attester, og i Landbruget bredte den Forestilling sig, støttet af Partiet Venstre, at man fik for lidt for de hjembragte Sterling. De økonomiske Vanskeligheder i Landbruget gjorde mange Sind modtagelige for mærkelige Planer, og netop i Valutaspørgsmaalet var der Plads for mangehaande eksperimentale Drøftelser, hvor Fantasien og Troen paa Tryllernidler spillede en vigtig Rolle. En ny Organisation, Landbrugernes Sammenslutning eller blot L. S., som den kaldtes, fik betydelig Tilslutning til en aggressiv Agitation for Anvendelse af økonomiske Magtmidler for at fremtvinge en stærk Kronesænkning. Venstre som Parti kunde ikke gaa ind for Eksperimenter af denne Art, men fandt saa paa en anden Idé, der overfor misfornøjede Landmænd skulde have den samme Virkning. Man begyndte i Venstre at tale om, at den faste Valutaansættelse skulde ophøre og Kronen overlades til »at finde sin virkelige Værdi ved fri Valutahandel«. Meningen var at give Landmændene Indtrykket af, at de under en saadan Ordning nok vilde faa noget mere for Pundet. I Virkeligheden var det naturligvis en Rejse ud i det blaa. Det sandsynlige Resultat vilde være en stadig skiftende Kroneværdi, et Eldorado for Spekulanter, men en Tilstand, der umuliggjorde rolige Dispositioner i Erhvervslivet og regelmæssig Handel med Omverdenen.

Udenrigsminister *Munch* advarede under hele denne Kronediskussion mod de handelspolitiske Farer, den kunde afstedkomme. Først og fremmest var det nødvendigt at holde *en fast Kronekurs*, og under Hensyn til de forestaaende

dansk-engelske Handelsforhandlinger maatte det undgaas, at Kronen gik dybt under Sterling. Ottawakonferencens Formaal var en nøjere økonomisk Tilknytning mellem England og Dominions ved en gensidig Fortrinsstilling for Varer fra Kronlandene og Moderlandet, og det var indlysende, at det i denne Atmosfære vilde være et uforsvarligt Hasardspil at udfordre Stemningen i England ved at lade Kronen falde til en Dumpingværdi.

Udenrigsminister Dr. Munch ved sit Arbejdsbord i Udenrigsministeriet.

I September 1932 var der Landstingsvalg i Halvdelen af Landet. Det bragte kun den partimæssige Forskydning, at det radikale Venstre tabte »Alterlysmandatet« i Aalborg, som det aldrig havde haft Stemmer til. Hans Nielsen, Skive, trak sig tilbage og Gunnar Fog-Petersen fik det sikre Mandat i Kresen. Ved Rigsdagens Sammentræden i Oktober foreslog Regeringen en 1½-aarig Forlængelse af Valutaloven og Dækning af Underskudet paa Finansloven ved saavel direkte Skatter som Forhøjelse af nogle Toldskatter, hvoraf Størsteparten paa Silkevarer. Oppositionens Erklæring ved Sommerkriselovens Vedtagelse havde paa Forhaand gjort det umuligt at opnaa Dækning uden at medtage indirekte Skatter. Dækningskatterne vedtoges, idet de Konservative stemte derfor, medens Venstre trods sin Medunderskrift paa Sommererklæringen nu gik imod. Om Valutalovens Fortsættelse opnaaedes derimod ikke Enighed. De Konservative ønskede en kraftig Toldpolitik som Hjørnesten i Valutaordningen, medens *Madsen Mygdal* i et stærkt agitatorisk Indlæg kritiserede Regeringens

»Valutadiktatur« og krævede en Afviklingsordning med stærk Indskrænkning af Lovens Rækkevidde.

Dr. *Munch* tog da Ordet og holdt en kort Tale, der i sin enkle Klarhed blev et Program for Regeringspartiernes Valuta- og Handelspolitik gennem Krisen. Han samlede det hele i tre Punkter:

»Det er i den nuværende Situation nødvendigt *for det første* at vore Indkøb holdes indenfor den Grænse, der sættes af Værdien af vor Udførsel og Landets andre Indtægter, saaledes at vi ikke udsætter os for at komme ud i en Gældsstiftelse med uoverskuelige Følger for den nationale Mønt, *for det andet*, at de Penge, der er til Raadighed, til enhver Tid sikres Anvendelse til Indkøb af Raastoffer til Produktionen og til almindelige Forbrugsartikler, selv om der derved skulde blive Knaphed paa mindre nødvendige Varer, og *for det tredje*, at vore Indkøb i Udlandet fordeles paa de forskellige Lande paa en saadan Maade, at vor Eksport derved kan fremmes. Den for os livsvigtige Udførsel kan fremtidig kun muliggøres ved Handelsaftaler, der hviler paa Gensidighedsprincippet. Ingen Forvandling af Værdier og Penge i dette Land kan fri os for den meget, meget haarde Nød, hvis det ikke bliver muligt gennem Aftaler at sikre vor Eksport, og saadanne Aftaler kan, som Forholdene ligger, *kun sluttes, naar vi raa-der over Midler til at gennemføre dem*, d. v. s. lede vore Indkøb i fremmede Lande i Overensstemmelse med de Forpligtelser, vi for Eksportens Skyld maa gaa ind paa. Jeg ser derfor ingen Udsigt til et gunstigt Resultat af vore Handelsforhandlinger, hvis vi ikke bevarer Kontrollen med Indførslen som foreslaaet eller paa lignende Maade. Toldforslag klarer det ikke, thi gennem Told kan Handelen ikke dirigeres. Hvis Venstre og Konservative ikke vil akceptere det foreliggende Forslag, skylder de under Ansvar for Rigsdagen og Befolkningen at *give klar Besked om, hvad de da vil have i Stedet*«.

I Rigsdagen forstod man i alle Partier, at Dr. *Munchs* Tale havde angivet Retningslinien for Danmarks Handelspolitik i den kommende Tid. Det var en Tale, der kunde regeres paa, men som der ogsaa kunde tages et Valg paa, om

Læge Jensen Gørding.

det blev nødvendigt. »Dr. Munch har næppe nogensinde holdt en mere betydningsfuld Tale end denne«, skrev »Politiken«. »Det var Dr. Munchs Tale, der var Dagens«, skrev det konservative »Berl. Tid.«, »det er for vort Vedkommende bittert at skulde yde Udenrigsministeren denne Honnør, for saa vidt som vi ikke kan gøre det uden at erkende, at hans politiske Indflydelse er vundet paa Bekostning, principielt og praktisk, af Synspunkter, som vi ønskede at se ved Magten«.

Da Oppositionen stadig nægtede at give Regeringen Valutaloven i en antagelig Skikkelse, blev Folketingsvalg udskrevet til den 16. November. Det fandt Sted midt under den haardeste Krisetilstand og mest urolige Kronediskussion, og Afstemningen paavirkedes deraf. De mest byprægede Partier havde den letteste Valgstilling. Det radikale Venstre fik 145.000 Stemmer mod sidst 152.000 og 14 Mandater mod 16. I Ribe Amt nyvalgtes Læge *Jensen*, Gørding i Stedet for *Jens Jensen*. Læge *Jensen* havde været det radikale Venstre en solid Støtte i Sydvestjylland lige fra Partiets Dannelse og var tillige et af Afholdsbevægelsens betydelige Navne. *H. Chr. Hansen* valgtes i Aalborg Amt, medens *Holger Kristiansen* faldt i Vendsyssel. Nettotabet var *Jens Holdgaards* og *Jesper Simonsens* Mandater i henholdsvis *Vejle* og *Sorø* Amter. Socialdemokratiet fik 660.000 Stemmer mod 593.000 og 62 Mandater mod 61. Venstre led et meget alvorligt Nederlag med 381.000 Stemmer mod 402.000 og 38 Mandater mod 43, de Konservative gik frem fra 234.000 til 289.000 og 27 Mandater mod hidtil 24. Retsforbundet naaede under de forvirrede Stemninger op paa 41.000 Stemmer og 4 Mandater, og endelig fik Kommunisterne nu med 17.000 Stemmer to Mand ind i Folketinget.

Regeringsflertallet var saaledes bevaret, og den samlede moderat-konservative Opposition gaaet tilbage. Medens demokratiske Regeringer og Partier i en Række europæiske Stater væltedes over Ende i Verdenskrisens første Aar, havde det demokratiske Samarbejde i Danmark under yderst ugunstige Forhold bestaaet sin første Prøve.

EKSPORTENS GENREJSNING

Efter Valget erkendte baade Venstre og de Konservative, at Valutacentralen i Princippet havde faaet Befolkningsflertallets Godkendelse, og det lykkedes hurtigt at komme til Forstaaelse med begge de store Oppositionspartier om

Valutalovens Forlængelse. Da den politiske og økonomiske Situation kort efter tilspidsede sig med Fare for en omfattende Styrkeprøve i Arbejdsverdenen og derunder ogsaa en Eksportstandsning, der foreløbig vilde gøre Kronens Skæbne uberegnelig, satte Regeringen alle Kræfter ind paa Tilvejebringelse af en Overenskomst med Oppositionen om Sikring af Kronens Stabilitet. Det opnaaedes ved det store politiske Forlig med Venstre i Januar 1933, der senere omtales, og hvori en af Bestemmelserne var Kronens Fastlæggelse ved en Kurs af ca. 22,50, hvortil den under Maanedens økonomiske Uro var faldet. Det lykkedes herved at samle den overvejende Del af Rigsdagen om en Politik, der paa een Gang sikrede Kronens Opretholdelse i Nærheden af Sterling og ved den begrænsede Sænkning gav Eksportproduktionen en foreløbig Styrkelse. Kronens Værdi i Forhold til Sterling svarede nu til den sænkede Møntværdi i de to Dominions, Australien og New Zealand, som den danske Landbrugseksport konkurrerede med paa Englandsmarkedet, og Danmark var saaledes ikke gaaet under den Grænse, som de engelske Sterlinglande selv havde angivet.

I de følgende Aar fornyedes Valutaloven Gang paa Gang under Nødvendighedens Tryk. Besværlighederne og Ubehagelighederne ved at regulere Landets Indførsel gennem Valutaattester var paa Forhaand indlysende, og Kritik af Systemets Skyggesider derfor let at opstille. Næsten til Stadighed var Valutacentralen i Aarene efter 1932 Hovedemnet i den politiske Diskussion, og næppe noget andet Spørgsmaal i dansk Politik er diskuteret med saa megen Lidenskab og saa ringe Indsigt som dette. Megen positiv Kraft kunde Kritiken imidlertid ikke faa, naar Oppositionen dog havde erkendt Nødvendigheden af en Regulering og ikke kunde anvise nogen anden og bedre Vej. Valutaattestsystemet havde med alle sine Skavanker den afgørende Fordel, at det under Forhandlingerne om Handelsaftaler samlede Danmarks Købeevne i Forhandlernes Hænder og gjorde det muligt at sætte den ind, hvor Marked for vor Eksport kunde vindes. Paa denne Kendsgerning prellede alle Angreb mod Valutacentralen af. Efterhaanden som Forholdene tillod det, blev en betydelig Del af Indførslen frigivet ved Varernes Overførelse til »Friliste«, hvilket yderligere bidrog til Afsvækkelse af Kritiken.

Med Valutacentralen som det uundværlige Redskab flettedes i de følgende Aar et Net af Handelsaftaler omkring Danmark, hvorved Eksporten Skridt for Skridt bragtes fremad paany. De vigtigste var naturligvis Handelsoverenskomsterne med England og Tyskland. Den første og grundlæggende Handels-

aftale med England sluttedes i Foraaret 1933 efter langvarige Forhandlinger i London, hvorunder Udenrigsminister *Munch* en Tid selv ledede den danske Delegation. Hovedindholdet af Handelsoverenskomsten var, at der i tre Aar

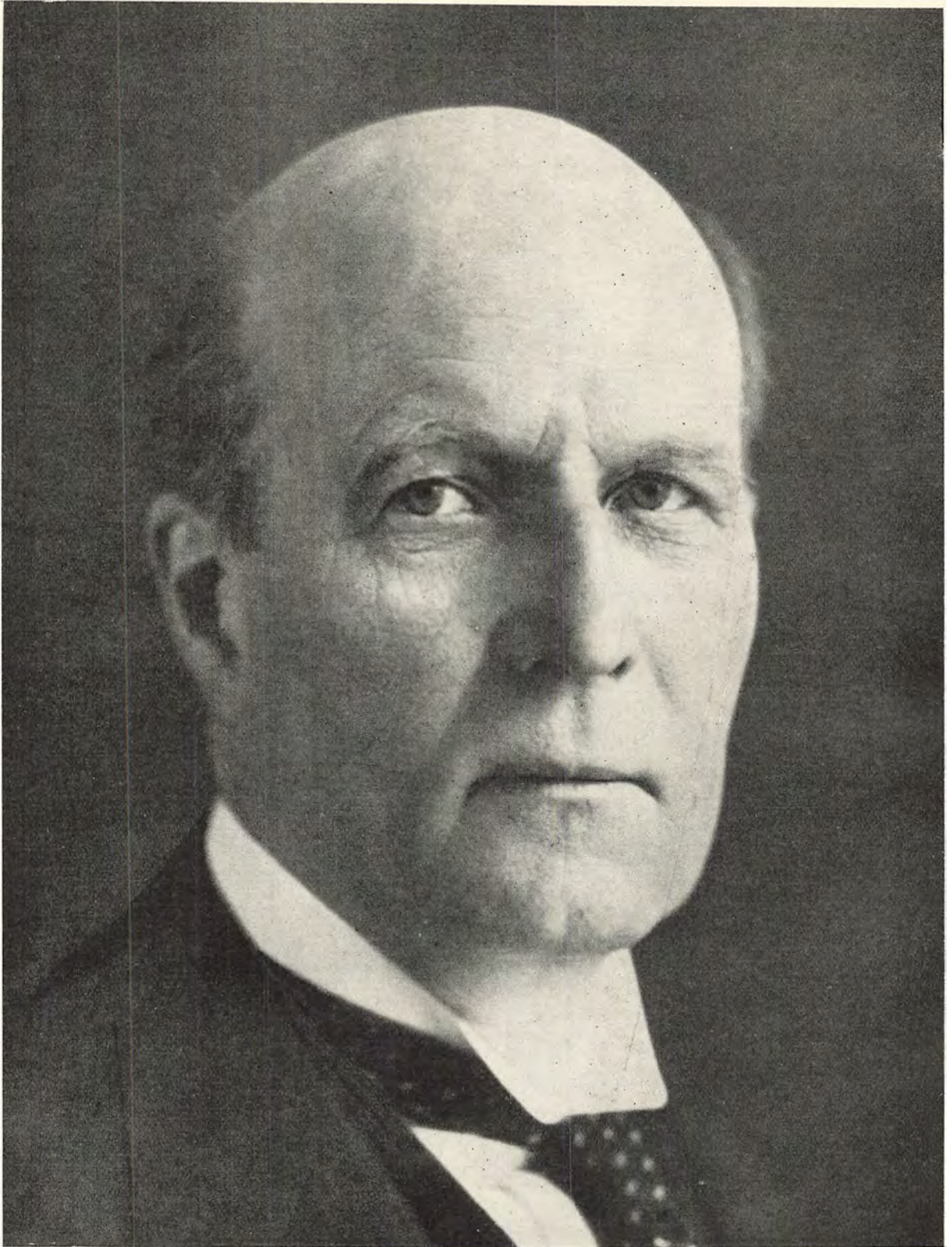
Den danske Handelsdelegation i London, midt for Bordet daværende Handelsminister Colvill med Dr. Munch paa sin højre Side, ved Bordet tilv. bl. a. Hauch, Direktør A. O. Andersen, S. Overgaard og Jens Holdgaard, till. Generalsekretær Høgsbro Holm.

garanteredes Danmark Ret til at levere mindst 62 pCt. af det Flæsk, England fremtidigt vilde indføre fra fremmede Lande, hvilket noget nær kom til at svare til den danske Flæskeeksport før den forcerede Produktion, samt at England forpligtede sig til ikke at forhøje den gældende Told for Smør og Æg og til ikke at indføre Told paa Flæsket. Til Gengæld paatog Danmark sig Forpligtelser med Hensyn til Køb af Kul, Jern og forskellige andre Varer samt til at nedsætte eller »binde« en Række nærmere angivne Toldsatser og i det hele ved Overenskomstens Udførelse have en Ændring i den bestaaende Ulighed i de to Landes Handelssamkvem for Øje. Ved denne Handelsaftale var Danmark foreløbig sikret mod yderligere Afspærringsforanstaltninger paa det engelske Marked. Virkningerne af den Prishævningspolitik, England snart slog ind paa til Støtte for Hjemmeproduktionen af Bacon, kom i de følgende

Aar saaledes ogsaa det danske Flæsk tilgode, og Svineproduktionen i Danmark blev en god Forretning. Handelsoverenskomsten fornyedes ved dens Udløb og bestaar stadig, og den er ved sin Sikring af Landets Valutatilførsel det afgørende Grundlag for Danmarks Økonomi. Med Tyskland sluttedes den første egentlige Handelsaftale i Begyndelsen af 1934. At handle med Tyskland med Penge for Varer lod sig ikke gøre, men ved Aftaler om Forøgelse af de tyske Køb af Landbrugsvarer og til Gengæld en Forøgelse af Valutaattesterne til Indkøb i Tyskland skabtes Mulighed for en kraftig Stigning i Omsætningen. Ved senere Aftaler blev Ordningen med Tyskland den, at Køb og Betaling fra dansk Side af tyske Varer i det ene Kvartal blev bestemmende for Salgsmulighederne i det næste. Af de sekundære Markedslande, der efterhaanden opnaaedes Aftaler med, var de vigtigste Holland, Belgien, Frankrig, Schweiz, Spanien og Italien.

I Tilrettelægningen og Gennemførelsen af hele denne Handelspolitik blev Udenrigsminister *Munch* det samlende Midtpunkt. Da Ministeriet blev dannet, var der radikale Politikere, der havde ønsket Dr. Munch et Fagministerium med mere direkte Tilknytning til Dagens praktiske Politik, end Udenrigsministeriet kunde formodes at give. Virkeligheden formede sig nu saaledes, at Udenrigsministeriet blev det mest praktiske Ministerium af dem alle. I dets Ledelse kom alle Traadene i den økonomiske Politik til at mødes; af dets Forhandlings- og Formidlingsevne kom Resultaterne til at afhænge. For Dr. Munch blev disse Aar et Højdepunkt i Arbejdsydelse og Indflydelse. Hans klare Overblik over Handels- og Valutapolitikens Problemer og hans personlige Autoritet og Forbindelser gennem mange Aars Deltagelse i Folkeforbundsforhandlingerne gav ham Forudsætninger som ingen anden for at føre Danmark frem gennem Afspærringstidens Skær. Han gjorde det med en overlegen Fasthed og Ro, der beundredes af alle, der fik Lejlighed til at følge hans Arbejde. Og han gjorde det med det Resultat, at Danmarks Eksport i Løbet af nogle Aar i det væsentlige var genrejst.

Mange var de Hensyn, der skulde tages baade udadtil og indadtil ved Udformningen af den nye Handelspolitik. For en stor Del var det de samme Varegrupper, de store Lande var interesseret i at faa afsat til Danmark, og Løfterne til det ene Land maatte afstemmes efter Forpligtelserne overfor det andet. I den hjemlige Drøftelse skulde alle Interesser søges forenet, hvad ikke altid var lige let. Forud for vigtigere Handelsforhandlinger gik forberedende

Dr. Munch.

Drøftelser mellem Handels- og Udenrigsministerierne og de forskellige Erhvervsorganisationer, hvorunder hvert enkelt af de store Erhverv fik Lejlighed til at forfægte sine Synspunkter. Ofte mærkedes en Tilbøjelighed til at kræve det ene Erhvervs Interesser varetaget paa Bekostning af et andet. Naar Enighed ikke kunde tilvejebringes, maatte da Regeringen udfra en Vurdering af det hele Samfunds Interesse træffe Afgørelsen.

For Dr. Munch var Udgangspunktet for hans Vurdering altid dette, at et vidtgaaende Hensyn skulde tages til *Landbruget* som det direkte og haardest ramte Erhverv, og han gennemførte bestandig, at et saadant Hensyn toges. Med Lempe, men ogsaa med Styrke forfulgte han det Maal at øge Handelsomsætningen fra Aar til Aar. Overfor Røster om en stærkere Begrænsning af den stigende Færdigvareindførsel, som man fra nogle Sider mente modvirkede Beskæftigelsen herhjemme, var hans stadige Svar, at Eksportens Forøgelse var Grundlaget for hele Samfundsøkonomiens Fremgang og derfor ogsaa kom den hjemlige Industri tilgode. Overfor Ønsker fra Landbruget om en endnu stærkere Eksportforøgelse ved større Indkøb fra Tyskland dokumenterede han paa ethvert Tidspunkt, hvor Diskussion herom rejstes, at rigelige Mængder af Valutaattester var udstedt paa Tyskland paa alle Slags Varer, hvor Hensyn til de engelske Forpligtelser ikke spillede ind. Det var store Dage i Rigsdagen, naar Eksportpolitiken ved Efteraarets aarlige Finanslovsbehandlinger kom til Debat i Tingene og Dr. Munch som Svar paa Venstres Angreb paa Valutacentralen med ubegrænset Taalmodighed gav Forelæsninger om Handelspolitik under Afspærringen. Sommerens Høst af Vildfarelser blev omhyggeligt sorteret og beskrevet, før den fejedes sammen. Men der var rent og ryddeligt, naar Dr. Munch var færdig.

Resultaterne af Handelspolitiken virkede efterhaanden saa stærkt ind i Landets Økonomi, at alle bøjede sig for dem. Jævnt og sikkert genopbyggedes gennem Handelsaftalerne, hvad Krisen udefra havde brudt ned og ødelagt. Udførselsværdien steg fra de godt 1100 Mill. Kr. i 1932 til ca. 1600 Mill. i 1938. Tysklandseksporten, der i 1932 var nede paa godt 150 Mill. Kr., og som gennem Aarene havde været Genstand for mest Diskussion, naaede op paa ca. 350 Mill. Kr. eller mere end før Afspærringen. Gennemsnitsprisen for Flæsk steg til 175 Øre i 1938, for Kreaturer til 48 Øre og for Smør til 231 Øre. Landbrugets Forrentningsprocent bedredes fra Aar til Aar og var i 1938 godt 4, ligesom ogsaa Beskæftigelsen steg stærkt. En Række Foranstaltninger i den

hjemlige Politik hidrog til Fremgangen, men Hovedbetingelsen var den stigende Eksport.

Indenfor Erhvervene vandt Dr. Munch i disse Aar stor Tillid og ikke mindst gjaldt dette i Landbruget, hvor der trods de uundgaaelige politiske Diskussioner i Virkeligheden raadede en udbredt Forstaaelse af, hvad Dr. Munchs handelspolitiske Synspunkter og hans store Anseelse ogsaa udenfor Landets Grænser betød for Landbrugseksportens Fremgang. Ved adskillige Lejligheder, hvor Landbruget samledes til saglige Drøftelser, gav man Udtryk for Erkendelse heraf. »Vi skylder Udenrigsminister Munch Tak for hans Arbejde«, udtalte de danske Landboforeningers Formand, Venstremanden *Jac. Tvedegaard*, ved et af Sammenslutningens Delegeretmøder i København, »jeg maaler Dr. Munch med den Alen, han maales med ude i den store Verden og i de Krese, hvor de betydningsfulde Spørgsmaal for Danmarks Eksport afgøres, og derfor siger jeg, at der ikke kan findes nogen bedre Mand end Dr. Munch at sætte i Spidsen for dansk Udenrigspolitik.«

Over al politisk Strid er det denne Opfattelse af Dr. Munch, der i de urolige Aar under Verdenskrisen har fæstnet sig i det danske Folk.

KANSLERGADEFORLIGET OG RENTEPOLITIKEN

Sideløbende med Bestræbelserne for Eksportens Udvidelse søgte Regeringen at samle et tilstrækkeligt Flertal i Rigsdagen for en Fortsættelse af Krise- og Reformpolitikken. Fra det radikale Venstres Side lagde man særlig Vægt paa en Lettelse i Rente- og Gældtrykket, en Videreførelse af Udstykningen og Fremhjælpning af andet produktivt Arbejde. Rentesænkning- og Udstykningskravene førtes indenfor Landbruget frem af *Jens Holdgaard* med den Styrke, hans Stilling som Formand for De samv. danske Husmandsforeninger gav, og i Rigsdagen var *Niels Frederiksen* og *Jørgen Jørgensen* Talsmænd paa samme Linie. Prisleiligheden paa Eksportvarer og den deraf følgende økonomiske Uligevægt understøttede i høj Grad Ønskerne om at formindske Rentebyrden i Landbruget og det tilknyttede Produktionsliv, og da en almindelig nedad-gaaende Tendens paa Rentemarkedet gjorde sig gældende ude og hjemme, syntes Betingelserne at være til Stede for ved Lovgivningens Hjælp at føre en Rentesækning igennem ogsaa for den faste Prioritetsgæld. Bankerne havde

Overflod af Penge i disse Aar, hvor Mulighederne for gunstig Anbringelse var stærkt begrænsede. Store Kapitaler laa ubenyttede i Nationalbanken til ingen eller en ganske minimal Rente. Med Føje kunde tillige den Betragtning gøres gældende, at Kriseforanstaltningerne ikke alene burde nedfælde sig i større Sikkerhed for Prioritetshaverne, men at disse ved et lavere Obligationsudbytte burde kvittere for den øgede Sikkerhed. Kravet om Rentesenkning fik under disse Forhold meget stærk Tilslutning i de producerende Erhverv.

Længe var alle Forsøg paa at naa til dybtgaaende Kriseforanstaltninger dog forgæves. Nogle Love om Henstand, om Pant for Saasæd o. lign. forøgede Rækken af midlertidige Hjælpebestemmelser, men videregaaende Lovgivning havde man ikke kunnet enes om. Ogsaa Reformforslagene i den almindelige

Indenrigsminister Dahlgaard ved sit Arbejdsbord i Indenrigsministeriet.

Politik syntes uhjælpelig strandet. I Januar 1933 tog Begivenhederne imidlertid Fart henimod en Udløsning. To bestemte Forhold fik afgørende Betydning herfor. Det ene var, at Landboforeninger og Husmandsforeninger under Ledelse af henholdsvis *Hauch* og *Jens Holdgaard* enedes om et fælles Kriseprogram for Landbruget, og det andet var den truende Situation, der havde udviklet sig i Arbejdsverdenen. Landboforeningerne tiltraadte i Landbrugets Fællesudtalelse Kravet om en Nedsættelse af Renten, og det formuleredes derhen, at Indlaansrenten skulde nedsættes til $2\frac{1}{2}$ —3 pCt., saaledes at Udlaansrenten sænkedes tilsvarende, og en Konvertering af Prioritetslaan kunde forberedes. Endvidere indeholdt Fællesudtalelsen Krav om midlertidig Nedsættelse af Amts- og Kommuneskatter, muliggjort ved Forhøjelse af Indkomst- og Formueskatten og ved Indførelse af Værdistigningsafgift, og endelig krævedes en omfattende Henstandslovgivning, en Skærpelse af Trustloven og en Fortsættelse af Jordlovgivningen. I dette Program havde *Jens Holdgaards* Synspunkter sat sig kraftige Spor. Da det senere oplystes, at *Hauch* og *Holdgaard* var blevet enige om Fællesprogrammet under en Køretur i *Hauchs* Bil, svarede *Holdgaard* lunt: »Ja,

men Turen gik til Ikast!«. I Arbejdssituationen var det Arbejdsgiverforeningen, der havde taget Initiativet ved at dekretere Storlockout til Nedbringelse af Lønningerne, og da Arbejderne traf Forberedelse til Sympatistrejke, bl. a. i Havnene og paa Søen, og Forligsmanden opgav Mæglingsforsøg, var Faren for en Storkamp overhængende. For at undgaa den Daarskab, det vilde være at føje en Arbejdskamps Ulykker til de Vanskeligheder, Landet i Forvejen trykkedes af, fremsatte Regeringen Lovforslag om, at Retten til Lockout og Strejker ophævedes for et Aar.

Hauch.

Landbrugets Henvendelse og hele den alvorlige Udvikling i de økonomiske Forhold skabte Baggrunden for en Række Forhandlinger paa Rigsdagen, der førte Regeringspartierne og Venstre sammen. Søndag den 29. Januar samledes Repræsentanter for Regeringen og de tre Partier i Statsminister Staunings Bolig i Kanslergade til Drøftelse af Mulighederne for et politisk Forlig. Deltagerne i Sammenkomsten var Stauning, Dr. Munch, Dahlgaard, Niels Frederiksen, Bording, Fisker, Alsing Andersen, Madsen Mygdal, Dr. Krag og Hauch. Drøftelsen begyndte Kl. 10 om Formiddagen og varede til Kl. 4 næste Dags Morgen,

men da var ogsaa i Hovedtrækkene beseglet den største og mest omfattende politiske Overenskomst, der er sluttet i dansk Politik. Venstre drejede ved denne Overenskomst for en Tid af fra den negative Linie, Madsen Mygdal havde søgt at holde Partiet paa, og Dr. Krag tog Føringeren. Faa Maaneder senere nedlagde Madsen Mygdal sit Folketingsmandat og trak sig helt ud af aktiv Politik. Overenskomsten gik over i Historien under Navnet *Kanslergadeforliget*, og Hovedindholdet var følgende: Gennemførelse af Lockoutloven, Tvangsnedsættelse af Indlaansrenten i Banker og Sparekasser og Gennemførelse af Støttebestræbelser til Konvertering, midlertidig Nedsættelse af Landbrugets Ejendomsskatter ved Konjunkturbestemmelser, Genoptagelse af den standsede Jordudstykning, Gennemførelse af Kødordning, Sukkerordning og Kartoffelmelsordning, Grundforbedringer i Landbruget ved Statslaan og Tilskud, Henstands- og Akkordlovgivning med »Indefrysning« af Gæld, Vinterhjælp til Arbejdsløse, Iværksættelse af store offentlige Arbejder og Støtte til Boligbyggeri, Oprettelse af en kommunal

Laanefond, Sikring af en fast Kronekurs og Gennemførelse af Regeringens Forslag til en samlet Socialreform. Endelig bidrog Forliget til at bane Vej for Enighed om en Del andre Spørgsmaal, der ikke direkte omfattedes af Overenskomsten, nemlig en ny Skoletilsynslov, ny Købstadkommunallov og ny Landkommunallov.

Kanslergadeforliget i Satire af Jensenius.

Det var saaledes en kæmpemæssig Lovgivning, der aftaltes ved Kanslergadeforliget, et politisk og demokratisk Fremstød over en meget bred Front og med gennemgribende Virkninger saavel i den øjeblikkelige Situation som paa længere Sigt. I Befolkningen modtoges Overenskomsten som et lykkeligt Kræfternes Sammenspil i en Tid, hvor meget ellers pegede mod Opløsning og Splittelse. *Dahlggaard* har betegnet Forliget som afgørende for Demokratiets Stilling i Danmark i Dag, og sikkert er det, at Tiden var inde, hvor Folkestyret maatte vise sin Evne til Handling, hvis det ikke skulde løbe Fare for Undergravning.

Aarets Politik prægedes helt af Kanslergadeforliget, hvis Udformning i Lovgivningen krævede mange Maaneders Arbejde. I det radikale Venstre var der

fuld Tilfredshed med Forliget. Det befordrede Gennemførelsen af en Række af de Ønsker, Partiet havde fremsat, det bragte foreløbig den farlige Agitation paa Kronespørgsmaalet til Standsning og det anerkendte Samfundets Autoritet og Nødværgeret overfor truende Anarki i Arbejdsverdenen. En væsentlig Del af Arbejdet ved Udarbejdelse af Kanslergadelovgivningen kom iøvrigt til at paahvile Indenrigsminister *Dahlgaard*, og han løste Opgaven med fremragende Dygtighed. Det lykkedes ham saaledes at forbinde Indførelsen af Konjunkturprincippet i Landbrugets Ejendomsbeskatning med et betydeligt Fremskridt for Grundskyldstanken. Det skete paa den Maade, at man ved den nye Lov om Amtsskatterne straks nedsatte Ejendomsbeskatningen med 20 Mill. Kr. — der inddækkedes ved et Tillæg til Indkomstskatten — men ved stigende Forrentning i Landbruget lod Skatten vende tilbage som *ren Grundskyld*. Ligeledes var Gennemførelsen af en hele Landet omfattende *Grundstigningsskyld* en vigtig Milepæl i Grundskyldsbevægelsens Historie. Efter Vedtagelsen af denne Lov modtog *Dahlgaard* en Takskrivelse fra Formanden for det af alle Afskygninger indenfor Grundskyldsbevægelsen nedsatte Fællesudvalg. Ved Loven om Boligbyggeri stilledes 30 Mill. Kr. til Raadighed til Udlaan, og ved Oprettelse af den kommunale Laanefond fik Kommunerne Mulighed for i højere Grad end hidtil at koncentrere og billiggøre deres Laanebehov. Hovedhjørnestenen i Forligets økonomiske Afsnit var imidlertid *Rentesænkningen og Konverteringspolitiken*, hvor den praktiske Udformning ligeledes lagdes i *Dahlgaards* Hænder, og det blev først og fremmest om denne Sag, den politiske Interesse en lang Tid samlede sig.

Ved Tvangsnedsættelsen af Indlaansrenten sattes en Maksimalrente paa 3—3½ pCt., og det paalagdes Pengeinstitutterne at drage Omsorg for en tilsvarende Nedsættelse af Udlaansrenten. Samtidig gennemførtes den første Konverteringslov, der dels gik ud paa ved Obligationenkøb gennem en Krisefond at støtte Obligationernes Pariføring og dermed Laanenes Ombytning til lavere Rente, dels gav Laantagerne i Kreditforeningerne Ret til at faa deres Restgæld af gamle Laan omskrevet til ny Hovedstol. En Del Laan konverteredes efter denne Lov, men en Parikonvertering af Landbrugsgæld umuliggjordes under den Uro, der rejstes ved L. S.-Agitationen, og som trykkede en stor Del af Kreditforeningsobligationerne helt ned i 80—85. I September 1933 fremsatte *Dahlgaard* derfor et nyt Konverteringsforslag, der tilsigtede uden Pariføring at muliggøre en hurtig Konvertering i Landbruget ved at lukke de bestaaende Serier i Kreditforeningerne, aabne nye lavrentede Serier og paalægge en Skat

af Renteudbytte, som de nye lavrentede Obligationer var fritaget for, og hvis Provenu skulde anvendes til midlertidig Rentenedsættelse for Landbrugsejendomme og mindre Ejendomme udenfor Landbruget. Samtidig skulde der lægges Loft over den Kursstigning, de gamle Obligationer kunde ventes at blive Genstand for under den stigende Efterspørgsel til Ombytning, og der muliggjordes herved en vis Gældsnedskrivning ved Konverteringen. I Rigsdagen mødte Dahlgaaards Forslag imidlertid bestemt Modstand fra Venstre og de Konservative, og der var dermed spærret for Konverteringsspørgsmaalets Løsning ad denne Vej.

I Aarets Løb gik Kanslergadeforligets Lovgivning iøvrigt sin Gang. Til Jordudstykningsen stilledes foreløbig 12 Mill. Kr. til Raadighed, og der indførtes en ny Afgiftsform for Statshusmænd, idet de fik Ret til i Stedet for en fast Rente at svare *en konjunkturbestemt Afgift*. Udstykningsen og Grundforbedrings-

Konservativ Ungdom fraterniserer med de udenvalts Symboler og Metoder: • Opmarsch i Skaftestovler 1933 paa Traverbanen. • Politisk Uniformering blev senere forbudt.

arbejderne skabte meget produktivt Arbejde paa Landet. Stor Betydning fik ogsaa *Kødordningen*. Der paalagdes hvert til Menneskeføde slagtet Kreatur en Afgift, der sammen med et Statstilskud brugtes til at opkøbe og destruere Kreaturer af ringe Kvalitet, og for at Fordyrelsen ikke skulde ramme vanskeligt stillede fik Kommunerne Midler stillet til Raadighed til Uddeling af billigt Oksekød. Ogsaa ved en Nyorganisation af Eksporten søgtes Afsætningen af Kødproduktionen fremmet, og hele Kødordningen for saavel Hjemmemarked som Eksport, der administreredes af et ministerielt Udvalg med *N. P. Andreasen* som Formand, bidrog i høj Grad til at afstive Priserne til Gavn for Landbruget. Endelig rejste den engelske Regulering af Baconindførslen et helt nyt Problem, der løstes i Fortsættelse af den »Planøkonomi«, Kanslergadeforliget havde indledet. Danmark var henvist til i det væsentlige at indrette Svineproduktionen efter det Kontingent, England tillod indført, og som til Gengæld betaltes godt. Gennem mange og langvarige Forhandlinger naaede Slagteriernes og Landbrugsorganisationernes Mænd til Enighed om en Række udviklede Regler, der ved

Svinekort.

Udstedelse af *Svinekort* fastsatte, hvormange Svin hver enkelt Landmand maatte levere til Slagterierne til den almindelige Notering. Da Leveringer derudover afregnedes til en langt lavere Pris, blev Svinekortene en Slags Monopol af stor Værdi, og Svinekortdiskussionen fik Bølgerne til at gaa højt indenfor Landbruget. Det skyldtes først og fremmest *Jens Holdgaard*, at Enighed opnaaedes om et Fordelingssystem, der bevarede en væsentlig Del af Svineproduktionen for det mindre Landbrug, og som Rigsdagen derpaa lovfæstede.

Ved *Socialreformen* samledes den lange Række af adskilte og stykkevis tilblevne sociale Love i bestemte Afsnit, nemlig Folkeforsikring, offentlig For-

sorg og Ulykkesforsikring, hvortil sluttede sig den allerede gennemførte nye Arbejdsløshedsforsikring. De vigtigste Ændringer i den bestaaende Tilstand var, at alle fremtidigt skulde være Medlem af en Sygekasse, aktive eller passive efter Indtægten, for i paakommende Tilfælde at have Ret til Invaliderente og Aldersrente, at de gamle Hjælpekasser afskaffedes, at Hjælp efter Skøn i vid Udstrækning afløstes af mere faste Regler for Ydelse, og at de sociale Udgiftshyrder fordeltes mere jævnt over Kommunerne. Socialreformen blev senere Genstand for Kritik fra Venstre, skønt Partiet stemte for den. Fuldkomment kunde et Værk af dette Omfang naturligvis ikke være, og hist og her blev Rettelserne senere fornødne. Men det radikale Venstre har under alle Diskussioner herom vedkendt sig den Opfattelse, at Reformen har været og er overordentlig værdifuld til Befordring af social Tryghed i Danmark. Ved *Skoletilsynsloven* gennemførtes det gamle demokratiske Krav om Afskaffelse af det gejstlige Tilsyn undtagen for Religionsundervisningen og Indførelse af et vejledende pædagogisk Tilsyn i Stedet, ligesom Adgang skabtes til Valg af Forældreraad ved Skolerne. Dahlgaards nye *Købstads- og Landkommunallove* indførte bl. a. Bestemmelser til Sikring af Mindretallets Rettigheder ved Udvalgsbesættelser i Byraadene og lagde Valget af Ligningskommissionerne i Byraadenes Hænder, og for Landkommunerne gaves Paalæg om Valg af Kasserere, en højst tiltrængt Bestemmelse. Ved snild Udnyttelse af den ved Kanslergadeforliget skabte Jalousi mellem Venstre og Konservative fik Dahlgaard tillige gennemført en ny *Amtsraadsvalglov* med

Indførelse af Forholdstalsvalgmaaden. Endelig fik *Zahle* i samme Foraar Venstre med til en lille men saare nyttig Lov mod Brugen af politiske Uniformer. Efter det nationalsocialistiske Partis Sejr i Tyskland sporedes i visse Krese herhjemme Tilbøjelighed til efter tysk Mønster at indføre Uniformering af den politiske Ungdom. For at undgaa den Skærpelse af de politiske Modsætningsforhold og den Trang til samlet Kraftudfoldelse, der kunde flyde heraf, forbød

Jørgen Jørgensen.

Aage Fogh.

den nye Lov alle over 14 Aar at bære politiske Uniformer, hvorved Skafte-støvlerne og Partiskjorterne henvistes til Pulterkamrene.

I December 1933 fulgte et nyt Kriseforlig med Venstre, hvorved man dels fortsatte de »Ordninger« for Landbruget, som allerede var sat i Gang, og dels føjede nye til. De nye angik *Korn* og *Smør*. Medens Flæskepriserne nu gav høj Rentabilitet, laa Priserne paa Korn og Smør stadig lavt. Kornet var helt nede i 6—7 Kr. pr. Tønde, idet Udlandet sendte sin Overskudsproduktion af Korn hertil med store Statstilskud, og da det kornkøbende mindre Landbrug havde faaet en Fortrinsstilling ved Svinekortfordelingen, var Kravene fra det korn-sælgende større Landbrug om en nogenlunde rentabel Kornpris ikke uden Berettigelse. Paa et Landsmøde af de danske Husmandsforeninger i Odense i Efteraaret 1933 gav *Jens Holdgaard* Udtryk for Husmændenes Forstaaelse heraf, og Landsmødet gav Tilslutning til en Prishævning for Kornet, idet man samtidig fremhævede, at Rentesaenkningen nu maatte videreføres til Gavn for det

samlede Landbrug. Gennem den af Regeringen nedsatte *Landbokommission*, som lededes af Folketingsmand *Fisker* i nært Samarbejde med *Jørgen Jørgensen*, forberedtes det nye Kriseforlig ved indgaaende Drøftelser mellem Partiernes og Erhvervsorganisationernes Repræsentanter. For Kornordningens Vedkommende var det paa afgørende Maade lettet ved Jens Holdgaards Stilling. Der lagdes en Afgift paa importeret Korn, hvorved Prisen hævedes til ca. 11 Kr., og Afgifterne gik i en Kornpulje, der fordeltes til det mindre Landbrug. Sværere blev det at faa en Smørordning etableret, men omsider enedes man om en Ordning, hvorefter Smørprisen paa Hjemmemarkedet ved en Afgift af Forbruget skulde hæves til mindst 215 Øre pr. kg., senere noget mere. Til det nye Forlig knyttedes som til det forrige en Række Bestemmelser om ekstra Hjælp til Arbejdsløse, om yderligere Moratorium m. m., og til Dækning af Udgifterne fik Indkomstskatten et nyt Tillæg. I de følgende Aar blev de forskellige Landbrugsordninger Gang efter Gang fornyet.

I det radikale Venstre tillagde man stadig Spørgsmaalet om Renten og Gælden større Betydning end de prishævende Ordninger, men Decemberforliget bragte ingen Løsning af dette Spørgsmaal. Der opnaaedes dog en Fortsættelse af Konverteringslovgivningen, hvorefter Banker, Sparekasser og Forsikrings-selskaber stillede for ca. 500 Mill. Kr. højforrentede Kreditforeningsobligationer til Raadighed til Ombytning med lavere forrentede, og Laantagerne fik Mulighed for ved Konverteringen at faa gamle Henstandsbeløb ud af Verden. Men iøvrigt enedes man efter Venstres Ønske om at lade hele Spørgsmaalet om en Sanering af Landbrugsgælden gaa til Undersøgelse af et Udvalg, der skulde repræsentere saavel juridisk som økonomisk og landbrugsmæssig Sagkundskab, og hvis Betænkning man vilde afvente, før videre Lovgivning forberedtes. Udvalget kom til at bestaa af Professorerne *Sindballe* og *Axel Nielsen*, Lederen af Landøkonomisk Driftsbureau Professor *O. H. Larsen* og Forstander *Overgaard*, Ladelund Landbrugsskole, og da Udvalgets Sammensætning var akcepteret af Venstre, haabede man fra Regeringspartiernes Side hermed at have faaet Venstre lirket et vigtigt Skridt frem ad Vejen til en Løsning.

I 1934 udtraadte *Niels Frederiksen* af Folketinget, da Arbejdet med Ledelsen af Jordlovsudvalget og navnlig de store Udstykningsprojekter i Sønderjylland helt lagde Beslag paa hans Arbejdskraft. Den radikale Rigsdagsgruppe valgte derpaa enstemmigt *Jørgen Jørgensen* til Formand. Gennem sit Arbejde i Landbokommissionen og sine Ordførerskaber for Partiet i næsten alle landøko-

nomiske Spørgsmaal, Rigsdagen i disse Aar beskæftigede sig med, havde Jørgen Jørgensen usædvanligt hurtigt skabt sig en politisk Position. Han var baade en behændig Forhandler og en vaagen Ordfører, der i Salen udnyttede enhver Mulighed for Partiets heldige Placering. Under de økonomiske Debatter fandt han med stor Sikkerhed Modstandernes svage Punkter, og navnlig den senere Bondepartifører Vald. Thomsen maatte ofte se sig ribbet for pyntelige Fjer, naar han efter sine voldsomme Anklagetaler mod Regeringen skulde igennem

Hest paa Bispegaarden. Jørgen Jørgensen paa Selvbinderen med Forspand af Frederiksborgere. Alle Medhjælperne er Jørgen Jørgensens Sønner og Døtre.

et Replikskifte med Jørgen Jørgensen, der virkningsfuldt belyste Bravadernes Tomhed. Det var klart for alle, at Gruppen i Jørgen Jørgensen havde faaet en Politiker, der vilde drive det vidt. Ved Møder ude i Landet flokkedes Folk om hans Talerstol. Hurtigt og stærkt voksede hans politiske Vingefang. Som Suppleant for Niels Frederiksen rykkede Konsulent *Aage Fogh*, Roskilde, ind i Folketinget. Han var ved sin Virksomhed som de sjællandske Husmandsforeningers Konsulent nøje fortrolig med Landbrugets Forhold og kunde saaledes let glide ind i den specielle Ordningspolitik, der nu var i Forgrunden i Rigsdagsarbejdet. Hans solide Dygtighed blev af stor Værdi for Gruppen.

Gældssaneringsudvalget afgav i Maj 1934 en enstemmig Betænkning med et Lovudkast til Rentelettelse og Moratorieordning og med Fremhævelse af, at tillige en Konvertering af Kreditforeningsgælden burde søges gennemført med

alle til Raadighed staaende Midler. Paa Grundlag af denne Betænkning udarbejdede *Dahlgaard* et Rentelettelses- og Konverteringsforslag, hvorefter Kreditforeningerne skulde opsigte deres 5 og 4½ pCt.s Obligationer og tilbyde Obligationsejerne Ombytning med nye 4 pCt.s Obligationer mod en mindre Godtgørelse. Endvidere skulde Ydelsen for Landhypoteklaan nedsættes med ½ Procent. Ved Aftaler med Nationalbanken og de øvrige Hovedbanker var disse indgaaet paa at stille de fornødne Midler til Raadighed til Indløsning af de Obligationer, hvis Ejere ikke vilde indgaa paa Ombytningen, men en Forudsætning herfor var, at Indskudsrenten for Pengeanbringelse i Banker og Sparekasser yderligere skulde nedsættes med ½ Procent, og at Tilliden til de nye Obligationer styrkedes ved ekstraordinær Lettelse af Rentebyrden for de mest gældtyngede Landmænd. Forslaget indeholdt derfor Bestemmelse om, at der udover Konverteringslettelsen ydedes Landbruget en ekstra Rentelettelse paa 1,3 pCt. aarlig i fem Aar, idet denne Lettelse dog begrænsedes til Gæld indenfor Ejendomsskyldsværdien og skulde afstemmes efter Indtægt- og Formueforhold. Forslaget vilde betyde, at alle gældtyngede Landbrug kom ned paa en Rente af 2,7 pCt. for en væsentlig Del af deres Prioriteter. Endelig foresloges for Landmænd med Gæld udover Ejendomsskylden en særlig Ordning for denne Del af Gælden.

Forhaabningerne om at faa Venstre med til Gældssaneringsforslaget gik dog ikke i Opfyldelse. I Stedet for blev man Vidne til en Række Manøvrer, der trak Sagen i Langdrag, og i Læ af Landstinget fik Rentesænkningens Modstandere omsider Overtaget. Da Forslaget endelig kom til den afgørende Afstemning i Landstinget i September 1934, holdt *Dahlgaard* en Tale, hvori han fremhævede at denne Sag maatte løses *nu*, hvis man ikke vilde forspilde Mulighederne for Rentesænkningens Fuldførelse. »Jeg har«, udtalte *Dahlgaard*, »over for Landstingsudvalget meget indtrængende redegjort for den Fare, der er for at man forpasser Tiden i denne Sag, og jeg kan nu ikke gøre andet end her offentligt paany at understrege det. *Forpas nu ikke Tiden!* De to Oppositionspartier maa gøre sig det Ansvar klart, som de netop i saa Henseende paatager sig«. Venstre og de Konservative i Forening stemte imidlertid Forslaget ned, og dermed var der i Virkeligheden slaaet Bom for Rentesænkningen. Det gunstigste Øjeblik var forspildt. Hver Dag, der gik, gjorde Pengemarkedet mindre egnet for en større Konvertering. Regeringen forsøgte i November med endnu et Konverteringsforslag, hvortil yderligere var knyttet konjunkturbestemt Rente

indenfor Landbruget gennem en Renteudligningsfond, men det sidste fandt slet ingen Tilslutning udenfor Regeringspartierne, og da man endelig fik Venstres Tilslutning til et Konverteringsforslag i ændret Skikkelse, strandede det hele paa Modstand fra Pengeinstitutterne. Det lykkedes kun at gennemføre en Adgang til nedsatte Renteydelser i Kreditforeninger efter Ansøgning, og samtidig fremtvang Venstre og de Konservative, at Nedsættelsen af Bank- og Sparekasserenten skulde bortfalde fra Juli 1935.

Venstres Modstand mod Rentesænkningen bidrog sikkert til Partiets Nederlag paa den følgende Valgdag. Ved Afstemningen i Landstinget i September 1934, hvor Dahlgaards omhyggeligt forberedte Forslag kun havde manglet Venstres Ja for at være virkeliggjort, var der kastet et klart Lys over Fortjeneste

Fra Langelands demokratiske Forenings Fæst i Rudkøbing (Folkebladets Have) i Anledning af Dr. Munchs 25 Aars Rigsdagsjubæum i Sommeren 1934.

og Modvilje i hele denne Sag. Ude i Befolkningen virkede det derfor rent paradisk, da Venstre og Konservative i Februar 1935 i Folketinget løb Storm mod Indenrigsministeren for Konverteringspolitikens Stranding, og *Dahlgaard* kunde med megen Virkning give sine Kritikere dette hvasse Svar: »De to Oppositionspartiets krampagtige Forsøg paa efter to Aars synlige Bedrifter i Rentespørgsmaalet at fralægge sig Skylden for, hvad der er forspildt, interesserer mig ikke. Det interesserer heller ikke de Folk Landet over indenfor d'Herrers Partier, som stadig har ønsket Regeringens Politik paa dette Omraade gennemført. Menigmand her i Landet ved nok, hvem det er, der i disse Aar har spillet Rane Jonsens Rolle overfor Erhvervslivets Krav om billigere Kapital. Menigmand ved, at havde d'Herrer af Oppositionen ikke haft deres Magt i Landstinget, havde Konverteringen forlængst været gennemført. Overfor denne Kendsgerning interesserer d'Herrers Forklaringer og Dagsordener og andre Krumspring ham ikke en Døjt. Til denne Mand med det sunde Instinkt og den nøgterne Tankegang henvender jeg mig i Dag og beder ham om ved første Lejlighed afskaffe den Tilstand, at visse Politikere kan sidde og udøve Magten i Læ af Lands-

tinget, medens de kaster Ansvar for de skadelige Følger af deres Handlinger over paa andre.

Hurtigere end nogen dengang vidste det, fik Menigmand Lejlighed til at svare, og Svaret blev et voksende demokratisk Folketingsflertal og Demokratiets Erobring af Landstinget.

HVOR RADIKAL JORDPOLITIK ER SLAAET STÆRKEST IGENNEM

Niels Frederiksens betydningsfulde Gerning som Leder af Udstykningen i Danmark er allerede i det foregaaende skildret, og derunder er ogsaa nævnt den særlige Udstykningsvirksomhed, der har fundet Sted i Sønderjylland. Om den

Niels Frederiksen i sit Kontor i Jordlovsudvalgets Lokaler i Prins Jørgens Palæ.

sidste vil et Kapitel for sig dog være paa sin Plads. Det er en af radikal Politiks frodigste Idéer, der her er kommet til fuld Udfoldelse.

Udstykningen i Sønderjylland foregik i den første Tid efter Genforeningen under Medvirken af Udstykningsforeninger og efter den gamle Lovgivnings Principper. Efterhaanden som Kendskabet til Loven af 1919 øgedes ved Jordlovsudvalgets Virksomhed, skiftede Udstykningen imidlertid ganske Karakter.

Den gamle Lov gled næsten helt ud, medens en stadig livligere Udstykning voksede frem paa Grundlag af 1919-Loven. Ved Forpagtningledighed i Domænerne, der hver var paa 300—800 Tdr. Land, indledes Samarbejde mellem Domæneforvaltningen og Jordlovsudvalget om Arealernes Udstykning, og samtidig begyndte det almindelige Køb af Udstykningsjord rundt om i Landsdelen. De første større Jordkøb omfattede tre Gaarde paa Als paa tilsammen 2.000 Tdr. Land af Als' bedste Jord. De var alle i tysk Eje og kostede 2,2 Mill. Kr. Senere er Snese af Gaarde passeret gennem Niels Frederiksens Hænder og forvandlet til Husmandsbrug, og hele Domæneforvaltningen er nu overgaaet til Jordlovsudvalget. I 1929 gav Rigsdagen en særlig Bevilling paa 10 Mill. Kr. til Jordkøb i Sønderjylland, og nogle Aar senere yderligere 10 Mill. Kr. Foruden de

større Gaarde tog Købene derefter Sigte paa de mange Hundrede Tdr. Land Jord, der laa hen som Græs eller Hedearealer og krævede et omfattende Kultiveringsarbejde, før de kunde blive udstykningsmodne. Niels Frederiksen behandlede disse Arealer som nyt Land, lod dem kultivere og dræne, anlagde Veje, byggede smaa Gaarde, satte Jord af til Skoler og Idrætspladser og fremtryllede paa nogle Aar »den færdige Landsby«, hvor Nybyggere fik Ejendommen over-draget paa 1919-Lovens Vilkaar. Senere er det blevet det almindelige, at Nybyggerne selv forestaar Byggeriet.

Den nybyggede sønderjydske Landsby Bjerndrup, der tæller 36 Ejendomme, oprettet i 1930-36. Her bor 119 Mennesker mod 18 før Udstykningen.

Med Udstykningen af Domænejord, almindelig indkøbt Jord og de kultiverede Arealer naaede man i nogle Aar op paa ca. 100 nye Brug om Aaret, og ialt er der siden Genforeningen oprettet ca. 1.200 Brug dernede eller mere end i hele det øvrige Land. Naar det tilføjes, at Jordlovsudvalget ligeledes har forestaaet det store Arbejde med Tøndermarskens Afvanding, hvortil Rigsdagen ved særlig Lov bevilgede 8 Mill. Kr., medens en Trediedel af Udgifterne paalignedes Ejerne, vil man forstaa, at *Niels Frederiksen* har haft og har et og andet at gøre i Sønderjylland. Det er et mægtigt Arbejde, han har sat iværk, og det er gjort paa solid Grund. Med berettiget Stolt-hed har han kunnet fremhæve, at alle hans nye Husmænd efter 1919-Loven i

Hvor Bjerndrup nu ligger — tidligere et ørkenlignende Landskab.

Sønderjylland har holdt sig udenfor den særlige Rentelettelseslov, der er gennemført for sønderjydske Landmænd. De har kunnet svare enhver sit. De har sammen med Niels Frederiksen ført Beviset for, at en forstandig praktiseret Udstykning giver Løn for Arbejdet.

Interessen for Udstykningen efter 1919-Loven er nu saa stor i Sønderjylland, at der sjældent er Brug for

Ansøgere fra det øvrige Land. Ingen Steder, siger Niels Frederiksen, er radikal Jordpolitik slaaet saa stærkt igennem som i den sønderjydske Landsdel, og de økonomiske Forhold er derved paa afgørende Maade blevet stabiliseret. At dette ogsaa i national Henseende har stor Værdi er indlysende.

Selv om den meste Domænejord i Sønderjylland nu er udstykket, og Herregaardskøbene naturligvis heller ikke kan paaregnes fortsat i uformindsket Grad, er der stadig betydelige Udstykningsmuligheder i Landsdelen. Bøndergaardene er forholdsvis store, Gældbyrden ligeledes. Meget ofte ønsker Gaardmændene derfor at afstaa en Del af deres Jord til en Søn, naar Statslaan kan opnaas til det nye Hjem. Det praktiseres allerede i udstrakt Grad dernede.

VALGET 1935

Den 25. Maj 1934 havde Dr. *Munch* 25 Aars Jubilæum som Folketingsmand for Langelandskresen. Selv var han i Geneve paa Jubilæumsdagen og deltog i et Møde i Afrustningskonferencens Hovedudvalg, men Dagen gav Anledning til en Række Udtalelser herhjemme, der understregede den Anerkendelse, man fra alle Sider i det politiske Liv var rede til at yde Dr. *Munch* saavel for hans Personlighed som hans politiske Gerning. Den 10. Juni fejrede Langelandskresens radikale Venstre Jubilæet ved en stor Fest, der havde samlet ca. 1.500 Mennesker, og hvor Niels Frederiksen, Jørgen Jørgensen m. fl. talte sammen med Dr. *Munch*. Festen formede sig som en enestaaende Hyldest til Kresens Folketingsmand, og Demokratisk Forenings Formand, Amtsraadsmedlem *Kielgaard* bragte i varme Ord Langelændernes Tak til Dr. *Munch*: »De lærte os, at Politik er en Tempeltjeneste. Vi siger Dem Tak, fordi De satte os de høje Maal, mod hvilke vi skulde stræbe. Vi Langelændere vil aldrig svigte den Politik, De har givet os«. Festen sluttede med et stort Fakkeltog, hvor Forfatteren *Marcus Lauesen* holdt Baaltalen, og Dr. *Munch* svarede med en Tale for de evige radikale Idéer: Retfærd, Samfølelse og selvstændig Tænkning. Da han forlod Øen om Aftenen, fulgte Tusinder ham til Damperen og hyldede ham med Hurraraab ved Skibets Afgang.

I Foraaret 1935 fik Indenrigsminister *Dahlgaard* et Spørgsmaal bragt til Løsning, som i længere Tid havde været Genstand for Diskussion, nemlig om Civilbeskyttelse mod Luftangreb. Løsningen skete paa Grundlag af en Betænkning

fra en Kommission, der havde nuværende Højesteretsdommer *Jesper Simonsen* til Formand, og som gjorde Sagen til Genstand for en særdeles nøgtern Vurdering. Dahlgaards Lov lagde hele Tilsynet med de nødvendige Forberedelser i denne Sag ind under Indenrigsministeriet, hvorved han selv paatog sig en utaknemlig Opgave, men hindrede Foranstaltningerne i at antage den altfor panikagtige Karakter, man fra anden Side havde lagt op til.

I Løbet af Sommeren og Efteraaret 1935 udviklede den af L. S. rejste Valutaagitation sig paa betænkelig Maade. Efter et Bondetog til Kongen, der naturligvis kun kunde henvise til den ansvarlige Regering, fulgte et Forsøg paa at starte en »Valutaaktion« gennem Slagterierne og Mejerierne med Tilbageholdelse af Sterling for at tvinge Sterlingprisen i Vejret. Det opfattedes af de andre Befolkningsdele som en Krigserklæring mod den lovlige Samfundsorden, og da der samtidig var Vanskeligheder paa Rigsdagen med Valutalovens Fornyelse og Modstand fra Oppositionen mod Regeringsplaner om en tidsbegrænset Rentetilskudsordning til Erstatning for den strandede Rentesenkning, fandt Regeringen Tiden inde til at faa *Luften rensed* ved et Valg. Udskrivningen af Valgkom for Oppositionspartierne som en Bombe. Meddelelsen blev givet ved Rigsdagens Sammentræden den 1. Oktober, og Valgdagen fastsattes til 22. Oktober. Oppositionen var splittet som ingensinde før. Vald. Thomsen og tre andre Folketingsmænd var udtraadt af Venstre, og den førstnævnte havde dannet et nyt Parti »Det frie Folkeparti« med udpræget agrarisk Tendens. Resten af Venstre stod vaklende og lammet, uden Evne til at tage en positiv Stilling. Til et bæredygtigt Samarbejde mellem Venstre og de Konservative var der saaledes ingen Udsigt. Nationalsocialisterne stillede op som nyt Parti, hvorefter der ialt var syv indbyrdes uenige Oppositionspartier, der bejlede til Vælgerne. Yderligere dukkede lokale Bevægelser frem med mer eller mindre besynderlige Projekter, der øgede Splittelsen. Overfor denne brogede Forvirring kom Regeringsblokken til at staa som Fornuftens sikreste Tilflugtssted. Socialdemokratiet formede med stor Virkning Valgparolen »Stauning eller Kaos«. Det radikale Venstre opfor-

Valdemar Sørensen.

drede Vælgerne til at sikre Fortsættelsen af en fast, men ikke ensidig Politik ved at styrke Partiets Indflydelse.

Valget gav det radikale Venstre en Fremgang i Stemmer fra 145.000 til 151.000 og uforandret 14 Mandater. Socialdemokratiet gik frem fra 660.000 til 759.000 Stemmer og fik 68 Mandater mod 62. Venstre maatte notere et nyt og endnu større Nederlag end ved sidste Valg, nemlig en Tilbagegang fra 381.000 Stemmer til 292.000 og fra 39 Mandater til 29, idet dog de fire af Mandaterne

Kr. Nygaard.

var gledet fra Partiet allerede før Valget. De Konservative fik 293.000 Stemmer mod 289.000 og 26 Mandater mod 27. For første Gang var saaledes det konservative Stemmetal gaaet over Venstres. Det frie Folkeparti fik 53.000 Stemmer og 5 Mandater, Retsforbundet uforandret 41.000 Stemmer og 4 Mandater, Kommunisterne 27.000 Stemmer mod 17.000 og uforandret 2 Mandater. Nationalsocialisterne naaede 16.000 Stemmer, men ingen Mandater.

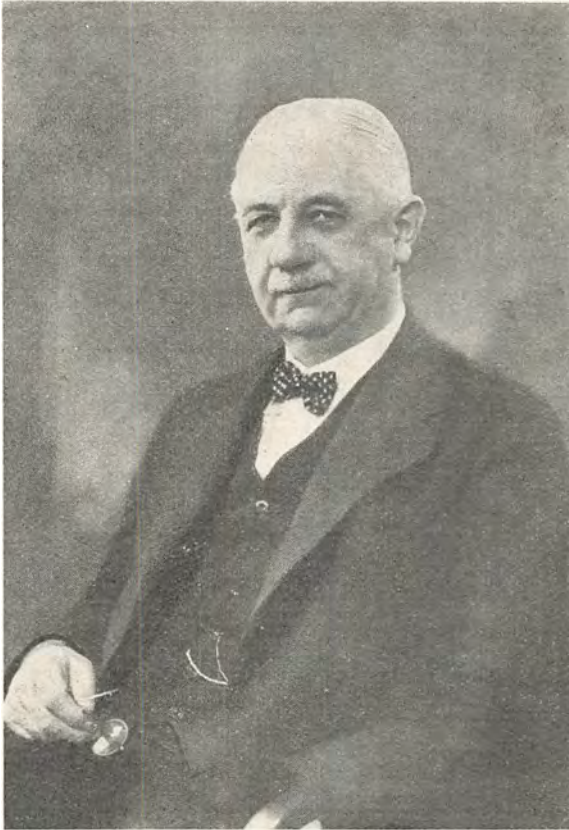
Vælgerne havde saaledes for anden Gang bekræftet deres Tillid til den demokratiske Fællesregering og med stor Kraft krævet den Fremgangslinie videreført, som Regeringen havde fulgt.

Alle taagede Eksperimenter var eftertrykkeligt vist Vintervejen, og det var øjensynligt, at ogsaa mange, der hidtil havde stemt udenfor Regeringspartiernes Kres, følte sig trygge ved Ministeriets Ledelse af Landets Politik baade udadtil og indadtil og foreløbig ikke ønskede noget Skifte. Ministeriet Stauning-Munch var ved at vokse sig ind i Befolkningens Bevidsthed som en fast Institution, hvis to ledende politiske Personligheder var den bedste Garanti for Statsskibets rolige Kurs.

I det radikale Venstre nyvalgte i København Grosserer *Valdemar Sørensen* i Stedet for Fru Elna Munch, der havde trukket sig tilbage. Valdemar Sørensen havde i en Aarrække været Medlem af Frederiksberg Kommunalbestyrelse, hvor han klart og skarpt hævdede Partiets Synspunkter, overfor den dominerende Konservatisme, ligesom han i det vigtige Boligspørgsmaal havde været Storkøbenhavns Smaalejere en energisk Talsmand. Hans Fortrolighed med købstad-kommunale Spørgsmaal og Kendskab til praktiske Handelsforhold var der god

Anvendelse for i Rigsdagsgruppen. I Præstø Amt, hvor gamle Mads Larsen nu havde lagt op, valgtes Højskolelærer *Kr. Nygaard*, der havde et godt Navn i Højskolekredse og ved Siden af sit politiske Arbejde udfoldede en betydelig Virksomhed som folkelig Foredragsholder. I Randers Amt trak fhv. Kirkeminister Th. Povlsen sig tilbage og efterfulgtes af Redaktør *Magne Nøhr*. Det var tredje Generation, der her fik Sæde i Rigsdagen, idet Redaktør Nøhrs Fader, Lærer Nøhr i 7 Aar havde repræsenteret Holbækkredsen og hans Bedstefader, Gdr. Nøhr i 23 Aar Vordingborgkredsen. Endelig valgtes fhv. Minister Direktør *Hassing Jørgensen* i Aalborg Amt i Stedet for H. Chr. Hansen, hvis svigtende Helbred gjorde det umuligt for ham at gennemføre Valgkampagnen. Hassing Jørgensen havde i de senere Aar beklædt Stillingen som Kommitteret ved Aarhus Oliemølle, men da han paabegyndte Udgivelsen af det politiske Tidsskrift »Tidens Stemme«, og der rejstes Spørgsmaal, om dette var foreneligt med hans Stilling, valgte han at opgive denne for frit at kunne dyrke sin politiske Interesse. Han tog mod Opfordringen fra Aalborg radikale Venstreforening til at stille sig i de to Aalborgkredse og samlede et stærkt stigende Stemmetal, der førte ham ind i Rigsdagen. Hassing Jørgensens Genindtræden i aktiv Politik var et betydeligt Plus for det radikale Venstre. Hans Valg skabte en Forbindelse mellem Rigsdagsgruppen og Kredse i Befolkningen, som det havde gensidig Interesse at faa knyttet. I Salen var Hassing Jørgensens Stemme paa Forhaand sikret den Opmærksomhed, som hans Anseelse i Erhvervskredse og Indsigt i økonomiske Forhold betingede, og indenfor Partiet var hans erfarne Raad vel værd at agte. I en Tid, hvor de store Organisationer og mest fremtrædende Klasser paa Land og i By har haft lettest ved at bjerge deres Krav igennem, har Hassing Jørgensen været en værdifuld Talsmand og Beskytter for den jævne Borger, der skal klare sig selv. Saavel i den økonomiske Politik som i Reformpolitikken i de senere Aar er hans Indflydelse i saa Henseende let at paavise. Hassing Jørgensens politiske Betydning i disse Aar ligger for en væsentlig Del i, at han øver den af Stands- og Interessehensyn fuldkommen uafhængige Politikeres Indsats for Ret og Skel i Lovgivningen. Dertil kommer, at han i nationale og militære Spørgsmaal med baade Mod og Klogskab har forfægtet det radikale Venstres Synspunkter i den stride Modvind, Tiden rejste, og derved i høj Grad understøttet Dr. Munchs Politik. Hans Navn har baade sagligt og politisk givet den radikale Gruppe øget Styrke.

Efter Valget ønskede *Zahle* at trække sig tilbage fra sin Ministerpost, da han

Hassing Jørgensen.

overlodes til Besættelse af det radikale Venstre. Folketingsmand Fisker blev Trafikminister, Folketingsmand Kjærbøl Handelsminister og Skolebestyrer Johs. Hansen Kirkeminister, medens den radikale Gruppe enstemmigt udpegede *Jørgen Jørgensen* til Posten som Undervisningsminister.

Det var Gruppens bedste Mand, der saaledes flyttede fra Formandshvervet og det politiske Ordførerskab ind i Ministeriet, men Erstatning i de ledigblevne Hverv savnedes ikke. *A. M. Hansen* valgtes enstemmig til Gruppeformand, og da han paa Grund af sit Ekstraarbejde med Ledelsen af det radikale Venstres Kontor og som Formand i Statsrevisoratet ikke mente tillige at kunne overtage det politiske Ordførerskab i Salen, blev *Oluf Steen* udpeget hertil.

nu var nær de 70, og samtidig fandt der en omfattende Rekonstruktion Sted af den socialdemokratiske Del af Ministeriet. Forsvarsminister L. Rasmussen var allerede gaaet af i 1932 og efterfulgt af Folketingsmand H. P. Hansen, Slagelse, der imidlertid Aaret efter overtog Finansministeriet i Stedet for Bramsnæs, der blev Nationalbankdirektør. Siden havde Stauning ledet Forsvarsministeriet. Nu blev Alsing Andersen Forsvarsminister. Desuden stillede Handelsminister Hauge, Undervisningsminister Borgbjerg, Kirkeminister Dahl og Trafikminister Friis Skotte deres Porteføljer til Raadighed. Steincke flyttede fra Socialministeriet over til Justitsministeriet i Zahles Sted, og Undervisningsministeriet

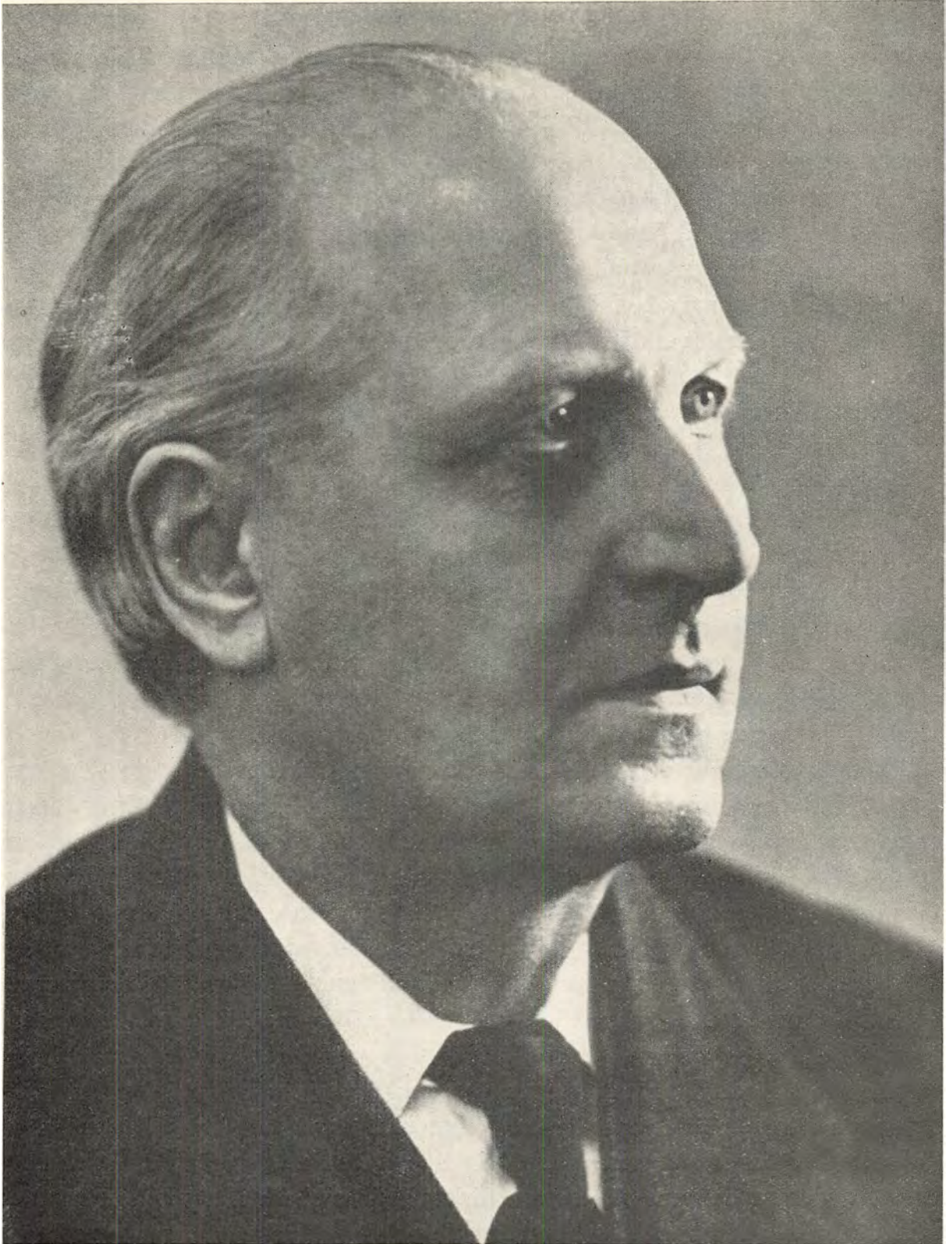
M. Nøhr.

JØRGEN JØRGENSEN

Jørgen Jørgensen fik Sæde i Rigsdagen, da de gamle politiske Stridsspørgsmaal i det væsentlige var uddebatteret og helt nye Opgaver rejst. Hans politiske Indsats hører Nutiden til — og Fremtiden. Ikke mindst af denne Grund er han en af de Politikere, der lyttes stærkest til.

Hans biografiske Data giver et klart Billede af hans Forudsætninger og Udvikling. Han er en sjællandsk Gaardmandssøn, født 1888 og altsaa godt og vel passeret de 50. I sin Ungdom var han Elev paa Vallekilde Højskole under Poul Hansens Forstanderskab. Til Landbrugsgerningen uddannede han sig ved Kursus paa Tune Landboskole og ved Studieophold i Tyskland og Skotland, og han blev Landmand med Liv og Sjæl, altid ivrig efter at bidrage til Fremskridt i det faglige Arbejde og stærkt interesseret i at vække og tilfredsstille Trangen til Kundskab og Dygtiggørelse hos Landboudommen. Han var Formand for Roskilde Højskoleforening 1919—21, for Ovsted-Allerslev Sogneraad 1921—29 og for Ovsted Valgmenighed 1924—30. Fra 1926 til 1932 sad han i Bestyrelsen for Gml. Roskilde Amts Landboforening, 1923—30 var han Medlem af Provstiudvalget, fra 1925—28 stod han som Formand for Amtets Sogneraadsforening og i 1928 indvalgte han i Amtsraadet. Det er Højskolebonden og Fremskridtsmanden, der vinder sin Egns Tillid og fører an i Organisationsarbejdet og i de kulturelle Bevægelser paa Egnen. Saa følger hans Valg til Folketinget, først i Frederiksværkkresen og i 1935 i Hjemegnen, Lejrekresen.

Mange andre Bondepolitikere har gennemgaaet den samme Skole for derefter at forsvinde nogenlunde sporeløst i Rigsdagens store Mølle. Naar Jørgen Jørgensen næsten øjeblikkelig fik Plads blandt de ledende i Rigsdagen, skyldes det hans sjældne personlige Egenskaber og hans politiske Talent. Han er ikke blot en intelligent Bonde, hvad adskillige andre af Rigsdagens Bonderepræsentanter er, men han har som Politiker en videre Horisont end de fleste, en klarere Forstaaelse af Sammenspillet i det økonomiske Liv, en større Beslutsomhed til at handle, hvor der er Realiteter at naa. Med disse Egenskaber stod han pludselig i Rigsdagen omgivet af de store landøkonomiske Spørgsmaal, som Afspærringerne omkring os havde skabt, og han greb til uden at spille Tiden med ørkesløs Fundering over, hvorledes Verden burde have været. Der var for ham ingen Tvivl om, at kun et Samarbejde, der varetog alle Erhvervsinteresser, kunde give farbar Vej frem. Han hævdede denne Opfattelse med stor Kraft i Rigsdagen som ved de politiske Møder og fremholdt

Jorgen Jorgensen.

for den danske Bondestand den Fare, den udsatte sig for ved at følge Venstre ud i den politiske Afsondring og Afmagt. Den, der vil læse Jørgen Jørgensens Rigsdagstaler i Aarene 1930—35, vil faa et stærkt Indtryk af den virkelighedsbestemte og kloge Politik, hvormed han atter og atter trængte Venstres kortsynede Partiagitation tilbage og kaldte paa den danske Bondes Omtanke og Realitetssans. I en Henvendelse til Landbovælgere forud for Valget i 1939 samlede han disse Synspunkter i følgende Konklusion: »Venstre øver en daarlig Gerning overfor Danmarks Bønder ved paa Trods af den store Fremgang, der er naaet for Landbrugets Økonomi, at udsaa Misfornøjelse med alt, hvad Rigsdagen vedtager, og sætte Landbefolkningen i et Modsætningsforhold til det øvrige Folk. *Bondestanden er interesseret i Forhandling og Samarbejde.* Den skal drages ind i den positive Politik, hvis den skal kunne bevare den Indflydelse paa Udviklingen, som den bør have.«

I Jørgen Jørgensens Politik er Landbodemokratiet saaledes en afgørende Del af Fundamentet, men ikke det hele. Hans Sokkel er bredere, hans politiske Idé spænder videre. Den sociale Lovgivnings Betydning, der her i Landet ofte undertakseres som et rent Udgiftsspørgsmaal, staar ham klar i dens fulde Omfang. Hans Syn paa Byerhvervene er fri for enhver Indsnævring af Standsfordomme. Hans Frisind er ægte og næres af en sikker Tro paa den unge Slægt. I sine Planer om en Fornyelse af Højskolen eller rettere en Udvidelse af den, hvorved der skulde blive Mulighed for paa Højskoletankens Grund at drage nye Tusinder af Unge fra saavel By som Land ind i et Oplysningsarbejde om den folkelige Friheds kostelige Værdier, har han peget paa en af Fremtidens virkelig store Opgaver. Forhaabentlig finder han Udvej for at løse den. Hans Omformning af det socialdemokratiske Skoleforslag til en Reform, der samlede principiell Anerkendelse fra alle frisindede Skolekrese og Befolkningsdele og samtidig bevarede Socialdemokratiets Tilslutning, var en Bedrift, der vidnede højt om hans Evne til at føre sin Politik frem til praktiske Resultater. Hans Smil og Fordragelighed er værdsat paa Rigsdagen. Men man er paa det rene med, at Viljen bag Smilet er stærk og smidig.

Paa Bispegaarden ved Lejre har Jørgen Jørgensen sin faste Borg, og skønt Undervisningsministeriet og Rigsdagsarbejdet beslaglægger hans meste Tid, har han ikke villet give Afkald paa Deltagelse i den hjemlige Bedrifts Problemer og Glæder. Hans Personlighed og Livssyn vil altid hvile i Landbrugsgerningen. Det glimter igennem i enhver af hans Taler, hvadenten han staar paa Københavns Universitet eller i en Forsamling af jydsk Husmænd. Derfor nyder han

ogsaa i alle Krese den samme Respekt. Hans naturlige Veltalenhed fængsler enhver Tilhørerkres.

I Fremtidens Politik herhjemme vil man fra alle Sider regne med Jørgen Jørgensen. Han er den udprægede *Brobygger* mellem Stænder og Klasser. For Mænd af hans Støbning og Evne vil der altid være Brug. Under gunstige Betingelser faar de et Afsnit af Landets politiske Historie i deres Haand.

LANDSTINGETS EROBRING

Regeringspartiernes Valgsejr var ikke uden Virkninger i Rigsdagsarbejdet. »Det var godt, vi fik Valget«, sagde *Oluf Steen* i en Tale i Vinteren 1936, »det var blevet en Nødvendighed. L. S.-Bevægelsen optraadte, som om den havde Mandat til at dirigere det hele. Noget saa skikkelig som vore Mejerier og Slagterier holdt Generalforsamlinger og vedtog at deltage i »Valutastrejke«. De Venstremænd, der lod dette ske, vidste godt, det var galt, men de havde ikke noget imod at være med i en reaktionær Bevægelse mod Demokratiet. Naar der laves noget »upolitisk« med politisk Maal, er det altid Reaktion. Saa kom Valget og satte alt paa Plads. *Her er til at være igen!*«

De Konservative gav nu Valutaloven fri Passage gennem Landstinget, hvor den saaledes kunde vedtages med Regeringspartiernes Stemmer, og baade Venstre og de Konservative gik i Forhandling om Regeringens Forslag om Lettelse af Landbrugets Gældbyrde. Med de fire store Partiers Tilslutning gennemførtes nu en *Gældssaneringslov*, der stillede 100 Mill. Kr. til Raadighed til Udløsning af den dyreste og mest trykkende Gæld. Adgangen til at faa Gældssaneringslaan blev dog begrænset til Landmænd, hvis Gæld udgjorde mindst 110 pCt. af Ejendommens Panteværdi. I de første to Aar skulde der kun svares en minimal Rente af Saneringslaanene, og derefter blev Forrentningen konjunkturbestemt. Det radikale Venstre virkede for, at man ogsaa skulde yde en Rentelettelse til de Landmænd, hvis Gæld laa mellem 85 og 110 pCt. af Panteværdi-

En Gruppe unge fra et af den radikale Ungdoms Kursushold foran Københavnerafdelingens Lejrhus ved Karlstrup Strand, i Hjørnet i Jakke R. U.s Formand Akael Jensen.

en, men saa vidt kunde man endnu ikke naa. Loven var imidlertid for mange Tusinde af de stærkt gældtyngede Landmænd en stor Hjælp. I nogle Tilfælde kunde den virke uheldigt ved at forhindre eller udskyde tiltrængt Ejerskifte, men overfor disse Undtagelser stod de mange Tilfælde, hvor den bidrog til, at dygtige unge Landmænd fik deres Forhold ordnede ved et fast og billigt Laan og derved sattes i Stand til at arbejde sig igennem. *Dahlgaard* gennemførte en god Lov om Kredit- og Hypothekforeninger, der fastsatte ensartede Bestemmelser for disses Organisation og Ledelse, og hvis Tendens var at understrege Ledelsens Ansvar. Paa Grundlag af en Betænkning fra et af *Zahle* nedsat Udvalg gennemførtes en Række Ændringer i Retsplejeloven, hvorved der indførtes Domsmand ved Underretterne, gaves Adgang for Nævninge til at deltage i Strafadmaaling og indførtes Bestemmelse om, at Højesteretsdommere, som er uenig med det Flertal, der afgør Dommens Indhold, skal afgive en skriftlig og offentlig Begrundelse af deres afvigende Mening. Med disse Ændringer naaede dansk Retspleje frem til det tidssvarende Indhold, den nu har, og som det radikale Venstre har en væsentlig Del af Æren for.

I Arbejdsverdenen havde der været en velgørende Ro, siden Lockoutloven for et Aar suspenderede enhver Ret til at slaas. I 1934 klarede Forligsmanden Arbejdsproblemerne med Undtagelse af Slagterifaget. Her maatte Rigsdagen tage sig af en Arbejdsstandsning, og det skete ved en alene for denne Konflikt lovordnet tvungen Voldgift, hvor Forligsinstitutionen var repræsenteret i Voldgiftsdomstolen. Loven gik glat gennem Rigsdagen, og det radikale Venstres Voldgiftskrav blev saaledes her praktiseret i en Nødssituation. Selv om Partiets Krav sigtede mod en stadig tilstedeværende Voldgiftsinstitution, var dog allerede Princippet Anvendelse i en Nødlov en Sejr for Tanken. Endnu stærkere blev Berettigelsen af det radikale Venstres Syn paa disse Spørgsmaal understreget i Foraaret 1936, da Arbejdsgiverne erklærede Storlockout for ca. 100.000 Mand og Par-

Fra den europæiske, radikale Ententes Kongres i København Sommeren 1934: Kongressens Præsident nu afdøde Ivar Berendsen Arm i Arm med Parlamentsmedlem Sir Percy Harris og dennes Frue.

terne stod saa stejlt, at Forligsinstitutionen opgav at mægle. Efter at den store Arbejdsstandsning havde varet en Ugestid, indkaldte Regeringen Lederne af de to Hovedorganisationer til et Møde, hvor Statsministeren og Udenrigsministeren opfordrede dem til at underkaste sig et fornyet Mæglingsforsøg, og Dr. *Munch* fremholdt overfor begge Parter, at det under den nuværende handelspolitiske Situation vilde blive til uoverskuelig Skade for vore Eksportinteresser, naar Importen som Følge af Arbejdskampen blev slaaet stærkt ned. Resultatet blev, at Forligsmanden traadte i Virksomhed paany, og hans Mæglingsforslag vedtoges af Arbejderne, men forkastedes af Arbejdsgiverne. Udenfor Mæglingen stod Slagterierne, hvor Parterne var enedes om et Overenskomstforslag, men her forkastede Arbejderne Forslaget. Da Lockouten havde løbet i tre Uger, fandt Regeringen det nødvendigt at bringe Striden til Ophør og forelagde Lovforslag om, at Arbejdet skulde genoptages paa de af Forligsmanden foreslaaede Vilkaar. Lange natlige Forhandlinger fandt Sted i Rigsdagen og store politiske Vanskeligheder var knyttet dertil, men det lykkedes omsider at naa til Enighed mellem alle de store Partier paa Grundlag af et af *Gunnar Fog-Petersen* stillet Forslag om, at de to Parter straks skulde søge Enighed opnaaet ved direkte Forhandling, og hvad de ikke kunde rydde af Vejen, skulde gaa til Paakendelse ved en tvungen Voldgift med sagligt betryggende Sammensætning. For Slagteriernes Vedkommende skulde den foreslaaede Ordning træde i Kraft trods Arbejdernes Forkastelse af den. Vedtagelsen af denne Lov virkede i alle Lejre som *en nyttig Lære*. Der kom Protester fra en Del fremstaaende Organisationsledere, der mente, at en videre Udvikling paa den tvungne Voldgifts Vej vilde skade Fagforeningernes Stilling, men mange af Organisationernes Folk gav Udtryk for Forstaaelse af, at ogsaa Organisationernes Verden maatte være underkastet Udviklingens Lov, og at det snart blev nødvendigt at finde mere tidsvarende Former for Løsning af Arbejds- og Lønsprogsmaal. Det radikale Venstres mangeaarige Arbejde for Voldgiftsprincippet havde i Sandhed ikke været forgæves.

En ny Aktion fra L. S., denne Gang for Etablering af »Produktionsstrejke« med Tilbageholdelse af Mælk og Svin, optog en Tid Sindene stærkt. Den proklameredes paa et Bondestævne i Rønge i Jylland, hvor ca. 50.000 Landmænd og andre interesserede var strømmet til, men den mødte naturligvis Modstand fra alle besindige Krese i Landbruget. En Henvendelse til Husmandsforeningerne om Støtte til Planen besvaredes af *Jens Holdgaard* paa De samv. danske

Husmandsforeningers Vegne kort og godt saaledes: »Bestyrelsen maa svare et ubetinget Nej, idet de Selvtægtsforanstaltninger, man fra den Side søger at iværksætte, kun vil være til Skade for det danske Landbrug«. Ogsaa Landboforeningernes Ledelse, der længe havde trykket sig ved at gaa aabent mod L. S.-Bevægelsen, tonede nu rent Flag overfor de fantastiske Planer. Paa et Møde i Lemvig, hvor *Hauch* og *Dahlgaard* talte, erklærede saaledes *Hauch*: »Det er jo Galskab. Kunde man faa Landmænd til at forsøge en saadan Produktionsstrejke, vilde de selv være de første til at gaa ned. Tror nogen virkelig, at der er sund Fornuft i at aflevere sin Selvstændighed og Frihed som Landmand til en Forsamling af 50.000 tilfældige Mennesker, der er rendt sammen paa Rønge Mark?« *Dahlgaard* bemærkede hertil: »Det havde været lykkeligt for Bevarelsen af en rolig besindig Stemning indenfor dansk Landbrug, om Hr. *Hauch* havde talt lige saa tydeligt mod L. S. for 2—3 Aar siden, som han taler nu«. Produktionsstrejkeplanerne førte kun til en uskadelig Demonstration med Mælkenes Tilbageholdelse en Dag i nogle Tusinde Gaarde. Derefter toges de foreløbig af Dagsordenen. Men de havde ikke gavnet Landbrugets Forhold til den øvrige Befolkning.

Iøvrigt var Aaret 1936 politisk præget af det *Landstingsvalg*, der i September skulde afholdes i Sydjylland, paa Sjælland-Lolland-Falster og paa Bornholm. Venstre og Konservative havde 41 Mandater i Landstinget plus det færøske Mandat, Radikale og Socialdemokrater tilsammen 34. Ved Valget af de tingvalgte skulde Venstre forlods afgive et Mandat til Socialdemokratiet, saa Stillingen blev 40 mod 35, og et Mandat vundet i hver af de tre Landstingskreise vilde saaledes flytte Flertallet. Man var fra alle Sider klar over, at Regeringspartierne havde en Chance for at erobre de tre Mandater, og Valgkampen forberedtes derfor energisk i Sommerens Løb. Fra Venstres og de Konservatives Side førtes Slaget paa Frygten for »Flertalsdiktatur« og »Terror«, men det var en meget svag Argumentation, da de to Partier aldrig havde haft noget at indvende mod »Flertalsdiktatur« i de Aar, hvor de selv havde haft Flertal i begge Ting. Regeringspartierne stod derimod stærkt i deres Krav om at faa ændret det urimelige Forhold, at Mindretallet gennem Landstinget kunde standse Befolkningsflertallets Krav og umuliggøre eller forsinke Regeringens og Folketingsflertallets Beslutninger. Det radikale Venstre vedtog paa Aarets Landsmøde et Manifest, hvori det kraftigt opfordrede til Landstingets Erobring og paafølgende Afskaffelse: »I vort Land, hvor Retten til fri Meningsytring er Folkets dyreste

Arv, gælder det nu at forene den frie Brydning mellem Anskuelserne med *den Hurtighed og Klarhed i Beslutningerne, som Tiden kræver*. Den første Betingelse herfor er, at Landstingets Flertal ændres. Det radikale Venstre kræver dernæst i Overensstemmelse med sit Program Landstinget afskaffet og det fulde Folkestyre sikret, idet Partiet tror paa den Værdi, der ligger i, at Folkets Flertal faar ikke blot den afgørende Magt, men ogsaa det fulde Ansvar for sine Handlinger«. Det var Synspunkter, der nøje svarede til Stemningen i den radikale Befolkning, og Partiets Vælgere gik med Lyst og Energi til Kampen for Landstingets Erobring. Ogsaa en Del moderate og konservative Vælgere følte sig i Virkeligheden mest tiltalt af, at der skabtes et klart Grundlag for det politiske Arbejde. Dr. Munch spurgte i sin Radiotale før Valget: »Hvilken moralsk Styrke vil Oppositionen have ved at raade over een Stemme over Halvdelen i Landstinget, det højeste, den kan vente sig? Skulde det danske Folk ikke være modent nok til at styre sig selv«.

Valgmandsvalget fandt Sted den 18. September under spændt Forventning i alle politiske Lejre. Det blev en Sejr for Regeringspartierne, idet de mønstrede 568.000 Stemmer mod de samlede Mindretalspartiers 538.000, men helt udløste det ikke Spændingen. Det radikale Venstre var sikker paa sine Landstingsmandater saavel i Jylland som paa Sjælland, og Socialdemokratiet var lige saa sikker paa at vinde et Mandat i hver af disse Landstingskredse, men Resultatet paa Bornholm kom til at staa paa Vippen og skød den endelige Vished om Stillingen i det nye Landsting ud til selve Landstingsvalgdagen. Det radikale Venstre havde paa Bornholm faaet valgt *een Valgmand*, og han blev afgørende for Landstingets Erobring! Ved at gaa sammen med Socialdemokratiet bragte han ved Landstingsvalget den 22. September Stemmerne til at staa lige, og gennem en højdramatisk Lodtrækning naaede man omsider til det retfærdige Enderesultat: den socialdemokratiske Kandidat valgtes. Flertallet i Landstinget var skiftet i Overensstemmelse med Befolkningsflertallets Ønske!

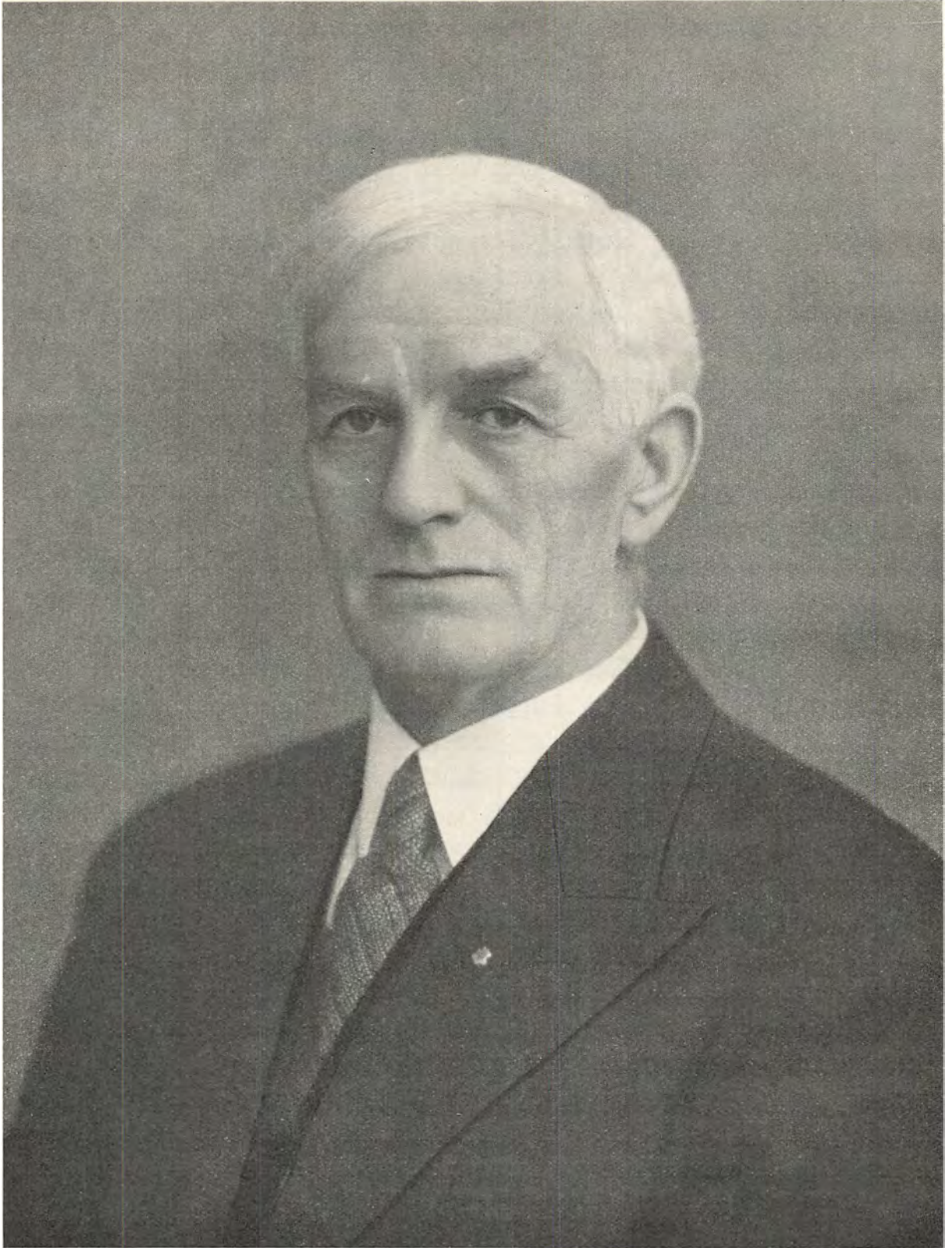
Det var 70 Aars Kampe mod Landstingsreaktionen, der nu kronedes med Demokratiets Erobring af den fulde politiske Magt i Landet. Hvad *Rode* i 1919 havde forudsagt om Landstingets Nederlag i den Kamp, det rejste ved Statslaanskonflikten, var gaaet i Opfyldelse. Overhusets unaturlige Magt var brudt, og der var fri Bane for en Lovgivning efter de Linier, hvorom de to demokratiske Partier kunde samles.

JENS HOLDGAARD

Han var hverken Minister eller Partiformand, talte forholdsvis sjældent i Rigsdagen, men var ikke desto mindre en af Partiets betydeligste og mest indflydelsesrige Mænd.

Jens *Holdgaard* var en Husmandssøn fra Hammerum Herred. Han blev selv Husmand og stod længe i de Meniges Rækker, men fra 1910 bliver han Medlem af Bestyrelsen for De samv. jyske Husmandsforeninger, to Aar senere Medlem af Bestyrelsen for den danske Samvirksomhed og i 1913 Formand for Ringkøbing Amts Husmandsforening. I de følgende Aar kommer han ind i saavel Husmandsbrandkassens som Ulykkesforsikringens Ledelse, opgiver sit Landbrug og tager Bopæl i Ikast. Efter at have prøvet en Valgkampagne mod I. C. Christensen vælges han i 1918 ind i Landstinget, i 1922 sætter Staten ham ind i Hedeselskabets Bestyrelse, senere ogsaa i Jordlovsudvalget, han flytter fra Landsting til Folketing og bliver i 1929 Formand for de jyske Husmandsforeninger, i 1931 for de danske Husmandsforeninger og samme Aar Næstformand i Landbrugsraadets Præsidium.

Jævnt og sikkert gled Jens Holdgaard frem til den danske Husmandsbevægelses Førsteplads. Han var en Mand efter Husmændenes Hjerte, frygtløs i sine Meninger, redelig i sin Tankegang, jævnbyrdig i Klogskab med enhver, han mødte ved Forhandlingsbordet. Det skadede heller ikke, at han var en meget repræsentativ Mand, havde et fornemt Ydre og kunde udfolde et charmerende Væsen. Han var en Fører af sjælden Rang, og Husmændene forstod det og løftede ham højt. Hans Navn vilde under alle Omstændigheder være blevet indskrevet med Guld i Husmandsbevægelsens Historie. Nu blev det ved Verdenskrisens Udbrud tillige et af de centrale i det Afsnit af dansk Politik og Økonomi, der herefter forestod. Jens Holdgaards Arbejdskraft beslaglagdes i de vigtige Forhandlinger om Valutaregulering, Handelsaftaler, Svinekort, Korn-, Smør-, Kød- og mange andre Ordninger, og han magtede disse Spørgsmaal, forstod at overskue deres Sammenhæng og bedømme Virkningerne af de Løsninger, der kunde tænkes. Hans Udgangspunkt var det mindre Landbrugs Interesser og maatte være det, men ensidig Standspolitik laa hans radikale Grundsyn fjernt, og han var stedse rede til at tage de samfundsmæssige Hensyn, Tiden krævede. Han blev derved Regeringens og først og fremmest Udenrigsminister Munchs

Jens Holdgaard.

mest værdifulde Støtte i Tilrettelægningen og Afvejningen af Handelspolitiken i de første vanskelige Kriseaar.

I Forhandlingerne om den hjemlige økonomiske Politik skaffede han Husmændene store Resultater, snart ved sin smidige, lunefyldte Mægling, naar der var Mulighed derfor, snart ved sin Personligheds Stejlhed, naar det store Landbrugs Krav syntes ham en Tilsidesættelse af det mindres. Hans Vilje var stærk og hans Vagtsomhed stor i de utallige og brydsomme Forhandlinger, han maatte deltage i. Som oftest var hans Ord stilfærdige, beregnede paa sindig Fremrykning mod en Løsning med det størst mulige Følgeskab, Han havde i højere Grad end de fleste Landboforeningspolitikere Forstaaelsen af, at Landbruget maatte samle sig om enkelte holdbare Hovedkrav for med fuld Virkning at gøre sin Indflydelse gældende, og han var med denne Opfattelse ikke blot Husmændene, men hele Landbruget en god Mand. Men det skete ogsaa, hvis der gjordes Tilløb til at lade Husmændene betale Gildet, at hans Ord og Mine blev til isnende Kulde. Mere end een Gang har en enkelt Bemærkning af Jens Holdgaard lukket en Dør fast til, saa ingen mere prøvede at nærme sig den.

Holdgaards Arbejde for Husmandsbevægelsen i Almindelighed ligger det udenfor disse Liniers Formaal at skildre, men det kan vanskeligt vurderes for højt. Til det radikale Venstre følte Holdgaard sig knyttet med mere end nogle politiske Programpunkters Baand. Hans sociale Indstilling, hans Følelserverden, ja hele hans Livsgerning krævede Forbindelse med et Parti, der havde Blikket aabent for den jævne Mands Bekymringer og Besvær og vilde bygge et retfærdigere Samfund op uden at træde den enkeltes Ansvar og Vilje til Fremdrift for nær. Han følte sig hjemme i det radikale Venstre og i dyb Overensstemmelse med Partiets Alsind og Frisind. Men han forbeholdt sig Ret til Særstandpunkter; naar han havde sin egen Mening, og han kunde forfægte saadanne Standpunkter med et uimodstaaeligt Humør, der spredte Solskin over Partimøderne og befæstede hans Venskab i Gruppen.

Jens Holdgaard døde i 1936, kun 62 Aar gammel. Han var en sand Adelsmand, sagde *Zahle* om ham ved hans Jordefærd. Og mange i Landet følte, hvor rigtige disse Ord var.

DEN NYE REFORMPERIODE

Det radikale Venstre fik ved Landstingsvalget to nye Medlemmer i Rigsdagsgruppen. I Stedet for Trafikassistent Lausten valgtes for Sydjylland Gdr.

Fr. *Kristiansen*, Tistrup, en dygtig Landmand, der havde været Partiets Kandidat i Vardekresen og nød stor Anseelse paa Egnen. Paa Sjælland traadte saavel *Jeppesen-Drusebjerg* som *Fru Marie Hjelder* tilbage, og i deres Sted valgtes Husmand *Oluf Johansen*, Terslev, og Smedemester *Axel Christensen*, Hagested. *Oluf Johansen* havde gjort et betydeligt Arbejde indenfor den radikale Ungdom og var en ufortrøden og velfunderet Agitator saavel for Partiet som indenfor

Oluf Johansen.

Husmandsbevægelsen. Han gik med levende Interesse op i sin Rigsdagsgerning og blev snart en meget benyttet Ordfører baade i Tinget og ved de politiske Møder. Ved *Axel Christensens* Valg opfyldtes et af det radikale Venstre og Haandværkerstanden længe næret Ønske om at give en praktisk Haandværker Sæde i Rigsdagen, og det var en særdeles tiltalende og forhandlingsdygtig Mand, man havde udpeget. *Axel Christensen* skaffede sig allerede i de nærmest følgende Aar betydelig Indflydelse i Lovgivningen til Gavn for Haandværkerne. Ved Valget af tingvalgte Medlemmer indvalgte det radikale Venstre *Jens Holdgaard* i Landstinget, men *Holdgaard* døde kort efter, og som hans Suppleant fik derpaa

Propr. *Martin Sørensen*, »*Peterslund*« paa Mors, Sæde i Landstinget. Han var i usædvanlig Grad en selvgjort Mand, havde været Tjenestedreng, Handelslærling, Sømand og Husmand og havde derefter overtaget den store Ejendom »*Peterslund*« og drevet den som en Mønstergaard. I Aarenes Løb fik han en Mængde Tillidshverv paa sin Ø, bl. a. som Formand for Slagteriet og Banken, og ogsaa landsomfattende Sammenslutninger havde benyttet hans Arbejds-evner, bl. a. som Formand for Sammenslutningen af Mergelselskaber i Danmark. Han var en af Medstifterne af det radikale Venstre i 1905 og en interesseret Støtte af Husmandsbevægelsen paa sin Egn, hvor Foreningen havde gjort ham til Æresmedlem. I mange Aar var han Formand for det radikale Venstres Landsforbund. En veludrustet Personlighed, meget tænkende, grundigt overvejende, alt i bedste Orden, hvor hans Haand styrede!

Ved Finanslovdebatten i Oktober 1936 efter Landstingsvalget holdt *Oluf Steen* som det radikale Venstres Ordfører en fortrinlig Tale, hvori han understre-

gede det store Ansvar, der paahvilede det radikale Venstre som det for Flertalsdannelsen afgørende Parti i begge Rigsdagens Ting, og nævnede en Række af de Reformer, Partiet ønskede gennemført i den nærmeste Tid. Han sluttede saaledes: »Det radikale Venstre gaar til sit Arbejde under de nye Vilkaar, der er betroet os, huskende den Sandhed, at der er to Maader paa hvilken Magt og Ansvar kan forspildes. Den ene er, at man *glemmer at bruge* den Magt, man har faaet, og den anden, at man *misbruger* den. Vi skal vide at vogte os for begge Dele. . . Partiet Venstre synes at føle sig helt glad og befriet over, at al Indflydelse nu hviler paa andre. Dets Ordfører gav Antydninger af stor Tilfredshed over, at Partiet nu var saa rart udenfor det hele, og at det egentlig var en udmærket Stilling, Partiet havde naaet. Dette maa dog vist være en rent forbigaaende Glæde. Jeg har i al Fald aldrig hørt om nogen, der kunde styrke sin Stilling eller paaregne Interesse ved henvise til, at nu var det da lykkedes dem at stille deres Sager saadan, at de hverken havde Indflydelse eller Ansvar!»

Martin Sørensen.

De to Regeringspartier brugte den forøgede Magt med den Styrke, Landstingsvalgsejren havde forpligtet til, men ogsaa med den rolige Ligevægt, som Befolkningen havde Ret til at vente af et Flertalsstyre, hvor det radikale Venstre havde et afgørende Ord. Arbejdet for Tilvejebringelse af *en ny Grundlov*, der kunde gøre Forfatningen til en Enhed ved Fjernelse af Landstinget, forberedtes ved Nedsættelse af en Kommission af Rigsdagsmedlemmer, der inden den 30. Juni 1938 skulde have tilendebragt sit Arbejde. I Mellemtiden tog man fat paa Virkeliggørelsen af de Reformer, Regeringspartierne længe havde ønsket gennemført, men som var blevet holdt tilbage ved Oppositionens Modstand. Den radikale Rigsdagsgruppes Formand, *A. M. Hansen*, havde allerede før Landstingsvalget udtalt: »Vort Arbejdsprogram maa være dette, at vi først forener vore Kræfter med Landets øvrige Demokrati om Erobringen af Landstingets Flertal, og derefter bruger Flertallet til at lade Gennemførelsen af en virkelig demokratisk Reformlovgivning gaa Haand i Haand med Forberedelserne til den Forfatningsændring, der skal sikre Folkets Selvbestemmelsesret og dermed

det fulde Folkestyre«. I Overensstemmelse hermed førte de to demokratiske Partier i de to følgende Aar en Række vigtige Fremskridtslove igennem Rigsdagen, og Samlingerne i 1937 og 1938 blev trods Skyggerne af den stigende Verdensuro den rigeste Reformperiode siden den store Verdenskrig.

I 1937 gennemførte *Jørgen Jørgensen* den nye *Skolelov*, som helt fik Præg af det radikale Venstres Syn paa dette vigtige Spørgsmaal. Den nye Lov blev navn-

Axel Christensen.

lig ved Forbedringen af Landsbyskolen et stort Skridt fremad for Folkeoplysningen i Danmark. Den udvidede Undervisningen betydeligt for de større Børn, indførte en Del nye Fag som Naturhistorie, Sløjd, Husgerning og Adgang til Sprog, gjorde Undervisningsmaterialet gratis, skabte bedre hygiejniske Forhold i Skolerne med Bad, Gymnastiksale m. m. og indførte Adgang til paa frivilligt Grundlag at iværksætte *fortsat Undervisning* i Kommunerne for Ungdommen mellem 14 og 18 Aar. Det var en frisindet og rummelig Skolelov, der i Aandsfagene gav større Frihed for baade Forældre og Lærere og i selve Skolevæsenets Organisation gav Sogneraadene vidt Raaderum med Hensyn til store

eller smaa Skoler, Samarbejde mellem flere Kommuner o. s. v. I adskillige Venstrevælgerkrese vakte det nogen Overraskelse, at Venstre paa Rigsdagen afholdt sig fra at stemme for den nye Skolelov, skønt den ved Jørgen Jørgensens Indsats var blevet en Reform paa Linie med den Skolepolitik, som alt Frisind i Danmark havde støttet gennem mange Slægtled. For de private Efterskoler gennemførte Jørgen Jørgensen en forbedret Tilskudsordning, ligesom større Beløb stilledes til Raadighed for Ophold paa Højskoler, Landbrugsskoler og Husmandsskoler. Der gennemførtes en Lov om Kontrol med Prisaftaler, og til Udøvelse af Kontrollen nedsattes et særligt Raad, til hvilket skulde anmeldes alle Aftaler om Pris-, Produktions- og Omsætningsforhold, der udelukkede eller væsentligt begrænsede fri Prisdannelse eller Erhvervsudøvelse. Den saakaldte »Erhvervsfrihedslov«, der var vedtaget under begge Regeringspartiers Modstand, blev ophævet. *Dahlgaard* gennemførte en ny kommunal Valglov, der begrænsede Skatte- og Opholdskravene som Valgretsbe-

tingelse til et rimeligt Omfang og gjorde Valgretsaldere samfaldende med den, der maatte blive fastsat til Folketinget ved den nye Grundlov. Endvidere gennemførte Dahlgaard et betydningsfuldt Lovværk om *Retsforholdet mellem Ejer og Lejer*, hvorved dels en Række ufravigelige Grundregler for Udleje af Bolig- og Forretningslokaler fastsloges, og dels indførtes Bestemmelser til Beskyttelse af Erhvervsvirksomhed i lejet Ejendom, saaledes at en Forretningsdrivende ikke uden videre ved en Opsigelse kunde afskæres fra en Virksomhed, han havde oparbejdet i det paagældende Kvarter, og hvis Værdi ved hans Fraslytning tildels vilde blive Husejeren tilkapitaliseret. Adgang til rimelig Forligsprøvelse og eventuel Erstatning indførtes i Loven. Af Dahlgaards Lovgivning dette Aar skal fremdeles nævnes en for de haardt anspændte Kommuner værdifuld *Udligningsreform*, der overførte for ca. 85 Mill. Kr. kommunale Udgifter til en Udligningsfond, hvorved Skatte-trykket i de fattige Egne lettedes og de saakaldte »Skattely«, hvor de store Indkomster og Formuer var klumpede sammen, inddroges i et mere rimeligt Forhold i Udgifterne til de fælleskommunale Opgavers Løsning. Ogsaa mellem København, Frederiksberg og Gentofte fandt en Udligning Sted ved særlig Lov, og endelig gennemførte Dahlgaard en ny Lov om personlig Kommuneskat, der bl. a. medførte en rationel mellemkommunal Beskatningsordning. En lille Lov, der interesserede Dahlgaard meget, var Loven om Bekæmpelse af Sygelighed og Dødelighed blandt Spædbørn, og dens Fremkomst havde den alvorlige Begrundelse, at Dødelighedsprocenten blandt Spædbørn her i Landet var væsentlig højere end i andre Lande.

Som udvidet *Rentehjælp til Landbruget* vedtoges foreløbig en Ordning, hvorefter alle Landmænd med Gæld over 85 pCt. af Panteværdien kunde faa et Rentetilskud i et Aar paa 3 pCt. af Gælden mellem de 85 og indtil 110 pCt. af Panteværdien. Senere udvidedes den store Gældssaneringslov, saaledes at alle med Gæld over Ejendomsskyldværdien kunde søge Saneringslaan, og 40 Mill. Kr. bevilgedes hertil. Et ret betydeligt Bælte af Landbrugsgælden kom saa-

Dahlgaard og Børnelegen Professor Monrad i ung Selskab.

ledes efterhaanden ind under konjunkturbestemte Afgifter. Grundforbedringsloven blev gjort til en permanent Lov og Finansieringen henlagt til Kreditforeningerne. Paa det radikale Venstres Initiativ blev *Aldersgrænsen nedsat* til 60 Aar, saaledes at de 60-aarige, der var slaaet ud af deres Virksomhed, nu kunde glide ind under Aldersrenten i Stedet for at være henvist til Forsorgshjælp. Og saa de skønsmæssige Ydelser til Aldersrentenyderne blev forhøjet. Til *Fremme af Beskæftigelsen* gennemførtes en Lov, der stillede 30, senere 40 Mill. Kr. til

Fr. Kristiansen.

Raadighed til offentlige Arbejder rundt om i Kommunerne med fortrinsvis Anvendelse af de *langvarigt Arbejdsløse*, og disse Penge blev i den følgende Tid beslaglagt til Vejarbejder, Anlæg af Cyklestier, Vandbygningsarbejder o. s. v., hvorved mange Tusinde Arbejdere igen fik Musklerne prøvet. Samtidig iværksattes betydelige Statsarbejder bl. a. Snese af Jernbaneviadukter Landet over. For *unge Arbejdsløse* vedtoges en Lov, der efter en vis Arbejdsløshedstid henviste dem til nyttigt Arbejde af forskellig Art, bl. a. Plantning og Skovhugst under Hedeselskabets Tilsyn, og saaledes at Understøttelse inddrogtes, hvis de nægtede at tage imod Arbejdet. De forøgede Udgifter til hele denne Reform-

lovgivning dækkedes bl. a. ved en Tillægsskat paa store Indkomster og ved en *Merindkomstskat*, der vedtoges med den Begrundelse, at selv om der ikke var Tale om nogen Guldfloed som i Verdenskrigens Dage, var der dog visse Dele af Erhvervslevet, der havde særdeles gode Indtægter, samtidig med at andre maatte kæmpe med store Vanskeligheder. Iøvrigt tog Regeringen den velbegrundede Beslutning at lade en samlet Revision af hele vort Skattesystem forberede i en *Skattekommission* med Repræsentanter for saavel de kommunale Organisationer som Rigsdagen.

Behandlingen af *Militærspørgsmaalet* blev paavirket af, at Socialdemokratiets Kongres under Indtrykket af de internationale Nedrustningsbestræbelseres Stranding vedtog en Udtalelse mod en isoleret dansk Afrustning, idet man dog samtidig tog Afstand fra Røsterne om en voldsom Forøgelse af Militærvæsenet. For det radikale Venstre maatte Opgaven da blive den, at man i fortsat Samarbejde med Socialdemokratiet først og fremmest fik afværget den Oprustning

herhjemme paa Linie med store Dele af den omgivende Verden, som med stigende Iver krævedes af de Konservative og tildels af Venstre, og at man ved Forhandling søgte Militærordningen saa stærkt præget af Partiets militærpolitiske Grundsynspunkter, som der under de faktiske Forhold var Mulighed for. Besparelser kunde der ikke opnaas allerede af den Grund, at den militærtekniske Udvikling havde medført Nødvendigheden af en Række kostbare Nyanskaffelser, bl. a. Flyvemaskiner og Antiluftskyts, hvis Tilstedeværelse maatte erkendes at være paakrævet til Opfyldelse af Neutralitetspligterne; men vigtigere end Pengespørgsmaalet var det at holde Militærvæsenet indenfor Vagt- og Neutralitetsopgavernes begrænsede Ramme, og dette lykkedes fuldtud ved den ny Militærordning, de to Regeringspartier i 1937 forhandlede sig tilrette om. Udgifterne steg med nogle faa Millioner paa Grund af de stigende Priser paa

Ny Landarbejderbolig i Jylland, opført 1930 med Statstilskud efter den nye Lov.

Nyanskaffelser og Nybygninger, og endda svarede Nyordningen for Flaadens Vedkommende knap og nap til det Antal Skibe, det radikale Venstre af vagtmæssige Hensyn maatte anse for hensigtsmæssigt. For Hærens Vedkommende gik Nyordningen noget videre end af det radikale Venstre ønsket, men den bragte dog en Reduktion i Mandskabsindkaldelserne, ligesom Tjenestetiden og Manøvretiden forkortedes. Endelig fik det radikale Venstre Frivillighedsmomentet indført i Værnepligtsloven, idet det bestemtes, at der først kunde disponeres over Værnepligtige, som selv fremsatte Ønske om at blive Soldater, og at et tilsvarende Antal af de andre udtrukne saa til Gengæld skulde fritages, altsaa et første Skridt henimod det Frivillighedsprincip, som det radikale Venstre ønsker skal afløse den kategorisk tvungne Soldatertjeneste. *Militærordningen af 1937* gennemførtes under voldsom Kritik fra de Konservative, og heller ikke Venstre fandt den vidtgaaende nok. De Konservative angreb navnlig det radikale Venstre og paastod, at »dette lille Parti« diktatorisk havde udnyttet sin politiske Nøglestilling til at forhindre Socialdemokratiet i at gaa med til et virkeligt Forsvarsberedskab. Sandheden var, at naar det radikale Venstre trods Tidens Rustningstendenser havde kunnet præge Militærordningen og af-

værge Oprustningsbølgen, var det fordi Partiets nøgterne Synspunkter i Virkeligheden deltes af mange i Befolkningen ogsaa indenfor andre Partier.

Reformlovgivningen fortsattes i 1938. *Jørgen Jørgensen* gennemførte i dette Aar en Lov om Fremme af den landbrugsfaglige Undervisning, hvorefter saa betydelige Tilskud stilledes til Raadighed for de unge Landmænds Dygtiggørelse ved Kursus ude i Kommunerne, at saadan Undervisning kunde etableres overalt, hvor der var Interesse derfor. En ny sønderjydsk Skoletilsynslov gennemførtes, der imødekom nye Ønsker fra det tyske Mindretal. Endelig nedsatte *Jørgen Jørgensen* et Udvalg af kyndige og interesserede Ungdomsskolefolk til at drøfte en Udbygning af Højskolen og eventuelt nye Former for Ungdomsskolearbejdet efter Tidens Krav. Han udtalte herom i Folketinget: »Jeg tror, det er nødvendigt, at Demokratiet trænger den Modløshed og Forsagthed til Side, som er ved at brede sig i Ungdommen, og som meget let fører til, at Ungdommen mister Interessen for Samfundsliv og Folkeliv. Det er ligesom vi i de demokratiske Stater i disse Aar har været saa optaget af at se paa de nye Systemer, der er groet op rundt om os, at vi glemmer, at Demokratiet bygger paa en stor Idé, en Idé, der har sin Rod i det bedste og rigeste, som rører sig i Menneskelivet. Den nye Skole skal være en i bedste Forstand folkelig Skole, der bygger paa Demokratiets Grund og tillige kan skabe Forstaaelse af det, der er bærende i nordisk Kultur og Samfundsliv«.

En ny Lov om Boligbyggeri formedes af *Dahlgaard* som en vigtig social Foranstaltning, idet den foruden store Laanemidler til Opførelse af saavel Etagehuse som Parcelbyggeri i By og paa Land indeholdt særlige Begunstigelser for *børnerige Familier* gennem Bygningsskatternes Anvendelse til Nedsættelse af Lejen for disse. En tilsvarende Lov vedtoges om Statslaan paa særlig fordelagtige Betingelser til *Boliger til Landarbejdere* med mange Børn. Adskillige Landarbejdere, der havde været henvist til usunde gamle Rønner, fik derved smukke og gode Boliger i egne Huse. *Dahlgaard* gennemførte en Lov om Sanering af usunde Bykvarterer, hvorved man ydede Købstadskommunerne Støtte til Bortrydning af Slumbebyggelser og andre »Boligbylder«, hvortil moralsk og sundhedsmæssigt Forfald er knyttet. For det mindre Landbrug gennemførtes to udmærkede Love, hvorefter 10 Mill. Kr. kunde udlaanes til nye Indkøbsforeninger vedrørende Husdyr og Maskiner, og 10 Mill. udlaanes til Opførelse af Aglebeholdere og Iværksættelse af staldhygiejniske Foranstaltninger. Ved energisk Arbejde fra *Axel Christensens* Side vedtoges en Lov om Fordobling af Haandvær-

kerlaanene, som herefter i Realiteten fik Karakter af Gældssaneringslaan til de smaa selvstændige Haandværkere. Fremdeles skal nævnes, at det radikale Venstre havde sin store Andel i den nye Lov om Retsforholdet mellem *Privatfunktionærerne* og deres Arbejdsgivere, idet først den radikale Ungdomsbewægelse og senere Partiets Landsmøde havde rejst Krav om denne Sags Løsning. Endelig var det radikale Venstre virksom for Gennemførelse af den nye *Ferielov*, der som Hovedregel gav enhver Arbejder, Funktionær og Medhjælper Ret til en Dags Ferie for hver Maanedes Beskæftigelse, normalt altsaa 14 Dage om Aaret, hvilket var et større Fremskridt for menneskelig Frihedsfølelse og personlig Udvikling, end man i mange Krese straks forstod.

Reformperioden efter Landstingets Erobring og til den nye europæiske Krig brød ud i Efteraaret 1939, var af meget stor Værdi ikke blot i økonomisk Henseende som Støtte til vanskeligt stillede Befolkningsdele, men ogsaa kulturelt ved dens Bidrag til at give brede Lag en øget Tilfredsheds- og Tryghedsfølelse og den bedste Ungdom en større Tillid til Demokratiets Forstaaelse af dens Tanker.

Det var det radikale Venstres Ønske, at Gennemførelsen af en ny Forfatning skulde have været Kronen paa denne Periode, men i dette Ønske blev Partiet skuffet.

Sanering af usunde Bykvarterer. — Indenrigsminister Dahlgaard og en Rigsdagskollega paa Studiebesøg i et Slumkvarter.

A. M. HANSEN

A. M. Hansen er Lollænder, født 1877. Forud for hans Rigsdagsvirksomhed gik en Snes Aars Lærergerning paa Falster, hvor han samtidig tog stærk Del i Agitationen for det radikale Venstre.

At være Formand for et Partis Rigsdagsgruppe er mere end en Titel og mere end et Æreshverv, det er først og fremmest et Hverv med mange Pligter. Naar

A. M. Hansen.

Rigsdagen er inde. levnes der ikke Partiformanden mange ledige Stunder paa Christiansborg. Hver Dag har sit Partimøde, der er Midtpunktet for de fortrolige Drøftelser, og som forberedes og ledes af Partiformanden. Men hver Dag har for Formanden tillige sine orienterende Forhandlinger med Ministre, Gruppens Bestyrelse, Partirepræsentanterne i de forskellige Udvalg. Dertil kommer de talrige Henvendelser udefra, de repræsentative Sider af Formandsstillingen, Fællesdrøftelser mellem samarbejdende Grupper o. s. v. Naar man erindrer, at A. M. Hansen ved Siden af Partiformandshvervet ogsaa er Formand for Statsrevisorerne og endelig har alle Traadene fra det radikale Venstres Kontor samlet i sin Haand, vil man forstaa, at Dagen er besat. Fra A. M. Hansen kommer ind til Rigsdagen med Morgentoget fra Roskilde, hvor han nu bor, og til han ti Timer senere haster til Aftentoget, er et og andet bragt tilside!

A. M. Hansen kommer igennem det, fordi han baade er en flittig Mand og en sjælden Arbejdskraft, og fordi han paa Christiansborg har skabt sig en Stilling, der sikrer ham almindelig Velvilje. Det sidste er ikke det mindst nødvendige, thi Christiansborg akcepterer ikke enhver. Mere end een Politiker med fremragende Evner har arbejdet sig ud af de ledendes Kres, fordi man ikke troede ham eller ikke vidste, hvormeget man kunde sige ham. Og mere end een har løbet sig Stavere i Livet ved at forsømme at holde Maade med sin Aands Udfoldelse. Livet paa Christiansborg har sine egne Love, som ganske vist ikke vedtages i noget af Tingene, men som virker særdeles sikkert gennem Rigsborgens Atmosfære. A. M. Hansen bestod Karakterprøven. Hans Position beror i første Række paa hans absolutte Loyalitet, der baade blandt Meningsfæller og Modstandere er udenfor Diskussion, og som er den nødvendige Forudsætning for positiv Forhandling. Men dernæst beror den paa den Styrke og Varme, hvormed han gaar i Breschen for de Opgavers Løsning, der særlig har vundet hans Hjerte, og den fæstnes endelig af den Erfaring og Indsigt, et langt parlamentarisk Liv har givet ham, saavel som af den Respekt, han har vundet paa Talerstolene ude i Landet. Han var i mange Aar den mest benyttede Taler i Rigsdagsgruppen til Agitations- og Kampmøder i Marken. Paa Talerstolene i Forsamlingshusene var der megen Myndighed over hans Ord og Skikkelse; han kunde tale igennem, saa han blev hørt i Ro, hans Argumentation var klar og sikker, og traadte nogen hans Parti for nær, vankede der Svar paa Tiltale.

A. M. Hansen er med disse Egenskaber en værdifuld Tjener for det radikale Venstre og dets Politik. Hans Arbejde har altid tilsigtet netop Tjenergerningen

for Partiets Idéer, og han beklæder derfor med Ære Partiets Formandsplads. Men den radikale Befolkning ved tillige, hvilken Indsats han har gjort gennem de sidste tyve Aar ved foruden Rigsdagsgerningen at medvirke i Tilrettelægningsarbejdet af Partiets Organisationsarbejde Landet over og lede en omfangsrig daglig Korrespondance med Organisationslederne. Det er saa stort og brydsomt et Arbejde, at de fleste vilde være blevet trætte eller opslidt. Men A. M. Hansen har bevaret baade Kræfterne og Humøret i Kampen og gennem de mange Aar ved sin Energi og Tro paa de radikale Idéer været et Forbillede for Partiets Hundreder af Agitatorer rundt om i Kresene. Andre af det radikale Venstres Mænd har givet større Bidrag til Udformning af Partiets Politik. Vistnok har ingen været nyttigere i Opbygningen af det faste Vælgergrundlag, hvorpaa det hviler.

Et solidt og trofast Arbejde har saaledes ført A. M. Hansen til den betroede og fremskudte politiske Stilling, hvori han staar i Dag. Ved hans 60 Aars Dag for et Par Aar siden strømmede oprigtig Hyldest ham i Møde baade fra Rigsdagen og ude fra Befolkningen, og den var fortjent. Mænd af hans Støbning gør Politik til en redelig Gerning.

OLUF STEEN

»Det ærede Medlem Hr. Oluf Steen har Ordet! Af de Medlemmer, der har Forudsætninger for at nyde en Tale med en klar Pointe, krydret med gode Indfald og holdt med sikker oratorisk Beregning, er der ikke mange fraværende fra Salen. Med Rette anses Steen for en af Tingets bedste Talere og den mest særprægede.

Oluf Steen er født i Aalborg 1892. Han tilbragte sin Ungdom ved Landvæsenet og har aldrig glemt sine Indtryk fra den Tids større Gaarde, over hvilke hans Vej faldt. Senere blev han Præstegaardsforpagter i Soderup paa Sjælland, købte Landejendom i Jylland, først i Vonsild og dernæst i Ødis-Bramdrup, men flyttede efter en halv Snes Aars Forløb atter til Sjølund's Sletter. For Politik var hans Interesse tidlig vakt, og den havde fra første Færd en stærk social Betoning, fremkaldt af hans Indblik i Daglejeres og Smaafolks trælse Kaar. Han maatte være med paa Fremskridtets Side, og han valgte sin Plads i det radikale Venstre, hvor social Forstaaelse gik Haand i Haand med Frisind og Ret til Personlighedsudvikling. I al sin politiske Virksomhed og i alle sine

Oluf Steen.

Taler, har han gjort Troen paa Fremskridtet til den røde Traad. »Der er nogle, der fremmaner gamle Tidens Dyd, Nøjsomhed og Tilfredshed i Modsætning til vor Tid«, sagde han engang i en Tale, »og Meningen er at bilde Jer ind, at Fremskridtene intet er værd, og at man egentlig var meget lykkeligere dengang. Men I skal ikke tro det, for det er ikke sandt. Tal ikke for højt om gamle Dages Dyd, — Folk har aldrig levet mere ordentligt end nu. Nøjsomheden — hvad var den andet end den bitre Nød? Og Tilfredsheden — mon den ikke mest skyldtes manglende Mod hos de Smaa til at træde op mod dem, der red højt paa deres Bekostning. Nej, den gamle Tid er ikke værd at ønske tilbage. Blev Ønsket opfyldt, vilde der snart lyde et enstemmigt Raab: Nej, maa vi saa bede om vor Tid igen med alle dens Kriser og Besværligheder«!

Oluf Steen er rykket frem i den politiske Verden paa sin naturlige Begavelse. Hvad han har naaet, skyldes ingen højere Skolelærdom, men hans eget gode Hoved og hans Evner til at lære af Livets Erfaringer, af sine egne og sine Medmenneskers. Det er en Udrustning, der ikke svinder med Aarene! For Oluf Steens Vedkommende har den udviklet en rig menneskelig Forstaaelse, en levende Sindets Modtagelighed, men ogsaa en god Del Skepsis, Ironi og Respektløshed. Han kan tage sig varmt af en Sag, der synes ham god til Bunden, og som andre er gaaet forbi. Ingen kan gøre det mere indtrængende og overtalende. Men der er heller ingen, der med færre Ord og mere bidende Spot kan pille en indbildt Storhed ned eller finde Fidusen i en endogsaa særdeles veltillavet Rævekage. Han er ikke af dem, man løber om Hjørnet med. Komediespil kan spares.

Oluf Steen voksede med Opgaven, da han udpegedes til Partiets politiske Ordfører. Hans Evner som Taler var anerkendt allerede mens han endnu var en slank ung Agitator, og de var ikke blevet mindre efter at han havde faaet en velnæret Rigsdagspolitikers frodige Skikkelse. Steen paa Talerstolen var noget for sig, — fra Ordenes Betoning til hans Fagter og Minespil, skiftende fra overbærende Medlidenhed til behersket Harme. Naar han stod i et Forsamlingshus og gjorde op med en Modstander, kunde han understøtte sine Ord med en Bevægelse af sine Hænder, der egentlig afgjorde Sagen — de gled langs Talerstolens Kant og ud til Siden med en Virkning, som vippede de en Samling Skrammel af Modstanderens Argumenter ned i en Brokkasse. Men eet er at være Mødetaler, et andet at være politisk Ordfører i Folketinget med bindende Virkning for et Parti og med et dertil svarende omhyggeligt Ordvalg. For Steen betød Overgangen imidlertid en endelig Modning og Afrunding af hans Talekunst. Hans

Sprog blev renere og fastere, hans Billeder sikrere valgte, hans Ironi finere, uden at hans Originalitet gik tabt.

Steen er Næstformand i den radikale Gruppe, hvor hans almene politiske Forstaaelse og sunde Dømmekraft giver ham betydelig Indflydelse. Han er den, der gør Indstilling til Besættelse af Partiets Pladser i Udvalg og Kommissioner, og hans Indstillinger diskuteres sjældent. Selv beslægtet han de færrest mulige af de almindelige Ordfører- eller Udvalgspladser. Bortset fra Finanslovedebatterne foretrækker han som oftest i Tinget en Iagttagers Rolle, som han unægtelig udfylder godt, og hvorfra han medbringer megen Skæmt til det radikale Frokostbord i Rigsdagens Restaurant. Men i de fortrolige politiske Drøftelser til Bortrydning af Vanskeligheder og Forberedelse af fornuftige Resultater er han med sin hurtige Opfattelse af Realiteterne en interesseret og virksom Deltager, som Partiet skylder Tak for adskillige lykkelige Greb.

UDENRIGSPOLITIKEN

I 17 Aar af det sidste Kvartaarhundrede har Ledelsen af Danmarks Udenrigspolitik været i det radikale Venstres Hænder, og indenfor disse 17 Aar falder de Perioder i den nyere Tids Historie, hvor Udenrigspolitikken i reel Betydning har overskygget alt andet. Den første af disse Perioder rummede Verdenskrigen og Grænsespørgsmaalet, og under det stormfulde Vejr, der i de senere Aar er gaaet henover Europa og har slettet adskillige af Versaillesfredens Grænser ud, har man omsider i alle Krese af Danmark forstaaet, at det radikale Venstres og den radikale Regerings Stilling til Grænsespørgsmaalet efter den sidste Krig var en Lykke for Landet. Den anden af de begivenhedsrige Perioder har rummet den økonomiske Afspærringspolitik, hvortil fra Slutningen af 1939 er kommet en ny europæisk Krig, hvis Forløb endnu ikke kan overskues.

Selv om Udenrigsminister *Munchs* Kræfter i disse Aar først og fremmest har været koncentreret om Handelspolitikken, har dog ogsaa andre betydningsfulde Opgaver foreligget i Udenrigspolitikken, bl. a. de fællesnordiske Drøftelser og Forhandlingerne indenfor Folkeforbundet. Dr. *Munchs* Syn paa Folkeforbundet har fra første Færd været dette, at det Forsøg, der her gjordes paa at tilvejebringe en international Retsorganisation, maatte Danmark deltage i og af al Evne støtte; men vi maatte gøre det med Bevidstheden om, at Sikkerhed kunde Folkeforbundet ikke yde, saalænge det ikke var universelt, og der ikke var gen-

nemført en væsentlig Indskrænkning i de store Magters Rustninger. Ved Forbundspagtens Tilblivelse gjorde Munch som en af Danmarks Udsendinge de smaa Staters særlige Interesser og nødvendige Forbehold i Sanktionsspørgsmaalet gældende, og Pagtens Indhold paavirkedes heraf.

Uden at overvurdere Folkeforbundets Betydning har Dr. Munch nøje fulgt dets Virksomhed fra 1920 til i Dag, taget Del i saa godt som alle dets Møder og

Fra Folkeforbundsdrøftelserne i Geneve. I Sofaan midt for Aristide Briand, flankeret af Udenrigsminister Stresemann, Tyskland, og Arthur Henderson. England, lige bag Briand ses Dr. Munch.

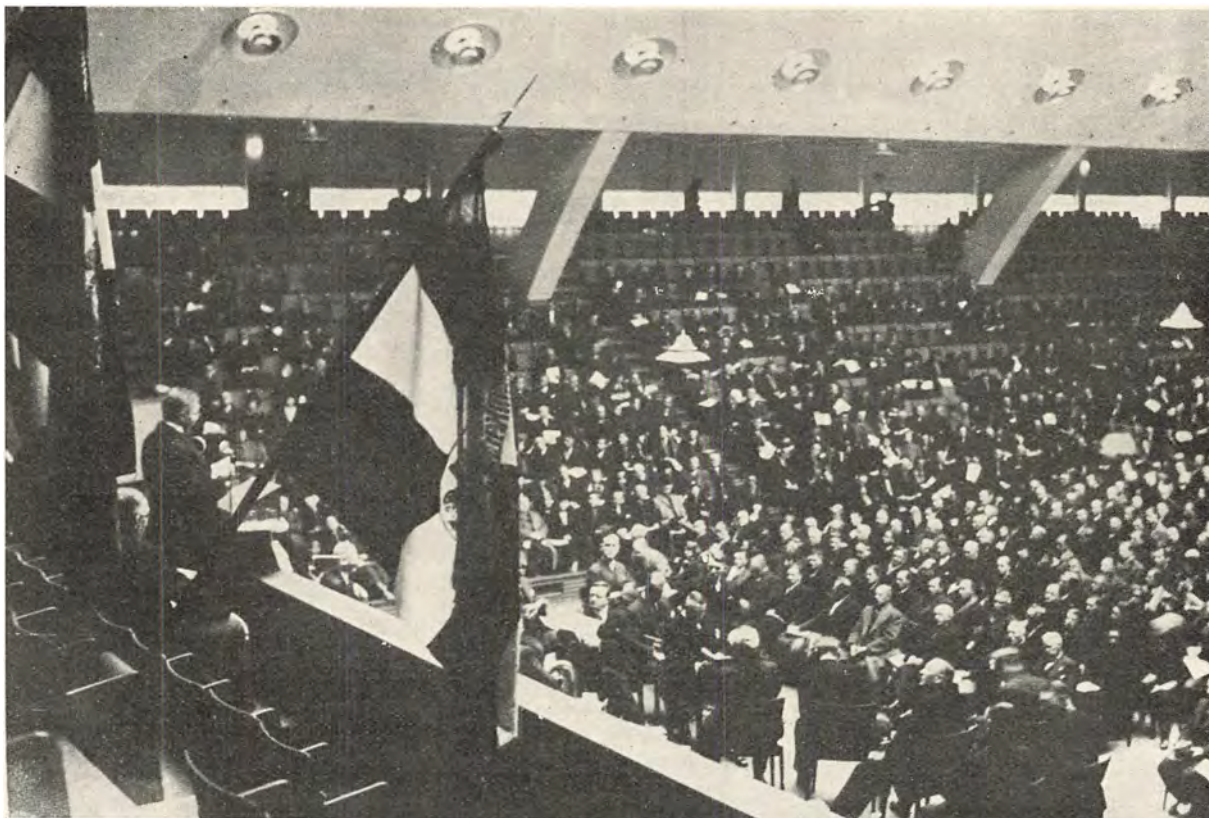
sluttet personligt Venskab med en Række af Staternes ledende Politikere af alle Retninger, der har forhandlet i Geneve. Alene det sidste har gennem Aarene været af stor Værdi for Danmark, men ogsaa de Indlæg, Dr. Munch har fremført i Geneve, hvadenten de angik Nedrustningen, det friere Handels-samkvem eller fælles kulturelle Opgaver, har i høj Grad været i Danmarks Interesse. I 1933

valgtes Dr. Munch til Medlem af Folkeforbundsraadet og stilledes her Aaret efter overfor en ligesaa vanskelig som vigtig Afgørelse. Frankrig havde rettet Klage til Raadet over Tyskland, fordi det i Strid med Versailles-Traktaten havde genoptaget Rustningerne med en Henvisning til, at det gjorde alle Magterne, og der forelagdes Raadet en fransk-engelsk-italiensk Udtalelse, der fastslog Traktaters Overholdelse som en bydende Nødvendighed, foreslog Nedsættelse af et Udvalg til Drøftelse af finansielle Foranstaltninger overfor fredstruende Traktatbrud, opfordrede de tre Magter til fortsatte Forhandlinger med Tyskland om Rustningsindskrænkning og endelig udtalte en stærk Domfældelse af Tysklands Handlemaade. Raadets Medlemmer med Undtagelse af Dr. Munch stemte for denne Udtalelse, idet dog enkelte gjorde visse Forbehold gældende. Dr. Munch tog den Særstilling, at han tiltraadte Udtalelsens første tre Punkter, men modsatte sig det sidste og derfor undlod at stemme. I en Tale, der vandt megen Sympati i Raadet, argumenterede han værdigt for sit Standpunkt. Hans Begrundelse var den, at det ikke var Raadets Opgave at være Dommer, og at det kunne medføre forringede Muligheder for Tilslutning til Folkeforbundet og

svække Forbundets Udsigter til at blive et Redskab for Forstaaelse. Samtidig opfordrede han til at samle Kræfterne om at søge det almindelige Rustningskapløb begrænset »da det, hvis det fortsættes, vil føre til en Katastrofe«. Dr. Munchs Stilling var Genstand for Diskussion i de forskellige Lande. De nordiske Stater gav fuld Tilslutning, og ogsaa engelske Røster viste Forstaaelse. I Tyskland vakte Danmarks Stilling en overordentlig og velvillig Opmærksomhed. »Kunden danske Udenrigsminister Munch«, skrev et af Berlinerbladene, »har med en stærk Følelse af Retfærdighed og af Umuligheden af ensidig at anklage Tyskland holdt Stand overfor Stormagternes Tryk, *hvad Tyskland ikke vil glemme Danmark*«.

Med sin Overbevisning om den friest mulige Handel som det bedste Middel til Velstand i Folkene har Dr. Munch med Iver støttet enhver Mulighed for internationale Aftaler paa denne Linie. Da Afspærringerne og de urolige toldpolitiske Forhold fremkaldte Ønsker om Varetagelse af de mindre Staters Interesse i en mere frihandelsvenlig Udvikling, tog Dr. Munch levende Del i disse Bestræbelser, der førte til den saakaldte Oslo-Konvention, omfattende foruden Danmark og de andre nordiske Lande tillige Holland, Belgien og Luxemburg. Konventionen gik ud paa en Begrænsning af Toldforhøjelserne i de deltagende Stater og udtalte Vilje til fælles Optræden til Lettelse i Afspærringerne. Senere er Oslolandenes Forhandlinger udvidet til at omfatte ogsaa andre Omraader af Smaastaternes Fællesinteresser indenfor Folkeforbundet. Ved et Møde i København i 1938 af Oslo-Staternes Udenrigsministre affattede man saaledes en Fællesudtalelse om Staternes Opfattelse af de af Forbundspagten Bestemmelser, som Begivenhedernes Udvikling havde gjort det naturligt at tage Stilling til.

I Udviklingen af det nordiske Samarbejde har Udenrigsminister Munch spillet en fremragende Rolle. Han staar i Dag som de nordiske Udenrigsministres Nestor, og hans Deltagelse i Statsstyrelsen i Danmark i den lange Aarrække og i Folkeforbundsforhandlingerne fra deres Begyndelse giver hans Ord en særlig Vægt i de nordiske Drøftelser. Hans ledende Tanke har været den, at Samarbejdet skulde bygges paa gensidig økonomisk og politisk Interesse med Udelukkelse af alt Fantasteri om Forsvarsforbund og anden Lyrik. »Jeg anser«, udtalte han i Rigsdagen for et Aarstid siden, »hele den almindelige Forhandling, der finder Sted imellem de nordiske Lande, for at være af meget stor Betydning; den vil, *naar den blot fortsættes paa et Grundlag, der kan holde*, i den kommende Tid ved selve det Samarbejde, der udspringer paa naturlig Vis af det nordiske

Det radikale Venstres nordiske radikale Stævne i København 1939 med Taler af fremtrædende Statsmænd i Norden.
 Det er den finske Statsminister Cajander, der taler fra Tribunen.

Sindelig, give et Indtryk i den øvrige Verden, der betyder en ikke ringe Betyggelse for hvert af de nordiske Lande og i mange Tilfælde giver Muligheder for Varetagelse af nordiske Interesser, som ikke vilde kunne varetages, hvis dette Samarbejde ikke fandt Sted«. Paastande fra konservativ Side om, at naar Danmark ikke vil gaa til Oprustning i disse Aar, »stiller det sig udenfor Norden«, har Dr. Munch afvist som fuldkommen grundløse. Opgaver og Muligheder i militær Henseende maa afhænge af hvert Lands særlige Forhold. Samarbejdet mellem Danmark og de andre nordiske Lande har aldrig været saa stærkt og omfattende som netop nu, og Dr. Munch har en væsentlig Del af Æren herfor. Der holdes ikke blot regelmæssige Møder mellem Udenrigsministrene, men Embedsmænd og Repræsentanter for Erhvervsorganisationerne mødes ofte til fælles Raadslagning om mangeartede Forhold og gensidig Tilpasning af Lovgivningen.

I Ledelsen af Udenrigsministeriet har Dr. Munchs særlige Egenskaber fundet deres rette Udtryk. Billedet af hans politiske Skikkelse er tegnet i et særligt Kapitel og hans Indsats i den almindelige Politik gennem Aarene fremgaar af den

Omtale, der i det foregaaende er givet af Partiets Virksomhed. Men til den fulde Erkendelse af den Betydning, hans Arbejde har haft og har for Danmark, hører Forstaaelsen af den Maade, hvorpaa han har givet Landet Ansigt udadtil. Hans i sjalden Grad tillidvækkende Personlighed, hans kloge Vurdering og fuldkomne Ligevægt i selv de mest bevægede Situationer, hans Evne til at repræsentere vort eget Lands Idealer uden at grave Kløfter til andres gør ham til selve Symbolet paa et lille Lands Udenrigspolitik i dens bedste Udfoldelse. »Dr. Munch har i høj Grad været med til at skabe en god Klang om Danmarks Navn i Udlandet«, skrev den konservative Rigsdagsgruppes Formand ved Munchs Jubilæum som Folketingsmand. Ingen Statsmand i en lille Nation har naaet et større Format i den europæiske Politik, ingen en større Anseelse til Befordring af Nationens Interesser. Ikke blot i det radikale Venstres Historie men i Danmarks vil Dr. Munchs Navn rage højt op.

GRUNDLOVSSAGEN OG VALGENE I 1939

I Forfatningskommissionen forelagde Regeringen en Skitse angivende de Hovedlinier, som Flertalspartierne var villige til at forhandle efter. Det var Landstingets Fjernelse, Valgretsalders Nedsættelse til 21 Aar og Folkeafstemning i Spørgsmaal af særlig Vigtighed. Venstre vilde ikke være med til nogen Forhandling, men de Konservatives Formand, Christmas Møller, erklærede i Kommissionen, at han var Tilhænger af en Forfatningsændring, der lod hele Rigsdagen fremgaa af eet Vælgerkorps og een Afstemning, saaledes at Befolkingsflertallet altid vilde have den afgørende Magt, samt at han endvidere var villig til Forhandling om Valgretsalders, da denne var højere i Danmark end i nogen af vore Nabolande. Demokratiets principielle Krav om, at Tvedelingen af Rigsdagens Magt skulde ophøre og Vælgerflertallets Vilje sikres fri Bane i Lovgivningen, var hermed akcepteret fra ledende konservativ Side, selvom det ikke havde hele det konservative Partis Tilslutning. Da det var Regeringens Opfattelse, at den nye Forfatning burde hvile paa bredest mulig Basis, og en Forfatningsændring desuden krævede Vedtagelse med mindst 45 pCt. Jastemmer af samtlige Folketingsvælgere, hvad de to Regeringspartier alene maatte antages vanskeligt at kunne sikre, valgte man at forhandle sig til Enighed med de Konservative. I Sommeren 1938 afgav Kommissionen Betænkning, og et Regeringsforslag til ny Grundlov fremsattes kort efter i Folketinget i Overens-

stemmelse med den mellem Regeringspartierne og Flertallet af de Konservative opnaaede Overenskomst. Grundlovsforslagets Hovedindhold var, at Valgretsalderen nedsattes til 23 Aar, og at Rigsdagen fremtidig skulde bestaa af 210 Medlemmer i Stedet for som hidtil af 225. De 174 skulde vælges paa Kres- og Tillægsmandater og de 34 paa Landslister, som hver Parti i Forvejen havde opstillet, og hvoraf de fik tildelt Mandater i Forhold til deres Stemmetal Landet

Lannung.

Clausager.

over ved det direkte Valg. To Mandater overlodes til Færøerne. Efter Valget skulde der foretages en Arbejdsdeling i Rigsdagen, saaledes at der af de kresvalgte udpegedes 34 til sammen de 34 listevalgte at udgøre et Rigsting, medens Resten af de kresvalgte skulde udgøre et Folketing, som altsaa vilde faa 140 Medlemmer. De vigtigste Love som Finanslov og Statslaan m. m. skulde forelægges i den samlede Rigsdag, hvor ogsaa politiske Debatter om Dagsordener, Mistillidsforslag o. l. skulde føres. Iøvrigt skulde de almindelige Love behandles i de to Ting omtrent som hidtil, men hvis der opstod Uenighed mellem dem, skulde den samlede Rigsdag træffe Afgørelsen. Endelig indførte Forslaget forstandige Bestemmelser om Adgang til Folkeafstemning.

Grundlovsforslaget bar naturligvis Præg af at være en Overenskomst mellem meget forskellige Partier. Det radikale Venstre havde for sit Vedkommende ønsket en mere enkel Udformning af Folkestyret. Men Forslaget byggede helt paa Demokratiets Grund. Det skabte Sikkerhed for, at Magt og Ansvar i Lan-

dets Politik forenedes. Det fjernede Faren for det endeløse Tovtrækkeri, der saa ofte havde fundet Sted i Rigsdagen, naar et forskelligt Flertal raadede i de to Ting, og det gav nye Skarer af Unge politisk Medindflydelse og Ansvar. Partiernes Gruppeformænd var Ordførere ved Forslagets Vedtagelse i Folketinget, og *A. M. Hansen* gav fuld Tilslutning: »Vi faar en handledygtig Rigsdag, hvor Flertallets Vilje bliver den afgørende Faktor«. I Landstinget var den graanende radikale Veteran *Johs. Vejstrup* det radikale Venstres Ordfører: »Den nye Forfatning giver et holdbart Grundlag for kommende Slægters politiske Arbejde. Endelig faar det danske Folk Ret til at raade sin egen Skæbne«. For den nye Grundlov stemte i Folketinget foruden Regeringspartierne de fleste af de Konservative, men i Landstinget fulgte mange Konservative Partiet Venstre i Modstanden mod Forslaget.

Bekræftelsesvalg forestod nu til begge Rigsdagens Ting og derefter Folkeafstemning om Grundloven. Bekræftelsesvalget til Folketinget og Valgmandsvalget til Landstinget blev paa *Dahlgaaards* Forslag afholdt samme Dag, nemlig den 3. April 1939. Fra det radikale Venstres Side udfoldedes en meget kraftig Agitation, og næsten overalt mærkedes en gunstig Stemning for radikal Politik. Valget bragte da ogsaa Partiet en betydelig Stemmefremgang. Det radikale Venstre fik ved Folketingsvalget 161.000 Stemmer mod sidst 151.000 og uforandret 14 Mandater. Socialdemokratiet gik derimod tilbage fra 759.000 til 728.000 og 64 Mandater, et Tab paa 4. Venstre fik 309.000 Stemmer mod 292.000 og 30 Mandater, en Gevinst paa 2, idet dog Fremgangen i væsentlig Grad skyldtes, at Bondepartiet, som det frie Folkeparti nu hed, ikke opstillede i Sønderjylland, men stemte med Venstre, de Konservative 301.000 Stemmer mod 293.000 og uforandret 26 Mandater, Bondepartiet 50.000 Stemmer mod 52.000 og 4 Mandater, et Tab paa 1, Retsforbundet 33.000 mod 41.000 og 3 Mandater, et Tab paa 1 og Kommunisterne 40.000 Stemmer mod 27.000 og 3 Mandater, en Gevinst paa 1. Det nationalsocialistiske Parti naaede med 31.000 Stemmer at faa 3 Mand valgt.

For det radikale Venstre var Valget særdeles tilfredsstillende, idet det indeholdt en klar Godkendelse af Partiets Stilling i Grundlovssagen og en Tilkendegivelse af, at et stigende Vælgertal med Resultaterne af ti Aars Regeringssamarbejde for Øje nærrede Tillid til en Udvikling, hvor det radikale Venstre prægede Afgørelserne. I Folketingsgruppens S sammensætning skete kun den Ændring, at Tillægsmandatet i Randers Amt tabtes, medens til Gengæld et Til-

lægsmandat vandtes i Vejle Amt, hvor det tilfaldt Ingeniør *Clausager*, Kolding, en sympatisk Repræsentant for det frisindede Borgerskab. Særlig smukt var iøvrigt Resultatet i Sønderjylland, hvor *Nis Nissen* og Fru *Ingeborg Thomsen*, H. P. Hanssens Datter, var blandt det radikale Venstres Kandidater. Landsdelen var nær ved at kunne besætte et radikalt Mandat. Ved Valgmandsvalget steg det radikale Venstres Stemmetal fra 107.000 til 125.000, og Partiet fik saa

Fru Ingeborg Thomsen.

Gudik Gudiksen.

mange Valgmænd valgt i Hovedstaden, at det ved Landstingsvalget den 14. April kunde erobre et københavnsk Mandat. Den radikale Landstingsmand blev LRS. *Lannung*, der havde udført et fortræffeligt Arbejde for Partiet saavel indenfor Radikal Ungdom som i Københavns Borgerrepræsentation og tilførte Gruppen en god Sum af Energi og Indsigt. Kort efter Landstingsvalget døde Gunnar Fog-Petersen, hvorpaa Gdr. *Gudik Gudiksen*, Salling, blev Landstingsmand, og i Løbet af Aaret trak Aage Fogh sig ud af Folketinget for at blive Sekretær i De samv. danske Husmandsforeninger, hvorpaa Sogneraadsformand *P. D. Jensen*, Lyngby, kom ind i Folketinget. De to nye Mænd var begge kendte og erfarne Kommunalpolitikere, ligesom de adskillige Gange havde været Partiets Kandidater ved Folketingsvalg.

Landstingsvalget havde bragt en Forskydning fra Venstre til Socialdemokratiet, og i den nye Rigsdag var Grundlovsforslaget sikret en hurtig Bekræftelse i begge Ting. Efter den fornyede Vedtagelse i Rigsdagen gik Grundloven

til Folkeafstemning den 24. Maj, og det var Tanken, at den skulde være underskrevet af Kongen paa den historiske 5. Juni. Men Grundloven faldt ved Folkeafstemningen. Den fik godt 965.000 Jastemmer mod 75.000 Nej. Jastemmerne udgjorde 44,42 pCt. af samtlige Vælgere, men det var 0,58 pCt. for lidt. »Sofavælgerne«, som Folkeviddet døbte de hjemmesiddende Vælgere, vejede Jastemmernes Million op.

Forsøget paa at gennemføre det fulde Folkestyre var saaledes strandet for denne Gang, og den nylig valgte Rigsdag, der ellers skulde være afløst af en ny, naar Grundloven var traadt i Kraft, fik en normal Rigsdagsperiode for sig.

P. D. Jensen.

HUSMANDSBEVÆGELSENS NYE LEDERE

Ved Holdgaards Død valgtes Folketingsmand *N. P. Andreasen* til Formand for De samv. danske Husmandsforeninger og Vicepræsident i Landbrugsraadet, medens Husmand *P. Nielsen*, Tvis, valgtes til Formand for de jyske Husmænds Sammenslutning og ligeledes fik Sæde i Landbrugsraadets Præsidium.

N. P. Andreasen var ikke nogen ny Mand for Husmændene, da han 55 Aar gammel sattes i Spidsen for den danske Husmandsbevægelse. Han havde gjort en stor Del af Felttoget med. Hans Far var Husmand, og selv havde han arbejdet sig frem fra bar Bund til den lille veldrevne Ejendom i Forsinge, hvorfra hans offentlige Virksomhed begyndte. Han blev Medlem af Sogneraad og Amtsråd, kom i 1912 ind i de sjællandske Husmandsforeningers Bestyrelse, afløste i 1929 Niels Frederiksen, da denne fratraadte som Formand, og naaede altsaa syv Aar senere Husmandsorganisationernes Top. *N. P. Andreasen* er en typisk Sjællænder i Sind og Tale, jovial i sin Fremtræden, begejstret for den Bevægelses Idéer, det er blevet hans Livsgerning at værne og føre fremad. Han er som Forhandler en Ven af Fordragelighed og tilstræber Overenskomst fremfor Kamp, men han har et klart Blik for Husmændenes virkelige Interesser, og han kan handle særdeles haandfast, hvis Situationen gør det nødvendigt. Blandt de sjællandske Husmænd er han ualmindelig afholdt. Hans Væsen er Jævnhed og godt Humør, som oftest en glad Hilsen til den, han møder. Han har en Hær af personlige

Venner ikke blot blandt Husmændene og Husmandskonerne, men i hele Vælgerbefolkningen i Holbæk Amt, hvor han er valgt til Folketingsmand, og hvor hans personlige Stemmetal er meget stort. I Odsherredkresen har Venstremanden Clausager gjort drabelige Forsøg paa at gøre Indhug blandt hans Vælgere, men uden Resultat. N. P. Andreasen nyder stor Tillid; hans politiske Popularitet er urokkelig. Det radikale Venstres Politik stemmer helt med hans Livs-

N. P. Andreasen.

P. Nielsen, Tvis.

syn. En Tid var han Formand for Partiets Landsforbund. I Rigsdagsgruppen er han Medlem af Bestyrelsen og værdsat af alle Medlemmer for sin ærlige Karakter og sit vennesæle Sind.

Er Andreasen en renlivet Sjællænder, er P. Nielsen, Tvis, lige saa uforfalsket Jyde. Men deres Opvækst har været omtrent den samme: fremad med de bare Næver. P. Nielsen er født i et Husmandshjem i Haderup i Vestjylland, tjente som Hyrdedreng fra 11 Aars Alderen, fortsatte som Tjenestedreng og Arbejdsmand og blev ved at gaa paa Arbejde, ogsaa efter at han havde købt sit Husmandsbrug i Tvis. Her blev han snart en ivrig Deltager i Husmandsbevægelsen. I nogle Aar var han Forsøgsassistent for den stedlige Husmandskres, i 12 Aar Sogneraadsmlem og nogle Aar Kommunekasserer, fra 1927 Medlem af Husmandskommissionen for Ringkøbing Amt og fra 1929 Medlem af De samv. jydskes Husmandsforeningers Bestyrelse. De jydskes Husmænd vidste nok, hvad de gjorde, da de i 1936 lagde Arven efter Jens Holdgaard som Formand for den jydskes Samvirksomhed i P. Nielsens Hænder. Han er en stærk og fast Person-

lighed, tænker selv over Sagerne, ynder at tale rent ud. Han forstaar de jydskes Husmandshjems Bekymringer og Haab, og han lader dem ikke ligge hjemme, naar han er til Forhandling, hvor Afgørelser træffes. Hvor der er en Mulighed for at opnaa noget for Husmændene, skal P. Nielsen nok finde den. Indenfor det radikale Venstre har P. Nielsen gjort et betydeligt Arbejde, bl. a. som Folketingskandidat adskillige Gange. Saavel ved Husmandsmøder som i den politiske Debat kan han være skarp og stejl, men kan ogsaa udfolde et ikke ringe Lune — det er den jydskes Folkekarakter, der præger hans Væsen, som det prægede Holdgaards.

NYE LINIER I ORGANISATIONSARBEJDET

Det radikale Venstres Landsforbund har gennem Aarene været Grundlaget for Partiets Arbejde i Rigsdag og Regering. Gennem Landsmøderne bevaredes den direkte Kontakt mellem Rigsdagsgruppe og Vælgerbefolkning, og gennem Landsforbundet udvikledes det moderne Organisations- og Agitationsmaskineri, som med Tiden blev nødvendiggjort. Mange af Partiets Kvinder og Mænd Landet over har bevaret levende Indtryk af festlige Timer paa Landsmøderne.

Efter Tovborg Jensen blev i 1920 *And. Larsen*, Holbæk, Landsforbundets Formand, i 1921 Gdr. *Ole Troelsen*, Aale, i 1922 *Erik Scavenius*, i 1924 *N. P. Andreasen*, i 1929 *Martin Sørensen*, i 1936 *N. C. Andersen*, Otterup, og i 1937 Gdr. *Hans Jeppesen*, Ramsøllille, der stadig er dette Æreshvervs Indehaver. Ved Partiets 25 Aars Jubilæum i 1930 havde Landsmødet en særlig festlig Karakter. Det talte ca. 1.000 Deltagere, og blandt Æresgæsterne var Landsforbundets første Formand, *Jørgen Hald*. Fra Broderpartierne i Sverige og Norge deltog Statsraad *Bergström* og Statsraad *Ræsted* og fra den norske Statsminister *Mowinckel* indløb Hilsen. *Rode* holdt Jubilæumstalen.

Fra radikal Side i Danmark toges i 1910 Initiativet til et Samarbejde mellem radikale Partier i Europa, navnlig Dr. *Munch* og *Ivar Berendsen* var ivrige herfor, og en radikal europæisk Entente dannedes i 1912 i Geneve med Schweitzeren *Gobat* som Præsident, senere Franskmanden *Buisson* og derpaa *Berendsen*. Blandt Sammenslutningens kendte Navne var Franskmanden *Herriot*, Czekoslovakiets senere Præsident *Masaryk* og Russeren *Miljukoff*. I 1925 holdtes Kongres i København med Deltagelse af mange europæiske Berømtheder. Nærmere er Følingen mellem de radikale Partier indenfor *Nordens* Omraade, foruden det danske radikale Venstre Folkepartiet i Sverig, det lille finske Frem-

skridtsparti og Venstre i Norge. Et stærkt Udtryk for disse Partiers Slægtskabs- og Samhørighedsfølelse blev givet ved det store nordiske radikale Møde i København i Marts 1939, som det radikale Venstres Landsforbund tog Initiativet til, og hvor den finske Statsminister *Cajander*, den svenske Rigsdagsmand *Gustaf Andersson*, den tidligere norske Statsminister *Mowinckel*, den islandske Digter *Gunnar Gunnarsson* og Udenrigsminister *Munch* talte for en mægtig Forsamling i K. B.-Hallén.

Hans Jeppesen. Ransøllie.

Valdemar Petersen.

I 1933 ansattes Redaktør *Johs. Christiansen* som Partiets Sekretær, og dette fik stor Betydning for Organisationerne. Christiansen udfoldede i de følgende Aar en meget betydelig Virksomhed i Skrift og Tale for Partiets Interesser, fik et Organisationsudvalg nedsat under Landsforbundet med *Rager* som Formand, Amtssekretærer valgt over hele Landet, et planmæssigt Arbejde i Kresene organiseret og en Partifilm optaget til Støtte for Agitationen. I Løbet af et Par Aar holdt Christiansen 4—500 Møder ude i Kresene, og Maskineriet blev smurt og efterset i alle Lejer. I 1936 valgtes et snævrere Agitationsudvalg med de kommende Valg for Øje. Formand blev Bogtrykker *Vald. Petersen*, København, Sekretær blev *Johs. Christiansen* og Medlemmer Lærer *Rasmussen*, Otterup, Fru *Astrid Badstue*, Randers, Folketingsmand *Aage Fogh*, Radikal Ungdoms Formand *Axel Jensen*, senere Landstingsmand *Axel Christensen* og Redaktør *Abildtrup*. Gennem dette Udvalg indførtes den moderne planmæssige Propa-

ganda i Partiets Arbejde. Vald. Petersen var den idérige og drivende Kraft og ledede Slaget med sikker Forvisning om Udfaldet. Sogneformænd, Amtssekretærer, Rigsdagsmænd og Ministre blev lydige Redskaber i hans Haand. Organisationslederne gjorde vel i Begyndelsen store Øjne, efterhaanden som Vald. Petersens Direktiver indløb, og enkelte var skeptiske. Men de overgav sig for den Kraft og Beslutsomhed, der udstraalede fra Propagandaledelsen, og Arbejdsplanen blev i det store og hele ført igennem.

At de nye og tidssvarende Agitationsformer bidrog afgørende til Partiets smukke Fremgang ved Valgene i 1936 og 1939 er der ingen Tvivl om, heller ikke om, at den politiske Propaganda stadig har en rig Udvikling for sig.

ZAHLES TILBAGETRÆDEN

I 1936 fyldte *Zahle* 70 Aar. Han havde da allerede trukket sig tilbage fra Regeringen. Efter Rigsdagsgruppens enstemmige Vedtagelse indvilgede han derimod i at lade sig tingvælge som Landstingsmedlem endnu et Par Aar, og det nye Landstingsflertal viste ham derpaa den Ære at vælge ham til Tingets Formand.

I sine sidste Aar som Parlamentariker beklædte *Zahle* saaledes Formandsstillingen i det Landsting, han i mange Ministeraar havde maattet kæmpe med, og hans lange politiske Virksomhed fik ved denne Æresbevisning en smuk og harmonisk Afslutning. Landsforbundet og Rigsdagsgruppen skænkede *Zahle* en Erindringsgave paa 70 Aars Dagen, en Udgave en miniature af Grundlovs-skrinet i Rigsdagens Vandrehal, indeholdende en fint udført Gengivelse af de første Sider af Grundloven af 1915, som den findes i det originale Sølvskrin, og saavel fra Hovedbestyrelsens som Rigsdagsgruppens Side blev givet Udtryk for oprigtig Taknemlighed overfor Partiets mangeaarige Fører og den højt fortjente Chef for Krigstidens Ministerium. I en lille Tale priste *Hassing Jørgensen* det dybt demokratiske, redelige og forstaaende Sindelag, der altid havde besjælet *Zahle*, og som havde gjort det let for hans Kolleger og Venner at samarbejde med ham under de vanskeligste Forhold.

I Rigsdagsgruppen og Hovedbestyrelsen var *Zahle* elsket, som han var det i sin Valgkres i de mange Aar, han var Folketingsmand. Med sin Menneskelighed og rige Erfaring kom han velvilligt de yngre i Møde, som rykkede ind i

Zahle og Frue med Partiets Erindringsgave.

Gruppen, og for mange af dem, skønt tilhørende et andet Slægtled, kom han til at betyde overordentlig meget.

I Efteraaret 1939 efter 44 Aars Rigsdagsgerning nedlagde Zahle sit Landstingsmandat, skønt hans legemlige og aandelige Vitalitet var i bedste Orden. Han vilde gaa, sagde han, før han blev saa gammel, at andre mente, han skulde gaa! Han hyldedes ved sin Tilbagetræden ikke blot af sit Parti, men af de fleste af Rigsdagens Medlemmer af alle Partier, der efter Statsministerens Indbydelse samledes til en Afskedsfest for ham.

Som Zahles Suppleant blev en af Kvindesagens radikale Forkæmpere, Frk. *Anna Westergaard*, Medlem af Landstinget. Hun havde gjort en smuk personlig Karriere indenfor Statsbanerne, var nu Fuldmægtig i Generaldirektoratet, havde taget stærkt Del i det radikale Venstres Arbejde som Organisationsformand, Kommunalbestyrelsesmedlem i Gentofte og Folketingskandidat og var Formand for danske Kvinders Erhvervsraad og den internationale Organisation Open Door, en intelligent Talsmand for Partiet og Kvindesagen.

Anna Westergaard.

DEN RADIKALE UNGDOMSBEVÆGELSE.

I Samarbejde med det radikale Venstre, men uafhængig i sin Virksomhed og med sit eget af de unge udformede Program staar *den radikale Ungdomsbevægelse*.

Den begyndte med Oprettelse af enkelte lokale Ungdomsforeninger forskellige Steder i Landet, navnlig i Aalborg, paa Randerseggen, i Holbæk og Odense Amter og i København, og i 1911 samledes Bevægelsen ved Stiftelse af den radikale Ungdoms Landsforbund ved en Sammenkomst i Randers. Formand blev cand mag. *Anders Hansen*, København, der havde gjort et grundlæggende Arbejde for Bevægelsens Start. I 1915 blev cand. polit. *Bertel Dahlgaard* Formand, i 1917 Redaktør *Anders Olsen*, i 1920 Husmand *Oluf Johansen*, i 1924 Lærer *Hother Kierkegaard*, i 1926 Redaktør *N. P. Nielsen*, i 1928 Sekre-

tær *P. Vejstrup*, i 1931 Forvalter *Zeuthen*, i 1933 Landmand *Karl Skytte* og i 1937 den nuværende Formand *Axel Jensen*, Nyborg. Fra 1913 fik Bevægelsen sit eget Organ »Fremtiden«, der i Aarenes Løb har været ledet af en Række talentfulde unge radikale Journalister. Nu hedder det »Radikal Ungdom« og dets Leder er Redaktør *Helge Larsen*.

Den radikale Ungdomsbevægelse har været baaret af høje Idealer. Frigjort for ethvert Klassepræg og enhver Forbindelse med gamle Doktriner har den

Tre af Ungdomsbevægelsens Formænd, fra venstre:
P. Vejstrup. Karl Skytte og Axel Jensen.

taget Diskussionen op om Tidens Spørgsmaal og peget fremad mod et økonomisk, politisk og aandeligt frigjort Samfund, hvor der ogsaa er Rettigheder og Pligter for den unge Slægt. Radikal Ungdom er en Avantgarde for radikale Ideer, dens Virksomhed er et Pionerarbejde af den største Betydning for Ud-

bredelse af politisk Oplysning og for de unges selvstændige Tænkning. Et meget stort Arbejde er i saa Henseende udført i Aarenes Løb af Landsforbundet og Lokalforeningerne gennem Studiekurse, Diskussionsmøder og Udsendelse af oplysende Piecer. Adskillige af den radikale Ungdoms Krav er med Tiden modnede til Optagelse i det radikale Venstres Program, bl. a. den militære Værnepligts Ophævelse og Landstingets Afskaffelse.

Megen Vægt har man i den radikale Ungdomsbevægelse lagt paa Tilvejebringelse af et regelmæssigt Samarbejde med Meningsfæller i andre Lande, og Bestræbelserne er i høj Grad lykkedes. Navnlig har *Hermod Lannung* været virksom herfor. Ved en stort anlagt radikal-pacifistisk Ungdomskongres i København i 1912 med Deltagelse fra de fleste europæiske Lande stiftedes en Organisation, der i Erkendelse af Folkeforbundets Ufuldkommenhed skulde »bekæmpe enhver Form for Militarisme og modvirke Imperialismens og

And. Hansen.

Højfinansens Magtmisbrug.« De unge Øjne havde nok kunnet se, hvad der var galt! At den nye Organisation ikke var i Stand til at fjerne Skaderne var ikke denne Ungdoms Skyld. Ved en Kongres i Berlin i 1929 ændredes Organisationen imidlertid til en politisk Sammenslutning af radikal og nyliberal Ungdom i Europa, og siden har de beslægtede Ungdomsbevægelser i de fleste europæiske Lande hvert Aar sendt Delegerede til Unionens Kongresser. I 1936 var København Samlingsstedet for Kongressen.

Navnlig har den radikale Ungdoms Forbindelse med Frankrigs social-radikale og Englands liberale Ungdom samt naturligvis med skandinaviske Kammerater været af stor Betydning. Vinduerne er holdt aabne og Synskresen vid, som den bør være det hos en vaagen Ungdom.

AFSLUTNING

Ved Siden af det radikale Venstres Virksomhed i Lovgivningen er et stort og nyttigt Arbejde udført af Partiets Repræsentanter i de kommunale Raad. Mange gode radikale Navne har hver paa sin Plads i Byraad, Sogneraad og Amdsraad præget den hjemlige Egn og med Ære hævdet deres Partis Synspunkter. Det har imidlertid været nødvendigt i det væsentlige at begrænse Omtalen af det radikale Venstres Historie til en Skildring dels af Baggrunden for Partiets Dannelse og dels af Rigsdagsgruppens og Landsforbundets Virksomhed i de begivenhedsrige snart 35 Aar, i hvilke Partiet har bestaaet.

Naar det radikale Venstre skønt det mindste af de saakaldte store Partier i meget høj Grad har kunnet øve Indflydelse paa Udviklingen herhjemme, ligger Forklaringen i Partiets Vælgersammensætning og i en fremsynet Ledelse. Det har været af stor Betydning, at Partiet har Karakter af et alsidigt Udsnit af Befolkningen og tæller Vælgere fra alle Lag og Krese, fra Erhvervslivet i By og paa Land, fra Haandens Arbejdere og den akademiske Verden, hvorved Mulighederne for at virke formidlende til Samarbejde i Lovgivningen er blevet underbygget. Men ikke mindre afgørende har det været, at Partiet altid har haft Mænd i Spidsen, der havde Vilje og Evne til at tage en Beslutning og uden Vaklen overfor øjeblikkelige Stemninger fastholde, hvad de ansaa for at være til Landets Gavn. Mere end een Gang har det vist sig, at det radikale Venstres

Synspunkter trods haard Bekæmpelse fra stærke Partier har faaet Ret i Historiens Lys.

Det radikale Venstres Vælgere kan føle Stolthed over deres Parti, naar de kaster Blikket tilbage over dets Virke, og ogsaa Tro til dets Fremtid, naar Fredens Lykke maa blive bevaret for vort Land.

LITTERATUR

Rigsdagsaarbøgerne og Rigsdagstidende. — De tidligere nævnte Dagblade og Haandbøger, desuden P. Munch: Fra Verdenskrigen til nu (1938). — Artikler af Erik Mortensen, And. Hansen, Karl Skytte m. fl. i Tidsskriftet »Radikal Ungdom«. — Det radikale Venstres Aarbøger 1929—39 og Det radikale Venstres Partiprotokol.

INDHOLDSFORTEGNELSE TIL BIND II.

	Side		Side
Den radikale Venstrepresse	7	FRA 1920 TIL 1929	
Erik Scavenius	35	Valg og Genforening	285
Hassing Jørgensen	40	Under Følgerne af det frie Spil	304
Kejser Nielsen	42	Programlinierne rykkes frem	324
Kristjan Pedersen	43	I saglig Opposition	328
Jørgen Hald og Tovborg Jensen	44	Ministeriet Neergaards Fald	339
		Socialdemokratisk Styre	345
GRUNDLOVSSAG OG VERDENSKRIG		Nedskæring og Besøg paa Toldbodvej..	356
Under det andet Ministerium Zahle	51	Rodes Afsked med Rigsdagen	363
Grundlovssagen i Landstinget	57	Valget 1929	366
Under Verdenskrigen	80		
Gunnar Fog-Petersen	104	PAANY VED RORET	
Handelspolitikken gennem Krigsaarene ..	107	Ministeriet Stauning-Munch	377
Rodes Kornpolitik og Maksimalpriserne	114	Bertel Dahlgaard	382
Grundlovens Gennemførelse	125	De første Reformer og Verdenskrisen ..	385
Da Overkommandoen maatte fjernes...	133	En Tale, der kunde regeres paa	389
Under Vareknaphed og Rationering ...	139	Eksportens Genrejsning	394
Et Greb i Guldstrømmen	153	Kanslergadeforliget og Rentepolitikken ...	400
Kætterprocessen	160	Hvor radikal Jordpolitik er slaact stær-	
Th. Povlsen	163	kest igennem	412
Ø-Salg og Kontrolministre	165	Valget 1935	414
Arbejdsprogram under den nye Grundlov	179	Jørgen Jørgensen	419
Valget 1918	182	Landstingets Erobring	422
Betydningsfulde Reformer	198	Jens Holdgaard	427
Advarsler, der overhørtes	209	Den nye Reformperiode	429
Grænsespørgsmaalet lykkeligt løst	223	A. M. Hansen	437
Danmarks Henvendelse i Paris efterføl-		Oluf Steen	440
ges af en nationalistisk Særaktion...	234	Udenrigspolitikken	443
Ved den afgørende Fase i Grænsepoli-		Grundlovssagen og Valgene 1939	447
tiken	238	Husmandsbevægelsens nye Ledere	451
Venstre gaar sammen med de Konser-		Nye Linier i Organisationsarbejdet	453
vative imod H. P. Hanssen	245	Zahles Tilbagetræden	455
Afstemningen, en klar Bekræftelse af		Den radikale Ungdomsbevægelse	457
Regeringens Politik	254		
Gennem Paaskekrisens Feber	258	AFSLUTNING	

BILLEDFORTEGNELSE TIL BIND II

	Side		Side
Red. Abildtrup	12	Ernst Eyser	21
Alterlysvalget (Satire)	352	Finansudvalget 1929	379
C. C. Andersen	91	Finanshovedkassen	215
Raadmand Fr. Andersen	98	Møde i Flensborg	251, 252
Andel i Udbytte	360	Allierede Tropper i Flensborg	254
N. P. Andreasen	371, 452	Flensborgagationens Tog til Amalienborg	256
Arbejderbolig paa Landet	435	Hotel »Flensburger Hof«	257
Arbejdskamp 1922	336	Flagkrig i Flensborg	257
Arbejdskamp 1925	348	G. Fog-Petersen	104
Arbejdsløshedsdemonstration 1932	390	Alex. Foss	99, 240
Aubeck	14	Folkeforbundsforhandling	444
Professor Viggo Bentzon	102	Aage Fogh	407
Red. Bernild	14	Niels Frederiksen	412
Kammerherre Bernhoft	233	Frieriet paa Smedelinien (Satire)	224
Jørgen Berthelsen	61	Ministeriet Frijs	279
Klaus Berntsen	316	V. E. Gamborg	189
De er sure (Klaus Berntsen, Satire)	93	Oscar Geismar	21
Besøg hos Bedstefar Berntsen (Satire)	308	Etatsraad Glückstadt	311
Red. Bigum	14	Genforeningen, Kongen rider over Grænsen	293
Red. Borgstrup	22	Genforeningsloven vedtages	295
Edv. Brandes	364	Genforeningsepisode	297
Red. Brixtofte	11	Genforeningsruden i Rigsdagen	298
L. P. Broberg	59	Godin	361
Forsvarsminister Brorsen	322	Andreas Grau	235
Brødkort	143	P. Grau	264
Jens Busk	355	Grundlovsudvalget	127
Børsen	157	Grundlovgivende Rigsdag (Satire)	75
Cavling	364	Grundloven underskrives	130
Ing. Clausager	448	Grundloven i Sølvskrinet	131
H. V. Clausen	227	Gudik Gudiksen	450
Udenrigsminister Cold	318	Gullash (Satire)	153
Red. Christensen	17	Goss oplæser Protest	65
J. C. Christensen	278	Lloyd George	242
J. C. Christensen (Satire)	74	General Gørtz	76
J. C. Christensen (Satire)	71	A. M. Hansen	186, 439
Handelsminister Jørgen Christensen	321	H. Chr. Hansen	190
Smedemester Aksel Christensen	432	H. P. Hanssen	228
Red. E. Christiansen	261	Martin Hansen	154
Red. Johs. Christiansen	20	Justitsraad Niels Hansen	60
Bertel Dahlgaard 288, 321, 383, 401.	433	Red. I. A. Hansen	323
Damper med Neutralitetsmærke	155	Cand. mag. Anders Hansen	458
De fire Store i Paris	243	Red. N. Hasager	29
Den danske Delegation til Paris	237	Hassing-Jørgensen	418
Det sønderjyske Udvalg	246	Højesteretssagfører Harboe	262
E 13	139	Hauch	402
P. V. Elmholt	9	C. C. Heilesen	304
Englandsforhandlingerne 1933	396	H. C. Henningsen	187
Ernæringsraadet	145	Jens Holdgaard	194, 428
Estrup	63	Holstein Holsteinborg	70

	Side		Side
Bent Holstein	237	Madsen Mygdal og Rothe (Satire)	307
Nic. Hurup	22	Ministeriet Madsen Mygdal	357
Husmandsbrug, ældre sjællandsk	203	E. Marott	264
Husmandsbrug, ældre jysk	204	Grev Moltke	79
Husmandsbrug fra 1920	206	Edv. Mortensen	183
Husmandskone og hendes Søn	205	Dr. Munch	334, 386, 392, 398
Det nye Højre (Satire)	184	Dr. Munch (Satire)	134
Motiv fra Island (Maleri)	208	Jubilæumsfest for Dr. Munch	411
Hans Jeppesen	454	Møde i Muslingeskallen	275
Kr. Jeppesen	194	Christmas Møller	368
Axel Jensen	458	Tak til Christmas (Satire)	372
I. A. Jensen	17	Statsminister Neergaard	314
Jensen Gørding	20, 393	Det andet Ministerium Neergaard	286
J. Jensen, Gjesten	354	Møde i Ministeriet Neergaard (Satire)	335
P. D. Jensen	451	Neergaard som Skatteopkræver (Satire)	333
Jensen-Bundgaard	191	Ministeriet Neergaards urolige Drømme (Satire)	341
Red. N. P. Jensen	29	Red. I. P. Necrup	26
Finansborgmester J. Jensen	117	Red. Gunnar Nielsen	11
Oluf Johansen	430	Hans Nielsen	23
Jørgen Jørgensen	368, 407, 409, 420	H. P. Nielsen, Haraldsborg	367
Kanslergadeforliget (Satire)	403	Red. N. P. Nielsen	17
Moesgaard Kjeldsen	265	P. Nielsen Tvis	452
Kloppenberg Skrumsager	231	P. Th. Nielsen	100
Johan Knudsen	289	Vald. Nielsen	192
Kontrolministrene	176	Nis Nissen	230, 343
P. Koch	193	Nordisk Ministermøde	113
Admiral Kofoed Hansen	78	Red. Johs. Nygaard	18
Den internationale Kommission	248	Kr. Nygaard	416
Red. Vald. Koppel	29	Magne Nøhr	418
Kongerne paa Raadhusbalkonen	111	Sigvald Olsen	89
Konservativ Ungdom fraterniserer	405	Optøjr paa Grønttorvet	211
Dr. Krag	330	Kønsbonde Patursson	195
Fr. Kristiansen	434	Red. Jac. Pedersen	27
Krigsrygter	81, 83	Jørgen Pedersen	62
Krigsmalet Damper	107	Pedersen Nyskov	185
Kabinetsssekretær Krieger	268	Grosserer Holger Petersen	70
Professor Winding Kruse	290	Petersen (Røjle)	344
Lageri	300	Vald. Petersen	454
Jac. Lange	324	P. Pinstrup	118
Lannung	448	Cirkus Piper (Satire)	178
Landbrugsraadet	388	Red. Einar Poulsen	14
Red. Larsen Ledet	8	Th. Povlsen	164
Guvernør Helweg Larsen	167	Dir. Prior	315
Fru Marie Lassen	244	Protesttog af Arbejdere	339
Trafikassistent Lausten	367	Pürchel	319
Red. A. Lebeck	247	Pürchel (Satire)	360
Leopardepidemien (Satire)	353	Radikal europæisk Kongres	423
A. R. Leerbeck	188	Radikalt nordisk Stævne	446
Stamhuset Lerchenborg	200	Radikale Rigsdagsgruppe 1918	196
Ministeriet Liebe	271	Radikale Rigsdagsgruppe 1920	302
Red. Olaf Lund	20	Radikale Rigsdagsgruppe 1929	379
Lyngsie	349	Radikal Ungdomskursus	422
General Lütken	253	Ingeniør Rager	371
Red. Johs. Madsen	13	Arboe Rasmussen	161
Madsen Mygdal	306, 358		

	Side		Side
M. P. Rasmussen (Gylling)	372	Svinekort	406
ORS. Poul Rasmussen	69	Sønderjydske Agitationsplakat	255
Reykjavik	207	Sønderjydske Udstykning	413
Admiral Richelieu	313	Martin Sørensen	431
Sønderjydske Rigsdagsmænd bydes Velkommen	305	Vald. Sørensen	415
Ove Rode	116, 320, 342, 365	Tardieu	236
Mindesmærke for Ove Rode	150	Forpagter Theilmann	67
Thorkild Roving	267	Red. Timmermann	12
Samling (Satire)	173	Fru Ingeborg Thomsen	450
Sanering af usunde Bydele	437	St. Thomas Havn	168
Sat udenfor (Satire)	266	Assessor Thorup (Satire)	109
Erik Scavenius	37	Tovborg Jensen	44
Grev Schack	250	Trillinger (Satire)	177
Schovelin	119	Udstykning af »Ditlevshøj«	202
Sikringsstyrken	87, 136	Udstykning i Sønderjylland	413
Jesper Simonsen	277	Biskop Wegener	162
Karl Skytte	458	Anna Westergaard	457
Slebsager	54	Red. Wreschner	17
Slesvigske Overdragelsestraktat underskrives	291	Præsident Wilson	225
Den store Sparekommission	329	Natlig Vagttjeneste	85
Politisk Solformørkelse (Satire)	310	»Valkyrien« ved St. Croix	170
Forpagter Sonne	114	Vanggaard	241
Th. Stauning	270	P. Vejstrup	458
Ministeriet Stauning 1924	346	Red. I. P. Vestergaard	23
Ministeriet Stauning (Satire)	350	Vestindisk Kommission (Satire)	175
Ministeriet Staunings Skuffelser (Satire)	347	Vestindisk Kort	166
Stauning som »Jeppe« (Satire)	362	Generalkonsul Yde	19
Ministeriet Stauning-Munch 1929	378	C. Th. Zahle	273
Oluf Steen	344, 441	Zahle og Frue	456
Red. Erik Svare	28	Zahle, Rode og Heilbuth	366
Sukkerkort	140	Zahle paa Grønland (Satire)	332
		Ministeriet Zahle 1920	259
		Folkemødet i Aabenraa	232